

Teologinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN RAJAT

TUTKIMUS SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN
KIRKON JA VALTION VÄLISISTÄ SUHTEISTA KIRKON
SISÄISEN AUTONOMIAN NÄKÖKULMASTA VUOSINA
1965–2019

Anne Hartoneva

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA,

joka Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan suostumuksella esitetään
julkisesti tarkastettavaksi Porthanian Suomen Laki –salissa,
lauantaina 30. tammikuuta 2021 kello 13.

Helsinki 2021

Väitöskirjatyön ohjaajat

professori, dosentti Pekka Leino

professori Pamela Slotte, Åbo Akademi

Esitarkastajat

professori, dosentti Hannu Juntunen

professori Jukka Kekkonen, Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

professori, dosentti Hannu Juntunen

Kustos

professori Jyrki Knuutila, Helsingin yliopisto

ISBN 978-951-51-6948-8 (nid.)

ISBN 978-951-51-6949-5 (PDF)

Unigrafia

Helsinki 2021

TIIVISTELMÄ

Tässä tutkimuksessa selvitän Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion välistä suhdetta, erityisesti siitä näkökulmasta, minkälainen juridinen asema kirkolla on sekä uskonnollisena että julkisoikeudellisena yhteisönä suomalaisessa yhteiskunnassa ja lainsäädännössä. Tässä tarkoituksessa tarkastelen valtion lainsäädännöllään kirkolle antamaa elintilaa sekä ylimpien laillisuusvalvojen eli valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen käsityksiä mahdollisesti kirkon sisäisen autonomian alaan kuuluvista ja sitä lähellä olevista kysymyksistä. Kyse on siitä, miten paljon valtio voi rajata kirkon itsenäisyyttä ja miten lähelle kirkon sisäisen autonomian rajaa sen on lainmukaista ja sopivaa tulla. Tutkimuksessa on kysymys myös siitä, miten kirkko tulkitsee autonomiansa rajoja ja niiden pysyvyyttä. Asiaan liittyvää kirkon näkökulmaa tutkiessani tarkastelen, miten kirkolliskokous on kirkkolakiehdotuksissaan ja muussa päätöksenteossaan ottanut kantaa kirkon sisäiseen autonomiaan ja sen rajoihin sekä julkisoikeudelliseen asemaan. Tutkimuksessa on keskeistä se, miten ja millä perusteilla kirkon sisäisen autonomian alue on mahdollisesti muuttunut merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia sisältäneellä vuosien 1965–2019 välisellä ajanjaksolla. Tutkimus kuuluu käytännöllisen teologian alaan.

Tutkimuksen kohteena olevaa kirkon sisäisen autonomian ja julkisyhteisöaseman välistä jännitettä tutkin tarkastelemalla kolmea kirkon toimintaan keskeisesti kuuluvaa asiakokonaisuutta. Niistä kutakin avataan kolmen asian avulla. Ensimmäinen asiakokonaisuus on kirkon järjestysmuoto ja hallinto, johon liittyvät tarkasteltavat asiat ovat 1) virkarakenne ja edustusrakenne kirkon hallinnossa, 2) kirkolliskokouksen tehtävät ja toiminta sekä 3) kirkon lainmukainen hallintotoiminta. Toinen tutkittava asiakokonaisuus on opilliset kannanotot ja uskonnon harjoittamisen käytännöt. Tässä yhteydessä tarkasteltavat asiat ovat 1) pyhäpäivien kalenterisijainti, rukouspäivät ja rukouspäiväjulistus, 2) kirkon uskonnonvapaus sekä 3) vala, lupaus ja vakuutus velvoitautumisen muotoina. Tutkittava kolmas asiakokonaisuus on kirkon perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvollisuus, jonka yhteydessä tarkastellaan 1) virkakäsitystä kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä, 2) avioliittoon vihkimistä ja siunaamista kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä sekä 3) uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumista koulujen opetustoimessa.

Tutkimusaineistosta on pääteltävissä, että kirkkolain erityinen lainsäätämisyjärjestys turvaa hyvin kirkon sisäisen autonomian. Kirkolliskokous kirkkolakiehdotuksen tekijänä ei kuitenkaan ole ilmaissut selkeästi, mitä asioita kirkon sisäisellä autonomialla suojellaan, missä ovat kirkon sisäisen autonomian rajat ja miltä osin raja on ehdottomasti loukkaamaton.

Kirkolliskokous päätyi useissa kirkon olemuksen, yhtenäisyyden ja tehtävän toteuttamisen kannalta olennaisissa päätöksissään sillä tavoin kompromissin luonteisiin, yleispiirteisiin tai puolitiehen jääneisiin ratkaisuihin, että kirkon sisäisen autonomian alue ja raja hämärtyivät. Kirkolliskokouksen päätöksillä ei myöskään ole ollut eräänlaista oikeusvoimaa, vaan sama asia saatettiin pian edellisen ratkaisun jälkeen ja useaan otteeseen tuoda kirkolliskokouksen käsiteltäväksi. Tämä on ollut omiaan hämärtämään myös kirkon sisäisen autonomian aluetta. Huomattavana pidän myös sitä, että tutkimusjakson edetessä kirkolliskokous yhä useammin perusteli päätöksensä yleisillä yhteiskunnallisilla seikoilla, esimerkiksi perus- ja ihmisoikeuksien asettamilla vaatimuksilla, vaikka kirkkoa koskevat päätökset tulisi perustella ensisijaisesti teologisin seikoin.

Tutkimusaineistosta voi päätellä, että kirkkoa koskevassa lainsäädännössä valtio otti kirkon aseman pääosin hyvin huomioon. Ylimmät laillisuusvalvojat lähestyivät kirkon sisäisen autonomian rajaa lähinnä tilanteissa, joissa yksilö oli kokenut tarvitsevansa oikeussuojaa kirkon toimenpiteiden vuoksi. Näissä ratkaisuissaan laillisuusvalvojat nojautuivat yleiseen lainsäädäntöön, johon myös kantelijat olivat pääsääntöisesti vedonneet.

Tutkimuksen päätteeksi esitän, että kirkolliskokouksen kirkon sisäisen autonomian aluetta koskevien kannanmäärittelyjen selkiinnyttämisen eräs ratkaisu voisi olla se, että sen käsiteltäviksi tulevia kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvia asioita tarkasteltaisiin samankaltaisella tavalla kuin miten eduskunnan perustuslakivaliokunnan määrittelemiä perusoikeuksien rajoittamisedellytyksiä tarkastellaan lakia säädettäessä. Tällaisen tarkastelun perusteella kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvien asioiden muuttamiselle asetettaisiin ennalta määritellyt vaatimukset.

ABSTRACT

In this study I examine the relationship between the Evangelical Lutheran Church of Finland and the State, especially from the perspective of the legal status of the Church as both a religious and a public community in Finnish society and legislation. In this regard, I examine the space given to the Church by the State through its legislation, as well as the views of the supreme overseers of legality, that is the Chancellor of Justice and the Parliamentary Ombudsman, on issues that may belong to the Church's autonomy or are close to that autonomy. It is a question of how much the State can limit the independence of the Church and how close it is legal and appropriate to come to the limit of the internal autonomy of the Church. In this study it is also a question of how the Church interprets the limits of its autonomy and the permanence of these limits. From this point of view, I examine how the General Synod making legislative proposals for the enactment of the Church Act and making other decisions, has taken a stand on the internal autonomy of the Church and its limits, and on the Church's status under public law. Central to the study is how and on what grounds the area of the internal autonomy of the Church may have changed during the period between 1965 and 2019, which included significant social changes. This study belongs to the field of practical theology.

The subject of this study is the tension between the internal autonomy of the Church and its status under public law. I examine three issues that are central to the activities of the Church. Each of them is opened up by three issues. The first question is the order and administration of the Church, the issues to be considered in this context are 1) the clergy representation structure and the lay representation structure in the administration of the Church, 2) the tasks and activity of the General Synod, and 3) the legal administrative activity of the Church. The second issue to be examined is doctrinal positions and religious practice. The issues that will be considered in this context are 1) the calendar location of the religious holidays, the days of prayer and the proclamation of the day of prayer, 2) the freedom of religion of the Church, and 3) the oath, promise, and affirmation as the form of commitment. The third issue to be examined is the Church's duty to protect fundamental and human rights. The issues to be considered in this context are 1) the interpretation of the priesthood as a question of office-holder's freedom of religion and conscience, 2) marriage and its blessing as a question of office-holder's freedom of religion and conscience, and 3) the freedom of religion and conscience in school teaching.

It can be concluded from the research material that the special legislative procedure of the Church Act well safeguards the internal autonomy of the Church. However, the General Synod has not clearly expressed what issues are

protected by the internal autonomy of the Church, where the limits of the internal autonomy of the Church are, and to what extent the border is absolutely inviolable.

In many of its decisions which are important to the nature, unity, and mission of the Church, the General Synod came to solutions which were a compromise by nature, general, or half-way solutions that blurred the area and boundary of the Church's internal autonomy. The decisions of the General Synod have also not had some kind of legal force, because the same issue was brought to the General Synod soon after the previous decision and on several occasions. This has also blurred the area of the internal autonomy of the Church. It is also notable that as the study period proceeded, the General Synod increasingly based its decisions on general societal considerations, such as the requirements of fundamental and human rights, although decisions concerning the Church should be justified primarily on theological considerations.

It can be concluded from the research material that in the legislation concerning the Church, the State largely took into account the position of the Church. The supreme overseers of legality approached the limit of the Church's internal autonomy mainly in situations where an individual had felt the need for legal protection because of the Church measures. The overseers of legality based their decisions on general legislation, on which also the complainants had based their complaints in most cases.

At the end of the study, I suggest that one solution to clarify the positions of the General Synod on the area of the internal autonomy of the Church could be to consider issues within the Church's autonomy in a similar way the Parliament's Constitutional Law Committee have defined how the fundamental rights can be restricted. On the basis of such a consideration, pre-determined requirements would be set to the change of issues within the internal autonomy of the Church.

KIITOKSET

Maisteriksi valmistuvan pitää harjoitella suoritettavan tutkinnon mukaisiin tehtäviin. Teologian opintojeni siinä vaiheessa sain tilaisuuden tehdä harjoittelutyön professori, dosentti Pekka Leinon ohjauksessa. Pekka, lämmin kiitos, sinä sytytit hetkessä mielenkiintoni kirkko-oikeuteen. Sain sinulta kirkko-oikeuden henkisen ja konkreettisenkin oppipaketin ja sinä lähetit minut professori Jyrki Knuutilan luokse. Jyrki, lämmin kiitos mahdollisuudesta aloittaa ja viedä loppuun kirkko-oikeudellinen väitöskirjatyö. Kiitos myös tutkimustyöni valvojana ja suojelijana sekä väitöstilaisuuden kustoksena toimimisesta.

Professori Knuutilan ajatuksesta käynnistyi vuonna 2014 kirkko-oikeudellisen Uskonto ja oikeus –ryhmän työskentely. Ryhmämme kokoontui säännöllisesti muutaman kerran lukukaudessa. Kirkko-oikeus osoittautui olevan vilkasta keskustelua menneistä, nykyisistä ja tulevista uskonnon ja kirkon asioista. Lämmin kiitos, hieno ryhmämme.

Professori, dosentti Pekka Leino ja professori Pamela Slotte ohjasivat väitöskirjatyötäni. Lämpimät kiitokset ajatuksia herättävistä pohdinnoistanne, tietonne ja kokemustenne välittämisestä, kannustuksestanne ja opastuksestanne muun muassa tutkimuksen rajaamiseen – vähitellen etenimme kohti ydintä.

Professori, dosentti Hannu Juntunen ja professori Jukka Kekkonen toimivat väitöskirjakäsikirjoitukseni esitarkastajina. Lämmin kiitos teille tutkimukseen paneutumisesta, palautteestanne ja tutkimusta parantaneista ehdotuksista.

Professori, dosentti Hannu Juntunen, tuhannet kiitokset ryhtymisestä vastaväittäjäkseni.

Olen viettänyt lukuisia tunteja Helsingin yliopiston kirjastossa käyden läpi kirkolliskokouksen aineistoa vuosikymmenien ajalta. Opin paljon. Erityinen mahdollisuus oli kirkolliskokouksen virallisiasiakirjoista erityisellä tavalla oppia tuntemaan ihmisiä, joita en ole koskaan tavannut – kirkolliskokousedustajia eri vuosikymmeniltä. Lämmin kiitos, arvoisat kirkolliskokousedustajat.

Lämpimin kiitos kaikkein lähimmilleni.

Helsingissä 31.12.2020

Anne Hartoneva
OTL, TM

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	5
KIITOKSET	7
SISÄLLYS.....	8
LYHENTEET	11
1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ, TUTKIMUSAINEISTO, TUTKIMUSMENETELMÄT JA KESKEISET KÄSITTEET	13
1.1 Johdanto	13
1.2 Tutkimustehtävän määrittely	13
1.3 Kirkon ja valtion välisen suhteen paradigmamuutos tutkimusajanjaksolla	15
1.4 Tutkimuskohdetta koskeva aikaisempi kirkko-oikeudellinen tutkimus.....	20
1.5 Tutkimuksen tekeminen.....	26
1.5.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimushypoteesit.....	26
1.5.2 Tutkimuksen osat	27
1.5.3 Tutkimuksen rajaukset	29
1.6 Lähdeaineisto ja kirjallisuus.....	31
1.7 Tutkimusmenetelmät	32
1.7.1 Johdanto kirkko-oikeuden tutkimiseen	32
1.7.2 Käytännöllinen teologia: kirkko-oikeus	38
1.7.3 Oikeustiede: käytännöllinen lainoppi	41
1.7.4 Teologian ja oikeustieteen menetelmien yhdistäminen tässä tutkimuksessa	44
1.8 Tutkimuksen keskeiset käsitteet	45
1.8.1 Kirkon sisäinen autonomia.....	45

1.8.2	Kirkon julkisoikeudellinen asema	47
1.8.3	Kirkon oikeus ja laki	48
1.8.4	Kirkon sisäistä autonomiaa koskeva päätöksentekotoimivalta	50
2	VALTIO KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN TURVAAJANA JA RAJOITTAJANA	53
2.1	Kirkon sisäistä autonomiaa koskeva säädöspäätös – minkälaisen aseman ja tilan valtio antaa kirkolle lainsäädännöllä	53
2.1.1	Kirkkolain ala ja säätämisyhteisö	53
2.1.2	Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen tunnustuspykälä	60
2.1.3	Kirkon julkisoikeudellisen aseman vaikutus kirkon sisäiseen autonomiaan	63
2.1.4	Hallituksen esitys kirkkolaiksi, HE 19/2019 vp	68
2.2	Ylimpien laillisuusvalvojien tehtävät, toiminta ja toimivalta – valtion eräs keino valvoa kirkolle antamaansa asemaa ja tilaa	74
3	JÄNNITE KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN SEKÄ KIRKON JÄRJESTYSMUODON JA HALLINNON VÄLILLÄ	81
3.1	Virkkarakenne ja edustus rakenne kirkon hallinnossa	81
3.2	Kirkolliskokouksen tehtävät ja toiminta	94
3.3	Kirkon lainmukainen hallintotoiminta	123
4	KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN RAJOJEN KOETTELU OPILLISISSA KANNANOTOISSA JA USKONNON HARJOITTAMISEN KÄYTÄNNÖISSÄ	142
4.1	Pyhäpäivien kalenterisijainti, rukouspäivät ja rukouspäiväjulistus	142
4.1.1	Pyhäpäivien kalenterisijainti	142
4.1.2	Rukouspäivät ja rukouspäiväjulistus	150
4.1.3	Pyhäpäivien kalenterisijaintia, rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta koskevan tutkimusaineiston arviointi	155
4.2	Kirkon uskonnonvapaus	159
4.3	Vala, lupaus ja vakuutus	184

4.3.1 Pappisvala ja pappislupaus.....	184
4.3.2 Virkavala ja –vakuutus	187
4.3.3 Pappisvalaa ja pappislupausta sekä virkavalaa ja -vakuutusta koskevan tutkimusaineiston arviointi	192
5 KIRKON PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN TURVAAMISVELVOLLISUUS KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN RAJOJEN SIIRTÄJÄNÄ	197
5.1 Kirkon velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen sekä uskonnon ja omantunnon vapautta koskeva säädösperusta	197
5.2 Virkakäsitys kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä	200
5.3 Avioliittoon vihkiminen ja avioliiton siunaaminen kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä.....	227
5.4 Uskonnon ja omantunnon vapauden toteutuminen koulujen opetustoimessa	246
6 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	271
6.1 Tutkimusajanjaksolla tapahtunut paradigmanmuutos – yhteiskunnallisesta instituutiosta yhä vapaammaksi toimijaksi	271
6.2 Vastaukset tutkimuskysymyksiin – kirkolliskokous valtiota aktiivisempi kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtämisessä.	273
6.3 Tutkimushypoteesien toteutuminen – kirkon muuttuminen itsenäisestä evankeliumin julistajasta yleiseksi yhteiskunnalliseksi toimijaksi	297
EPILOGI – KIRKON SÄILYMINEN KIRKKONA	299
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	301
Lähteet	301
Kirjallisuus.....	341

LYHENTEET

AOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
AOK	apulaisoikeuskansleri
AOKS	apulaisoikeuskanslerin sijainen
dnro	diaarinumero
ed.	edustaja
EIS	Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EK	eduskunnan kirjelmä
EU	Euroopan unioni
EV	eduskunnan vastaus
EY	Euroopan yhteisö
hallinto-vk	kirkolliskokouksen hallintovaliokunta
HaO	hallinto-oikeus
HaVL	eduskunnan hallintovaliokunnan lausunto
HaVM	eduskunnan hallintovaliokunnan mietintö
HE	hallituksen esitys
hpk	hiippakunta
ILO	Kansainvälinen työjärjestö
KAA	kansalaisaloite
kasvatusasiain vk	kirkolliskokouksen kasvatusasiainvaliokunta
kh	kirkkohallitus
KHO	korkein hallinto-oikeus
kirkon hallinto-vk	kirkolliskokouksen kirkon hallintovaliokunta
kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudista- mis-vk	kirkolliskokouksen kirkon lainsäädännön ja hallin- non uudistamisvaliokunta
KJ	kirkkojärjestys
KJ-komitea	kirkkojärjestyskomitea
Kjtk	kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea
kk	kirkolliskokous
KKO	korkein oikeus
KL	kirkkolaki
KL:n uudistamis-vk	kirkolliskokouksen kirkkolain uudistamisvaliokunta
kp.	kansliapäällikkö
KP-sopimus	Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväk- symä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia kos- keva kansainvälinen yleissopimus
käsikirja-vk	kirkolliskokouksen käsikirjavalioikunta
LA	kansanedustajan lakialoite
laki-vk	kirkolliskokouksen lakivaliokunta

LaVM	eduskunnan lakivaliokunnan mietintö
lpk	laajennettu piispainkokous
LtVM	eduskunnan laki- ja talousvaliokunnan mietintö
OA	eduskunnan oikeusasiamies
OKA	valtioneuvoston oikeuskansleri
OKV	oikeuskanslerinvirasto
peruste-vk	kirkolliskokouksen perustevaliokunta
PeVL	eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	eduskunnan perustuslakivaliokunnan mietintö
pj	puheenjohtaja
pk	piispainkokous
siviili-vk	kirkolliskokouksen siviilivaliokunta
SiVL	eduskunnan sivistysvaliokunnan lausunto
toimikunta-vk	kirkolliskokouksen toimikuntavalioikunta
tulevaisuus-vk	kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta
vk	valiokunta
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
yleinen valmistus-vk	kirkolliskokouksen yleinen valmistusvaliokunta
yleis-vk	kirkolliskokouksen yleisvaliokunta
ylim. kk	ylimääräinen kirkolliskokous

1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ, TUTKIMUSAINEISTO, TUTKIMUSMENETELMÄT JA KESKEISET KÄSITTEET

1.1 JOHDANTO

Kirkon sisäisen autonomian lähtökohtana voidaan pitää Augsburgin tunnuksen VII opinkappaleen kirkon määritelmää:

”Edelleen seurakuntamme opettavat, että yksi, pyhä kirkko on pysyvä ikuisesti. Kirkko on pyhien yhteisö, jossa evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan. Kirkon todelliseen ykseyteen riittää yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta. Sen sijaan ei ole välttämätöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tahi seremoniat, jotka ovat ihmisten säätämiä, ovat kaikkialla samanlaiset.”¹

Kirkkoisä Augustinuksen mukaan Jumalan laki on muuttumaton, mutta se antaa eri aikojen ja paikkojen tapojen muodostua erilaisiksi. Ihmisten on kuitenkin vaikeaa ymmärtää, miksi Jumalan lain määräysten mukaan jonkin ajan tai paikan ihmisille on sallittua jokin, mikä toisessa ajassa tai toisaalla on kiellettyä. Ihmiset loukkaantuvat Jumalan ikuisen järjestyksen lakeihin, mutta oman aikansa ja paikkansa lakeihin he sopeutuvat. Augustinus korostaa, että vanhurskauteen sisältyy kaikki, mitä Jumala on käskennyt. Siksi Jumalan lakia pitää noudattaa, vaikka se olisi vastoin ajan yhteiskunnan tapaa ja lakia.²

Edellä todetut luonnehdinnat kuvaavat myös kirkon sisäisen autonomian tehtävää ja toiminta-aluetta: mitä kirkon on suojeltava ja mitä rajoja sille on asetettu sen hoitaessa Kristuksen antamaa tehtävää eri aikoina ja eri paikoissa.

Tässä tutkimuksessa kirkolla tarkoitetaan Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa, jollei erikseen mainita, että kyse on muusta kirkosta.

1.2 TUTKIMUSTEHTÄVÄN MÄÄRITTELY

Tässä tutkimuksessa tutkitaan kirkon ja valtion välistä suhdetta, erityisesti sitä, mikä asema kirkolla on sekä uskonnollisena että julkisoikeudellisena yhteisönä suomalaisessa yhteiskunnassa ja yhteiskunnallisessa lainsäädännössä.

¹ Augsburgin tunnustus, 54.

² Augustinus 1947, 61–63.

Tutkimuksessa on keskeistä se, miten tämä asema on mahdollisesti muuttunut merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia sisältäneellä vuosien 1965–2019 välisellä ajanjaksolla.

Kirkon ja valtion välisessä suhteessa valtio on yhtäältä sitoutunut kirkko-oikeuteen ja kirkon autonomiseen asemaan yhteiskunnassa, kun se on perustuslain kirkkolakia koskevalla säännöksellä ja erityisessä lainsäädäntöjärjestyksessä säädettävällä kirkkolailla turvannut kirkolle mahdollisuuden elää ja toimia omissa asioissaan itsenäisesti. Lisäksi perustuslaissa turvattu uskonnon ja omantunnon vapaus kuuluu myös kirkolle. Toisaalta valtion kirkolle antama julkisyhteisöasema edellyttää kirkon toimivan kuten julkisyhteisöt yhteiskunnassa toimivat. Julkisoikeudellisen aseman asettamien velvollisuuksien ohella tämä asema on antanut kirkolle oikeuksia, jotka ovat turvanneet sille vahvan ja näkyvän aseman yhteiskunnassa, myös verotusoikeuden. Tutkimuksen kohteena on juuri tämä kirkon sisäisen autonomian ja julkisyhteisöaseman välinen jännite, erityisesti, miten valtio ja miten kirkko näkevät kirkon elintilan tarpeen, miten ja millä perusteilla ne asettavat kirkon sisäisen autonomian rajat sekä miten ja millä perusteilla ne mahdollisesti siirtävät näitä rajoja.³

Tutkimuksessa on lähtökohtana valtionäkökulma: miten valtio on sallinut ja miten sen tulee sallia julkisyhteisöasemassa olevan kirkon elää ja toimia oppinsa, uskontunnustuksensa ja sisäisen autonomiansa mukaisesti. Kyse on siitä, miten paljon valtio voi rajata kirkon itsenäisyyttä ja miten lähelle kirkon sisäisen autonomian rajaa sen on lainmukaista ja sopivaa tulla. Tutkimuksessa valtion vaikutusta kirkon sisäiseen autonomiaan tarkastellaan kirkkoa koskevien säädösten sekä ylimpien laillisuusvalvojien eli valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen kannanottojen perusteella. Valtion näkökulman rinnalla tutkitaan sitä, miten kirkko on voinut ja halunnut säilyttää sisäisen autonomiansa ja miten se on nähnyt julkisoikeudellisen asemansa rajoittavan itsenäisyyttään. Kirkon oppi ja tunnustus asettavat rajat myös kirkon mahdollisuuksille toimia autonomisesti: kirkko ei voi muuttaa oppiaan eikä tunnustustaan. Kirkon järjestysmuodon, hallinnon ja oikeuden pitää olla kirkon teologian mukaisia. Kirkon näkökulmaa tutkittaessa tarkastellaan, miten kirkon ylin toimielin, kirkolliskokous on päätöksenteossaan ottanut kantaa kirkon sisäiseen autonomiaan ja sen rajoihin sekä julkisoikeudelliseen asemaan.

Tutkimuksessa tutkitaan kirkon ja valtion välistä suhdetta, joten tutkimus kuuluu kirkko-oikeuden ja käytännöllisen teologian alaan. Sillä on liittymä myös oikeustieteeseen, erityisesti valtiosääntöoikeuteen ja hallinto-oikeuteen. Tutkimus on kirkon ja valtion toiminnan, myös teologian ja juridiikan rajalinjoilla.

³ Tutkimustehtävää täsmennettäessä erityisen mielenkiinnon herättivät eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja hallintovaliokunnan ilmaisemat kannanotot hallituksen esityksestä kirkkolaiksi (HE 19/2019 vp) ja esityksen palauttaminen uudelleen valmisteltavaksi.

1.3 KIRKON JA VALTION VÄLISEN SUHTEEN PARADIGMAMUUTOS TUTKIMUSAJANJAKSOLLA

Tutkimusjakson kuluessa kirkko muuttui yhteiskunnallisesta instituutiosta yhteiskunnallisessa todellisuudessa toimivaksi yhteisöksi, jolla on instituutio-naalisia piirteitä ja joka toimii kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kaltaisesti. Puhuttaessa kirkosta instituutiona on nähtävä kirkon kahtalainen instituutiomerkitys. Yhtäältä kirkko on joko valtioinstituutioon yhteydessä oleva tai valtiosta irrallinen organisaatio, josta on säädetty lailla. Toisaalta kirkko on tunnustukseensa, traditioonsa ja tehtävänsä toimintansa perustava ja sellaisenaan itsenäinen instituutio. Kirkon yhteys valtioinstituutioon ei ole teologisesti merkittävä kysymys, kunhan kirkolla on tehtävänsä hoitamiseksi tarvittava sisäinen autonomia. Sen sijaan teologisesti tärkeä kysymys on, minkälainen instituutio kirkko on. Kirkon tulee siis olla nimenomaan kirkko sekä toimiessaan kiinteästi valtioinstituutioon yhteydessä että toimiessaan valtiosta erillisenä, esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan osana.

Toisen maailmansodan aikana kirkon luonne koko kansaa palvelevana kansankirkkona oli vahva. Tämä lujitti kirkon asemaa yhteiskunnallisena instituutiona. Tuolloin syntyi myös niin kutsuttu asevelipapisto, jolla oli sodan jälkeen keskeinen merkitys organisoitaessa kirkon sosiaalista auttamistyötä. Tässä työssä muokkautui kansankirkon koko yhteiskuntaa palveleva rooli. Kirkko teki laajasti auttamistyötä sekä toimi muutoinkin sosiaalisen vastuun tunnon ja oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi. Osa tämän toiminnan kannattajista alkoi yhä enemmän painottaa kirkon sosiaalista vastuuta. He katsoivat kirkon eristäytyneen ja erkaantuneen lähimmäisen auttamistehtävästään. Eräät kirkon sisäiset tahot puolestaan arvostelivat kirkon siirtymistä yhä enemmän sosiaalisen työn suuntaan ja vaativat kirkon toiminnan pääpainon palauttamista aitoon raamatullisuuteen ja sananjulistukseen: kirkon ei pitäisi keskittyä Raamatun pelastussanomien kannalta toisarvoisiin asioihin. Uhkana nähtiin kirkon maallistuminen. Näiden näkemysten ristipaineissa kirkko hajaantui uskankirkolliseen ja uspietistiseen näkemykseen. Uskankirkollisuudesta tuli kirkon kehitystä ohjannut suuntaus, ja kirkon toiminnassa jatkettiin sosiaalisen työn korostamista. Auttamistyön yhteydessä tehtiin julistustyötä.⁴

Sodan jälkeisinä vuosikymmeninä Suomi muuttui erittäin nopeasti maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi. Tämä merkitsi huomattavaa maaltamuuttoa erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Myös talouskasvu oli hyvin nopeaa, joskin sen vastapainona oli sosiaalisten ongelmien lisääntyminen. Kansalaisten koulutustaso nousi, perhemalli muuttui ja alettiin korostaa yksilön asemaa. Niin ikään tietämys muualla maailmassa ta-

⁴ Murtorinne 1977, 21–25; Murtorinne 1995, 309–313, 319–325; Malkavaara 2000, 200–201. Juva toteaa, että näiden 1960- ja 1970-luvulla esitettyjen vaatimusten paineissa kirkolliskokouksen enemmistö korosti harkitsevaisuutta ja kirkon perinteen kunnioittamista. (Juva 1976, 167–168, 219–220.)

pahtuvista asioista lisääntyi. Nuori sukupolvi omaksui 1960-luvulla vasemistolaisen ajattelun ja siihen kuuluvat vapaamielisyyden, suvaitsevaisuuden ja moniarvoisuuden näkemykset. Nuoriso vaati demokraattisten oikeuksien lisäämistä ja vanhakantaisina pitämiensä rakenteiden uudistamista. Tähän radikalismiin kuului auktoriteettien, myös kirkon voimakas arvosteleminen. Kirkon koettiin edustavan ja puolustavan yhteiskunnan perinteisiä rakenteita. Kirkon ei katsottu välittävän vähäosaisista. Vaadittiin muun muassa kirkon ja valtion välisten suhteiden höllentämistä, jopa kirkon erottamista valtiosta, koulujen uskonnonopetuksen lakkauttamista ja kirkon verotusoikeuden poistamista.⁵

Kirkko vastasi esitettyyn arvosteluun muun muassa ryhtymällä järjestysmuotonsa, hallinnollisten rakenteidensa ja lainsäädäntönsä kehittämistyöhön.⁶ Kirkon aseman tarkastelussa keskeinen merkitys oli valtioneuvoston asettaman, parlamentaarisen kirkko ja valtio –komitean työskentelyllä. Sen tehtävänä oli selvittää, mitä muutoksia yhteiskunnan kehitys oli aiheuttanut ja aiheuttaisi tulevaisuudessa kirkon asemassa ja toiminnassa. Yhteiskunnallinen ilmapiiri kuitenkin muuttui komitean työskentelyn kuluessa 1970-luvun edetessä ja kirkkoon kohdistunut arvostelu väheni. Vuonna 1977 mietintönsä

⁵ Murtorinne 1995, 291–296; Malkavaara 2000, 200–202; Ketola 2003, 45–50. Antila toteaa, että 1960- ja 1970-luvuilla poliittiset puolueet pyrkivät lisäämään vaikutusvaltaansa kirkossa. Ne painottivat kirkon yhteiskunnallisten tehtävien merkitystä ja uudistusvalmiutta. Kirkolliskokous joutui sopeutumaan ei-toivottuihin muutoksiin, mutta 1970-luvun puolivälistä lukien kirkolliskokous terävöitti kannanottojaan eikä helposti suostunut vaadittuihin muutoksiin. Puoluepolitiikka tuotiin myös kirkollisiin vaaleihin ja eräisiin kirkon virkanimityksiin. Samalla vakuutettiin, ettei haluta politisoida kirkkoa. (Antila 2010, 15–17, 78–123, 149–169, 178–201, 292–311; Antila 2014, 19, 344, 414.) Siitonen on tutkinut kirkon ja yhteiskunnan välisiä suhteita 1970-luvulla käytyjen seurakuntavaalien perusteella ja todennut puolueiden merkityksen lisääntymisen kirkon päätöksenteossa. Vuoden 1970 vaaleissa puolet valitsi-jayhdistyksistä oli puoluepoliittisin perustein muodostettuja, vuoden 1974 vaaleissa 2/3 ja vuoden 1978 vaaleissa 3/4. Puolueiden yhä aktiivisempi osallistuminen kirkon päätöksentekoon kertoi kirkon ja muun yhteiskunnan välisestä vahvasta yhteydestä sekä kirkon toiminnan arvostamisesta. Tähän tilanteeseen suhtauduttiin sekä myönteisesti että epäillen. (Siitonen 2018, 193–197.)

⁶ Näissä valmisteluvaiheissa otettiin myös kantaa kirkon ja valtion väliseen suhteeseen. Laajennetun piispainkokouksen asettama kirkko ja valtio –komitea totesi vuonna 1972 kirkon ja valtion yhteyden lähtökohtana, että kirkon järjestys ja asema ovat yhteydessä valtion oikeusjärjestykseen. Lisäksi kirkko ja valtio muodostuvat jokseenkin samoista henkilöistä. Näistä syistä oli selvää, että yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat myös kirkon ja valtion suhteisiin. (Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1972, 7.) Samoin asiaa lähestyi kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea vuonna 1973. (Kjtk 1973, 30.) Knuutila toteaa, että kirkon hallinnon uudistukset merkitsivät myös papiston aseman muuttumista kirkossa. Demokratian periaate tuli kirkon hallintoon ja päätöksentekoon entistä vahvemmin: kirkon hallinnon eri tasoille perustettiin toimielimiä, joiden kokoonpanossa on enemmän vaaleilla valittuja maallikoita kuin pappisviran edustajia. Kirkkolaissa tämä muutos on näkynyt siten, että säännösten painopiste on siirtynyt kirkon virasta kirkon hallintoon. (Knuutila 2010, 17; Knuutila 2012, 17.)

luovuttanut komitea päätyikin ehdottamaan varsin vähäisinä pidettäviä muutoksia kirkon asemaan ja toimintaan.⁷ Komitea otti kantaa 30:een kirkon ja valtion suhdetta koskevaan asiaan ja teki niiden järjestämisestä koskevat ehdotuksensa. Komitea ilmoitti tavoitteenaan olevan saada mietintönsä pohjalta aikaan laaja uskontopoliittinen keskustelu ja kuulla kansalaismielipidettä. Vasta niiden jälkeen ryhdyttäisiin lainvalmistelutoimiin.⁸ Kirkolliskokous antoi lausuntonsa komitean mietinnöstä. Se totesi yhtäältä kirkon ja valtion keskinäisen yhteyden ja riippuvuuden, toisaalta kummankin tahon toiminnan ja tavoitteiden erilaisuuden. Kirkolliskokouksen mukaan valtiolla on oikeus odottaa, että kirkko ottaa toiminnassaan huomioon yhteiskunnassa tapahtuneen kehityksen. Samalla se korosti kirkon itsenäisyyttä, joka valtionkin tulee ottaa huomioon.⁹

Myös kirkkojärjestyskomitea otti kantaa kirkon ja valtion väliseen suhteeseen vuonna 1979. Sen mukaan asiassa on kyse kirkon vapaudesta ja uskottavuudesta. Edellisinä vuosikymmeninä kirkon yhteiskunnallisia tehtäviä oli siirretty yhä laajemmin valtion ja kuntien hoidettaviksi. Tämä merkitsi kirkon tietynlaista eristyneisyyttä ja toimintamahdollisuuksien vähentymistä¹⁰. Komitea totesi myös, että koska jäsenyys kansankirkkoluonteisessa kirkossa ei edellytä henkilökohtaista uskonratkaisua eikä vahvaa sitoutumista kirkon tunnustukseen, yhteiskunnalliset muutokset, kuten moniarvoistuminen, eri ryhmien väliset näkemyserot ja ihmisten vieraantuminen kristillisestä uskosta, näkyvät selvästi kirkon sisällä. Tämän voidaan tulkita vaikuttavan myös kirkon mahdollisuuksiin vastata yhteiskunnan taholta tuleviin muutospaineisiin. Komitea kuitenkin puolsi kirkon kansankirkkoluonteeseen säilyttämistä. Kirkolla säilyisi siten muun muassa vastuu koko kansasta ja yhteiskunnasta sekä läheinen yhteistyö valtion kanssa. Tästä huolimatta kirkon tulee säilyttää riippumattomuutensa ja ennen kaikkea huolehtia Kristuksen antaman lähetystehtävän tekemisestä.¹¹

⁷ Murtorinne 1995, 338–371, 389–390.

⁸ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 9–10.

⁹ Kk:n lausunto kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä, 1979, 2.

¹⁰ Myös kirkon diakoninen auttamistyö eriytettiin valtion ja kuntien järjestämistä sosiaali- ja terveyspalveluista. Kallunki toteaa, että 1800-luvun jälkipuoliskolla alkanut eriytyminen saatettiin loppuun, kun 1960-luvulla omaksuttiin hyvinvointivaltiojärjestelmä. Kirkon tärkeä rooli auttamistyössä ei oikein sopinut hyvinvointivaltiomallin mukaiseen palveluiden järjestämiseen. Kirkko nähtiin nimenomaan uskonnollisena toimijana. Vuonna 1972 voimaan tulleella kansanterveyslailla lopetettiin kuntien ja seurakuntien palveluiden tuottamisen yhteys. Lainsäädännön näkökulmasta seurakunnissa tehtävä sosiaalinen auttamistyö muuttui jokseenkin merkityksettömäksi. Käytännössä seurakunnat silti jatkoivat yhteistyötä kuntien ja valtion toimijoiden kanssa, joskin diakonian alalla tämä yhteistyö on ollut varsin vähäistä. (Kallunki 2014, 5–10.)

¹¹ KJ-komitean mietintö 1979, 8, 22–24. Komitean mietintöön sisältyi Lars Erik Taxellin selvitys kirkon oikeusnormeista. Taxellin mukaan kirkon asemaa yhteiskunnassa ei voida arvioida yksinomaan kirkon näkökulmasta, vaan yhteiskunnassa toimiessaan kirkko on riippuvainen siitä, miten valtio suhtautuu kirkon oppiin, tunnustukseen, tehtäviin ja toimintaan. Kirkon on toimittava oman tehtävänsä ja

Tultaessa 1980-luvulle uskonto nähtiin tärkeänä ihmisen olemassaoloon ja elämäntarkoitukseen liittyvänä tekijänä. Vuosikymmenelle oli ominaista myös perinteisten arvojen merkityksen kasvaminen. Suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon muuttui yhä myönteisemmäksi. Eräänä merkinä kirkon lisääntyneestä vaikutusvallasta oli se, että se pystyi palauttamaan loppiaisen ja helatorstain perinteisille kalenteripaikoilleen. Vuosikymmen oli kuitenkin myös yksilön aseman ja itsensä toteuttamisen korostamisen sekä kulutuksen aikaa. Nämä olivat vastoin kirkon eettisiä ihanteita. Erityisesti perhettä ja avioliittoa koskeissa kysymyksissä kirkon ja yleisen mielipiteen näkemykset olivat ristiriitaiset. Kirkkoa arvosteltiin 1980-luvulla yhä voimakkaammin siitä, ettei se ollut avannut pappisvirkaansa naisille. Yhteiskunnassa tämä nähtiin yleisenä tasa-arvokysymyksenä. Myös kirkon sisältä tullut arvostelu voimistui. Naispappeuskysymys vaikutti olennaisesti kirkon sisäiseen yhtenäisyyteen ja jäsenmäärään sekä siihen, miten kirkkoon yhteiskunnassa suhtauduttiin.¹²

Kirkon yhteiskunnallisen arvostuksen ja aseman kannalta merkittävänä voidaan pitää 1990-luvun taloudellista lamaa. Kun nähtiin kirkon kyky auttaa vaikeassa tilanteessa olevia ihmisiä, kirkkoon alettiin suhtautua aikaisempaa myönteisemmin.¹³ On tosin todettu, ettei taloudellinen lama yksin selitä 1990-luvulla tapahtunutta kirkon aseman vahvistumista. Kyse oli pidempiaikaisesta muutoksesta, jossa seurakunnat olivat alkaneet yhä näkyvämmiin tehdä yhteiskunnallisiksi katsottavia sosiaalisia tehtäviä. Tämän yhteiskuntaa yhä laajemmin palvelevan roolin on havaittu vastaavan ihmisten kirkkoon kohdistamia odotuksia. Tästä on seurannut kirkon yhteiskunnallisen merkityksen vahvistuminen.¹⁴

Tutkiessaan kirkon jäsenyyteen sitoutumista 1960-luvulta 2000-luvulle Häkkinen toteaa, että 1990-luvun lama-aikana lisääntyneet taloudellinen ja

omien perusteidensa mukaisesti. Tässä voi syntyä ristiriitaa valtion tavoitteiden kanssa. Kirkon tulee pitää kiinni omista lähtökohdistaan ja vastustaa kristilliselle uskolle ja elämäntavalle vieraita toimenpiteitä. (Taxell 1979, 57–58.) Kalevi Toiviainen laati komitealle selvityksen kansankirkosta. Erityisesti 1960-luvulla arvosteltiin kansankirkon asemaa. Kirkon ja yhteiskunnan välinen suhde oli väljentynt. Kirkko kävi yhä useammin myös kriittistä keskustelua muun yhteiskunnan kanssa. Koska kirkkoon kuului kansan suuri enemmistö, oli mahdollista, että yhteiskunnassa yleiset katsomukset vaikuttivat yhä enemmän myös kirkossa. Tällaisessa tilanteessa kirkko saattoi huomaamattaankin omaksua evankeliumin, olemuksensa ja tehtävänsä kannalta vieraita arvostuksia. Toiviaisen mukaan Jumalan antaman tehtävän täyttämisestä huolimatta kirkon olisi vastuutonta luopua yhteistyöstä valtion ja muun yhteiskunnan kanssa. Voidakseen puhua aikansa ihmisille kirkon tulee käydä vuoropuhelua ajan yhteiskunnan kanssa sekä ymmärtää ajan ilmiöitä ja muutoksia. (Toiviainen 1979, 115–124.)

¹² Murtorinne 1995, 391–392, 400–401; Malkavaara 2000, 202.

¹³ Niemelä 2003, 153. Kirkko korosti sosiaalista vastuutaan, puolusti voimakkaasti hyvinvointivaltiota ja omalla käytännön toiminnallaan tuki sitä. Lisäksi kirkon johto otti kantaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi yhteiskunnassa. (Malkavaara 2000, 202; Ketola 2003, 50–51.)

¹⁴ Kääriäinen, Niemelä & Ketola 2003, 257. Ajassa olevan epävarmuuden on yleisesti todettu lisäävän yhteisöllisten arvojen merkitystä. Nämä seikat vaikuttivat myös niin, että yhä useampi tohti sanoa uskovansa kirkon opettamaan Jumalaan. (Niemelä 2003, 153–154.)

muukin turvattomuus, minäkeskeisyys ja globalisaatio osaltaan lisäsivät maallistumista ja vähensivät kirkon oppiin sitoutumista. Uskonnossa tärkeiksi asioiksi nousivat yksilön kokemus ja oma valinta. Kun uskonnosta tuli yksityisasi- asia, uskonnollisten instituutioiden vaikutusvalta väheni. Häkkinen esittää kolme syytä, jotka ovat vaikuttaneet maallistumisen lisääntymiseen. Ensinnäkin yhteiskunnasta poistettiin uskonnollisuutta ja pyhää. Uskonnollisen tilalle tuotiin rationaalisuus. Toiseksi yhteiskunta eriytyi, myös kirkko ja muut instituutiot eriytyivät toisistaan. Tämä merkitsi kirkon aseman kaventumista. Kolmanneksi yhteiskunnassa ja uskonnossa tämänpuoleiset asiat painoutuivat yhä voimakkaammin. Myös kirkko alkoi mukautua maalliseen yhteiskuntaan ja korostaa tämänpuoleista. Se alkoi yhä enemmän hoitaa yhteiskunnallisia ongelmia ja hengellinen tehtävä jäi vähemmälle. Häkkinen toteaa kirkon toiminnan monipuolistumisen ja yhteiskuntaan sopeutumisen merkinneen kirkon identiteetin epäselvyyttä. Esimerkiksi viime vuosikymmenten taloudellisesti vaikeina aikoina kirkko keskittyi aikaisempaa enemmän auttamistehtäväänsä ja toiminnan painotus muuttui evankeliumin julistamisesta sosiaaliseen työhön. Tällaisesta palvelutyöstä kirkkoa myös arvostetaan yhteiskunnassa. Samalla kirkko kuitenkin maallistuu sisäisesti, kristillisen tradition siirtäminen heikentyy ja kirkon uskottavuus vähenee. Tämä kaikki vaikuttaa kirkon itseyttämyykseen. Kirkko menettää ainutlaatuisen sanomansa ja voimansa, jos se keskittyy yleispiirteiseen sosiaaliseen toimintaan.¹⁵

Kirkon tulevaisuuskomitea totesi vuonna 2016, että 1900-luvulla kirkon yhteiskunnallinen asema muuttui olennaisesti. Tässä kehityskulussa kirkko itsenäistyi, menetti poliittisen valtansa, joutui luopumaan kulttuurisesta valta-asemastaan, muuttui kansalaisyhteiskunnan palveluntarjoajaksi, modernisoitui sekä menetti jäseniään ja enemmistöasemaansa. Komitean mukaan esimerkiksi 1960-luvun yhteiskunnallisella murroksella ja sen aiheuttamalla kirkon aseman ja arvostuksen heikkenemisellä ei kuitenkaan ollut juurikaan vaikutusta kirkon valtiosuhteeseen. Merkittävä kirkon ja valtion suhteiden muutos tapahtui 2000-luvulla, kun yhteiskunta muuttui yhä moniarvoisemmaksi ja kirkon jäsenmäärä väheni edelleen. Valtion taholta ei kuitenkaan ole esitetty kirkon aseman muuttamisen vaatimuksia, päinvastoin valtio tekee kirkon kanssa monipuolista yhteistyötä ja kirkon kannanottoja kuunnellaan monissa asioissa. Kirkkoa ovat 2000-luvulla arvostelleet lähinnä uskontokriittiset sekä kirkosta vieraantuneet ryhmät. Yhä voimakkaampaa arvostelua on esitetty

¹⁵ Häkkinen 2010, 13–24, 42, 227–233. Häkkinen puhuu yleispiirteisestä sosiaalisesta toiminnasta. Mahdollisesti sellaisessa ei niinkään painotu suoranainen julistustyö. Sinänsä sosiaalinen auttamistointo on kuulunut kirkon tehtävään jo alkukirkosta asti: lähimmäisen palvelu on Jumalan sanan julistamista teoilla. Kun kirkon auttamistyö on viime vuosikymmeninä laajentunut, on ollut erilaisia käsityksiä siitä, miten evankeliumin julistamistehtävä tosiasiaassa toteutuu ja miten hengellisyys vaikuttaa auttamistyössä. Sammeli Juntunen toteaa, että kirkko on liberalismiin ja individualismin paineissa alkanut korostaa identiteettiään moniäänisenä ja avarakatseisena kansankirkkona. Kirkko ei julkisuudessa juurikaan todista Kristuksesta eikä julista hänen tuomaansa pelastusta. Sen sijaan kirkko painottaa sosiaallieettistä työtään ja tehtäväänsä käydä yhteiskunnallista arvokeskustelua. (S. Juntunen 2018.)

myös kirkon sisältä. Verrattaessa kirkkoon 2000-luvulla kohdistettua arvostelua 1960-luvun tilanteeseen on huomattava, ettei kirkko enää ole keskeinen yhteiskunnallinen instituutio, vaan se on muuttunut monikulttuurisen yhteiskunnan yhdeksi monista toimijoista. Kirkko on 2000-luvulla pyrkinyt vastaamaan muutoksiin ja arvosteluun määrittelemällä itseään ja rooliaan yhteiskunnassa uudella tavalla. Tulevaisuuskomitean mukaan jännitteinen yhteiskunnallinen ilmapiiri ja kirkon muuttuva asema ovat tehneet kirkosta modernin ja kiinnostavan keskustelijan, joka ottaa kantaa ja jonka kannanottoja odotetaan toimintansa kannalta keskeisiin ajankohtaisiin kysymyksiin. Kirkko ei enää ole auktoriteetti vaan tasavertainen toimija. Se on myös päässyt eroon siihen liitetystä, kielteisenä pidetystä viranomaismielikuvasta.¹⁶

1.4 TUTKIMUSKOHDETTA KOSKEVA AIKAISEMPI KIRKKO-OIKEUDELLINEN TUTKIMUS

Kirkko-oikeudellista tutkimusta on Suomessa tehty varsin vähän. Lähinnä kirkon lainsäädännön ja hallinnon kehittymistä koskevaa historiallista tutkimusta ovat viime vuosikymmeninä tehneet muun muassa Erkki Kansanaho, Mikko Juva, Kauko Pirinen, Olli Heilimo, Gustav Björkstrand ja Jyrki Knuutila. Kirkon valtiosääntöistä asemaa ovat tutkineet muun muassa Veli Merikoski ja Kauko Sipponen. Juha Seppo ja Leena Sorsa ovat tutkineet kirkon ja valtion suhteita lähinnä uskonnonvapauden näkökulmasta. Edellä todetuissa tutkimuksissa pääpaino on pitkälti ollut kirkkohallinto-oikeudessa, kirkon virkamiesoikeudessa sekä kirkon ja valtion välisissä suhteissa.¹⁷ Hannu Juntunen

¹⁶ Kirkon tulevaisuuskomitea 2016, 15–19, 23. Myöhäiselle modernille ajalle on ominaista lisääntyvä epäluuloisuus ulkoisia auktoriteetteja kohtaan, erilaisuuden sietäminen sekä yksilön itsenäisyyden ja elämän laadun korostus. Nämä seikat ovat merkinneet institutionaalisen uskonnollisuuden heikkene mistä. Voidaan päätellä, että kirkko voisi kyetä säilyttämään asemaansa, jos sen havaitaan irtaantuvan valtiosta ja tukevan laadullisia elämänarvoja. (Kääriäinen, Niemelä & Ketola 2003, 258–261.) Sorsan mukaan viimeaikaisten yhteiskunnallisten muutosten, uskonnollisen moninaistumisen, ihmisoikeuksien merkityksen lisääntymisen, kirkon etuoikeutettuun asemaan kohdistetun arvostelun ja kirkon jäsenmäärän vähentymisen vuoksi kirkon tulisi olla aloitteellinen käynnistämään kirkon ja valtion välisten suhteiden tarkastelu. Pitäisi selvittää, minkälaisia jännitteitä kirkon ja valtion välillä mahdollisesti on. Kirkon ja valtion suhteita tarkasteltaessa on pääsääntöisesti keskitytty yksittäisiin kysymyksiin eikä ole pohdittu suhteiden kokonaisuutta eikä kehittämistarpeita. Kirkon valtiosuhdetta tarkasteltaessa tulee ymmärtää kaksi lähtökohtaa: kirkolla pitää olla selvä näkemys tehtävästään ja kirkon pitää tuntea kirkon valtiosuhteeseen vaikuttavat kansainväliset, yhteiskunnalliset ja juridiset muutospaineet. (Sorsa 2015, 3–4, 57–58.)

¹⁷ Kirkon hallintoon ja virkamiesoikeuteen painottuva tutkimuksellinen ote on myös 1970–1990-luvuilla kirkko-oikeuden alalta tehdyissä väitöskirjoissa: väitöskirjan ovat tehneet muun muassa Pekka Halmesmaa kirkkokurisäännösten kehittymisestä ja soveltamisesta 1800-luvun alkupuoliskolla, Kirsti Kena kirkon aseman ja asenteiden muotoutumisesta itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922, Mikko Reijonen uskonnonvapauden toteuttamisesta Suomessa vuosina 1917–1922 sekä Eeva-Kaarina Nurmiraanta

on lähestynyt kirkko-oikeutta lähinnä oikeusteologian näkökulmasta. Vuonna 2013 hän väitteli oikeustieteen tohtoriksi aiheesta demokratian dilemma – oikeusteologinen tulkinta Suomen perustuslain eettisten periaatteiden merkityksestä demokraattisen valtiojärjestyksen perustana ja rajoituksena. Hänellä on runsaasti oikeusteologisia julkaisuja. Viime vuosikymmeninä aktiivisimmin kirkko-oikeutta on tutkinut Pekka Leino. Hän on 2000-luvulla tehnyt oikeustieteellisen väitöskirjan kirkon oikeudellisista normeista ja niiden synnystä sekä teologisen väitöskirjan kirkon omista asioista kirkkolainsäädännössä. Hänellä on runsaasti kirkko-oikeudellisia julkaisuja.¹⁸ Erityisesti Leinon tutkimuksissa on havaittavissa kirkko-oikeudellisen tutkimuksen paradigmanmuutos: kirkko-oikeuden keskeiseksi tutkimuskohteeksi on nostettu kirkon opin ja tunnustuksen vaikutus kirkko-oikeuteen. Kirkko-oikeudessa on pohjimmiltaan kyse kirkon opista ja tunnustuksesta, ei hallinto-oikeudesta.

Saraviidan tavoin voidaan pitää yllättävänä, että kirkko-oikeuden tutkimus oli 1900-luvulla hyvin vähäistä. Kirkko on kuitenkin yhteisö, johon kansan enemmistö kuuluu ja jonka oikeusjärjestelmän juuret ulottuvat eurooppalaisen oikeusjärjestyksen vanhimpiin rakenteisiin. Kirkko-oikeus oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa merkittävä oikeustutkimuksen ala, mutta 1900-luvun edetessä tutkimus väheni. Kirkko-oikeudessa tehtiin ainoastaan käytännöllistä, kirkkolainsäädännön kehittämisen edellyttämää, lähinnä teologian alaan kuuluvaa tutkimusta. Kirkko-oikeuden yleisten oppien kehittämisen ja teoreettisen perustan tutkimisen laiminlyönnin seuraukset korostuivat, kun kirkko-oikeuden perusteiden tieteellinen tutkimus käynnistyi uudelleen 1900-luvun lopussa. Tässä vaiheessa todettiin, etteivät kirkko-oikeuden ominaispiirteet olleet ongelmitta liitettävissä modernin oikeustutkimuksen paradigmoihiin. Saraviidan mukaan nykyajan kirkko-oikeuden tuleekin määritellä suhteensa oikeustutkimuksen kehitykseen. Hän toteaa myös, etteivät vuoden 2000 perustuslain (731/1999) säännökset valtiosäännöstä ja perusoikeuksista ole vaikeuksitta yhdistettävissä kirkko-oikeuteen ja sen lähtökohtaan, että

papin opin, virkatoiminnan ja elämän valvonnasta vuosina 1940–1989. Vuosituhannenvaihteen jälkeen kirkko-oikeuden alalta väitöskirjan ovat tehneet muun muassa Arto Seppänen tunnustuksesta kirkon oikeutena ja Johannes Alaranta rippisalaisuudesta. Lisäksi kirkkolakikommentaareja ovat viime vuosikymmeninä laatineet muun muassa Gunnar Grönbom, Matti Halttunen, Olli Heilimo, O. K. Heliövaara, Yrjö Loimaranta, Pirjo Pihlaja, Pauli Piispanen, Mauno Saloheimo, Gunnar Träskman, Kari Ventä, Jaakko Voipio ja Risto Voipio.

¹⁸ Vuosina 2002, 2003 ja 2005 Leino on tutkinut kirkkolakijärjestelmää ja kolmea kirkkolakia oikeustieteen metodein pääpainon ollessa lainopillisessa tutkimuksessa, mutta mukana on ollut myös vahva oikeusteoreettinen, oikeuslähteopillinen ja oikeushistoriallinen ote. Hänen vuoden 2012 kirkko-oikeuden tutkimuksensa on teologinen. Tutkimuksissaan Leino on paneutunut myös kirkkolakijärjestelmän kehitykseen sekä eräitä muita luterilaisia kirkkoja koskevaan lainsäädäntöön. Leinon tutkimusten eräs tavoite on selvittää, onko erityinen, kirkon teologiaan liittyvät erityispiirteet turvaava kirkkolakijärjestelmä edelleen tarpeen vai olisiko se syytä korvata lyhyellä puitelaila, jota täydentävät säännökset kirkko antaisi itse. Tutkimuksissaan hän on puoltanut kirkkolakijärjestelmän säilyttämistä.

kirkko on sidottu Raamattuun ja tunnustukseensa.¹⁹ Saraviita kuvaa kirkon oikeuden erityisluonnetta sekä kirkon suhdetta yhteiskunnan oikeuteen seuraavasti: ”Jo kirkon marttyyrihistoria osoittaa, ettei kirkossa ole voitu pitää oikeutena kaikkea suvereenin hallitsijan noudatettavaksi määräämää.”²⁰

Edellä todettu kirkko-oikeuden paradigmanmuutos on nyt käsillä olevan tutkimuksen kannalta merkittävä. Tutkittaessa kirkon sisäistä autonomiaa kyse on nimenomaan kirkon teologian ja kirkon oikeuden välisestä suhteesta, ei niinkään kirkon hallinto- tai virkamiesoikeudesta. Tämän tutkimuksen kannalta tärkeää on, miten kirkon teologia näkyy ja miten sen pitäisi näkyä kirkkolaissa sekä miten kirkon teologiassa ja yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet kirkkolakiin ja sen alaan. Kyse on myös siitä, minkälaisen elintilan kirkko tehtävänsä suorittamiseksi tarvitsee ja minkälaisen elintilan kirkkolaki kirkolle antaa.

Nyt käsillä olevan tutkimuksen tutkimuskysymykset nousevat pitkälti viimeaikaisesta kirkko-oikeudellisesta tutkimuksesta, erityisesti Leinon tutkimustyön pohjalta. Leinon tutkiessa pääosin kirkkolain alaa tässä tutkimuksessa keskitytään kirkon sisäisen autonomian käsitteeseen ja autonomian toteutumiseen. Leino on lähestynyt tutkimuskysymyksiään pääosin kirkon näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa kirkon sisäisen autonomian tarkastelua laajennetaan kirkon näkökulmasta valtion näkökulman suuntaan. Tutkimuksessa tarkastellaan kirkon sisäistä autonomiaa pääosin kirkolliskokouksen ja ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisujen perusteella, joten tutkimuksessa on Leinon teoreettispainotteiseen tutkimusotteeseen verrattuna käytäntöjen selvittämisen tavoite.

Seuraavaksi tarkastellaan viimeaikaisen kirkko-oikeudellisen tutkimuksen keskeisiä havaintoja, jotka liittyvät nyt käsillä olevan tutkimuksen lähtökohtiin. Nämä havainnot koskevat Raamatun ja kirkon tunnustuskirjojen kirkko-oikeudellista merkitystä, kirkkoon ja kirkkolainsäädäntöön kohdistettuja muospaineita sekä kirkkolakijärjestelmän tulevaisuuden näkymiä.

Kirkon oikeusperustaa selvitetessä voidaan todeta, ettei Raamattu ole kirkon lainsäädäntöä. Raamatulla on kuitenkin olennainen merkitys kirkon oikeuden kannalta. Leino luonnehtii tätä merkitystä seuraavalla tavalla, joka on myös tämän tutkimuksen lähtökohtana. Raamattu on normittava normi eli kirkon uskon ja opin tulkinnan sekä järjestyksen ja lainsäädännön tulee olla

¹⁹ Saraviita 2010. Myös Seppänen toi vuonna 2010 esiin kirkko-oikeudellisen tutkimuksen vähäisyyden sekä oikeustieteessä että teologiassa ja kysyi, voidaanko siksi edes olettaa, että olisi olemassa jokin kirkko-oikeudellinen paradigma. Kirkko-oikeutta on tarkasteltu lähinnä hallinto-oikeuden tai virkamiesoikeuden näkökulmasta. Näin ovat toimineet myös tuomioistuimet käsitellessään kirkon hallintoon liittyneitä asioita. Kirkkolain tunnustuspykälä on jätetty huomiotta. Kirkon tekemät ratkaisut heijastuvat myös tuomioistuinten ratkaisuihin. Tilanteen erityinen ongelma on se, ettei kirkko itseään pidä Raamatusta ja kirkon tunnustusta lainsäädäntönsä oikeuslähteinä. (Seppänen 2010, 4, 8, 12–13.)

²⁰ Saraviita 2012, 2.

Raamatun vaatimusten mukaisia. Luterilaiset tunnustuskirjat puolestaan voidaan ymmärtää normitettuina normeina, joiden perusta on Raamatussa.²¹ Raamattua ja sen mukaista kirkon tunnustusta voidaan pitää kirkon ylipositiivisena oikeutena.²² Kun tarkastellaan kirkkolainsäädännön ja muun kirkkoa koskevan lainsäädännön suhdetta Raamattuun, kirkon oppiin ja tunnustukseen, tässä tutkimuksessa pidetään lähtökohtana sitä, että kirkkoa koskevat säännökset eivät voisi olla ristiriidassa kirkon ylipositiivisen oikeuden kanssa. Yhdyn Leinon näkemyksiin positiivisen kirkkolainsäädännön oikeudellisesta kriittisylipositiivisuudesta, jonka mukaan kirkko-oikeuden ja kirkon lainsäädännön perustana pitäisi olla tunnustautuminen kirkon oppiin. Kirkkolainsäädännössä yhteys kirkon ylipositiiviseen oikeuteen on toteutettu viittaamalla kirkkolain (1054/1993) ja kirkkojärjestyksen (1055/1993) alussa Raamattuun, sen mukaiseen kirkon oppiin ja kirkon tunnustuskirjoihin. Positiivista kirkkolainsäädäntöä tulee siis tarkastella kirkon ylipositiivisen oikeuden näkökulmasta, kriittisylipositiivisesti.²³

Hannu Juntusen mukaan kirkon oikeuden ylipositiivinen perusta on kristillinen usko, joka perustuu Jumalan ilmoitukseen. Lisäksi on kirkon säätämä positiivinen oikeus. Juntunen toteaa Raamatun ja luterilaisten tunnustuskirjojen oikeuslähdeluonteesta, että ne ovat opillisia, eivät varsinaisesti oikeudellisia dokumentteja. Kuitenkin, koska kirkko-oikeuden tulee palvella kirkon tehtävää ja koska Raamattu ja tunnustuskirjat määrittelevät tämän tehtävän,

²¹ Leino 2019, 79–80. Tämä Leinon kirja *Kirkkolakijärjestelmän ongelmat – kirkko-oikeudellinen vierailu kirkon lainsäädäntöautonomian perustuksilla* on hänen Åbo Akademiassa vuonna 2012 tarkastetun teologisen väitöskirjansa ”*Endast kyrkans egna angelägenheter*”: *en kyrkorättslig undersökning av kyrkans egna angelägenheter i kyrkolagstiftningen om evangelisk-lutherska kyrkan i Finland* suomenos, päivitys ja laajennus. (Leino 2019, 10.)

²² Leino 2012, 241. Leinon mukaan kirkon tunnustus oikeastaan muodostaa sillan kirkon ylipositiivisen ja positiivisen oikeuden välille. (Leino 2002, 66; Leino 2003, 100.)

²³ Leino 2012, 266; Leino 2019, 109–111. Leino toteaa, että kirkon normatiiviseen asemaan vaikuttaa olennaisesti paitsi se, mihin kirkkoa ja erityisesti sen omimpia asioita koskeva lainsäädäntö perustuu, myös se, miten näitä säännöksiä sovelletaan. Kun yhteiskunnan viranomaiset käsittelevät kirkon oppia koskevia asioita, ne painottavat yleistä lainsäädäntöä eivätkä ota huomioon kirkkolainsäädännön perustana olevaa kirkon oppia ja tunnustusta. Valtion viranomaisten lisääntynyt kirkkoa koskevien asioiden ratkaiseminen voi osaltaan johtua siitä, että kirkon teologinen ja kirkko-oikeudellinen itseymmärrys on mahdollisesti muuttunut ja kirkon asioista päättämiseen on jäänyt tyhjä tila. Lisäksi perus- ja ihmisoikeuksien mukainen ihmiskäsitys on yhteiskunnassa muotoiltu eri vakaumuksia koskevaksi, neutraaliksi ja yleismaailmalliseksi. Se ei enää perustu ihmisen arvoon Jumalan luomana ja kuvana. Myös kirkko on yhä laajemmin omaksunut tällaisen ihmiskäsityksen. (Leino 2012, 202–204; Leino 2019, 149–152.) Leino toteaa yhteiskunnan yleisen ja kirkkoa koskevan lainsäädännön välisen peruseron. Yhteiskunnallisen lainsäädännön lähtökohtana on säännösten muuttaminen, kun muutostarve on. Sen sijaan kirkon lainsäädännössä Jumalan sanaan perustuvat asiat ovat muuttumattomia. Kirkon toimintaa koskevat ihmisten säätämät säännökset ovat tarvittaessa muutettavissa. Niitä ei kuitenkaan saa säätää Jumalan sanan vastaisiksi. Nämä asetelmat ovat omiaan aiheuttamaan kirkon ylipositiivisen arvopohjan ja positiivisen oikeuden välistä jännitettä. (Leino 2005, 123; Leino 2012, 50.)

voidaan sanoa, että ne ovat välillisesti normatiivisia. Niistä voidaan myös tehdä kirkko-oikeudellisia johtopäätöksiä. Juntusen mukaan kirkko-oikeuden tulisi perustua kolmeen tekijään: kirkon olemukseen, kirkon omiin perustesiin eli Raamattuun, oppiin ja tunnustukseen sekä kirkon tehtävän palvelemiseen. Nämä muodostavat kirkko-oikeuden ylipositiivisen perustan. Juntusen mukaan ollakseen pätevää kirkko-oikeuden tulee täyttää kolme vaatimusta: se on säädetty positiiviseksi oikeudeksi, sitä sovelletaan konkreettisissa ratkaisuissa ja se on pätevää teologisilla perusteilla. Kirkko-oikeuden erityinen kysymys on, miten ratkaistaan, onko jokin kirkkoa koskeva säännös Raamatun tai kirkon tunnustuksen vastainen ja jos on, mitä siinä tapauksessa tehdään.²⁴

Kirkkoon kohdistettavat muutospaineet ovat kirkon sisäisen autonomian kannalta tärkeitä – muutokset, periaatteessa myös toistuvat muutosvaatimukset voivat siirtää kirkon sisäisen autonomian rajoja. Kirkkoon voi kohdistua muutospaineita sen ulkopuolelta, jolloin vaatimukset voivat perustua kirkon julkisoikeudelliseen asemaan. Uudistuksia voidaan vaatia myös kirkon sisältä, jolloin muutospaineet saattavat perustua esimerkiksi siihen, että kansankirkon kaikki jäsenet eivät välttämättä ole sitoutuneet kirkon tradition mukaisten järjestelyjen pysyvyyteen. Leino toteaa tutkimuksissaan, että kirkkoon kohdistetut muutospaineet perustuvat usein yhteiskunnallisiin muutoksiin eivätkä ne välttämättä ole sopusoinnussa kirkon opin ja tunnustuksen kanssa. Kirkko on kuitenkin teologiansa mukaisesti sekä uskonyhteisö että sosiologinen yhteisö. Tämän yhteisyyden tulee näkyä myös kirkon ja kirkkoa koskevassa lainsäädännössä.²⁵ Julkisyhteisöasemassa olevaa enemmistökirkkoa saatetaan kuitenkin pitää ainoastaan yhteiskuntarakenteen osana eikä kirkon ajatella olevan ensisijaisesti tunnustuksensa mukainen pyhien yhteisö. Tämän tutkimuksen eräänä lähtökohtana on Leinon havainto kirkkolain arvopohjan säilyttämisestä: kun kirkkolainsäädäntö on yhä enemmän mukautunut yleisiin oikeuden hyväksyttävyysskriteereihin, on mahdollista, että kirkkolain arvopohja muuttuu. Kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen keinoin kirkon tulisi huolehtia siitä, että kirkon oma arvopohja säilyy kirkkolaissa.²⁶

²⁴ H. Juntunen 2000, 212; H. Juntunen 2003, 109–110, 161–182, 226, 229.

²⁵ Leino 2019, 11–13. Leino pitää kirkon uskonyhteisö- ja sosiologisen yhteisön luonteen tasapainon kannalta ongelmallisena sitä, että kirkkolain eräiden säännösten muutoksissa ja tulkinnassa on painotettu yleisiä hallinto- ja virkamiesoikeuden periaatteita. Näin on toimittu erityisesti otettaessa kirkkolaikiin soveltamisalaviittauksia yleiseen lainsäädäntöön, uudistettaessa kirkon virkamiesoikeudellisia säännöksiä ja siirryttäessä yleiseen muutoksenhakujärjestelmään. Nämä muutokset voidaan nähdä eräänlaisena uusvaltiokirkollisuutena, jossa kirkon toimintaa koskevissa asioissa yhä laajemmin sovelletaan yleistä lainsäädäntöä ja yhä useammin ratkaisut tekee valtion viranomainen. Uusvaltiokirkollisuuden ilmentymänä voidaan pitää myös sitä, että vaikka kirkon ja valtion väliset rakenteelliset yhteydet ovat vähentyneet, kirkko on muuttunut yhä enemmän samalla tavalla moniarvoiseksi kuin mitä yhteiskunta on. (Leino 2012, 217, 223–224; Leino 2019, 14–15, 22–24.)

²⁶ Leino 2012, 237; Leino 2019, 115–116.

Kirkko-oikeuden viimeaikaisessa tutkimuksessa on myös arvioitu kirkkolakijärjestelmän tulevaisuuden näkymää. Kirkko saattaa tulevaisuudessa joutua yhä useammin tilanteeseen, jossa kirkkolain säännöksiä pidetään yleiseen lainsäädäntöön soveltumattomina. On mahdollista, että tällöin kirkon toivotaan tai edellytetään muuttavan kirkkolakia. Jos kirkolliskokous ei ehdottaisi tavoiteltua muutosta, kirkkolaki olisi ristiriidassa yleisen lainsäädännön kanssa. Jos näin säännelty asia päättyisi yleisen viranomaisen päätettäväksi, se todennäköisesti ratkaisisi asian yleisen lainsäädännön nojalla. Leino kiinnittää huomiota siihen, että kirkolla tulee olla mahdollisuus saada säädetyksi ehdottamansa kirkkolaki sekä antaa sisäisiä normeja omista asioistaan ilman, että yhteiskunnan säännökset tätä rajoittavat.²⁷ Leinon mukaan kirkko voi myös ajautua lainsäädännölliseen häkkiin, jos sille säädetään sen opin kanssa ristiriidassa olevia säännöksiä, joista tulee kirkkoa velvoittavia normeja. Tämä voi tapahtua huomaamatta tai ylikansallisen taikka yleisen lainsäädännön muuttumisen takia.²⁸

Kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen tarkoituksena on turvata kirkon sisäinen autonomia. Tämä turvaamistehtävä korostuu, kun yhteiskunta muuttuu yhä sekulaarimmaksi ja yleinen lainsäädäntö koskee yhä laajemmin myös kirkkoa. Erityisesti Leino on pohtinut, onko kirkkolaki edelleen toimiva kirkon itsenäisyyden turvaamisen järjestely. Jos päädyttäisiin tilanteeseen, jossa kirkko ei voisi saada lainsäädäntönsä oppiperustansa kannalta välttämättömiä muutoksia, kirkko saattaisi päätyä ehdottamaan asemansa järjestämistä muiden uskonnollisten yhdyskuntien tapaan, vapaana julkisyhteisöaseman velvollisuuksista. Yhdyskuntajärjestyksessä voisi varsin vapaasti päättää hengellisen työn sisällöstä. Silloin kirkosta säätämisen tapa ei olisi kirkkolaki vaan puitelaki, jossa säännellään yleisluonteisesti kirkon toiminnasta. Kirkko päättäisi sisäisillä säädöksillään yksityiskohtaisesti tehtävistään ja toiminnastaan. Leino pitää kuvatuunlaisessa tilanteessakin kirkkolakijärjestelmää kuitenkin parempana kuin puitelakia, erityisesti siksi, että jos on tarve suojata kirkon luovuttamattomimpia asioita kirkon ulkopuolelta tulevalta velvoittavalta sääntelyltä, tarvitaan kirkkolakijärjestelmää.²⁹ Tämä johtopäätös on myös käsitteellisen tutkimuksen lähtökohtana.

²⁷ Ks. esim. Leino 2002, 337. Leinon mukaan tällainen tilanne syntyisi, jos valtio ei näkisi kirkkoa keskeisesti koskevan lain soveltamisessa kirkon tarvetta rajata omaa toimintaansa kyseisen lain soveltamisalan ulkopuolelle.

²⁸ Leino 2012, 244; Leino 2019, 112–115.

²⁹ Leino 2002, 312, 350–351; Leino 2012, 92, 274. Leinon mukaan kirkko on omalla päätöksenteollaan, esimerkiksi yhä laajemmalla yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön kiinnittymisellään antanut ymmärtää, ettei kirkossa enää pidetä tarpeellisenä kirkon opin edellyttämää ja kirkkolakijärjestelmän turvaamaa omien asioiden hoitamisen suojaa. (Leino 2019, 227–228.) Heikkilä toteaa, että koska kirkolliskokous on kirkkolakiehdotuksissaan seurannut yleisen hallinto-oikeudellisen lainsäädännön kehitystä, kirkon lainsäädännöllinen autonomia on vaarassa jäädä muodollisuudeksi. (Heikkilä 2014.)

1.5 TUTKIMUKSEN TEKEMINEN

1.5.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUSHYPOTEESIT

Tutkimuksen tutkimuskysymykset ja tutkimushypoteesit nousevat edellä 1.4.-kohdassa kuvatun viimeaikaisen kirkko-oikeudellisen tutkimuksen perustalta.

Tutkimuksen *pääasiallinen tutkimuskysymys* on, turvaako kirkon sisäinen autonomia riittävästi kirkon tehtävänsä täyttämiseksi tarvitseman elintilan ja miten kirkon julkisoikeudellinen asema rajoittaa kirkon sisäistä autonomiaa.

Pääasiallista tutkimuskysymystä *täydentävät* seuraavat *tutkimuskysymykset*, jotka osaltaan myös johdattavat ja antavat vastauksia pääasialliseen tutkimuskysymykseen.

1. Miten valtio on säädösvalmistelussa, säädöksissä ja ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuissa määritellyt kirkon sisäisen autonomian rajat, miten lähelle tätä rajaa se on tullut ja miten se on ratkaisunsa tältä osin perustellut?
2. Onko kirkolliskokous päätöksissään ja kannanotoissaan ilmaissut kirkon sisäiseen autonomiaan ja kirkon omiin asioihin puuttumisen rajat, onko se siirtänyt näitä rajoja tai sallinut niiden siirtyä ja jos siirtymistä on tapahtunut, miksi niin on tehty eli mitkä ovat olleet kirkolliskokouksen pyrkimykset ja perustelut?
3. Missä määrin kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtämisen paineita on tullut yleisten yhteiskuntapolitiittisten seikkojen vuoksi ja missä määrin kirkon sisältä?
4. Mitä kirkolliskokous tulkitsee kirkon saaneen julkisoikeudellisesta asemastaan ja mistä kirkko on joutunut luopumaan julkisoikeudellisen asemansa säilyttääkseen?
5. Miten julkisen vallan velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen näkyy kirkon toiminnassa ja kirkkoon kohdistuvassa perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisen valvonnassa?

Tutkimuksen hypoteesit ovat seuraavat.

1. Oletus on, että tutkimusajanjaksolla valtio on muuttunut uskonnollisesti yhä neutraalimmaksi eikä ole sidoksissa yhteen uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lisäksi yhteiskunta on muuttunut yhä monimuotoisemmaksi ja tämä on merkinnyt monimuotoisuuden lisääntymistä myös kirkossa. Näistä syistä kirkon asema yhteiskunnassa on heikentynyt ja kirkon mahdollisuudet itsenäisesti päättää omista asioistaan ovat vähentyneet.
2. Oletus on, että valtio säädöksissään ja ylimmät laillisuusvalvojat kannanotoissaan edellyttävät, että kirkon tulee julkisoikeudellisen asemansa vuoksi yhä enemmän sopeuttaa toimintaansa yhteiskunnan ja yleisen lainsäädännön muuttumisen mukaisesti.
3. Oletus on, että kirkon on vaikeaa tehdä päätöksiä asioissa, joissa sen pitää ottaa kantaa siihen, pitäytykö se perinteisessä opin tulkinnassaan vai toimiiko se yleisen yhteiskunnallisen kehityksen mukaisesti.

4. Oletus on, että yleisissä yhteiskunnallisissa yhteyksissä kirkko ei niinkään julista voimakkaasti evankeliumia eikä tuo esiin kirkon perinteisiä opillisia näkemyksiä. Kirkko kyllä puolustaa kristillisiä arvoja ja tavoitteita, mutta perustelee ne yhä useammin yleisillä yhteiskunnallisilla seikoilla, kuten perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisella, yhdenvertaisuudella ja moniarvoisuudella.

1.5.2 TUTKIMUKSEN OSAT

Tutkimuksen 1. luvun lopussa määritellään tutkimuksen keskeiset käsitteet kirkolliskokouksen ja ylimpien laillisuusvalvojien kannanottojen perusteella. Nämä käsitteet ovat kirkon *sisäinen autonomia*, *kirkon julkisoikeudellinen asema*, *kirkon oikeus ja laki* sekä *kirkon sisäistä autonomiaa koskeva päätöksentekotoimivalta*.

Tutkimuksen 2. luvussa kuvataan valtion toimintaa kirkon sisäisen autonomian turvaamiseksi ja rajoittamiseksi. Kyse on kirkkoa koskevasta säädösperustasta sekä ylimpien laillisuusvalvojien eli valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen laillisuusvalvontatehtävästä ja toimivallasta.

Tutkimus kohdistuu kolmeen asiaryhmään, jotka ovat kirkon sisäisen autonomian kannalta keskeisiä. Niistä muodostuu tutkimuksen kolme päälukua, luvut 3.–5. Kustakin asiaryhmästä on poimittu kolme asiaa, joiden on aineiston alustavan läpikäynnin perusteella arvioitu kuvaavan kirkon sisäisen autonomian aluetta ja julkisoikeudellista asemaa eri näkökulmista ja ulottuvan tutkimusajanjaksolle sillä tavoin laajasti, että yhteiskunnallinen muutos ja sen mahdolliset vaikutukset kirkon sisäiseen autonomiaan ovat nähtävissä. Lisäksi valittujen asioiden enimmästä osasta on löydettävissä sekä kirkolliskokouksen että ylimpien laillisuusvalvojien kannanottoja. Monista näistä asioista on myös valtion lainsäädäntömenettelyssään esittämiä kannanottoja.

Luvussa 3. tutkitaan *jännitettä kirkon sisäisen autonomian sekä kirkon järjestysmuodon ja hallinnon välillä*. Tähän asiaryhmään liittyvät tutkittavat asiat ovat 1) virkarakenne ja edustusrakenne kirkon hallinnossa, 2) kirkolliskokouksen tehtävät ja toiminta sekä 3) kirkon lainmukainen hallintotoiminta. Kirkon tunnustus ja traditio edellyttävät, että kirkon hallinnossa ja päätöksenteossa ovat mukana sekä virkarakenne että edustusrakenne. Niiden välisen suhteen tarkastelua voidaan pitää tutkimuksen kannalta tärkeänä, koska kyse on julkisyhteisöasemassa olevien toimijoiden kokonaisuudessa poikkeuksellisesta järjestelystä, jossa on yhdistetty yhtäältä kirkon viran tehtävä kirkon opin ja tunnustuksen turvaajana, toisaalta demokratian periaattein toteutettu kirkkokansan vaikutusmahdollisuus kirkolliseen päätöksentekoon. Kirkolliskokous on kirkon ylin päättävä toimielin, jolla on päätösvaltaa myös kirkon uskoon ja oppiin liittyvissä asioissa. Kirkolliskokous on myös kirkon lainsäädäntöelin, jonka ratkaisuilla on välitön vaikutus yhteiskunnassa voimassa olevaan lainsäädäntöön. Yhtäältä kirkolliskokouksen toiminnan järjestämisellä

ja käytännön toiminnalla on suuri merkitys kirkon järjestyksen ja hallinnon kannalta. Toisaalta kirkolliskokouksen toiminta on kirkon järjestysmuodon ja hallinnon ilmentymä. Kirkon kaiken toiminnan on oltava lainmukaista, oikeudenmukaista ja ennustettavaa. Kirkon toiminta ulottuu yhtäältä yhteiskuntaan laajasti, toisaalta yksilötasolla ihmisen elämän perusasioihin ja oikeusasemaan. Erityinen seikka on vielä se, että kirkon hallintoa ja toimintaa sääntelevät sekä kirkon omat säädökset että yleinen lainsäädäntö.

Luvussa 4. tutkitaan *kirkon sisäisen autonomian rajojen koettelua opillisissa kannanotoissa ja uskonnon harjoittamisen käytännöissä*. Tähän liittyvinä asioina tutkitaan 1) pyhäpäivien kalenterisijaintia, rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta, 2) kirkon uskonnonvapautta sekä 3) valaa, lupausta ja vakuutusta velvoittautumisen muotoina. Pyhäpäivillä on yhtäältä kirkon sanoman julistuksellinen ja opetuksellinen merkitys. Toisaalta pyhäpäivien sijainti kalenterissa vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan ja työaikoihin. Maamme perinteessä tasavallan presidentti antoi rukouspäiväjulistuksen, kunnes tutkimusajanjakson lopulla perinne lopetettiin presidentin tehtävien luonteeseen sekä uskonnon ja omantunnon vapauden turvaamiseen liittyvistä syistä. Kirkon uskonnonvapaudessa on kyse kirkolle perustuslaissa turvatusta itsenäisestä asemasta ja toimintavapaudesta. Uskonnonvapauden perusoikeus kuuluu myös uskonnollisille yhdyskunnille. Uskonnonvapautensa perusteella kirkko voi muun muassa päättää opistaan, julistaa evankeliumia sekä asettaa henkilöstölleen tiettyjä vaatimuksia. Tässä tutkimuksessa kirkon sisäinen autonomia ymmärretään perustavamman laatuksena ja laajempana oikeutena kuin kirkon uskonnonvapaus. Jumalan nimeen vannottu vala on ollut perinteinen velvoittautumisen muoto, joka yhteiskunnan maallistuessa on pääosin korvattu vakuutuksella kunnian ja omantunnon kautta. Vala on poistettu myös kirkon papiston velvoittautumisen muotona. Sen tilalla on lupaus pysyä Jumalan sanassa ja kirkon tunnustuksessa sekä noudattaa kirkon lakia ja järjestystä.

Luvussa 5. tutkitaan *kirkon perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvollisuutta kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtäjänä*. Julkisoikeudellisena yhteisönä kirkolla on perustuslain 22 §:ssä säädetty velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta on viime vuosikymmeninä ollut ylimpien laillisuusvalvojen työssä erityisen merkittävää. Tähän liittyvät tutkittavat asiat ovat 1) kirkon viranhaltijan virkakäsitykseen liittyvä uskonnon ja omantunnon vapaus, 2) kirkon viranhaltijan avioliittokäsitykseen liittyvä uskonnon ja omantunnon vapaus sekä 3) uskonnon- ja omantunnonvapauden toteutuminen koulun uskonnonopetuksessa. Virkakäsitystä tarkasteltaessa keskitytään naispappeuteen liittyviin kirkon viranhaltijoiden uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksiin. Tutkimuksessa ei tarkastella naispappeutta koskevia opillisia kysymyksiä. Niin ikään avioliittoon vihkimiseen ja siunaamiseen liittyvässä tutkimuksen osuudessa keskitytään kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumiseen. Kumpaankin asiaan liittyy yhtäältä kirkon tradition, toisaalta

yhteiskunnan muuttumisen vahva vaikutus. Opetustoimen järjestelyjen vastuu on valtiolla ja kunnilla, mutta opetukseen vaikuttamisessa ja osallistumisessa kirkolla on pitkä perinne. Tutkimuksen kannalta tärkeänä voidaan pitää sitä, että tutkimusaineistossa kirkolliskokous on ottanut paljon kantaa uskonnonopetukseen ja uskonnon näkymiseen koulussa, vaikka nämä asiat eivät kuulu kirkon sisäisen autonomian alaan. Tutkimusaineiston opetustoimea koskevissa ratkaisuisaan ylimmät laillisuusvalvojat ovat arvioineet koulutuksen järjestäjien, eivät kirkon toimia. Tutkimuksen kannalta tätä voitaneen pitää tärkeänä sikäli, että näissä ratkaisuisaan laillisuusvalvojat tarkastelevat esimerkiksi uskonnon ja omantunnon vapautta sekä uskonnon näkymistä yhteiskunnassa laajemmin kuin kirkkoa koskevissa ratkaisuisaan, joissa tulee ottaa huomioon kirkon sisäisen autonomian laillisuusvalvojien toimivallalle asettamat rajoitukset. Uskonnonopetusta ja uskonnon näkymistä koulussa koskevia ratkaisuja on paljon ja ne kuvaavat yhteiskunnan muutoksen myös kirkolle tuomia paineita.

Kutakin asiaa koskevia tutkimushavaintoja analysoidaan erityisesti tarkastelemalla, painotetaanko kannanotoissa 1) *kirkkoa uskonyhteisönä ja kirkon sisäistä autonomiaa vai kirkkoa julkisoikeudellisena yhteisönä*, 2) *kirkon ylipositiivista oikeutta ja teologiaa vai positiivista oikeutta ja juridiikkaa* sekä 3) *staattisuutta vai dynaamisuutta*.

Tutkimuksen 6. luvun, johtopäätösluvun aluksi todetaan, miten tutkimusaineistossa on nähtävissä 1. luvun 1.3.-kohdassa kuvattu kirkon yhteiskunnallista asemaa koskeva paradigmanmuutos. Tämän jälkeen johtopäätösluvussa vastataan tutkimuskysymyksiin ja tarkastellaan tutkimushypoteesien toteutumista.

1.5.3 TUTKIMUKSEN RAJAUKSET

Tutkittaessa valtion kirkolle antamaa sisäistä autonomiaa ja julkisoikeudellista asemaa lähtökohtana on lainsäädäntö. Keskeiset säännökset ovat Suomen perustuslaki ja kirkkolaki. Valtion näkökulmasta kirkon toimintaa tarkastellaan erityisesti ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisukäytännön perusteella, koska heidän tehtävässään korostuu paitsi julkisen vallan käytön lainmukaisuuden, myös perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta. Tämän voidaan katsoa olevan tutkimuksen tavoitteen kannalta olennaista, koska kirkon sisäisen autonomian kysymyksissä on erityisiä punnintatilanteita nimenomaan suhteessa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, myös näiden oikeuksien keskinäisen painoarvon punnintaa. Lisäksi tutkimusaineiston valinnassa ylimpien laillisuusvalvojien toimintatapa on nähty esimerkiksi tuomioistuinten ratkaisujen tarkastelua parempana, koska asian saattaminen laillisuusvalvojien tutkittavaksi on maksutonta ja vapaamuotoista eikä edellytä asianosaisasemaa. Laillisuusvalvojat voivat myös itse havaita ongelmallisia asioita tarkastuksillaan sekä esimerkiksi sillä perusteella, että julkisuudessa tuodaan esiin jokin epäkohta. Tärkeänä on pidetty myös sitä, että viime

aikoina ylimpien laillisuusvalvojen toiminta ja ratkaisut ovat tulleet yhteiskunnassa näkyviksi ja että heidän toimintaansa pidetään vaikuttavana. Tuomioistuimet käsittelevät yhä enemmän kirkkoa koskevia asioita. Voidaan kuitenkin ajatella, että erityisesti edellä todetut riippumattomuus asianosaisasemasta sekä käsittelyn maksuttomuus ja vapaamuotoisuus merkitsevät sitä, että ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisut ovat tutkimusaineistona laaja-alaisempi ja paremmin kirkon sisäisen autonomian kokonaisuutta kuvaava kuin tuomioistuinratkaisut. Laillisuusvalvojen käsiteltäviksi tulee asioita, jotka kansalaiset kokevat yhteiskunnallisesti tärkeiksi. Tutkimusaineistoa rajattaessa on todettu, että säädöspohja ja lainsäätämismenettelyssä esitetyt kannanotot sekä ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisukäytäntö valottavat riittävästi tutkimuskohdetta. Valitun tutkimusaineiston tulkinnan avuksi on kuvattu eräitä tuomioistuinratkaisuja.

Tutkimuksessa tarkastellaan nimenomaan kirkolliskokouksen päätöksentekoa ja kannanottoja, koska se on kirkon ylin toimielin ja lainsäädäntöelin. Sen päätöksillä on olennaisin vaikutus kirkon tehtävän toteuttamista koskevien järjestelyjen sisältöön. Kirkolliskokouksen ratkaisut ja kannanotot myös kertovat muulle yhteiskunnalle kirkon näkemyksistä ja arvoista sekä niissä tapahtuvista muutoksista. Piispojien tehtävänä on muun muassa huolehtia kirkon opin säilymisestä. Arkkipiispa on kirkolliskokouksen puheenjohtaja ja muut piispat ovat jäseniä. Piispainkokous tekee esityksiä ja antaa lausuntoja kirkolliskokoukselle. Piispoilla on siis välitön vaikutusmahdollisuus kirkolliskokouksen päätöksentekoon. Tutkimusaineistoa rajattaessa on päädytty siihen, että kirkolliskokousaineisto on riittävä kuvaamaan tutkimuskohdetta.

Vuosi 1965 on valittu tutkimusajanjakson alkuajankohdaksi, koska tuolloin tuli voimaan uusi kirkkolaki (635/1964). Kyse on ensimmäisestä itsenäisen Suomen aikana säädetyistä kirkkolaista, joka tosin nojautuu vahvasti vuoden 1869 kirkkolakiin. Aikarajauksen olennaisena perusteena on myös sisällyttää tutkimusaineistoon 1960-luvulla alkanut yhteiskunnallinen murros, joka kohdisti kirkkoon muutospainetta. Näin tutkimukseen on pyritty saamaan selaista ajallista ulottuvuutta, jonka perusteella voidaan kuitenkin melko lyhyen ajan kuluessa tarkastella yhteiskunnan muuttumista ja sen vaikutuksia kirkkoon.

Tutkimuksen ulkopuolelle on rajattu useita kirkon sisäiseen autonomiaan ja julkisoikeudelliseen asemaan liittyviä asioita. Tutkimuksessa ei käsitellä esimerkiksi tuomiokapitulien lainkäyttötehtävien siirtoa yleisille tuomioistuimille³⁰, tuomiokapitulien siirtoa valtiolta kirkolle, piispan nimityksen siirtoa tasavallan presidentiltä kirkolle, kirkon virkaa eikä papin ja piispan valintaa

³⁰ Kirkon sisäisen autonomian kannalta huomattava on vuonna 2004 voimaan tullut kirkkolain muutos, jolla kirkon hallintoa koskevat, aikaisemmin tuomiokapitulille kuuluneet muutoksenhakutehtävät siirrettiin yleisille hallintotuomioistuimille (laki kirkkolain muuttamisesta 1274/2003). Muutos on merkinnyt yleisen lainsäädännön yhä laajempaa soveltamista kirkon asioihin sekä kirkon asioita koskevan muutoksenhaun käsittelyn muuttumista yksinomaan hallinto- ja virkamiesoikeudelliseksi.

koskevia teologisia kysymyksiä eikä kirkon virkamies- ja työoikeudellisia asioita.

Tutkimus on rajattu yksinomaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisäistä autonomiaa koskevaksi. Tutkimuksen ulottaminen esimerkiksi muiden Pohjoismaiden sisarkirkkojen autonomisen aseman muutoksiin olisi edellyttänyt siinä määrin laajaa selvittämistä, että sen mahtuminen väitöstutkimuksen rajoihin olisi edellyttänyt tutkimusajanjakson supistamista. Silloin ei olisi ollut mahdollista tarkastella kirkon sisäisen autonomian muutoksia usean vuosikymmenen ajalta.³¹

1.6 LÄHDEAINEISTO JA KIRJALLISUUS

Tutkimuksen pääasiallinen aineisto on:

- perustuslaki ja kirkkolaki sekä niiden esityöt,
- ylimpien laillisuusvalvojen päätökset kirkkoa sekä uskonnon ja oman tunnon vapautta koskevissa asioissa vuosilta 1965–2019 sekä
- kirkolliskokouksen valiokuntien mietinnöt ja muu valmisteluaineisto, keskustelupöytäkirjat ja päätökset vuosilta 1965–2019.

Säädösperustaa koskeva pääasiallinen tutkimusaineisto on vuoden 2000 perustuslain kirkkoa koskevat säännökset valmisteluaineistoinen sekä vuoden 1993 kirkkolaki ja kirkkojärjestys ja niiden muutokset valmisteluaineistoinen.

Ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuja koskeva tutkimusaineisto on laillisuusvalvojen vuosikertomuksissaan ja 2000-luvulta lukien internet-sivuillaan julkaisemat ratkaisut. Tutkimusaineiston ulkopuolelle jää siten julkaisematon osa laillisuusvalvojen tutkimuskohteen alaan kuuluvista ratkaisuista. Tähän tutkimusaineiston rajaukseen on päädytty, koska laillisuusvalvojat julkaisevat nimenomaan tärkeinä pitämiään ratkaisuja, joilla katsotaan olevan merkitystä paitsi kirkon toiminnan myös muun julkishallinnon ja julkisen vallan käytön kokonaisuuden kannalta.

Kirkolliskokouksen päätöksenteon valmistelua ja päätöksentekoa koskevana tutkimusaineistona on vuosien 1965–2004 välillä käytetty kustakin kirkolliskokouksesta koottua painettua kirjaa, joka sisältää muun muassa kirkolliskokoukselle tehdyt esitykset ja aloitteet, valiokuntien mietinnöt ja lausunnot, keskustelupöytäkirjat ja päätökset. Vuosien 2005–2019 välillä aineistona on käytetty kirkon sakasti.fi-sivuilla julkaistuja kirkolliskokouksen vastaavia asiakirjoja.

Kirkolliskokousaineistoa tutkittaessa pääpaino on kirkolliskokouksen valiokuntien esittämissä kannanotoissa ja kirkolliskokouksen päätöksissä. Yksittäisten kirkolliskokousedustajien puheenvuoroja tuodaan tutkimuksessa esiin

³¹ Ulkomaisten sisarkirkkojen asemaa ja organisaatioita on kuvattu ja analysoitu kirkon tulevaisuuskomitean mietinnön liiteosan 2. luvussa. (Kirkon tulevaisuuskomitean mietinnön liiteosa 2016, 227–443.)

kuvaamaan täysistuntokäsittelyssä käytyä keskustelua siltä osin kuin ne avaat esimerkiksi mahdollista vaihtoehtojen esittämistä, kompromissietsintää ja vastaavia tutkimuksen kannalta tärkeitä näkökulmia. Puheenvuorojen esiin nostamisessa noudatetaan tasapuolisuutta vastakkaisten näkemysten välillä.

Tutkimuksen keskeinen kirjallisuus koskee kirkko-oikeutta, erityisesti kirkkolain alaa ja säätämistä sekä kirkolliskokouksen toimintaa. Olennaista on myös valtiosääntöä, perusoikeusjärjestelmää ja ylimpien laillisuusvalvojen toimintaa koskeva kirjallisuus. Tutkimuksen kirjallisuuteen kuuluvat keskeiset teokset ovat Hannu Juntusen *Oikeuden idean teologiset perusteet*, *Lopusakin on sana*, *Kirkkolaki ja omatunto* sekä *Demokratian dilemma*, Pekka Leinon *Kirkkolaki vai laki kirkosta*, *Kirkko ja perusoikeudet*, *Kirkon oikeudelliset normit*, *”Endast kyrkans egna angelägenheter”* sekä *Kirkkolakijärjestelmän ongelmat – kirkko-oikeudellinen vierailu kirkon lainsäädäntöautonomian perustuksilla* sekä Kauko Pirisen *Schaumanin kirkkolain synty*.

1.7 TUTKIMUSMENETELMÄT

1.7.1 JOHDANTO KIRKKO-OIKEUDEN TUTKIMISEEN

Kirkko-oikeuden tutkimisen johdannoksi todetaan seuraavat uskonnon ja lain yhteyttä sekä kirkon oikeuden oikeuslähteitä koskevat lähtökohdat.

Uskonnolla ja maallisella lailla on samankaltaisia piirteitä. Kumpikin säätelee järjestystä – miten ihmisen tulee elää ja toimia. Molemmilla on kirjalliset lähteensä. Kumpaankin liittyy ajatus syyllisyydestä, oikeudesta ja velvollisuudesta. Asioiden selvittämisen menetelminä ne käyttävät etiikkaa, retoriikkaa ja systemaattista tekstien tulkintaa. Rituaalit, traditio, auktoriteetit ja valta ovat merkityksellisiä sekä uskonnolle että laille. Ne kumpikin tasapainoilevat oikeudenmukaisuuden ja armon, säännön ja kohtuuden, kurin ja rakkauden välillä. Ne ovat myös vaikuttaneet toisiinsa. Niiden on myös syytä olla vuoro-vaikutuksessa keskenään, jotta ne voivat tasapainottaa toisiaan.³²

Eri kristillisissä traditioissa teologinen totuus ja eettiset arvot ovat kirjatuihin kirkon oikeusjärjestykseen. Jumalan yliluonnollinen laki ja kirkon teologinen alkuperä ovat säännösten taustalla, mutta sääntelyn muodot ovat juridiset. Säännökset turvaavat kirkon tehtävän toteuttamista ja järjestystä kirkossa. Ne turvaavat myös kirkon vapauden. Lisäksi säännökset omalta osaltaan auttavat kristittyjä heidän pyrkiessään pelastukseen. Pääosin kristillisten kirkkokuntien lait sääntelevät kirkon oppia, pappeutta, Jumalan palvelemista, evankeliumin julistamista, kirkollisia toimituksia, hallintoa, omaisuutta sekä jäsenten oikeuksia ja velvollisuuksia. Sääntelyvälineinä ovat oikeudet, velvollisuudet, kiellot, määräykset, ohjeet ja periaatteet. Kirkollisten säännösten tulkintaperiaatteena on lähtökohtaisesti tekstinmukainen tulkinta. Erityisesti

³² Witte 2006, 5; Witte 2008, 1, 457–461.

kirkon oppia koskeva säätäminen on ollut hankalaa: yhtäältä oppi on kirkon elämässä ja järjestyksessä keskeinen asia, toisaalta kyse on Jumalan ja ihmisen välisestä arasta asiasta. Kristillisten kirkkojen säännöksissä on otettu huomioon opin lähteet, opin siirtäminen sukupolvelta toiselle sekä se, mikä kirkon taho määrittelee, tulkitsee ja selittää oppia.³³

Teologialla ja lailla on kristillisissä kirkkoissa kiinteä yhteys. Kristillisellä lainsäädännöllä pyritään muuntamaan usko toiminnaksi. Kirkon lait ovat sovellettua teologiaa. Kirkkojen lainsäädännössä laki on kirkon palvelija ja laista tulisi näkyä halu noudattaa Jumalan ilmaisemaa tahtoa. Eri kirkkokuntien lainsäädännössä on paljon samankaltaisuutta. Voidaan sanoa, että oppi jakaa kirkkoja, mutta lait yhdistävät kristityt yhteisessä uskossa, Jumalan palvelussa ja toiminnassa.³⁴ Seuraavassa käsitellään lyhyesti kolmen kristillisen tradition suhdetta lakiin.

Katolisen kirkon kanonisen oikeuden peruseriaate on se, että sielujen pelastus on kirkon lakia määrittävä tärkein tekijä. Katolisen kirkon kanonit ovat sääntöjä, jotka auttavat yhteisöä täyttämään tehtävänsä sekä turvaavat yhteisön hyvän järjestyksen ja vakauden. Lisäksi kanoninen oikeus suojaa yksilön oikeudet, ilmoittaa velvollisuudet sekä kertoo yhteisön arvoista ja toimintaperiaatteista. Ne eivät niinkään koske opillisia asioita kuin kirkon toimintaa. Silti kanoninen oikeus ilmaisee normeja, mihin kirkko uskoo. Kirkon tehtävänä on johdattaa ihmiset kristillisten arvojen mukaiseen elämään, ei vain ulkoiseen sääntöjen noudattamiseen. Kanoninen oikeus perustuu Uuteen testamenttiin. Jeesuksen elämästä ja opetuksista sekä hänen seuraajiensa elämästä on johdettavissa sääntöjä. Varhaiset kristityt kehittivät näitä sääntöjä helpottamaan elämistä kristillisesti. Kanoninen oikeus perustuu näihin varhaisiin kirjoituksiin. Kun kirkko kasvoi ja levisi yhä laajemmalle, se alkoi laatia sääntöjä ja menettelytapoja. Jo varhaiskirkossa käyttöön otettu kirkolliskokousmenettely oli olennainen kanonisen oikeuden kehityksessä. Esikuvana oli Jerusalemin kokous. Paavin auktoriteettiasema kirkon asioissa alkoi hahmottua 300-luvulla ja vakiintui 400-luvulla. Paavien kannanottoja koottiin sääntökokoelmiksi.³⁵ Kirkon ja paavin lainsäädäntövallan todettiin perustuvan Kristuksen Pietarille antamaan avaintenvaltaan. Lisäksi apostolisen seuraannon nojalla paavilla ja piispoilla oli toimivalta tulkita kirkon oppia, säätää kanonista oikeutta ja välittää Jumalan tahdon sisältöä uskoville.³⁶ Idän ja lännen kirkon eron jälkeen,

³³ Doe 2013, 6, 11, 29–37, 44–49, 187–188.

³⁴ Doe 2013, 382–385. Doe korostaa sitä, että kirkkojen on syytä havaita tämä lainsäädäntöjensä yhtenäisyys, kun opilliset ristiriidat erottavat niitä toisistaan.

³⁵ Coriden 1991, 4–7, 13.

³⁶ Witte 2006, 12–13. Katolisen kirkon katekismuksen mukaan paaville ja hänen kanssaan yhteydessä oleville piispoille on uskottu yksinomainen valtuus tulkita sitovasti Jumalan sanaa. Yhteisen hyvän turvaamiseksi yhteisö tarvitsee auktoriteetin, joka johtaa sitä muun muassa antamalla lait ja käskyt. Moraalisen järjestyksen vaatima auktoriteetti lähtee Jumalasta. (Katolisen kirkon katekismus, esim. 100. kappale, 44; 553. kappale, 154; 1897.–1899. kappaleet, 473.) Vatikaanin II kirkolliskokouksen dogmaattisessa konstituutiossa korostetaan paavin pyhän primaatin asemaa, jatkuvuutta, voimaa ja luonnetta

1100–1300-luvuilla kanonit organisoitiin ja systematisointiin ja niistä muodostettiin uusia kokoelmia. Kanoninen oikeus kehittyi tieteeksi. Roomalainen oikeus vaikutti paljon kanoniseen oikeuteen ja kanoninen oikeus roomalaiseen oikeuteen.³⁷

Kanonisen oikeuden korkein lähde on Raamattu³⁸. Muita lähteitä ovat muun muassa luonnollinen laki³⁹, säädetyt lait, vakiintuneet käytännöt ja tavat, kirkolliskokousten päätökset, kirkkoisien kirjoitukset, paavien kirjeet ja ratkaisut sekä piispojen antamat määräykset ja ohjeet. Kanoninen oikeus sisältää aineistoa, josta kaikki ei ole lakia. Esimerkiksi opilliset kannanotot antavat sisältöä säännöille olematta itse lakia. Vuonna 1983 katolisessa kirkossa otettiin käyttöön The Code of Canon Law –lakikokoelma, jossa on otettu huomioon vuosina 1962–1965 pidetyn Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen ope- tukset ja ajattelutapa⁴⁰. Tällä kokoelmalla on katolisessa kirkossa lain voima. Se korvasi kaikki aikaisemmat kokoelmat, joilla säilyi kanonien tulkintaa aut- tava merkitys. Vuoden 1983 kokoelma sisälsi ensimmäistä kertaa katolisen

sekä erehtymätöntä opetusvirkaa. Uskovien tulee alistua piispojen ja erityisesti paavin uskoa ja moraalialla koskeviin lausuntoihin, joita he Kristuksen nimissä esittävät. Paavi on erehtymätön julistaessaan lopul- lisesti uskoa tai moraalialla koskevan opinkappaleen. Piispoilla on oikeus ja Jumalan edessä velvollisuus säätää lakeja alaisilleen, antaa tuomioita ja valvoa seurakunnan toimintaa. (Vatikaani II, konstituutiot, dogmaattinen konstituutio, 18. kappale, 69; 25. kappale, 79–80; 27. kappale, 83.)

³⁷ Coriden 1991, 17.

³⁸ Raamatun mukaan laki on Jumalan isällinen opetus, joka käskee ihmistä kulkemaan autuuteen johtavia teitä ja kieltää tiet, jotka johtavat pahaan. Rakkauden kaksoiskäskey on suurin käskey, jonka pe- rusteella selitetään kymmenen käskeyä. Kymmenessä käskeyssä on ihmisen perusvelvollisuudet Jumalaa ja lähimmäisiä kohtaan. Uskovilla on oikeus saada opetusta Jumalan käskeyistä ja velvollisuus noudattaa kirkon laillisen auktoriteetin säätämiä määräyksiä ja säädöksiä. (Katolisen kirkon katekismus, 1975. kappale, 488; 2037. kappale, 499; 2055. kappale, 506; 2071. ja 2076. kappaleet, 511–512.)

³⁹ Vatikaanin II kirkolliskokouksen pastoraalikonstituutiosta todetaan, että ihminen löytää sydä- mestään Jumalan sinne kirjoittaman lain, joka kutsuu rakastamaan Jumalaa ja lähimmäistä sekä teke- mään hyvää. Tämän lain noudattaminen vastaa ihmisen arvoa ja sen mukaan hänet aikanaan tuomitaan. Nykyaajan ihminen tuntee oikeutensa, mutta inhimilliset lait eivät turvaa ihmisen arvoa ja vapautta yhtä hyvin kuin Kristuksen evankeliumi. Kirkko suojelee ihmistä väärältä itsenäisyydeltä ja ajatukselta, että täysimääräisten oikeuksien saavuttamiseksi ihmisen pitäisi vapautua Jumalan lain normeista. (Vati- kaani II, konstituutiot, pastoraalinen konstituutio, 16. kappale, 253; 41. kappale, 290–292.)

⁴⁰ Vatikaanin II kirkolliskokouksessa esitettiin näkemyksiä, että kanoninen oikeus antaa koko kato- liselle kirkolle vahvan legalistisen leiman eikä se sovi kirkon luonteeseen rakkauden yhteisönä. Kirkon sisällä on useita näkemyksiä siitä, mikä on kanonisen oikeuden asema kirkossa ja mikä on teologian ja juridiikan suhde kanonisessa oikeudessa. Kanonisen oikeuden periaatteet ja ohjeet tulevat Raamatusta ja kirkon traditiosta. Sisältönsä se saa siis teologiasta. Siinä on kyse myös oikeudenmukaisuudesta ja oikeuden toteutumisen varmistamisesta mutta laajemmassa merkityksessä kuin juridiikassa, koska sen tehtävänä on myös pitää yllä kristittyjen yhteisyyttä, turvata sanan julistamista ja sakramenttien jaka- mista sekä edistää kasvua uskossa, toivossa ja rakkaudessa. Kanoninen oikeus on siis teologinen tiede, joka käyttää juridiikan menetelmää. (Coriden 2000, 7, 10–19, 151–153.)

kirkon historiassa luettelot katolisen kirkon jäsenten oikeuksista ja velvollisuuksista.⁴¹

Ortodoksisen kirkon tehtävä on ohjata ihmisten tahtoa Jumalan tahdon suuntaan ja osoittaa ihmisille Jumalan valtakunta. Ortodoksinen kanoninen oikeus on Jumalan Kristuksen seuraajille antama laki, joka sääntelee kirkon elämää Kristuksen ja apostolien opetuksen mukaisesti. Se sitoo kaikkia ortodokseja ja on heidän vahva keskinäinen siteensä. Ortodoksisen kirkon kirkko-oikeus käy ilmi jakamattoman kirkon hengestä ja opetuksista. Ne ovat säilyneet kirkkoisien kirjoituksissa. Olennaista on rakkauden käsky, johon myös kirkon organisaatio, kanonit ja lait perustuvat. Kanonin pitää olla yksiselitteinen, myös siksi, että sitä voidaan soveltaa kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa. Jos kuitenkin tulee tulkintaongelma, noudatetaan kanonin hengen ja todellisen merkityksen mukaista tulkintaa. Pyhä Henki auttaa tulkinnassa. Uudella kanonilla voidaan korvata entinen, jos se on kirkolle tarpeen ja on parempi kuin aikaisempi. Uusi kanoni voi koskea ainoastaan kirkon järjestystä, hallintoa ja vastaavia seikkoja, ei opillisia kysymyksiä. Kirkon kaikkien paikalliskirkkojen piispojen muodostama ekumeeninen kirkolliskokous on ortodoksisen kirkon korkein lakia säätävä, hallinnollinen ja juridinen toimielin. Päättökset tehdään kirkon uskon ja tradition mukaisesti. Kanoninen oikeus on itsenäistä suhteessa maalliseen lakiin – uskovan ihmisen suhde Jumalaan, kirkkoon ja lähimmäisiinsä ei ole maallisen lain säädeltävissä. Kuitenkin tehtävänsä täyttääkseen kirkon tulee toimia vuorovaikutuksessa valtion kanssa. Kyse on myös lainsäädännöllisestä yhteydestä.⁴²

Luterilaisuuden mukaan ihminen pelastuu uskosta Kristuksen pelastustekoon, ei lain noudattamisesta.⁴³ Lutherin mukaan Jumalan käskyt opettavat meille, mitä pitää tehdä ja Jumalan lupaukset antavat sen, mitä käskyt vaativat.⁴⁴ Luther perustaa oikeusajattelunsa jokaisen ihmisen sydämeen kirjoitettuun luonnolliseen lakiin, joka on identtinen kymmenen käskyn ja kultaisen

⁴¹ Coriden 1991, 30–32, 35, 56.

⁴² Rodopoulos 2007, 3, 13–24, 102–109, 135–136, 205. Meyendorffin mukaan ortodoksisen kanonisen oikeuden ongelmat johtuvat pitkälti siitä, ettei ymmärretä kanonisen tradition ilmaisevan kirkon itseymmärrystä käsittein, joita ei voi ilmaista pelkillä juridisilla käsitteillä. Ortodoksisessa kanonisessa oikeudessa on pohjimmiltaan kyse siitä, mikä on Jumalan suunnitelma pelastaa ihminen. Nykyisin ortodoksinen kirkko elää kanonien kaaoksessa, kun on epäselvää, mitä kanonia sovelletaan ja millä yksityiskohtaisuuden tasolla. Tilanne on vahingollinen ortodoksisen kirkon yhtenäisyyden kannalta. Kanonista lainsäädäntöä pitäisi tarkastella kokonaisuutena ja kehittää sitä nykyajan vaatimuksia vastaavaksi kirkon uskon ja tradition sallimissa rajoissa. (Meyendorff 1978, 103–105.)

⁴³ Esim. Augsburgin tunnustuksen XX uskonkohta, Augsburgin tunnustus, 58–59; Augsburgin tunnustuksen puolustuksen IV uskonkohta, Augsburgin tunnustuksen puolustus, 91–147.

⁴⁴ Luther 2011, 23–24. Luther on todennut lain ja evankeliumin suhteesta muun muassa seuraavaa. Laki on jumalallinen oppi, joka opettaa, mikä on Jumalan tahdon mukaista: uskoa Kristukseen. Laki syyttää epäuskosta ja ilmoittaa Jumalan lainrikkokojalle asettaman rangaistuksen. Evankeliumi puolestaan ilmoittaa, että Jumalan tahdon rikkoneen ihmisen tulee uskoa Kristuksen pelastusteko. Siitä ihmi-

säännön kanssa⁴⁵. Se on rakkauden laki, jonka peruskäsky on lähimmäisen hyvän edistäminen. Tämä kirkon ylipositiivinen oikeus on yhteiskunnallisen positiivisen oikeuden perusta ja sisältö. Lutherin oikeusajattelun lähtökohdaksi on Jumalan edellytyksetön rakkaus, joka ei etsi omaa hyväänsä vaan toisen hyvää. Tästä voidaan johtaa kaikki inhimillisen lain määräykset. Jumalan käskytkin ovat Jumalan toiselle ihmiselle antamia oikeuksia⁴⁶. Luonnollinen laki ei ole muuttumaton järjestys, vaan kussakin tilanteessa kultaisen säännön mukaisesti selvitetään, mikä on lähimmäisen hyvä ja toimitaan sen mukaisesti. Jumala hallitsee yhteiskunnassa myös oikeusjärjestyksen ja pakollisen rakkauden keinoin: ihmiset pakotetaan ottamaan huomioon toistensa oikeudet, koska he eivät vapaaehtoisesti noudata rakkauden lakia. Koska Jumala toimii näin yhteiskunnassa, oikeusjärjestys ja tuomarin virkakin ovat Jumalan asettamia. Toisen asemaan asettuminen koskee myös lainsäätäjää ja lainkäyttäjää. Luther korostaa oikeudenmukaisuutta ja kohtuutta. Hän muistuttaa, että kirjoitetulla lailla on taipumus estää näkemästä oikeuden todellista olemusta ja että oikeusoppineet usein pitäytyvät lain kirjaimessa ja unohtavat, että kaikki laki perustuu rakkauden lakiin.⁴⁷

selle seuraa anteeksianto. Evankeliumi selventää lain opetusta, mutta on silti nimenomaan armon julistusta, ei lain oppia. Lakia ja evankeliumia ei saa sekoittaa toisiinsa. Kirkon viran tehtävänä on saarnata lakia, jotta ihmiset tuntevat syyllisyytensä ja katuva, mutta saarna ei saa ajaa ihmisiä epätoivoon. Evankeliumi on Kristuksen ansiosta saatu lohdutus, joka ei saa peittyä lain varjoon. (Yksimielisyyden ohje, 439–440, 508–509.) Jumala on antanut lain hillitsemään syntiä, yhtäältä se uhkaa rangaistuksella, toisaalta se lupaa armon. Syntisyydessään ihmiset eivät kuitenkaan osaa toimia Jumalan tarkoittamalla tavalla: osa vihaa lakia, koska se kieltää heiltä sen, mitä he haluaisivat tehdä ja siksi he rikkovat lakia, osa puolestaan uskoo omin voimin pystyvänsä täyttämään lain ja ovat ylimielisiä. Syntisyytensä ymmärtäessään ihminen kauhistuu, nöyrytyy ja tajuaa tarvitsevänsä apua, mutta on neuvoton ja alkaa vihata Jumalaa. Todellisesta sydämen tuskasta alkaa parannus ja Uusi testamentti alkaa julistaa evankeliumin sanomaa. (Schmalkaldenin opinkohdat, 268–269.)

⁴⁵ Huovinen tulkitsee Lutherin luonnollisen lain ajattelua ja toteaa, että laki antaa kristilliselle julistukselle kiinnäkohdan ihmisen jokapäiväiseen elämään. Jos julistus ei sisällä lakia, usko ja rakkaus erkaantuvat toisistaan ja evankeliumi muuttuu laiksi. Jos ei olisi luonnollista lakia, ei olisi saarnattua lakiakaan. Lain saarna puolestaan synnyttää katumuksen, synnin tunnustamisen ja uskon. (Huovinen 1987, 103–105.)

⁴⁶ Lutherille oikeus on velvollisuus, joka perustuu jumalalliseen käskyyn. Oikeuden käsite oli Lutherille lähellä lain käsitettä. Luther puolusti myös yksilön oikeuksia. Yhteiskunnan kaikkien jäsenten tulee suojella ja edistää lähimmäisen hyvää, sitä että jokainen voi nauttia Jumalan meille antamista myös maallisista lahjoista, kuten omaisuudesta, perhe-elämästä, rauhasta ja oikeudenmukaisuudesta. (Mäkinen & Raunio 2006, 91–92.) Witte toteaa, että nykyprotestantit ovat kääntäneet velvollisuudet oikeudeksi: ihmisellä ei ole velvollisuutta palvella lähimmäistään, vaan lähimmäisellä on oikeus tulla palvelluksi. Toisen ihmisen kunnioittamista ei enää pidetä Jumalan säätämänä velvollisuutena. (Witte 2006, 61–62.)

⁴⁷ Mannermaa 1983, 56–63; Mannermaa 1993, 26, 29, 71–79. Mannermaa muistuttaa, ettei Lutherin oikeusajattelu ole sellaisenaan hallinnut luterilaisten maiden yhteiskunta- ja oikeusjärjestystä. Suo-

Augsburgin tunnustuksen XXVIII opinkappaleen mukaan sanan valtaa käytetään julistamalla evankeliumia ja jakamalla sakramentteja. Hengellinen valta ei saa puuttua maallisen vallan tehtäviin. Maallinen valta pitää yllä järjestystä⁴⁸. Näitä valtoja ei saa sekoittaa toisiinsa. Ne molemmat ovat Jumalan hyviä tekoja ja niitä kumpaakin pitää kunnioittaa.⁴⁹ Lutherin mukaan hengellinen esivalta toimii oikein, kun se ei riko kolmea ensimmäistä käskyä. Hän varoittaa siitä, että hengellinen esivalta voi Jumalan nimeen vedoten opettaa Jumalan sanojen sijasta omia ajatuksiaan. Tällaisia ajatuksia ei pidä kuunnella eikä sellaisiin vaatimuksiin saa suostua. Hengellisen esivallan tehtävänä on saattaa ihmisiä uskossa Jumalan luo ja jos se tämän tehtävän rikkoo, sitä on vastustettava. Lutherin mukaan kristityn tulee olla kuuliainen maalliselle esivallalle, koska se kantaa Jumalan miekkaa. Väärin toimiva maallinen esivalta ei ole yhtä vaarallinen kuin väärin toimiva hengellinen esivalta, koska se ei ole tekemisissä saarnaamisen, uskon eikä kolmen ensimmäisen käskyn kanssa. Maallinen esivalta on niin mitätön, ettei sitä tarvitse vastustaa, vaikka se toimisi väärin. Kuitenkin, jos maallinen valta pakottaa toimimaan Jumalan käskyn vastaisesti, kristityn tulee totella Jumalaa.⁵⁰

Björn Vikström toteaa, että katolisen kirkon ja ortodoksisen kirkon tiivis suhde traditioon on kristityn kannalta merkittävä sikäli, että kun kirkolliskousten ja kirkon johtavien viranhaltijoiden päätösten katsotaan säilyttävän

messä tosin edelleen viitataan Lutherin oppilaan, Olaus Petrin tuomarinohjeisiin, joissa todetaan tuomarin viran olevan Jumalalta ja kansaa varten eli rakkauden palveluksessa. Ohjeissa korostetaan myös oikeutta ja kohtuutta. (Mannermaa 1993, 79.) Rentto toteaa, että Luther keskittyi kirjoituksissaan teologiaan, ei valtiollisiin asioihin. Hän ei esimerkiksi vaatinut muutoksia aikansa yhteiskunnallisiin epäkohtiin, kuten sääty-yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuteen. Vaikka Lutherin kirjoitusten perusteella ei syntynyt selvästi luterilaiseksi luonnehdittavaa valtio- tai oikeusopillista suuntausta, hänen kahden regimentin oppinsa lähtökohtana olivat maallisen yhteiskunnan ongelmat. Yhteiskunnan järjestyksen ja oikeudenmukaisuuden turvaamiseksi ei evankeliumi yksin riitä, vaan tarvitaan kaksi järjestystä ja kaksi lakia, jumalallinen ja maallinen. Jumalallinen järjestys vanhurskauttaa kristityt, maallinen pakottaa ihmiset ulkonaiseen rauhaan. Jumalan valtakunnan laki koskee ainoastaan sielua, yhteiskunnan laki vain ruumista, omaisuutta ja ulkonaisia asioita. (Rentto 2012, 677–684.)

⁴⁸ Augsburgin tunnustuksen puolustuksen IV uskonkohdassa todetaan: ”Jumala tahtoo nimittäin, että yhteiskunnallinen järjestys pitää kurissa lihalliset ihmiset, ja sen ylläpitämiseksi Hän on antanut lait, sivistyksen, oppineisuuden, esivallan ja rangaistukset.” (Augsburgin tunnustuksen puolustus, 94.)

⁴⁹ Augsburgin tunnustus, 74–75. Yhteiskuntajärjestys on Jumalan säätämä järjestys, joten kristityn tulee olla kuuliaisia maalliselle vallalle. Sillä toteutetaan rakkauden käskyä. (Augsburgin tunnustuksen puolustus, 196.)

⁵⁰ Luther 1984, 58–59, 115, 122–124, 135; Vähäkatekismus, 315. Augsburgin tunnustuksen XVI uskonkohta: ”Kristittyjen tulee välttämättä totella esivaltaa ja sen lakeja, mikäli ne eivät käske tekemään syntiä, sillä siinä tapauksessa heidän tulee totella enemmän Jumalaa kuin ihmistä.” (Augsburgin tunnustus, 57.) Murtorinne toteaa, että vaikka Lutherin kahden regimentin opin lähtökohtana oli evankeliumin säilyttäminen puhtaana, oppi vaikutti modernin maallisen elämänsänteen syntymiseen, kun se nosti maallisen vallan hengellisen vallan rinnalle. Tämä merkitsi myös kirkon yhteiskunnan kritisoinnin tehtävän heikentymistä. (Murtorinne 1983, 31–33.)

yhteyden Jeesukseen, apostoleihin ja alkukirkkoon, yksittäinen kristitty voi olla helpottunut siitä, ettei hänen tarvitse tuntea Jumalan toiminnan kaikkia yksityiskohtia. Riittää, kun on osa kirkkoa ja noudattaa kirkon antamia ohjeita. Sen sijaan protestanttisuudessa painottuu yksilön mahdollisuus ymmärtää Raamatun sanomaa. Protestanttinen kirkko ei anna kristitylle niin selvää kirkon tradition suojaa kuin katolinen kirkko ja ortodoksinen kirkko.⁵¹

Katolisen, ortodoksisen ja luterilaisen kirkon oikeusaseman ja valtiosuhteen järjestelyjen lähtökohtana on kirkon itsenäisyys omissa asioissaan. Katolisessa kirkossa kirkon ja valtion välinen suhde nähdään niiden välisenä sopimuksena, joka auttaa kirkkoa täyttämään tehtävänsä. Kirkko on tehnyt valtioiden kanssa tällaisia sopimuksia, konkordaatteja. Ortodoksisen kirkon oikeusaseman järjestämisessä on erilaisia toteutustapoja. Ortodoksinen kirkko voi olla valtiokirkko, kuten Kreikassa. Tällöin valtion toimitukset valvovat kirkon hallintoa, jotta asioita ei ratkaista yleisen lainsäädännön vastaisesti. Valtiolla ei ole lainsäädäntö- eikä valvontavaltaa opillisissa eikä muissa hengellisissä asioissa. Järjestelyissä, joissa ortodoksisen kirkko ja valtio ovat toisistaan riippumattomia, kirkko voi olla yhdistys, jonka oikeusasema määräytyy yhdistyksiä koskevan lainsäädännön mukaan. Käytössä on myös kirkon ja valtion välisiä yhteistyöjärjestelyjä, joissa valtio voi suojata kirkon asemaa sitä koskevalla erityisellä lainsäädännöllä. Eräät luterilaiset kirkot ovat kansallisia kirkkoja, kuten Tanskassa, jossa valtio tukee kirkkoa ja kirkko on valtion valvonnan alainen. Kirkolla ei ole kirkolliskokousta eikä keskushallintoa, vaan sitä hallinnoi asianomainen ministeriö. Kirkkoa koskevat lait vahvistaa maan parlamentti. Erillistä kirkkolakia ei ole. Uskonnonvapaus on turvattu ja uskonnollinen syrjintä on kielletty lainsäädännöllä. Valtioissa, joissa luterilaisen kirkon asemaa ei ole järjestetty kansallisena kirkkona, voi olla käytössä järjestely, jossa valtio turvaa luterilaisen kirkon asemaa antamalla sitä koskevan kirkkolain. Luterilaisen kirkon oikeusasema voidaan toteuttaa myös yhdistysmuotoisena.⁵²

1.7.2 KÄYTÄNNÖLLINEN TEOLOGIA: KIRKKO-OIKEUS

Kristillinen teologia tutkii kristillistä uskoa systemaattisesti, erityisesti sitä, miten kristinusko ilmenee ja ilmaisee itseään. Raamatun ja kirkon tradition perusteella se etsii ja kuvaa kristinuskon sisältöä. Tässä tehtävässään se käyttää hermeneuttista eli tulkitsevaa menetelmää. Tulkinta puolestaan edellyttää tutkimuksen kohteen analysointia. Teologialla on myös apologeettinen tehtävänsä, jossa se muun muassa vastaa muiden tieteiden ja uskontojen esittämiin

⁵¹ B. Vikström 2014, 50.

⁵² Doe 2013, 357–361, 397; ortodoksisen kirkon osalta myös Rodopoulos 2007, 209–210.

haasteisiin. Yhtäältä teologia kunnioittaa kirkon traditiota, toisaalta sen on tarvittaessa voitava olla kriittinen.⁵³

Käytännöllisen teologian tehtävänä on tutkia ja ilmaista, miten Jumalan valtakunta ja evankeliumi näkyvät elämässämme sekä välittää kirkon traditiota eteenpäin. Käytännöllisen teologian tiedeluonne on kyseenalaistettu, koska on epäilty, ettei siihen liity kriittistä teoriaa ja että sen kirkon toimintaan sitoutumisen luonne rajoittaa tieteen vapautta. Käytännöllinen teologia tutkii kriittisesti kirkon toimintaa ja toiminnan perusteita. Tutkimus ei ole sidoksissa siihen, mikä on kirkon kulloinkin tulkinta Raamatusta. On huomattava, että käytäntö ei ole teorialle alistainen, vaan teoria palvelee käytäntöä. Tieteenä käytännöllinen teologia tuo kirkkohistorian, eksegetiikan ja systemaattisen teologian tulokset uskonyhteisön käytännön toimintaan eli Kristuksen seuraamiseen. Tämä edellyttää myös muun muassa sitä, että tunnetaan kristityn yhteisön asema yhteiskunnassa. Käytännöllinen teologia tarvitseekin myös muiden tieteiden tuntemusta, kuten historian, käyttäytymistieteiden ja yhteiskuntatieteiden. Eri tieteenalojen tulee olla tasavertaisessa vuorovaikutuksessa, kuitenkin niin, että olennaista on Raamatun sana ja Kristuksen seuraaminen.⁵⁴

Käytännöllinen teologia pyrkii palvelemaan kirkon käytännön työn tarpeita. Käytännöllisen teologian alaan kuuluvat muun muassa liturgiikka, homiletiikka, uskonnollinen viestintä, sielunhoito, diakonia, kirkko-oikeus, kirkkososiologia ja uskonnonpedagogiikka. Käytännöllisen teologian tutkimus on painottunut jumalanpalveluselämän tutkimiseen. Kirkko-oikeuden osuus käytännöllisen teologian tutkimuksessa on ollut Suomessa vähäistä.⁵⁵

Doen mukaan kirkko-oikeus tutkii kirkon sisäisiä lakeja ja muita normeja, myös yhteiskunnan yleisen lainsäädännön kirkkoa koskevia säännöksiä. Kirkko-oikeuden tavoitteina on selvittää muun muassa, miten jumalallinen laki vaikuttaa kirkon oikeudessa ja miten kirkon laki ilmentää kirkon teologista itseymmärrystä. Doen luonnehdinta teologian oikeuslähdemerkityksestä

⁵³ Ballard & Pritchard 2000, 10–12. McGrath käyttää kristillisen teologian käsitettä tarkoittaen nimenomaan kristinuskon perustavien ajatusten systemaattista tutkimista. Hän toteaa myös, että alun perin teologialla tarkoitettiin oppia Jumalasta, sittemmin pyhää oppia koskevaa tiedettä. Valistusajan jälkeen teologian tutkimus on yhä enemmän kohdistunut uskontoon inhimillisenä ilmiönä. (McGrath 1999, 147–148.)

⁵⁴ Ballard & Pritchard 2000, 9, 12–18, 29–32, 52, 58–61.

⁵⁵ Björkstrand 1992, 88, 91–92. Uppsalan ja Lundin yliopistoissa käytännöllinen teologia muutettiin 1970-luvulla kirkko- ja yhteisötieteeksi, jotta käytännöllisyys-käsite ei harhaanjohtavasti viittaisi ei-tieteellisyteen. Tähän oppialaan kuuluu myös kirkko-oikeus, joka tutkii muun muassa kirkon ja valtion välistä suhdetta, kirkkoa koskevaa lainsäädäntöä, kirkon organisaatiota ja virkaa, uskonnonvapauslain-säädäntöä ja ihmisoikeuksia. Kirkko-oikeuteen olennaisesti vaikuttava seikka on kirkon ja valtion kirkkonäkemykset ja kirkon tunnustus. (Å. Andrén 1996, 21, 32; C-G. Andrén 1996, 48, 53–55.) Kirkko- ja yhteisötiedettä on pidetty myös hajanaisena tieteenalana, joka sisältää hyvin monenlaisia tutkimusalueita – on ikään kuin kirkollinen tietopankki. Tämän perusteella sen tieteellisyys voidaan kyseenalaistaa. (Härdelin 1996, 83.)

on tärkeä: teologia on kirkko-oikeudessa välitön lähde, koska se edellyttää lain olevan kirkon uskon, opin ja arvopohjan mukaista sekä palvelevan kirkon sananjulistuksen tehtävää. Kirkon lain tulee olla jumalallisen lain mukaista.⁵⁶

Myös Leinon mukaan kirkko-oikeus liittyy kirkon opin ja tunnustuksen mukaiseen arvopohjaan, joten kirkko-oikeudellinen tutkimus ei kohdistu ainoastaan kirkko-oikeuden säännöksiin. Se, että Jumala on perustanut kirkon ja että kirkon tehtävä on erityinen, merkitsevät myös kirkko-oikeuden erityisyyttä. Kirkko-oikeuden ymmärtäminen ja tulkitseminen edellyttävät kirkon ylipositiivisen oikeuden huomioon ottamista. Kirkko onkin ensisijassa uskon-yhteisö. Kirkko on kuitenkin myös julkisoikeudellinen ja sosiologinen yhteisö, jonka hallinto ja toiminta pitää järjestää asianmukaisesti. Kirkko-oikeutta on siis tarkasteltava sekä teologisesti että juridisesti.⁵⁷

Kirkko-oikeuteen sisältyvät kirkkolain ohella ja sen nojalla kirkon itsensä antamat kirkkojärjestys ja kirkon vaalijärjestys, valtion säätämät yksinomaan kirkkoa koskevat kirkolliset lait (esimerkiksi kirkon eläkejärjestelmää koskevat lait), yleiset hallintoa koskevat lait, joihin kirkkolaissa viitataan (esimerkiksi hallintolaki), yleiset lait, joissa viitataan kirkkolakiin (esimerkiksi uskonnonvapauslaki, hautaus-toimilaki sekä naisten ja miesten tasa-arvosta annettu laki) sekä kirkossa yleisesti noudatettavat lait (esimerkiksi laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta). Ymmärrettäessä kirkko-oikeus laajasti siihen kuuluvat myös kirkon ylipositiivisen arvopohjan antavat Raamattu sekä kirkon oppi ja tunnustus.⁵⁸

Leinon mukaan kirkko-oikeuden käsitteelle voidaan antaa neljä perusmerkitystä: 1) kirkon ja valtion välisiä suhteita koskeva lainsäädäntö, 2) lainsäädännölliset puitteet, joissa kirkko voi toimia, 3) kirkon yleistä järjestystä ja hallintoa koskeva sääntely sekä 4) kirkon yläpuolella olevaan perusteeseen eli Kristus-sanomaan liittyvä oikeus. Kirkko-oikeuskäsitettä voidaan laajentaa vielä kolmella merkityksellä: 5) Raamatusta nouseva kirkon toiminta ja sitä koskeva järjestys, 6) kanoninen oikeus sekä 7) kirkko-oikeudellinen luterilaisen kirkon toiminnan ja sen ulkonaiseen toteuttamiseen perustuvan järjestyksen tarkastelu. Kohdissa 1, 2, 3 ja 6 kirkko-oikeudella tarkoitetaan pelkästään

⁵⁶ Doe 2008, 271, 276, 280–283.

⁵⁷ Leino 2002, 95–96; Leino 2003, 21; Leino 2005, 151–152; Leino 2012, 247–249; Leino 2019, 113–114, 122–126. Toisenlaisin painotuksin Halttunen toteaa, että tuomioistuinten tulkitessa kirkko-oikeutta ratkaisujen perustana on voimassa oleva lainsäädäntö ja muut yleiset oikeuslähteet. Tuomioistuinten käsiteltäviksi vietävissä asioissa on pääosin kyse hallintoasioista, ei kirkon oppiin ja tunnustukseen liittyvistä kysymyksistä. Teologisista kiistakysymyksistä ratkaisun tekee kirkolliskokous. Kirkkolakiasiaassa kirkon teologinen kanta selviää kirkolliskokouksen ehdottamasta lain säännöksestä. Positiivinen oikeus on siis määräävää. Kirkon ylipositiivisen oikeuden osuus toteutuu kysymystä koskevassa keskustelussa, tutkimuksessa ja argumentoinnissa. Halttusen mukaan, mitä laajemmin ja yksityiskohtaisemmin kirkolliskokous tekee kirkkolakiehdotuksissaan teologisia kannanottoja, sitä kauemmas kirkon ylipositiivinen oikeus siirtyy. Se ei kuitenkaan katoa, reformaatiokin tämän osoittaa. (Halttunen 2012, 5–6.)

⁵⁸ Esim. Leino 2003, 110; Leino 2005, 32–33, 162–163.

kirkkoa koskevaa lainsäädäntöä. Ne voidaan ymmärtää kirkko-oikeutena suppeassa merkityksessä. Kohdissa 4, 5 ja 7 on kyse ainoastaan kirkkoa koskevista ja kirkon tunnustus pohjaan liittyvistä asioista. Kirkko-oikeuden oikeuslähteisiin kuuluvat yleisten oikeuslähteiden, kuten lainsäädännön, lainvalmisteluaineiston, tuomioistuinratkaisujen, oikeusperiaatteiden ja oikeustieteellisen kirjallisuuden lisäksi kirkon ylipositiiviseen perustaan liittyvät lähteet.⁵⁹

Hannu Juntunen toteaa, että ekklesiologia eli käsitys kirkosta on kirkko-oikeuden teologinen perusta.⁶⁰ Kirkko-oikeuden keskeisiä kysymyksiä ovat: 1) miten saadaan selville kirkko-oikeuden oikea sisältö, 2) mitkä ovat kirkko-oikeuden oikeuslähteet ja miten niitä tulkitaan teologisesti ja juridisesti, 3) millä perusteella kirkko-oikeus on velvoittavaa ja mitä tämä velvoittavuus merkitsee, 4) mikä on jumalallisen ja inhimillisen oikeuden välinen suhde sekä 5) mikä on kirkko-oikeuden suhde yhteiskunnalliseen oikeuteen.⁶¹

1.7.3 OIKEUSTIEDE: KÄYTÄNNÖLLINEN LAINOPPI

Perinteisesti lainopin tehtävänä on ollut oikeussäännösten sisällön selvittäminen eli tulkinta ja niiden systematisointi. Tulkintatehtävää kutsutaan käytännölliseksi lainopiksi, systematisointitehtävää teoreettiseksi lainopiksi. Kummallakin niistä on oma metodinsa, mutta ne vaikuttavat toisiinsa. Oikeustieteen menetelmä ei ole sellainen eksakti metodi kuin luonnontieteissä tai teknisessä tutkimuksessa, vaan lainopissa säädösten tulkinta ja soveltaminen ovat harkintaa ja punnintaa. Oikeustieteen metodi on pikemminkin näkökulma oikeuteen kuin tietty tarkka laskusääntö.⁶²

Lainoppi tuottaa tieteellistä tietoa oikeusnormeista. Oikeusnormi muodostuu normin ajatuksellisesta sisällöstä ja tuon sisällön kielellisesti ilmaisevasta

⁵⁹ Leino 2019, 128–129.

⁶⁰ H. Juntunen 2000, 210.

⁶¹ H. Juntunen 2006, 15–16.

⁶² Aarnio 1997, 35–37; Aarnio 2006, 237–238. Aarnio toteaa oikeustieteen tuntomerkkeinä seuraavat seikat. 1) Oikeustieteen kohteena on voimassa olevien oikeussäännösten sisältö. Se jäsentää ja systematisoi säännöksiä. 2) Lähtökohtaisesti oikeustiede tutkii annettuja normeja. 3) Normikeskeisyydestä huolimatta lainopin argumenteiksi hyväksytään myös ei-oikeudellisia perusteita. Erityisesti moraaliset ja eettiset argumentit ovat tärkeitä. 4) Oikeudellisen ongelman tunnistamisessa, tulkintavaihtoehtojen kartoittamisessa sekä ratkaisun perustelemissa ja ilmaisemisessa tarvitaan kielellis-käsitteellisiä sitoumuksia. 5) Ratkaisun tueksi esitetään hyväksytty oikeuslähde. 6) Oikeudellisen harkinnan perusteiden ja päättelyn tulee olla oikeustieteen metodisten periaatteiden mukaisia. (Aarnio 2006, 367–369.) Laakso toteaa, että lainopin tavoitteena on ymmärtää ja tulkita inhimillisiä tekoja. Lainopillinen kannanotto on luonteeltaan praktinen, ei teoreettinen. Lainopin tutkittavana olevat asiat on ilmaistu yleiskielellä, joskin erityisellä oikeudellisella kielellä, mutta ei luonnontieteiden kaltaisella eksaktilla formaalikielillä. Lainopin normikannanoton paikkansa pitävyyttä ei myöskään pystytä osoittamaan siten kuin luonnontieteissä. Oikeudellinen aineisto on tulkinnanvaraista, mahdollisesti myös sisäisesti ristiriitaista tai aukollista. Se on myös jatkuvan muutoksen alaista. (Laakso 2013, 69–70.)

oikeusnormilauseesta, kuten laista ja oikeusperiaatteista.⁶³ Oikeusnormin sisältöä selvittäessään lainoppi tutkii ensinnäkin, onko normi voimassa olevaa oikeutta.⁶⁴ Toiseksi lainoppi selvittää, mikä on oikeusnormin sisältö eli se tulkitsee säännöksen sanamuodon ja muiden oikeuslähteiden perusteella, mitä normi tarkoittaa ja mitä sillä tavoitellaan. Lisäksi lainopin tehtävänä on punnita ja sovittaa yhteen eri oikeusperiaatteita. Lainoppi myös systematisoi voimassa olevaa oikeutta järjestämällä oikeusnormeja oikeudenaloittain. Sillä tavoin se kehittää johdonmukaista oikeusjärjestelmää. Lisäksi se tutkii ja jäsentää oikeudenalojen käsitteitä, oikeusperiaatteita ja teorioita ja siten muotoilee eri oikeudenalojen yleisiä oppeja. Lainoppi paitsi kuvaa voimassa olevaa oikeutta, myös tekee normatiivisia kannanottoja siitä, miten oikeutta tulee tulkita, punnita ja systematisoida.⁶⁵ Oikeusyhteisö edellyttää toisinaan lainopilta normisuosituksia, esimerkiksi mikä säännös soveltuu käsiteltävänä olevaan tapaukseen ja mikä on säännöksen täsmällinen sisältö. Tällöin pelkkä tulkintavaihtoehtojen esittäminen ei riitä, vaan lainopin on tehtävä myös tulkinnallisia valintoja. Sen on pystyttävä antamaan perusteltuja kannanottoja oikeusjärjestyksen sisällöstä: millä perusteella normi on voimassa olevaa oikeutta, mikä on normin merkityssisältö ja millä perusteella on rationaalista ja oikein valita juuri tietty tulkinta. Ollakseen hyväksyttävä tulkinnan tulee olla oikeusyhteisön tiedollisen käsityksen sekä arvomaailman mukainen.⁶⁶

Tuori on kriittiseksi oikeuspositivismiksi kutsutussa lähestymistavassaan kehittänyt systemaattisen kehikon oikeuden eri osien tarkasteluun. Kriittinen oikeuspositivismi perustuu oikeuden monitasoisuuteen. Siinä oikeus on ensinnäkin kulttuuriin sisältyvä oikeusjärjestys. Toiseksi oikeus on oikeudellisia käytäntöjä, joilla tuotetaan ja uusinnetaan oikeutta. Viimeksi mainittuja ovat erityisesti tuomioistuinratkaisut ja oikeustieteen tutkimustulokset. Kriittisen positivismin positiivisuus on siinä, että se toteaa oikeuden perustuvan tietoiisiin päätöksiin eli oikeus on säädettyä. Kriittistä siinä on se, että oikeutta pitää voida kritisoida myös oikeuden sisältä. Normit ja niitä koskevat tulkintakananotot ovat oikeuden pintatasoa. Tämä on erityisesti käytännöllisen lainopin toiminta-alue. Pintatason alapuolella ovat oikeuskulttuuri ja oikeuden vakaa syvärakenne. Näihin kuuluvat oikeuden perustavanlaatuiset käsitteelliset, normatiiviset ja metodiset ainekset, muun muassa eri oikeudenalojen yleiset

⁶³ Aarnio 1982, 72.

⁶⁴ Tolonen muistuttaa, ettei voimassa oleva oikeus ole normeissa vaan niiden taustalla olevissa näkemyksissä. Ne puolestaan voivat perustua esimerkiksi hallituksen esityksen tietyn ratkaisuvaihtoehdon valinnan yksipuoliseen perustelemiseen tai lainsäätäjän taikka tuomioistuimen kuulemien asiantuntijoiden mahdollisesti virheellisiin käsityksiin. Keskeistä on, kenen näkemyksillä on vahvin painoarvo. Vahvimmat näkemykset määrittävät, mitä säädetään ja miten säännöksiä tulkitaan. Juridisessa ja hallinnollisessa soveltamiskäytännössä pitäisikin monipuolisesti tuntea käsiteltävää asiaa koskevat sisällölliset seikat. (Tolonen 1997, 303–306.)

⁶⁵ Hirvonen 2011, 21–26, 49.

⁶⁶ Aarnio 1982, 61, 77, 163, 168; Aarnio 1997, 48–49.

opit, peruskäsitteet ja yleiset oikeusperiaatteet. Oikeuden pintatasolla tapahtuva liike heijastuu oikeuden syvempiin tasoihin. Vastaavasti syvempien tasojen periaatteet tarvittaessa kritisoivat pintatasolla tapahtuvia liikkeitä. Lisäksi oikeuden syvemmät tasot antavat ja rajaavat ne käsitteelliset, normatiiviset ja metodiset välineet, joita pintataso tarvitsee oikeudellisia kannanottoja tehdesään. Oikeuden normatiivista kritiikkiä voidaan siis esittää myös oikeuden sisältä ja objektiivisin perustein. Oikeuden tasapaino edellyttää oikeuden eri tasojen välistä kritiikkiä.⁶⁷

Lainopillisen tulkinnan periaatteita ovat muun muassa seuraavat. Sana-
muodon mukaisessa tulkinnassa pitäydytään säännöksen yleisen kielenkäytön mukaisessa merkityksessä⁶⁸. Säännöksessä voidaan käsitteelle määritellä arkikielestä poikkeava erityinen oikeudellinen merkitys. Käsitteen merkitykseen vaikuttaa myös se, missä yhteydessä ja miten sitä käytetään. Lainopillisessa tutkimuksessa tarvitaan myös systemaattista tulkintaa, jossa säännöstä tulkit-
taessa otetaan huomioon muun muassa muut oikeusnormit, oikeudenalan yleiset opit, oikeusjärjestyksen systematiikka sekä oikeusjärjestys kokonaisuudessaan. Tulkinnassa voi olla tarpeen selvittää lainsäätäjän tarkoitus, jota tutkitaan ensisijaisesti lain esitöistä. Vertailevassa tulkinnassa kansallista säännöstä tulkitaan vertaamalla sitä jonkin muun maan vastaaviin säännöksiin. Tulkinta voi olla myös analogista, jolloin normin tulkintatilannetta verrataan samankaltaisiin tapauksiin. Teleologisessa tulkinnassa selvitetään säännöksen tavoitteet ja valitaan tulkintavaihtoehdoista se, joka parhaiten edistää tavoitteen saavuttamista. Tulkinta voi pohjautua myös oikeusjärjestyksen perustavanlaatuisiin arvoihin eli tulkintavaihtoehtoista valitaan se, joka parhaiten edistää näiden arvojen toteutumista. Objektiivisessa tulkinnassa säännökselle annetaan vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön perustuva objektiivinen tai auktoriteettiin perustuva tulkinta. Edellä todetut tulkintaperiaatteet voivat johtaa erilaisiin tulkintakannanottoihin. Tulkitsijan tulee tuntea tulkintaperiaatteiden etusijajärjestys. Yleistä tulkintaperiaatteen etusijanormia ei kuitenkaan ole, vaan periaatteen valinta riippuu tulkittavasta asiasta.⁶⁹

⁶⁷ Tuori 1997, 317–327.

⁶⁸ Makkonen toteaa, ettei ole olemassa kriteereitä, mikä tulkinta on annettava tietylle kielelliselle ilmaisulle. Siten tulkinnassa ei olekaan kyse siitä, mikä merkitys jollakin ilmaisulla on, vaan kyse on siitä, minkä merkityssisällön oikeussäännöksen tulkitsija antaa säännöstekstin epäselvälle ilmaisulle. (Makkonen 1981, 132, 139.)

⁶⁹ Hirvonen 2011, 38–40. Aarnio toteaa, että oikeudellista ratkaisua tehtäessä joudutaan etenkin vaikeissa tulkintatilanteissa ottamaan huomioon paitsi sovellettava säännös, myös oikeudenmukaisuus. Oikeus on enemmän kuin säännös eikä oikeutta voida toteuttaa ilman oikeudenmukaisuutta. Tämä on myös oikeusjärjestelmän uskottavuuskysymys. Aarnio pitää kuitenkin oikeusjärjestyksen pysyvyyden ja oikeusvarmuuden kannalta ongelmallisena sitä, jos säädetty oikeus joutuu yhä enemmän antamaan periksi vaatimuksille ottaa oikeudellisessa ratkaisussa huomioon esimerkiksi kohtuullisuus ja vastaavat arvot. Modernissa oikeudessa tapauskohtainen kohtuus on merkityksellistä, mutta kunkin oikeudenalan yleiset opit ja oikeusjärjestyksen systematiikka muodostavat oikeuden rajat. Oikeusjärjestyksen tulkitsi-

Tilanteessa, jossa oikeusnormit ovat keskenään ristiriidassa, sovelletaan seuraavia ratkaisunormeja: normihierarkiassa ylempänä oleva säännös syrjäyttää alemmantasaisen, uudempi säännös vanhemman ja erityissäännös yleissäännöksen. Tuorempi yleissäännös ei kuitenkaan syrjäytä vanhempaa erityissäännöstä, ellei niin ole säädetty. Myös oikeuslähteillä on hierarkkinen järjestyksensä, joka vaikuttaa tulkintaan. Eri oikeuslähteillä on erilainen velvoittavuuden aste.⁷⁰ Oikeuslähdeoppi onkin oikeudellisen argumentaation kulmakivi. Se ilmaisee, mikä on juridista ja mikä ei-juridista.⁷¹

Lainoppi ei kuitenkaan ole objektiivista voimassa olevan oikeuden kuvausta, vaan muun muassa yhteiskunnan arvot vaikuttavat lainopillisesti tehtyihin tulkintoihin ja systematisointeihin. Jo se, että yksittäistä säännöstä tulkitaan oikeusjärjestelmän kokonaisuuden osana, edellyttää, että tulkinnan tekijällä on ennakkokäsitys voimassa olevasta oikeudesta. Tulkinnan täysi objektiivisuus ei ole tästäkään syystä mahdollista.⁷²

1.7.4 TEOLOGIAN JA OIKEUSTIETEEN MENETELMIEN YHDISTÄMINEN TÄSSÄ TUTKIMUKSESSA

Tässä tutkimuksessa olen tekstianalyysin avulla tulkinnut ja selvittänyt lähdeaineiston tekstien käsitteitä, väitteitä ja argumentaatiota. Lähdeaineiston arvioinnin ja yhdistämisen sekä sen eri osien keskinäisen vertailun perusteella olen nostanut esiin sisällöllisiä ongelmia ja näin saanut selville uutta tietoa. Tutkimusta tehdessäni olen omaksunut kirkko-oikeudellisen tutkimuksen viimeaikaisen lähestymistavan, jossa yhtäältä tutkitaan kirkko-oikeuden säännöksiä, mutta toisaalta keskeisenä tarkastelun kohteena on myös se, että kirkkolainsäädännön tulee olla sopusoinnussa kirkon opin ja tunnustuksen mukaisen arvopohjan kanssa.

Tutkimuksessa olen tarkastellut käytännöllisen lainopin menetelmin kirkkolainsäädännön ja perustuslain kirkkoa koskevien säännösten sisältöä. Sisällön tulkinnassa olen paneutunut säädöstekstin lisäksi erityisesti säädösvalmisteluaineistoon, keskeisinä asiakirjoina kirkolliskokouksen päätökset ja valiokuntien mietinnöt, hallituksen esitykset sekä eduskunnan valiokuntien

jan tuleekin nykyaikana kyetä jäykkyyden ja jouston sekä ennustettavuuden ja yksittäistapaukseen liittyvän kohtuuden väliseen tasapainoon. Perusoikeudet ja perusoikeusmyönteinen laintulkinta tuovat oman hankaluutensa tämän tasapainon etsimiseen. (Aarnio 2006, 43–45, 98–99, 308.)

⁷⁰ Aarnio 1982, 101–102; Hirvonen 2011, 40–42.

⁷¹ Aarnio 2006, 283. Kirkon oikeuden keskeiset oikeuslähteet ovat ylikansalliset säädökset, erityisesti kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja EU-lainsäädäntö, Suomen perustuslaki, kirkolliskokouksen ehdottama kirkkolaki ja antamat kirkkojärjestys ja kirkon vaalijärjestys, kirkkoa koskeva ja velvoittava yleinen lainsäädäntö, Euroopan unionin tuomioistuimen, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja kansallisten tuomioistuinten ennakkotapausratkaisut, muut viranomaispäätökset, oikeusperiaatteet, tavanomainen oikeus sekä säädösvalmisteluaineisto.

⁷² Hirvonen 2011, 50–51.

mietinnöt ja lausunnot. Kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen vuoksi valtiopäiväasiakirjojen merkitys on vähäisempi kuin tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä säädettävien lakien sisältöä tutkittaessa. Esimerkiksi lainsäätäjän tarkoitus, säännöksen tavoitteet sekä kirkkolainsäädännön taustalla olevat perustavanlaatuiset arvot selviävät pääosin kirkolliskokousaineistosta. Tarkasteltaessa säännösten soveltamista käytännössä pääasiallisena tulkittavana aineistona ovat olleet kirkolliskokouksen kannanotot sekä ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisut. Lisäksi olen kuvannut eräitä tuomioistuinratkaisuja, joilla on ennakkotapausmerkitystä ja joihin pääasiallisessa aineistossa viitataan.

Tutkimuksessa olen myös ottanut kantaa siihen, miten kirkkolainsäädäntöä tulisi tulkita. Lisäksi olen paikoin kriittisesti arvioinut kirkolliskokouksen ehdottamaa kirkkolainsäädäntöä.

Tutkittaessa kirkon sisäistä autonomiaa ja julkisoikeudellista asemaa korostuu teologian ja juridiikan yhdistämisen tärkeys. Olen pyrkinyt selvittämään, miten kirkko-oikeuden sisältöä ja velvoittavuutta tulkitsee kirkon ylin toimielin ja miten valtio lainsäätäjänä ja laillisuusvalvonnassaan. Kutakin tutkittavaa asiakokonaisuutta analysoidessani olen tarkastellut erityisesti, mitä tutkimusaineiston perusteella on havaittavissa kirkon ylipositiivisen ja positiivisen oikeuden sekä teologian ja juridiikan välisestä suhteesta.

1.8 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

Tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet ovat: *kirkon sisäinen autonomia, kirkon julkisoikeudellinen asema, kirkon oikeus ja laki sekä kirkon sisäistä autonomiaa koskeva päätöksentekotoimivalta*. Seuraavaksi tarkastellaan, minkälaisia käsityksiä ja tulkintoja kirkolliskokous ja ylimmät laillisuusvalvojat ovat näistä käsitteistä esittäneet. Näiden seikkojen perusteella tehdään päätelmä, mitä kyseisellä käsitteellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa.

1.8.1 KIRKON SISÄINEN AUTONOMIA

Tutkimusaineistoon kuuluu kirkolliskokouksen useita mainintoja siitä, että kirkolla on sisäisen autonomiansa nojalla oikeus päättää opistaan ja uskonnonharjoituksestaan ja että niihin liittyvien asioiden ratkaisemisen tulee perustua kirkon omiin lähtökohtiin.⁷³

⁷³ Esim. laki-vk:n mietintö n:o 2/2009, 9; hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2013, 14; peruste-vk:n mietintö n:o 1/2018, 19, 28, 32–51.

Kirkon sisäistä autonomiaa luonnehtiessaan kirkolliskokous on useaan otteeseen tuonut esiin sen, että sisäisestä autonomiastaan huolimatta kirkon yhteys yhteiskuntaan on välttämätön.⁷⁴ Syksyllä 2009 kirkolliskokouksen käsitellessä virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista edustaja Luoma totesi, että sisäisen autonomiansa perusteella kirkko määrittelee asemaansa yhteiskunnassa. Julkisoikeudellisena yhteisönä kirkon on kuitenkin otettava huomioon yleinen lainsäädäntö. Kaikki autonomia on riippuvainen sille asetetuista rajoista. Autonomian rajoista on kirkolle suuri hyöty: jos kirkon itsenäisyyttä ei olisi rajoitettu, se voisi eristäytyä yhteiskunnan ulkopuolelle. Lisäksi julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolla on laaja mahdollisuus julistaa evankeliumia yhteiskunnassa. Tämän mahdollisuuden saadakseen kirkon tulee suostua autonomiansa rajoituksiin. Luoma totesi, että kirkon sisäinen autonomia ja julkisoikeudellinen asema ovat tasapainossa. Ne eivät ole keskenään ristiriidassa, vaan täydentävät toisiaan.⁷⁵

Ylimmät laillisuusvalvojat ovat eräissä ratkaisuissaan todenneet, että Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on kirkkolakiin perustuva laaja itsehallinto. Toimivaltansa mukaisesti sillä on oikeus järjestää asioitaan tärkeiksi koemiensa päämäärien mukaisesti.⁷⁶ Laillisuusvalvojat ovat kuitenkin määrittäneet kirkon sisäisen autonomian rajoja todetessaan yhteiskunnallisen lain etusijan kirkon traditioon ja sisäisiin säännöksiin verrattuna.⁷⁷

Tässä tutkimuksessa kirkon sisäisellä autonomialla tarkoitetaan yhtäältä kirkon olemukseen kuuluvaa, kirkon perustajaltaan saamaa erityistä autonomista asemaa, toisaalta valtion perustuslaissa kirkolle turvaamaa

⁷⁴ Kevään 1979 kirkolliskokouksen käsitellessä kirkko ja valtio -komitean mietinnöstä annettavaa lausuntoa eräät piispat totesivat, että sisäisessä autonomiassaan kirkko ei saa eristäytyä. Kirkon tulee olla itsenäinen ja nimenomaan uskonnollinen yhteisö, mutta tehtävänsä suorittamisessa kirkko tarvitsee yhteistyötä yhteiskunnan kanssa. Yhteiskunnassa toimiminen ei tee kirkosta epähengellistä, kunhan se ei ole liian yhteiskunnallinen toimija, jolloin sen todistamisuskottavuus kärsii. (Piispa Kansanaho, keväen 1979 kk, 25 §, 49; piispa Nikolainen keväen 1979 kk, 25 §, 55; piispa J. Vikström, syksyn 1979 kk, 20 §, 46.) Samoin piispa Huovinen syksyn 1994 kirkolliskokouksessa. (Syksyn 1994 kk, 6 §, 8–9.)

⁷⁵ Syksyn 2009 kk, 20 §.

⁷⁶ Esim. OKV, dnro 655/1973, 27.3.1973; OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989; OKV, dnro 43/1/2004, 11.3.2004; OKV, dnro 1374/1/2004, 24.5.2006; AOA, dnro 1473/4/06, 13.11.2007.

⁷⁷ Rajan määrittäminen on nähtävissä erityisesti kahdessa Suomen ortodoksista kirkkoa koskevassa ratkaisussa. Oikeuskansleri totesi vuonna 1973, etteivät ortodoksiset kanoniset säädökset eivätkä traditiot voi rajoittaa kunnalliseen luottamustoimeen valitun velvollisuutta täyttää kansalaisten hänelle uskomia tehtäviä. (OKV, dnro 655/1973, 27.3.1973.) Vuonna 2012 apulaisoikeuskansleri totesi, että hänen velvollisuuksiinsa kuuluu valvoa lainsäädännön, ei kirkon kanonien tai tradition noudattamista. Ortodoksisesta kirkosta annetun lain (985/2006) noudattamisen valvontaan ei vaikuta se, että mainitun lain 1 §:n mukaan Suomen ortodoksinen kirkko perustuu Raamatun, tradition, ortodoksisen kirkon dogmien, kanonien ja muiden kirkollisten sääntöjen varaan. Laillisuusvalvonta-asiassa ei ole kyse kirkon sisäisestä autonomiasta eikä papiston kanonisesta suhteesta piispaan. (OKV, dnrot 1273/1/2011, 1329/1/2011 ja 111/1/2012, 7.11.2012, AOK.)

itsenäistä asemaa päättää omista asioistaan. Sisäisestä autonomiastaan huolimatta kirkko elää osana yhteiskuntaa – sen tulee täyttää Kristuksen sille antama tehtävä kussakin ajassa ja paikassa. Siksi kirkon sisäinen autonomia ei ole eikä voi olla täydellistä riippumattomuutta yhteiskunnasta. Kirkon sisäisen autonomian käsite on lähellä kirkon uskonnonvapauden käsitettä. Tässä tutkimuksessa kirkon sisäinen autonomia käsitetään juuri kirkon olemukseen liittyvistä syistä laajempänä kuin kirkon uskonnonvapaus, jonka voidaan nähdä rajautuvan lähinnä perus- ja ihmisoikeuksissa turvatuksi oikeudeksi.

1.8.2 KIRKON JULKISOIKEUDELLINEN ASEMA

Arkkipiispa Juva totesi, että kirkolle on annettu julkisoikeudellinen asema perustuslaissa, kirkkolaissa ja muussa lainsäädännössä. Asiassa on kuitenkin syvimmiltään kyse kirkon todellisesta henkisestä ja yhteiskunnallisesta merkityksestä.⁷⁸ Arkkipiispa Vikströmin mukaan valtio päättää, hyväksyykö se julkisoikeudellisen aseman jollekin yhteisölle. Kun valtio säätää lailla yhteisön tehtävistä se hyväksyy sen, että yhteisö toimii säädettyjen tehtäviensä mukaisesti. Kirkon asema ei kuitenkaan määräydy sille yhteiskunnan rakenteissa annetun aseman perusteella, vaan kirkon asema riippuu siitä, miten kirkko käyttää valtaansa ja miten se pystyy luomaan ihmisiin sellaisen uskon ja toivon, että lähimmäisistä ja erityisesti heikoista pidetään huolta. Tässä tehtävässä onnistuminen on ainoa tekijä, joka tuo kirkolle auktoriteettiaseman.⁷⁹

Kun kirkolliskokous syksyllä 1979 käsitteli kirkko ja valtio –komitean mietintöä, se totesi kirkon julkisoikeudellisen aseman perustuvan muun muassa seuraaviin seikkoihin: kansan valtaosa kuuluu kirkkoon, kirkon oppi ja kristillinen etiikka vaikuttavat yhteiskunnassa ja kirkko toimii yhteiskunnassa useilla elämänalueilla ja tekee valtion sille antamia julkista valtaa sisältäviä tehtäviä. Julkisoikeudellisesta asemastaan huolimatta kirkko päättää itse tunnustuksensa ja oppinsa mukaisesti tehtävänsä ja toimintansa sisällöstä. Kirkon suhde valtioon ei saa olla sellainen, että sen sanoma ja uskottavuus kärsivät.⁸⁰

⁷⁸ Kevään 1979 kk, 1 §, 2–4.

⁷⁹ Kevään 1986 kk, 1 §, 2–3; syksyn 1988 kk, 18 §, 61; kevään 1992 kk, 1 §, 4–5.

⁸⁰ Syksyn 1979 kk, 56 §, 52, 55. Kirkko ja valtio –komitea totesi kirkon julkisoikeudellisen aseman perustuvan vuoden 1869 kirkkolain säätämisen aikaisiin olosuhteisiin. Kirkon asema yhteiskunnassa oli muuttunut, muun muassa jäsenmäärä oli vähentynyt. Komitea piti kirkon julkisoikeudellisen aseman säilyttämistä kuitenkin perusteltuna, koska valtio on antanut kirkolle oikeuksia ja velvollisuuksia. Tilanne muuttuisi, jos kirkolla ei enää olisi julkista valtaa eikä julkisia tehtäviä. (Kirkko ja valtio –komitea, 1977, 65–71.) Syksyn 2009 kirkolliskokouksen lakivaliokunta totesi kirkon julkista valtaa sisältäviä tehtäviä olevan sen verran vähän, ettei sen vuoksi ole välttämätöntä säilyttää virkasuhdetta kirkon palvelussuhteena. Valiokunta kuitenkin puolsi virkasuhteen säilyttämistä muun muassa siksi, että se tukee kirkon julkisoikeudellista ja autonomista asemaa. (Laki-vk:n mietintö n:o 2/2009, 6.)

Kevään 2016 kirkolliskokous käsitteli selvityksen tekemistä kirkon avioliittoon vihkimisestä luopumisesta. Piispa Björn Vikström totesi, että kirkolla on ollut hyötyä julkisoikeudellisesta asemastaan ja hyvistä suhteistaan valtioon, mutta tämä asema leimaa kirkkoa – kirkkoa pidetään viranomaisena. Vihkimisoikeudesta luopuessaan kirkko voisi vapautua osittain liiankin tiiviinä pidetystä yhteydestään yhteiskunnalliseen hallintoon. Lisäksi, jos kirkon tehtäväksi jäisi maistraatissa solmitun avioliiton siunaaminen, se voisi nykyistä selkeämmin keskittyä avioliiton kristilliseen perinteeseen sisältyviin seikkoihin.⁸¹

Jo asian tutkittavaksi ottamisellaan ylimmät laillisuusvalvojat määrittelivät kirkon julkisoikeudellista asemaa. Heidän toimivaltansa koskee nimenomaan julkisoikeudellisen toiminnan lainmukaisuutta. Vuosina 2006 ja 2009 apulaisoikeusasiamies totesi eräiden seurakuntien toimineen virheellisesti jakaessaan uskonnollista jäsenlehteään myös seurakuntaan kuulumattomille. Hän luonnehti kirkon julkisoikeudellista asemaa todetessaan, että evankelis-luterilaiset seurakunnat ovat julkista tehtävää hoitavia viranomaisia. Viranomaisasema vaikuttaa siihen, minkälaista toimintaa suhteessa kansalaisiin seurakunnilta voidaan edellyttää.⁸²

Tässä tutkimuksessa kirkon julkisoikeudellisella asemalla tarkoitetaan valtion kirkolle perustuslailla, kirkkolailla ja muulla lainsäädännöllä turvaamaa erityistä mahdollisuutta toimia yhteiskunnassa. Julkisoikeudellinen asema sisältää muun muassa julkisoikeudellisia tehtäviä, verotusoikeuden sekä velvollisuuden toimia julkisyhteisöille asetettujen vaatimusten mukaisesti. Tämä asema yhtäältä antaa hyvät kirkon tehtävän toteuttamisen mahdollisuudet, toisaalta edellyttää kirkolta toimia, jotka rajoittavat sen sisäistä autonomiaa ja tekevät siitä viranomaisluonteisen yhteisön.

1.8.3 KIRKON OIKEUS JA LAKI

Tutkimusjakson eri vaiheissa kirkolliskokous luonnehti kirkon oikeutta ja lakia ottaessaan kantaa, missä määrin kirkon asioista tulisi säätää kirkkolaissa ja missä määrin yleisessä lainsäädännössä. Kirkolliskokous totesi kirkon tarpeen itse päättää kirkkolain sisällöstä ja tulkita sitä. Kirkon lainsäädännön tulee lähteä kirkon omista perusteista. Jos kirkkolaissa ainoastaan viitataan yleiseen lainsäädäntöön, kirkko ei välttämättä riittävästi pysty vaikuttamaan itseään koskeviin säännöksiin.⁸³ Syksyllä 2011 lakivaliokunta totesi, että kirkon

⁸¹ Kevään 2016 kk, 39 §, 128.

⁸² AOA, dnrot 1462/4/05 ja 3851/4/05, 29.5.2006; 2296/4/05, 31.5.2006; AOA, dnrot 1952/4/06 ja 1953/4/06, 18.12.2006.

⁸³ Esim. arkkipiispa Simojoki, v. 1968 ylim. kk, 25.11.1968 kello 15, 2.-kohta, 460; yleis-vk:n mietintö n:o 3/2001, 6. Edustaja Taxell totesi, että jos kirkkolaissa ainoastaan viitataan yleiseen lainsäädäntöön, kirkkolain ja yleisen lain välinen raja jää epäselväksi. (V. 1968 ylim. kk, 28.11.1968 kello 9, 1.-kohta, 575.).

toiminnan kannalta olisi parempi, että kirkon lainsäädäntö olisi nykyistä suppeampaa, yleispiirteisempää ja yksinkertaisempaa. Pitäisi myös selvittää, miltä osin kirkon asioista voitaisiin säätää yleisellä lainsäädännöllä. Tällöin tulisi varmistaa, että kirkolla on asianmukaiset vaikutusmahdollisuudet itseään koskevaan lainsäädäntöön.⁸⁴ Syksyllä 2014 tulevaisuusvaliokunta totesi, että kirkon lainsäädäntö on laajaa ja hitaasti muutettavaa. Tämä vaikeuttaa muuttuvien olosuhteiden joustavaa huomioon ottamista. Tärkeää olisi selvittää, missä määrin kirkko voisi ehdottaa kirkkolain supistamista, se kun saat- taisi johtaa uudenlaiseen valtiokirkollisuuteen, jossa yleinen lainsäädäntö sää- telisi kirkon elämää yhä enemmän.⁸⁵ Keväällä 2017 perustevaliokunta muis- tutti, että yleinen lainsäädäntö on säädöshierarkiassa kirkkojärjestystä ylem- pänä. Jos kirkkolaista siirretään säännöksiä kirkkojärjestykseen, yleinen lain- säädäntö vaikuttaa yhä enemmän kirkon toimintaan ja kirkon itsenäisyys ka- ventuu.⁸⁶

Syksyllä 2007 kirkolliskokouksen lakivaliokunta ja perustevaliokunta tote- sivat, että ehdotetussa kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistuk- sessa oli omaksuttu yleisen virkamies- ja työlainsäädännön mukaisia säännök- siä siten, etteivät ne olleet kaikilta osiltaan kirkon opin, tradition eivätkä jär- jestysmuodon kannalta asianmukaisia.⁸⁷

Tässä tutkimuksessa kirkon oikeudella ja lailla tarkoitetaan kirkon toimintaa säänteleviä säännöksiä ja oikeusperiaatteita. Kirkon oikeus ja laki ovat osittain kirkon itselleen antamia, osittain eduskunnan sitä koske- viksi säätämiä. Se, että kirkko toimii yhteiskunnassa ja on julkisoikeudellinen yhteisö, rajoittaa kirkkoa koskevan oikeuden ja lain kirkon opin ja tunnustuk- sen mukaisuutta. Käytännössä kirkolla on yhä vähemmän julkisoikeudellisia tehtäviä, mutta silti sen toimintaan sovelletaan yhä enemmän yleistä lainsää- däntöä. Tässä mielessä kirkon oikeus ja laki yhä enemmän etääntyvät kirkon olemuksesta.

⁸⁴ Laki-vk:n lausunto n:o 1/2011, 1–2.

⁸⁵ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2014, 6, 8.

⁸⁶ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 4–5. Samoin tulevaisuusvaliokunta mietinnössään n:o 1/2017, 8. Sen sijaan hallintovaliokunnan mukaan kirkkolain säännöksiä tulisi mahdollisimman laajasti siirtää kirkkojärjestykseen muun muassa, koska kirkon asioista säätäminen kirkon itsensä antamassa säädök- sessä lisää kirkon itsenäisyyttä toimintansa järjestämisessä. (Hallinto-vk:n lausunto n:o 1/2017, 4.)

⁸⁷ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2007, 3; laki-vk:n mietintö n:o 4/2007, 5. Virkamiesoikeudellisia säännöksiä uudistettaessa kirkolliskokouksen lainoppinut asiantuntija Telivuo totesi, ettei valtiovalta voi vaatia kirkkoa ehdottamaan kirkkolain muuttamista. Silti perustuslain 80 §:n säännös, mistä asioista on säädettävä lailla, koskee myös kirkkoa. Jos kirkko ei tee asianmukaisia muutosehdotuksia, valtion viranomaiset eivät voi soveltaa perustuslain kanssa ristiriidassa olevia kirkon säännöksiä. (Syksyn 2009 kk, 20 §.)

1.8.4 KIRKON SISÄISTÄ AUTONOMIAA KOSKEVA PÄÄTÖKSENTEKOTOIMIVALTA

Arkkipiispa Simojoki totesi 1970-luvun puolivälissä, että kirkolliskokous on kirkon korkein päättävä toimielin, jolla on oikeus ja velvollisuus tulkita kirkon oppia, jotta evankeliumi tavoittaisi ihmiset kussakin ajassa. Päätöksiä tehdessään kirkolliskokouksen on nojaututtava Raamattuun. Kirkon todistamisuskottavuuden säilyttämiseksi kirkon oppia koskevan päätöksenteon tulee olla mahdollisimman yksimielinen. Riittävän yksimielisyyden saavuttamiseksi ei kuitenkaan pidä päätyä kompromisseihin, koska ne merkitsisivät totuudesta ja vakaumuksesta luopumista.⁸⁸

Kirkolliskokous totesi useaan otteeseen, että kirkon oppia koskevissa asioissa päätöksenteko kuuluu kirkolle. Tällaisiin asioihin liittyviä ristiriitoja ei tule ratkaista yksittäiselle viranhaltijalle annettavalla omantunnonvapaudella, vaan asian ratkaisun tulee olla teologisesti perusteltu, kirkon järjestyksen mukaisesti hyväksytty ja pysyvä. Tällaista ratkaisua on myös noudatettava.⁸⁹

Kirkon sisäistä autonomiaa koskevaan päätöksentekoon liittyy myös kysymys, kuka käyttää kirkon ääntä. Nyky-yhteiskunnassa edellytetään myös kirkolta nopeita kannanottoja erityisesti elämäntarkoituksellisiin ja eettisiin kysymyksiin. Arkkipiispan tehtäväksi on tullut yhä laajemmin vastata kirkkoa koskeviin kysymyksiin ja väitteisiin. Kirkolliskokouksessa todettiin toistuvasti, ettei tämä välttämättä ole piispojen samanvertaisuuden eikä kirkon järjestysmuotoon kuuluvan hajautetun päätösvallan mukaista. Silti kirkon on otettava huomioon ajan muutokset, jos se haluaa saada äänensä kuuluviin yhteiskunnassa.⁹⁰ Vuonna 2003 perustevaliokunta muistutti, että luterilaisuudessa korostetaan Kristusta kirkon päänä ja johtajana. Kenenkään ihmisen ääni ei voi yltyä Kristuksen äänen rinnalle. Kirkon äänen pitää kuulua jäsenten yhteisenä äänenä ja piispojen tulee toimia kollegiaalisesti. Kirkollisen vallankäytön tulee nousta kirkon olemuksesta ja seurakunnan uskosta, ei tiedotusvälineiden asettamista odotuksista.⁹¹ Syksyllä 2010 perustevaliokunta totesi, että luterilaisen perinteen mukaan kirkon kantaa arvokysymyksiin ei määritä eikä kirkon ääntä käytä vain yksi henkilö, vaan kirkon kannan muodostaa yh-

⁸⁸ Kevään 1975 kk, 1 §, 2–4; kevään 1976 kk, 1 §, 2–7. Tutkimusjakson loppupuolella, keväällä 2010 edustaja Rajala totesi, että kirkolliskokouksessa päätökset saatetaan muotoilla sellaisiksi kompromisseiksi, joita on käytännön soveltamistilanteissa vaikeaa tulkita. Kirkolliskokouksen tulisi kyetä vaikeisakin asioissa yksiselitteisiin päätöksiin. (Kevään 2010 kk, 27 §, 109.)

⁸⁹ Peruste-vk:n mietintö n:o 2/1976, 8; peruste-vk:n mietintö n:o 6/1977, 2–4; peruste-vk:n mietintö n:o 1/2018, 19, 28, 32–51; yleis-vk:n lausunto n:o 1/2018, 3–4.

⁹⁰ Esim. ed. Saraneva, syksyn 1986 kk, 50 §, 276–278; arkkipiispa Vikström, syksyn 1989 kk, 27 §, 51; peruste-vk:n lausunto 21.9.1995, 4–6; yleis-vk:n mietintö n:o 18/1997, 2.

⁹¹ Peruste-vk:n lausunto n:o 3/2003, 1–2.

teisö. Tästä on kirkon lainsäädännössä asianmukaiset säännökset, joiden mukaan kirkon kannasta opillisiin ja eettisiin kysymyksiin päättävät kirkolliskokous ja piispainkokous sekä kirkkohallitus lausuntojen antajana.⁹²

Ylimmät laillisuusvalvojat ovat ottaneet kantaa kirkon sisäistä autonomiaa koskevaan päätöksentekotoimivaltaan suhteessa omaan toimivaltaansa. Vuonna 1980 oikeusasiamies totesi, ettei laillisuusvalvojan ole asianmukaista ryhtyä toimenpiteisiin kirkon hallinnon toimien johdosta paitsi, jos kyse on selvästi lainvastaisesta menettelystä tai yksilön oikeuksien loukkauksesta.⁹³ Vuonna 1989 oikeuskansleri päätyi siihen, että kirkolla on kirkkolaissa säädetyn toimivallan mukaisesti oikeus järjestää asioitaan tärkeinä pitämiensä päämäärien mukaan. Laillisuusvalvonnassa pitäydytään kirkkolain ja erityisesti sen virkamiesoikeudellisten säännösten tutkimisessa eli arvioidaan kirkon hallintoelinten ja virkamiesten hallintotoiminnan lainmukaisuutta, erityisesti onko menettely ollut selvästi lainvastaista tai onko menettely merkinnyt kirkon virkamiheen tai muun kansalaisen laissa turvattujen oikeuksien loukkausta. Laillisuusvalvonnassa ei puututa teologisiin kysymyksiin.⁹⁴ Apulaisoikeusasiamies totesi 2000-luvulla, että hänen toimivaltansa koskee julkisyhteisöjen hallintoelinten ja virkamiesten toiminnan lainmukaisuutta. Hän voi ottaa kantaa vain kyseiseen yksittäiseen tapaukseen eikä hänellä ole valtaa antaa yleisiä sääntöjä. Toimivaltaan ei kuulu kirkon uskonnonharjoitus eivätkä opilliset kysymykset. Kuitenkin kirkko on itse kirkkolakiin ehdottamillaan muutoksilla lisännyt yleisen lainsäädännön sovellettavuutta toiminnassaan ja samalla oikeusasiamiehen valvontatoimivaltaa kirkon asioissa.⁹⁵

Tässä tutkimuksessa kirkon sisäistä autonomiaa koskevalla päätöksentekotoimivallalla tarkoitetaan kirkon järjestysmuotonsa

⁹² Peruste-vk:n lausunto n:o 1/2010, 12. Yleisesti ajatellaan, että kirkossa on yhtenäinen käsitys uskon keskeisestä sisällöstä ja arvopohjasta. Kuitenkin eettisiin kysymyksiin liittyy seikkoja, joiden perusteella kirkon eri tahot tai henkilöt voivat päätyä erilaisiin kannanottoihin. Julkisessa keskustelussa kirkon ääntä käyttävät arkkipiispa, muut piispat, kirkon asiantuntijat, kirkkoherrat ja seurakuntien työntekijät. Myös kirkon jäsenet ilmaisevat sanoillaan ja teoillaan kirkon näkemyksiä. Tämä kirkon näkemysten ilmaisemisen moniäänisyys olisi kuitenkin mahdollista ainoastaan, jos kirkossa on riittävä yksimielisyys kirkon opista ja järjestyksestä. (Peruste-vk:n lausunto n:o 1/2010, 12.) Arkkipiispa Paarmen mukaan kirkon päätöksentekoa koskevat säännökset ovat melko selkeät. Kun kannanottoa pyydetään nopeasti, piispainkokous eikä kirkolliskokous välttämättä ehdi ottaa kantaa, vaan sen tekee kirkkohallitus. Tästä voi syntyä sekaannusta. Kun on kyse kirkon oppiin ja tunnustukseen liittyvästä asiasta, ylin auktoriteetti on Raamattu. Sen tulkinnassa olennaisimmat ovat kirkon tunnustuskirjat ja uskovien eli koko kirkon yksimielisyys, joka ulottuu aina apostoliseen aikaan saakka. Näiden tulkinnassa päävastuu on kirkon viralla, erityisesti piispoilla. Kirkon virallinen kanta on nähtävissä kirkolliskokouksen, piispainkokouksen ja kirkkohallituksen päätöksissä ja kannanotoissa. Yksittäinen henkilö ei voi esittää kirkon konsensuksen vastaista tulkintaa tai kannanottoa. (Kevään 2004 kk, 1 §, 3–7; syksyn 2005 kk, arkkipiispan päätössanat; kevään 2006 kk, 1 §, 2.)

⁹³ OA, dnro 279/80, 2775/2.9.1980.

⁹⁴ OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989.

⁹⁵ AOA, dnrot 1952/4/06 ja 1953/4/06, 18.12.2006; AOA, dnro 1210/4/11, 10.2.2012.

mukaista toimivaltaa päättää omista asioistaan. Kirkon asianomaisilla toimielimillä on kirkon tunnustukseen, perustuslakiin ja kirkkolakiin perustuva oikeus ja velvollisuus tehdä toimivaltaansa kuuluvat päätökset. Perus- ja ihmisoikeuksien merkityksen lisääntymisen takia valtion toimielimet tekevät yhä enemmän kirkkoa koskevia päätöksiä. Siten kirkon julkisoikeudellisen aseman vuoksi ainakin lähellä kirkon sisäistä autonomiaa olevaa päätöksentekotoimivaltaa on ymmärretty olevan myös valtion toimielimillä, kuten tuomioistuimilla ja ylimmillä laillisuusvalvojilla. Lähtökohtaisesti kirkon ulkopuolisilla tahoilla ei ole tai ei pitäisi olla toimivaltaa päättää kirkon oppia eikä uskonnonharjoitusta koskevista asioista.

2 VALTIO KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN TURVAAJANA JA RAJOITTAJANA

2.1 KIRKON SISÄISTÄ AUTONOMIAA KOSKEVA SÄÄDÖSPERUSTA – MINKÄLAISEN ASEMAN JA TILAN VALTIO ANTAA KIRKOLLE LAINSÄÄDÄNNÖLLÄ

2.1.1 KIRKKOLAIN ALA JA SÄÄTÄMISJÄRJESTYS

Kirkon sisäisestä autonomiasta on säädetty perustuslain 76 §:ssä seuraavasti: ”Kirkkolaissa säädetään evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Kirkkolain säätämisyjärjestyksestä ja kirkkolakia koskevasta aloiteoikeudesta on voimassa, mitä niistä mainitussa laissa erikseen säädetään.”⁹⁶ Kirkon sisäistä autonomiaa tukee perustuslain 11 §:ssä säädetty uskonnon ja omantunnon vapaus, johon sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Myös kirkolla on uskonnonvapaus.⁹⁷

⁹⁶ Perustuslain 76 §:n 1 momentin säännös kirkkolain sisällöstä vastaa aikaisemman hallitusmuodon (94/1919) 83 §:n 1 momenttia. Kirkkolain säätämisyjärjestyksestä koskevaa 2 momenttia edelsi valtiopäiväjärjestyksen (7/1928) 31 §:n 2 momentti. Perustuslain esitöissä ei asetettu kyseenalaiseksi kirkkolain alaa, erityistä säätämisyjärjestyksestä eikä aloiteoikeutta. Siinä yhteydessä esitettiin tehtäväksi ainoastaan täsmennys, että kirkkolain säätämisestä säädetään nimenomaan kirkkolaissa, kun valtiopäiväjärjestyksen 31 §:n 2 momentin mukaan kirkkolain säätämisestä on voimassa, mitä siitä erikseen on säädetty. (HE 1/1998 vp, 127.) Esitystä käsitellyt perustuslakivaliokunta ei ottanut kantaa kirkon asemaan, kirkkolain sisältöön eikä lainsäädäntöautonomiaan. (PeVM 10/1998 vp.) Saraviita toteaa, ettei perustuslain 76 § anna selkeää vastausta siihen, onko joistakin kirkkoon tiiviisti liittyvistä asioista säädettävä kirkkolaissa vai voidaanko niistä säätää erillisessä laissa. Kyse voisi olla esimerkiksi kirkon henkilöstön oikeusasemaa koskevasta sääntelystä. Perustuslain 76 §:ssä ei säädetä mahdollisuudesta antaa kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa koskevia lakia alemmanasteisia säännöksiä. Kirkon järjestysmuodosta on kuitenkin pääosin säädetty kirkkojärjestyksessä. (Saraviita 2011, 649.)

⁹⁷ Eduskunnan perustuslakivaliokunta käsitteli vuonna 2001 kirkollisten virkojen kelpoisuusvaatimusta koskenutta kirkkolain muutosta ja totesi, että perustuslain 11 §:ssä säädettyyn uskonnonvapauteen on katsottu sisältyvän uskonnollisen yhdyskunnan tietynasteinen sisäinen autonomia ja oikeus päättää omista asioistaan. Myös kansainväliset ihmisoikeussopimukset antavat kirkon sisäiselle autonomialle vastaavanlaisen suojan. (PeVL 57/2001 vp, 2.) Käsitellessään oikaisuvaatimus- ja muutoksenhakukieltoja koskenutta kirkkolain muutosta perustuslakivaliokunta totesi perustuslain 11 §:n uskonnonvapaussäännöksen pohjautuvan kirkon sisäisen autonomian. Erityisesti, kun on kyse uskon tunnustamiseen, uskonnon harjoittamiseen ja opetukseen tai kirkon muuhun hengelliseen toimintaan liittyvistä asioista, lähtökohtaisesti ei ole kyse sellaisista yksilön oikeuksista tai velvollisuuksista, joita koskevat

Vuoden 1993 kirkkolain 2 luvun 1 §:n mukaan: ”Kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetään tässä laissa. Kirkon hallinnosta säädetään tarkemmin kirkkojärjestyksessä, jossa annetaan määräyksiä myös kirkon toiminnasta. Kirkkojärjestyksen antaa kirkolliskokous.”⁹⁸ Vuoden 1993 kirkkolaissa toteutettiin kirkon sisäisen autonomian kannalta keskeinen uudistus, kun kirkkolaki jaettiin eduskunnan säätämään ja tasavallan presidentin vahvistamaan kirkkolakiin sekä kirkolliskokouksen antamiin kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen.⁹⁹ Kirkkolakiin otettiin säännökset, jotka koskevat lähinnä kirkon ja valtion välisiä suhteita, kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa, kirkkolain säätämisyjärjestystä, kirkon hallinnollista ja kielellistä jakoa, kirkollisia juhlapäiviä, kirkon jäsenten ja viranhaltijoiden asemaa ja oikeusturvaa sekä muutoksenhakua kirkon tai seurakunnan toimielinten tekemistä päätöksistä. Kirkkojärjestyksessä säädetään kirkon oppia koskevista asioista, hengellisestä toiminnasta sekä hallinnon yksityiskohdista. Kirkon vaalijärjestyksessä on yksityiskohtaiset säännökset kirkollisista vaaleista. Vuoden 1993 kirkkolakia säädettäessä tavoitteena oli, että kirkon itsenäinen päätösvalta lisääntyisi eikä eduskunta enää käsittelee kirkon oppia ja hengellistä toimintaa koskevia asioita. Hallitusmuotokaan ei edellyttänyt niistä säätämistä kirkkolaissa.¹⁰⁰

päätökset tulisi voida saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi perustuslain 21 §:n perusteella. (PeVL 20/2003 vp, 2.)

⁹⁸ Kirkon järjestysmuoto tarkoittaa kirkon toiminnan ulkonaista muotoa. Kirkkoa koskevilla säännöksissä määritellään, mitkä toimielimet päättävät ja toimivat kirkon puolesta, mitkä tehtävät niille kuuluvat ja mikä on niiden toimivalta, kokoonpano ja asettamisen tapa. Hallinto on kirkon varsinaista, tunnustukseen perustuvaa työtä tukevaa toimintaa. Hallintoon ei siten kuulu kirkon tunnustukseen perustuvat tehtävät, ei myöskään kirkollinen lainsäädäntö eikä lainkäyttö. (KJ-komitean mietintö 1979, 34.)

⁹⁹ Kirkkolakijärjestelmään ei kuulu asetuksen antamismahdollisuus. Ennen kirkkojärjestyksen käytönnötoa kirkolliskokouksella, piispainkokouksella ja kirkkohallituksella oli toimivalta antaa täytäntöönpanomääräyksiä. Ne olivat oikeudellisesti sitovia ja saattoivat olla tuomioistuimen ja hallintoviranomaisen päätöksen perusteena. (HE 23/1993 vp, 3, 6.) Kirkolliskokouksen mahdollisuus antaa kirkkojärjestys on poikkeava järjestely. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan mukaan valtiosäännössä turvattu kirkon erityisaseman perusteella kirkolliskokoukselle voidaan tavallisessa laissa säätää tavanomaista laajempi norminantovalta kirkon hallintoa ja toimintaa koskevista asioista. (PeVL 20/1993, 1–2.) Perustuslain 76 §:n 1 momentissa on kyse ainoastaan siitä, mistä asioista kirkkolaissa säädetään. Kirkolliskokous harkitsee, miltä osin kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetään kirkkolaissa ja miltä osin kirkkojärjestyksessä. Tällaisena perustuslain säännös tukee kirkon itsenäisyyttä. Perustuslaki kuitenkin edellyttää lailla säätämistä muun muassa, kun on kyse yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista sekä perusoikeuksista poikkeamisesta. Laintasaisen säätämisen vaatimus rajoittaa kirkon lainsäädäntöautonomian. (Leino 2002, 308; Leino 2012, 88; 2019, 12, 22, 208–209.)

¹⁰⁰ HE 23/1993 vp, 3–4; HaVM 16/1993 vp, 2. Vuonna 2006 lisättiin ortodoksisen kirkon itsenäistä päätöksentekotoimivaltaa samankaltaisesti ja samoilla perusteilla. Huomattavana voidaan pitää sitä, että hallituksen esityksessä todettiin, että ortodoksista kirkkoa koskevan sääntelyn ominaispiirre on kanoninen oikeus, joka tuo kirkon hallintoon jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Tämän vaikutus tulee ottaa huomioon myös kirkkoa koskevassa lainsäädännössä. (HE 59/2006 vp, 12–13, 62.) Eduskunnan hallintovaliokunta piti uudistusta erittäin tärkeänä, jotta voidaan turvata ortodoksisen kirkon hallinnollinen

Kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys yhtäältä turvaa kirkon sisäisen autonomian toteutumista, toisaalta ilmentää kirkon sisäistä autonomiaa. Kirkkolain 2 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan: ”Kirkolla on yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia kaikesta, mikä koskee ainoastaan kirkon omia asioita¹⁰¹, sekä kirkkolain muuttamista ja kumoamista¹⁰². Kirkon ehdotuksen tekee kirkolliskokous. Kirkolliskokouksen ehdotuksen tutkiminen ja vahvistaminen on tasavallan presidentin ja eduskunnan tehtävä. Kirkolliskokouksella on myös oikeus tehdä esityksiä kirkkoa koskevasta muusta lainsäädännöstä.” Kirkkolain 2 luvun 2 §:n 2–4 momentissa säädetään: ”Kirkolliskokouksen tekemää kirkkolakiehdotusta tutkittaessa voidaan oikaista ehdotuksessa oleva sellainen lainsäädäntötekeminen virhe, joka ei vaikuta kirkkolakiehdotuksen sisältöön. Oikaisu voidaan tehdä kirkkohallituksen annettua asiasta lausunnon tai tehtyä

asema ja taloudelliset toimintaedellytykset maan toisena kansallisena kirkkona ja tärkeänä vähemmistökulttuurina. Valiokunta puhui myös kirkon mission ja todistuksen toteuttamisen mahdollisuuksien parantumisesta. (HaVM 20/2006 vp, 2–4.)

¹⁰¹ Vuoden 1869 kirkkolakia säädettäessä kirkkolain alaa koskevan *ainoastaan kirkon omia asioita* koskevan kriteerin lisäksi edellytettiin *kirkosta lähtöisyys* –kriteerin täyttymistä. Kirkosta lähtöisyydestä ei kuitenkaan ole säädetty, vaan tämän periaatteen noudattaminen on perustunut vuoden 1869 kirkkolain esitöihin. Kirkosta lähtöisyyden merkitys on jäänyt epäselväksi. Viime vuosikymmeninä kirkosta lähtöisyyden vaatimusta ei ole johdonmukaisesti edellytetty, vaan kirkkolakia on muutettu myös yleisen yhteiskunnallisen ja ylikansallisen lainsäädännön muuttumisen vuoksi. Myös ainoastaan kirkon omien asioiden käsite on epäselvä muun muassa, koska perustuslakien säännökset kirkkolain sisällöstä ovat jääneet osittain avoimiksi. Lisäksi eräissä kirkkolakien säätämistilanteissa tämän käsitteen teologista ulottuvuutta ei ole otettu riittävästi huomioon. Joka tapauksessa kyse on kirkon perustavaa laatua olevista oikeuksista, joihin kuuluvat muun muassa kirkon yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia ainoastaan omissa asioissaan, kirkon ja sen jäsenten oikeus harjoittaa kirkon opin ja tunnustuksen mukaista uskontoa sekä kirkon oikeus valita hengellistä työtä tekevät työntekijänsä. Tarkasti ottaen kirkon oppi ei ole ainoastaan kirkon oma asia, koska se ei ole yksin kirkon muutettavissa. (Leino 2002, 323–329; Leino 2003, 186; Leino 2005, 65–66; Leino 2012, 15, 83, 89, 107, 263; ks. myös Leino 2010.)

¹⁰² Kirkolliskokouksella on ollut yksinomainen aloiteoikeus kirkkolain säätämiseen, muuttamiseen ja kumoamiseen vuoden 1869 kirkkolaista lähtien. Vuonna 1982 eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi, että koska kirkolliskokouksella on yksinomainen toimivalta ehdottaa kirkkolain säätämistä, muuhun lainsäädäntöön ei voida ottaa kirkkolain kanssa ristiriidassa olevia säännöksiä (PeVL 1/1982 vp, 8.). Vuoden 1993 kirkkolakiehdotusta käsitellessään eduskunnan hallintovaliokunta ja perustuslakivaliokunta totesivat, että kirkkolain erityisen käsittelyjärjestyksen tarpeellisuus ja ajanmukaisuus tulisi selvittää kokonaisuudessaan. (HaVM 16/1993 vp, 2; PeVL 20/1993 vp, 2.) Oikeusministeriön asettama työryhmä selvitti vuonna 2008 perustuslain toimivuuteen ja mahdollisiin muutostarpeisiin liittyviä kysymyksiä. Työryhmän mukaan kirkkolain sisältöä, säätämisyjärjestystä ja aloiteoikeutta koskevaa perustuslain 76 §:ää ei ollut perustuslain tarkistamishankkeessa tarpeen arvioida uudelleen. (Perustuslaki 2008 –työryhmän muistio 2008, 78–79.) Leino muistuttaa, että kirkon yksinoikeudesta ehdottaa kirkkolakia ja kirkkolakiehdotuksen muuttamiskiellosta ei ole säädetty perustuslaissa. Ne todetaan ainoastaan perustuslain esitöissä. Siten kirkkolain näitä asioita koskeva säännös on erityisen tärkeä. (Leino 2012, 85.) Saraviidan mukaan perustuslain 76 § kuitenkin vahvistaa kirkkolain 2 luvun 2 §:ssä säädetylle kirkkolain erityiselle säätämisyjärjestykselle erityisen pysyvyyden. (Saraviita 2011, 650.)

siitä aloitteen. Säädettyä asioista, jotka koskevat kirkon suhdetta valtioon tai toisiin uskonnollisiin yhdyskuntiin, on kirkolle varattava tilaisuus antaa lausunto¹⁰³. Kirkolla on oikeus tehdä valtion viranomaisille esityksiä tai antaa lausuntoja kirkon opin ja tehtävän kannalta tärkeistä yhteiskunnallisista kysymyksistä.”

Kirkkolain säätämisyjärjestys poikkeaa muusta lainsäätämisyjärjestyksestä. Vuoden 1869 kirkkolakia valmisteltaessa pidettiin kirkon tehtävän täyttämisen kannalta välttämättömänä, että kirkko voisi itse päättää lakinsa sisällön. Kirkkolakia koskevan hallituksen esityksen antavalla valtioneuvostolla, lain hyväksyvällä eduskunnalla ja lain vahvistavalla tasavallan presidentillä on vain rajoitetut mahdollisuudet vaikuttaa kirkon valmistelemaan ja ehdottamaan kirkkolain sisältöön.¹⁰⁴ Eduskunta voi ainoastaan hyväksyä tai hylätä kirkolliskokouksen tekemän kirkkolakiehdotuksen, lukuun ottamatta lainsäädäntö-tekni- sen virheen oikaisua. Kirkkolain säätämisyjärjestyksessä on siten kyse paitsi kirkon sisäisestä autonomiasta, myös valtiosäännöstä.¹⁰⁵

¹⁰³ Esimerkkinä kirkon lausuntomahdollisuuden tärkeydestä todetaan syksyn 2017 kirkolliskokouksen antama lausunto Ahvenanmaa-komitea 2013:n loppumietinnöstä. Mietinnössä ehdotettiin, että Ahvenanmaan osalta kirkkolakia ja uskonnollisia yhdyskuntia koskeva lainsäädäntövalta voitaisiin tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä siirtää eduskunnalta Ahvenanmaan maakuntapäiville. Kirkolliskokouksen mukaan ehdotus oli ristiriidassa perustuslain 11 ja 76 §:n kirkolle turvaaman sisäisen autonomian ja kirkkolain säätämisyjärjestuksen kanssa. Kirkkolaki on valtakunnallinen laki, joka koskee koko kirkkoa. (Hallinto-vk:n mietintö n:o 4/2017, 4–6; syksyn 2017 kk, 9.11.2017 kello 9.15, 4 §, 20.)

¹⁰⁴ Heilimo 1958, 71–72. Heilimo muistuttaa, että kirkkolain säätämistä koskevissa säännöksissä puhutaan ehdottamisesta, tutkimisesta, hyväksymisestä ja vahvistamisesta muttei säätämisestä. Kuitenkin valtioelinten toiminta kirkolliskokouksen ehdotuksen pohjalta on kirkkolain varsinaista säätämistä. Niiden mahdollisuutta tutkia kirkkolakiehdotuksen lainsäädäntökysymyksiä ei ole rajoitettu. Näin ollen valtion lainsäädäntöelimet voivat tarkastaa myös esimerkiksi kirkon oppiin ja tunnustukseen liittyviä kirkkolain säännöksiä. (Heilimo 1958, 103, 144–150.) Kirkkolain säätäminen etenee kirkolliskokouksen päätöksenteon jälkeen seuraavasti. Opetus- ja kulttuuriministeriössä valmistellaan kirkolliskokouksen kirkkolakiehdotuksesta hallituksen esitys. Tarvittaessa viimeistellään esityksen perusteluosuutta. Lakitekstiä ei voida muuttaa eikä ehdotuksen asiasisältöön vaikuttavia korjauksia voida tehdä. Oikeusministeriön laintarkastusyksikkö tarkastaa esitysluonnoksen, jotta se on rakenteeltaan asianmukainen, voimassa olevan oikeuden mukainen, sisäisesti johdonmukainen ja kielellisesti moitteeton. Mahdollisten lainsäädäntötekni- sen virheiden korjaamiseen pyydetään lausunto kirkkohallitukselta. Valtioneuvosto päättää kirkkolakia koskevan hallituksen esityksen antamisesta eduskunnalle. Se voi myös jättää esityksen antamatta. Ennen valtioneuvoston päätöksentekoa oikeuskansleri tarkastaa esityksen, erityisesti sen perustuslainmukaisuuden. Eduskunnassa esitys menee valiokuntavalmisteluun. Eduskunta ei voi muuttaa esitystä, ainoastaan hyväksyä tai hylätä sen. Hylkäämisperusteena voisi tulla kyseeseen lähinnä se, ettei esitys ole sopusoinnussa perustuslain ja ihmisoikeussopimusten kanssa. Näissä kysymyksissä keskeistä on eduskunnan perustuslakivaliokunnan kannanotto. Jos todetaan tällainen ristiriita, esitys palautetaan kirkolliskokoukselle, joka voi päättää ehdotuksen muuttamisesta. (Hiitola 2020.)

¹⁰⁵ F. L. Schauman korosti sitä, että kirkolla tulee olla oikeus päättää sisäisistä asioistaan, erityisesti opista, jumalanpalveluksesta ja kirkollisista kirjoista. Hän piti kirkon itsenäisyyden näkyvimpänä merk-

Seuraavaksi tarkastellaan tutkimusaineistoon kuuluvia kirkolliskokouksen ja eräiden valmistelutoimielinten kannanottoja kirkkolain alasta ja säätämistäjärjestyksestä. Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea totesi mietinnössään vuonna 1967, että kirkkoa koskevien säännösten tulee perustua kirkon uskoon ja tunnustukseen ja niiden tulee tukea kirkon tehtävän toteuttamista. Siten kirkkolainsäädäntöä valmisteltaessa teologisilla näkökohdilla on olennainen merkitys. Komitea puolsi kirkkolain jakamista kirkkolakiin ja kirkon itsensä antamaan, ainoastaan kirkon elämää koskevaan kirkkojärjestykseen. Teologisista syistä kirkkoa koskevien säännösten tulisi niin laajasti kuin valtion oikeusjärjestys sallii olla kirkon omien toimielinten antamia. Komitean mukaan voimassa olleessa kirkkolaissa oli paljon säännöksiä, joiden ei tulisi kuulua valtion toimielinten päätettäväksi. Tärkein näistä oli kirkon tunnustusta koskenut säännös.¹⁰⁶

Laajennetun piispainkokouksen asettama kirkko ja valtio –komitea totesi vuonna 1972, että kirkkolain alaa tulisi supistaa hallitusmuodon 83 §:n 1 momentin mukaisesti niin, että siinä säädettäisiin yksinomaan kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Kirkkolain ja yleisen lainsäädännön välistä rajaa täsmennettäisiin niin, että kirkkolaissa olisivat ainoastaan kirkon omia asioita koskevat säännökset. Kirkkolakiin jäisivät siis vain perustavaa laatua olevat ja tärkeimmät säännökset. Kirkon hengellisiä asioita koskevat määräykset otettaisiin kirkkokäsikirjaan. Lisäksi kirkko voisi antaa toimintansa järjestämisestä täytäntöönpanomääräyksiä.¹⁰⁷

Tutkimusjaksolla valtion näkökulmasta keskeinen kirkon asemaan kantaa ottanut toimieliin oli vuonna 1977 mietintönsä antanut parlamentaarinen kirkko ja valtio –komitea. Se selvitti muun muassa, mitä muutoksia yhteiskunnan kehitys edellyttää kirkkoa koskevaan lainsäädäntöön. Komitean mukaan kirkkolain ala oli laajentunut liikaa. Kirkkolaista voitaisiin poistaa yhteiskunnallisina pidettävät sekä asetuksentasoiset asiat. Lain tasolla säädettäisiin erityisesti kirkon ja valtion välisistä suhteista, kirkon asemasta yhteiskunnassa

kinä kirkon omaa lakia, josta se itse päättää. (Kansanaho 1976, 48.) Kirkon erityisen lainsäätämistäjärjestyksen vaikutuksesta eduskunnan lainsäädäntötyöhön todetaan esimerkkinä seuraava kirkkolain muutos. Kirkon keskushallintoa uudistettaessa ehdotettiin kirkon työmarkkinalaitoksen siirtämistä aikaisempaa lähemmäksi kirkkohallitusta. Eduskunnan hallintovaliokunta piti ongelmallisena muutosehdotusta, että kirkkohallitus hyväksyisi kirkon työmarkkinalaitoksen johtosäännön, jossa määrättäisiin tarkemmin työmarkkinalaitoksen tehtävistä ja toimielimistä. Valiokunnan mukaan tuolloin voimassa ollut malli, jossa työmarkkinalaitoksen valtuuskunta päätti johtosäännöstä, turvasi hyvin kirkon työmarkkinalaitoksen itsenäisyyden. Valiokunta viittasi kirkkolain erityiseen säätämistäjärjestykseen eli eduskunta saattoi vain hyväksyä tai hylätä kirkkolakiehdotuksen. Valiokunta puolsi hallituksen esityksen hyväksymistä. Valiokunnan vaikutusmahdollisuudeksi tässä hankalana pitämässään asiassa jäi korostaa sitä, ettei kirkkohallitus voi hyväksyä johtosääntöä, joka ei ole sopusoinnussa kirkon työmarkkinalaitoksen tehtävien kanssa. (HaVM 15/2015 vp, 3–4.)

¹⁰⁶ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintö, 1967, 8, 15.

¹⁰⁷ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1972, 20.

sekä kirkon järjestysmuodon ja hallinnon perusteista. Lisäksi voitaisiin harkita sitä, että kirkon oppia, tunnustusta ja hengellistä toimintaa koskevat säännökset siirrettäisiin kirkon omien toimielinten annettaviksi. Kirkkolaki-järjestelmässä kirkko ei voi muuttaa uskontunnustustaan ilman hallituksen ja eduskunnan hyväksyntää. Kirkon uskonnonvapauden turvaamiseksi valtiolla ei pitäisi olla toimivaltaa säätää näistä asioista.¹⁰⁸

Kirkko ja valtio –komitea totesi kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen turvaavan evankelis-luterilaiselle kirkolle poikkeuksellisen itsenäisen aseman ja itsehallinnon. Yhteiskunnassa oli laaja yksimielisyys siitä, että kirkon pitää voida vaikuttaa itseään koskevien säännösten laatimiseen. Käytössä olleen järjestelmän todettiin tehokkaasti turvaavan kirkolle tämän vaikutusmahdollisuuden. Kirkolla oli edelleen oikeus edellyttää, että sen asema yhteiskunnassa ja suhde valtioon toteutetaan siten, että muutosten tekemiseen tarvitaan laaja yksimielisyys. Kirkon julkisoikeudellisen aseman vuoksi kirkkolain säännökset sisälsivät myös kirkon oppiin ja tunnustukseen merkittävästi liittyviä seikkoja¹⁰⁹. Kirkon uskonnonvapauden takia tällaisia säännöksiä ei voitu muuttaa kirkkoa kuulematta. Komitean mukaan ei siis ollut syytä muuttaa kirkkolain säätämisyjärjestystä.¹¹⁰ Sen sijaan komitea ehdotti, että valtiolle tulisi säätää oikeus tehdä aloite kirkkolain muuttamiseksi, erityisesti kun on kyse suoraan valtiota velvoittavista säännöksistä.¹¹¹

Kirkolliskokous antoi lausuntonsa kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä syksyllä 1979. Kirkolliskokous puolsi komitean ehdotuksia kirkkolain alasta, eräiden asioiden siirtämisestä laista kirkon itsensä antamiin säädöksiin, maan hallituksen mahdollisuudesta tehdä kirkkolain säätämistä koskevia aloitteita sekä kirkkolain säätämisyjärjestyksestä.¹¹²

¹⁰⁸ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 2–3, 82–83.

¹⁰⁹ Komitea totesi, että uskonpuhdistuksesta alkaen kirkon oppi on liitetty yhteiskunnan lainsäädäntöön ensinnäkin siksi, ettei valtio voi ilman kirkon vaikutusta muuttaa kirkon oppia ja toiseksi siksi, että kirkko veloitetaan huolehtimaan opin puhtaana säilyttämisestä. (Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 80.)

¹¹⁰ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 37, 79.

¹¹¹ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 85. Valtiota välittömästi velvoittavat säännökset koskivat valtion viranomaisille alistettavia päätöksiä, kirkolliskokouksessa olevaa valtion edustajaa sekä kirkollista tuomiovallan käyttöä ja muutoksenhakua. Todettakoon, että opetusministeriön kansliapäällikkö Vilho Hirvi piti kevään 1996 kirkolliskokouksessa puheen, jossa hän puolusti kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen säilyttämistä. Hänen mukaansa kirkon itsenäinen lainsäädäntövalta varmistaa parhaiten kirkon itsenäisyyden. Se, että valtiolla on edustaja kirkolliskokouksessa, turvaa valtion aloitteellisuuden kirkolliskokouksen käsittelemissä asioissa. Kirkkolain säätämisyjärjestykseen kuuluva valtioneuvoston, eduskunnan ja tasavallan presidentin mahdollisuus puuttua kirkkolain säätämiseen on valtion kannalta riittävä keino vaikuttaa kirkon itsenäiseen lainsäädäntövalttaan. (Kevään 1996 kk, kansliapäällikkö Hirven puhe.)

¹¹² Syksyn 1979 kk, 56 §, 53–54.

Vuonna 1979 mietintönsä jättäneen kirkkojärjestyskomitean mukaan kirkolla tulee olla mahdollisimman suuri itsenäisyys. Kirkkolain erityinen lainsäätämisyjärjestys turvaa kirkon vapautta järjestää toimintansa tunnustuksensa ja tehtäviensä mukaisesti. Tässä järjestelyssä valtiolla on mahdollisuus valvoa yleisen edun toteutumista kirkkolakia säädettäessä. Komitea hahmoteli kirkkolaissa säädettäväksi ensinnäkin kirkon tunnustuksesta – kun tunnustus mainitaan kirkkolaissa, valtion lainsäädäntöelimet eivät voi kirkon asioista säätäessään loukata kirkon tunnustusta. Kirkkolaissa tulee pääpiirteisään säätää myös kirkon tehtävistä, jotta valtio tunnustaa kirkon tehtäväalueet ja kirkon vapauden toimia näiden tehtävien toteuttamiseksi. Lisäksi kirkkolaissa tulee säätää kirkon järjestysmuodon perusasioista, kuten kirkon virasta ja jäsenistä, toimielinten toimivaltuuksista sekä oikeussuojajärjestelmästä. Vaikka kirkon hengellinen toiminta perustuu kirkon oppiin ja tunnustukseen eivätkä ne tarvitse muuta vahvistusta, lailla on kuitenkin syytä säätää kirkon hengellisestä toiminnasta siinä määrin, että toiminnassa on järjestys ja yhtenäiset menettelyt.¹¹³ Kirkkojärjestyskomitean mietintöä käsitellyt kirkolliskouksen perustevaliokunta totesi vuonna 1980, että kirkkolain tulee ennen muuta sisältää säännökset kirkon tunnustuksesta, joka antaa kirkolle sen identiteetin sekä kirkon toimivallasta tehdä ehdotus kirkkolaiksi ja sen muuttamiseksi. Nämä säännökset varmistavat kirkolle hallitusmuodon edellyttämän autonomian ja vapauden.¹¹⁴

Kirkkolain uudistamiskomitea totesi vuonna 1988 kirkon pyrkimyksen voida mahdollisimman itsenäisesti päättää omista asioistaan. Erityisesti kirkon hengellistä toimintaa koskevien säännösten antaminen kuuluu kirkolle itselleen. Komitean mukaan kirkko on aina korostanut, että sitä velvoittavat normit perustuvat Raamattuun ja kirkon tunnustukseen, eivät maalliseen lakiin. Silti kirkkolaissa on kirkon uskoa ja elämää koskevia säännöksiä, joiden ei pitäisi milloinkaan olla valtion toimielinten ratkaistavina. Kirkko kuitenkin tarvitsee keskeisten omien säännöstensä antamiseen lain tasoisen valtuutuksen. Kirkon itsenäisyyden lisäämiseksi komitea ehdotti kirkkolain jakamista kirkkolakiin ja kirkon itsensä antamaan kirkkojärjestykseen.¹¹⁵

¹¹³ KJ-komitean mietintö 1979, 31–46.

¹¹⁴ Peruste-vk:n mietintö n:o 4/1980, 3.

¹¹⁵ KL:n uudistamiskomitean mietintö, kirja 1, 1988, 3–5. Komitean mukaan luterilaisuudessa ei ole pidetty teologisesta näkökulmasta ongelmallisena sitä, että valtio hyväksyy kirkon ulkonaista asemaa ja järjestystä koskevia säännöksiä, kunhan ne eivät koske kirkon tunnustusta ja siihen perustuvaa kirkon työtä. Niin ikään on hyväksytty se, että kirkon toimielinten antamien säästöjen voimassaolo sitovina oikeusnormeina edellyttää kirkkolaissa tai muussa valtion lainsäädännössä olevan valtuutuksen. Komitea ehdotti, että kirkkolaissa säädetään 1) kirkon ja valtion suhteesta, 2) kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta, 3) kirkkolain säätämisyjärjestyksestä, 4) kirkon hallinnollisesta ja kielellisestä jaosta, 5) kirkollisista juhlapäivistä, 6) kirkon jäsenten ja henkilöstön oikeusturvasta sekä 7) kirkon tunnustuksesta. (KL:n uudistamiskomitean mietintö, kirja 1, 1988, 3–7.)

Keväällä 2017 kirkolliskokouksen perustevaliokunta antoi lausuntonsa kirkon tulevaisuuskomitean mietinnöstä ja muistutti, että kirkkolain alan supistamiseen liittyy uhka, että yleisen lainsäädännön muutokset voivat merkitä kirkkojärjestyksen säännösten kumoutumista, koska asioiden ratkaisutilanteissa sovellettaisiin normihierarkiassa ylempänä olevaa lakia, ei sen kanssa mahdollisesti ristiriidassa olevaa kirkkojärjestystä. Tästä syystä lain tasolla tulisi antaa säännökset, joilla turvataan kirkon tunnustukseen perustuva itsenäisyys ja jotka mahdollisesti sisältävät perusoikeuksien tulkintaa.¹¹⁶

2.1.2 KIRKKOLAIN JA KIRKKOJÄRJESTYKSEN TUNNUSTUSPYKÄLÄ

Kirkon sisäisen autonomian kannalta keskeisiä ovat kirkon tunnustusta koskevat säännökset kirkkolain ja kirkkojärjestyksen alussa. Kirkkolain 1 luvun 1 §:ssä säädetään: ”Suomen evankelis-luterilainen kirkko tunnustaa sitä Raamattuun perustuvaa kristillistä uskoa, joka on lausuttu kolmessa vanhan kirkon uskontunnustuksessa sekä luterilaisissa tunnustuskirjoissa. Kirkon tunnustus ilmaistaan lähemmin kirkkojärjestyksessä.” Kirkkojärjestyksen 1 luvun 1 §:n mukaan: ”Suomen evankelis-luterilainen kirkko tunnustaa sitä kristillistä uskoa, joka perustuu Jumalan pyhään sanaan, Vanhan ja Uuden testamentin profeettallisiin ja apostolisiin kirjoihin, ja joka on ilmaistu kolmessa vanhan kirkon uskontunnustuksessa sekä muuttamattomassa Augsburgin tunnustuksessa ja muissa luterilaisen kirkon Yksimielisyyden kirjaan otetuissa tunnustuskirjoissa. Kirkko pitää korkeimpana ohjeenaan sitä tunnustuskirjojen periaatetta¹¹⁷, että kaikkea oppia kirkossa on tutkittava ja arvioitava Jumalan pyhän sanan mukaan.”¹¹⁸

¹¹⁶ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 4–5. Tulevaisuusvaliokunta näki kirkkolain supistamisessa saman uhan kuin perustevaliokunta ja lisäsi vielä supistamisen voivan johtaa kirkon itsehallinnon kaventumiseen. (Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2017, 8.) Hallintovaliokunnan mukaan kirkkolain säännöksiä tulisi mahdollisimman laajasti siirtää kirkkojärjestykseen, jotta kirkon lainsäädännössä noudatettaisiin perustuslain mukaisia säädöstasovaatimuksia. Tämä myös lisäisi kirkon itsenäisyyttä hallintonsa ja toimintansa järjestämisessä. (Hallinto-vk:n lausunto n:o 1/2017, 4.)

¹¹⁷ Vuoden 1964 kirkkolaissa tunnustuspykälän tämä osuus kuului: ”... pitää tunnustuksen korkeimpana lakina sitä näissä tunnustuskirjoissa selvästi lausuttua järkähtämätöntä totuutta, ...”

¹¹⁸ Kirkkolain tunnustuspykälän esitöiden mukaan säännöksellä yksilöidään evankelis-luterilainen kirkko hallitusmuodon 83 §:n 1 momentissa tarkoitetuksi kirkoksi. Säännös kertoo myös, mihin kirkon opetus perustuu. Tunnustuspykälässä ilmaistaan kirkon olemuksen olennaiset periaatteet eli raamattuperiaate, sitoutuminen kolmeen vanhan kirkon uskontunnustukseen sekä sitoutuminen luterilaisiin tunnustuskirjoihin. Kirkon tunnustus on kirkon hengellisen toiminnan perusta ja selvästi kirkon sisäinen asia. Siksi yksityiskohtainen kirkon tunnustusta koskeva säännös on kirkolliskokouksen antamassa kirkkojärjestyksessä. (HE 23/1993, 5, 9.) H. Juntunen toteaa, että kirkkolain ja kirkkojärjestyksen tunnustuspykälissä kirkon ylipositiivinen perusta on säädetty velvoittavaksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että niiden jokainen yksittäinen lausuma olisi suoraan kirkko-oikeudellisesti sitova. (H. Juntunen 2006, 35, 39.) Ortodoksisesta kirkosta annetun lain 1 §:ssä säädetään: ”Suomen ortodoksinen kirkko perustuu

Parlamentaarinen kirkko ja valtio –komitea totesi vuonna 1977, ettei valtion lainsäädäntöelimen pitäisi saada määrätä kirkon tunnustuksesta. Siksi kirkkolaista tulisi poistaa kirkon tunnustusta, opillisia kysymyksiä ja hengellistä toimintaa koskevat säännökset. Niistä pitäisi säätää kirkon sisäisissä säädöksissä.¹¹⁹

Kirkkojärjestyskomitean mukaan kirkkolain alussa oleva tunnustuspykälä turvaa sen, etteivät kirkkoa koskevat säännökset voi olla vastoin kirkon tunnustusta. Koska tunnustus on kirkollisen toiminnan ylin normi, tunnustuspykälä varmistaa myös sen, ettei kirkkolakiin tehdä perusteettomia muutoksia. Tunnustuksen vastainen säännös ei voisi olla pätevä. Lisäksi tunnustus ohjaa kirkon säännösten tulkintaa.¹²⁰ Kirkkolain uudistamiskomitea totesi vuonna 1988, että kirkon tunnustusta koskeva kirkkolain pykälä on ollut kirkkolain alussa vuosisatojen ajan. Se on ilmaissut, mistä kirkossa on kysymys ja mihin kirkon opetus perustuu. Se myös ohjaa kirkkolain ja sen nojalla annettujen säännösten tulkintaa. Kirkon tunnustus on kirkon sisäinen asia, jota ei voida muuttaa lailla. Komitean mukaan kirkon kannalta olisi parasta, ettei tunnustusta kuvata laajasti valtion lainsäädäntöelinten säätämässä laissa, vaan kirkko määritteli sen yksityiskohtaisesti omissa säädöksissään.¹²¹

Seppänen toteaa, että kirkkolain tunnustuspykälä yksilöi kirkon perustuslain 76 §:ssä tarkoitetuksi kirkoksi. Tunnustuspykälän ja perustuslain 76 §:n perusteella valtio on tunnustanut kirkon oikeuden ylipositiiviseen perustaansa ja arvopohjaansa. Tunnustuspykälä kertoo, millaiselle kirkolle kirkkolaki on tarkoitettu ja millaiselle perustalle kirkko rakentaa toimintansa. Se myös ohjaa kirkkolain tulkintaa ja rajaa kirkon toimivallan päättää asioistaan ainoastaan tunnustuksensa mukaisesti. Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen tunnustuspykälät edellyttävät, että kirkko ratkaisee vaikeat kysymyksensä raama-

Raamatun, perimätiedon, ortodoksisen kirkon dogmien, kanonien ja muiden kirkollisten sääntöjen vaaraan. Suomen ortodoksinen kirkko muodostaa Suomen valtakunnan alueella paikalliskirkkona toimivan arkipiispakunnan. Kirkko on kanonisessa yhteydessä Konstantinopolin apostoliseen ja patriarkaaliiseen ekumeeniseen istuimeen sillä tavalla kuin ekumeenisen patriarkan 6 päivänä heinäkuuta 1923 tekemässä päätöksessä on ilmaistu.” Lain esitöissä pidettiin tarpeellisena edelleen säätää laissa kirkon opin ja toiminnan perusteista sekä Suomen ortodoksisen kirkon asemasta osana maailmanlaajuisia ortodoksista kirkkoa. Kirkon usko ja opetus ovat kirkon sisäisiä asioita, mutta kirkon olemuksen määrittelemiseksi on tarpeen myös laissa ilmaista, mihin kirkko yhteisönä on sitoutunut. (HE 59/2006 vp, 16.)

¹¹⁹ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 82.

¹²⁰ KJ-komitean mietintö 1979, 49–52.

¹²¹ KL:n uudistamiskomitean mietintö, kirja 1, 1988, 9, 11. Komitea totesi, että yksityiskohtaisen tunnustuspykälän sijoittaminen kirkkojärjestykseen on teologisesti ongelmallista sikäli, että kirkkojärjestyksen sitovuus on riippuvainen valtion lainsäädäntöelinten kirkkolaissa säätämästä norminantovaltuudesta.

tullis-teologisin, ei juridisin perustein. Tunnustuspykälässä on todettu tunnustuksellisuuden, katolisuuden ja raamatullisuuden periaatteet¹²². Ne ohjaavat kirkossa kaikkea lain soveltamista ja turvaavat oikeaa kirkon oikeutta. Seppänen puhuu myös tunnustusmyönteisyysperiaatteesta eli kirkon päätöksen-teossa ja hallinnossa tulee valita tulkintavaihtoehto, joka parhaiten toteuttaa kirkon tunnustusta. Hän rinnastaa tämän periaatteen viranomaistoiminnassa noudatettuun perusoikeusmyönteisyyden periaatteeseen. Seppänen toteaa tunnustuspykälän tulkintaperiaatteina vielä tunnustuspykälän etusijaperiaatteen ja sitoutumisperiaatteen¹²³. Kirkko ei voi yleistä lainsäädäntöä soveltaessaan poiketa näistä periaatteista muutoin kuin erittäin painavista syistä, jos silloinkaan. Lainsäädäntöautonomiansa perusteella kirkolla on omassa oikeudessaan lupa noudattaa omasta lainsäädännöstään nousevia oikeuslähteitä. Tunnustuspykälät ovat siis vähintään sallittuja ja kirkon toiminnassa velvoittavia oikeuslähteitä.¹²⁴

¹²² Näiden periaatteiden mukaan Jumalan sana on ainoa ohje, jonka perusteella kaikkea oppia kirkossa on tutkittava, sitoudutaan jakamattoman kirkon kolmeen uskontunnustukseen ja noudatetaan yksin Raamatusta –periaatetta. Koska nämä periaatteet mainitaan kirkkolakia koskevassa hallituksen esityksessä, ne ovat kiistatta hyväksytyjä ja vaikuttavat kirkkolain tulkintaan. (Seppänen 2007, 103; Seppänen 2008, 96.)

¹²³ Etusijaperiaatteen mukaan, jos tunnustuspykälä on ristiriidassa kirkkolain jonkin muun pykälän kanssa, ratkaisu ei saa olla tunnustuspykälän vastainen. Sitoutumisperiaatteen mukaan koko kirkkokyhteisö on rakentunut tunnustuksen mukaan. (Seppänen 2008, 97–98.)

¹²⁴ Seppänen 2007, 49, 68–74, 105–108; Seppänen 2008, 87–89, 98. Jolkkonen toteaa luterilaisen identiteetin perustuvan kolmelle kivijalalle: Raamatulle, ekumeenisille uskontunnustuksille ja luterilaisille tunnustuskirjoille. Nämä kaikki mainitaan kirkkolain tunnustuspykälässä, joka antaa aatteellisen, oikeudellisen ja toiminnallisen perustan koko luterilaisen kirkon elämälle. (Jolkkonen 2015, 292.) Kirkon tunnustuksensa noudattamisen kannalta voidaan pitää ongelmallisina Sammeli Juntusen havainnot kirkon toiminnasta 2000-luvulta. Kirkko on yhä enemmän keskittynyt eettisiin ja yksilön uskoa koskeviin kysymyksiin sekä pyrkinyt ottamaan huomioon yleisen mielipiteen mukaiset näkemykset. Kirkon välittämässä sanomassa on vähentynyt Raamatun auktoriteetin ja teologian merkitys. Uskon sisällön määrittämisen sijasta kirkko tuo yhä selvemmin esiin yksilön mahdollisuuden valita oma uskonsa. Tärkeänä pidetään sitä, miten Raamattu puhuttelee lukijaansa. Keskeisenä syynä tähän asiointilaan Juntunen pitää sitä, että historiallis-kriittinen eksegeettinen tutkimus on päätenyt väittämään, ettei Raamattu ole ainakaan kirjaimellisesti Jumalan sanaa. Myös kirkko on laajasti omaksunut nämä eksegetiikan tutkimustulokset ja niiden mukaiset Raamatun sisällön tulkinnat. Tämä raamattukäsitys on johtanut kirkon yhteiskunnallisen arvonallan kasvuun Raamatun kustannuksella. Lisäksi Raamattu on annettu kirkkopoliitiikan tekemisen välineeksi. Kirkko on luopunut Raamattuun, uskontunnustukseen ja apostoliseen opetusvirkaan perustuvasta Kristuksen kirkon perinteisestä auktoriteettinäkemyksestä. Näiden sijasta kirkon sanoman määrittämisessä keskeisiksi on nostettu piispaallis-synodaalis-hallinnollinen päätöksenteko ja vallankäyttö. Juntunen vaatii apostolisen piispanviran arvonallan ja auktoriteetin palauttamista. Piispan pitäisi valvoa, että kirkko soveltaa evankeliumia oikein ajassaan ja pysyy opetuksessaan uskollisena Jumalan sanalle. (S. Juntunen 2010, 15, 20–23, 112–117, 143, 264–265, 271–275.)

Hannu Juntusen mukaan kirkkolain tunnustuspykälän perusteella on selvää, että kirkon virallisten kannanottojen pitää olla kirkon tunnustuksen mukaisia. Tunnustuksen tulkinta ei kuitenkaan useinkaan ole yksiselitteistä, vaikka halutaan toimia tunnustuksen mukaisesti.¹²⁵

Leinon mukaan tunnustuspykälät ovat juridisesti riittävät sääntelemään kirkon opin eli niissä todetaan Raamattu opin ylimpänä ohjeena ja ne ilmaisevat, mitä uskoa kirkko tunnustaa. Teologisesti kirkon opin määrittely viittauksilla Raamattuun ja kirkon tunnustuskirjoihin on osoittautunut hankalaksi, joskaan opista laissa säätäminen tätä tarkemmin ei olisi teologisestikaan perusteltua.¹²⁶

Kirkon tunnustukseen liittyviä ja sisäisen autonomian kannalta tärkeitä ovat myös säännökset kirkon tehtävästä. Kirkkolain 1 luvun 2 §:ssä säädetään: ”Tunnustuksensa mukaisesti kirkko julistaa Jumalan sanaa ja jakaa sakramentteja sekä toimii muutenkin kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi.” Kirkkolain 4 luvun 1 §:n mukaan: ”Toteuttaakseen kirkon tehtävää seurakunta huolehtii jumalanpalvelusten pitämisestä, kasteen ja ehtoollisen toimittamisesta sekä muista kirkollisista toimituksista, kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta, sielunhoidosta, diakoniasta ja lähetystyöstä sekä muista kristilliseen sanomaan perustuvista julistusta ja palvelutehtävistä.”¹²⁷ Vuoden 1993 kirkkolakia säädettäessä pidettiin tärkeänä kirkon ja seurakunnan tehtävien yleispiirteistä määrittelemistä kirkkolaisissa. Kyse on tehtävistä, joita voidaan kaikissa olosuhteissa pitää olennaisina kirkon tunnustukseen perustuvina tai tunnustuksesta johdettuina kirkon tehtävinä. Kun kirkon tehtävät määritellään laissa, kirkolla on oikeus toimia näiden tehtävien tekemiseksi ja tarkoituksensa toteuttamiseksi.¹²⁸ Kirkon ja seurakunnan tehtäviä koskevat yksityiskohtaiset säännökset ovat kirkkojärjestyksessä.

2.1.3 KIRKON JULKISOIKEUDELLISEN ASEMAN VAIKUTUS KIRKON SISÄISEEN AUTONOMIAAN

Kirkko ja valtio –komitea totesi vuonna 1977, että kirkon julkisoikeudellinen asema perustuu hallitusmuodon ja valtiopäiväjärjestyksen sekä kirkkolain säännöksiin. Kirkon julkisoikeudellisen aseman perustana ovat kansan suuren enemmistön kuuluminen kirkkoon, kirkon toiminnan laajuus ja ulottuminen muihinkin kuin kirkon jäseniin sekä valtion kirkolle antamat tehtävät. Yhteiskunnallisten tehtävien hoitaminen ja julkisen vallan käyttäminen edellyttävät

¹²⁵ H. Juntunen 2013, 16.

¹²⁶ Leino 2012, 88.

¹²⁷ Kirkkolain 5 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetään: ”Evangeliumin julistamista ja sakramenttien jakamista varten kirkossa on pappisvirka, joka saadaan papiksi vihkimisessä.”

¹²⁸ HE 23/1993 vp, 5, 9.

viranomaismaista organisaatiota ja virkavastuuta. Julkisoikeudelliseen asemaan liittyy valtion jonkinasteinen toiminnan valvontavalta, esimerkiksi muutoksenhaku ja valtion osallistuminen julkisyhteisön hallintoon. Kirkon julkisoikeudellinen asema on tukenut sitä, että valtio on antanut kirkolle laajan itsehallinnon. Komitea totesi kirkon aseman yhteiskunnassa muuttuneen, muun muassa sen jäsenmäärä oli vähentynyt. Kirkon julkisoikeudellisen aseman säilymisen kannalta on ratkaisevaa, onko kirkolla julkista valtaa ja julkisia tehtäviä, julkisoikeudellinen yhteisö kun on valtion lainsäädännöllä luoma, julkisia tehtäviä hoitava oikeushenkilö¹²⁹. Komitean mukaan kirkon julkisoikeudellisen aseman poistaminen edellyttäisi hallitusmuodon ja valtiopäiväjärjestyksen muuttamista. Kirkkolain muuttaminen puolestaan edellyttäisi kirkolliskokouksen ehdotusta. Jos kirkkolakia haluttaisiin muuttaa vastoin kirkolliskokouksen ehdotusta, tämä olisi tehtävä perustuslainsäätämisyjärjestyksessä. Komitea piti perusteltuna säilyttää kirkon julkisoikeudellinen asema. Tämä puolestaan edellytti sitä, että kirkon oikeudellisen aseman perussäännös on edelleen perustuslaissa.¹³⁰ Syksyllä 1979 kirkolliskokous puolsi lausunnossaan kirkko ja valtio –komitean ehdotusta säilyttää kirkon julkisoikeudellinen asema *julkisoikeudellinen – riippumaton* –mallin mukaisesti. Kirkolliskokous korosti, että kirkon pitää itse saada päättää tunnustuksensa ja oppinsa mukaisesti tehtävänsä ja toimintansa sisällöstä.¹³¹

Vuoden 1993 kirkkolain esitoissa todettiin evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkkokunnan julkisoikeudellisen aseman perustuvan historiallisiin syihin. Yhteiskunnan kehityttyä valtio muuttui tunnustuksettomaksi ja uskonnollisesti puolueettomaksi. Lisäksi useita aikaisemmin kirkolle kuuluneita yhteiskunnallisia tehtäviä siirtyi valtiolle ja kunnille. Näiden kirkkojen julkisoikeudellinen asema kuitenkin säilytettiin, koska kansan selvä enemmistö kuului niihin. Lisäksi kirkon tehtävä huolehtia kansalaisten uskonnollisista tarpeista ja toimia lähimmäisenrakkauden toteutumiseksi yhteiskunnassa oli arvokasta myös uskonnollisesti puolueettoman valtion kannalta. Samalla todettiin, että kirkko voi parhaiten hoitaa tehtäviään, kun se mahdollisimman itsenäisesti päättää sisäisistä asioistaan.¹³²

¹²⁹ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea totesi vuonna 1973, että valtio ratkaisee, luovuttaako se julkista valtaa muille. Se määrää myös, jääkö kirkolle tulevaisuudessa julkista valtaa. Jos ei jää, kirkko ei voi olla enää julkisoikeudellinen yhteisö. (Kjtk, I osamietintö 1973, 31.)

¹³⁰ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 65–66, 69–72, 79.

¹³¹ Syksyn 1979 kk, 56 §, 52. Myös kirkkojärjestyskomitea puolsi vuonna 1979 kirkon julkisoikeudellisen aseman säilyttämistä. Tämä asema osaltaan takaa kirkon itsenäisyyden ja turvaa kirkon laajat valtuudet antaa jäseniään, toimielimiään ja työntekijöitään sitovia oikeudellisia normeja. (KJ-komitean mietintö 1979, 31.)

¹³² HE 23/1993 vp, 3. Eduskunnan hallintovaliokunta puolsi kirkon julkisoikeudellisen aseman säilyttämistä. (HaVM 16/1993 vp, 1–2.) Vuonna 1993 kirkon hallinnon keventämiskomitea totesi, ettei kirkon julkisoikeudellinen asema perustu kirkon tunnustukseen, vaan siihen, että sen järjestysmuodosta ja hallinnosta on säädetty lailla, sille on uskottu yhteiskunnallisia tehtäviä ja enin osa sen tuloista kerätään veroina. Tämän aseman perusteella kirkon rakenteissa ja menettelytavoissa oli omaksuttu valtion- ja

Kirkon julkisoikeudellisen aseman keskeinen seuraus ja nykyisin yhä enemmän korostuva asia on se, että kirkolla on muiden julkisyhteisöjen tavoin velvollisuus perustuslain 22 §:n mukaisesti turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.¹³³

Kirkon julkisoikeudellinen asema ei ole kirkon olemuksen kannalta ongelmaton. Kirkon julkisoikeudelliseen asemaan liittyvät velvollisuudet ja valta eivät välttämättä ole sopusoinnussa kirkon hengellisen luonteen ja tehtävän kanssa. Teologisessa kirjallisuudessa tätä on pohdittu tai sivuttu muun muassa seuraavasti. Tiililä totesi 1960-luvun alussa, että jos kirkko on uskollinen alkuperälleen ja tehtävälleen, se on ilman muuta kriisissä. Kriisi on kirkon normaalitila. Kirkko on vastamaailmallinen voima. Jos kirkko sopeutuu maailmaan, se on langennut kirkko. Lisäksi, jos kirkko saa valtaa, se omaksuu maailman toimintatapoja ja luopuu olemuksestaan. Protestanttisuudessa korostettu ihmisen vapaus on merkinnyt teologian muuttumista liberaaliksi ja uskoon liittyy yhä enemmän epäilyä. Juuri epäilyn takia kirkko ei kestä painostusta. Yksilön aseman korostaminen on tuonut kirkkoon sisäisiä ristiriitoja, jotka vaikuttavat kirkon julistuksen uskottavuuteen. Julistuksessaan se on muutenkin omaksunut sovittelevan ja kompromisseja etsivän tavan, yhteiskunta ei kaipaa omantuntonsa herättämistä¹³⁴. Liberaalisuudessaan kirkko

kunnallishallinnon malleja. Komitea kysyikin, onko julkisoikeudelliselta toimijalta edellytetty raskas hallinto ristiriidassa kirkon tehtävän kanssa. (Kirkon hallinnon keventämiskomitean mietintö 1993, 11.)

¹³³ Samanlainen säännös oli hallitusmuodon 16 a §:n 1 momentissa. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan perusoikeuksien toteutumisen kannalta ei riitä se, että julkinen valta ei itse puutu perusoikeuksiin, vaan usein perusoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä. Kyse voi olla esimerkiksi yksilön perusoikeuksien suojaamisesta ulkopuolisilta loukkauksilta tai tosiasiallisten edellytysten luomisesta perusoikeuksien toteutumiselle. Tästä syystä perusoikeussäännösten kokonaisuuteen tuli lisätä säännös, joka velvoittaa julkisen vallan turvaamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen. Kyse oli aineellisen turvaamisvelvoitteen lisäämisestä muodollisen, menettelytapavaatimuksiin liittyvän perusoikeusturvan rinnalle. (HE 309/1993 vp, 75.) Aarnio toteaa, että kun aikaisemmin oikeusyhteisön mahdollisesti kirjoittamattomina sitoumuksina hyväksymät periaatteet perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta säädettiin perustuslain säännökseksi, perusoikeusmyönteisen laintulkinnan periaatteesta tuli velvoittava. On kuitenkin epäselvää, mitä tämä periaate oikeastaan tarkoittaa. Perusoikeusmyönteistä laintulkintaa ei tule eikä edes ole mahdollista soveltaa kaikkiin tulkintatilanteisiin samalla tavalla. Nämä tilannekohtaiset noudattamiserot tekevät periaatteen soveltamisesta vaikeaa. Aarnio pitää uhkana sitä, että perusoikeuksien ylikorostuksella ja väärällä painotuksella oikeudesta katoaa ennustettavuus. (Aarnio 2006, 308–310, 337–338.)

¹³⁴ Kirkon yhteiskunnallisesta myötäilystä puhuu myös Huovinen todetessaan, että kirkko on ollut suurissa vaikeuksissa, kun se on kritiikittömästi seurannut aikansa aatevirtauksia. Kirkolla pitää olla rohkeutta pysyä paikallaan ja pysähtyä ajattelemaan, kun sitä houkutellaan liikkumaan. (Huovinen 2011, 32.) Hagman puhuu kristillisestä vastarinnasta, jossa ei pyritä valtaan eikä vaikuttamaan vallan avulla, vaan pyritään muutokseen todistamalla Jumalan valtakunnasta ja sen mukaisesta elämästä. Kristillisen vastarinnan toteuttaminen ei ole yksittäisten kristittyjen vaan kirkon tehtävä. Nykyajan liberaalissa yh-

keskittyy enemmän eettisiin ja sosiaalisiin kuin opillisiin ja pelastukseen liittyviin kysymyksiin. Kun kirkko pyrkii vakuuttamaan olevansa hyödyllinen, se keskittyy toiminnassaan yhä enemmän tämänpuoleiseen. Kuitenkaan kirkko ei enää ole sosiaalisten palveluiden järjestämisessä yhteiskunnalle niin tärkeä kuin aikaisemmin. Tiililän mukaan kirkon johto ei ole puuttunut kirkon sisäiseen köyhtymiseen ja kriisiin eikä kirkko ole vaalinut tunnustustaan siten kuin kirkkolaki edellyttää.¹³⁵

Joseph Ratzinger, paavi Benedictus XVI toteaa: ”Kaikkina vuosisatoina on yhä uudelleen ja uusin tavoin noussut kiusaus varmistaa usko vallan avulla ja yhä uudelleen usko on ollut vaarassa tukehtua vallan syleilyyn. Taistelua kirkon vapaudesta, taistelua sen puolesta, ettei Jeesuksen valtakunnasta tule identtinen minkään poliittisen järjestelmän kanssa, on käytävä kaikki vuosisadat. Sen hintana, että usko ja poliittinen valta sulautuvat yhteen, on näet lopulta aina se, että usko astuu vallan palvelukseen ja joutuu alistumaan sen kriteereihin.” Ratzingerin mukaan tähän liittyy aikanamme yhä laajemmin omaksuttu kiusaus, että myös kristinuskon päämääräksi hyväksytään yleinen hyvinvointi, rauha, oikeudenmukaisuus ja luonnon varjeleminen. Tätä ajattelua perustellaan sillä, että Jeesushan toi meille paremman maailman. Kristinuskon tavoitteetkin olisivat silloin lähinnä yhteiskunnallisia. Olennaista olisi-kin ihmisen toiminta, ei Jumalan. Ratzinger muistuttaa meitä Jeesuksen sanoista, että ihmisten valtakunta on ihmisten valtakunta ja Jumalan valtakunta on jotakin muuta. Ajatus onnellisen valtakunnan rakentamisesta maan päälle on kiusaukselle ja Saatanalle periksi antamista: vallalle ja hyvinvoinnille ei saa antaa jumalallista asemaa. Ratzinger vastaa kysymykseen, mitä Jeesus sitten toi meille, jos ei rauhaa ja hyvinvointia – hän toi meille Jumalan.¹³⁶

Kirkon julkisoikeudellinen asema perustuu siis pitkälti siihen, että kansan enemmistö kuuluu kirkkoon. Tämä puolestaan merkitsee sitä, että kirkko on luonteeltaan kansankirkko, joka ei edellytä jäseniltään erityistä sitoutumista

teiskunnassa kirkon vastustettavia asioita voisivat olla esimerkiksi uskonnon julkisessa tilassa näkymisen kieltäminen ja markkinataloudelle annettu oikeus loputtoman kasvun tavoitteluun. (Hagman 2016, 97, 116–117, 133–135.)

¹³⁵ Tiililä 1962, 7–10, 37–52, 72–73. Teinosen mukaan maallistumisen edetessä kirkko on pyrkinyt palauttamaan aikaisempaa asemaansa ja vaikutusvaltaansa sosiaalisella toiminnallaan: kirkko on pyrkinyt rakentamaan Jumalan valtakuntaa maan päälle. Lisäksi kirkko on monissa uudistuksissaan korostanut ajan vaatimusten huomioon ottamista ja yksilön kokemusta sekä kirkon vastuuta sosiaalisen hyvän toteuttamisessa. Tällaisessa ajattelussa kirkon oppi ja konstituutio eivät ole määräävät, vaan toiminnan normit otetaan kirkon ulkopuolelta, kuten yhteiskunnan asettamista tavoitteista. Tällöin kirkko menettää luonteensa ja erityislaatuisuutensa. Teinosen mukaan kirkko voi ja sen pitää elää ajassaan niin, että toiminnan kehittymisen lähtökohta on kirkon opissa ja konstituutiossa. Kirkon pitää olla tietoinen erityislaatuisuudestaan ja toimia sen mukaisesti. (Teinonen, 1964, 59–60; Teinonen 1975, 18–27.)

¹³⁶ Ratzinger 2008, 58, 61–63, 72–73.

kirkon oppiin ja toimintaan.¹³⁷ Kirkon enemmistöasema ei ole ongelmaton. Björn Vikström toteaa kirkon vähemmistöidentiteetin tärkeyden. Enemmistöasema on kirkolle taakka. Tällaisessa asemassa olevan kirkon nähdään välittäneen kristillistä perinnettä autoritaarisesti – sen, jolla on valtaa, on vaikeaa olla toisten palvelija. Kirkon jäsenmäärä on sittemmin pudonnut selvästi. Kirkkoa saatetaankin nykyisin pitää vähemmistönä, joka lähinnä puolustautuu ja perääntyy. Joka tapauksessa kirkon tulee olemuksensa säilyttääkseen luopua raskaista rakenteistaan ja monista asioista, joita on kansankirkossa pidetty itsestään selvyyksinä.¹³⁸ Vainio toteaa, että länsimaissa on purettu kristinuskon erityisasemaa suhteessa valtioon. Yhtenäiskulttuurin murruttua valtiokirkko- ja kansankirkkojärjestelmät ovat kääntyneet kirkkoa vastaan. Se, että kirkkojen ei ole tarvinnut perustella olemassaoloaan, on merkinnyt kirkkojen eräänlaista heikkoutta.¹³⁹

Kirkolliskokous on pohtinut, mitä merkitsisi kirkon julkisoikeudellisesta asemasta luopuminen. Syksyn 2016 kirkolliskokous käsitteli kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä, jossa selvitettiin erilaisia kirkon organisaation kehittämisen malleja, myös sitä, että kirkko luopuisi julkisoikeudellisesta asemastaan. Komitea piti selvänä, ettei kirkko luovu tästä asemastaan, koska se merkitsisi muun muassa kirkon rahoitus pohjan, kirkon yhteiskunnallisen keskustelun käymisen edellytysten ja kirkon perustehtävän hoitamisen tason heikkenemistä.¹⁴⁰ Asiaa käsitellyt kirkolliskokouksen perustevaliokunta totesi kannattavansa kirkon julkisoikeudellisen aseman säilyttämistä. Kirkon tulee julkisoikeudellisen asemansa sisällä etsiä tapoja toteuttaa perustehtäväänsä ja olemustaan yhteisönä, joka on syntynyt sanasta ja sakramenteista.¹⁴¹

¹³⁷ Leino pohtii, miten paljon kansankirkon sisällä voidaan laajentaa opillisia käsityksiä ilman, että kirkko eriytyy kahdeksi yhteisöksi, siihen, joka kiinnittyy kirkon ylipositiiviseen perustaan ja siihen, joka kiinnittyy lähinnä yhteiskunnan osana toimivaan kirkkoon. (Leino 2002, 7–8.)

¹³⁸ B. Vikström 2015, 195–197, 200.

¹³⁹ Vainio 2013, 22–23, 39. Esimerkkinä kirkon julkisoikeudellisen aseman vaikutuksesta kirkolliskokouksen päätöksentekoon todetaan vuonna 1991 kirkkolain kokonaisuudistuksen yhteydessä tehty ratkaisu, ettei konfirmaatio enää ole seurakunnallisen äänioikeuden edellytys. Ratkaisua perusteltiin sillä, että luterilaisuudessa kaste on kirkon jäsenyyden peruste. Sitä ei tarvitse myöhemmin vahvistaa tai täydentää. Kyse oli myös oikeudenmukaisuudesta: koska jäsen maksaa kirkollisveron, hänen pitää voida äänestämällä vaikuttaa seurakunnan toimielinten kokoonpanoon. Lisäksi kansainväliset ihmisoikeussopimukset estävät tällaisten erityisperusteiden käytön äänioikeuden edellytyksenä. Julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolla on velvollisuus noudattaa näiden sopimusten vaatimuksia. (KL:n uudistamis-vk:n mietintö n:o 1/1991, 13; syksyn 1991 kk, 29 §, 270–271.)

¹⁴⁰ Kirkon tulevaisuuskomitean puheenjohtaja, edustaja Savela, syksyn 2016 kk, 13 §, 48–49.

¹⁴¹ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 15. Kirkolliskokouksen yleinen valmistusvaliokunta totesi jo vuonna 1993, että kirkon jäsenmäärä oli vähentynyt ja ilmeisesti vähenemässä edelleen, joten kirkon tulisi varautua keskusteluun, miten tämä tilanne vaikuttaa kirkon julkisoikeudelliseen asemaan sekä kirkon ja valtion välisiin suhteisiin muutoinkin. (Yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 7/1993, 3–4.)

2.1.4 HALLITUKSEN ESITYS KIRKKOLAIKSI, HE 19/2019 VP

Kirkolliskokous hyväksyi 16.5.2018 ehdotuksen uudeksi kirkkolaiksi ja uuden kirkkojärjestyksen.¹⁴² Hallituksen esitys kirkkolaiksi annettiin eduskunnalle syyskuussa 2019. Kyse oli pääosin vuoden 1993 kirkkolain kodifioinnista, jossa pyrittiin kirkkolain selkiinnyttämiseen, mutta myös ottamaan huomioon perustuslain ja muun lainsäädännön edellyttämät vaatimukset sekä toteuttamaan kirkollishallinnon eräät kehittämistarpeet. Tarkoitus oli siirtää mahdollisimman paljon kirkon sisäistä toimintaa ja hallintoa koskevaa norminantovaltaa kirkon omille toimielimille siltä osin kuin kyseessä eivät ole laintasoista sääntelyä edellyttävät asiat. Esityksessä todettiin, että sen kodifiointiluonteen vuoksi siihen ei sisälly kirkon ja valtion välisiä suhteita koskevia muutoksia. Näin ollen myös kirkon julkisoikeudellinen erityisasema säilytettäisiin.¹⁴³

Hallituksen esityksessä kirkkolain ala ja säätämisyjärjestys ehdotettiin säilytettäväksi vuoden 1993 kirkkolain mukaisina. Esityksen mukaan perustuslain 76 §:ssä säädetään yleisen lain ja kirkkolain suhteesta eli siitä, mistä kirkko-laissa voidaan enimmillään säätää. Säännöksellä ei oteta kantaa siihen, mitä kirkkolain alaan kuuluvista asioista on säädettävä kirkko-laissa ja mitä voidaan jättää kirkon sisäisten säädösten varaan. Esityksessä ehdotettiin, että kirkko-laissa säädettäviin asioihin kuuluisivat kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa, kirkon ja valtion välisiä suhteita, kirkkolain säätämisyjärjestystä, lainsäädäntövallan delegointia, yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteita, kirkon keskeisiä tehtäväalueita¹⁴⁴ sekä oikeusturvaa ja hallintomenettelyjä koskevat

¹⁴² Kh:n esitys n:o 5/2017; kevään 2018 kk, 16.5.2018 kello 9.20, 4 §. Kirkkolain kokonaisuudistusta valmistelivat 2000-luvulla *Kirkkolainsäädännön perusteita ja kirkkolain alaa tutkinut toimikunta* (mietintö v. 2006), *Kirkkohallituksen asettama kirkkolainsäädännön kodifointitoimikunta* (mietintö v. 2009) sekä *Kirkkohallituksen asettama kirkkolainsäädännön kodifointityöryhmä* (mietintö v. 2014). Tämän jälkeen kirkkolain valmistelua jatkettiin kirkkohallituksessa virkamiestyönä. Syntyneestä esitysluonnoksesta hankittiin lausunnot keväällä ja kesällä 2016.

¹⁴³ HE 19/2019 vp, 1, 13. Kirkkolakiehdotuksen esitoissa todettiin, että kirkon ja valtion välisen suhteen keskeiset asiat ovat kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys sekä valtion oikeus säätää kirkollisverotuksesta, kirkon eläkelainsäädännöstä, kirkon virka- ja työehtolainsäädännöstä sekä seurakuntien hautaustoimeen ja väestökirjanpitoon liittyvistä tehtävistä. (HE 19/2019 vp, 6.) Kirkolliskokouksen lakivaliokunta totesi keväällä 2018 kirkkolakiehdotusluonnosta käsitellessään, että säännösten ehdotettua laajempi siirto kirkkolaista kirkkojärjestykseen lisäisi kirkon sisäistä autonomiaa, mutta olisi edellyttänyt asiasisältöihin meneviä muutoksia, joita ei kodifiointiuudistuksessa voida toteuttaa. Kirkkolainsäädäntöä myöhemmissä vaiheissa kehitettäessä tämä siirtämistavoite tulee ottaa huomioon. (Laki-vk:n mietintö n:o 1/2018, 5–6.)

¹⁴⁴ Kirkon tehtävistä säätäminen laissa olisi tarpeen, koska kirkko on julkisoikeudellinen yhteisö ja koska tehtävät rajaavat myös kirkon varojen käyttöä. (HE 19/2019 vp, 21.)

säännökset. Kirkko voisi siis pitkälti itse määritellä, millä yksityiskohtaisuuden tasolla kirkkolain alaan kuuluvista asioista säädetään kirkkolaissa ja miltä osin kirkon sisäisillä sääöksillä, erityisesti kirkkojärjestyksessä.¹⁴⁵

Kirkon tunnustusta ja tehtävää koskevat säännökset esitettiin säilytettävän jokseenkin entisensisältöisinä. Tunnustuspykälän säilyttämistä kirkkolaissa perusteltiin sillä, että se ilmaisee, mistä kirkossa on kysymys ja mihin kirkon luterilainen identiteetti uskonnollisena yhteisönä perustuu. Tunnustusta koskeva säännös kirkkolaissa luo perustan kirkon tehtävälle. Tunnustus määriteltäisiin yksityiskohtaisemmin kirkkojärjestyksessä.¹⁴⁶

Eduskunnan perustuslakivaliokunta antoi edellä todetusta kirkkolakiehdotuksesta lausuntonsa hallintovaliokunnalle maaliskuussa 2020. Perustuslakivaliokunta totesi, että kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys merkitsee eduskunnalle valtiosäännössä annetun lainsäädäntövallan poikkeuksellista rajoittamista kirkkolain alaan kuuluvissa asioissa¹⁴⁷. Siksi perustuslain 76 §:n säännöstä kirkkolain alan rajaamisesta kirkon järjestysmuotoon ja hallintoon on välttämätöntä tulkita suppeasti. Perustuslakivaliokunta totesi käsityksensä, että kirkon tunnustuksessa ei ole kyse kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Valiokunnan tulkintakäytännön mukaan uskonnolliseen yhdistymisvapaudteen kuuluu uskonnollisen yhdyskunnan tietynasteinen sisäinen autonomia, johon on katsottu sisältyvän oikeus päättää yhdyskunnan uskonnollisesta tunnustuksesta. Tämä on yhdyskunnan autonomian ydinaluetta. Valiokunnan mukaan ei ole ongelmattonta, että tunnustuksesta kirkkolaissa säädettyäessä tunnustus voi olla riippuvainen lainsäätäjän poliittisesta tahdosta. Tosin tunnustuksesta lain tasolla säätäminen voi olla tärkeää kirkon uskonnollisen identiteetin kannalta. Perustuslakivaliokunnan mukaan edellä todetuista syistä kirkon tunnustuksesta tulisi säätää nimenomaan kirkkojärjestyksessä. Valiokunta piti ehdotettua kirkkolakia myös liian yksityiskohtaisena ja osa kirkkolakiin ehdotetuista säännöksistä kuuluisi perustuslaillisista syistä kirk-

¹⁴⁵ HE 19/2019 vp, 12, 21. Esityksessä todettiin, että nykyinen kirkkolaki on poikkeuksellisen pitkä ja yksityiskohtainen säädös. Uudistuksen pyrkimyksenä olisi vähentää kirkkolain yksityiskohtaista sääntelyä ja luoda puitelainsäädäntöä, jota sovellettaisiin seurakunnissa, hiippakunnissa ja keskushallinnossa. Kirkkolaissa tulisi säätää lain tasoa edellyttäviä asioita koskevat periaatteet. Asioista säädettäisiin yksityiskohtaisesti kirkkojärjestyksessä. (HE 19/2019 vp, 12–13.)

¹⁴⁶ HE 19/2019 vp, 12.

¹⁴⁷ Perustuslakivaliokunta totesi kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen olevan selvä poikkeus perustuslain 2 §:n 1 momentin kansanvaltaisuusperiaatteesta sekä 3 §:n 1 momentissa säädetystä valtiolisten tehtävien jaosta ja siinä eduskunnalle osoitetusta lainsäädäntövallasta. Merkityksellistä on myös se, että perustuslakivaliokunnan aikaisemman tulkinnan (PeVL 1/1982 vp; PeVL 30/1996 vp) mukaan muun lainsäädännön säännökset eivät voi olla ristiriidassa kirkkolain kanssa. (PeVL 4/2020 vp, 4.) Heilimo totesi vuonna 1958, että kirkkolain poikkeuksellisuuden takia sitä on tulkittava suppeasti eli kirkkolain säännöksistä ei voi laventavalla tulkinnalla tehdä yleistä lainsäädäntöä rajoittavia päätelmiä. Kirkkolain säätämiseen osallistuvat valtioelimet tutkivat, että kirkkolain sisältö on yleisen lainsäädännön kannalta hyväksyttävä. (Heilimo 1958, 126.)

kojärjestykseen. Se viittasi vielä vuoden 1993 kirkkolain säätämisen yhteydessä antamaansa lausuntoon, jonka mukaan kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen tarpeellisuus tulisi selvittää kokonaisuudessaan. Selvitystä ei ole tehty, mutta sellaisen tekeminen voisi edelleen olla tarpeellista.¹⁴⁸

Edellä todetussa lausunnossaan perustuslakivaliokunta totesi myös, ettei kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys merkitse sitä, että kirkkolaissa olisi mahdollista poiketa perustuslaista tai Suomea velvoittavista kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista. Valiokunta piti esityksen suhdetta perustuslakiin ja säätämisyjärjestystä koskevaa osuutta selvästi puutteellisenä. Lisäksi esitys sisälsi säännösehdotuksia, jotka ovat perusoikeussäännösten kannalta siinä määrin ongelmallisia, ettei lakiehdotusta voida käsitellä ehdotetussa lainsäätämisyjärjestyksessä. Kyse oli tuomioistuimen velvollisuudesta ilmoittaa kirkon toimielimille papin rikossyytteestä ja kirkon tiettyjen viranhaltijoiden tuomitsemisesta tietynlaisiin rangaistuksiin sekä eräistä muutoksenhaun rajoituksia ja henkilötietojen suojaa koskevista säännösehdoista.¹⁴⁹ Vaikka pe-

¹⁴⁸ PeVL 4/2020 vp, 2, 5, 10–11. Keväällä 1996 kirkkohallitus antoi lausuntonsa Perustuslaki 2000 –työryhmän mietinnöstä. Työryhmä ehdotti, ettei uskonnollisten yhdyskuntien asemasta enää säädettäisi perustuslaissa. Se ehdotti muutosta myös kirkkolain säätämisyjärjestykseen, koska voimassa oleva järjestys rajoitti merkittävästi eduskunnan lainsäädäntövaltaa. Säätämisyjärjestys voisi olla esimerkiksi sellainen, että eduskunta voisi tehdä muutoksia kirkkolakiehdotukseen ja kirkolliskokouksen tulisi hyväksyä eduskunnan tekemät muutokset. (Perustuslaki 2000 –työryhmän mietintö 1996, 114.) Kirkkohallituksen mukaan uskonnollisten yhdyskuntien asemasta tulisi edelleen säätää perustuslaissa, koska 90 prosenttia kansalaisista kuului uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lähes kaikkien EU:n jäsenmaiden perustuslaissa oli tällainen säännös. Työryhmä ei ollut myöskään perustellut tätä muutosehdotustaan. Kirkkolain säätämisyjärjestyksestä kirkkohallitus totesi, että valtiolla on useassa vaiheessa mahdollisuus vaikuttaa lain sisältöön. Lisäksi keskeisimmät kirkon taloutta koskevat lait säädetään tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Kirkkohallitus korosti, että kirkon itsehallinnon pysyvät takeet ja kirkon itsenäisyys opillisissa kysymyksissä tulee turvata. Voimassa olevassa säätämisyjärjestyksessä otetaan tasapainoisesti huomioon sekä valtion että kirkon tarpeet. (Kh:n lausunto 2.4.1996, 4–6.) Kevään 1996 kirkolliskokous yhti kirkkohallituksen lausunnossa esitettyihin näkemyksiin. (Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1996; kevään 1996 kk, 65 §, 133–137.) Syksyllä 1997 kirkkohallitus antoi Perustuslaki 2000 –komitean mietinnöstä lausuntonsa, jossa se korosti kirkkolain säätämisan ja säätämisyjärjestyksen suurta merkitystä kirkon itsenäisyyden varmistajana. Komitea ehdottikin näiden säilyttämistä. Sen sijaan komitea ehdotti, että perustuslain säännökset kirkon itsehallinnollisesta asemasta ja verotusoikeudesta kumotaisiin. Kirkkohallitus vastusti näiden säännösten poistamista perustuslaista. (Kh:n kirje 11.9.1997, 3–5.) Kirkolliskokous antoi vastaavansisältöisen lausunnon. (Syksyn 1997 kk, 59 §, 309.)

¹⁴⁹ PeVL 4/2020 vp, 6–11. Perustuslakivaliokunnalle asiantuntijalausunnon antanut professori Mikael Hidén totesi, että jos valiokunta päätyisi siihen, että esityksessä on perustuslain kanssa selvästi ristiriidassa oleva kohta tai kohtia, lakiehdotusta ei voida muuttaa, poikkeuslakimenettelyä ei voida käyttää eikä selvää perustuslainvastaisuutta voida sivuuttaa. Koko lakiehdotuksen hylkääminen yksityiskohdan vuoksi ei olisi asianmukaista. Tällaisessa tilanteessa voitaisiin mahdollisesti menetellä niin, että jos lakiehdotus hyväksytään, siihen liitetään selvä vaatimus tai lausuma, että perustuslainvastaiseksi todettu kohta tulee korjata viivytyksettä. (Hidén 2019, 6.) Asiantuntijalausunnon antaneen professori Veli-

rustuslakivaliokunta totesi, että kirkon tunnustus ei kuulu kirkon järjestysmuotoon ja hallintoon ja että tunnustuksesta laissa säätämässä on kirkon uskonnonvapauteen liittyviä ongelmia, se ei kuitenkaan pitänyt tätä asiaa kirkkolain tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä säätämisen esteenä.

Kirkkolakiesityksestä mietinnön antava eduskunnan hallintovaliokunta palautti huhtikuussa 2020 kirkkolakiehdotuksen kirkkohallitukselle kokonaan uudelleen valmisteltavaksi. Se viittasi perustuslakivaliokunnan edellä kuvattuun lausuntoon ja totesi ehdotuksen olevan useilta kohdiltaan perustuslain vastainen¹⁵⁰. Hallintovaliokunta totesi perustuslakivaliokunnan tavoin, että perustuslain 76 §:n 1 momentissa säädettyä kirkkolain alaa on välttämätöntä tulkita suppeasti, joten kirkkolaissa voidaan säätää ainoastaan kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta¹⁵¹. Niihin kuulumatonta sääntelyä ei voida sisällyttää kirkkolakiin. Osa kirkkolakiin kuulumattomista säännöksistä kuuluu kirkkojärjestykseen, osa yleiseen lainsäädäntöön. Muutoinkin valmistelun yhteydessä tulisi tarkastella, mikä osa yleisestä lainsäädännöstä koskee kirkkoa. Hallintovaliokunta muistutti kirkkolain erityisen lainsäätämisyjärjestyksen perustuvan 150 vuoden takaisiin olosuhteisiin, jotka poikkeavat ratkaisevasti nykyisistä. Esimerkiksi kirkon ja valtion suhde on muuttunut olennaisesti, samoin eduskunnan asema ylimpänä valtioelimenä ja lainsäätäjänä.¹⁵²

Hallintovaliokunta totesi, että vuoden 1993 kirkkolakia säätäessään eduskunta suostui voimassa olevaan kirkkolain säätämisyjärjestykseen ja oman lainsäädäntövaltansa merkittävään rajoittamiseen. Järjestely on kuitenkin valtiosääntöoikeudellisesti ongelmallinen. Kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen tarpeellisuutta nykyisessä tilanteessa ei ole selvitetty, vaikka perustuslakivaliokunta vuoden 1993 kirkkolakia säädettäessä sitä ehdotti. Kirjeessään hallintovaliokunta otti kantaa myös kirkon sisäiseen asioiden käsittelyyn, kun se totesi, että kirkkolakiehdotuksen valiokuntakäsittelyn kannalta olisi tarpeellista, että kirkkolakiehdotuksen muuttamisen käsittely olisi nykyistä

Pekka Viljasen mukaan kirkkolakiehdotuksen mahdollinen ristiriita perustuslain kanssa voitaisiin ratkaista siten, että kirkolliskokous tekisi ongelmallisiksi todetuista kohdista eduskunnalle perustuslain 71 §:n mukaisen täydentävän esityksen siinä vaiheessa, kun asiaa eduskunnassa valmistellut valiokunta ei vielä ole antanut mietintöään. (Viljanen 2019, 3.)

¹⁵⁰ Hallintovaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että HE 19/2019 vp:ssä oli jo aikaisemmassa vaiheessa havaittu virheitä, joiden perusteella kirkolliskokous antoi korjausehdotuksen (HE 93/2019 vp). Tämän jälkeen todettiin lisää virheitä, jotka eivät olleet luonteeltaan ainoastaan teknisluonteisia, vaan ne edellyttäisivät uutta korjaus- ja täydennysehdotusta. (Eduskunnan hallinto-vk:n kirje 1.4.2020, 1.)

¹⁵¹ Perustuslakivaliokunnan tavoin hallintovaliokunta totesi, että ortodoksista kirkkoa koskevassa lainsäädännössä voidaan säätää kirkon asioista laajemmin kuin evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaissa, koska ortodoksista kirkkoa koskeva laki säädetään tavanomaisessa lainsäätämisyjärjestyksessä, jolloin kirkolla ei ole yksinomaista lakia koskevaa aloiteoikeutta eikä eduskunta ole sidottu kirkon tekemään lakiehdotukseen. Hallintovaliokunta muistutti, että ortodoksista kirkkoa koskeva laki on kirkon itsensä valmisteleva ja se on annettu eduskunnalle kirkon ehdottamassa muodossa. Lain hyväksymisvaiheissa eduskunta toimi yhteistyössä kirkon kanssa. (Eduskunnan hallinto-vk:n kirje 1.4.2020, 2.)

¹⁵² Eduskunnan hallinto-vk:n kirje 1.4.2020.

joustavampaa. Lisäksi se viittasi perustuslakivaliokunnan toteamiin perustuslain vastaisiin kirkkolakiehdotuksen säännöksiin ja kiinnitti huomiota lainvalmistelun nykyisiin vaatimuksiin. Hallintovaliokunnan mukaan edellä todettuja ongelmia ei voida selkeästi korjata antamalla korjaava ja täydentävä ehdotus. Se ei kuitenkaan ehdottanut kirkkolakiehdotuksen hylkäämistä, vaan päätyi siihen, että kirkon tulee valmistella uusi kirkkolakiehdotus.¹⁵³

Edellä kuvattu kirkkolakiehdotuksen käsittely eduskunnan valiokunnissa on tutkimuksen kannalta merkittävä. Lähinnä kirkkolain kodifioinniksi tarkoitettu esitys sai aikaan kirkkolakijärjestelmän perusteita koskevan tarkastelun. Kuten mainitut valiokunnat ovat todenneet, kirkkolakiesitystä ei ole kiltta osiltaan valmisteltu perustuslain edellyttämällä tavalla. Esityksessä ei ole riittävästi otettu huomioon sitä, että voimassa olevan kirkkolain ja nyt ehdotetun kirkkolain säätämisen välissä on tullut voimaan uusi perustuslaki.

Eduskunnan hallintovaliokunta ei siis pitänyt mahdollisena sitä, että kirkkolakiesitys olisi hyväksyttävissä perustuslakivaliokunnan osoittamien viiden yksityiskohdan korjaamisen jälkeen, vaan se edellytti kokonaan uutta kirkkolakiesitystä, jossa tulisi ottaa huomioon myös kirkkolakijärjestelmän perusteita koskevia muutostarpeita. Tällaisena voidaan pitää esimerkiksi kannanottoja tunnustuspykälän poistamiseksi kirkkolaista. Hallintovaliokunnan maininnan kirkkolain muuttamisen joustavuuden lisäämisestä voidaan tulkita olevan jonkinasteista kirkkolakiehdotuksen sisältöön vaikuttamista, jolla on merkitystä ainakin kirkkohallituksen ja kirkolliskokouksen sisäisessä keskustelussa. Kannanotoillaan hallintovaliokunta on siis ohjaamassa kirkolliskokouksen yksinomaista oikeutta ehdottaa kirkkolakiin kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa koskevia säännöksiä. Toteutuessaan eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja hallintovaliokunnan kannanottojen mukaiset uudistukset muuttaisivat merkittävästi kirkkolakijärjestelmää. Järjestely, joka on olennainen kirkon sisäisen autonomian turvaamisessa, heikkenisi huomattavasti. Lisäksi, jos kirkkolaista poistettaisiin kirkon teologian edellyttämää sääntelyä, kirkkolain luonne muuttuisi yhä enemmän hallinto-oikeudelliseksi.

Leino on ottanut kantaa edellä kuvattuihin eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausuntoon ja hallintovaliokunnan kirjeeseen kirkkohallitukselle. Hän painottaa kirkon järjestysmuodon ja hallinnon teologista sekä kirkon oppiin ja tunnustukseen liittyvää merkitystä – kirkon teologia määrittää kirkon järjestysmuotoa ja kirkon hallinnon tulee olla yhteensopiva kirkon perusteiden kanssa. Siten kirkkolakia ei voida tarkastella ainoastaan hallinto- ja valtiosääntöoikeudellisesti¹⁵⁴. Tämä myös erottaa kirkkolain muusta julkisyhteisöjä

¹⁵³ Eduskunnan hallinto-vk:n kirje 1.4.2020, 3–5.

¹⁵⁴ Leino korostaa, että kirkon järjestysmuodossa on kyse muun muassa kirkon jäsenyydestä ja virkarakenteesta eli kirkon tunnustukseen ja opilliseen perustaan liittyvistä asioista. Kysymys ei siten ole ainoastaan kirkon ulkoisista rakenteista. Kirkon järjestysmuoto –käsitettä ei välttämättä ymmärretä oikein. Esimerkiksi perustuslain 76 §:n ruotsinkielisessä käännöksessä järjestysmuodosta käytetään organisation-käsitettä, vaikka kyse on konstitution-merkityksestä. Kirkon hallinnossa on kyse kirkon perusteiden mukaan määräytyvästä kirkon asioiden järjestämisestä. (Leino 2020a) Leino toteaa myös,

koskevasta lainsäädännöstä. Kirkkolain muuttaminen pelkäsi yleishallinto-oikeudeksi ilman kytkentää kirkon oppi- ja tunnustuspohjaan merkitsisi uusvaltiokirkollisuutta, jossa kulloinkin vallassa oleva ideologia määräisi myös kirkon järjestysmuodosta. Leino pitää perustuslakivaliokunnan esittämää näkemystä kirkkolain säännösten yhä laajemmasta siirtämisestä kirkkojärjestykseen jossakin määrin ristiriitaisena verrattuna aikaisempaan näkemykseen, jonka mukaan juuri laintasoisten säännösten turvin kirkolla on oikeus oppinsa perusteella poiketa yhteiskunnallisesta sääntelystä. Leino pitää perustuslakivaliokunnan kannanottoja kirkkolakiehdotuksen epäselvyyksistä ja korjausvaatimuksista sinänsä perusteltuina. Näistä ongelmista huolimatta perustuslakivaliokunta piti mahdollisena kirkkolakiehdotuksen hyväksymistä, kunhan ehdotuksen viisi yksittäistä säännöstä korjataan. Tosin lausunnosta on nähtävissä koko kirkkolakijärjestelmän tarpeellisuuden kyseenalaistaminen.¹⁵⁵

Kirkkolakiesityksen käsittely eduskunnan perustuslakivaliokunnassa ja hallintovaliokunnassa keväällä 2020 osoittaa, että kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen tarve ja oikeutus on kyttävä perustelemaan myös täysin toisenlaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa kuin missä se otettiin käyttöön vuonna 1869. Leino pitää tärkeänä säilyttää kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys: se on perustuslaissa säädetty menettely, jolla turvataan kirkon ja sen jäsenten uskonnon ja omantunnon vapaus. Yhteiskunnan muuttuminen selvästi yhä sekulaarimmaksi ja yleisen lainsäädännön sovellettavuuden lisääntyminen kirkon hallinnossa korostavat tarvetta antaa kirkolle mahdollisuus toimia oppiperustansa mukaisesti julkisyhteisöasemastaan huolimatta. Leinon tavoin on syytä toivoa, ettei kirkko päädy muuttamaan kirkkolakiehdotusta valtion yksipuolisesti määrittelemäksi yleiseksi hallintolaiksi. Kirkon opin ja tunnustuksen tulee määrittää kirkon järjestysmuotoa, hallintoa ja lakia. Yhteiskunnan muuttuva arvopohja ja sen mukainen yleinen lainsäädäntö eivät voi määrätä kirkon opista ja tunnustuksesta. Jos kirkkolakijärjestelmä nähdään vain lakijärjestelmänä ja jos kirkko nähdään vain sääntelykohteena, ajaudutaan valtiokirkkokäsitettäkin ahtaampaan käsitykseen kirkosta, jolle ei turvataisi oikeutta sen oman tunnustuspohjan mukaiseen toimintaan.¹⁵⁶

ettei kirkko itsekään ole kaikissa kirkkolakiehdotuksissa ottanut riittävästi huomioon kirkkolain yhteyttä kirkon teologiaan. Esimerkkinä tällaisesta ehdotuksesta hän mainitsee vuonna 2012 säädetyn kirkon virkamiesoikeudellisia säännöksiä koskeneen uudistuksen. (Leino 2020c.)

¹⁵⁵ Leino 2020a; Leino 2020b; Leino 2020c. Leino arvioi, että eduskunnassa nyt esiin nousseet kirkkolain perusteisiin menevät uudenlaiset tulkinnot ja muutospaineet syntyivät, koska kirkko toi yhdellä kertaa eduskunnan käsiteltäväksi koko laajan kirkkolain uudistuksen ja koska ehdotus sisältää perustuslain kannalta epäselviä kohtia. Kirkon järjestysmuodon ja hallinnon säilyttämiseksi kirkon teologian mukaisena tulisi kirkkolain kokonaisuudistuksen sijasta pohtia osittaisuudistusten toteuttamisen vaihtoehtoa. (Leino 2020b.)

¹⁵⁶ Leino 2020a; Leino 2020b; Leino 2020c. Leinon mukaan kirkkolakijärjestelmä sisältää ongelmia, mutta sitä parempaa järjestelmää ei välttämättä löydy. Hän muistuttaa, että vuoden 2000 perustuslaissa säilytettiin kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys.

2.2 YLIMPIEN LAILLISUUSVALVOJIEN TEHTÄVÄT, TOIMINTA JA TOIMIVALTA – VALTION ERÄS KEINO VALVOA KIRKOLLE ANTAMAAN ASEMAA JA TILAA

Kirkon julkisoikeudellinen asema merkitsee sitä, että ylimmät laillisuusvalvojat eli valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies valvovat kirkon toimielinten, viranhaltijoiden ja työntekijöiden toimien lainmukaisuutta sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamista. Perustuslain 69 §:n 1 momentin mukaan: ”Valtioneuvoston yhteydessä on oikeuskansleri ja apulaisoikeuskansleri, jotka tasavallan presidentti nimittää ja joiden tulee olla etevää laintuntijoita.” Perustuslain 38 §:n 1 momentissa säädetään: ”Eduskunta valitsee neljän vuoden toimikaudeksi oikeusasiamiehen sekä kaksi apulaisoikeusasiamiestä, joiden tulee olla etevää laintuntijoita.” Perustuslain 108 §:n 1 momentin mukaan oikeuskanslerin ja 109 §:n 1 momentin mukaan oikeusasiamiehen tehtävänä on muun muassa valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtäväänsä hoitaessaan he valvovat perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.¹⁵⁷

Ylimpien laillisuusvalvojen toiminta on valtiovallan perinteisen lainsäädäntö-, toimeenpano- ja tuomiovallan ulkopuolella.¹⁵⁸ Heidän tehtävänä ei

¹⁵⁷ Ylimpien laillisuusvalvojen toiminnasta säädetään valtioneuvoston oikeuskanslerista annetussa laissa (193/2000) ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetussa laissa (197/2002). Kirjallinen kantelu on keskeisin asian vireilletulon tapa. Laillisuusvalvoja tutkii kantelun, jos on aihetta epäillä hänen valvontavaltaansa kuuluvan henkilön, viranomaisen tai muun yhteisön menetelleen lainvastaisesti tai jättäneen velvollisuutensa täyttämättä taikka jos hän muusta syystä katsoo siihen olevan aihetta. Laillisuusvalvoja ryhtyy kantelun johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin hän katsoo olevan aihetta lain noudattamisen, oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Laillisuusvalvojilla on käytettävissään tilanteeseen puuttumisen toimenpiteinä muun muassa ilmaista käsitys lain mukaisesta menettelystä, kiinnittää huomiota hyvän hallintotavan vaatimuksiin tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistäviin näkökohtiin, huomauttaa vastaisen varalle sekä ryhtyä toimiin syytteen nostamiseksi. Laillisuusvalvoja voi ottaa asian käsiteltäväkseen myös omasta aloitteestaan. Lisäksi hän voi suorittaa tarkastuksia valvontavaltaansa kuuluvissa viranomaisissa, laitoksissa ja muissa toimintayksiköissä.

¹⁵⁸ Kuusikon mukaan ylintä laillisuusvalvontaa ei voi sijoittaa valtiovallan kolmijakoon, vaan se sisältää piirteitä kaikista kolmesta. Oikeusvaltiojärjestelmässä toimeenpanovallan jälkikäteisvalvonta on tuomioistuimen tai poliittisesti valitun toimielimen tehtävä. Oikeusasiamiehen valvontaa voidaan pitää näiden valvontojen välimuotona. Oikeusasiamies ei ole tuomioistuin, mutta ratkaisukäytännöllään hän luo ainakin soft law –tyyppistä oikeutta. Sinänsä oikeusasiamiehen ratkaisut ovat pääosin tapauskohtaisia eikä hän anna tilanteen korjaamisen ohjeita, vaan hallinnon kehittämisen toteuttamiskäytännöt jätetään viranomaisen itsensä tehtäväksi. (Kuusikko 2011, 23, 598.) Koskinen muistuttaa, että laintulkintoja tehdessään laillisuusvalvonta ulottuu lainsäätäjän alueelle. Aktiivinen laillisuusvalvonta voi täydentää lainsäädäntötyötä, joka on hidasta. (Koskinen 1997, 79.)

ole tutkia asioita, jotka kuuluvat tuomioistuimille ja muulle oikeussuojajärjestelmälle.¹⁵⁹ He eivät myöskään voi antaa tuomioistuimen tavoin oikeussuojaa. Sen sijaan ylimpien laillisuusvalvojen tehtävänä on seurata, että nämä järjestelmät toimivat tarkoitetulla tavalla. Lisäksi laillisuusvalvontaan kuuluu toimia oikeusturvajärjestelmän katvealueilla. Nämä ovat perinteisesti löytyneet kanteluiden avulla. Laillisuusvalvojat pyrkivät myös oma-aloitteisesti löytämään järjestelmän puutteita ja virheitä. Toimiva oikeusturvajärjestelmä edellyttää, että julkisen vallan käyttö perustuu lakiin ja että tätä vallan käyttämistä valvotaan uskottavasti. Parhaimmillaan laillisuusvalvojat voivat vaikuttaa viranomaistoiminnan rakenteiden kehittämiseen, huonojen toimintatapojen korjaamiseen ja oikeusturvaongelmien poistamiseen.¹⁶⁰ Ylimpien laillisuusvalvojen toiminnassa on keskeistä myös varmistaa, että eri hallinnonalojen omat oikeusturva- ja valvontajärjestelyt ovat asianmukaiset.¹⁶¹

Perusoikeuksilla tarkoitetaan perustuslaissa säädettyjä yksilölle kuuluvia oikeuksia. Perustuslaintasoisuuden lisäksi perusoikeuksien tulee olla perustavanlaatuisia eli vain erityisen tärkeät oikeudet ovat perusoikeuksia sekä kuulua kaikille periaatteessa yhdenvertaisesti.¹⁶² Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan sellaisia yksilön perustavanlaatuisia oikeuksia, jotka on turvattu kansainvälisissä ihmisoikeusasiakirjoissa.¹⁶³ Vuonna 1995 toteutetun perusoikeusuudistuksen yhteydessä korostettiin ylimpien laillisuusvalvojen tehtävää valvoa ja

¹⁵⁹ Ylimmän laillisuusvalvonnan käsitteeseen ei kuulu sitovien päätösten antaminen. Tätä voidaan pitää vahvuutena, kun tapauksen selvittämisessä ei synny tuomioistuinmenettelyn kaltaista puolustusasetelmaa. Laillisuusvalvonnessa kyse on enemmänkin vuoropuhelusta. Ylimpien laillisuusvalvojen toimintatapa on joustava, laaja-alainen ja epämuodollinen. Myös prosessin käynnistämisen kynnyks on matala. Vapaamuotoiseen toimintatapaan kuuluu myös viranomaisten tukeminen ja ohjaaminen esimerkiksi tietoa välittämällä, lainmukaisen toimintatavan osoittamalla ja jopa välillisesti resurssijakoon vaikuttamalla, jos arvostelu kohdistuu jonkin toiminnan aliresursointiin. Ylimmillä laillisuusvalvojilla ei myöskään ole sellaista ratkaisupakkoa kuin tuomioistuimella, sillä heillä ei ole velvollisuutta ottaa kantaa kaikkiin kantelijan väitteisiin. (Pajujoja & Pölönen 2011, 194–195, 212, 218.)

¹⁶⁰ Oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2007, 62–63. Lehtimaja toteaa oikeuden sisällön ja koko oikeusjärjestelmän hallittavuuden olevan aikaisempaa vaikeampaa. Tämä uhkaa järjestelmään luottamista ja sen uskottavuutta. Paikoin asetetaan kyseenalaiseksi, edustaako laki sittenkään oikeutta ja moraalialia. Suomalaisessa ajattelussa on perinteisesti korostunut legalistisuus eli esimerkiksi virkamies on toiminut joko lainmukaisesti tai lainvastaisesti. Oikeusjärjestelmä ei kuitenkaan voi pitäytyä pelkässä teknisessä lain soveltamisessa, vaan sen tulee ymmärtää ihmisten oikeutta ja moraalialia koskevat tarpeet. Näiden seikkojen paineissa oikeusasiamiesinstituutio on osoittanut voimansa. Oikeusasiamiehellä on erityisiä mahdollisuuksia avata arvokeskustelua, luoda yhteistyön mahdollisuuksia ja tulkita ymmärrettävästi yhä vaikeaselkoisemmaksi käynyttä oikeusjärjestelmää. (Lehtimaja 1998, 15–18.)

¹⁶¹ Oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2014, 36.

¹⁶² Hallberg 2011.

¹⁶³ Karapuu 2011.

edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.¹⁶⁴ Laillisuusvalvonnassa näkökulma on siirtynyt viranomaisten velvollisuuksien tarkastelusta ihmisten oikeuksien toteutumiseen. Perus- ja ihmisoikeusseikat ovat mukana lähes kaikissa ylimpien laillisuusvalvojien käsiteltäväksi tulevilla asioilla. Pääosin kyse on keskenään mahdollisesti vaikeasti yhteen sovitettavien oikeuksien välisestä punninnasta. Perus- ja ihmisoikeuksilla ei ole ehdotonta etusijajärjestystä, vaan niiden painoarvo voi vaihdella tapauksesta riippuen. Eri oikeuksien yhteensovittamisessa otetaan huomioon kyseisen tilanteen erityispiirteet ja noudatetaan perusoikeusmyönteistä laintulkintaa. Tällöin laillisuusvalvojan kannanotto voi sisältää käsityksen siitä, miten kyseisessä tilanteessa voitaisiin eri perus- ja ihmisoikeudet ottaa mahdollisimman täysimääräisesti huomioon ja oikeustila olisi mahdollisimman hyvä.¹⁶⁵

Pääsääntöisesti laillisuusvalvojien kannanottoja noudatetaan hyvin. Heillä on taustanaan eduskunnan ja valtioneuvoston arvovalta. Uskottavuuden turvaamiseksi laillisuusvalvonnan pitää olla laadultaan sellaista, että kansalaiset

¹⁶⁴ HE 309/1993 vp, 32, 77. Jääskeläinen toteaa, ettei ole täysin selvää, mitä tarkoitetaan perus- ja ihmisoikeuksien valvonnalla ja mitä niiden edistämällä. Lähtökohtaisesti valvonnassa painottuvat toiminnan jälkikäteen tutkinta ja mahdollisesta virheellisestä menettelystä seuraava moite tai muu toimenpide. Oikeuksien edistäminen puolestaan on lähinnä oma-aloitteista ja tulevaisuuteen suuntautuvaa toimintaa, jossa parannetaan oikeuksien toteutumisen edellytyksiä ja ehkäistään oikeudenloukkauksia. Tosin esimerkiksi kantelun perusteella tietoon tullutta epäkohtaa koskevat havainnot voivat ehkäistä tulevia oikeudenloukkauksia. (Jääskeläinen 2013, 24.) Kari toteaa oikeusasiamiehen ryhtyneen 1980-luvun lopulta lukien ottamaan kantaa Suomea velvoittavien ihmisoikeussopimusten noudattamiseen käytännön viranomaistyössä. Tällä on ollut suuri merkitys perus- ja ihmisoikeustietoisuuden lisäämisessä maassamme. Lisäksi, kun laillisuusvalvonnassa siirryttiin perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisen painotukseen, oli mahdollista aikaisempaa joustavammin arvioida esimerkiksi hyvän hallinnon ja käsittelyn joutuisuuden kaltaisia asioita. (Kari 2020, 135, 152.)

¹⁶⁵ Jääskeläinen 2013, 22; Jonkka 2013, 14. Aikaisemmin perusoikeuksiin vedottiin lähinnä lainsäädäntömenettelyssä ja niitä tarkasteltiin lainsäätämisyjärjestyksen kannalta, mutta vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen eräänä tavoitteena oli perusoikeuksien suoran sovellettavuuden lisääminen käytännön hallintotoiminnassa ja tuomioistuimissa. Perusoikeuksien luonne onkin muuttunut yhä enemmän yksilön oikeudeksi. Perustuslain 106 §:n mukaan tuomioistuimen on annettava etusija perustuslaille, jos sen käsiteltävänä olevassa asiassa lain säännöksen soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa. Tämä korostaa perustuslain merkitystä ja kertoo ihmisille heidän voivan aikaisempaa useammin vedota suoraan perusoikeuksiinsa. (Hallberg 2011.) Perus- ja ihmisoikeussäännökset otetaan laillisuusvalvonnassa huomioon viran puolesta. Perus- ja ihmisoikeudet ovat tulleet osaksi tavanomaista oikeusjärjestelmää. Niihin vedotaan ikään kuin ne sisältäisivät subjektiivisia oikeuksia. Subjektiivisia oikeuksia luovia perus- ja ihmisoikeussäännöksiä on kuitenkin vähän. Perusoikeussäännöksissä edellytetään, että perusoikeudesta säädetään tarkemmin lailla. Siten yksittäiset viranomaisratkaisut nojautuvat pääsääntöisesti erityislainsäädäntöön. Vain poikkeuksellisesti asian ratkaisu perustuu yksinomaan perus- tai ihmisoikeussäännökseen. (Oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2006, 37, 41–42.)

ja viranomaiset luottavat siihen.¹⁶⁶ Laillisuusvalvoja ei voi määrätä virkamiehiä tai viranomaisia toimimaan tietyllä tavalla eikä muuttaa heidän päätöksistään. Laillisuusvalvojan kannanotot eivät myöskään ole täytäntöönpantavissa kuten esimerkiksi tuomioistuimen ratkaisut. Laillisuusvalvonnan tärkein työväline ja luotettavuuden tae on kannanottojen vakuuttava perusteleminen.¹⁶⁷ Laillisuusvalvojan vahvuus on myös riippumattomuus.¹⁶⁸ Ylimpien laillisuusvalvojen vakuuttavaan asemaan vaikuttaa myös se, että he voivat ottaa tutkitavakseen minkä tahansa toimivaltaansa kuuluvan asian ja julkistaa selvityksensä tulokset. Julkisuus on laillisuusvalvojen tärkeä työväline. Laillisuusvalvojen päätökset saavat voimaa vasta julkaistuina.¹⁶⁹

Oikeuskansleri ja oikeusasiamies antavat vuosittain kertomuksen toiminnastaan eduskunnalle. Perustuslakivaliokunta antaa kertomuksesta mietintönsä. Mietinnöissään valiokunta on todennut, ettei se ota kantaa laillisuusvalvojan yksittäisiin ratkaisuihin. Se voi kuitenkin nostaa perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta esiin seikkoja, jotka liittyvät laillisuusvalvojan yksittäiseen ratkaisuun.¹⁷⁰ Perustuslakivaliokunta on kertomuksista antamissaan mietinnöissä kahdesti käsitellyt yksityiskohtaisesti uskonnollisen oikeuden alaan kuuluvaa asiaa. Helmikuussa 2007 perustuslakivaliokunta antoi mietintönsä oikeusasiamiehen kertomuksesta vuodelta 2005 ja totesi, että uskonnollisen sanoman levittäminen on uskonnonvapauden ja sananvapauden erityisesti suojaamaa toimintaa.¹⁷¹ Mietinnön antamista edelsi apulaisoikeusasiamiehen ratkaisut seurakuntalehtien jakelusta. Vuonna 2014 perustuslakivaliokunta antoi mietintönsä oikeuskanslerin kertomuksesta vuodelta 2012. Valiokunta otti kantaa apulaisoikeuskanslerin maaliskuussa 2014 tekemään ratkaisuun, jossa hän edellytti uskonnollisten sisältöjen poistamista tai ainakin vähentämistä koulujen tilaisuuksista. Perustuslakivaliokunta vetosi koulujen juhlaperinteeseen ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön,

¹⁶⁶ Jääskeläinen 2015, 23. Keskeinen tekijä on myös laillisuusvalvojen henkilökohtainen arvovalta. Esimerkiksi pohdittaessa oikeusasiamiehelle osoitettujen kantelujen käsittelyn tehostamista, ei pidetty mahdollisena siirtää kanteluiden ratkaisutoimivaltaa oikeusasiamiehen kanslian esittelijöille. Ratkaisijan tulee olla oikeusasiamies tai itsenäisesti apulaisoikeusasiamies. Myöskään kolmen tasavertaisen oikeusasiamiehen järjestelmää ei ole pidetty hyvänä, koska instituution edustaminen ulospäin on uskottavampaa, jos edustajana toimii yksi oikeusasiamies eikä yksi oikeusasiamiehistä. (Oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 1996, 57.)

¹⁶⁷ Oikeusasiamiehen ratkaisujen perustelut ovat seikkaperäisiä ja monesti laajoja. Tähän liittyy vaara, etteivät viranomaiset eivätkä kansalaiset pysty omaksumaankin päätöksissä ilmaistuja oikeusohjeita ja kannanottoja. (Määttä & Keinänen 2007, 120.)

¹⁶⁸ Jonkka 2001, 29–30.

¹⁶⁹ Koskinen 1997, 10–11, 107, 113. Merkittävimmistä kannanotoista tiedotetaan eri tiedotuskanavissa. Laillisuusvalvojen vuosikertomukset julkaistaan sähköisesti ja ne sisältävät ison osan toimenpiteisiin johtaneista ratkaisuksista ja lausunnoista. (Jääskeläinen 2013, 25–26.)

¹⁷⁰ Jääskeläinen 2013, 25–26.

¹⁷¹ PeVM 17/2006 vp, 2–3.

jossa ei edellytetä kaiken uskonnollisen sisällön poistamista koulujen toiminnasta.¹⁷² Mainittuja perustuslakivaliokunnan kannanottoja tarkastellaan yksityiskohtaisesti 4. luvun 4.2.-kohdassa ja 5. luvun 5.4.-kohdassa.

Lindstedt on selvittänyt eduskunnan ja erityisesti perustuslakivaliokunnan ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuihin kohdistaman kritiikin vaikutusta oikeusasiamiehen riippumattomuuteen. Eduskunnan ja oikeusasiamiehen välisissä suhteissa on 2000-luvulla nähtävissä muutos sikäli, että eduskunnan täysistuntokeskustelussa on selvästi aikaisempaa enemmän ja tiukemmin arvosteltu oikeusasiamiehen yksittäisiä ratkaisuja. Kritiikin sisältö on ollut lähinnä se, että laillisuusvalvojen viranomaistoiminnalle asettamat vaatimukset ovat liian pikkutarkkoja ja käytännölle vieraita. Kuten edellä on todettu, myös eduskunnan perustuslakivaliokunta on 2000-luvulla arvostellut eräitä ylimpien laillisuusvalvojen yksittäisiä ratkaisuja. Lindstedt arvelee juuri seurakuntalehtien jakelua koskeneen ratkaisun olleen perustuslakivaliokunnan ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuihin kohdistaman kritiikin käännekohta. Hän arvioi lisääntyneen kritiikin erääksi syyksi sen, että oikeusasiamiesinstituutio on etääntynyt poliittisista puolueista. Pääasiallisena kritiikin lisääntymisen syynä hän pitää kuitenkin sitä, että eduskunta pyrkii korostamaan perustuslakivaliokunnan perustuslakitulkintojen ensisijaisuutta suhteessa tuomioistuinten ja ylimpien laillisuusvalvojen tulkintoihin. Lindstedtin mukaan eduskunnassa lisääntyneet yksittäiset ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisujen kritisoinnit eivät ole vaikuttaneet oikeusasiamiehen toiminnan itsenäisyyteen. Kuitenkin, jos perustuslakivaliokunta toistuvasti ja muutoksenhakutyyppisesti alkaisi käsitellä oikeusasiamiehen ratkaisuja ja päätyisi niissä eri lopputulokseen, tämä kaventaisi oikeusasiamiehen itsenäisyyttä. Myös oikeusasiamiestä koskevan lainsäädännön ja oikeusasiamiehen kanslian budjetin muutoksilla eduskunta voisi yrittää ohjata oikeusasiamiehen toimintaa. Lindstedt toteaa, että perustuslakivaliokunnan kannanotot voidaan nähdä laillisuusvalvojan kanssa käytävänä dialogina. Koska perustuslain mukaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovia viranomaisia on nykyisin useita muitakin kuin eduskunnan perustuslakivaliokunta, dialogin tarve on ilmeinen.¹⁷³

Pajuoja toteaa oikeusasiamiehen kirkkoa koskevasta laillisuusvalvonnasta, että ylimpien laillisuusvalvojen toimivallan ulkopuolelle on vakiintuneesti jätetty uskonnonharjoitus ja opilliset asiat. Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kohdistuva laillisuusvalvonta on kansainvälisesti poikkeuksellista. Eriytynyt tilanne johtuu siitä, että kirkon papit ovat virkamiesasemassa. Papin virkasuhteisuutta on pidetty erikoisena järjestelynä paitsi kansainvälisesti

¹⁷² PeVM 2/2014 vp, 2–6.

¹⁷³ Lindstedt 2020, 182–184, 189, 249, 259–261. Myös Kari korostaa oikeusasiamiehen merkittävää asemaa oikeussuojajärjestelmän kokonaisuudessa. Oikeusasiamies osallistuu ylimpien tuomioistuinten rinnalla juridiseen argumentaatioon ja vaikeiden oikeudellisten kysymysten ratkaisemiseen. Oikeusasiamiehen merkitys korostuu myös siksi, että monet asiat jäävät tuomioistuinten antamien oikeussuojakeinojen ulkopuolelle. Hänellä on myös mahdollisuus vaikuttaa oikeustilaan, koska toisin kuin tuomioistuimet, hän voi saattaa ministeriön tietoon lainsäädännön muutostarpeita. (Kari 2020, 153–154, 166.)

myös kansallisesti. Pajuoja pohtii, eroaako luterilaisen kirkon papin tehtävä esimerkiksi ortodoksisen ja katolisen kirkon papin tehtävästä niin olennaisesti, että siinä on perusteltua käyttää virkasuhdetta. Luterilaisen kirkon ja papin asema ja tehtävät yhtäältä uskonnon harjoittamisessa, toisaalta julkisen vallan käyttämisessä eivät ole selkeät. Kirkkolaissa tulisi selvästi määritellä, miltä osin kirkko ja pappi hoitavat viranomaistehtäviä. Silloin myös laillisuusvalvojien kirkkoon ja sen pappeihin kohdistuva valvontatoimivalta olisi selkeä. Julkisten tehtävien selvällä määrittelemisellä olisi kirkon asemaa turvaava vaikutus erityisesti kansainvälisesti, koska Suomen evankelis-luterilaisen kirkon poikkeuksellisen aseman ymmärtäminen esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa voi olla vaikeaa ja johtaa ei-toivottuihin ratkaisuihin.¹⁷⁴

Tutkimuksen kannalta keskeinen kansainvälinen valvontaviranomainen on Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 19 artiklan mukaan sopimuksen velvoitteiden noudattamisen takeeksi on perustettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Sopimuksen 35 artiklassa määrätään asian ihmisoikeustuomioistuimessa tutkittavaksi ottamisen edellytyksistä, joita ovat muun muassa, että asiassa on jo turvauduttu kaikkiin kansallisiin oikeussuojakeinoihin ja ettei valitus ole ilmeisen perusteeton. Ihmisoikeussopimuksen 46 artiklan mukaan sopimusvaltiot ovat sitoutuneet noudattamaan ihmisoikeustuomioistuimen tuomioita.¹⁷⁵

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että uskonnonvapauteen kuuluu myös uskonnollisen yhdyskunnan sisäinen autonomia. Sen perusteella yhdyskunnalla on oikeus itse päättää muun muassa opistaan, uskonnonharjoituksestaan ja siitä, kenelle uskotaan yhdyskunnan uskonnollisia tehtäviä. Silti yleisen lainsäädännön keskeisimpiä periaatteita edellytetään noudatettavan myös uskonnollisten yhdyskuntien toiminnassa. Tosin voi olla hankalaa todeta, miltä osin valtion viranomaiset eivät voi uskonnollisen yhdyskunnan sisäisen autonomian vuoksi puuttua yhdyskunnan toimintaan ja miltä osin viranomaisilla on velvollisuus ottaa näihin kysymyksiin kantaa. Samaan asiaan

¹⁷⁴ Pajuoja 2010, 325–327. Ylimmän laillisuusvalvonnan kannalta on hankalaa, että evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon sekä muiden uskonnollisten yhdyskuntien asema valvonnan kohteena poikkeaa selvästi toisistaan. Valvonnan toteuttamisessa on iso ero, vaikka kirkkojen yhtäläisyydet ovat suuret lähtien kristinuskon perusteista, kirkkojen tehtävästä sekä pappien uskonnon harjoittamisen ja sielunhoidon tehtävistä. (Pajuoja 2010, 326.)

¹⁷⁵ Euroopan ihmisoikeussopimuksen toteuttamista valvova EIT tekee ylikansallisia ratkaisuja, jotka vaikuttavat välittömästi ja merkittävästi myös kansalliseen laillisuusvalvontaan. Oikeudenloukkaukseksi koetun asian saamisessa EIT:n käsiteltäväksi on korkea kynnyks ja tiukat muutovaatimukset. Ennen EIT:lle tehtyä valitusta on pitänyt käyttää kaikki tehokkaat kansalliset oikeussuojakeinot ja kaikissa asian käsittelyn asteissa on pitänyt vedota kaikkiin ihmisoikeusvalituksessa mainittuihin seikkoihin. Ensimmäisistä perus- ja ihmisoikeussuojaa siis saadaan kansallisella tasolla. Jos valitus etenee EIT:n päätettäväksi, tuomio on lopullinen ja sitova. Valtiolla on velvollisuus panna täytäntöön sitä koskeva EIT:n tuomio. Ministerikomitea valvoo tuomioiden täytäntöönpanoa. Päätökset velvoittavat kaikkia jäsenvaltioita ja eri maiden viranomaisten on oltava tietoisia EIT:n oikeuskäytännöstä. (Pajuoja & Pölönen 2011, 8, 301–302, 314–320, 349.)

voi sisältyä sekä uskonnollisia että ei-uskonnollisia seikkoja. Keskeistä on sekä lainsäädännössä että yksittäistä tapausta ratkaistaessa löytää tasapaino eri osapuolten oikeuksien ja etujen välillä.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Slotte 2018, 10–14.

3 JÄNNITE KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN SEKÄ KIRKON JÄRJESTYSMUODON JA HALLINNON VÄLILLÄ

3.1 VIRKARAKENNE JA EDUSTUSRAKENNE KIRKON HALLINNOSSA

Virkarakennetta ja edustusrakennetta koskeva säädöspöytäkirja

Perustuslain 76 §:n 1 momentin mukaan: ”Kirkkolaissa säädetään kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta.”¹⁷⁷ Virkarakenteen ja edustusrakenteen toteuttamisesta kirkon hallinnossa on kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä useita säännöksiä, joissa säädetään yksityiskohtaisesti muun muassa seurakunnan, hiippakunnan ja kokonaiskirkon toimielinten kokoonpanosta, tehtävistä, toiminnasta ja päätösvallasta sekä kirkon viranhaltijoiden ja työntekijöiden tehtävistä ja toimivallasta.¹⁷⁸

Virkarakennetta ja edustusrakennetta koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Tutkimusaineistossa ei ole kirkon hallinnon virkarakennetta ja edustusrakennetta koskevia ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuja.

¹⁷⁷ Kirkkojärjestyksessä totesi vuonna 1979, että kirkon järjestysmuoto luo rakenteelliset edellytykset ja takeet, jotta kirkon olemus ja tehtävä toteutuvat. Kirkon järjestysmuodon perustekijät ovat kirkon virka ja kirkon jäsenet. (KJ-komitean mietintö 1979, 34.)

¹⁷⁸ Kirkon hallinnossa vaikuttaa kolme hallintoperiaatetta. Episkopaalinen hallintoperiaate merkitsee kirkon viran läsnäolon painottamista kirkon hallinnossa. Synodaalisessa hallintoperiaatteessa keskeinen asema on koko kirkkoa edustavalla papiston ja maallikkojäsenien yhteisellä kokouksella. Myös maallikoilla on vastuu kirkon tunnustuksen ja opetuksen sisällöstä. Tämän periaatteen mukaisesti papisto ja maallikkojäsenet päättävät yhdessä kirkon uskon perustaan liittyvistä asioista. Konsistoriaalisuudessa kirkon viranhaltijat käyttävät heille säädettyä hallinto- ja päätösvaltaa. Kirkossamme näiden hallintoperiaatteiden on haluttu ja ymmärretty vaikuttavan tasapainossa kirkon hallinnon eri tasoilla. (Kh:n esitys n:o 4/2013, 5–6.) Pirinen toteaa, että F. L. Schaumanin kirkko-oikeuden lähtökohtana oli kirkon tunnustus. Schaumanin kirkko-oikeuden systematiikka rakentui alhaalta ylöspäin: ensin otetaan huomioon kirkon jäsenet, sitten kirkon keskeiset toiminnot ja lopuksi kirkon virka ja hallinto. (Pirinen 1985, 121, 247.) Kirkon viran merkitys korostuu muun muassa kirkkolain säännöksissä, joissa säädetään pappisvirasta (5:1,1) sekä piispan hiippakuntansa hallinnon ja toiminnan johtamisesta sekä seurakuntien ja pappien valvomisesta (18:1,1). Virkarakenteen ja edustusrakenteen toimimisesta yhdessä säädetään kirkkolaissa muun muassa, kun on kyse kirkkoneuvoston (10:2,1), hiippakuntavaltuuston (17 b:2), tuomiokapitulin (19:2,1), kirkolliskokouksen (20:1,1) ja kirkkohallituksen (22:1,1) kokoonpanosta.

Kirkolliskokous on ottanut useasti kantaa virkarakenteen ja edustusrakenteen yhteyteen. Esimerkiksi vuosina 1980, 1995 ja 1999 kirkolliskokous totesi lähtökohtana, että kirkon viran ja jäsenten on oltava saapuvilla, kun kirkko on edustettuna ja kun kirkon nimissä tehdään päätöksiä. Vastuu kirkon asioiden hoidosta kuuluu kirkon viralle ja yleiselle pappeudelle yhdessä.¹⁷⁹ Esimerkiksi, kun syksyn 1995 kirkolliskokous käsitteli kirkolliskokouksen pappis- ja maallikkojäsenten lukumäärän välistä suhdetta, yleisvaliokunta totesi, että luterilaisen tunnustuksen mukaan kirkon rakenteissa ja päätöksenteossa tulee ottaa huomioon kirkon luonne pyhien yhteisönä – kirkon virka ja kirkon jäsenet päättävät yhdessä kirkon asioista. Valiokunta totesi myös, että kirkolliskokouksen pappisedustuksessa ei ole kyse teologisen asiantuntemuksen turvaamisesta vaan kirkon järjestysmuodon mukaisesta Jumalan sanan ja sakramentin viran läsnäolosta synodissa. Yleisvaliokunnan mukaan kirkolliskokouksen virkarakenteen ja edustusrakenteen määrällinen suhde on harkinnanvarainen. Se, että jäsenosuudet on sidottu tiettyihin kiintiöihin, on teologiaan perustuva ratkaisu, jonka pohjana on kirkon olemus ja järjestysmuoto.¹⁸⁰

Myös eräät piispat ottivat kirkolliskokouksessa kantaa kirkon virka- ja edustusrakennetta koskeviin periaatteellisiin lähtökohtiin. Kun vuoden 1980 kirkolliskokous käsitteli kirkkojärjestyskomitean mietintöä, piispa John Vikström totesi, että evankeliumia saarnataan ja sakramentit hoidetaan virkavastuulla. Tähän toimintaan ei demokratia liity. Sen sijaan kirkon hallinnon edustusrakenteen toiminnassa demokratian periaatteet vaikuttavat.¹⁸¹ Syksyn 1987

¹⁷⁹ Peruste-vk:n mietintö n:o 4/1980, 2; yleis-vk:n mietintö n:o 11/1995; hallinto-vk:n mietintö n:o 1/1999, 27, 34. Kirkkojärjestyskomitean mukaan yleiseen pappeuteen kuuluu kirkon kaikkien jäsenten oikeus ja velvollisuus toimia kirkossa niin, että kirkko voi toteuttaa Jumalan tahtoa. Kirkon päätöksenteossa tulee olla mukana sekä kirkon virka että kirkon jäsenet. Ainoastaan nämä yhdessä voivat edustaa kirkkoa. Virkarakenteeseen kuuluu evankeliumin julistus ja sakramenttien hoitaminen. Edustusrakenteeseen puolestaan kuuluu huolehtia, että kirkolla on ulkoiset edellytykset hoitaa nämä tehtävät. (KJ-komitean mietintö 1979, 15.) Perustevaliokunta muistutti, että myös kirkon jäsenille kuuluu evankeliumin julistustehtävä. (Peruste-vk:n mietintö n:o 4/1980, 2.)

¹⁸⁰ Yleis-vk:n mietintö n:o 11/1995.

¹⁸¹ Syksyn 1980 kk, 21 §, 82. Vuonna 1979 mietintönsä antaneen kirkkojärjestyskomitean mukaan kirkon elämä, toiminta ja hallinto on järjestettävä rakkauteen perustuvan oikeudenmukaisuuden mukaan. Demokratia ja uskonnonvapaus ovat olennaiset periaatteet kirkon ja valtion välisessä suhteessa sekä kirkon yhteiskunnallisessa asemassa. Demokraattisessa yhteiskunnassa kansalaiset edellyttävät demokratian periaatteiden noudattamista muissakin yhteiskunnan toiminna kuin politiikassa. Kirkon hallintoa ja päätöksentekoa määräävät kuitenkin ensisijassa muut arvot kuin demokratia. Tosin se, että kirkko on Jumalan kansa, merkitsee kirkon jäsenten laajaa toimintaa ja vaikutusmahdollisuutta. Kirkon ja demokratian periaatteet eivät siten välttämättä ole vastakkaisia. Lisäksi kirkon olemus velvoittaa jäsenten keskinäiseen yhteyteen ja tämä velvoittaa enemmän kuin demokratia. (KJ-komitean mietintö 1979, 12–13, 26–30, 38.) Komiteamietinnön liitteenä olleessa kirkon oikeusnormeja koskeneessa Lars

kirkolliskokouksen käsitellessä kirkon keskushallinnon kehittämistä piispa Kortekangas muistutti, että 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa kirkon päätöksentekoon lisättiin edustuksellisuutta. Tämä oli julkishallinnossa yleisesti noudatettujen tavoitteiden mukaista. Edustuksellisuuden lisääminen lisäsi myös hallintoa. Sitten alettiin korostaa tehokkuutta, asiantuntemusta ja kokonaisvaltaisuutta. Tavoitteiden muuttuminen edellyttää myös kirkon hallinnon tarkastelua uudesta näkökulmasta.¹⁸² Avatessaan vuoden 2000 kirkolliskokouksen arkkipiispa Paarma puolusti kirkon konstituutioon kuuluvaa virka- ja edustusrakennetta. Se perustuu kirkkomme tunnustukseen ja hengelliseen olemukseen. Arkkipiispa korosti sitä, ettei tämän rakenteen ole tarkoituskaan olla tästä maailmasta eikä noudattaa nykyajan päätöksentekomalleja. Jos ja kun tätä rakennetta moititaan, kirkko ei saa antaa muutosvaatimuksille periksi.¹⁸³

Virka- ja edustusrakenteen tasapainon toteutumisesta tarkasteltaessa tutkimusaineistossa on eräänä keskeisenä kysymyksenä hiippakuntahallinnon kehittäminen, erityisesti kysymys hiippakuntavaltuustojen perustamisesta ja tarpeellisuudesta. Kevään 1999 kirkolliskokous käsitteli hiippakuntahallintokomitean mietintöä hiippakuntahallinnon kehittämiseksi¹⁸⁴. Kirkolliskokouksen hallintovaliokunta ja täysistunto korostivat sitä, että hiippakuntahallintoa järjestettäessä tulee säilyttää virka- ja edustusrakenteen tasapaino, tarvittaessa lisäämällä maallikoiden edustusta tuomiokapituleissa.¹⁸⁵ Syksyllä 2002 hallintovaliokunta korosti edelleen maallikoiden osuuden vahvistamista hiippakunnan hallinnossa. Valiokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous perusti hiippakuntavaltuuston, jonka jäsenistä 14 on maallikkoa ja seitsemän

Erik Taxellin selvityksessä todettiin, ettei valtio ole juurikaan puuttunut demokratian periaattein järjestettyyn toimintaan. Demokratian noudattaminen on siten omiaan edistämään kirkon itsenäisyyden säilymistä. Demokratian periaatteet ovat myös kirkon arvojen mukaisia. (Taxell, 1979, 66.)

¹⁸² Syksyn 1987 kk, 18 §, 72.

¹⁸³ Kevään 2000 kk, 1 §, 8.

¹⁸⁴ Hiippakuntahallintokomitea totesi, että keskiajalta lähtien evankelis-luterilaisten kirkkojen hallinto on perustunut kristittyjen yhteisen pappeuden ja kirkon erityisen viran yhteiseen vastuuseen ja päätöksentekoon. Demokratian menettelytapoja oli omaksuttu myös kirkon hallintoon, mutta näissä järjestelyissä ei niinkään ole ollut kyse kansanvallan lisäämisestä vaan yleisen pappeuden toteuttamisesta. (Hpk-hallintokomitean mietintö 1998, 57–58.) Komitea pyysi Hannu Juntuselta teologisen selvityksen hiippakuntahallinnosta. Juntunen totesi, että sekä yhteinen pappeus että kirkon virka perustuvat Kristuksen valtuutukseen. Kirkko on edustettuna, kun yhteinen pappeus ja kirkon virka ovat yhdessä läsnä. Yhteiseen pappeuteen kuuluu Jumalan tekojen julistamisen ja lähimmäisten palvelemisen lisäksi vastuuta kirkon toiminnasta. Lisäksi siihen kuuluu kriittisyys, joka voi kohdistua myös kirkon viran haltijoihin. Kirkon erityisen viran tehtävässä puolestaan korostuu vastuu evankeliumin julistamisesta, sakramenttien hoitamisesta sekä apostolisen uskon säilyttämisestä. (H. Juntunen 1998, 5–7, 14.)

¹⁸⁵ Hallinto-vk:n mietintö n:o 1/1999, 27, 34; kevään 1999 kk, 33 §, 99–108.

pappia, puheenjohtajana toimii maallikko.¹⁸⁶ Asiaa koskeneessa hallituksen esityksessä todettiin seurakuntien luottamushenkilöiden vaikutusmahdollisuuden vähäisyys hiippakuntaa koskevassa päätöksenteossa. Hiippakunnat ovat yksiköitä, joihin kuuluu kymmeniä seurakuntia ja satoja tuhansia kirkon jäseniä. Kerran vuodessa kokoontuvan hiippakuntakokouksen tilalle perustettava, hiippakuntahallinnon toimintaa ja taloutta johtava hiippakuntavaltuusto sekä tuomiokapituliin esitetty luottamushenkilöedustus parantaisivat tilannetta.¹⁸⁷ Esitystä käsitelty eduskunnan hallintovaliokunta piti hiippakuntahallintoa koskevia muutoksia myönteisinä, koska ne vahvistavat kansanvaltaisuutta kirkon hallinnossa. Valiokunta kiinnitti kuitenkin huomiota kirkon henkilöstön väheneviin vaikutusmahdollisuuksiin, koska rovastikuntakokouksen ja hiippakuntakokouksen korvaaminen hiippakuntavaltuustolla merkitsee noin 18 000 kirkon työntekijän suoran hiippakuntatason vaikutus- ja aloitteenteko-oikeuden loppumista. Kyse on muiden henkilöstöryhmien kuin papiston vaikutusmahdollisuuksien heikkenemisestä. Valiokunnan mukaan eri henkilöstöryhmien edustukselliset vaikutusmahdollisuudet tulisi hiippakuntatasolla ja kirkossa muutoinkin järjestää esitettyä yhdenvertaisemmin.¹⁸⁸ Hiippakuntavaltuustot aloittivat toimintansa vuonna 2004.

Kevään 2017 kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta käsittelee kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä ja totesi, että kirkon toimintakulttuurin kehittämiseksi seurakuntalaisten osuutta seurakunnan toimintojen ja hallinnon järjestämisessä tulisi vahvistaa. Valiokunta kannatti komitean ehdotusta, että hiippakuntavaltuustot lakkautetaan. Synodaalisuuden turvaamiseksi lakkauttaminen edellyttäisi maallikkoedustuksen vahvistamista muussa toimieliimessä. Tulevaisuusvaliokunta piti hyvänä komitean ehdotusta järjestää asia siten, että tuomiokapitulin kollegioon lisätään neljä maallikkojäsentä.¹⁸⁹ Kirkolliskokous antoi kirkkohallitukselle tehtäväksi laatia ehdotus hiippakuntavaltuustojen lakkauttamisesta, hiippakuntavaltuustolle kuuluvien tehtävien

¹⁸⁶ Hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2002, 4; syksyn 2002 kk, 50 §, 301–302. Hiippakuntavaltuuston tehtävänä on muun muassa tukea ja edistää kirkon tehtävän toteutumista hiippakunnassa ja sen seurakunnissa sekä hyväksyä hiippakunnan toiminta- ja taloussuunnitelma sekä talousarvio ja tilinpäätös. (KL 17 b:1,1) Piispa Erik Vikström piti hiippakuntavaltuuston selvästi maallikkoenemmistöistä kokoonpanoa ongelmallisena piispan aseman ja tehtävien kannalta, kun piispa valmisteli ja panisi täytäntöön maallikkoenemmistöisen hiippakuntavaltuuston päätöksiä. (Syksyn 2002 kk, 21 §, 43.)

¹⁸⁷ HE 121/2003 vp, 7–8.

¹⁸⁸ HaVM 15/2003 vp, 3.

¹⁸⁹ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2017, 7, 10. Perustevaliokunta totesi lausunnossaan tulevaisuusvaliokunnalle, että hiippakuntavaltuustot voidaan lakkauttaa. Valiokunnan enemmistön mukaan tämä ei edellytä tuomiokapitulin maallikkoedustajien määrän lisäämistä. Siinä olisi kyse näennäistehtävien lisäämisestä edustuksellisen tasapainon turvaamiseksi. (Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 10.) Asian täysistuntokäsittelyssä piispa Häkkinen totesi tuomiokapitulin kollegion työssä keskeistä olevan papiin liittyvät tehtävät, joten työssä korostuu piispallinen kaitsenta. Toimielimen kokoonpanon tulisi lähenteä sen tehtävästä. (Kevään 2017 kk, 3.5.2017 kello 18.00, 2 §, 82.)

hoitamisesta ja hiippakuntahallinnon synodaalisuuden turvaamisesta.¹⁹⁰ Kirkkohallituksen täysistunto päätti kuitenkin pyytää piispainkokousta selvittämään hiippakuntavaltuustojen toiminnan uudistamista voimassa olleen lainsäädännön mukaisesti.¹⁹¹ Tämä tarkoitti sitä, ettei hiippakuntavaltuustoja lakkauteta eikä niiden tehtäviä muuteta. Kevään 2019 kirkolliskokoukselle tehtiin edustaja-aloite hiippakuntavaltuustojen lakkauttamiseksi, koska niillä ei ole selkeää tehtävää ja niiden lakkauttaminen keventäisi kirkon hallintoa ja vähentäisi kustannuksia. Suurin osa hiippakuntavaltuustojen tehtävistä on kirkolliskokousasioiden valmistelua, joka voitaisiin siirtää hiippakuntien kirkolliskokousedustajien kirkolliskokousta valmistelevalle kokouksen tehtäväksi. Synodaalisuus säilyisi, koska hiippakunnasta valituista kirkolliskokousedustajista on pappeja ja maallikoita aina yhtä monta.¹⁹² Yleisvaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous lähetti aloitteen kirkkohallitukselle ja piispainkokoukselle jo vireillä olleessa kirkon hallinnon kehittämisvalmistelussa huomioon otettavaksi.¹⁹³

Tutkimusaineistossa toinen keskeinen virka- ja edustusrakenteen tasapainon toteutumiseen liittynyt kysymys koskee seurakuntaneuvoston puheenjohtajuutta. Asiaa käsiteltiin kirkolliskokouksessa 1990-luvun lopulta lukien. Yhtäältä kirkkoherran itseoikeutettua puheenjohtajuutta pidettiin tärkeänä, koska hänellä on kokonaisvastuu seurakunnan toiminnasta – seurakunta on valinnut kirkkoherran johtajakseen ja vastuunkantajaksi. Kyse on hengellisen viran vastuusta myös piispalle ja Jumalalle. Lisäksi kirkkoneuvosto on nimenomaan seurakunnan hengellisiä asioita hoitava toimielin. Kyse on kirkon järjestysmuodon keskeisestä asiasta.¹⁹⁴ Toisaalta kirkkoherran puheenjohta-

¹⁹⁰ Kevään 2017 kk, 4.5.2017 kello 9.00, 4 §, 45.

¹⁹¹ Kh:n ilmoitus n:o 2/2019, 2. Kirkkohallitus päätyi tähän ratkaisuun äänestystuloksella 7–4.

¹⁹² Edustaja-aloite n:o 2/2019.

¹⁹³ Yleis-vk:n mietintö n:o 1/2019; kevään 2019 kk, 10.5.2019, kello 9.15, 4 §, 20. Esityksessä uudeksi kirkkolaiksi ehdotettiin hiippakuntavaltuustojen säilyttämistä. (HE 19/2019 vp, 50, 146–147.)

¹⁹⁴ Esim. piispa E. Vikström ja piispa Laulaja, syksyn 1997 kk, 45 §, 213, 220; piispa E. Vikström, ed. Ahonen ja ed. Ripatti, v. 2000 ylim. kk, 8 §, 28–35; piispa Pihkala ja ed. Järveläinen, v. 2000 ylim. kk, 11 §, 62–63, 66; hallintovaliokunnan jäsenten Salo, Sipola ja Malinen eriävä mielipide hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2013; ed. Silfverhuth ja piispa Repo, kevään 2013 kk, 16 §, 95–96. Yleisvaliokunta totesi vuonna 1997, ettei virka- ja edustusrakenteen mukainen yhteisvastuullisuuden periaate ole ristiriidassa sen kanssa, että kirkon viralla on kirkon eri tasoilla erityisvastuunsa tai että kirkon hallintoelimiissä maallikoiden ja papiston lukumääräiset suhteet ovat erilaiset. (Yleis-vk:n mietintö n:o 17/1997, 10.) Piispa Laulaja korosti sitä, ettei kirkon järjestystä voi muuttaa siksi, että asiaan liittyy joitakin käytännön ongelmia. (Syksyn 1997 kk, 45 §, 220.) Kirkolliskokouksen käsitellessä keväällä 2007 kirkkoherran vaalin muuttamista välilliseksi vaaliksi piispa Pihkala piti muutosehdotusta ongelmallisena virka- ja edustusrakenteen kannalta: kun kirkkoherra valitaan välittömässä seurakuntalaisten suorittamassa vaalissa, kirkkoherran mandaatti ei perustu edustusrakenteen antamaan mandaattiin. Jos luovutaan välittömästä vaalista, tulee tarkastella, mitä vaikutuksia sillä olisi kirkkojärjestyksen mukaiseen virka- ja edustusrakenteen tasapainoon. (Kevään 2007 kk, 29 §.)

juutta vastustettiin demokratian ja hyvän hallinnon periaatteiden nojalla: seurakuntaneuvoston puheenjohtajana kirkkoherra toimii asioiden valmistelijana, esittelijänä, päättäjänä ja täytäntöönpanijana. Osallistuminen kaikkiin päätöksenteon vaiheisiin voi saada aikaan esteellisyyden. Siksi seurakuntaneuvoston puheenjohtajaksi tulisi valita neuvoston maallikkojäsen.¹⁹⁵ Kolmantena asian ratkaisuvaihtoehtona esitettiin, että koska puheenjohtajuutta voidaan pitää tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä, seurakunnalle tulisi jättää mahdollisuus järjestää asia valitsemallaan tavalla. Kirkollishallinnossa tulisi seurata julkisyhteisöjen muutoinkin omaksumia menettelytapoja.¹⁹⁶

Seurakuntaneuvoston puheenjohtajuus oli kirkon eri toimielimille vaikea kysymys. Syksyllä 1997 kirkolliskokouksen perustevaliokunta totesi, että kirkon perinteeseen kuuluu virka- ja edustusrakenteen yhteinen vastuu kirkon toiminnassa ja hallinnossa. Yhteisvastuu ei kuitenkaan estä sitä, että kirkon viralla on eri toimielimissä ja eri tehtävissä erityisvastuunsa. Lisäksi papiston ja maallikoiden edustajien määrälliset suhteet voivat olla eri toimielimissä erilaiset. Perustevaliokunnan mukaan kirkkoherran puheenjohtajuus on luonteva ratkaisu, mutta luottamushenkilön puheenjohtajuuskin olisi mahdollinen.¹⁹⁷ Kirkkohallitus teki asiassa esityksen syksyn 1999 kirkolliskokoukselle ja totesi, että evankeliumin on oltava läsnä seurakunnan asioita käsiteltäessä. Siksi kirkon päätöksenteossa ovat yhtä aikaa mukana virkarakenne ja edustusrakenne. Kirkkohallitus äänesti kannastaan ja puheenjohtajan ääni ratkaisi asian niin, että kirkkohallitus esitti kirkkoherran säilyttämistä kirkkoneuvoston itseoikeutettuna puheenjohtajana.¹⁹⁸ Kirkolliskokouksen hallintovaliokunta päätyi äänin 9–8 esittämään, että seurakuntaneuvoston puheenjohtaja valittaisiin vaalilla.¹⁹⁹ Kirkolliskokous kuitenkin päätti säilyttää kirkkoherran kirkkoneuvoston puheenjohtajuuden.²⁰⁰ Asiaan palattiin kevään 2000 kirkolliskokoukselle tehdyssä edustaja-aloitteessa, jonka mukaan kirkkoherra ja

¹⁹⁵ Esim. ed. Sahi, syksyn 2012 kk, 9 §, 44; ed. Ojala ja ed. Ala-Kapee-Hakulinen, syksyn 2012 kk, 17 §, 81, 90; ed. Nivala, kevään 2013 kk, 16 §, 109. Edustajat Ala-Kapee-Hakulinen ja Aakko totesivat hallintovaliokunnan mietinnöstä tekemässään eriävissä mielipiteessä, että tämä järjestely on perustuslain ja hallintolain hyvää hallintoa koskevien säännösten vastainen. Tämä on myös vastoin kirkon tavoitettavia toimia eettisenä arvojohtajana. (Hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2013, 26–27.) Edustaja Ala-Kapee-Hakulinen totesi vielä, että kirkon hallintoa arvioidaan paitsi teologisten, myös maallisten seikkojen perusteella. Luottamushenkilötoimielimen puheenjohtajaa tai jäsentä ei tule valita henkilön virka-aseman perusteella. (Kevään 2013 kk, 16 §, 112–113.)

¹⁹⁶ Esim. ed. Lehtipuu, v. 2000 ylim. kk, 8 §, 37–38; ed. Ruokonen, v. 2000 ylim. kk, 11 §, 61.

¹⁹⁷ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/1997, 10.

¹⁹⁸ Kh:n esitys n:o 11/1999, 20, 29–30.

¹⁹⁹ Hallinto-vk:n mietintö n:o 5/1999, 4. Valiokunnan jäsenet Ripatti, Leinonen ja Seppälä puolsivat kirkkoherran puheenjohtajuuden säilyttämistä, koska kirkon järjestysmuodon mukaan kirkkoherra johtaa seurakuntaa. Siksi hänen tulee olla seurakunnan toiminnasta vastaavien toimielinten puheenjohtaja. (Hallinto-vk:n mietintö n:o 5/1999, 13.)

²⁰⁰ V. 2000 ylim. kk, 11 §, 69.

luottamushenkilö hoitaisivat puheenjohtajuutta yhdessä. Luottamushenkilö-puheenjohtaja osallistuisi asioiden valmisteluun ja hänellä olisi mahdollisuus johtaa puhetta tarvittaessa.²⁰¹ Hallintovaliokunnan mukaan neuvoston puheenjohtajuus voidaan toteuttaa ehdotetulla kahden puheenjohtajan mallilla. Kirkkoherra toimisi edelleen puheenjohtajana, mutta hän, varapuheenjohtaja ja seurakuntaneuvosto voisivat sopia puheenjohtajuuteen kuuluvien tehtävien jakamisesta. Maallikko ei kuitenkaan voisi pysyvästi toimia neuvoston kokouksen puheenjohtajana.²⁰² Kirkolliskokous hyväksyi hallintovaliokunnan mietinnön ja teki sen mukaisen kirkkolain muutosehdotuksen.²⁰³

Syksyllä 2012 ja keväällä 2013 kirkolliskokous käsitteli kirkkohallituksen esitystä seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoista. Esityksessä korostettiin sitä, että virka- ja edustusrakenteen tehtäväjaon tulee olla selkeä. On määriteltävä yksiselitteisesti päätöksentekijöiden ja esittelijöiden asema päätöksentekojärjestelmässä.²⁰⁴ Kirkolliskokouksen hallintovaliokunta totesi, että asiassa on kyse luottamushenkilöiden vastuusta ja tehtävistä sekä kirkon perinteestä. Valiokunnan enemmistö esitti, että luottamushenkilö valittaisiin seurakuntaneuvoston puheenjohtajaksi. Se perusteli kantaansa kirkkoherran laaja-alaisella ja vaikutusvaltaisella johtamistehtävällä, johon liittyy merkittävä valmisteluvastuu ja –valta. Seurakuntaneuvoston puheenjohtajuus ei ole kirkkoherran aseman ja johtamistehtävän kannalta keskeisin asia. Hän toimisi edelleen seurakuntaneuvoston jäsenenä.²⁰⁵ Kirkolliskokous hyväksyi valiokunnan mietinnön seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoista.²⁰⁶ Valmistelussa edettiin seurakuntarakenteiden kehittämisen yksityiskohtiin. Kirkkohallitus teki yksityiskohdista esityksen keväällä 2014 ja esitti muun muassa, että kirkkoherra olisi seurakuntaneuvoston jäsen. Neuvoston puheenjohtaja valittaisiin jäsenten joukosta. Kirkkohallituksen mukaan pappien edustus seurakunnan hallinnossa on teologisesti perusteltua, kirkon traditioon liittyvää ja

²⁰¹ Edustaja-aloite n:o 9/2000. Kirkkohallitus antoi asiasta esityksen n:o 4/2002 kevään 2002 kirkolliskokoukselle.

²⁰² Hallinto-vk:n mietintö n:o 6/2002, 3–5.

²⁰³ Syksyn 2002 kk, 34 §, 195; syksyn 2002 kk, 46 §, 296.

²⁰⁴ Kh:n esitys n:o 11/2012, 23. Todettakoon, että keväällä 2014 kirkkohallitus teki kirkolliskokoukselle esityksen kirkon keskushallintoa koskevan sääntelyn muuttamiseksi. Kirkkohallituksen mukaan ei ole hyvän hallintotavan kannalta täysin ongelmatonta, että arkkipiispa toimii sekä kirkolliskokouksen että sen päätöksiä valmistelevien ja toimeenpanevien toimielinten puheenjohtajana. Arkkipiispan kirkolliskokouksen puheenjohtajuutta voidaan pitää tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä, joskin asiaan liittyy myös teologisia näkökulmia. Arkkipiispan puheenjohtajuus oli ollut käytössä koko kirkolliskokouksen historian ajan. Lisäksi kirkolliskokous on kirkon ylin päättävä toimielin. Kirkkohallitus ei esittänyt muutosta kirkolliskokouksen puheenjohtajuuteen, ei myöskään piispainkokouksen eikä kirkkohallituksen täysistunnon puheenjohtajuuteen. Tähän johtopäätökseen kirkkohallitus päätyi muun muassa asiasta saatujen piispainkokouksen ja arkkipiispan lausuntojen perusteella. Piispainkokous korosti puheenjohtajuuteen liittyvää hengellistä ulottuvuutta. (Kh:n esitys n:o 4/2013, 17, 23–24, 31.)

²⁰⁵ Hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2013, 23–24.

²⁰⁶ Kevään 2013 kk, 21 §, 176.

tarkoituksenmukaista. Kirkon viran edustajan jäsenyys on vähimmäisvaatimus, jotta toimielimessä toteutuu synodaalisuuden periaate.²⁰⁷ Kevään 2015 kirkolliskokouksen lakivaliokunta puolsi kirkkohallituksen esitystä: neuvoston puheenjohtajuus ratkaistaisiin päättämällä paikallisesti, toimiiko puheenjohtajana kirkkoherra vai luottamushenkilö. Tämä järjestely ottaisi huomioon sekä episkopaalisen että synodaalisen periaatteen.²⁰⁸ Kirkolliskokous jätti esityksen raukeamaan, erityisesti esityskokonaisuuteen sisältyneen seurakuntien seurakuntayhtymään liittymispakkoa koskevan asian vaikeuden vuoksi.²⁰⁹

Kirkolliskokouksen virka- ja edustusrakenteen tasapainoon liittyy ehdotus johtoryhmätyöskentelyn käyttöönotosta seurakuntahallinnossa. Kun kirkolliskokouksen hallintovaliokunta käsitteli keväällä 2013 seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoja, se esitti, että seurakuntayhtymän hallinnon keventämiseksi lakkautettaisiin yhteinen kirkkoneuvosto ja sen tilalle perustettaisiin seurakuntayhtymän johtoryhmä, johon voisivat kuulua yhtymän johtavat viranhaltijat ja seurakuntien kirkkoherrat.²¹⁰ Johtoryhmän perustamista vastustettiin, koska se lisäisi virkamiesvaltaa erityisesti asioiden valmistelussa. Seurakunnan luottamushenkilöiden pitäisi voida olla mukana valmisteltaessa asioita yhteiselle kirkkovaltuustolle.²¹¹ Kirkolliskokous päätti, ettei yhteistä kirkkoneuvostoa lakkauteta.²¹² Kirkolliskokous palasi johtoryhmäky-symykseen keväällä 2017, kun perustevaliokunta antoi lausunnon tulevaisuuskomitean mietinnöstä. Valiokunta piti kirkkoneuvoston korvaamista johtoryhmällä ongelmallisena yhteisen pappeuden ja seurakuntalaisten vaikutus-

²⁰⁷ Kh:n esitys n:o 3/2014, 13, 18. Asian ratkaisuvaihtoehtoja pohtiessaan kirkkohallitus luonnehti demokration toteutumista ja käyttötarvetta kirkossa. Sen mukaan demokratia on kirkon hallinnossa riittämätön kansanvaltaisuuden toteutumiseksi, sillä kirkon toiminnassa ja hallinnossa vaikuttaa demokratiaa vanhempi ja laaja-alaisempi periaate, yhteinen pappeus. Se sisältää kansanvaltaisuuden lisäksi osallisuuden Kristuksen pelastusteosta ja kirkolle kuuluvasta tehtävästä. (Kh:n esitys n:o 3/2014, 15.)

²⁰⁸ Laki-vk:n mietintö n:o 1/2015, 16. Lakivaliokunnan mietintöön liittyi tältä osin valiokunnan jäsenen Seppälä, Vuorikari, M. Nurmi ja Ansaharju eriävä mielipide, jossa he puolsivat seurakuntaneuvoston puheenjohtajuuden säilyttämistä entisellään. (Laki-vk:n mietintö n:o 1/2015, 16.) Hallintovaliokunta puolsi esitystä todeten muun muassa, että paikallinen mahdollisuus päättää puheenjohtajasta on hyvä kompromissi episkopaalisen ja synodaalisen periaatteen toteuttamiseksi. (Hallinto-vk:n lausunto n:o 2/2014, 6.) Piispainkokous päätyi lausunnossaan äänestyksen jälkeen siihen, ettei puheenjohtajuussäännöstä tulisi muuttaa. (Pk:n lausunto n:o 1/2014, 6.)

²⁰⁹ Kevään 2015 kk, 35 §, 169–173. Toukokuussa 2019 kirkkolakiuudistusehdotuksen hyväksymisen yhteydessä annetun uuden kirkkojärjestyksen mukaan kirkkoherra toimisi seurakuntaneuvoston puheenjohtajana. Tämä kirkkojärjestys ei ole voimassa, mutta se kuvaa kirkolliskokouksen kantaa puheenjohtajuuskysymykseen.

²¹⁰ Hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2013, 19.

²¹¹ Esim. hallintovaliokunnan jäsenen Perttula, Aakko, Väistö ja Härkönen eriävä mielipide valiokunnan mietinnöstä, hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2013, 30; ed. Rajala, kevään 2013 kk, 16 §, 84–85.

²¹² Kevään 2013 kk, 21 §, 171.

mahdollisuuksien lisäämisen kannalta. Perustevaliokunnan mukaan johtoryhmämalliin siirtyminen lisääisi työntekijäkeskeisyyttä. Lisäksi maallikkovalta keskittyisi yhä harvemmille henkilöille.²¹³

Tutkimusjakson lopulla kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta otti kantaa virka- ja edustusrakenteeseen liittyviin periaatteisiin. Syksyllä 2014 se käsittelee kirkon organisaatiojärjestelmän uudistamista ja kirkon keskushallinnon supistamista ja totesi, että kirkon elämässä, hallinnossa ja päätöksenteossa keskeistä on kristittyjen yhteinen pappeus, johon sisältyy paitsi oikeus ja velvollisuus osallistua kirkkoa koskevaan päätöksentekoon, myös ja ennen kaikkea osallisuus Kristuksen pelastusteosta ja hänen kirkolle antamastaan tehtävästä. Kirkon toiminta on järjestettävä kirkon perusteiden mukaisesti. Kirkko ei ole valtion kaltainen kansanvaltainen yhteisö, vaan kirkon olemassaolo perustuu Jumalan tahtoon. Kirkko on Jumalan kansa, jonka elämää sääntelevät ensisijassa Raamattu ja kirkon tunnustus. Näin ollen tavanomaiset demokratian periaatteet eivät vaikeuksitta sovellu kirkon toimintaan. Tosiasiassa kirkon jäsenten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ovat paremmat kuin mitä demokratia pystyy turvaamaan.²¹⁴ Keväällä 2017 tulevaisuusvaliokunta piti tärkeänä kirkon toimintakulttuurin kehittämistä niin, että siirrytään työntekijäkeskeisestä ajattelusta seurakuntalaislähtöiseen ajatteluun. Seurakuntalaisten vaikutusmahdollisuuksia ja tehtäviä tulisi lisätä paitsi seurakunnan toimintojen järjestämisessä, myös hallinnossa. Näin ollen seurakunnan maallikkoedustuksen sisältävien toimielinten merkitystä tulisi vahvistaa. Maallikkovastuun lisääminen vaikuttaisi myös kirkon erityisen viran asemaan.²¹⁵

Virkarakennetta ja edustusrakennetta koskevan tutkimusaineiston arviointi

**Uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian vai kirkon julkisoi-
keudellisen aseman painotus.** Kirkon järjestysmuodon ja tradition mukaista virka- ja edustusrakennetta koskevat järjestelyt ovat selkeästi kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluva asia. Tästä kertoo myös se, ettei tutkimusaineistossa ole asiaa koskevia ylimpien laillisuusvalvojien kannanottoja. Valtio on kirkon ehdotuksen mukaisesti säätänyt virka- ja edustusrakennetta koskevat säännökset kirkkolakiin. Huomionarvoista on, että hiippakuntahallinnon kehittämistä koskeneen hallituksen esityksen käsittelyssä vuonna 2003 eduskunnan hallintovaliokunta nimenomaisesti mainitsi myönteisenä kansanvaltaisuuden lisäämisen kirkon hallinnossa. Lisäksi se toi esiin huolensa kirkon muiden henkilöstöryhmien kuin pappien vaikutusmahdollisuuksien vähene-
misestä. Valiokunnan mukaan asia tulisi korjata. Asia jäi kuitenkin ainoastaan maininnaksi valiokunnan mietinnössä. Voidaan siis todeta, että valtio ei juurikaan ole puuttunut kirkon mahdollisuuksiin muodostaa järjestysmuotonsa

²¹³ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 8.

²¹⁴ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2014, 5–6.

²¹⁵ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2017, 7.

ja hallintonsa kirkon perinteen mukaisesti, vaikka samaan aikaan yhteiskunnassa yleisesti ovat lisääntyneet demokratian ja hyvän hallinnon mukaiset vaatimukset. Havainto on merkittävä. Periaatteessa olisi ollut mahdollista, että valtio olisi selvästi edellyttänyt kirkon ottavan huomioon nämä julkishallinnon järjestämisen vaatimukset. Tällaisia vaatimuksia alettiin kuitenkin yhä enemmän esittää kirkolliskokouksen sisältä. Tutkimusaineiston perusteella ei voida päätellä, oliko valtion asiaan puuttumattomuuden syynä kirkon uskonyhteisöaseman ja sisäisen autonomian kunnioittaminen vai se, että kirkko itse toteutti ja ilmaisi olevansa halukas toteuttamaan yhä lisää demokratian ja hyvän hallinnon periaatteiden mukaisia uudistuksia kirkon hallinnossa.

Kirkolliskokous totesi toistuvasti, että kirkon virka- ja edustusrakenteen yhteisvastuu on kirkon tunnustuksen ja järjestysmuodon mukainen järjestely, joka vaikuttaa kirkon rakenteissa ja päätöksenteossa. Sellaisena se kuuluu uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian ydinalueeseen. Uskonyhteisöluonne korostui myös esimerkiksi kannanotoissa, joiden mukaan kirkolliskokouksen pappisedustuksessa on ensisijassa kyse Jumalan sanan ja sakramentin viran läsnäolosta synodissa, ei teologisen asiantuntemuksen turvaamisesta. Hengellisellä viralla on kirkossa erityinen merkitys ja vastuu. Kirkolliskokouksessa korostettiin myös sitä, että kirkon perusta, olemus ja tehtävä ovat Jumalasta lähtöisin. Siten kirkko eroaa täysin valtiosta ja muista yhteisöistä eikä yleisiä yhteiskunnallisia toiminnan järjestelyn muotoja voida sellaisinaan soveltaa kirkossa.

Tutkimusaineiston perusteella on pääteltävissä, että vaikka virka- ja edustusrakenteen yhteys kirkon hallinnossa kuuluu kirkon uskonyhteisöluonteeseen ja sellaisena sen pysyvyyteen pitäisi voida luottaa, tämän yhteyden tasapainoa koeteltiin kirkolliskokouksessa. Sisäisen autonomiansa nojalla kirkko määrittää, mikä on virka- ja edustusrakenteen yksityiskohtien järjestelyssä se liikkumavara, jotta tasapainoa ei horjuteta. Koetteluna voidaan pitää erityisesti kannanottoja, joissa maallikkoedustuksen lisäämistä vaadittiin toimieliimiin, joihin se ei kirkon järjestysmuodon mukaan varsinaisesti sovi. Ehdotettu maallikkojäsenten lisääminen tuomiokapituliin ei olisi perustunut tuomiokapitulin tehtäviin liittyviin syihin. Kirkkoherran seurakuntaneuvoston itseoikeutettua puheenjohtajuutta puolestaan perusteltiin sillä, että tämä järjestely on kirkon järjestysmuodossa keskeinen ja että kirkkoherralla on kokonaisvastuu seurakunnan toiminnasta, vastuu myös Jumalalle. Näissä kannanotoissa painotus oli uskonyhteisön mukainen. Kirkon julkisoikeudellisen aseman näkökulma oli kannanotoissa, joiden mukaan kirkkoherran toimiessa seurakuntaneuvoston puheenjohtajana hän osallistuu päätöksenteon kaikkiin vaiheisiin, mikä on hyvän hallinnon periaatteiden vastaista. Kirkkoherran itseoikeutetun puheenjohtajuuden todettiin olevan myös demokratian periaatteiden vastaista. Lisäksi puheenjohtajuutta pidettiin ainoastaan tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä. Useiden vaiheiden jälkeen kirkolliskokous päätyi eräänlaiseen välitysratkaisuun, jonka mukaan voidaan sopia seurakuntaneuvoston puheenjohtajan tehtävien jakamisesta. Sittemmin asiassa pyrittiin yhä selkeämpään ja demokraattisempaan päätöksentekojärjestelmään. On huomattava,

että päätöksenteon selkeyden ja maallikkoedustuksen painoarvon lisääminen ei ole kirkon uskonyhteisöluonteen vastaista, mutta jos näitä tavoitteita perustellaan yleisillä hallinnon periaatteilla ja demokratiavaatimuksilla, kyse on kirkon julkisoikeudellisen aseman painotuksesta.

Tutkimusjakson edetessä edustusrakenteen merkityksen ja demokratian periaatteiden lisäämistavoitteet voimistuivat kirkolliskokouksessa. Siksi 2010-luvulla kahdesti esiin noussut ehdotus, että yksinomaan viranhaltijoista koostuva johtoryhmä korvaisi yhteisen kirkkoneuvoston, oli yllättävä. Ehdotetun järjestelyn voidaan tulkita olleen ajalleen tyypillinen, yhteiskunnassa ja myös julkisyhteisöissä yleisen hallinnollisen toimintamallin mukainen mutta kirkon järjestysmuodon vastainen.

Virka- ja edustusrakenteeseen liittyvää kirkon sisäistä autonomiaa on syytä tarkastella myös siitä näkökulmasta, että hiippakuntavaltuustojen lakkauttamisen ja seurakuntaneuvoston puheenjohtajuuden selkiinnyttämisen tarpeen tultua todetuksi kirkolliskokouksella ei ollut keinoja tehokkaasti muuttaa tilannetta. Hiippakuntavaltuustojen lakkauttaminen estyi tai ainakin hidastui, kun kirkkohallitus ei valmisteellut asiaa kirkolliskokouksen toimeksiannon mukaisesti. Seurakuntaneuvoston puheenjohtajuusasia ei edennyt, koska seurakuntahallinnon laaja kokonaisuudistusesitys raukesi.

Tutkimusaineistossa on tuotu esiin se, että julkisyhteisönä kirkko on sidottu eräisiin hallinnollisiin menettelyihin, jotka tekevät päätöksenteosta jäykkää ja hidasta. Tämän voidaan nähdä vaikuttavan kirkon sisäisen autonomian toteutumiseen. Sinänsä kirkon järjestysmuotoon perustuvassa päätöksentekomenettelyssä on olennaista, ettei esimerkiksi kirkon opin ja tunnustuksen tulkintaa koskevia asioita voida muuttaa helposti. Tämä suojaa kirkon sisäisen autonomian alaan kuuluvia asioita. Tosin tämän suojan tulee perustua kirkon oman järjestyksen mukaisiin päätöksenteolle asetettuihin vaatimuksiin, ei julkishallinnon menettelytapoihin.

Tutkimusjakson loppupuolella kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta pohti kirkon organisaatiojärjestelmän uudistamista ja toi selvästi esiin kristittyjen yhteisen pappeuden vaikutuksen myös kirkon hallintoon ja päätöksentekoon. Hallintoaan järjestäessään kirkon tulee ottaa huomioon jokaisen kristityn osallisuus Kristuksen pelastusteosta sekä oikeus ja velvollisuus osallistua kirkon tehtävän täyttämiseen ja kirkkoa koskevaan päätöksentekoon. Nämä osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ovat paremmat kuin mitä demokratia pystyy turvaamaan. Demokratia ei myöskään luontaisesti sovi kirkon toimintaan. Näissä kannanotoissa on vahva uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian painotus.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus. Virka- ja edustusrakennetta koskevissa kirkolliskokouksen kannanotoissa oli kirkon ylipositiiviseen oikeuteen ja teologiaan perustuva lähtökohta: kyse on kirkon järjestysmuodon keskeisestä asiasta ja kirkon järjestysmuodon ja hallinnon tulee olla kirkon tunnustuksen mukaisia. Kirkolliskokous painotti myös kirkon viran erityistä vastuuta sanan, sakramenttien ja kirkon muun hengellisen toiminnan hoitamisessa. Näissä

kannanotoissa on teologian painotus. Virka- ja edustusrakennetta käsitellessään kirkolliskokouksen pääasiallinen huomio oli asian käytännön järjestyksessä eli positiivisessa oikeudessa ja juridiikassa: miten järjestetään kirkon tunnustuksen mukainen kirkon erityisen viran ja yleisen pappeuden edustus kirkon hallinnossa ja miten siitä säädetään. Järjestelyvaihtoehtoja pohdittaessa tuotiin esiin se, että kirkon ylipositiivisessa oikeudessa ei ole ohjetta siitä, miten kirkon päätöksenteko tulisi yksityiskohdissaan järjestää. Kirkolliskokouksen mukaan viitettä tästä saadaan siitä, että kirkko on Jumalan tahtoon perustuva yhteisö, jonka elämässä ja myös päätöksenteossa on olennaista osallisuus Kristuksen pelastusteosta. Kannanotossa on kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian näkökulma. Kirkolliskokouksen voidaan havaita nojautuneen kirkon ylipositiiviseen oikeuteen myös, kun kirkkoherran seurakuntaneuvoston puheenjohtajuutta perusteltiin sillä, että kirkkoherra on virkansa hoidosta vastuussa myös Jumalalle. Samassa asiassa vedottiin positiiviseen oikeuteen ja juridiikkaan, kun vaadittiin, että seurakunnan hallinnossa pitää noudattaa yleisiä hallinnon periaatteita, jotka estävät saman henkilön toimimisen asian valmistelijana, esittelijänä, päätöksentekijänä ja täytäntöönpanijana.

Vuonna 1995 kirkolliskokous totesi, että tietyt virka- ja maallikkojäsenkiintiöt perustuvat teologiseen ratkaisuun. Sittemmin, erityisesti 2000-luvulla tultaessa kirkolliskokouksen käsiteltäväksi tuli maallikkoedustuksen lisäämispyrkimyksiä. Teologisesti ongelmallinen oli pyrkimys lisätä tuomiokapitulien maallikkoedustusta, koska tuomiokapitulin tehtävien perusteella lisäys vaikutti lähinnä kiintiöjäsenyydeltä, ei päätöksenteon edellytyksiä tai maallikoiden vaikutusmahdollisuuksia parantavalta. Teologisesti ongelmallisena voidaan pitää myös hiippakuntavaltuustojen perustamista, koska niillä ei ole riittävän vaikuttavaa tehtäväkokonaisuutta hiippakuntahallinnossa. Tällainen järjestely ei ole kirkon järjestyksen kannalta hyvä. Tuomiokapitulien maallikkoedustuksen lisäämistä voitaneen pitää yleisen yhteiskunnan toimintatapojen vaikutuksena kirkon hallintoon ja lainsäädäntöön, siten myös pikemmin kuin juridiikan kuin teologian näkökulmana.

Kirkolliskokouksen käsitellessä seurakuntaneuvoston puheenjohtajuutta todettiin kirkkoherran hengellinen vastuu seurakunnan toiminnasta. Lisäksi kirkkoherran puheenjohtajuus oli kirkon järjestysmuodossa tärkeä asia. Painotukset olivat teologiset. Kirkolliskokouksessa esitettiin myös juridiikkapainotteisia kannanottoja, kun vaadittiin demokratian ja esteellisyystilanteita ehkäisevän hyvän hallinnon periaatteiden omaksumista seurakunnan päätöksenteossa. Kirkolliskokous ratkaisi asian kahden puheenjohtajan mallilla, joka oli mahdollisesti epäselvä ja epätydyttävä ratkaisu sekä teologian että juridiikan näkökulmasta. Sittemmin kirkolliskokous pyrki siirtämään puheenjohtajakysymyksen vaalilla ratkaistavaksi siten, että seurakuntaneuvosto valitsisi keskuudestaan puheenjohtajan. Menettely olisi selkeä, mutta se etäännyisi edelleen kirkon perinteen ja järjestysmuodon mukaisesta, kirkkoherran kokonaisvastuuta korostavasta järjestelystä ja toisi kirkon hallintoon lisää yleistä hallintomenettelyä. Painotus oli juridinen.

Huomattavaa on, että siltä osin kuin edellä todetuissa asioissa oli positiivisen oikeuden ja juridiikan painotuksia, ne tulivat kirkon sisältä, eivät valtion vaatimuksina.

Tutkimusjakson lopussa kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta totesi kirkon olemassaolon perustuvan Jumalan tahtoon. Kirkon elämää sääntelevät ensisijassa Raamattu ja kirkon tunnustus. Kirkon jäsenen oikeuksien ja velvollisuuksien perusta puolestaan on osallisuus Kristuksen pelastustekoon ja Kristuksen antamaan tehtävään. Nämä seikat erottavat kirkon järjestyksen yleisen yhteiskunnan mukaisista järjestyksistä. Näissä kannanotoissa oli kyse kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian painotuksesta.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus. Tutkimusaineiston perusteella valtio ei puuttunut kirkon virka- ja edustusrakenteen mukaisiin hallinnon järjestelyihin, esimerkiksi vaatimalla demokratian periaatteiden käytön lisäämistä tai hyvän hallinnon varmistavien menettelyjen käyttöön ottamista. Tätä voidaan pitää staattisuutena. Kuitenkin, jos valtion menettelyn syynä oli nimenomainen kirkon sisäisen autonomian kunnioittaminen, toimintaa voidaan pitää jopa dynaamisena.

Kirkolliskokouksen kannanotot, joissa vedotaan kirkon tunnustukseen, järjestykseen ja perinteeseen, ovat staattisia. Tutkimusjakson edetessä yleistyneitä kannanottoja maallikoiden osuuden lisäämisestä kirkon hallintoelimiä voidaan pitää dynaamisina. Esimerkkinä maallikkovaikutusvallan lisäämisestä ja uudenlaisen toimintatavan omaksumisesta voidaan mainita hiippakuntavaltuustojen perustaminen. Sittenkin todettiin, ettei niillä ollut kirkon toiminnan kannalta selkeää tehtävää. Tavoiteltu dynaamisuus ei toteutunut. Sen sijaan dynaamisuutta osoittaa se, että kirkolliskokous pyrki varsin pian muuttamaan tilanteen. Tutkimusjakson kuluessa se ei kuitenkaan pystynyt muutosta toteuttamaan. Se, että epätarkoituksenmukaiseksi todetun tilanteen korjaamista ei saatu aikaan, kertoo staattisuudesta.

Seurakuntaneuvoston puheenjohtajuusasiassa kirkkoherran hengellisen ja seurakunnan toiminnan kokonaisvastuun staattinen näkökulma joutui vähi-tellen väistymään, erityisesti koska yhä vahvemmin vaadittiin hyvän hallinnon mukaisten toimintatapojen käyttöönottoa päätöksenteon hajauttamiseksi. Näkökulmaa voidaan pitää dynaamisena. Asian käsittelyn yhteydessä esitettiin myös demokratian lisäämisen vaatimuksia. Tätä dynaamista näkemystä vastustettiin kirkon perusteisiin viittaamalla eli staattisin seikoin. Sinänsä yhteiskunnassa yhä lisääntyneiden demokratiavaatimusten vastustamista kirkon erityiseen olemukseen vedoten voidaan pitää myös dynaamisena.

Erityisesti 2010-luvun kirkolliskokouksen kannanottoja seurakuntalaisten vaikutusmahdollisuuksien ja jopa –velvollisuuksien lisäämisestä voidaan pitää dynaamisina, vaikka maallikoiden aktiivinen toiminta seurakunnassa on kirkon perinteen ja järjestysmuodon mukaista. Asiaa käsitellyt kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta korosti, ettei kyse ollut demokratian lisäämisestä kirkossa eikä voinutkaan olla, koska demokratia ei pysty antamaan kaik-kia niitä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia kuin mitä Jumalan kan-

salla on kirkossaan. Näin ollen kirkon yhteinen pappeus on hyvinkin dynaaminen järjestely, kun sitä verrataan demokratian mukaisiin, muodollisiinakin pidettäviin järjestelyihin. Tulevaisuusvaliokunta puhui myös siirtymisestä työntekijäkeskeisestä ajattelusta seurakuntalaislähtöiseen ajatteluun. Erityisesti 2010-luvulla kirkolliskokouksessa todettiin yhä useammin yhteisen pappeuden merkitys myös eräänlaisena varsinaisena kirkon työvoimana. Maallikoiden osaamista tulisi pyrkiä hyödyntämään kirkon työssä yhä enemmän. Kirkolliskokouksen kannanotoissa maallikoiden velvollisuudet alkoivat korostua oikeuksien ohella. Maallikoiden vastuun lisäämisessä oli dynaamisuuden painotus. Tästä ajattelusta poikkesi täysin kirkolliskokouksen hallintovaliokunnan ehdotus, että seurakuntayhtymään perustettaisiin yhteisen kirkkoneuvoston tilalle yksinomaan viranhaltijoista koostuva johtoryhmä. Esitys vaikutti olevan yhteiskunnassa yleisesti käytössä olevan organisaation johtamisen mallin mukainen. Kirkolliskokous ei tätä ehdotusta hyväksynyt. Voidaan tulkita, että kirkolliskokous oli tässä asiassa dynaamisempi kuin hallintovaliokuntansa.

3.2 KIRKOLLISKOKOUKSEN TEHTÄVÄT JA TOIMINTA

Kirkolliskokous on kirkon ylin päättävä toimielin ja lainsäädäntöelin, sellaisena keskeisin toimija myös kirkon sisäisen autonomian ja julkisoikeudellisen aseman kannalta. Tutkimuksen kirkolliskokouksen tehtäviä ja toimintaa koskevassa osuudessa käsitellään 1) kirkolliskokouksen kokoonpanoa, 2) kirkolliskokouksen tehtäviä, erityisesti tehtävää päättää kirkon oppia koskevista asioista sekä 3) kirkolliskokouksen päätöksentekojärjestelmään kuuluvaa määränemistövaatimusta.

Kirkolliskokouksen tehtäviä ja toimintaa koskeva säädösperusta

Kirkkolain 20 luvun 1 §:n mukaan kirkolliskokousedustajia ovat hiippakuntien piispat, kenttäpiispa, 96 valittua edustajaa, joista 32 pappia ja 64 maallikkoa, saamelaiskäräjien valitsema saamelaisten edustaja sekä valtioneuvoston määräämä edustaja. Yksi edellä todetuista maallikkoedustajista tulee valita Ahvenanmaan seurakunnista. Edustajien tulee olla kirkon jäseniä.²¹⁶ Mainitun luvun 3 §:n mukaan kirkolliskokouksen toimikausi kestää neljä vuotta. Kirkkojärjestyksen 20 luvun 3 §:n 1 momentissa säädetään, että kirkolliskokouksen

²¹⁶ Kirkolliskokouksen kokoonpano on pääosin samanlainen kuin vuoden 1869 kirkkolaissa, lähinnä kiintiöedustuksia on vähennetty. F. L. Schauman näki kirkolliskokouksen osin demokraattisesti valitussa kokoonpanossa uhan, että epäuskoiset voivat päästä määräämään kirkossa. Hän oli valmis ottamaan riskin. Tämän uhan torjumiseksi asetettiin kirkolliskokousedustajille hengelliseen elämään liittyvät kelpoisuusvaatimukset. Pirisen mukaan Uuden testamentin kirjoitukset puoltavat maallikkoiden osallistumista kirkon hallintoon ja päätöksentekoon. Kirkollinen demokraattinen päätöksenteko voi suojata liialliselta valtion puuttumiselta kirkon toimintaan ja pappisvallalta. Kuitenkaan liian pitkälle menevä demokraattinen päätöksenteko ei kuulu kirkon hallintoon. (Pirinen 1985, 158, 252, 266.)

puheenjohtajana on arkkipiispa tai jos arkkipiispan virka on avoinna, virassa vanhin piispa.

Kirkkolain 20 luvun 7 §:n 1 momentin mukaan: ”Kirkolliskokous käsittelee asioita, jotka koskevat kirkon oppia ja työtä sekä kirkon lainsäädäntöä, hallintoa ja taloutta.” Pykälän 2 momentissa on 12-kohtainen luettelo kirkolliskokouksen tehtävistä. Näitä ovat muun muassa hyväksyä ja määrätä käyttöön otettavaksi raamatunkäännös, kristinoppi, virsikirja ja kirkkokäsikirja; käsitellä kysymyksiä, jotka edellyttävät kirkon uskoa ja oppia koskevia tai niihin pohjautuvia periaatteellisia kannanottoja sekä ryhtyä toimenpiteisiin niiden johdosta; tehdä ehdotuksia kirkkolain säätämisestä, muuttamisesta tai kumoamisesta sekä hyväksyä kirkkojärjestys ja kirkon vaalijärjestys; antaa lausuntoja, tehdä esityksiä ja lausua toivomuksia valtioneuvostolle kirkon ja valtion suhdetta koskevissa merkittävissä kysymyksissä; päättää kirkon suhteista muihin kirkkoihin, uskontokuntiin ja kirkkojen välisiin järjestöihin ja yhteistyöstä niiden kanssa sekä hyväksyä kirkon keskusrahaston ja kirkon eläkerahaston toiminta- ja taloussuunnitelmat ja talousarviot.

Kirkkolain 20 luvun 9 §:ssä säädetään: ”Piispainkokouksella, kirkkohallituksella ja hiippakuntavaltuustolla on oikeus tehdä esityksiä sekä edustajalla aloitteita kirkolliskokoukselle.” Kirkkojärjestyksen 20 luvun 5 §:n mukaan piispainkokoukselle on varattava tilaisuus antaa lausunto, kun kirkolliskokous käsittelee kirkollisten kirjojen hyväksymistä ja määräämistä käyttöön otettavaksi taikka kysymyksiä, jotka edellyttävät kirkon uskoa ja oppia koskevia tai niihin pohjautuvia periaatteellisia kannanottoja sekä ryhtymistä toimenpiteisiin niiden johdosta.

Kirkkolain 20 luvun 10 §:n mukaan kirkolliskokouksessa vaaditaan kolme neljäjäsen määräänemmistöä päätettäessä asiasta, joka koskee raamatunkäännöstä, kristinoppia, virsikirjaa tai kirkkokäsikirjaa; kirkon uskoa ja oppia koskevaa tai niihin pohjautuvaa periaatteellista kannanottoa sekä ryhtymistä toimenpiteisiin niiden johdosta taikka kirkkolain säätämistä, muuttamista tai kumoamista koskevaa ehdotusta tai kirkkojärjestyksen hyväksymistä.

Kirkolliskokouksen tehtäviä ja toimintaa koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Tutkimusaineistossa ei ole kirkolliskokouksen tehtäviä ja toimintaa koskevia ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuja.

Vuoden 1968 kirkolliskokous käsiteli kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintöä. Komitea painotti demokratian periaatteiden noudattamista **kirkolliskokouksen jäseniä** valittaessa. Se piti kirkolliskokouksen pappisedustusta suurempana kuin mitä muuttunut aika edellytti.²¹⁷ Kirkolliskokouksen kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisvaliokunta ehdotti, että kirkolliskokouksen itseoikeutettuja jäseniä olisivat ainoastaan

²¹⁷ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintö, 1967, 20. Komitea korosti kuitenkin teologisen asiantuntemuksen ja kirkon toiminnan tuntemuksen tärkeyttä. Se painotti myös riittävää juridista osaamista.

hiippakuntien piispat. Kirkolliskokouksen oikeudellinen osaaminen varmistettaisiin perustamalla juridinen asiantuntijaelin, joka muun muassa tarkastaisi lakiesitykset ennen niiden tuloa kirkolliskokouksen käsittelyyn.²¹⁸ Asian täysistuntokäsittelyssä demokratiaa pidettiin sinänsä tärkeänä mutta ongelmallisena kirkon hallinnossa. Kirkolliskokous ratkaisee kirkon oppia ja tunnustusta koskevia asioita ja on kirkon lainsäädäntöelin, joten hengellistä ja juridista asiantuntemusta ei voida varmistaa yksinomaan kirkolliskokousedustajavaaleilla.²¹⁹ Kirkolliskokous päätti, että kirkolliskokouksen jäseninä ovat piispat, virallisina edustajina valitut lainoppineet edustajat²²⁰, Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan edustaja, valtioneuvoston edustaja sekä hiippakunnittain valitut pappis- ja maallikkoedustajat.²²¹ Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous käsitteli kirkon hallintovaliokunnan mietintöä kirkon hallintokomitean esityksestä. Komitea esitti kirkolliskokouksen virallisista edustajista luopumista.²²² Kirkon hallintovaliokunta ehdotti, että luovutaan Helsingin yliopiston teologisen ja oikeustieteellisen tiedekunnan sekä hovioikeuksien kirkolliskokousedustajista. Kirkolliskokouksessa olisi kuitenkin valtioneuvoston nimeämä edustaja, koska kirkon ja valtion välisiä suhteita ei tullut

²¹⁸ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamis-vk:n mietintö n:o 6/1968, 2–3.

²¹⁹ Esim. ed. Saxén ja ed. Kalliokoski, v. 1968 kk, 25.10.1968 kello 15, 1.-kohta, 285, 290. Asian lähetekeskustelussa korostettiin sitä, että kirkon lainsäädännön tulee lähteä kirkon perusteista. Siinä mielessä komitean korostama demokratian periaatteiden noudattaminen ei ole ongelmaton. Lisäksi todettiin, ettei kirkolliskokouksen välttämättä tarvitsemaa oikeudellista asiantuntemusta voitaisi pitää varmana ilman korkeimpien oikeuksien ja Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan itseoikeutettua edustusta. (Piispa Alaja ja ed. Peura, v. 1968 kk, 3.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 31–32.) Esiin tuotiin myös maallikoilla olevan asiantuntemuksen hyödyllisyys ja se, että kirkolliskokouksessa tulisi olla maallikoenemmistö. (Esim. ed. Saxén ja ed. Leivonen, v. 1968 kk 25.10.1968 kello 15, 1.-kohta, 285, 297.)

²²⁰ Näitä olivat korkeimman oikeuden, korkeimman hallinto-oikeuden, hovioikeuksien ja Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan edustajat.

²²¹ V. 1968 kk, 25.10.1968 kello 15, 1.-kohta, 300–303.

²²² Kirkon hallintokomitean mietintö 1970, 41.

muuttaa ja valtion aloiteoikeus kirkolliskokouksessa tuli säilyttää.²²³ Kirkolliskokous hyväksyi valiokunnan ehdotuksen.²²⁴

Kevään 1985 kirkolliskokous käsitteli edustaja-aloitetta Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan edustajan palauttamiseksi kirkolliskokouksen kokoonpanoon²²⁵. Aloitteessa ja asian täysistuntokäsittelyssä tätä perusteltiin sillä, että teologinen tiedekunta ja kirkon johto olivat etäänntyneet toisistaan. Yhteys olisi tärkeä tiedekunnan kouluttaessa valtaosan kirkon papeista. Teologialla pitäisi olla myös rakenteellinen sija kirkossa.²²⁶ Kirkolliskokouksen yleinen valmistusvaliokunta totesi, että kirkolliskokouksen teologinen asiantuntemus oli riittävästi turvattu ilman tiedekunnan edustusta. Vuonna 1971 päätetyn kirkolliskokouksen itseoikeutettujen jäsenten määrän vähentämisen tavoitteena oli edustuksellisuuden lisääminen. Tuolloin omaksutusta periaatteesta ei ollut syytä poiketa.²²⁷ Yleisen valmistusvaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.²²⁸ Asiaan palattiin kevään 1989 kirkolliskokouksessa hiippakuntakokousaloitteessa. Esitystä perusteltiin kirkon ja yliopiston välisen jännityksen poistamisella sekä tiedekunnan teologisen asiantuntemuksen hyödyntämisellä kirkolliskokouksen työssä.²²⁹ Yleinen valmistusvaliokunta totesi, että kirkon ja tiedeyhteisön välinen jännite ei välttämättä poistuisi ehdotetulla järjestelyllä. Lisäksi tämä jännite voi olla myönteinenkin asia. Valiokunta toisti näkemyksensä, että kirkolliskokouksen edustajilla on riittävä teologinen asiantuntemus.²³⁰ Valiokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.²³¹

²²³ Kirkon hallinto-vk:n mietintö n:o 1/1971, 4–6. Edustaja Kortekankaan mukaan uskonnollisesti neutraalin valtion edustajan mukanaolo tai aloiteoikeus kirkolliskokouksessa ei ole välttämätöntä eikä kuulu valtion ja kirkon erityissuhteeseen. Valtion tehtävänä ei ole puuttua kirkon päätöksentekoon, vaan sen tehtävä alkaa, kun kirkolliskokouksen hyväksymä kirkkolakiehdotus tulee eduskunnan käsiteltäväksi. Uskonnollisesti neutraalilla valtiolla ei tarvitse eikä voi olla aloite- tai määräysvaltaa kirkon asioissa. Valtioneuvoston määräämän edustajan jääminen pois kirkolliskokouksesta olisi hallitusmuodon ja kirkkolain mukainen järjestely, joten muutos ei heikentäisi kirkon ja valtion välisiä suhteita, päinvastoin. Muutos olisi myös luterilaisen regimenttiopin mukainen. Kortekangas arveli, että valiokunnan ehdotus merkitsisi muutosta voimassa olleeseen tilanteeseen, koska valtioneuvoston nimeämä edustaja todennäköisesti osallistuisi kirkolliskokouksen työskentelyyn aktiivisemmin kuin valtioneuvoston jäsen. Tällöin valtion vaikutus kirkolliskokoustyöskentelyssä lisääntyisi. (Ed. Kortekangas, v. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 19, 1.-kohta, 171–172.)

²²⁴ V. 1971 ylim. kk, 19.11.1971 kello 9, 1.-kohta, 279.

²²⁵ Edustaja-aloite n:o 1/1985.

²²⁶ Esim. ed. Eskola ja piispa Sihvonon, kevään 1985 kk, 39 §, 316–318.

²²⁷ Yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 6/1985.

²²⁸ Kevään 1985 kk, 39 §, 30.

²²⁹ Helsingin hpk:n hpk-kokousaloite n:o 12/1989.

²³⁰ Yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 1/1989.

²³¹ Kevään 1989 kk, 59 §, 91–92.

Kevään 1993 kirkolliskokous käsitteli korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden esitystä, etteivät ne enää valitsisi edustajaa kirkolliskokoukseen.²³² Kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyssä todettiin yhtäältä, ettei esitettyä muutosta tulisi tehdä, koska kirkolliskokous kirkon lainsäädäntöelimenä tarvitsee korkean tason juridista asiantuntemusta, jota ei olisi helposti muilla järjestelyillä saatavissa.²³³ Toisaalta korkeimpien oikeuksien esitystä pidettiin perusteltuna eikä kirkko voisi väkisin pitää tätä edustusta kirkolliskokouksessa.²³⁴ Kirkolliskokouksen lakivaliokunta totesi korkeimpien oikeuksien edustajien suuren merkityksen kirkolliskokouksen juridisen asiantuntemuksen varmistamisessa. Kirkolliskokouksen lainsäädäntötyö on vaativaa ja siinä tarvitaan myös yleisen lainsäädännön tuntemusta. Kirkolliskokouksen säädösvalmistelutyössä huomattavaa oli myös se, että eduskunta voi vain hyväksyä tai hylätä kirkolliskokouksen kirkkolakiehdotuksen. Edustusta ei kuitenkaan voitaisi jatkaa vastoin korkeimpien oikeuksien tahtoa.²³⁵ Perustevaliokunnan mukaan tähän jäsenyyskysymykseen liittyi myös kirkon ja valtion suhteita koskeva periaatteellinen ratkaisu eikä se saisi aiheuttaa ennalta-arvaamattomia muutoksia kirkon ja valtion suhteisiin eikä kirkkolain säätämisyjärjestykseen.²³⁶ Lakivaliokunnan mukaan tämä asia ei muuta kirkon julkisoikeudellista asemaa. Tämän aseman kannalta olennaisempaa oli se, että kirkolliskokouksessa säilyi valtioneuvoston edustaja.²³⁷ Kirkolliskokouksen lainopillisen asiantuntemuksen varmistamisen vaihtoehtojen selvittämiseksi kirkolliskokous palautti asian lakivaliokunnan valmisteluun.²³⁸ Keväällä 1994 lakivaliokunta esitti, ettei korkeimpien oikeuksien edustajia enää valittaisi kirkolliskokoukseen. Lainopillinen asiantuntemus varmistettaisiin siten, että kir-

²³² Kirjelmässään 19.5.1992 KKO ja KHO totesivat tehtäviensä liittyvän oikeushallintoon ja lainsäädäntöön, ei kirkkoon. Niiden kirkolliskokousedustus oli niiden itsensä riippumattomuuden ja kirkon itsenäisyyden kannalta ongelmallista. Kirkkohallitus totesi korkeimpien oikeuksien edustuksen suuren asiantuntijuusmerkityksen kirkolliskokouksen lainsäädäntötyössä. Se kuitenkin puolsi edustuksen poistamista. Juridinen asiantuntemus olisi varmistettavissa muilla tavoin. (Kh:n esitys n:o 1/1993.)

²³³ Esim. ed. Eskola, kevään 1993 kk, 5 §, 7.

²³⁴ Esim. ed. Portin ja ed. Björkstrand, kevään 1993 kk, 5 §, 8.

²³⁵ Laki-vk:n mietintö n:o 2/1993.

²³⁶ Peruste-vk:n lausunto 17.3.1994. Perustevaliokunta piti kirkon ja oikeuslaitoksen institutionaalista yhteyttä erittäin tärkeänä. Myös kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyssä tuotiin esiin korkeimpien oikeuksien jäsenyyskysymyksen mahdollinen vaikutus kirkon ja valtion väliseen suhteeseen. Ehdotettiin, ettei asiassa tulisi vielä edetä, vaan kirkkohallitukselle pitäisi antaa tehtäväksi selvittää kirkon ja valtion suhteiden kokonaisuutta. (Esim. ed. Tiensuu ja piispa Huovinen, syksyn 1994 kk, 21 §, 133–134.)

²³⁷ Laki-vk:n mietintö n:o 2/1994, 4.

²³⁸ Kevään 1993 kk, 27 §, 151.

kolliskokouksen laintarkastustoimikunnan jäsen osallistuu kirkolliskokouksen työhön.²³⁹ Kirkolliskokous hyväksyi lakivaliokunnan mietinnön.²⁴⁰ Kevään 1995 kirkolliskokous päätti, että lainopillinen asiantuntemus järjestetään siten, että kirkolliskokous valitsee usean eri oikeudenalan asiantuntijan, joilla on läsnäolo- ja puheoikeus kirkolliskokouksen täysistunnossa, valiokunnissa ja puhemiesneuvostossa.²⁴¹

Kirkolliskokous käsitteli 1990-luvulla kolmesti saamelaisedustajan lisäämistä kirkolliskokouksen kokoonpanoon.²⁴² Muutosta perusteltiin kirkon velvollisuudella turvata alkuperäiskansan oikeudet sekä edistää perus- ja ihmis-oikeuksien toteutumista. Kirkon tulisi järjestää saamelaisille asema, jossa he voivat aikaisempaa paremmin vaikuttaa itseään koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Kyse oli myös saamelaisten kansallisen identiteetin tunnustamisesta. Kirkko voisi toimia asiassa esimerkkinä muulle yhteiskunnalle.²⁴³ Edustajan lisäämistä vastustettiin, koska kirkolliskokous oli luopunut

²³⁹ Laki-vk:n mietintö n:o 2/1994, 3–4. Kirkkohallitus antoi asiassa lausunnon lakivaliokunnalle ja totesi kirkollisen säädösvalmistelun vaikeutuneen. Lisäksi Eurooppa-oikeus asetti omat vaatimuksensa. Myös säädösvalmistelun aikatauluvaatimukset olivat tiukentuneet. (Kh:n lausunto n:o 1/1994, 1–2.)

²⁴⁰ Syksyn 1994 kk 29 §, 177–178. Kirkkolain muutosta koskeneessa hallituksen esityksessä todettiin, että tuomioistuinten riippumattomuuden vaatimus on korostunut Euroopan yhdentymisessä. Jotta korkeimpien oikeuksien riippumattomuus on uskottavaa, niiden jäsenten tulee luopua lakisääteisestä toimimisesta kirkolliskokousedustajina. (HE 45/1995 vp, 1; samoin HaVM 1/1995, 1.)

²⁴¹ Kevään 1995 kk, 46 §, 188–189; syksyn 1995 kk, 42 §, 221; syksyn 1995 kk, 45 §, 235; kh:n esitys n:o 1/1995, 1–2; laki-vk:n mietintö n:o 2/1995, 1–3; laki-vk:n mietintö n:o 4/1995, 3. Eduskunnan hallintovaliokunta arvosteli kirkolliskokouksen säädösvalmistelun tasoa vuonna 2003 käsitellessään kirkkolain täydentämistä uuden uskonnonvapauslain mukaisesti. Kyse oli lapsen edellytyksistä olla kirkon jäsen. Kirkolliskokouksen puutteellisen lainvalmistelun takia lakiehdotus ei ollut kaikilta osiltaan kirkon eikä yhteiskunnankaan edun mukainen. Valiokunta painotti sitä, että kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys edellyttää asioiden perusteellista valmistelua kirkolliskokouksessa niin, että eri näkökohdat tulevat mahdollisimman hyvin arvioiduiksi. Valiokunta otti kuitenkin huomioon, että lakiehdotus perustui kirkolliskokouksen yksimielisesti tekemään ehdotukseen ja että kysymys uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä kuuluu yhdyskunnan sisäisen autonomian alaan. Lisäksi asiaan liittyi myös uskonnonvapauslain puutteellisuus. (HaVM 14/2003 vp, 4.)

²⁴² Oulun hpk:n hpk-kokousaloite n:o 1/1990; edustaja-aloite n:o 5/1996; kh:n esitys n:o 9/1998.

²⁴³ Kevään 1990 kk, 53 §, 131–135; ed. Kauvossaari, kevään 1996 kk, 46 §, 95; ed. Kauvossaari, syksyn 1996 kk, 19 §, 138–139. Todettakoon, että vuonna 1991 valtiopäiväjärjestykseen lisättiin säännös saamelaisten kuulemisesta eduskunnassa heitä erityisesti koskevista asioista. Järjestelyä perusteltiin sillä, että valtion tulee turvata alkuperäiskansan kulttuuri ja hyvinvointi, tarvittaessa erityistoimenpitein. Saamelaisten mahdollisuuksia saada näkemyksensä huomioon otetuiksi yhteiskunnallisessa päätöksenteossa tavanomaisin vaikutustavoin ei pidetty riittävinä. Kuulemisesta säätämistä nimenomaan perustuslaissa pidettiin tärkeänä, koska muutos rajoitti merkittävästi eduskunnan oikeutta vapaasti päättää kuulemisesta. Lisäksi perustuslaissa säätäminen korosti asian periaatteellista merkitystä. (HE 219/1990 vp, 1.) Perustuslakivaliokunta piti vain yhtä ryhmää koskevaa kuulemissäännöstä erikoisena. Valiokunta kuitenkin puolsi säännöksen säätämistä, koska sillä olisi erityinen periaatteellinen merkitys maamme aino-

eräistä kiintiöedustuksista ja koska ehdotettu järjestely lisäisi kirkolliskokousedustajien määrää ja rikkoisi tasapainoisena pidetyn papisto- ja maallikoedustajajaon. Saamelaisten kielellisen ja kulttuurisen aseman turvaaminen kirkon toiminnassa tapahtuisi parhaiten seurakunnan ja hiippakunnan työssä. Lisäksi kirkolliskokousedustajuudessa ei ole kyse saamelaisten ihmisoikeuksien turvaamisesta vaan kirkollisesta toimielimestä, joka ei juurikaan käsittele erityisesti saamelaisten asioita.²⁴⁴ Vuosina 1990 ja 1996 kirkolliskokous lähetti asian kirkkohallitukselle toimenpiteitä varten.²⁴⁵ Kirkkohallitus ehdotti kevään 1999 kirkolliskokoukselle saamelaisedustajan lisäämistä kirkolliskokouksen kokoonpanoon.²⁴⁶ Kirkolliskokouksen lakivaliokunnan mukaan kirkon tuli julkisoikeudellisena toimijana turvata saamelaisten kulttuuri-itsehallinto ja siihen liittyen heidän aikaisempaa paremmat mahdollisuutensa osallistua itseään koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Tätä edellyttivät kirkon oppiin kuuluvan vähemmistöistä huolehtimisen velvollisuuden lisäksi kansainvälisen työjärjestö ILO:n alkuperäiskansojen asemaa koskeva yleissopimus²⁴⁷ sekä perustuslaki. Lisäksi asian järjestämisellä oli symbolinen merkitys, koska saamelaisia on syrjitty yhteiskunnassamme pitkään.²⁴⁸ Asian täysistuntokäsittelyssä ehdotusta puollettiin. Keskustelussa esitettiin myös ehdotuksen hylkäämistä, muun muassa siksi, että alkuperäiskansojen asema ja vaikutusmahdollisuudet tulee turvata, mutta se ei edellytä kirkon hallinnolle vieraan kulttuuri- ja kielitaustaan perustuvan erityisen kiintiöjäsenyy-

alle alkuperäiskansalle. (PeVM 12/1990 vp, 1.) Valiokunta totesi vielä, että säännöksen tarkoittaman erityisesti saamelaisia koskevan asian tulee olla tavallisesta poikkeava. Kyse voi olla esimerkiksi saamelaisten asemaa alkuperäiskansana koskevasta tai heidän perinteisten elinkeinojensa harjoittamiseen vaikuttavasta asiasta. (PeVM 1/1991 vp, 1.) Uuteen perustuslakiin tällaista säännöstä ei enää säädetty, vaan uudistuksessa omaksuttujen yleisten säätämistasoa koskevien periaatteiden mukaisesti säännös tuli eduskunnan työjärjestykseen. (HE 1/1998 vp, 176.)

²⁴⁴ Esim. yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 1/1990; yleis-vk:n mietintö n:o 9/1996; yleis-vk:n pj, ed. Huima, syksyn 1996 kk, 19 §, 136.

²⁴⁵ Kevään 1990 kk, 53 §, 135; syksyn 1996 kk, 19 §, 150.

²⁴⁶ Kh:n esitys n:o 9/1998.

²⁴⁷ Sopimuksen tarkoituksena on saattaa alkuperäis- ja heimokansojen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen samalle tasolle kuin mitä muulla väestöllä on sekä estää niiden kulttuurin ja kielten katoaminen. Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä erityistoimiin näiden kansojen kulttuurin, kielen sekä sosiaalisen, kulttuurisen, taloudellisen, uskonnollisen ja henkisen aseman turvaamiseksi. Tavoitteiden saavuttamiseksi näille kansoille annetaan muun muassa oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Suomen hallitus ei ole ratifioinut yleissopimusta lähinnä siksi, ettei ole kyetty turvaamaan saamelaisten maan omistamiseen, hallintaan ja käyttöön sekä kulttuurinsa harjoittamiseen liittyviä oikeuksia. (Esim. HE 306/1990 vp, 1, 7; PeVM 17/1994 vp, 3; HE 264/2014 vp, 17–22; PeVM 13/2014 vp, 4–9.)

²⁴⁸ Laki-vk:n mietintö n:o 1/1999, 5–6; kevään 1999 kk, 40 §, 221–234.

den käyttöönottoa. Erityinen ongelma olisi se, että saamelaiskäräjät ei-kirkollisena toimijana valitsisi jäsenen kirkon korkeimpaan toimielimeen.²⁴⁹ Kirkolliskokous hyväksyi saamelaisedustajan ottamisen kokoonpanoonsa.²⁵⁰

Perustavanlaatuinen kirkolliskokouksen kokoonpanoa koskenut uudistusehdotus tehtiin edustaja-aloitteena kevään 2000 kirkolliskokoukselle. Aloitteessa todettiin, että kirkolliskokouksen kokoonpano perustuu sääty-yhteiskunta-ajatteluun, jonka mukaan maallikot ja teologit erotellaan omiksi ryhmikseen. Tämä ei ole demokratian eikä yhdenvertaisuuden mukaista. Lisäksi suurin osa maallikoista toimii kirkon työssä. Tällaisen järjestelmän sijasta kirkon hallinnon tulisi perustua aitoon kansankirkkoajatteluun eli myös kirkon hallinnon tulisi rakentua alhaalta ylöspäin.²⁵¹ Yleisvaliokunta korosti, ettei kirkollishallinto ole suoraan verrattavissa valtion ja kuntien hallintoon. Kirkon synodisessa hallinnossa on olennaista Raamatusta johdettavissa oleva episkopaalinen taso, joka yhdessä maallikkoedustajien kanssa pyrkii löytämään ratkaisuja muun muassa kirkon uskoa ja oppia koskeviin kysymyksiin. Demokratian periaatteet eivät sellaisinaan sovellu näiden asioiden käsittelemiseen ja ratkaisemiseen.²⁵² Yleisvaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.²⁵³

Syksyn 2013 kirkolliskokouksen yleisvaliokunta käsitteli edustaja-aloitetta kirkolliskokouksen maallikkoedustajien välillisen vaalitavan muuttamiseksi seurakuntalaisten suorittamaksi välittömäksi vaaliksi.²⁵⁴ Yleisvaliokunta totesi, että välitön vaali toteuttaa suoran demokratian periaatetta. Välillinen vaalikin on demokraattinen, kun demokraattisesti valitun toimielimen jäsenet suorittavat valinnan. Valiokunta ei puoltanut siirtymistä välittömään vaaliin, koska kirkolliskokousedustajat edustavat seurakuntaa, eivät itseään tai taustatahojaan. Lisäksi välillinen vaali vahvistaa ja korostaa asiantuntijuutta, sillä valitsijat tuntevat ne tehtävät, joihin edustajat valitaan. Heillä on myös edellytykset tuntea vaalin ehdokkaat ja arvioida heidän valmiuksiaan kyseiseen tehtävään. Välitön vaali edellyttää ehdokkaiden tunnetuksi tekemistä, mikä merkitsee vaalikampanjointia ja mahdollisuutta, että edustajia tulee valituiksi

²⁴⁹ Kevään 1999 kk, 40 §, 221–234; laki-vk:n mietinnöstä n:o 1/1990 ed. Varpasuon ja ed. Laitisen eriävät mielipiteet, 11–13. Asian 2. käsittelyssä todettiin vielä, että kirkolliskokous oli jo antanut viitteitä saamelaisedustuksen hyväksymisestä eikä enää siinä vaiheessa pitäisi aiheuttaa pettymystä. Mietinnön hylkääminen kertoisi kirkon vähättelevästä suhtautumisesta alkuperäiskansaansa. Huomioon tulisi ottaa myös se, että saamelaisten kirkollinen työ on 1800-luvun puolivälistä alkaen ollut erittäin vahvaa. (Kevään 1999 kk, 62 §, 309–313.)

²⁵⁰ Kevään 1999 kk, 62 §, 313–314. Ortodoksinen kirkko ei ole pitänyt tarpeellisena säätää kirkolliskokoukseensa erillistä kiintiötä muille kuin kirkon papistolle ja kanttoreille. Saamelaiskäräjien valitsemien saamelaisten edustajan mukaanottoa kirkolliskokoukseen ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena eikä se olisi myöskään kirkon kanonisen perinteen mukaista. (HE 59/2006 vp, 19.)

²⁵¹ Edustaja-aloite n:o 12/2000.

²⁵² Yleis-vk:n mietintö n:o 9/2000.

²⁵³ Syksyn 2000 kk, 29 §, 112.

²⁵⁴ Edustaja-aloite n:o 3/2013.

myös muilla kuin kirkolliskokouksen hengelliseen luonteeseen ja toimintaan liittyvillä perusteilla.²⁵⁵ Yleisvaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.²⁵⁶

Kevään 2017 kirkolliskokous käsitteli kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä, jossa ehdotettiin kirkolliskokouksen jäsenmäärän pienentämistä kolmanneksella²⁵⁷. Kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunnan mukaan jäsenmäärän vähentäminen ei olisi tarkoituksenmukaista, koska eri taustatahojen suhteelliset jäsenosuudet olisi hankalaa säilyttää entisinä.²⁵⁸ Perustevaliokunta totesi kirkolliskokouksen tehtävän varjella kirkollista yhteyttä. Tässä tarkoituksessa seurakuntien edustajat kokoontuvat kirkolliskokoukseen ilmaisemaan kirkon kannan asioihin. Kirkolliskokousedustajat ovat ennen muuta koko kirkon, eivät jonkin tietyn ryhmän edustajia. Piispoilla on erityinen tehtävä kirkon uskon mukaisesti vaalia kirkon ykseyttä ja apostolisen uskon jatkuvuutta, joten on selvää, että piispat ovat kirkon opillisista kysymyksistä päättävän kirkolliskokouksen jäseniä.²⁵⁹ Valiokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous päätti, ettei kirkolliskokousedustajien määrää vähennetä.²⁶⁰

Vuoden 1971 ylimääräisen kirkolliskokouksen kirkon hallintovaliokunta käsitteli kirkon lainsäädäntöä ja yhteistä hallintoa selvittäneen hallintokomitean mietintöä. Valiokunta ehdotti **kirkolliskokouksen tehtäviä** koskevaan pykälään uutta 1 momenttia, jonka mukaan kirkolliskokous käsittelee asioita, jotka koskevat kirkon oppia ja työtä sekä kirkon lainsäädäntöä, hallintoa ja taloutta. Kirkon opillisissa asioissa olisi ollut kyse esimerkiksi kirkollisten kirjojen hyväksymisestä, erilaisten lausuntojen antamisesta ja kirkollisen toiminnan edistämisestä.²⁶¹ Kirkolliskokouksen täysistunnossa kirkon hallintovaliokunnan puheenjohtaja, piispa Kansanaho ehdotti, että valiokunnan esittämää kirkolliskokouksen tehtävien muutosta täsmennettäisiin niin, että kirkolliskokous käsittelee kirkon oppia ja työtä koskevia kysymyksiä muutoinkin kuin ainoastaan kirkollisten kirjojen hyväksymiseen liittyen. Hänen mukaansa ajat olivat muuttuneet siten, että kirkko joutui uudella tavalla ottamaan kantaa kirkon oppiin liittyviin kysymyksiin, esimerkiksi ekumeenisissa yhteyksissä.²⁶² Arkkipiispa Simojoki kannatti piispa Kansanahon ehdotusta ja

²⁵⁵ Yleis-vk:n mietintö n:o 3/2013, 13, 15.

²⁵⁶ Syksyn 2013 kk, 25 §, 162.

²⁵⁷ Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö 2016, 105–106.

²⁵⁸ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2017, 11.

²⁵⁹ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 11.

²⁶⁰ Kevään 2017 kk, 4.5.2017 kello 9.00, 4 §.

²⁶¹ Kirkon hallinto-vk:n mietintö n:o 1/1971, 16. Tällöin lakkautettiin laajennettu piispainkokous, joten sen tehtävät piti jakaa kirkon muille toimielimille, myös kirkolliskokoukselle.

²⁶² V. 1971 ylim. kk, 19.11.1971 kello 9, 1.-kohta, 291–292; Kansanaho 1976, 229–230. Kansanaho muotoili muutosmomentin niin, että kirkolliskokouksen tehtävänä olisi ”käsitellä kysymyksiä, jotka edellyttävät kirkon uskoa ja oppia koskevia periaatteellisia kannanottoja, sekä ryhtyä toimenpiteisiin niiden johdosta.” Kirkon hallintovaliokunta muotoili säännöksen seuraavasti: ”Kirkolliskokouksen tehtävänä on käsitellä kysymyksiä, jotka edellyttävät kirkon uskoa ja oppia koskevia tai niihin pohjautuvia

totesi, että on nimenomaan synodien tehtävä lausua käsityksiään kristillisen uskon totuudesta. Kirkon tulee huolehtia siitä, että se julistaa evankeliumia kussakin ajassa Kristuksen opetuksen mukaisesti. Kirkko tarvitsee yhdessä muodostettua kantaa tällaisiin kysymyksiin. Nämä päätökset tehtäisiin kolme neljäsosan enemmistöllä.²⁶³ Kirkolliskokous hyväksyi tämän lisäyksen kirkolliskokouksen tehtäviin.²⁶⁴ Muutosta koskeneessa hallituksen esityksessä perustelun pääpaino oli kirkolliskokouksen luonteessa kirkon ylimpänä toimielimenä seuraavasti: ”Kirkolliskokouksen luonnetta päättävänä elimenä olisi myös omiaan korostamaan säännös, jonka mukaan kirkolliskokous käsittelee kysymyksiä, jotka edellyttävät kirkon uskoa ja oppia koskevia tai niihin pohjautuvia periaatteellisia kannanottoja.”²⁶⁵

Edellä kuvatun päätöksen jälkeen arkkipiispa Simojoki otti kirkolliskokouksessa useaan otteeseen kantaa kyseiseen asiaan. Kevään 1974 kirkolliskokouksen aluksi hän vastasi kolmen maan luterilaisen kirkon Suomen kirkolle

periaatteellisia kannanottoja sekä ryhtyä toimenpiteisiin niiden johdosta.” (Kirkon hallinto-vk:n mietintö n:o 1a/1971, 32.) Antilan mukaan tavoitteena oli laava säännös, jotta kirkolliskokouksella olisi toimivalta kattavasti ottaa kantaa kirkon uskoa ja oppia koskeviin kysymyksiin. (Antila 2014, 31.)

²⁶³ V. 1971 ylim. kk, 19.11.1971 kello 9, 1.-kohta, 292; v. 1971 ylim. kk, arkkipiispa Simojoen päätösanat, 26.11.1971, 454–455.

²⁶⁴ V. 1971 ylim. kk, 19.11.1971 kello 9, 1.-kohta, 293. Pirinen toteaa, että vuoden 1869 kirkkolain pääasiallisen valmistelijan F. L. Schaumanin mukaan kirkolliskokous käsittelee ainoastaan kirkon ulkonaista järjestämistä koskevia asioita, ei opillisia kysymyksiä. Tästä syystä Schauman ei nähnyt kirkolliskokouksen enemmistöpäätösjärjestelmässäkään erityisiä uhkia. (Pirinen 1985, 133.) Vuonna 1973 kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea arvioi, ettei kirkon oppia koskevista kysymyksistä voitaisi päättää samassa järjestyksessä kuin kirkon hallintoon ja toimintaan liittyvistä kysymyksistä. Se korosti, että kirkossa päätöksenteko on ensisijassa uskonnollinen asia. Tämä asettaa rajat kirkon demokraattiselle päätöksenteolle. (Kjtk 1973, 30.) Vuoden 1979 kirkkojärjestyskomitea puolestaan totesi, että periaatteelliset kannanotot kirkon uskon ja opin tulkinnasta eivät kuulu kirkolliskokoukselle yksinään. Piispan virkaan kuuluu periaatteellinen vastuu kirkon opin säilyttämisestä. Tämä puoltaa sitä, että piispainkokouksen pitää päästä vaikuttamaan ratkaistaessa kirkon oppia koskevia asioita. (KJ-komitean mietintö 1979, 16.) Huomionarvoista on, että vaikka kirkon opillisia asioita koskenut muutosesitys syntyi kirkolliskokouksen täysistunnossa ilman asianmukaista valmistelua, vuonna 1993 toteutetussa kirkkolain kokonaisuudistuksessa kirkolliskokouksen tämä tehtävä säilytettiin samansisältöisenä kuin millaiseksi se vuonna 1973 säädettiin.

²⁶⁵ HE 40/1973 vp, 2. Leinon mukaan kirkon oppia koskevien asioiden lisääminen kirkolliskokouksen tehtäviin merkitsi kirkko-oikeuskäsityksen muuttumista kirkkohallinto-oikeudelliseen suuntaan. Samalla muuttui käsitys kirkon opin pysyvyydestä. Sinänsähän kirkolliskokouksen toimivalta käsitellä kirkon oppia koskevia asioita ei tarkoita toimivaltaa muuttaa kirkon oppia. Kuitenkin se, että näistä asioista päättämiseen säädettiin määräenemmistövaatimus, viittaa opillisista asioista päättämiseen laajemminkin ja saattaa antaa ymmärtää, että määräenemmistöllä voitaisiin päättää uuden opin ottamisesta kirkkoon. Leino toteaa, että kirkon opin muuttamattomuuden ajatus ei kuitenkaan ole kaikissa tilanteissa suojannut kirkon oppia, koska kirkossa on ryhdytty määrittelemään opillisia kysymyksiä esimerkiksi käytännön kysymyksiksi ja opintulkintoiksi, jotka on saatettu muotoilla velvoittaviksi. (Leino 2012, 89, 209–213, 217, 141–143; Leino 2019, 20–22, 69, 134–135.)

ilmaisemaan huoleen tämän siirrettyä kirkon uskoa ja oppia koskevaa keskeistä päätöksentekotoimivaltaa piispoilta kirkolliskokoukselle. Arkkipiispa totesi, ettei muutoksen tarkoituksena ollut muuttaa kirkon synodaalis-episkopaalista järjestystä. Sen sijaan muutoksessa kehitettiin kirkolliskokouksen toimintaa, jotta se voisi aikaisempaa paremmin vaikuttaa kirkon toimintaan. Kyse oli myös kirkolliskokouksen edustuksellisuuden ja demokratian periaatteiden vaikutuksen lisäämisestä yhteiskunnallisen muutoksen mukaisesti. Arkkipiispan mukaan tämä kehitys oli sopusoinnussa evankelisen uskonkäsityksen kanssa.²⁶⁶ Kevään 1976 kirkolliskokouksen avatessaan arkkipiispa Simojoki totesi, että kirkolliskokous on kirkon korkein päättävä toimielin, jolla on jumalallinen ja inhimillinen oikeus ja velvollisuus tulkita kirkon oppia, jotta evankeliumi tavoittaisi ihmiset kussakin ajassa. Kirkolliskokouksella on myös jumalallinen valtuutus edustaa kirkkoa. Hän totesi, että kyseisen kirkolliskokouksen ottaessa kantaa Euroopan reformoitujen kirkkojen konkordiaan²⁶⁷ ja virkakomitean mietintöön se joutuisi tulkitsemaan kirkon oppia. Tässä tilanteessa kirkolliskokouksen tuli harkita, miten laaja on sille kaksi vuotta aikaisemmin säädetty kirkon uskoa ja oppia koskeva päätöksentekovalta. Hän korosti, ettei kirkolliskokouksella ole toimivaltaa muuttaa kirkon oppia ja tunnustusta. Se voi ainoastaan tulkita niitä. Arkkipiispa painotti myös sitä, että kirkolliskokouksen on kirkon asioista päättäessään oltava kuuliainen Kristukselle. Lisäksi kirkon oppia koskevan päätöksen tulee olla mahdollisimman yksimielinen. Erimielisellä kirkolla ei ole edellytyksiä tehdä Jumalan sille antamaa tehtävää. Kirkon oppia koskevista kysymyksissä ei kuitenkaan voida tehdä kompromisseja. Se olisi totuudesta ja vakaumuksesta luopumista.²⁶⁸

Vuonna 1971 tehdyn kirkolliskokouksen tehtäviä koskeneen päätöksen jälkeen tutkimusjakson eri vaiheissa korostettiin kirkolliskokouksen ja piispainkokouksen yhteistä vastuuta kirkon uskoa ja oppia koskevista asioista. Kevään 1977 kirkolliskokouksen käsitellessä Leuenbergin konkordiaa todettiin, että

²⁶⁶ Kevään 1974 kk, 1 §, 3–8.

²⁶⁷ Kyse on nk. Leuenbergin konkordiasta, joka on Euroopan luterilaisten, reformoitujen ja unioitujen kirkkojen ehdotus yksimielisyyden kaavaksi.

²⁶⁸ Kevään 1976 kk, 1 §, 2–8. Arkkipiispa Simojoki totesi vuosien 1974–1978 välillä kirkolliskokouksessa esittämässään kannanotoissa lisäksi, että kirkolliskokous ei voi keskittyä ainoastaan kirkon sisäisiin asioihin, vaan sen tulee nähdä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu ja toimia tarvittaessa. Selvästi uskonnollisesta tehtävästään huolimatta kirkko ei voi olla vaiti yhteiskunnallisista epäkohdista, vaan sen tulee toteuttaa kristillistä lähimmäisenrakkautta myös kannanottoina ja tekoina. Tämä on kirkon uskottavuuden kannalta olennaista. Kirkon usko ja oppi ovat muuttumattomat, mutta kristillistä elämää koskevista ratkaisuissaan kirkolliskokouksen tulee elää ajassaan ja noudattaa rakkauden periaatetta. Ajassaan toimiessaan kirkko ei kuitenkaan saa hukata uskoaan eikä tehtävänsä ja päätyä vain joksikin yhteiskunnalliseksi toimijaksi. Kaikissa toimissaan kirkolliskokouksen tulee pysyä uskollisena Raamatulle. Päätöksenteossään kirkolliskokous tarvitsee vapaata keskustelua, pyhien kirjoitusten tutkimista, totuuden etsimistä, päätöksen muotoilemista ja Pyhän Hengen avuksi kutsumista. (Kevään 1974 kk, 1 §, 3–8; kevään 1975 kk, 1 §, 2–7; kevään 1976 kk, 1 §, 3–8; syksyn 1977 kk, arkkipiispan päätössanat, 282; kevään 1978 kk, 1 §, 4–5.)

asiassa on kyse kirkon uskoa ja oppia koskevasta periaatteellisesta kannanotosta. Asiaa pidettiin niin vaikeana kirkon oppiin liittyvänä kysymyksenä, ettei kirkolliskokous voisi sitä yksin, lähinnä ilman piispainkokouksen myötävaikutusta ratkaista eikä ainakaan vastoin piispainkokouksen kantaa.²⁶⁹ Kevään 1980 kirkolliskokouksen käsitellessä kirkkojärjestyskomitean mietintöä pidettiin hyvänä komitean ehdotusta, että kirkon uskoa ja oppia koskevissa kysymyksissä piispainkokous tekisi kirkolliskokoukselle esityksen, jonka kirkolliskokous voisi ainoastaan hyväksyä tai hylätä. Tämä sopisi piispoille ja piispainkokoukselle kuuluvaan uskon ja opin tulkintaan liittyvään tehtävään.²⁷⁰ Perustevaliokunta puolsi piispainkokouksen toimivallan lisäämistä uskoa ja oppia koskevissa asioissa. Se esitti, että kirkolliskokous voisi tietyissä kirkon oppia koskevissa asioissa siirtää päätöksenteon piispainkokoukselle.²⁷¹ Piispainkokouksen merkitystä kirkon opillisten kysymysten käsittelyssä korosti myös kirkolliskokouksen lakivaliokunta keväällä 1990, kun se käsitteli kirkon keskushallinnon uudistamiskomitean mietintöä.²⁷²

Vuosina 2008 ja 2009 kirkolliskokous käsitteli kirkkohallituksen esitystä kirkon keskushallintoa koskevien säännösten muuttamiseksi. Kirkkohallitus korosti piispojen erityistä tehtävää valvoa, että kirkko pysyy toiminnassaan opillisella perustallaan. Se esitti piispainkokouksen aikaisempaa merkittävämpää roolia kirkon opetusta ja tehtävää koskevissa asioissa. Silti ylin kirkon oppia ja tehtävää koskeva päätösvalta säilyisi kirkolliskokouksella, joskaan kirkon uskon ja opin tulkinta ei kuulu yksin kirkolliskokoukselle. Kirkkohallitus piti hyvänä kirkolliskokouksen ja piispainkokouksen jännitteistä roolia näiden kysymysten käsittelyssä.²⁷³ Kirkolliskokouksen hallintovaliokunta puolsi piispainkokouksen merkityksen lisäämistä kirkon teologisten asioiden hoitamisessa. On luterilaisen teologian mukaista, että kirkon uskosta ja opista

²⁶⁹ Ed. Juva ja ed. Taxell, kevään 1977 kk, 61 §, 134, 136.

²⁷⁰ Esim. piispat Kansanaho ja Kortekangas, kevään 1980 kk, 39 §, 124, 142. Kirkkojärjestyskomitean mukaan kirkon uskoa ja oppia koskevissa asioissa piispainkokouksella tulisi olla ratkaiseva vaikutus. Komitea ehdotti, että piispainkokouksella tai piispoilla olisi näissä asioissa aloiteoikeus. Kirkolliskokous voisi ainoastaan hyväksyä tai hylätä piispainkokouksen aloitteen. (KJ-komitean mietintö 1979, 44.) Todettakoon, että vuoden 1988 kirkkolain uudistamiskomitea ei yhtynyt kirkkojärjestyskomitean ehdotukseen. (KL:n uudistamiskomitean mietintö, kirja 1, 1988, 97.)

²⁷¹ Peruste-vk:n mietintö n:o 4/1980, 4.

²⁷² Laki-vk:n mietintö n:o 1/1990, 3. Komitea ehdotti, että laajennetulta piispainkokoukselta aikanaan piispainkokoukselle siirretyt tehtävät siirrettäisiin siinä vaiheessa kirkkohallitukselle. Piispainkokouksen kirkon oppiin liittyvänä tehtävänä olisi antaa lausunto kirkolliskokoukselle ja kirkkohallitukselle kirkon oppia koskevissa asioissa. Komitea ehdotti myös, ettei piispainkokous voisi enää tehdä aloitteita kirkolliskokoukselle. (Kirkon keskushallinnon uudistamiskomitean mietintö 1989, 9.) Kevään 1990 kirkolliskokous päätti, että piispainkokouksen toimivalta säilyi jokseenkin entisellään. Samoin säilytettiin piispainkokouksen suora aloiteoikeus kirkolliskokoukselle. (Kevään 1990 kk, 29 §, 50–51.)

²⁷³ Kh:n esitys n:o 9/2008, 1, 6, 27,

vastaa ensisijassa piispainkokous.²⁷⁴ Asian käsittelyssä kirkkohallituksen esitys nähtiin kirkkohallituksen valtaa lisäävänä, erityisesti sen vastuu asioiden valmistelussa olisi lisääntynyt. Kirkolliskokous jätti kirkkohallituksen esityksen raukeamaan ja antoi sille tehtäväksi laatia esityksen kirkon keskushallinnon uudistamiseksi.²⁷⁵ Kirkkohallitus antoi edellä tarkoitetun esityksen syksyn 2013 kirkolliskokoukselle. Se esitti, että kirkolliskokouksen tehtävät pysyisivät lähes entisinä, kuitenkin niin, että se voisi keskittyä periaatteellisesti tärkeisiin asioihin²⁷⁶. Kirkon tunnustuksen osalta kirkkohallitus totesi, että kirkolliskokous päättää kirkon tunnustuksen perustasta. Piispainkokouksen työssä korostuu yhä enemmän kirkon opin ja tunnustuksen tulkitseminen ajankohtaisissa tilanteissa.²⁷⁷ Kirkolliskokouksen lakivaliokunta korosti sitä, että kirkolliskokouksen päätösvaltaan kuuluvat periaatteellisesti tärkeät asiat tulee selvästi erottaa kirkkohallituksen päätettäviin kuuluvista toimeenpanon ja hallinnollisen ohjauksen luonteisista asioista. Valiokunta totesi myös, että

²⁷⁴ Hallinto-vk:n mietintö n:o 2/2009, 7, 12. Hallintovaliokunnan mukaan kyse olisi yleisestä kirkon opillisten asioiden käsittelystä, kannan ottamisesta kirkon uskoa ja oppia koskeviin kysymyksiin sekä kirkkojen väliin sopimuksiin sisältyvien teologisten asioiden ohjaamisesta.

²⁷⁵ Syksyn 2009 kk, 43 §.

²⁷⁶ Periaatteellisesti tärkeistä asioista puhuttaessa todetaan tutkimusaineistosta havainto, että tutkimusjakson loppupuolella kirkolliskokouksen käsiteltäväksi tuli useita suunnittelu- ja seuranta-asia-kirjoja. Tavanomaisten talousarvioiden, kolmelle vuodelle ulottuvien toiminta- ja taloussuunnitelmien sekä nelivuotiskertomusten lisäksi kirkolliskokous käsitteli 2000-luvulla useita tulevaisuusasiakirjoja. Esimerkiksi 2010-luvulla kirkolliskokous käsitteli kahta nelivuotiskertomusta, kolmea tulevaisuusselon-tekoa sekä kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä. Osa näistä asiakirjoista oli erittäin laajoja ja kirkon toimintaa varsin kattavasti käsitteleviä. Lisäksi kirkon toiminnan joistakin osa-alueista laadittiin omia strategioitaan. Kyseiset kertomukset ja suunnitelmat vaikuttivat osittain päällekkäisiltä. Tällaisten asiakirjojen paljous ja laajuus jättivät vaikutelman, että jos niiden sisältämien tietojen ja ehdotusten oli tarkoitus päätyä konkreettiseksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi, tarvitaan merkittävää jatkovalmistelua.

²⁷⁷ Kh:n esitys n:o 4/2013, 1, 21, 35. Kirkkohallituksen mukaan kirkolliskokouksen asema kirkon ylimpänä päättävänä toimielimenä on yksiselitteinen: sen keskeisenä tehtävänä on käsitellä kirkon oppia, työtä, lainsäädäntöä, hallintoa ja taloutta koskevia asioita. Kirkolliskokouksen tulisi pääosin keskittyä periaatteellisesti tärkeisiin asiakokonaisuuksiin. Silti sen aikaa vievät myös vähämerkityksiset asiat. Siksi pitäisi selvittää kirkolliskokouksen, piispainkokouksen ja kirkkohallituksen tehtävänjakoa. Kirkon uskoa ja oppia koskevista asioista kirkkohallitus totesi, että joissakin tilanteissa on ollut hankalaa määritellä, mitkä kysymykset edellyttävät kirkkolain 20 luvun 7 §:ssä tarkoitettuja kirkon uskoa ja oppia koskevia tai niihin pohjautuvia periaatteellisia kannanottoja. Kirkolliskokouksen ja piispainkokouksen kirkon oppia koskevan toimivallan rajoista ei kuitenkaan voida kirkkolaissa tarkemmin säätää, vaan asian ratkaisee viime kädessä kirkolliskokous. (Kh:n esitys n:o 4/2013, 1, 15–16, 21, 35.)

kirkolliskokouksen tehtävistä tulisi kirkkolaissa säätää aikaisempaa laajempina kokonaisuuksina. Se puolsi kirkkohallituksen esitystä.²⁷⁸ Kirkolliskokous hyväksyi valiokunnan mietinnön tältä osin.²⁷⁹

Kirkolliskokous totesi useaan otteeseen, että **määräenemmistösäännös** edellyttää kirkolliskokouksen päätöksenteossa riittävää yksimielisyyttä, jotta apostolisen uskon ja kirkon yhteyden säilyminen voidaan turvata.²⁸⁰ Vuoden 1968 kirkolliskokous käsitteli kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintöä. Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisvaliokunta puolsi komitean ehdotusta, että kirkon päätöksenteon tehostamiseksi määräenemmistövaatimus säädettäisiin koskemaan ainoastaan kirkon kannalta perustavanlaatuisten asioiden ratkaisemista.²⁸¹ Kirkolliskokous totesi, ettei asioiden jakaminen perustavanlaatuisiin ja muihin ole yksinkertaista eikä toteuttanut muutosta.²⁸² Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous käsitteli kirkon hallintokomitean ehdotusta kirkon lainsäädännön ja yhteisen

²⁷⁸ Laki-vk:n mietintö n:o 1/2014, 5–6.

²⁷⁹ Kevään 2014 kk, 47 §, 244–247. Muutosta koskeneessa hallituksen esityksessä todettiin, että kirkolliskokouksen asemasta kirkon ylimpänä päättävänä toimielimenä seuraa, että kirkolliskokouksen tulisi käsitellä pääsääntöisesti laajoja, merkittäviä ja periaatteellisesti tärkeitä asiakokonaisuuksia. Sen sijaan kirkolliskokous joutuu käsittelemään myös varsin pieniä ja kokonaiskirkon kannalta vähämerkityksisiä asioita. Lisäksi kirkolliskokouksen, kirkkohallituksen ja piispainkokouksen välinen toimivaltajako on jossakin määrin epäselvä. Päätösvalta asiassa voi olla usealla toimielimellä tai asian lopullinen ratkaiseminen voi edellyttää usean toimielimen käsittelyä. Myös kirkon uskoon ja oppiin liittyvä kirkolliskokouksen ja piispainkokouksen välinen toimivalta on osittain epäselvä. (HE 75/2015 vp, 15–16.) Syksyn 2014 kirkolliskokous käsitteli kirkon tulevaisuusselontekoa, jossa todettiin tarve keventää kirkon rakenteita ja hallintoa. Kirkolliskokouksen osalta tämän keventämistavoitteen kaavailtiin merkitsevän sitä, että sen työssä painotettaisiin aikaisempaa enemmän kirkon yhteisiä sisältöky symyksiä. Kirkon taloutta ja lainsäädäntöä koskevia tehtäviä voitaisiin siirtää kirkkohallitukselle. Kirkon uskoa ja oppia koskevia tehtäviä voitaisiin siirtää piispainkokoukselle. (Kh:n esitys n:o 7/2014, 44.)

²⁸⁰ Esim. peruste-vk:n mietintö n:o 2/1976, 7; peruste-vk:n lausunto n:o 1/2001, 8–9; laki-vk:n mietintö n:o 2/2013, 5; peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 12–13. Eräät piispat ottivat 1970- ja 1980-luvuilla kantaa kirkon päätöksenteolle asetettuihin vaatimuksiin. Piispa Nikolainen totesi, että luterilaisen kirkkokäsityksen mukaan kirkossa voidaan tehdä opillisia ratkaisuja, vaikka niistä ei olisikaan täyttä yksimielisyyttä. Uskonpuhdistus ei olisi toteutunut, jos päätöksenteossa olisi vaadittu täysi yksimielisyys. Piispa Sariola totesi, että kirkolliskokouksen päätöksenteossa olennaista on se, miten kirkon jäsenet ottavat päätöksen vastaan. (Syksyn 1976 kk, 44 §, 140–141.)

²⁸¹ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamis-vk:n mietintö n:o 6/1968, 3. Komitean mukaan määräenemmistövaatimus rajoitti kirkolliskokouksen mahdollisuutta tehokkaasti edistää kirkon toimintaa. Määräenemmistövaatimus tulisi säilyttää kirkon kannalta perustavanlaatuisissa asioissa. Muut asiat voitaisiin päättää yksinkertaisella enemmistöllä. (Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintö 1967, 21.)

²⁸² V. 1968 kk, 25.10.1968 kello 15, 1.-kohta, 282–283. Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisvaliokunnan ehdotuksen mukaisesti kirkolliskokous asetti uuden komitean selvittämään kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista.

hallinnon kehittämiseksi. Kirkon hallintovaliokunta ei puoltanut hallintokomitean ehdotusta laskea määräenemmistövaatimus kolme neljäsosasta kahden kolmasosaan. Määräenemmistövaatimuksen muutos edellyttäisi perusteellista selvittämistä.²⁸³ Kirkolliskokous ei muuttanut määräenemmistövaatimusta.²⁸⁴

Vuosituhaannenvaihteen jälkeen kirkolliskokous käsitteli määräenemmistökysymystä useaan otteeseen. Kevään 2000 kirkolliskokoukselle tehtiin edustaja-aloite määräenemmistövaatimuksen laskemiseksi kolme neljäsosasta kaksi kolmasosaan, koska määräenemmistövaatimuksen pienentäminen olisi demokratian ja länsimaisen lainsäädäntöperinteen mukaista. Lähes yksimielisyyttä edellyttävä päätöksenteko voi merkitä sitä, ettei tärkeitä asioita voida toteuttaa. Pienellä vähemmistöllä ei pitäisi olla näin suurta vaikutusvaltaa.²⁸⁵ Kirkolliskokouksen yleisvaliokunta totesi, ettei määräenemmistövaatimuksen muuttamista koskevaa kysymystä voida ratkaista erikseen, vaan se tulee selvittää kirkkolainsäädännön kokonaistarkastelussa. Siinä yhteydessä tutkittaisiin, mitkä säännökset ovat kirkon perustaa ja olemusta koskevia ja edellyttävät määräenemmistöä ja mitkä ovat kirkkolain soveltavia säännöksiä ja säädettävissä yksinkertaisella enemmistöllä.²⁸⁶ Perustevaliokunnan mukaan määräenemmistösäännöksillä muun muassa estetään lyhytaikaisiin enemmistöihin perustuvaa tärkeiden asioiden ratkaisemista. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole jonkin vähemmistön näkemysten tai etujen suojaaminen, vaan kyse on kirkon kaikkia jäseniä ja sukupolvia yhdistävän uskon ja kirkollisen elämän suojelemisesta. Kirkon päätöksenteossa määräävää on kirkon olemus, ei demokratia tai jonkin ryhmän edunvalvonta. Kirkon olemuksesta nousee myös yksimielisyyden vaatimus. Lisäksi kirkon usko ja oppi vaikuttavat kaikkeen kirkon toimintaan. Siksi olisi hankalaa jaotella, mitkä kirkkolain säännökset olisivat perustavanlaatuisia ja mitkä ainoastaan soveltavia säännöksiä.²⁸⁷ Kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.²⁸⁸

²⁸³ Kirkon hallintokomitean mietintö 1970, 24; kirkon hallinto-vk:n mietintö n:o 1/1971, 6.

²⁸⁴ V. 1971 ylim. kk, 19.11.1971 kello 9, 1.-kohta, 297, 300. Piispa Kansanahon ja edustaja Nikolaisen mukaan määräenemmistövaatimus pitäisi pienentää 2/3:aan ja muutos pitäisi toteuttaa jo tuossa vaiheessa eikä odottaa kirkkolain jakamista kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen. Edustaja Parvio totesi, että erityisesti kirkon uskoa ja oppia koskevat asiat tulee ratkaista suurella yksimielisyydellä. Hyvän valmistelun ja keskustelun perusteella asioista oli pystytty päättämään 3/4-määräenemmistöllä. (V. 1971 ylim. kk, 19.11.1971 kello 9, 1.-kohta, 296–297.)

²⁸⁵ Edustaja-aloite n:o 5/2000.

²⁸⁶ Yleis-vk:n mietintö n:o 18/2001, 3–4. Yleisvaliokunta korosti kirkon toiminnan ja hallinnon perustuvan Raamattuun ja tunnustukseen. Siksi kirkon hallintoa ei voi suoraan verrata valtion- ja kunnallishallintoon, kuten aloitteessa tehtiin. (Yleis-vk:n mietintö n:o 18/2001, 3–4.)

²⁸⁷ Peruste-vk:n lausunto n:o 1/2001, 8–13.

²⁸⁸ Syksyn 2001 kk, 52 §, 195–196. Asian käsittelyssä todettiin yhtäältä, että määräenemmistövaatimus on vaikeuttanut kokonaisuudistusten toteuttamista. (Esim. ed. Varpasuo ja ed. Lehtola, syksyn 2001 kk, 52 §, 190–193.) Toisaalta todettiin, että kirkolliskokous oli kyennyt tekemään tarvittavat muu-

Myös kevään 2010 kirkolliskokoukselle tehtiin edustaja-aloite määränemmistövaatimuksen pienentämiseksi ja sen käytön vähentämiseksi.²⁸⁹ Yleisvaliokunta toisti määränemmistösäännösten käsittelyssä vuosina 2000–2001 todetut seikat, muun muassa kirkon uskoa ja oppia koskevalta päätöksenteolta edellytettävän suuren yksimielisyyden sekä vaikeuden erottaa kirkon perustavanlaatuiset asiat muista asioista. Valiokunnan mukaan kulu- neen kymmenen vuoden aikana tilanne oli kuitenkin muuttunut, kun valtion ja Euroopan unionin lainsäädäntö oli lisääntynyt ja lakien säätämisen tahti oli nopeutunut. Lisäksi tuomioistuinten ja ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisut vaikuttivat kirkolliseen lainsäädäntöön. Juuri lainsäädännön nopean muuttu- misen takia yleisvaliokunta piti määränemmistösäännösten perusteellista tarkastelua aiheellisenä. Tuolloin käynnissä olleen kirkkolain kodifiointityön yhteydessä olisi voitu arvioida, mitkä kirkolliseen lainsäädäntöön sisältyvät asiat ovat kirkon uskon ja opin kannalta keskeisiä ja mitkä vähemmän keskei- siä. Lisäksi määränemmistövaatimuksen toistuva vireilletulo kirkollisko- kouksessa puolsi selvityksen tekemistä.²⁹⁰ Yleisvaliokunnan mietinnön mu- kaisesti kirkolliskokous antoi kirkkohallitukselle tehtäväksi laatia kirkollisko- kouksen määränemmistösäännöstä koskeva selvitys.²⁹¹

Kirkkohallitus antoi kevään 2012 kirkolliskokoukselle edellä tarkoitetun selvityksen ja esityksensä. Esityksen tavoitteena oli tehdä kirkolliskokouksen päätöksenteosta aikaisempaa joustavampaa ja tehokkaampaa kuitenkin niin, ettei kirkon uskon ja opin ydin vaarannu. Kirkkohallitus ehdotti, että määrä- enemmistöä vaadittaisiin päätettäessä muun muassa kirkkolain ja kirkkojär- jestyksen säännöksistä, jotka koskevat kirkon uskoa, tunnustusta ja oppia, kir- kon jäsenyyden edellytyksiä, jumalanpalvelusta, sakramenteja, pappis- ja piispanvirkaa tai määränemmistösäännöstä taikka jos säännös pohjautuu

tokset kolme neljäsosan enemmistöllä. (Esim. piispa Erik Vikström, syksyn 2001 kk, 52 §, 193.) Tutki- musaineistosta voidaan havaita, että kun jokin asia ei ole saanut vaadittua määränemmistöä, sama asia on saatettu edustaja-aloitteena tai hiippakuntavaltuustoaloitteena tuoda kirkolliskokouksen käsiteltä- väksi heti uudestaan. Esimerkiksi kevään 2014 kirkolliskokous käsitteli kirkkohallituksen esitystä kirkon paikallishallinnon rakenteita koskevan sääntelyn muuttamiseksi. Esitys sisälsi periaatteellisesti vaikeita kysymyksiä. (Kh:n esitys n:o 3/2014, 1–3.) Kirkolliskokous ei hyväksynyt esitystä. (Kevään 2015 kk, 35 §, 169–173.) Välttömästi kirkolliskokouksen ratkaisun jälkeen tehtiin neljä edustaja-aloitetta, jotka liit- tyivät rauenneeseen uudistushankkeeseen. (Edustaja-aloite n:o 4/2015; edustaja-aloite n:o 5/2015; edustaja-aloite n:o 6/2015; edustaja-aloite n:o 7/2015.)

²⁸⁹ Edustaja-aloite n:o 3/2010. Aloitteessa pidettiin kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säätämisen ja muuttamisen edellyttämää kolme neljäsosan määränemmistöä kirkon työtä tarpeettomasti vaikeutta- vana. Kirkossa tulisi selvittää, mitkä asiat voitaisiin siirtää yksinkertaisella enemmistöllä päätettäväksi ja olisiko määränemmistövaatimusta tarpeen muuttaa, esimerkiksi laskea kaksi kolmasosaan.

²⁹⁰ Yleis-vk:n mietintö n:o 5/2010.

²⁹¹ Syksyn 2010 kk, 21 §, 63. Syksyllä 2011 kirkolliskokouksen lakivaliokunta antoi lausunnon kirkon tulevaisuusselonteosta ja totesi, että olisi syytä harkita määränemmistön vaatimista ainoastaan kirkon perustavista säännöksistä ja asioista päätettäessä. Lisäksi pitäisi harkita määränemmistön pienentä- mistä. (Laki-vk:n lausunto n:o 1/2011, 2.)

kirkon uskoon, tunnustukseen tai oppiin. Kirkkohallitus esitti, että kirkolliskokoukseen perustettaisiin laajennettu puhemiesneuvosto²⁹², joka antaisi lausunnon, tarvitaanko päätöksen tekemiseen määränemmistö. Tämä lausunto ei sitoisi kirkolliskokouksen puheenjohtajaa, jonka kuitenkin tulisi esittää vahvat oikeudelliset perusteet, jos lausunnosta poiketaan.²⁹³

Keväällä 2013 kirkolliskokouksen lakivaliokunta käsitteli edellä kuvattua kirkkohallituksen esitystä kirkolliskokouksen määränemmistösäännösten muuttamiseksi. Lakivaliokunnan mukaan vain harvoin määränemmistövaatimus oli estänyt kirkkolain tai kirkkojärjestyksen tärkeän muutoksen toteuttamisen. Huolellinen lainvalmistelu edesauttaa vaikeidenkin muutosten käsittelyä. Valiokunta piti kolme neljäsosan määränemmistövaatimusta asianmukaisena varmistamaan kirkolliskokouksen riittävän yksimielisyyden tärkeitä asioita päätettäessä. Määräosan muuttaminen edellyttäisi erittäin painavia perusteita. Lisäksi voisi olla hankalaa todeta, koskeeko käsiteltävä asia kirkon uskoa, tunnustusta tai oppia taikka pohjautuuko niihin. Oikeastaan kaikki kirkkoa koskevat päätökset liittyvät kirkon uskoon, oppiin ja tunnustukseen. Valiokunta totesi myös, että määränemmistösäännöstä tulee tulkita laajasti eli jos käsiteltävään asiaan liittyy yksikin kirkon uskoon, tunnustukseen tai oppiin liittyvä seikka, asiasta päätetään määränemmistöllä. Niin ikään, jos on epäselvää, kuuluuko asia määränemmistöllä päätettäviin, edellytettäisiin määränemmistöä. Lakivaliokunta arvioi, että valtaosa kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä säädettävistä asioista vaatii määränemmistöä. Määränemmistön käytön laajuus ja sen käytöstä päättämisen aiheuttama lisätyö voisivat merkitä sitä, että kirkolliskokouksen päätöksenteko tulee aikaisempaa hankalammaksi. Edellä todettujen seikkojen vuoksi lakivaliokunta ei puoltanut määränemmistösäännöksen muuttamista. Sen sijaan se kannatti sitä, että perustettaisiin laajennettu puhemiesneuvosto tulkitsemaan, milloin kirkolliskokouksen päätöksenteossa tarvitaan määränemmistö²⁹⁴. Laajennetun puhemiesneuvoston lausunto määränemmistön tarpeesta ei sitoisi kirkollisko-

²⁹² Kirkkohallitus ehdotti, että laajennettuun puhemiesneuvostoon kuuluisivat kirkolliskokouksen puhemiesneuvosto sekä hiippakuntien piispat. (Kh:n esitys n:o 7/2012, 1.)

²⁹³ Kh:n esitys n:o 7/2012, 1, 29–32. Kirkkohallitus totesi, että määränemmistösäännöksen teologisena perustana on suojata kirkon opin ja uskon pysymistä Kristuksen antaman lähetyskäsken ja apostolisen opetuksen mukaisena. Kirkon tuli julistaa ja tulkita evankeliumia uskollisena apostoliselle opille mutta kuitenkin kuhunkin aikaan soveltuvana. Kirkon opin varjeleminen on erityisesti kirkon viran tehtävä. Kirkolliskokouksen kolme neljäsosan määränemmistövaatimus turvaa kirkon viran vaikutusmahdollisuuden apostolisen uskon ja kirkon ykseyden vaalimisessa. Kirkkohallituksen mukaan kirkolliskokous ei ollut luonut johdonmukaista käytäntöä siitä, milloin on kyse määränemmistöä edellyttävistä kirkon uskoa ja oppia koskevista tai niihin perustuvista periaatteellisista kannanotoista ja ryhtymisestä toimenpiteisiin niiden johdosta. (Kh:n esitys n:o 7/2012, 17, 24–26.)

²⁹⁴ Lakivaliokunnan mukaan kirkkohallituksen ehdottamassa laajennetun puhemiesneuvoston kokoonpanossa ei olisi riittävä maallikoiden edustus. Lisäksi kenttäpiispan tulisi kuulua sen kokoonpanoon. (Laki-vk:n mietintö n:o 2/2013, 8.)

kouksen puheenjohtajaa, jolla on vastuu kirkolliskokouksen toiminnan laillisuudesta. Valiokunta esitti, että määränemistösäännöksen muuttamista koskeva esitys jätetään raukeamaan ja että kirkolliskokouksen työjärjestykseen lisätään säännökset laajennetusta puhemiesneuvostosta.²⁹⁵ Syksyn 2013 kirkolliskokous hyväksyi lakivaliokunnan mietinnön.²⁹⁶

Kevään 2017 kirkolliskokous käsitteli kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä, joka sisälsi ehdotuksen kirkolliskokouksen määränemistövaatimuksen lieventämiseksi²⁹⁷. Tulevaisuusvaliokunta ei puoltanut komitean muutosehdotusta. Valiokunta vetosi kirkolliskokouksen asiassa aikaisemmin tekemiin ratkaisuihin. Kirkon usko ja oppi sisältyvät moniin kirkkolaissa säädettyihin asioihin, kuten seurakuntaan, jumalanpalvelukseen, kirkon pyhiin toimituksiin, kirkon virkaan ja kirkon hallintoon. Näin ollen uskoa ja oppia koskevia asioita ei voida erottaa omiksi pykälikseen, joista päättämisestä edellytettäisiin määränemistötä. Lisäksi on kyseenalaista, merkitsisikö määränemistövaatimuksen lieventäminen kirkolliskokouksen päätöksenteon tehostumista.²⁹⁸

Tutkimusaineistosta on poimittu viisi asiaa, joista on nähtävissä määränemistösäännöksen tulkinnan vaikeus. Päättäessään keväällä 1977 kirkon kannasta Leuenbergin konkordiaan kirkolliskokous piti asiaa opillisena kannanottona. Siitä päätettiin *määränemistöllä*.²⁹⁹ Syksyn 1985 kirkolliskokous käsitteli kirkon vastausta Kirkkojen maailmanneuvoston Faith and Order

²⁹⁵ Laki-vk:n mietintö n:o 2/2013, 5–11. Lakivaliokunnalle lausunnon antanut perustevaliokunta puolsi laajennetun puhemiesneuvoston perustamista. Se ratkaisisi tapauksittain, tarvitaanko asian päättämiseen määränemistö. Laajennetun puhemiesneuvoston lausunnon pitäisi sitoa kirkolliskokousta ja sen puheenjohtajaa, koska luterilaisen perinteen mukaisesti opillisten kysymysten arvioinnin ei pitäisi olla vain yhden henkilön tehtävänä. Valiokunta arvioi, että laajennetulle puhemiesneuvostolle tulisi varsin paljon tällaisia asioita käsiteltäväksi. Tämä osaltaan vaikeuttaisi kirkolliskokouksen päätöksenteon tehostumista. (Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2013, 6–8.) Piispainkokous puolsi kirkkohallituksen esitystä. (Pk:n lausunto n:o 1/2013.) Kirkolliskokouksen käsittelyssä lainoppinut asiantuntija Veli-Pekka Viljanen totesi, että määränemistön tarvetta koskeva kysymys on oikeuskysymys eli sitä joko vaaditaan tai ei vaadita. Määränemistön ratkaisee kirkolliskokouksen puheenjohtaja. Määränemistötä ei tule käyttää varmuuden vuoksi esimerkiksi siksi, että kirkolliskokouksen jäsen katsoo määränemistötä tarvittavan. (Syksyn 2013 kk, 14 §, 76.)

²⁹⁶ Syksyn 2013 kk, 14 §, 81–84.

²⁹⁷ Tulevaisuuskomitean mukaan kirkolliskokouksen tiukka määränemistövaatimus on mahdollisesti tärkein yksittäinen kirkon päätöksentekoa ja kehittämistä hidastava tekijä. Sen korjaaminen on välttämätöntä. (Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö 2016, 24, 108–109.)

²⁹⁸ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2017, 11–12. Samansisältöisesti määränemistövaatimuksen säilyttämistä perusteli perustevaliokunta lausunnossaan. Se myös piti määränemistövaatimuksen säilyttämistä kolme neljäsosana perusteltuna, koska määränemistön tarkoituksena on suojata kirkon yhteyttä ensinnäkin uskon ja opin jatkuvuuden kannalta, toiseksi jäsenten kesken siten, että uudistukset tehdään riittävällä yksimielisyydellä. (Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 12–13.)

²⁹⁹ Kevään 1977 kk, 74 §, 164–165.

–komission asiakirjaan ”Kaste, ehtoollinen ja virka”. Perustevaliokunnan mukaan vastauksessa ei ole kyse kirkkoa sitovasta opillisesta kannanotosta, vaan kyse on kirkon puheenvuorosta tässä asiassa ja kirkkojen välisestä yhteistyöstä. Päätös tehtiin *yksinkertaisella ääntenenemmistöllä*.³⁰⁰ Vuonna 1995 kirkolliskokous käsitteli Porvoon julistuksen hyväksymistä. Julistuksessa saavutettiin Britannian ja Irlannin anglikaanisten sekä Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisten kirkkojen yksimielisyys eräissä keskeisissä opinkohdissa ja tunnustettiin toisen kirkon jäsen oman kirkon jäseneksi sekä piispan, papin ja diakonin kelpoisuus hoitaa virkaa toisessa sopimuskirkossa. Perustevaliokunnan mukaan Porvoon julistus ei ole uusi tunnustuskirja, tunnustuksen uusi tulkinta eikä oikeudellinen asiakirja vaan ekumeeninen tavoiteohjelma. Kirkolliskokous päätti, että julistuksen hyväksymiseen tarvitaan *määräenemmistö*, koska kyse on kirkon oppiin pohjautuvasta kannanotosta, vaikka kyse ei olekaan tunnustuksen muuttamisesta tai sen uudesta tulkinnasta eikä kirkko-oikeuden muutoksesta.³⁰¹ Syksyn 2010 kirkolliskokous käsitteli piispainkokouksen laatimaa selvitystä parisuhdelain seurauksista kirkossa. Perustevaliokunnan enemmistön mukaan kyse oli piispainkokoukselle annettavasta toimeksiannosta laatia pastoraalinen ohje tilanteisiin, joissa kohdataan rekisteröidyn parisuhteen solmineet henkilöt. Ohje ei muuta kirkon opetusta. Asia ratkaistiin *yksinkertaisella ääntenenemmistöllä*.³⁰² Syksyn 2015 kirkolliskokous käsitteli Kirkkojen maailmanneuvoston Faith and Order –komission The Church Towards a Common Vision –asiakirjasta annettavaa lausuntoa. Perustevaliokunnan mukaan asiassa oli kyse kirkon kannanotosta merkitävään ekumeeniseen asiakirjaan, johon sisältyy useita periaatteellisia kysymyksiä. Lisäksi lausunnossa todetaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkko-opillinen itseyttä. Näin ollen lausunnon antaminen edellytti kirkolliskokouksessa määräenemmistöä.³⁰³ Laajennettu puhemiesneuvosto totesi, että asiassa on kyse ekumeenisesta prosessista ja kyseinen lausunto on kirkon puheenvuoro asiasta käytävään dialogiin. Kyse ei ole kirkon opin muodostamisesta eikä kirkkoa koskevista sitovista kannanotoista, joten lausunnon päätttäminen on tehtävissä *yksinkertaisella ääntenenemmistöllä*.³⁰⁴

Edellä 2. luvun 2.1.4.-kohdassa on kuvattu, miten eduskunnan hallintovaliokunta palautti huhtikuussa 2020 kirkkolakiehdotuksen kirkkohallitukselle uudelleen valmisteltavaksi ehdotukseen sisältyneiden useiden puutteellisuuksien vuoksi. Asiaa koskeneessa kirjeessään hallintovaliokunta totesi, että kirkkolakiehdotusta eduskunnan valiokunnissa käsiteltäessä olisi tarpeellista, että

³⁰⁰ Peruste-vk:n mietintö n:o 4/1985; syksyn 1985 kk, 15 §, 31–32.

³⁰¹ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1995; syksyn 1995 kk, 26 §, 161; syksyn 1995 kk, 31 §, 17.

³⁰² Peruste-vk:n mietintö n:o 4/2010, 12–13; syksyn 2010 kk, 32 §, 90–91.

³⁰³ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/2015, 6.

³⁰⁴ Laajennetun puhemiesneuvoston lausunto n:o 1/2015. Myös Antila toteaa kirkon uskoa ja oppia koskevien asioiden käsittelyssä vaadittavan määräenemmistösäännöksen tulkintavaikkeudet. (Antila 2011, 350–354.)

kirkkolakiehdotuksen muuttamisen käsittely olisi nykyistä joustavampaa.³⁰⁵ Kirjeen sanamuodon voidaan tulkita viittaavan kirkolliskokouksen päätöksen-teon määränemmistövaatimukseen.

Kirkolliskokouksen tehtäviä ja toimintaa koskevan tutkimusaineiston arviointi

Kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus. Valtion näkökulmasta kirkolliskokous on erityinen toimielin, koska se on kirkkolain säätämisyjärjestyksen mukaisesti kirkkolain sisällöstä tosiasiallisesti päättävä taho. Kirkolliskokouksen toimivalta rajoittaa merkittävästi eduskunnan lainsäädäntövaltaa.

Tutkimusjakson aikana kirkolliskokous vähensi itseoikeutettujen edustajien määrää tavoitteenaan lisätä **kokoonpanonsa** edustuksellisuutta. Kahdesti 1980-luvulla kirkolliskokoukselle esitettiin Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan edustajan palauttamista kirkolliskokouksen kokoonpanoon, koska kirkon johto ja tiedekunta olivat etäännyneet toisistaan ja jotta tiedekunnan teologinen osaaminen olisi kirkolliskokouksen käytössä. Kirkolliskokous korosti edustuksellisuuden periaatetta ja totesi, että kirkolliskokouksessa oli riittävä teologinen asiantuntemus. Voidaan ajatella, että kirkon keskeisissä tehtävissä toimivien henkilöiden kouluttajana toimivan tahon ja kirkon ylimmän toimielimen välillä olisi kiinteä yhteys. Tätä voisi pitää kirkon uskonyhteisöluonteen mukaisena. Erityisen jännitteen tähän asiaan tuo se, että yliopisto on valtion laitos, jonka vaikutusta kirkollisessa toimielimessä saatetaan pitää hankalana sekä kirkon sisäisen autonomian että valtion uskonnollisen puolueettomuuden kannalta. Kirkolliskokous ei kuitenkaan ratkaisussaan tuonut esiin kirkon sisäisen autonomian ja valtiollisen tahon yhteyden ongelmaa, vaan vetosi nimenomaan teologisen asiantuntemuksen riittävyyteen ilman yliopistoedustustakin. Voidaan arvella, että teologisen tiedekunnan ja kirkon välinen jännite ei johtunut kirkon ja valtion välisestä vaan kirkon käytännön elämän ja tieteen välisestä jonkinasteisesta epäluottamuksesta. Voidaan myös päätellä, ettei ehdotetulla jäsenyydellä välttämättä olisi ollut todellisen yhteyden kannalta suurta merkitystä. Kannanotoissaan kirkolliskokouksen voidaan tulkita painottaneen kirkon sisäisen autonomian näkökulmaa.

Kirkon sisäisen autonomian kannalta merkittävä kokoonpanon muutos oli 1990-luvun puolivälissä toteutettu korkeimpien oikeuksien kirkolliskokousedustuksen poistaminen. Korkeimmat oikeudet esittivät tätä muutosta vedoten riippumattomuuteensa ja siihen, etteivät niiden tehtävät liity kirkon toimintaan. Kirkolliskokouksen kokoonpano kuuluu kirkon sisäiseen autonomiaan. Kirkolliskokous olisi halunnut säilyttää korkeimpien oikeuksien edustuksen niiden tuoman vahvan juridisen asiantuntemuksen vuoksi. Kirkolliskokouksen piti kuitenkin suostua kyseiseen kirkkolain muutokseen, vaikka se

³⁰⁵ Hallinto-vk:n kirje 1.4.2020.

tiesi, ettei se saisi lähellekään vastaavaa asiantuntemusta muilla järjestelyillä. On selvää, että kirkolliskokouksen käytössä oleva vahva juridinen osaaminen on tärkeää paitsi kirkon sisäisen autonomian myös sen julkisoikeudellisen aseman kannalta, koska kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen vuoksi kirkolliskokouksen kirkkolakiehdotuksen tulee täyttää hyvän lainvalmistelun vaatimukset. Asiassa oli kuitenkin kyse yleisestä yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka kirkolliskokouksen oli otettava huomioon, vaikka sillä ei ollut velvollisuutta tehdä kyseistä kirkkolain muutosehdotusta. Voidaan pitää yllättävänä, että korkeimpien oikeuksien edustus kirkolliskokouksessa kesti näin pitkään, koska 1990-luvun puoliväliin tultaessa oli jo vuosien ajan toteutettu muutoksia, joissa kirkon ja valtion välistä yhteyttä oli purettu. Kyse oli vieläpä korkeimmista oikeuksista, joiden riippumattomuus on yhteiskunnassa erityisesti turvattu. Korkeimpien oikeuksien kirkolliskokousedustuksen voidaan ajatella olleen kirkon sisäisen autonomian kannalta kahdensuuntainen. Yhtäältä järjestely oli kirkolle hyödyllinen juuri vahvan oikeudellisen asiantuntemuksen vuoksi. Toisaalta yleisten tuomioistuinten edustajien toimiminen kirkolliskokouksessa itseoikeutettuina edustajina voidaan nähdä outona siksi, että kyse oli ajasta, jolloin kirkkoa velvoittavat perus- ja ihmisoikeuspainotukset voimistuivat ja yleisen lainsäädännön vaikutus kirkon toimintaan lisääntyi. Tuomioistuimet tekivät vuosi vuodelta yhä enemmän ratkaisuja, jotka vaikuttivat suoraan myös kirkon toimintaan. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna voitaneen pitää myös kirkon sisäisen autonomian kannalta hyvänä, että korkeimpien oikeuksien itseoikeutettu edustus kirkolliskokouksessa päättyi.

Korkeimpien oikeuksien pyrkimys irtautua kirkolliskokousedustuksesta kertoo selvästi kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen kirkon sisäiselle autonomialle antamasta vahvasta suojasta: näiden tuomioistuinten kirkolliskokousedustuksen lopettaminen edellytti kirkolliskokouksen ehdotusta kirkkolain muuttamiseksi. Huomattavaa on myös se, että kun kirkolliskokous käsiteli tämän edustuksen poistamista, perustevaliokunta totesi, että asiaan liittyi myös kirkon ja valtion suhteita koskeva periaatteellinen ratkaisu eikä se saisi aiheuttaa ennalta-arvaamattomia muutoksia kirkon ja valtion suhteisiin eikä kirkkolain säätämisyjärjestykseen. Lakivaliokunta puolestaan totesi, ettei kyseinen asia muuta kirkon julkisoikeudellista asemaa, sillä kirkon aseman kannalta olennaisempaa kuin korkeimpien oikeuksien edustus oli se, että kirkolliskokouksessa säilyi valtioneuvoston edustaja. Joka tapauksessa korkeimpien oikeuksien edustusta koskevassa asiassa kirkolliskokouksen painotusten voidaan tulkita olleen kirkon julkisoikeudellisen aseman mukaisia.

Kirkolliskokouksen kokoonpanoon liittyy kirkon julkisoikeudellista asemaa koskeva kysymys: pitäisikö ja miten valtion varmistaa vaikutus- ja valvontavaltansa kirkon ylimmässä toimielimessä. Tutkimusjakson kuluessa kirkolliskokous poisti valtion edustajat kokoonpanostaan valtioneuvoston nimeämään edustajaa lukuun ottamatta. Valtio ei todennut näiden poistojen olevan ongelmallisia, oikeastaan päinvastoin. Valtio ei myöskään ole ryhtynyt toimenpiteisiin kirkolliskokouksen säädösvalmisteluasiantuntemuksen varmistamiseksi, vaikka valmistelutyössä havaittiin puutteita.

Kirkolliskokouksen kiintiöjäsenyyksien purkamistavoitteesta poikkesi saamelaisten edustajan lisääminen kirkolliskokoukseen. Kirkolliskokous perusteli ratkaisuaan sillä, että kirkon tulee täyttää julkisoikeudelliselle yhteisölle säädetty velvollisuutensa turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen, erityisesti kun oli kyse alkuperäiskansan oikeuksista. Lisäksi kirkko voisi toimia yhteiskunnassa esimerkkinä saamelaisten oikeuksien toteuttajana. Asian järjestäminen ei ollut kirkolliskokoukselle yksinkertaista, koska kirkolliskokouksen kokoonpanossa oli perustelluista syistä luovuttu useista kiintiöjäsenyyksistä, koska kirkolliskokous ei juurikaan käsittele kyseistä vähemmistöä koskevia asioita ja koska saamelaisedustajan valitsee ei-kirkollinen toimielin. Siinänsä saamelaisedustajaa koskeneiden kirkolliskokouksen päätösten ja kannanottojen lähtökohdat olivat myös kirkon sisäisen autonomian alueeseen kuuluvat, kun kirkolliskokous useaan otteeseen korosti kirkon velvollisuutta kristinuskon perussanomien mukaisesti huolehtia vähemmistöistä. Asiaa ratkaistaessa pääpaino oli kuitenkin kirkon julkisoikeudellisen aseman mukaisesti toimimisessa. Erityinen sävy on nähtävissä myös kannanotoissa, että kirkko oli historiassaan muiden julkisyhteisöjen tavoin syrjinyt saamelaisia ja oli velkaa heille. Valtionäkökulmasta kirkolliskokouksen toistamia mainintoja toimimisesta esimerkkinä muulle yhteiskunnalle voidaan pitää yhtäältä oikeutettuina, koska valtio ei kyennyt hyväksymään alkuperäiskansasopimusta. Toisaalta nämä maininnat näyttivät siinä määrin omahyväisiltä, etteivät ne vaikuttaneet uskonyhteisön tavalla toimia vähemmistön hyväksi.

Useaan otteeseen tutkimusjakson kuluessa kirkolliskokouksen sisältä tehtiin ehdotuksia demokratian ja yhdenvertaisuuden lisäämiseksi kirkolliskokousta valittaessa. Kirkolliskokous ei näitä muutosehdotuksia hyväksynyt, koska yleiset yhteiskunnassa käytössä olevat menettelytavat eivät sellaisinaan sovellu kirkolliskokouksen valintaan ja toimintaan. Kirkolliskokous korosti myös sitä, että kirkolliskokousedustajat edustavat nimenomaan seurakuntaa, eivät itseään tai taustatahoaan. Uskonyhteisönäkökulma oli julkisyhteisönäkökulmaa vahvempi. Valtio ei esittänyt demokratia- ja yhdenvertaisuusvaatimuksia, vaikka sillä voidaan katsoa olevan merkittävä intressi varmistaa, että kirkkolain erityisen lainsäätämisyjärjestyksen keskeinen päätöksentekolin toimii julkisyhteisöjen toimintatapojen mukaisesti. Tästä voidaan päätellä, että valtio asianmukaisesti kunnioitti kirkon uskonyhteisöluonnetta ja sisäistä autonomiaa.

Kirkolliskokouksen vuoden 1971 ratkaisu lisätä kirkon oppia koskevien asioiden käsittely **kirkolliskokouksen tehtäviin**, koski selvästi kirkon uskonyhteisöluonteeseen ja sisäiseen autonomiaan liittyvää kysymystä. Päätös perustui kuitenkin pääosin muihin kuin uskonyhteisöpainotuksiin. Valmistelussa lähinnä tavoiteltiin kirkolliskokouksen kykyä joustavasti ja nopeasti vastata esimerkiksi ekumeenisissa yhteyksissä nousseisiin kannanottotarpeisiin. Lisäksi korostettiin kirkolliskokouksen luonnetta kirkon ylimpänä toimieliimenä. Uskonyhteisöpainotus oli arkkipiispa Simojoen vedotessa ratkaisua perustellessaan kirkon velvollisuuteen hoitaa julistustehtävänsä kussakin ajassa

noudattaen Kristuksen opetusta. Hän selitti ratkaisua myös kirkon julkisyyteisöasemaan liittyvin perustein vedotessaan edustuksellisuuden ja demokration periaatteiden huomioon ottamiseen yhteiskunnallisen muutoksen mukaisesti. Merkittävää on, että kirkon perinteeseen vahvasti kuuluvan asian muutos valmisteltiin teologisesti puutteellisesti. Merkittävänä voidaan pitää myös sitä, että pääasiallinen ratkaisun perustelija oli arkkipiispa ja että hän perusteli päätöstä useaan otteeseen myös ratkaisun tekemisen jälkeisinä vuosina. Piispojen keskeinen asema on uskonyhteisölle ominaista. Silti voidaan pitää lähtökohtana, että kirkkolain olennaisen muutoksen pääasialliset perustelut syntyvät kirkon lainsäädäntöelimen huolellisessa valmistelutyössä ja että muotospäätöstä tehtäessä ratkaisun perustelut olisivat teologiset ja selkeät. Tämä on kirkon sisäisen autonomian ja julkisoikeudellisen aseman vaatimaa.

Kirkon oppia ja työtä koskevan päätöksentekotoimivallan järjestämisessä on kyse ainoastaan kirkon omista asioista, joihin ei esimerkiksi julkinen valta voi puuttua. Voidaan kysyä, olisiko kirkolliskokouksen edellä kuvattu kirkkolakiehdotuksen puutteellinen valmistelu voinut olla eduskunnalle peruste jättää lakiehdotus hyväksymättä tai tasavallan presidentille syy olla vahvistamatta lakia. Luultavimmin ei olisi ollut, vaikka lain säätämisen perusedellytys on asianmukainen ja muutosta eri näkökulmista tarkasteleva valmistelu. Voidaan kysyä myös, olisiko eduskunta tai tasavallan presidentti voinut jättää kirkkolakiehdotuksen hyväksymättä, jos olisivat pitäneet sitä kirkkolain tunnustuspykälän vastaisena. Tunnustuspykälän tarkoituksena on suojata kirkon oppia myös kirkon tekemiltä opin vastaisilta kirkkolakiehdotuksilta. Edellä olevaan kirkolliskokouksen kokoonpanoa koskevaan tarkasteluun liittyen voidaan yksityiskohtana todeta, että kirkolliskokouksen lainvalmistelu oli tässä asiassa puutteellista, vaikka kirkolliskokouksen kokoonpanoon kuului vielä tuolloin juridisen asiantuntemuksen varmistava korkeimpien oikeuksien edustus. Huomattava yksityiskohta on se, että eräät muut luterilaiset kirkot oudoksuivat kirkolliskokouksen ratkaisua.

Edellä tarkoitetun muutoksen jälkeen kirkolliskokouksessa todettiin useaan otteeseen piispainkokouksen ja piispojen vaikutuksen lisäämisen tarve kirkon oppia koskevassa päätöksenteossa. Esimerkiksi vuonna 1980 kirkolliskokous piti hyvänä kirkkojärjestyskomitean ehdotusta, että kirkon uskoa ja oppia koskevissa kysymyksissä piispainkokous tekisi kirkolliskokoukselle esityksen, jonka kirkolliskokous voisi ainoastaan hyväksyä tai hylätä. Tällaista muutosta ei kirkkolakiin kuitenkaan tehty. Tavoite oli uskonyhteisöpainotuksen mukainen, toteutus ei. Tutkimusjakson edetessä kirkon hallinnon uudistamishankkeissa, erityisesti 2010-luvulla ehdotettiin kirkon keskushallinnon toimielinten tehtävien selkiinnyttämistä. Kirkolliskokous keskittyisi kirkon merkittävimpiin asioihin. Tällöin kirkon uskoa ja oppia koskevia tehtäviä voitaisiin siirtää piispainkokoukselle. Ehdotusta voidaan pitää kirkon perinteen ja uskonyhteisöluonteen mukaisena. Lisäksi ehdotettiin, että kirkon lainsäädäntöä koskevia tehtäviä voitaisiin siirtää kirkkohallitukselle. Kun kirkolliskokous kuitenkin on kirkon ylin päättävä elin ja nimenomaan kirkon lainsäädäntöelin, voidaan kysyä, miltä osin lainsäädäntöä koskevia tehtäviä voitaisiin

siirtää kirkolliskokoukselta kirkkohallitukselle niin, että lainsäädäntö- ja toimeenpanovalta eivät mene sekaisin. Tämän suuntaisissa hallinnon tehostamiskannanotoissa on nähtävissä julkisyyhteisön sävyistä ajattelua. Kirkolliskokous ei toteuttanut näitä muutosehdotuksia.

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokouksessa oli selvää, että apostolisen uskon ja kirkon yhteyden säilyttäminen edellyttävät sitä, että mahdolliset muutokset tehdään riittävän suurella yksimielisyydellä. Tämä on uskonyhteisön näkökulma. Mitä pidemmälle tutkimusjakso eteni, sitä enemmän tuli vaatimuksia, että **määräenemmistövaatimusta** tulee pienentää ja määräenemmistöä vaativia asioita vähentää. Näitä vaatimuksia perusteltiin kirkolliskokouksen päätöksentekokyvyn parantamisella sekä demokratian ja länsimaisen lainsäädäntöperinteen periaatteiden tuomisella kirkolliskokouksen toimintaan. Perustelut kertovat sellaisista tehokkuuden ja nopeiden uudistusten hengestä sekä yleisistä yhteiskunnallisista menettelytavoista, jotka eivät välttämättä suojaa apostolisen uskon ja kirkon yhteyden säilymistä. Kyse oli julkisyyhteisön näkökulmasta. Kirkolliskokous ei näitä ehdotuksia hyväksynyt, vaan se vetosi siihen, ettei demokratia sellaisenaan sovellu kirkolliskokouksen toimintaan ja päätöksentekoon. Määräenemmistövaatimuksen muuttamis-paineissa kirkolliskokouksen yleisvaliokunta siirtyi vuonna 2010 jossakin määrin kirkon julkisoikeudellisen aseman painotuksen suuntaan, kun se totesi, että lainsäädännön lisääntyminen ja vaikeaselkoisuus, säätämistahdin nopeutuminen sekä tuomioistuin- ja laillisuusvalvontaratkaisujen huomioon ottaminen edellyttävät kirkon lainsäädäntötyön tehostamista, myös määräenemmistösäännösten tarkastelua. Kirkkohallitus teki tämän tarkastelun. Kirkolliskokous ei kuitenkaan muuttanut määräenemmistösäännöstä. Kirkon olemukselle vieraana voitaneen pitää myös ajatusta, että kirkon ylimmän toimielimen käsiteltäviksi kuuluvista asioista voitaisiin seuloa perustavaa laatua olevat ja ainoastaan soveltavat säännökset. Kirkolliskokous totesi, että kirkon usko ja oppi vaikuttavat kaikkeen kirkon toimintaan ja siksi vähemmänkin merkityksellisinä pidettävät soveltavat säännökset olisivat kirkolliskokouksen määräenemmistöllä päätettäviä. Määräenemmistöä koskeneissa kirkolliskokouksen ratkaisuissa uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian näkökulma oli julkisoikeudellisen yhteisön näkökulmaa painavampi.

Vuonna 2019 eduskunnan hallintovaliokunta palautti eduskunnalle esitellyn kirkkolakiehdotuksen kirkkohallitukselle uudelleen valmisteltavaksi. Kirjeessään valiokunta piti kirkkolakiehdotuksen valiokuntakäsittelyn kannalta tarpeellisenä sitä, että kirkkolakiehdotuksen muuttamisen käsittely olisi nykyistä joustavampaa. Tämän voidaan tulkita viittaavan kirkolliskokouksen päätöksenteon määräenemmistösäännöksen muuttamistarpeeseen. Tätä mainintaa voidaan pitää kirkon sisäisen autonomian ja julkisoikeudellisen aseman kannalta erittäin merkittävänä, kirkon ja valtion välille jännitteen mahdollisesti synnyttävänä kannanottona. Hallintovaliokunnan kannanotolla on erityinen painoarvo sikäli, että kirkolliskokouksessa tehtiin erityisesti tutkimusjakson loppupuolella useita esityksiä määräenemmistösäännöksen muuttamisesta. Voidaan arvella, että eduskunnan valiokunnan tätä asiaa koskevalla

lievälläkin kannanotolla voi olla vaikutus asian käsittelyn sävyyn ja sisältöön kirkolliskokouksessa.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus. Kirkolliskokouksen *kokoonpanon* muutoksissa keskeistä oli teologisen ja juridisen asiantuntemuksen turvaaminen. Piispojen jäsenyyden sekä valittavien pappisjäsenten kiintiön todettiin turvaavan teologisen asiantuntemuksen. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirkolliskokousedustuksen palauttamisehdotuksissa ei niinkään ollut kyse teologisen asiantuntemuksen kuin kirkon johdon ja tiedekunnan yhteyden parantamisesta. Kirkolliskokous ei hyväksynyt esitettyä muutosta. Näkökulma ei ollut varsinaisesti teologinen eikä juridinen. Erityinen vaihe oli korkeimpien oikeuksien edustajien poistaminen kirkolliskokouksen kokoonpanosta. Oikeudellisen osaamisen merkitys korostuu kirkkolain erityisessä sääntämisjärjestyksessä. Järjestely oli korkeimpien oikeuksien näkökulmasta ongelmallinen, koska valtiosäännössä riippumattomiksi säädetyt tuomioistuimet eivät katsoneet voivansa pitää edustustaan suuren uskonnollisen yhdistyksen ylimmässä toimielimessä. Kirkon kannalta näiden tuomioistuinten edustajien asiantuntemus oli korvaamatonta. Kyse oli erityisen lainsäädäntöelimen toiminnan varmistamisen ja siten juridiikan näkökulmasta.

Saamelaisedustajan ottamista kirkolliskokouksen kokoonpanoon perusteltiin lähinnä perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisella, juridiikan painotuksin. Muutosta pidettiin perusteltuna, koska julkisen vallan tuli järjestää alkupe-
räiskansalle asema, jossa se voi aikaisempaa paremmin vaikuttaa itseään koskevien asioiden käsittelyyn ja koska julkisen vallan tuli myös turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Kirkon järjestyksen kannalta lisäystä pidettiin ongelmallisena, koska kirkolliskokous oli edustuksellisuuden lisäämisen perusteella jo luopunut useista kiintiöedustuksista. Lisäksi saamelaisedustajan valinta poikkesi muista edustajavalinnoista: valinnan suorittaa ei-kirkollinen saamelaiskäräjät ja vaali on välitön. Kirkolliskokouksessa esitettiin erilaisia näkemyksiä siitä, onko kirkolliskokousedustus oikea tapa lisätä saamelaisten mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Saamelaisedustajan ottamista kirkolliskokouksen kokoonpanoon ei siis juurikaan perusteltu teologisesti, todettiin kyllä, että myös teologisista syistä kirkon tulee tukea vähemmistöjä.

Kokoonpanoan koskevista kysymyksistä kirkolliskokous korosti kirkon olemukseen ja tehtävään perustuvaa erityislaatuisuuttaan: yhteiskunnassa yleisesti käytössä olevat päätöksenteon periaatteet eivät sellaisinaan välttämättä sovellu kirkon hallintoon. Tämä kirkolliskokouksen kanta asetettiin 2000-luvulla kyseenalaiseksi muun muassa eräissä edustaja-aloitteissa, mutta muutoksiin ne eivät johtaneet. Kirkolliskokouksen näissä ratkaisuissa painotus oli teologinen.

Kun tarkastellaan kirkolliskokouksen *tehtäviään* koskevia kannanottoja, voidaan havaita, että koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous korosti velvollisuuttaan pysyä uskollisena Jumalan sanalle ja varmistaa kirkon mahdolli-

suus toteuttaa evankeliumin julistustehtävää kussakin ajassa ja paikassa. Kirkolliskokous puhui muun muassa Jumalan antamasta tehtävästä, Jumalan sanan julistamisesta ja kuuliaisuudesta Kristukselle. Painotus oli kirkon ylipo-sitiivisen oikeuden ja teologian mukainen. Positiivisen oikeuden ja juridiikan kannalta keskeistä on se, että kirkolliskokous on kirkon ylin toimielin, myös lainsäädäntöelin. Sinänsä tämä lainsäädäntötehtävä sisältää sekä teologian että juridiikan painotuksen.

Kirkon oppia koskeva toimivalta on kirkon perinteessä kuulunut kirkon vi-ralle, erityisesti piispoille. Kuitenkin vuoden 1971 ylimääräinen kirkollisko-kous lisäsi kirkolliskokouksen tehtäväksi käsitellä kirkon oppia koskevia kysy-myksiä. Muutos poikkesi kirkon perinteestä ja oli perusteluiltaan organisaatiokeskeinen, joten asian käsittelyssä on nähtävissä positiivisen oikeuden pai-notus. Juridiikan ja säädösvalmistelun kannalta merkittävää oli se, että muu-tosehdotus syntyi täysistuntokäsittelyssä, ei valiokuntavalmisteluun perusten. Kyse on sekä huolellisen säädösvalmistelun että kirkolliskokousedustajien asi-anmukaisen vaikutusmahdollisuuden laiminlyömisestä. Kuten edellä on to-dettu, muutosta koskevan lain esitöihin kirjoitetut perustelut keskittyivät lä-hinnä kirkolliskokouksen luonteeseen kirkon ylimpänä toimielimenä, eivät siihen, miksi kirkon oppia koskevaa päätöksentekoa muutetaan, saati siihen, onko tällaista muutosta edes mahdollista tehdä. Lisäksi se, minkälaisia asioita säännös tarkoitti, muotoiltiin epäselvästi. Tästä seurasi epäselvyys myös kir-kon toimielinten tehtävissä: miltä osin kirkon uskosta ja opista päättää kirkol-liskokous ja miltä osin piispainkokous. Epäselviä tilanteita ratkaistaessa to-dennäköisesti korostuvat juridiikan näkökulmat. Arkkipiispa Simojoki perus-teli muutosta yhtäältä kirkon ylipo-sitiivisen oikeuden ja teologian sävyisesti todetessaan, että kirkolliskokouksella on jumalallinen ja inhimillinen oikeus ja velvollisuus tulkita kirkon oppia, jotta evankeliumi tavoittaisi ihmiset kus-sakin ajassa. Toisaalta hän perusteli muutosta edustuksellisuuden ja demo-kratian periaatteiden vaikutuksen lisäämisellä kirkolliskokouksen päätöksen-teossa. Hän piti edustuksellisuutta ja demokratiaa sekä kirkon uskonkäsityk-sen että yhteiskunnallisten muutosten mukaisina. Voidaan päätellä, että teo-logisesti tärkeän asian käsittelyssä näkökulma oli enemmän juridinen kuin teologinen. Asianmukaisten perustelujen puuttumisen vuoksi valmistelua ei voida pitää huolellisena säädösvalmisteluna. Päätöksentekoa seuranneina vuosina arkkipiispa Simojoki korosti, ettei kirkolliskokouksella ole oikeutta muuttaa kirkon oppia, ainoastaan tulkita sitä ja tulkinnassa tulee olla kuuliai-nen Kristukselle. Näkökulma oli teologinen. Jossakin määrin vaikuttaa siltä, että näillä kannanotoillaan arkkipiispa täydensi päätöksentekovaiheen puut-teellista valmistelua.

Tutkimusjakson edettyä 1970-luvun ja 1980-luvun vaihteeseen kirkollisko-kouksessa tuotiin esiin tarve vahvistaa piispainkokouksen ja kirkolliskokouk-sen yhteistä vastuuta käsiteltäessä kirkon uskoa ja oppia koskevia asioita. Eri-tyisesti korostettiin kirkon järjestysmuodon mukaista piispoille ja piispainko-koukselle kuuluvaa tehtävää huolehtia kirkon opin säilymisestä. Näiden näke-mysten mukaisia muutoksia kirkkolakiin ei kuitenkaan tehty. Vuonna 2000

kirkolliskokouksen yleisvaliokunta luonnehti kirkolliskokouksen kirkon oppia koskevaa toimivaltaa siten, että kirkon synodisessa hallinnossa on keskeistä Raamatusta johdettavissa oleva episkopaalinen taso, joka yhdessä maallikkoedustajien kanssa pyrkii löytämään ratkaisuja muun muassa kirkon uskoa ja oppia koskeviin kysymyksiin. Näissä kannanotoissa painotus oli kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian mukainen.

Tutkimusjakson loppupuolella kirkolliskokous käsitteli ehdotuksia tehtäviensä muuttamiseksi siten, että se keskittyisi yhä enemmän kirkkoa koskevien suurten linja- ja periaatepäätösten tekemiseen. Tämän todettiin voivan merkitä esimerkiksi sitä, että kirkon uskoa ja oppia koskevia asioita siirrettiin piispainkokoukselle ja kirkon lainsäädäntöä koskevia asioita kirkkohallitukselle. Vuonna 2015 muutettiin kirkon keskushallinnon toimielinten tehtäviä koskevia säännöksiä, mutta edellä todetun kaltaisia muutoksia ei toteutettu. Ehdotusten mukainen muutos saattaisi merkitä kirkolliskokouksen välittömän vaikutusvallan heikkenemistä sekä episkopaalisen, synodisen ja konsistoriaalisen tasapainotilan romuttumista. Piispojen aseman lisäämistä kirkon uskoa ja oppia koskevissa kysymyksissä voitaisiin pitää teologian painotuksena. Ehdotettu kirkkohallituksen lainsäädännöllisten tehtävien laajentaminen vaikuttaa hallinnon tehostamiselta ja mahdollisesti merkittävältä vallan siirtämiseltä kirkon ylimmältä toimielimeltä alemmas. Näkökulma vaikuttaa pikemminkin juridiselta kuin teologiselta. Muutoinkin tutkimusaineistossa on nähtävissä, että kirkolliskokouksen työskentelyssä erilaisten, osin myös päällekkäisten ja usein laajojen suunnittelu- ja seuranta-asiakirjojen käsittely vie yhä enemmän aikaa. Asianmukainen toiminnan suunnittelu ja seuranta ovat toiminnan kehittämisen, myös hyvän lainsäädännön perusta. Se, mihin käytännön toimiin nämä laajat asiakirjat johtavat, ei ole aina selkeästi nähtävissä. Sekä teologian että juridiikan kannalta olisi hyödyllistä, jos kirkolliskokouksen tehtävät koostuisivat tasapainoisesti kirkon tulevaisuutta koskevasta suunnittelutyöstä ja säädösvalmistelusta ja näillä olisi tiivis keskinäinen yhteys.

Kirkolliskokous korosti useaan otteeseen, että päätöksenteon **määrä-enemmistövaatimuksen** tarkoituksena on turvata kirkon perinteen edellyttämä riittävä yksimielisyys, kun se päättää apostolisen uskon ja kirkon yhteyden säilyttämiseen liittyvistä kysymyksistä. Tavoite koskee teologian keskeisimpiä asioita. Mainitun tavoitteen mukaisen päätöksentekomenettelyn yksityiskohtien järjestäminen on positiivisen oikeuden ja juridiikan keinoin toteutettava asia. Erityisesti vuosituhannenvaihteen jälkeen kirkolliskokous käsitteli useita ehdotuksia määräenemmistövaatimuksen pienentämiseksi ja määräenemmistöä edellyttävien asioiden karsimiseksi. Ehdotuksia perusteltiin kirkolliskokouksen päätöksentekokyvyn parantamisella, jotta se voisi toteuttaa kirkon toiminnan kehittämisen edellyttämät uudistukset. Kyse oli myös yhteiskunnan päätöksentekoon liittyvien demokratian ja länsimaisen lainsäädäntöperinteen mukaisten periaatteiden ja järjestelyjen omaksumisesta kirkolliskokouksen toimintaan. Näkökulma oli juridinen. Kirkollisko-

kous ei hyväksynyt muutosehdotuksia. Kuitenkin vuonna 2010 kirkolliskokouksen yleisvaliokunta totesi, että yleisen lainsäädännön ja kirkkoa koskevien viranomaisratkaisujen määrä on lisääntynyt ja tämä voi vaikuttaa kirkon lainsäädäntötyöhön. Valiokunnan kannanotossa on nähtävissä siirtymistä positiivisen oikeuden ja juridiikan painotuksiin. Vuonna 2013 kirkolliskokouksen lakivaliokunta korosti, että kirkon tärkeiden asioiden päättäminen edellyttää suurta yksimielisyyttä. Se totesi myös, että määräänemmistösäännöstä tulee myös tulkita laajasti. Lakivaliokunta palautti painotuksen kirkon ylipo-sitiivisen oikeuden ja teologian mukaiseksi. Sama painotus oli vuonna 2017 kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunnalla ja perustevaliokunnalla niiden ottaessa kantaa määräänemmistöky symykseen.

Kirkolliskokous totesi toistuvasti, että on vaikeaa erottaa kirkon uskon ja opin kannalta keskeiset asiat muista asioista. Kuten kirkolliskokouksen lakivaliokunta vuonna 2013 ja tulevaisuusvaliokunta vuonna 2017 totesivat, oikeastaan kaikki kirkkoa koskevat päätökset liittyvät kirkon uskoon, oppiin ja tunnustukseen. Tämä on kirkon perinteen mukainen näkemys. Kirkon asioiden erityyppisiin osiin luokitteluksen vaikeus kertoo juridiikan olevan hie-man keinoton, kun pitäisi ratkaista kirkon elämään ja olemukseen liittyviä eli teologisia asioita.

Voimassa olevan määräänemmistövaatimuksen tulkitseminen on osoittautunut vaikeaksi. Kirkolliskokouksen vuonna 2013 perustaman laajennetun puhemiesneuvoston tarkoituksena on toimia kirkon uskon ja opin turvaajana, kun se antaa määräänemmistöky symyksestä lausuntonsa kirkolliskokouksen puheenjohtajalle. Lausunnon sitovuudesta lakivaliokunta ja perustevaliokunta olivat eri mieltä. Perustevaliokunta totesi, että luterilaisen perinteen mukaan yksi henkilö ei voi arvioida opillisia kysymyksiä, joten laajennetun puhemiesneuvoston lausunnon tulee sitoa kirkolliskokouksen puheenjohtajaa. Lakivaliokunnan mukaan lausunto ei olisi sitova ja tämän mukaisesti kirkolliskokous päätti asian. Voidaan päätellä, että ratkaisussa pääasiallinen painotus ei ollut teologinen.

Kirkolliskokouksen päätöksenteon lähtökohtana on apostolisen uskon ja kirkon yhteyden säilyttäminen, joten voidaan kysyä, missä määrin kirkon perustaan liittyvien asioiden muuttamisen pitäisi olla helppoa. Kuten perustevaliokunta vuosina 2000 ja 2017 totesi, määräänemmistösäännöksen tarkoituksena ei ole jonkin vähemmistön näkemysten suojaaminen, vaan kyse on kirkon kaikkia jäseniä ja sukupolvia yhdistävän uskon ja kirkollisen elämän suojelemisesta. Näkökulma on kirkon ylipo-sitiivisen oikeuden ja teologian mukainen.

Arkkipiispa Vikström luonnehti 1980-luvun lopulla kirkolliskokouksen työtä siten, että sen työhön liittyy sekä laki että evankeliumi. Laki on siinä, että kirkon asioista päätetään säädetyssä järjestyksessä ja myös vähemmistöön jääneiden tulee tyytyä enemmistöpäätöksiin. Evankeliumi on siinä, että järjestykseen sopeudutaan ja että vähemmistöön jääneet ovat edelleen mukana. Kirkolliskokouksen tehtävä on toisellakin tavalla kaksiosainen: yhtäältä vastata

siitä, että kirkko hoitaa Kristuksen sille antaman tehtävän hyvin, toisaalta sää-
tää kirkolle säännökset, jotka tekevät tehtävän hoitamisesta mahdollista. To-
siasiassa tehtävä on yksiosainen, sillä lainsäädäntö on ainoastaan väline kir-
kon tehtävän ja tavoitteen toteuttamiseksi.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus. Tarkasteltaessa kirkol-
liskokouksen ***kokoonpanoan*** koskeneita kannanottoja voidaan pitää
staattisuutta ilmaisevana sitä lähtökohtaa, että kirkolliskokouksen itseoikeu-
tettuja jäseniä ovat hiippakuntien piispat. Niin ikään valtioneuvoston ni-
meämän edustajan säilyttäminen kokoonpanossa on nähtävissä kirkon ja val-
tion entisen suhteen ilmentymänä ja siten staattisuutena. Kirkolliskokouksen
ratkaisut edustuksellisuuden lisäämiseksi on nähtävissä dynaamisuutena.
Korkeimpien oikeuksien edustajien poistaminen kirkolliskokouksen kokoon-
panosta oli yleisen yhteiskunnallisen kehityksen seurausta. Muutos oli dynaa-
misuuden ilmaus, joskaan kirkolliskokous ei voinut olla toteuttamatta tätä
muutosta. Huomattavaa on, että tämä muutosesitys tuli vasta 1990-luvulla.
Kirkolliskokouksen tavoite parantaa saamelaiden kirkollista asemaa lisää-
mällä kirkolliskokouksen kokoonpanoon saamelaisjäsen oli dynaaminen.
Muutoksen toteuttaminen vei kuitenkin vuosia. Tämän staattisuuden syynä oli
pääosin asian järjestämisen aito vaikeus, koska kiintiöedustajan lisääminen
kirkolliskokoukseen oli ristiriidassa aikaisemmin toteutettujen muutosten
kanssa ja saamelaisedustajan valintamenettely oli hankalasti ratkaistavissa.
Dynaamisuuden painotus oli kannanotoissa, joiden mukaan kirkon tulisi toi-
mia yhteiskunnassa esimerkkinä saamelaiden aseman ja kulttuuristen oi-
keuksien kehittämisessä.

Erityisesti tutkimusajanjakson loppupuolella tehtiin aloitteita demokra-
tian periaatteiden lisäämiseksi kirkolliskokouksen kokoonpanoa määriteltä-
essä ja valittaessa. Kirkolliskokous ei näitä ehdotuksia hyväksynyt, vaan se ve-
tosi kirkon olemukseen ja tehtävään perustuvaan erityiseen päätöksentekojär-
jestelmään, jossa tarvitaan kirkon viran ja maallikkoedustuksen tasapaino.
Sitä ei voida puhtaasti demokratian keinoin saavuttaa. Näkökulma oli staatti-
nen.

Vuoden 1971 kirkolliskokouksen päätöstä lisätä ***tehtäviinsä*** kirkon oppia
koskevien asioiden käsittely voidaan pitää poikkeuksena kirkon perinteestä,
jossa korostetaan piispainkokouksen ja piispojen tehtävää tulkita kirkon op-
pia. Kirkon traditiosta poikennut päätös syntyi jokseenkin täysin ilman val-
mistelua. Tätä lähinnä ennakoimattomana pidettävää päätöksentekoa ei voida
luonnehtia dynaamisuudeksi. Dynaaminen päätöksenteko olisi edellyttänyt
tärkeän muutoksen perusteellista valmistelua ja merkittävimpien sisältökysy-
mysten analysointia. Arkkipiispa Simojoki perusteli tehtyä päätöstä kirkollis-
kokouksen vastuulla varmistaa kirkon julistustehtävän toteutuminen kussa-
kin ajassa, kirkolliskokouksen toiminnan kehittämisellä sekä demokratian ja
edustuksellisuuden periaatteiden noudattamisella. Näkökulma oli pääosin dy-
naaminen. Kirkolliskokouksen eräät myöhemmät kannanotot piispainko-
kouksen ja piispojen merkityksen lisäämiseksi kirkon oppia koskevassa pää-
töksenteossa viittasivat staattisuuden painotuksen palauttamiseen. Näiden

staattisiksi luonnehdittavien tavoitteiden mukaisiin muutoksiin kirkolliskokous ei kuitenkaan ryhtynyt. Näissä vaiheissa kirkolliskokous vaikutti jokseenkin passiiviselta, ei dynaamiselta.

Tutkimusjakson loppupuolella tehdyt ehdotukset kirkolliskokouksen tehtävien luonteen muuttamisesta yhä enemmän kirkon periaatteellisia kysymyksiä koskevaksi perustuivat pääosin kirkon hallinnon keventämiseen. Painotuksen voidaan tulkita olleen dynaaminen. Tosin piispainkokoukselle kaavailtu kirkon oppia koskevien asioiden aikaisempaa suurempi toimivalta olisi merkinnyt paluuta kirkon perinteen suuntaan ja siksi siinä voidaan nähdä staattisuuden sävy.

Kirkolliskokouksessa on siis ollut selvänä lähtökohtana, että apostolisen uskon ja kirkon yhteyden säilyttäminen edellyttää päätöksenteossa riittävää yksimielisyyttä. Tässä on staattisuuden painotus. Dynaamisuuden painotuksen pyrittiin pienentämään vaaditun **määräenemmistön** kokoa sekä vähentämään asioita, joista tulee päättää määräenemmistöllä. Näitä näkemyksiä perusteltiin muun muassa kirkolliskokouksen päätöksentekoodellytysten parantamisella ja demokratian periaatteiden noudattamisella. Pienen vähemmistön suurta vaikutusvaltaa estää uudistusten toteuttaminen paheksuttiin. Kirkolliskokous ei näitä muutosvaatimuksia hyväksynyt perustellen kantaansa muun muassa kirkon olemukseen liittyvällä yksimielisyyden vaatimuksella sekä sillä, että jokseenkin kaikki kirkolliskokouksen käsiteltävät asiat liittyvät kirkon uskoon ja oppiin. Nämä näkemykset kertovat staattisuudesta. Vuonna 2010 kirkolliskokouksen yleisvaliokunta otti pohdinnoissaan huomioon edellä todettujen vakiintuneiden määräenemmistöperusteiden ohella yhteiskunnallisen lainsäädännön lisääntymisen ja säätämistahdin nopeutumisen. Se otti huomioon myös toistuvat määräenemmistön pienentämisvaatimukset. Viimeksi mainitut seikat kertovat dynaamisuuden sävystä. Kun kirkolliskokouksen lakivaliokunta, tulevaisuusvaliokunta ja perustevaliokunta tutkimusjakson lopussa pitivät selvänä sitä, ettei määräenemmistösäännöksiä muuteta, painotus oli staattinen.

3.3 KIRKON LAINMUKAINEN HALLINTOTOIMINTA

Kirkon lainmukaista hallintotoimintaa koskevassa osuudessa käsitellään 1) henkilöstön asemaa koskevia hallinnollisia toimia, 2) yleishallintoa ja 3) tuomiokapitulien hallintotoimintaa. Tutkimusaineistossa on melko vähän kirkolliskokouksen kannanottoja kirkon lainmukaisesta hallintotoiminnasta. Sen sijaan tutkimusaineistoon kuuluu 58 ylimpien laillisuusvalvojien kirkon hallintotoimintaa koskevaa ratkaisua, joissa on todettu virheellinen menettely tai muu epäkohta. Tätä suurta määrää selittää se, että hallinnollisissa ratkaisuissa ja toimitissa on usein kyse välittömästi yksilön oikeuksista tai velvollisuuksista. Yksityiskohtaisemmin tarkastellaan 11 ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisua. Enin osa ratkaisuista ainoastaan todetaan alaviitteessä.

Kirkon lainmukaista hallintotoimintaa koskeva säädösperusta

Julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkko on velvollinen järjestämään hallintonsa julkisyhteisöiltä edellytetyin tavoin, ellei sen omassa lainsäädännössä ole kirkon hallintoa koskevaa, yleisestä lainsäädännöstä poikkeavaa erityissäännöstä.

Perustuslain 2 §:n 3 momentissa säädetään: ”Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.” Perustuslain 21 §:n mukaan: ”Jokaisella on oikeus saada asiansa käsittelyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.” Hallintotoiminnassa on noudatettava myös muita perusoikeuksia, kuten perustuslain 6 §:ssä säädettyä yhdenvertaisuutta ja syrjinnän kieltoa.

Perustuslain tarkoittama hyvän hallinnon takeet turvaava laki on hallintolaki (434/2003), jonka 1 §:n mukaan: ”Tämän lain tarkoituksena on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa sekä oikeusturvaa hallintoasioissa. Lain tarkoituksena on myös edistää hallinnon palvelujen laatua ja tuloksellisuutta.” Hallintolain 6 §:ssä on säädetty hallinnon oikeusperiaatteista: ”Viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.” Hallintolaissa on säännökset myös muun muassa hallinnon palveluperiaatteesta ja palvelun asianmukaisuudesta, neuvonta- ja vastaamisvelvollisuudesta, asian vireilletulosta, käsittelyn viivytyksettömyydestä, esteellisyydestä, asian selvittämisvelvollisuudesta, asianosaisen kuulemisesta, päätöksen muodosta, sisällöstä ja perustelemisesta, oikaisuvaatimuksesta ja valituksesta sekä päätöksen tiedoksiannosta.

Hallintolain 5 §:n 3 momentissa säädetään: ”Hallintoasiassa noudatettava menettelystä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa säädetään kirkkolaissa.” Kirkkolain 25 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan: ”Käsiteltäessä hallintoasiaa kirkollisissa viranomaisissa on noudatettava, mitä hallintolaissa ja sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetussa laissa (13/2003) säädetään, jollei tästä laista muuta johdu.” Mainitun pykälän 3 momentin mukaan: ”Päätöksen perustelut voidaan jättää esittämättä, jos päätös koskee kirkollisen monijäsenen toimielimen toimittamaa vaalia.” Pykälä sisältää eräitä esteellisyysperusteita koskevia poikkeuksia hallintolain soveltamisesta. Lisäksi kirkkolain 7 luvun 5 §:ssä on esteellisyyttä koskevia säännöksiä, joissa viitataan hallintolakiin. Kirkkolaissa on myös eräitä ilmoituksen ja asiakirjan

tiedoksiantoa koskevia säännöksiä, joiden mukaan kyseisissä asioissa noudetaan hallintolakia³⁰⁶.

Kirkkolain 7 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetään: ”Seurakunta hoitaa itse asioitaan ja omaisuuttaan tämän lain ja kirkkojärjestyksen sekä kirkon taloudesta erikseen annettujen säädösten mukaan.” Kirkkolain 18 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan: ”Piispa johtaa hiippakuntansa hallintoa ja toimintaa sekä valvoo seurakuntia ja pappeja.” Lisäksi kirkkolaki ja kirkkojärjestys sisältävät yksityiskohtaiset säännökset kirkon hallinnon järjestämisestä, muun muassa pappisvirasta ja papinvirasta, papiksi vihkimisestä, papinvirkaan valitsemisesta, papin virkasuhteen ehdoista ja papin irtisanomisesta sekä muun henkilöstön virkasuhteesta, kuten viran hakemisesta, virkaan nimittämisestä, puutumisesta virkatehtävien hoitamiseen ja irtisanomisesta sekä seurakunnan, hiippakunnan ja kokonaiskirkon toimielimistä, niiden tehtävistä, toiminnasta ja toimivaltuuksista.

Tuomiokapituli on keskeinen kirkon hallinnosta vastaava toimielin. Kirkkolain 6 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan: ”Tuomiokapitulilla on seurakunnan ja seurakuntayhtymän viranhaltijoita koskevissa virkasuhdeasioissa työnantajalle kuuluvia tehtäviä siten kuin tässä laissa ja kirkkojärjestyksessä tai muussa laissa säädetään.” Kirkkolain mukaan tuomiokapitulin tehtäviä ovat muun muassa yhdessä piispan kanssa hyväksyä pappisvirkaan vihittävät, päättää pappisvirasta pidättämisestä ja pappisviran menettämisestä, antaa viranhoidtomääräys seurakunnan ja seurakuntayhtymän papin virkaan ja lehtorin virkaan, irtisanoa seurakunnan tai seurakuntayhtymän papin ja lehtorin viran haltija, kun kyse on viranhaltijasta johtuvasta perusteesta tai taloudellisista ja tuotannollisista perusteista sekä purkaa seurakunnan tai seurakuntayhtymän papin ja lehtorin viran haltijan palvelussuhde, kun asiassa on erityisen painavia syitä.³⁰⁷ Kirkkolain 17 a luvun 2 §:ssä säädetään: ”Hiippakunnan hallintoa hoitavat piispa, hiippakuntavaltuusto, tuomiokapituli, johtokunta ja tuomiokapitulin viranhaltijat.” Kirkkolain 19 luvun 1 §:n mukaan: ”Tuomiokapituli hoitaa hiippakunnassa kirkollista hallintoa ja toimintaa siten kuin tässä laissa, kirkkojärjestyksessä ja kirkon vaalijärjestyksessä säädetään ja niiden nojalla määrätään. Tuomiokapituli edustaa kirkkoa hiippakunnan asioissa ja käyttää puhevaltaa tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa sekä tekee hiippakuntaa koskevat sopimukset ja muut oikeustoimet.”

Kirkon lainmukaista hallintotoimintaa koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Tutkimusaineistoon kuuluvista **kirkon henkilöstön asemaa** koskevista ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuista tarkastellaan yksityiskohtaisesti kahta tapausta. Apulaisoikeuskansleri ratkaisi vuonna 2012 kantelun, toimiko

³⁰⁶ KL 6:58,3 ja 25:4,4.

³⁰⁷ KL 5:1,2; 5:5,3; 6:10,3; 6:17,5; 6:18,3; 6:59,2; 13:1.

ortodoksisen kirkon arkkipiispa lain vastaisesti erottaessaan luostarin johtajan. Ortodoksisesta kirkosta annetun lain 69 §:n mukaan luostarin johtajan tehtävä on elinikäinen. Arkkipiispa vetosi lain 39 §:ssä säädettyyn piispan tehtävään ohjata ja valvoa hiippakuntansa papiston toimia sekä kirkon kanonien ja lain nojalla annetun luostarin ohjesäännön tuntemaan mahdollisuuteen vapauttaa luostarin johtaja tehtävästään tietyin edellytyksin³⁰⁸. Apulaisoikeuskansleri viittasi perustuslain 2 §:n 3 momentin säännökseen, jonka mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on tarkoin noudatettava lakia. Apulaisoikeuskansleri totesi, että hänen velvollisuuksiinsa kuuluu valvoa lainsäädännön, ei kirkon kanonien tai tradition noudattamista. Ortodoksisesta kirkosta annetun lain noudattamisen valvontaan ei vaikuta se, että mainitun lain 1 §:n mukaan Suomen ortodoksinen kirkko perustuu Raamatun, tradition, ortodoksisen kirkon dogmien, kanonien ja muiden kirkollisten sääntöjen varaan. Apulaisoikeuskanslerin mukaan lailisuusvalvonta-asiassa ei ole kyse kirkon sisäisestä autonomiasta eikä papiston kanonisesta suhteesta piispaan. Luostarin ohjesäännön määräykset eivät voi olla ristiriidassa lain säännösten kanssa. Siten ohjesäännön määräykset piispan oikeudesta vapauttaa luostarin johtaja tehtävästään ovat mitättömiä, koska ne ovat ristiriidassa lain 69 §:ssä säädetyn luostarin johtajan elinikäisyyttä koskevan säännöksen kanssa. Lain 39 §:ssä säädetty piispan luostarin toimintaa koskeva yleinen ohjaus- ja valvontavalta ei oikeuta piispaa toimimaan lain säännösten vastaisesti. Apulaisoikeuskansleri totesi, että arkkipiispa toimi virheellisesti noudattaessaan lain kanssa ristiriidassa olevaa alemmanasteista ohjesäännön määräystä. Hän antoi arkkipiispalle huomautuksen vastaisen varalle ortodoksisesta kirkosta annetun lain ja kirkkojärjestyksen vastaisesta toiminnasta.³⁰⁹

Vuonna 2015 apulaisoikeuskansleri ratkaisi asian, jossa kirkkoneuvosto nimitti virkaan henkilön, joka ei täyttänyt viran kelpoisuusvaatimusta. Tämän havaittuaan kirkkoneuvosto kumosi aikaisemman päätöksensä ja teki uuden nimityspäätöksen. Tämäkään nimitetty ei täyttänyt viran kelpoisuusvaatimusta. Kirkkoneuvosto teki vielä uuden nimityspäätöksen. Apulaisoikeuskansleri totesi, että kyseisiin nimityspäätöksiin liittyvissä asiakirjoissa ei ole viranhakijoiden pätevyuden arviointia eikä ansiovertailua, ei myöskään tietoa,

³⁰⁸ Ortodoksisen kirkon kirkollishallitus totesi lausunnossaan, että ortodoksinen kirkko Suomessa on sekä suomalainen julkisoikeudellinen yhteisö että osa maailmanlaajuisista ortodoksista kirkkoa ja että kirkon kanonien ja muiden hengellisten säädösten asema on todettu ortodoksista kirkkoa koskevassa lainsäädännössä. Papiston kanoninen suhde piispaan kuuluu kirkon sisäiseen autonomiaan. Myös luostarin johtaja on kanonisessa suhteessa hiippakuntansa piispaan. Kirkollishallitus totesi myös, että luostarin johtajan tehtävä ei ole työsopimussuhde vaan kuuliaisuustehtävä. Siksi tehtävän hoitamisen yksityiskohdat on kirjattu luostarin ohjesääntöön, ei lakiin tai kirkkojärjestykseen. Luostarin johtajan tehtävän elinikäisyys perustuu kirkon kanoniseen perusteeseen ja sellaisena se on kirjattu kirkon lakiin. Tehtävän elinikäisyys ei ole ehdoton, vaan siitä pitää voida vapauttaa luostarin ohjesäännön nojalla, esimerkiksi jos luostarin etu sitä vaatii. Tämä on kirkon kanonien ja perinteen mukaista.

³⁰⁹ OKV, dnro 1273/1/2011, 1329/1/2011 ja 111/1/2012, 7.11.2012 (AOK).

millä perusteilla tietyt hakijat valittiin haastatteluun. Hän vetosi perustuslain 6 §:ssä säädettyyn yhdenvertaisuuteen ja 21 §:ssä säädettyyn oikeusturvan saamiseen, kirkkolain viran täyttämistä koskeviin säännöksiin sekä hallintolain hyvän hallinnon oikeusperiaatteisiin ja asian selvittämisen ja päätöksen perustelemisselvollisuuteen. Ratkaisussa apulaisoikeuskansleri määritteli myös omaa toimivaltaansa todetessaan, että virkanimitysasioissa laillisuusvalvojan tehtävänä on ottaa kantaa siihen, onko virkamies tai viranomainen käyttänyt harkintavaltaansa lain sallimissa rajoissa. Harkintavallan käyttöön puututaan vain, jos viranomainen on ylittänyt sille kuuluvan harkintavallan. Laillisuusvalvoja voi arvioida suoritettuja ansiovertailuja lähinnä nimitysmuistioden ja asiassa saatujen selvitysten perusteella. Apulaisoikeuskanslerin mukaan, vaikka kirkkoneuvoston nimityspäätöksen perustelut olivat puutteelliset, tapauksen asiakirja-aineiston nojalla ei voinut päätellä, että kirkkoneuvosto olisi ylittänyt viranomaiselle virkanimitysasioissa kuuluvan harkintavallan. Kirkkolain vastaisesti kirkkoneuvosto kuitenkin kahdesti nimitti epäpätevän henkilön virkaan. Se ei hallintolain edellyttämällä tavalla selvittänyt viran hakijoiden pätevyyttä eikä perustellut tekemiään päätöksiä. Apulaisoikeuskansleri totesi, että kirkkoneuvosto ei näiltä osin noudattanut kirkkolain eikä hallintolain säännöksiä. Hän huomautti kirkkoneuvostoa näistä laiminlyönnistä.³¹⁰

Kirkolliskokous otti varsin vähän kantaa henkilöstön asemaan vaikuttaviin hallinnollisiin toimiin. Sinänsä henkilöstöä koskevat yksittäiset ongelmat eivät lähtökohtaisesti kuulu kirkolliskokouksen ratkaistaviin. Kirkolliskokouksen tehtävänä on lähinnä kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen säännösten sekä rahoituksen keinoin turvata lainmukaisen hallintotoiminnan edellytykset seurakunnissa ja hiippakunnissa. Henkilöstön asemaan liittyvät kirkolliskokouksen kannanotot koskivat lähinnä papinvaalin kehittämistä. Kyse oli erityisesti seurakunnan oikeudesta valita pappinsa sekä hakijan oikeusturvan parantamisesta.³¹¹ Esimerkkinä papinvaalia koskevista kirkolliskokouksen kannanotoista todetaan kevään 2001 kirkolliskokouksen

³¹⁰ OKV, dnro 282/1/2014, 25.2.2015, AOK. Tässä tarkemmin käsiteltyjen kahden ratkaisun lisäksi henkilöstön asemaa koskevia ylimpien laillisuusvalvojen toteamia virheellisiä säännösten tulkintoja tai muuten ongelmallisia järjestelyjä ja menettelytapoja olivat seurakuntien viranhaltijoiden epäselvä ja eriarvoinen vuosilomajärjestelmä (OKV, dnro 3533/1975), kirkkoherra puuttui julkisesti seurakunnan viranhaltijan perhesuhteisiin ja antoi ymmärtää, että perhesuhteilla olisi merkitystä henkilön virkamiesoikeudelliseen asemaan (OKV, dnro 207/1/1995, 26.3.1996, AOK) sekä perus- ja ihmisoikeusmyönteisen tulkinnan laiminlyönti määriteltäessä työntekijälle asetettavia kelpoisuusvaatimuksia (AOA, dnro 1994/4/99, 25.5.2001; dnro 4649/4/09, 5.5.2011).

³¹¹ Kevään 1985 kk, 43 §; syksyn 1985 kk, 59 §; kevään 1986 kk, 65 §; kevään 1987 kk, 40 §; syksyn 1991 kk, 36 §; syksyn 1994 kk, 24 ja 29 §; syksyn 1998 kk, 45 §; laki-vk:n mietintö n:o 4/1999; syksyn 2001 kk, 44 §. Pohjola tosin toteaa, että koska virka edustaa Kristusta, koska papin valinta ja kutsu ovat pohjimmiltaan Jumalan teko ja koska piispa ja tuomiokapituli valitsevat papiksi vihittävät, seurakunnan osuus jää vihkimisvaiheessa vähäiseksi. (Pohjola 2014, 148.)

edustaja-aloitteen pohjalta käsittelemä kappalaisen vaalimenettelyn muuttamisesitys.³¹² Kirkolliskokouksen yleisvaliokunnan mukaan kappalaisen valinnassa käyttöön otettu välillinen vaali ei ollut täysin onnistunut. Menettelyn kehittämiseksi tarvittaisiin kirkkohallituksen ja tuomiokapitulien ohjeistusta, jossa tulisi kiinnittää huomiota kappalaisen valintaa koskevan päätöksen valmisteluun, erityisesti ratkaisun perustelemiseen.³¹³ Kirkolliskokous antoi piispainkokouksen tehtäväksi laatia tuomiokapitulien kanssa ohjeet kappalaisen vaalin toimittamisen hyvästä hallintomenettelystä.³¹⁴

Kappalaisen valintaan liittyi myös piispainkokouksen esitys syksyn 2003 kirkolliskokoukselle siitä, että kappalaisen kelpoisuusvaatimuksia täsmennetään muun muassa niin, että henkilö ei ole kelpoinen kappalaiseksi, jos häneltä ilmeisesti puuttuvat viranhoidossa tarvittavat edellytykset. Tuomiokapitulit olivat voineet arvioida hakijoiden sopivuutta ilman nimenomaista säännöstäkin, mutta selkeyden vuoksi asiasta olisi syytä säätää.³¹⁵ Kirkolliskokouksen lakivaliokunta totesi, että sopivuuden arviointi oli jäänyt tuomiokapituleissa vähäiseksi. Oli epäselvyyttä, millä perusteilla sopivuutta arvioidaan. Valiokunnan mukaan piispainkokouksen esitys selkiinnittäisi tilannetta.³¹⁶ Kirkolliskokous hyväksyi ehdotetun kirkkojärjestyksen muutoksen.³¹⁷

Kirkon henkilöstö- ja yleishallinnon hoitamiseen liittyen kirkolliskokous käsittelee useaan otteeseen kirkkoherran vaativaa tehtävänkuvaa. Esimerkiksi vuosina 1986, 1987, 1998 ja 1999 kirkolliskokous käsittelee kirkkoherrojen johtamistaitojen lisäämistä, koska työssä korostui aikaisempaa enemmän vaativat johtamis- ja hallinnolliset tehtävät.³¹⁸ Kirkolliskokouksen yleinen valmistusvaliokunta totesi kirkkoherrojen suuren merkityksen työyhteisön johtamisessa ja seurakuntatyön asianmukaisessa hoitamisessa.³¹⁹ Syksyn 2018 kirkolliskokouksen kyselytunnilla käsiteltiin kirkkoherrojen työtaakkaa. Tuolloin todettiin kirkkoherran tehtävän moninaisuus: yhtäältä kirkkoherra on seurakunnan hengellinen johtaja, toisaalta hän vastaa seurakunnan hallinnosta ja henkilöstöjohtamisesta. Kirkkoherran tehtävistä on säädetty kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä. Lisäksi yleiset virka- ja työsuhteita koskevat säännökset koskevat myös kirkkoa. Yleiset työnantajatehtävään liittyvät vaatimukset olivat laajentuneet ja tiukentuneet entisestään. Esimerkiksi palkkausjärjestelmän uudistus asetti uusia vaatimuksia työnantajatyölle. Kirkkoherrojen joh-

³¹² Edustaja-aloitteet n:ot 2/2000 ja 3/2001. Vuoden 2001 aloitteen taustalla oli KKO:n ratkaisu, jossa se ei pitänyt papinvaalia uskonnonharjoituksena ja siksi sovelsi papinvaaliin tasa-arvolakia. Seurakunnan todettiin toimineen syrjivästi. (KKO:2001:9.)

³¹³ Yleis-vk:n mietintö n:o 3/2001, 5–6.

³¹⁴ Kevään 2001 kk, 69 §, 266.

³¹⁵ Pk:n esitys n:o 1/2003.

³¹⁶ Laki-vk:n mietintö n:o 8/2003.

³¹⁷ Syksyn 2003 kk, 39 §, 295; syksyn 2003 kk, 50 §, 318.

³¹⁸ Kevään 1986 kk, 31 §; kevään 1987 kk, 40 §; kevään 1998 kk, 55 §; syksyn 1999 kk, 7 §.

³¹⁹ Yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 15/1986, 1; yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 1/1987, 3.

tamistehtävän helpottamiseksi kirkkohallitus aikoi käydä keskusteluja seurakuntien kanssa, jotta erilaiset hankkeet olisivat seurakunnille hyödyksi ja aiheuttaisivat mahdollisimman vähän käyttöönottohankaluuksia.³²⁰

Kirkon toimielinten *yleishallintoa* koskevien tehtävien hoitamiseen liittyen käsitellään neljää ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisua. Apulaisoikeusasiamies selvitti kahdessa, vuosina 2008 ja 2010 tekemissään ratkaisuissa, oliko seurakunta toiminut lain ja viranomaisen päätöksen vastaisesti, kun se uutistietojen mukaan piilotteli turvapaikanhakijoita, jotka eivät olleet saaneet oleskelulupaa Suomesta³²¹. Seurakunta totesi tulkinneensa turvapaikanhakijoiden olleen hengenvaarassa, jos heidät olisi karkotettu lähtömaahansa. Henkisen ja aineellisen avun lisäksi seurakunta auttoi uuden turvapaikkahakemuksen tekemisessä. Seurakunta toimi yhteistyössä viranomaisen kanssa. Seurakunta myönsi kahdelle henkilölle erillisellä päätöksellä turvapaikan, koska tapauksissa täyttyi turvapaikkaperusteista henkilöön kohdistuva ilmeinen vainonpelko ja puutteellinen turvapaikka-asian viranomaiskäsittely. Toista päätöstä koskeneessa seurakuntaneuvoston pöytäkirjan lyhennysotteesta todettiin, että päätökseen saa hakea muutosta oikaisuvaatimuksin.³²² Apulaisoikeusasiamies totesi, ettei kirkolla ole lakiin perustuvaa oi-

³²⁰ Kirkkoneuvos Pihlaja, syksyn 2018 kk, 7.11.2018 kello 15.30, 3 §, 300–303. Kirkkohallitus totesi kertomuksessaan vuodelta 2018, että seurakuntien työnantajaroolia ja osaamista vahvistettiin neuvonnalla, ohjeilla, koulutuksella ja erilaisissa tapaamisissa. Työnantajien osaamista tuettiin laatimalla ohjeita muun muassa työaikasuunnittelusta, palkkausjärjestelmän soveltamisesta sekä epäasiallisen kohtelun ja häirinnän ehkäisemisestä. Kirkon palvelukeskus pyrki palvelujen tuottamisessa vakioituun palveluntarjontaan ja toimintojen yhdenmukaistamiseen. (Kh:n vuosikertomus v. 2018, 48–49, 130.) Esi-merkkeinä muista henkilöstön asemaan liittyvistä kirkolliskokouksen kannanotoista todetaan seuraavat. Se painotti 1990-luvun alussa sekä kirkon sisäisen että julkisyhteisöjen välisen palkkauksen yhdenvertaisuutta. (Esim. talous-vk:n mietintö n:o 1/1990; kevään 1990 kk, 33 §, 53–56; edustaja-aloite n:o 6/1991; talous-vk:n mietintö n:o 6/1991; syksyn 1991 kk, 14 §, 26–30.) Vuonna 1995 kirkolliskokous käsitteli kirkon henkilöstöpoliittisen ohjelman laatimista tilanteessa, jossa taloudellisen laman takia seurakunnat olivat joutuneet irtisanomaan ja lomauttamaan henkilöstöä, työpaikkansa säilyttäneiden työmäärät olivat lisääntyneet ja työyhteisöissä oli tyytymättömyyttä. (Edustaja-aloite n:o 2/1995, yleis-vk:n mietintö n:o 14/1995; syksyn 1995 kk, 29 §, 165–174.) Keväällä 2012 ja 2013 kirkolliskokouksen talousvaliokunta kiinnitti huomiota kirkon palkkausjärjestelmään kuuluvan harkinnanvaraisen palkanosan vähäiseen käyttöön. Järjestelmän soveltamista pidettiin seurakunnissa vaikeana. Tilanteen korjaamisen keinona pidettiin Kirkon työmarkkinalaitoksen järjestämää koulutusta ja muuta tukea. (Talous-vk:n mietintö n:o 4/2012, 4; talous-vk:n mietintö n:o 2/2013, 3–4.)

³²¹ Näitä ratkaisuja käsitellään myöhemmin 4. luvun 4.2.-kohdassa kirkon uskonnonvapauden näkökulmasta.

³²² Asiassa lausunnon antanut sisäministeriö totesi, että kirkko voi avustaa kielteisen päätöksen saanutta turvapaikanhakijaa muun muassa panemalla vireille uuden hakemuksen ja tarjoamalla asuinsijan. Sisäministeriön mukaan kyseinen seurakunta toimi asiassa avoimesti ja yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. Kyse ei ilmeisesti ollut henkilön piilottamisesta tai viranomaistoiminnan estämisestä. Maahanmuuttoviraston mukaan seurakunnan tehtävänä voi olla hengellisen, henkisen ja aineellisen

keutta eikä toimivaltaa tehdä turvapaikkapäätöksiä. Seurakunnan toiminnassa ei pitäisi käyttää käsitteitä, jotka saattavat aiheuttaa epätietoisuutta tai hämmennystä ulkomaalaislaissa tarkoitettujen turvapaikkaa koskevien käsitteiden viranomaiskäytössä. Apulaisoikeusasiamies viittasi muun muassa perustuslain 2 §:n 3 momenttiin, jonka mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin sekä hallintolain 6 §:ään, jonka mukaan viranomaisen on käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin sekä viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden ja suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan seurakunta ei ollut piilotellut kahta turvapaikanhakijaa, vaan asiaa on hoidettu avoimesti ja lain antaman harkintavallan mukaisesti. Sen sijaan kirkolla ei ole lakiin perustuvaa toimivaltaa tehdä turvapaikkapäätöksiä.³²³

Vuonna 2009 apulaisoikeusasiamies ratkaisi kantelun, jossa pyydettiin selvittämään, oliko piispainkokous ylittänyt kirkkolaissa säädetyn toimivaltuutensa, kun sen naispappeutta koskevan selonteon ja kannanottojen tiedottamisen perusteella lähes 20 vuotta noudatettu työvuorojärjestely todettiin lainvastaiseksi. Piispainkokouksen päätöksen jälkeen naispappeuden vastustajat voitiin työmääräyksen velvoittaa omantunnon vastaiseen uskonnon harjoittamiseen. Kantelijat totesivat, että tämä oli vastoin perustuslain 11 §:n 2 momentissa säädettyä negatiivisen uskonnonvapauden suojaa eikä piispainkokouksella ole toimivaltaa rajoittaa perusoikeuksia. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan ei ollut aihetta epäillä, että piispainkokous olisi ylittänyt toimivaltansa taikka menetellyt muutoin lainvastaisesti tai että selonteko olisi valmisteltu selvästi puutteellisesti taikka hyvän hallinnon vastaisesti. Selonteolla pyrittiin edistämään yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja syrjimättömyyttä, jotka ovat oikeusjärjestelmässä olennaisia ja joiden toteutumista julkisen vallan tulee edistää.³²⁴

Vuonna 2017 apulaisoikeusasiamies selvitti seurakunnan työntekijän asiakirjapyyntöä käsittelyä seurakunnassa ja tulkitsi asiasta seurakunnalta saamaansa lausuntoa niin, että seurakunnassa ei pidetty suotavana sitä, että sen asioista kannellaan suoraan laillisuusvalvojalle, vaan asiat tulisi ensisijaisesti selvittää seurakunnan sisäisesti. Apulaisoikeusasiamies viittasi perustuslain 109 §:n 1 momenttiin sekä eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 2 §:ään ja korosti oikeusasiamiehen valvontatehtävää eräänä lainmukaisen hallintotoiminnan takeena sekä jokaisen oikeutta kannella oikeusasiamiehelle,

tuen tarjoaminen. Lisäksi kirkko voi toimittaa kansainvälisen yhteistyön avulla saamaansa tietoa pakolaisten lähtömaista sekä tietoa yksittäisestä hakijasta. Kirkko voi myös osallistua julkiseen keskusteluun turvapaikanhakijoiden asemasta ja oikeusturvasta. Sen sijaan kirkon edustajan yksittäisistä asioista julkisuudessa esittämät lausunnot ja turvapaikkojen myöntäminen muutoksenhakukelpoisine päätöksineen saattavat aiheuttaa epätietoisuutta sekä turvapaikanhakijoissa että yhteiskunnassa yleensä. Maahanmuuttovirasto totesi, ettei kirkolla ole lakiin perustuvaa toimivaltaa tehdä turvapaikkapäätöksiä.

³²³ AOA, dnro 2096/4/07, 24.11.2008, dnro 3741/4/08, 1.2.2010.

³²⁴ AOA, dnro 3189/4/07, 26.8.2009.

kun katsoo valvottavan toimineen lainvastaisesti tai laiminlyöneen velvollisuutensa. Kantelu on keskeisin tapa, jolla oikeusasiamies saa selvittääkseen epäilyjä viranomaisten lainvastaisesta menettelystä. Apulaisoikeusasiamies piti erittäin huolestuttavana sitä, jos työntekijää oli huomautettu kantelun tekemisestä. Kanteluoikeuden rajoitukset myös vaarantavat oikeusasiamiehen perustuslaissa säädetyn valvontatehtävän toteuttamisen. Myös virkamiehellä ja julkisyhteisön työntekijällä on ehdottomasti oikeus kannella työnantajastaan laillisuusvalvojalle ilman pelkoa kantelusta mahdollisesti seuraavista haitallisista vaikutuksista. Apulaisoikeusasiamies totesi, että hän ei voisi pitää laissa säädetyn kanteluoikeuden rajoittamista hyväksyttävänä.³²⁵

Kirkon yleishallintoa koskevia kirkolliskokouksen ratkaisuja ja kannanottoja on vähän. Keväällä 2006 kirkolliskokous käsitteli byrokratian lisääntymistä kirkossa. Hallintovaliokunta totesi julkishallinnon hallintotehtävien lisääntymisen. Jokaisen seurakunnan on täytettävä julkishallinnon vaatimukset. Näin ollen myös pienten seurakuntien hallinnolliset tehtävät ovat laajat ja vaativat.³²⁶ Täysistuntokeskustelussa todettiin, että kirkon julkisoikeudellisen aseman edellyttämä yleisen hallinnon kehityksen seuraaminen on osaltaan lisännyt kirkon byrokratiaa. Hallintoa koskeva yleinen lainsäädäntö on laajaa ja muuttuu nopeasti. Lisäksi kirkon pitää ottaa lainsäädännössään huomioon tuomioistuinten ja ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisut. Kirkon tulee hoitaa asioita siten kuin julkisoikeudellinen toimija hoitaa.³²⁷

Kevään 2010 kirkolliskokous totesi kahden asian yhteydessä ammattitaidon puutteen kirkon hallinnollisissa tehtävissä. Kirkkohallituksen kertomusta

³²⁵ AOA, dnro, 2487/2016, 6.9.2017. Muissa kuin perusteksissä käsitellyissä yleishallintoa koskevilla ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuissa oli kyse seuraavista hallintotoiminnan virheellisyksistä tai puutteellisuuksista: kirkkoneuvoston vaalin toimittamista koskevien säännösten ja määräysten noudattamatta jättäminen (OKV, dnro 1728/1972), kirkkoneuvosto perehtyi puutteellisesti ratkaistavaan taloudellisesti tärkeään asiaan (OKV, dnro 3857/1985), tilintarkastajien havaintojen edellyttämien toimien laiminlyönti selvitetessä kirkkoherran menettelyä seurakunnan tileihin ja hallintoon liittyvissä epäselvyyksissä (OKV, dnro 5152/1985), esteellisyys rakennushankkeen rahoitusavustusta koskeneessa kirkkohallituksen päätöksenteossa (OKV, dnro 3327/1985, 21.8.1985, AOK), kolehdinkeruuta koskeneen asianmukaisen päätöksenteon ja ohjeistuksen laiminlyönti (OKV, dnro 730/1/1997, 26.10.1998, AOK), kanteluun vastaamisen laiminlyönti (AOA, dnro 744/4/02, 26.4.2004), asiakirjapyyntöön vastaamatta jättäminen laissa säädetyn määräajan kuluessa (AOA, dnro 3485/4/05, 13.11.2006; OKV, dnro 1175/1/2007, 30.11.2009, AOK), kirkkovaltuuston jäsen poistui kesken valtuuston kokouksen syytä ilmoittamatta (OKV, dnro 1348/1/2007, 16.12.2009, AOKS), asiakaspalvelun kalliit puhelupalvelumaksut (OA, dnro 273/4/09, 30.12.2010), sähköposteihin vastaamatta jättäminen (AOA, dnro 3701/4/09, 30.3.2010; OKV, dnro 1295/1/2010, 30.8.2012, AOK), neuvontavelvollisuuden laiminlyönti (OKV, dnro 357/1/2009, 7.4.2011, AOK), kirkkovaltuuston jäsenen puheoikeuden rajoittaminen ja hänen esittämänsä asian jättäminen pöytäkirjaan merkitsemättä (OKV, dnro 1017/1/2014, 26.8.2015, AOK) sekä kirkkovaltuuston luottamushenkilöiden poistuminen kesken kokouksen puheenjohtajan äänestysmenettelyvirheen takia (AOA, dnro 6621/2017).

³²⁶ Hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2006.

³²⁷ Kirkkoneuvos Häkkinen, kevään 2006 kk, 12 §, 31.

vuodelta 2009 käsiteltäessä esille tulivat eläkelaitoksen tarkastajien havainnot seurakuntien ja seurakuntayhtymien eläkeasioiden hoitoon liittyneistä huomattavista osaamisen puutteista. Ongelmaa oli yritetty korjata vuodesta 1993 lukien.³²⁸ Kirkolliskokous käsiteli myös seurakuntien eräiden taloushallinnon tehtävien keskittämistä valtakunnalliseen palvelukeskukseen. Keskittämistä perusteltiin paitsi taloudellisilla seikoilla, myös ammattitaitoisen toiminnan turvaamisella. Täysistunnossa käydyssä keskustelussa pidettiin seurakuntien asiantuntemusta näissä asioissa yhtäältä riittävänä, toisaalta riittämättömänä.³²⁹

Vuonna 2019 kirkolliskokous käsiteli edustaja-aloitetta, jossa ehdotettiin, että kirkkohallitus antaisi ohjeet sidonnaisuusilmoituksen antamiseksi kirkollishallinnossa. Tämä tukisi muun muassa sisäistä valvontaa ja riippumatonta päätöksentekoa.³³⁰ Hallintovaliokunnan mukaan sidonnaisuusilmoitusten antaminen edistäisi seurakuntien hallinnon ja päätöksenteon luotettavuutta sekä hyvää hallintotapaa. Sinänsä kirkon toimintaa koskevat esteellisyysäännökset ovat asianmukaiset, mutta seurakunnissa ei välttämättä osata soveltaa niitä. Tämä voi johtaa muutoksenhakuun, joka viivyttää asioiden ratkaisemista ja antaa huonon kuvan kirkon ja seurakunnan toiminnasta. Sidonnaisuusilmoitus täydentäisi esteellisyysvälttämistä. Hallintovaliokunta esitti, että sidonnaisuusilmoituksen antaminen olisi vapaaehtoista. Hallintovaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous antoi kirkkohallituksen selvittäväksi, millainen suositus kirkossa on tarpeen antaa luottamushenkilöiden ja johtavien viranhaltijoiden sidonnaisuuksien ilmoittamisesta. Toisin kuin hallintovaliokunta, kirkolliskokous velvoitti sidonnaisuusilmoituksen antamiseen.³³¹

Tuomiokapitulien hallintotoimintaan liittyen käsitellään viittä ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisua. Vuonna 1980 oikeusasiamies tutki tuomiokapitulin toimia seurakunnan ongelmallisen tilanteen selvittämisessä. Hän totesi tuomiokapitulin toimineen virheellisesti, kun se muun muassa edellytti kahta tehtävää hoitaneen viranhaltijan palauttavan toisesta tehtävästä saamansa palkan, ei itse ratkaissut sille kuuluvaa asiaa, vaan siirsi sen kirkkoneuvoston päätettäväksi ja ohjeisti asiassa neuvoston päätöksentekoa,

³²⁸ Kirkkoneuvos Rantanen, kevään 2010 kk, 14 §, 20.

³²⁹ Kevään 2010 kk, 15 §, 24–43. Piispa B. Vikström ja edustaja Kankkonen totesivat, että kirkkohallituksen vaikeaselkoiset ja tiheästi muuttuvat ohjeet sekä valtion julkisyhteisöiltä edellyttämät taloushallinnon vaativat toimet olivat aiheuttaneet ongelmia, jotka näyttivät seurakuntien osaamattomuudelta. He eivät pitäneet asianmukaisena sitä, että osaltaan keskushallinnon huonon ohjeistuksen takia syntyneillä ongelmilla perusteltiin seurakuntien ja seurakuntayhtymien pakottamista keskitettyyn taloushallinnon järjestelmään. (Kevään 2010 kk, 15 §, 34, 39.)

³³⁰ Edustaja-aloite n:o 4/2019. Aloitteen lähtökohtana oli kaksi vuotta aikaisemmin voimaan tulleen kuntalain sidonnaisuusilmoitussäännös. Tosin siitä poiketen aloitteessa ehdotettiin, että kirkon hallinnossa sidonnaisuusilmoituksen antaminen olisi vapaaehtoista.

³³¹ Hallinto-vk:n mietintö n:o 2/2019; syksyn 2019 kk, 5.11.2019 kello 9.00, 6 §, 167.

määräsi kirkkoherran ollessa estynyt lääninrovastin toimimaan kirkkoneuvoston puheenjohtajana ja hankkimaan selvitystä kirkkoneuvoston menettelystä, antoi valitusosoituksen asiassa, josta ei ollut valitusoikeutta eikä luovuttanut julkista asiakirjaa sitä pyydettyä. Oikeusasiamies totesi kuitenkin, ettei hänen ole asianmukaista ryhtyä toimenpiteisiin kirkon toimielinten tai viranhaltijoiden hallintomenettelyn johdosta paitsi, jos hallintokäytäntö on selvästi lainvastainen tai merkitsee kirkon jäsenen, viranhaltijan tai muun kansalaisen oikeuksien loukkausta. Oikeusasiamies perusteli tätä väitettään kirkon kirkkolakiin perustuvalla laajalla itsehallinnolla ja kansalaisten uskonnonvapaudella. Hänen mukaansa käsiteltävänä olleessa tapauksessa oli kyse menettelyllisistä, ei kovin vakavista virheistä. Kyse oli lähinnä tulkinnanvaraisista ratkaisuista ja kyseisiä asioita koskeneista vaikeaselkoisista säännöksistä. Oikeusasiamies piti riittävänä toimenpiteenä saattaa käsityksensä kyseisen tuomiokapitulin tietoon.³³²

Vuonna 1989 oikeuskansleri ratkaisi useita kanteluita, jotka koskivat piispan julkista ilmoitusta, ettei hän vihi naisia papiksi³³³. Lainmukaisen hallintotoiminnan kannalta kyse oli tuomiokapitulin menettelystä sen ohjeistaessa, miten hiippakunnan naisteologien tuli toimia saadakseen pappisvihkimyksen. Ohjekirje oli tulkittavissa velvoittavaksi. Lisäksi kyse oli siitä, oliko piispa esteellinen osallistumaan edellä tarkoitetun, hänen julkisen kieltäytymisilmoituksensa takia laaditun kirjeen muotoilua käsitelleisiin tuomiokapitulin kokouksiin.³³⁴ Tuomiokapitulin ohjekirjeestä oikeuskansleri totesi, että tuomiokapituli menetteli virheellisesti, kun sen naisteologeille lähettämän kirjeen sävy oli velvoittava. Tuomiokapitulilla ei ollut laillista oikeutta velvoittaa naisteologeja hakemaan pappisvihkimystä toisesta hiippakunnasta. Oikeuskanslerin mukaan, koska piispa oli julkisuudessa esittänyt näkemyksensä naispappeudesta ja koska naisteologit olivat tuomiokapitulin tuomio- ja kurinpitovalan alaisia, he olivat voineet ymmärtää tuomiokapitulin sanamuodoltaan velvoittavan kuuloisen kirjeen kehotukseksi hakea pappisvihkimystä toisesta hiippakunnasta. Oikeuskansleri antoi tuomiokapitulille huomautuksen vastaisen varalle. Piispan esteellisyydestä oikeuskansleri totesi, että piispa oli es-

³³² OA, dnro 279/80, 2775/2.9.1980.

³³³ Siltä osin kuin asiassa on kyse piispan virkakäsitykseen liittyvästä vakaumuksesta, oikeuskanslerin ratkaisua käsitellään uskonnon ja omantunnon vapautta koskevan 5. luvun 5.2.-kohdassa.

³³⁴ Tuomiokapituli totesi asiaa koskeneessa selvityksessään, että koska piispan kanta oli tiedossa, hiippakunnan lehcoreille lähetettiin kirje, jossa heitä kehoitettiin hakemaan pappisvihkimystä jossakin toisessa hiippakunnassa. Näin oli menetelty eli heidät oli määrätty toisen hiippakunnan papin virkaan ja vihkimyksen jälkeen otettu takaisin omaan hiippakuntaan ja määrätty papin virkoihin. Tuomiokapitulin jäsenten mukaan hiippakunnan naisteologit olivat tiedustelleet, miten menetellä pappisvihkimyksen saadakseen. Tuomiokapitulin tuli vastata tiedusteluihin. Kirje ei ollut virkakäskey vaan ohje. Asiassa selvityksen antanut kirkkohallitus totesi noudatetun menettelyn olleen arkkipiispa Vikströmin laatiman muistion mukainen. Selvityksessään piispa totesi esteellisyysväitteestä, ettei ollut käsittänyt, että tuomiokapituli olisi kyseisissä kokouksissa käsitellyt hänen asiaansa. (OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989.)

teellinen osallistumaan tuomiokapitulin kahteen kokoukseen, joissa on käsitelty piispan julkisesti ilmaisemaan pappisvihkimyksestä kieltäytymiseen liittyvää naisteologiien ohjeistamista. Oikeuskansleri viittasi kirkkolakiin, jonka mukaan tuomiokapitulin puheenjohtaja ja jäsen ovat esteellisiä muun muassa, jos henkilöllä on käsiteltävässä asiassa osa. Oikeuskansleri perusteli kantansa sillä, että asiassa tarkoitetun kirjeen lähettämisen tarve oli syntynyt piispan esittämästä mielipiteestä ja että hän oli osallistunut kokoukseen, jossa käsiteltiin sitä, miten hänen ilmoituksensa takia syntynyt tilanne ratkaistaan hiippakunnassa. Piispalla voitiin katsoa olleen asiassa esteellisyyden synnyttävä osa. Oikeuskanslerin mukaan piispa oli menetellyt varomattomasti. Hän huomautti piispaa virheellisestä menettelystä.³³⁵

Vuonna 1992 oikeusasiamies ratkaisi asian, jossa kirkkoherran vaalin vaalisijaehdotuksesta valittanut henkilö ei saanut jäljennöstä tuomiokapitulin asiassa antamasta lausunnosta. Oikeusasiamies totesi, että valittajalla oli asianosaisena oikeus saada lausunnosta jäljennös. Lisäksi tuomiokapitulin olisi joka tapauksessa pitänyt antaa kielteisestä ratkaisustaan kirjallinen päätös, johon valittaja olisi voinut hakea muutosta. Oikeusasiamies antoi tuomiokapitulille huomautuksen lainvastaisesta menettelystä. Hän perusteli ratkaisuaan sillä, että kirkollisista viranomaisista juuri tuomiokapituli on lainkäytöstä vastaava viranomainen. Sen tulee olla hyvin perehtynyt lainsäädäntöön ja alansa oikeuskäytäntöön.³³⁶

Vuonna 2008 apulaisoikeuskansleri ratkaisi kantelun, jossa oli kyse siitä, että seurakuntalainen ei saanut kirkkoon kuulumattoman aviopuolisonsa siunaustilaisuuden epäämistä koskenutta kysymystään virallisesti vireille kahdessa seurakunnassa, ei päätöstä asiasta eikä siten myöskään muutoksenhakumahdollisuutta. Häntä ei myöskään neuvottu asian hoitamisessa. Seurakuntalainen pyysi tuomiokapitulien päätöstä asiasta. Niiden mukaan siunaustilaisuuden epääminen ei ole hallintopäätös. Ne eivät todenneet virhettä seurakuntien menettelyssä. Apulaisoikeuskanslerin mukaan seurakuntien toiminnassa oli kyse useasta seikasta, joiden takia seurakuntalaisen perusoikeus hyvään hallintoon estyi. Tuomiokapitulien olisi tullut havaita menettelyvirheet ja puuttua niihin. Apulaisoikeuskansleri piti tuomiokapitulien virheellistä menettelyä erityisen moitittavana, koska niillä on seurakuntien hallintotoiminnan valvontavelvollisuus. Tuomiokapitulien tulee tuntea hallintokanteluasioiden käsittelyperiaatteet ja toimia niiden mukaisesti. Hän antoi tuomiokapituleille vakavan huomautuksen vastaisen varalle.³³⁷

Apulaisoikeusasiamies tutki vuonna 2009, peruuttiko tuomiokapituli papin viranhoidomääräyksen ilman lainmukaista syytä ja jättikö se perustelematta tekemänsä päätöksen. Apulaisoikeusasiamies perusti ratkaisunsa muun muassa perustuslain 21 §:n säännökseen asian asianmukaisesta käsittelystä

³³⁵ OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989.

³³⁶ OA, dnro 161/4/92, 26.10.1992.

³³⁷ OKV, dnro 69/1/2006, 22.10.2008 (AOK).

sekä hallintolain 34 §:n oikeuteen tulla kuulluksi ja 45 §:n päätöksen perustelemisvelvollisuuteen. Hän totesi, ettei tuomiokapituli ollut osoittanut, että kantelijan virkamääräyksen peruuttamiseen olisi ollut kirkkolain edellyttämä perusteltu syy. Lisäksi irtisanomisperusteita ja virkamääräyksen peruuttamisperusteita pitää tulkita suppeasti. Päätös tulee myös perustella asianmukaisesti. Apulaisoikeusasiamies lausui virkamääräyksen peruuttamista koskevan virheellisen menettelyn takia tuomiokapitulille ja asian esittelijänä toimineelle lakimiesasessorille moittivan käsityksensä vastaisen varalle.³³⁸

Kirkolliskokous ei juurikaan ottanut kantaa tuomiokapitulin tehtävään tukea seurakuntia niiden hallinnollisten tehtävien hoidossa. Tähän liittyviä näkemyksiä liittyi lähinnä kirkkolain alistus- ja vahvistussäännösten käsittelyyn. Kevään 1997 kirkolliskokous käsitteli alistus- ja vahvistussäännösten vähentämistä. Lakivaliokunta totesi seurakuntien laajan itsemääräämisoikeuden hallintonsa, taloutensa ja toimintansa järjestämisessä. Näitä toimia koskevat

³³⁸ AOA, dnro 3666/4/07, 19.8.2009. Perustekstissä käsiteltyjen ratkaisujen lisäksi tuomiokapitulin virheellisestä ja ongelmallisesta menettelystä oli kyse, kun tuomiokapituli: käsitteli toimivaltaansa kuulumattoman asian ja eväsi virkavirheestä epäillyltä papilta mahdollisuuden tulla asiassa suullisesti kuulluksi (OKV, virkasyyteasia vuodelta 1965), piti voimassa kirkkoneuvoston seurakunnan viranhaltijalle antaman vakavan varoituksen, vaikka kyseinen seuraamus ei perustunut lakiin (OKV, virkasyyteasia vuodelta 1969), yleiseen huolehtimis- ja valvomisvelvollisuutensa vedoten otti päätettäväkseen seurakunnan hallintoelimen ratkaistavaksi kuuluneen asian ja otti tutkittavakseen valituksen, jossa ei ollut lainmukaista valitusperustetta (OKV, dnro 2414/1978), edellytti ylimääräiseen toimeen määrättävän henkilön peruuttavan hakemuksensa vakituiseen virkaan (OKV, dnro 1746/1983), sai tietoonsa seurakunnan menettelyn virheitä, mutta ei ryhtynyt tehokkaisiin toimenpiteisiin virheellisyyksien oikaisemiseksi (OKV, dnro 1903/1986), siirsi kantelun kirkkoneuvoston käsiteltäväksi ja antoi ohjeita asian käsittelystä, vaikka sen olisi tullut itse käsitellä sille osoitettu kantelu (OKV, dnro 1864/1986), ei noudattanut nimikirjanpitoa koskevia säännöksiä tai ollut niistä tietoinen (OKV, dnro 4166/1986, AOK; OA, dnro 767/4/97, 8.9.1998; OKV, dnro 966/1/2001, 29.11.2002, AOK), salli esteellisen jäsenensä osallistua asian käsittelyyn (OA, dnro 805/70, 199/15.2.1971), salli hiippakunnan lainoppineen asessorin toimia papin rikosasian käsittelyssä kihlakunnanoikeudessa sekä syytetyn avustajana että tuomiokapitulin määräämänä asiamiehenä (OKV, dnro 4495/1983, AOK), laiminlöi asian huolellisen selvittämisen (OKV, dnro 915/1/89, 1991; OKV, dnro 117/1/90, 84/62/91, 1992; AOA, dnro 1847/4/94, 11.1.1996; AOA, dnro 1174/4/01, 16.6.2004), laiminlöi tekemänsä päätöksen asianmukaisen perustelemisen (OKV, dnro 494/1/90, 1992, AOA, dnro 1847/4/94, 11.1.1996), laiminlöi asianosaisen kuulemisen (OKV, dnro 763/1/1995, AOK; AOA, dnro 1847/4/94, 11.1.1996), laiminlöi päätöksen lainmukaisen tiedoksiannon (OA, dnro 1365/4/95, 31.12.1996), jätti vastaamatta toimenpidepyyntöön (OA, dnro 188/4/96, 19.1.1998), käytti piispantarkastuksen pöytäkirjassa epäasiallista, yksittäisiä henkilöitä koskevaa kieltä (AOA, dnro 503/4/02, 6.4.2004), ilmaisi asiakirjojen salassa pidettävyyden synn puutteellisesti eikä asiakirjojen pyytäjälle ilmoitettu mahdollisuudesta saattaa asia viranomaisen käsiteltäväksi (OKV 295/1/2008, 19.5.2010, AOK), menetteli virheellisesti asiakirjapyyntöä käsittelyssä (AOA, dnro 1752/2019) ja ei merkinnyt päivämäärää päätöksen tiedoksiantoon ja viivytteli asiaa koskeneeseen tiedusteluun vastaamisessa (OKV, dnro 274/1/2018, AOK). Lisäksi tutkimusaineistossa on ratkaisu, jossa tuomiokapitulin virkamies antoi tiedotusvälineille väärinkäsityksen mahdollisuuden sisältäneen toteamuksen kirkkoherran viran hakijasta (OKV, dnro 70/1/2005, 28.3.2006, AOK).

eräät alistussäännökset olisi kuitenkin tarpeen säilyttää, koska etenkin pien-ten seurakuntien lainopillinen osaaminen ei välttämättä riitä varmistamaan päätöksenteon lainmukaisuutta. Kirkon julkisoikeudellinen asema asettaa omat vaatimuksensa seurakuntien hallinnollisten tehtävien hoidolle. Piispan ja tuomiokapitulin tehtävänä on huolehtia, että seurakuntien tehtävät hoide-taan asianmukaisesti ja yhdenmukaisesti.³³⁹ Myös syksyn 2019 kirkollisko-kous käsitteli alistussäännösten purkamista³⁴⁰. Lakivaliokunta totesi, että muussa julkisessa hallinnossa on pääosin luovuttu alustusmenettelystä ja näin olisi syytä tehdä myös kirkollishallinnossa. Hyvän hallinnon periaatteet ja muutoksenhakumahdollisuus turvaavat riittävästi asianosaisten, seurakun-tien ja seurakuntien jäsenten oikeusturvan toteutumisen. Lakivaliokunta to-tesi tuomiokapitulien roolin muuttuneen yhä enemmän seurakuntien neuvon-taan ja koulutukseen. Tämä tukee seurakuntien työtä paremmin kuin jälkikä-teinen tarkastustoiminta.³⁴¹

Kirkon lainmukaista hallintotoimintaa koskevan tutkimusaineiston arviointi

Kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus. Tutkimusaineistossa on useita ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuja, joissa he ovat todenneet kirkon hallin-totoiminnassa virheitä, puutteita tai muita hyvän hallinnon vaatimusten kan-nalta ongelmallisia menettelyjä taikka laiminlyöntejä. Tällaisia ratkaisuja on lähes koko tutkimusjakson ajalta. Näissä ratkaisuissaan ylimmät laillisuusval-vojat korostivat tehtävänsä ja toimivaltuuksiensa mukaisesti kirkon julkisoi-keudellisen aseman, positiivisen oikeuden ja juridiikan näkökulmaa. Tosin vuodelta 1980 on kirkon sisäisen autonomian erityisesti huomioon ottava oi-keusasiamiehen ratkaisu, jossa hän totesi, että kirkon laajan itsehallinnon ja ihmisten uskonnonvapauden perusteella oikeusasiamiehen ei ole asianmu-kaista ryhtyä toimenpiteisiin kirkon toimielinten tai viranhaltijoiden puutteel-lisen hallintomenettelyn takia, paitsi jos menettely on selvästi lainvastaista tai loukkaa yksilön oikeutta. Kun tätä ratkaisua verrataan useisiin myöhemmin tehtyihin ratkaisuihin, voidaan todeta, että laillisuusvalvonnassa on tapahtu-nut selvä muutos suhtautumisessa kirkon sisäiseen autonomiaan.

Tarkasteltaessa kirkolliskokouksen kirkon lainmukaiseen hallintotoimin-taan liittyviä kannanottoja voidaan merkittävänä pitää sitä, että näitä kannan-ottoja on vain vähän. Erityisen merkittävältä tämä tuntuu juuri ylimpien lail-lisuusvalvojen useiden havaintojen takia. Kirkolliskokous ei ottanut kantaa näihin laillisuusvalvojen ratkaisuihin. Kirkon ylimpänä toimielimenä kirkol-liskokous pyrkii ymmärrettävästi lähinnä kehittämään kirkon hallintoa kirkon

³³⁹ Laki-vk:n mietintö n:o 1/1997.

³⁴⁰ Kh:n esitys n:o 1/2019.

³⁴¹ Laki-vk:n mietintö n:o 2/2019, 5–6, 8. Kirkolliskokous hyväksyi lakivaliokunnan mietinnön. (Syksyn 2019 kk, 6.11.2019 kello 9.45 2 §; syksyn 2019 kk, 7.11.2019 kello 14.30, 3 §, 24.)

rakenteista ja toimintaedellytyksistä lähtien, kun taas ylimpien laillisuusvalvojen tehtävänä on tarvittaessa puuttua yksittäisiin laiminlyönteihin ja virheisiin. Voidaan kuitenkin olettaa, että kirkolliskokouksen aktiivinen puuttuminen havaittuihin yksittäisiin ongelmallisiin asiaryhmiin voisi merkitä kirkon sisäisen autonomian suojaamista. Omaehtoisen tilanteen korjaamisen vaihtoehtona voi olla valtion taholta tuleva menettelyn muuttamisen vaatimus, erityisesti jos samankaltaiset ongelmat toistuvat. Tällainen puuttuminen mahdollisesti siirtäisi kirkon sisäisen autonomian rajaa. Siihen nähden, miten paljon ja osin varsin vakavia kirkon hallintotoiminnan virheitä ylimmät laillisuusvalvojat havaitsivat, heidän ongelmiin puuttumistoimenpiteitään voitaan neen pitää lievinä.

Kun arvioidaan kirkon *henkilöstön asemaan vaikuttaneita toimia* kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman näkökulmasta, erityisenä voidaan pitää apulaisoikeuskanslerin ratkaisua vuodelta 2012. Hän otti kantaa kirkon julkisoikeudelliseen asemaan perustuvan laillisuusvalvonnan ja kirkon sisäisen autonomian väliseen suhteeseen, kun hän ratkaisi ortodoksisen kirkon luostarin johtajan erottamisesta tehdyt kantelut. Kyse oli ortodoksisen kirkon kanonisen perinteen ja säädetyn lain välisestä painoarvosta yksittäistä asiaa ratkaistaessa. Apulaisoikeuskansleri totesi velvollisuutensa valvoa lain, ei kirkon kanonien tai perinteen noudattamista. Hänen mukaansa ortodoksisesta kirkosta annetun lain alussa olevat säännökset kirkon perustumisesta Raamatun, tradition, ortodoksisen kirkon dogmien, kanonien ja muiden kirkollisten sääntöjen varaan eivät vaikuta tähän valvontaan. Laillisuusvalvonta-asiassa ei myöskään ole kyse kirkon sisäisestä autonomiasta eikä papiston kanonisesta suhteesta piispaan. Apulaisoikeuskanslerin mukaan asiassa ratkaisevaa oli perustuslain vaatimus, että julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on tarkoin noudatettava lakia. Voidaan tulkita, että kyseisellä ratkaisullaan apulaisoikeuskansleri tuli lähelle kirkon sisäisen autonomian, kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian aluetta. Hänen ratkaisusaan määräävät tekijät olivat kirkon julkisoikeudellinen asema, positiivinen oikeus ja juridiikka. Voidaan otaksua, ettei laillisuusvalvonnassa ollut juurikaan mahdollisuutta tehdä selkeästä lain säännöksestä poikkeavaa ratkaisua. Voidaan kysyä, olisiko ollut realistista ajatella, että 2010-luvulla laillisuusvalvoja olisi voinut perustaa ratkaisunsa kirkon kanoneihin ja traditioon. Samaan aikaan voidaan kysyä myös, olisiko apulaisoikeuskanslerin tullut yksityiskohteisesti perustella, miksi ortodoksisesta kirkosta annetun lain 1 §:n säännös kirkon perustumisesta Raamattuun ja muihin kirkon oikeuden lähteisiin ei vaikuta laillisuusvalvontaan. Kyse on kuitenkin voimassa olevasta oikeudesta.

Tutkimusaineistoon sisältyvissä kirkon henkilöstön asemaan liittyneissä kannanotoissaan kirkolliskokous keskittyi lähinnä henkilöstöhallinnon järjestelmien kehittämiseen. Henkilöstön aseman sisällöllisiin kysymyksiin kirkolliskokous otti kantaa vain vähän. Tutkimuksen kannalta keskeisiä olivat 2000-luvun alun ratkaisut kappalaisen vaalimenettelyn kehittämiseksi. Tämän taust-

talla oli korkeimman oikeuden ratkaisu, jossa todettiin, ettei papinvaali ole uskonnon harjoittamista ja siksi kappalaisen valinnassa noudatetaan tasa-arvolakia. Kirkolliskokous pyrki vahvistamaan uskonyhteisön toimintaa ja päätöksenteon pysymistä kirkon sisäisenä korostamalla virkanimitysratkaisun valmistelun huolellisuutta sekä täsmentämällä kappalaisen kelpoisuusvaatimuksia niin, että kappalaiselta edellytetään myös sopivuutta tehtävään. Papin valinta on uskonyhteisön asia ja kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluva asia. Se, että muutoksen keskeisenä syynä oli korkeimman oikeuden tekemä ratkaisu, tuo asiaan valtion väliintulon ja kirkon julkisoikeudellisen aseman painotuksen. Merkittävää on, että ylin tuomioistuin määritteli, ettei kirkon sisäisen autonomian ytimeen kuuluva asia ole uskonnonharjoitusta. Erilaisiin virkakäsityksiin liittyneitä oikeustapauksia oli tutkimusjakson aikana vireillä muitakin. Voidaan ajatella, että uskonyhteisönäkökulmasta kirkolliskokouksen olisi pitänyt pyrkiä ja pystyä ratkaisemaan myös perusongelma eli miten naispappeuteen eri tavalla suhtautuvat kirkon viranhaltijat voisivat toimia ja tulla tasa-vertaisesti kohdelluksi yhteisessä kirkossa. Edellä olevan perusteella voidaan havaita, että kirkolliskokous ryhtyi välittömästi toimenpiteisiin korkeimman oikeuden ratkaisun perusteella, kun taas ylimpien laillisuusvalvojen useissa ratkaisuisa toteamiin virheellisyyksiin se ei ottanut lainkaan kantaa.

Kirkolliskokouksessa käsiteltiin kirkkoherran tehtäväkokonaisuutta: kirkkoherralla on hengellinen ja hallinnollinen vastuu seurakunnastaan, uskonyhteisöstä. Yhä enemmän painotettiin yhä vaativammiksi muuttuneita henkilöstöjohtamisen ja hallinnon tehtäviä. Kirkolliskokous tiedosti tarpeen auttaa kirkkoherroja tehtäväkokonaisuuden hoitamisessa, mutta konkreettisenä ratkaisuna työmäärän kohtuullisena pitämiseen kirkolliskokous totesi lähinnä kirkon kehittämishankkeiden toteuttamisen siten, että uudet toimintatavat olisivat helposti otettavissa käyttöön. Keinoa voitaneen pitää kirkkoherran tehtävän laajuuteen, vaativaan sisältöön ja koko seurakuntaan ulottuvaan heijastusvaikutukseen nähden selvästi riittämättömänä. Ratkaisu vaikutti julkishallinnossa tavanomaiselta tehtävien laajentumiseen tarjotulta vastaukselta, joka ei sisällä konkreettista tilanteen parantamista.

Kirkon **yleishallintoa** koskevasta tutkimusaineiston osuudesta voidaan todeta seuraavaa. Apulaisoikeusasiamies otti kahdesti kantaa seurakunnan toimiin turvapaikanhakijoiden auttamiseksi. Kyse oli uskonyhteisön tehtävästä auttaa hädässä olevia ihmisiä. Aineellisen ja henkisen avun ja neuvonnan lisäksi seurakunta antoi ymmärtää, että se voi myös myöntää turvapaikan. Apulaisoikeusasiamies totesi seurakunnan menettelleen tältä osin perustuslain ja hallintolain näkökulmasta kyseenalaisesti ja harhaanjohtavasti. Hän ei kuitenkaan varsinaisesti moittinut seurakuntaa tästä menettelystä. Tältä osin laillisuusvalvojan puuttumistoimia voidaan pitää vähäisinä, mahdollisesti kirkon sisäistä autonomiaa kunnioittavina.

Vuonna 2009 apulaisoikeusasiamies otti kantaa piispainkokouksen toimiin, jotta naispappeuteen liittyneisiin, vuosikymmenien ajan kestäneisiin epäselvyyksiin tulisi jonkinlainen ratkaisu. Asiaan ei ole löydetty kaikkia osapuolia tyydyttävää ratkaisua. Sellainen ei ollut myöskään piispainkokouksen

päätös, jonka mukaan pappien yhdenvertaisen kohtelun turvaamiseksi perinteisen virkakäsityksen kannalla olevat kirkon viranhaltijat voitaisiin työmääräyksin velvoittaa omantunnon vastaiseen uskonnon harjoittamiseen. Kirkon julkisoikeudellisen aseman ja juridiikan perusteella apulaisoikeusasiamies piti piispainkokouksen ratkaisua sekä menettelyltään että yhdenvertaisuuden turvaavalta sisällöltään oikeana. Ratkaisussa on nähtävissä ajalle ominainen yhdenvertaisuuden perusoikeuden vahva painotus.

Kirkon hallintotoiminnan kannalta huolestuttava oli apulaisoikeusasiamiehen vuonna 2017 tekemä havainto, että seurakunta oli ilmeisesti huomauttanut työntekijää tämän kanneltua seurakunnan virheellisestä menettelystä laillisuusvalvojalle. Yhtäältä seurakunnan pyrkimystä hoitaa asia kirkon sisäisesti voidaan pitää kirkon sisäisen autonomian mukaisena. Toisaalta se, että kirkon työntekijä käyttää lainmukaisia oikeusturvakeinoja, ei voi olla kirkon uskonyhteisöluonteeseen eikä sisäisen autonomian vastaista.

Tarkasteltaessa kirkolliskokouksen kirkon yleishallintoa koskevia kannanottoja kirkon uskonyhteisöluonteeseen ja kirkon sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman näkökulmasta voidaan edelleen todeta, että kirkolliskokouksen poistaessa kirkollishallinnon alistus- ja vahvistussäännöksiä se perusteli muutosta seurakuntien suurella itsenäisyydellä. Seurakuntien itsenäisyyden korostamista voidaan pitää kirkon uskonyhteisöluonteeseen mukaisena. Perusteluissa viitattiin myös siihen, että muussa julkishallinnossa oli näistä menettelyistä pääosin luovuttu ja että hyvän hallinnon periaatteiden noudattaminen ja muutoksenhakumahdollisuus turvaavat oikeusturvan toteutumisen. Nämä kannanotot olivat kirkon julkisoikeudellisen aseman sävyisiä. Tutkimusjakson edetessä pyrittiin sekä hallinnollisen osaamisen varmistamiseen että toiminnan tehokkuuden vuoksi keskittämään tiettyjä toimintoja. Niin ikään lisättiin hallintolain sovellettavuutta kirkollishallinnossa. Näkökulma oli kirkon julkisoikeudellista asemaa painottava.

Tultaessa 2000-luvulle kirkolliskokouksessa tuotiin esiin byrokratian lisääntyminen kirkon hallinnossa. Tämän todettiin suurelta osin liittyvän julkishallinnolle asetettujen vaatimusten täyttämiseen: julkisoikeudellisen asemansa vuoksi kirkon tulee omassa hallinnossaan ja lainsäädännössään seurata yleisen lainsäädännön muutoksia sekä tuomioistuinten ja ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuja. Kannanotoissa painotettiin kirkon julkisoikeudellista asemaa.

Tutkimuksen keskeisenä havaintona voidaan pitää sitä, että tutkimusaineistoon kuuluvissa ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuissa on useita huomioita **tuomiokapitulin** lainvastaisesta tai muutoin virheellisestä menettelystä, mutta kirkolliskokous ei ottanut näihin ratkaisuihin kantaa. Eräissä 1990- ja 2000-luvun ratkaisuissaan laillisuusvalvojat totesivat nimenomaisesti, että lainkäytöstä kirkon hallinnossa vastaavien ja seurakuntien toimintaa ohjaavien ja valvovien tuomiokapitulien tulee olla hyvin perehtyneitä kirkollishallintoa koskevaan lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön. Jos tuomiokapituli syyllistyy virheelliseen hallintomenettelyyn, sitä on pidettävä erityisen

moitittavana. Kirkkolain perusteella on selvää, että tuomiokapituli on toimielin, jonka tehtäviin kuuluu ja jolla tulisi olla edellytykset pitää tasapainossa kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian sekä julkisoikeudellisen aseman, kirkon ylipositiivisen oikeuden ja positiivisen oikeuden sekä teologian ja juridiikan näkökulmat. Tutkimusaineiston perusteella voidaan päätellä, että näin ei kattavasti kirkon hallinnossa ole ollut eikä kirkolliskokous ole pitänyt aiheellisena tähän asiointilaan puuttua.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kun edellä on arvioitu kirkon uskonyhteisöluonnetta ja sisäistä autonomiaa suhteessa kirkon julkisoikeudelliseen asemaan, ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuja on tarkasteltu myös kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian sekä positiivisen oikeuden ja juridiikan näkökulmista. Siksi tästä eteenpäin kirkon hallintotoimintaa koskevassa arviointiosuudessa käsitellään ainoastaan kirkolliskokouksen ratkaisuja ja kannanottoja.

Kirkolliskokous otti vain vähän kantaa henkilöstön asemaan vaikuttaviin toimiin. Keskeinen oli 2000-luvun alussa korkeimman oikeuden ratkaisun vuoksi käsiteltäväksi tullut kappalaisen valintamenettelyn kehittäminen. Kuten edellä on todettu, korkeimman oikeuden mukaan papin valinta kuuluu uskonnonvapauteen, mutta se ei pitänyt kappalaisen valintaa uskonnonharjoituksena, joten valinnassa tuli noudattaa tasa-arvolakia. Kuitenkin seurakunnan oikeus valita pappinsa on kristillisessä perinteessä vahva periaate. Korkeimman oikeuden tulkinta on teologian näkökulmasta merkittävä. Selvästi teologiseen asiaan tuli juridinen painotus, kun yksittäisen valintapäätöksen lainmukaisuus vietiin tuomioistuimen tutkittavaksi. Korkeimman oikeuden päätöksen jälkeen kirkolliskokous pyrki helpottamaan ongelmaa kiinnittämällä huomiota valintapäätöksen asianmukaiseen valmistelemiseen ja perustelemiseen sekä täsmentämällä kappalaisen kelpoisuusehtoja viran hoitoon tarvittavien edellytysten vaatimuksella. Itse ongelma ei tietenkään poistunut menettelytapoja täsmentäneellä säännöksellä. Tulkinnanvaraisuudessaan säännös mahdollisesti jopa lisää tilanteiden ratkaisemisen vaikeutta. Kappalaisen valintaan liittyvien epäselvyyksien perussyö oli se, ettei kirkolliskokous pystynyt ratkaisemaan erilaisiin virkakäsityksiin liittyntä vaikeaa teologista ongelmaa, jossa keskeinen kysymys oli, miten turvataan sekä seurakunnan oikeus valita pappinsa että viran lainmukainen täyttäminen. Epäselvä tilanne merkitsee juridiikan painoarvon lisääntymistä. Kirkolliskokous turvautui positiivisen oikeuden ja juridiikan keinoihin asiassa, jossa sen olisi tullut tarkastella ongelmaa ennen muuta kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian näkökulmasta. Ratkaistessaan tähän kysymykseen liittyviä ristiriitoja viranomaiset soveltavat yksinomaan positiivista oikeutta ja juridiikkaa. Kun myös kirkolliskokouksen painotus oli samankaltainen, kirkon ylipositiivinen oikeus ja teologia eivät vaikuttaneet eivätkä voi tulevaisuudessakaan vaikuttaa juuri ollenkaan päätettäessä tästä kirkon omimpiin kuuluvasta asiasta.

Kirkolliskokouksen käsiteltäväksi tuli toistuvasti kirkkoherran vaativa tehtäväkokonaisuus seurakunnan sekä hengellisenä että hallinnollisena johtajana. Kirkolliskokouksella ei ollut juurikaan keinoja ratkaista ongelmaa. Positiivisen oikeuden keino olisi saattanut olla muuttaa kirkkolakia ja kirkkojärjestystä siten, että kirkkoherran tehtäviä olisi vähennetty. Kirkon yliposiitiivisen oikeuden ja teologian näkökulmasta tämä olisi ollut hankalaa, jotta ei vähennetä seurakunnasta kokonaisvastuussa olevan viranhaltijan mahdollisuuksia hoitaa vaativa tehtävänsä. Kirkolliskokous ei ryhtynyt perusteellisesti selvittämään asiaa, vaan tyytyi yleispiirteiseen toteamukseen oikein suunnattujen kehittämishankkeiden tuomasta helpotuksesta.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kappalaisen valintamenettelyn kehittämistoimien tavoite oli dynaaminen: poistaa papinvalintaan liittyviä menettelyllisiä ongelmia parantamalla valintapäätöksen valmistelua ja perustelemista sekä täydentämällä viran kelpoisuusvaatimuksia. Voidaan tulkita, ettei syntynyt ratkaisu kuitenkaan olennaisesti selkiinnyttänyt tilannetta eikä varsinkaan poistanut varsinaista erilaisiin virkakäsityksiin liittyntä ongelmaa. Dynaamisuutta olisi ollut se, että kirkolliskokous olisi korkeimman oikeuden tekemän ratkaisun jälkeen aikaisempaa määrätietoisemmin pyrkinyt ratkaisemaan erilaisiin virkakäsityksiin liittyneet ongelmat niin, että kirkko voisi uskonyhteisönä ja itsestään ratkaista sisäiset asiansa.

Kirkolliskokouksen pyrkimykset parantaa kirkon hallintotoiminnan laatua ja tehokkuutta viittaavat dynaamisuuteen, mutta esimerkiksi uuden palkkausjärjestelmän käyttöönoton ja eräiden hallinnollisten toimien keskittämisen käytännön toteutukset eivät kuitenkaan sujuneet vaikeuksista. Kirkon toimintaan liittyneiden alistus- ja vahvistusmenettelyjen vähentäminen kertoo dynaamisuudesta. Staattisuudesta puolestaan kertoo se, että erityisesti pienten seurakuntien hallinnollinen osaaminen saattoi osittain olla siinä määrin puutteellista, ettei alistus- ja vahvistusmenettelystä voitu kokonaan luopua.

Kirkolliskokouksen ilmaisemat keinot kirkkoherrojen työtaakan helpottamiseksi eivät vaikuttaneet dynaamisilta. Muutoinkin kirkolliskokouksen kannanotot kirkollishallinnossa lisääntyneestä byrokratiasta olivat lähinnä hallintoa koskevien säännösten lisääntymisen ja vaikeaselkoisuuden toteavia, eivät ratkaisuja etsiviä.

4 KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN RAJOJEN KOETTELU OPILLISISSA KANNANOTOISSA JA USKONNON HARJOITTAMISEN KÄYTÄNNÖISSÄ

4.1 PYHÄPÄIVIEN KALENTERISIJAINTI, RUKOUSPÄIVÄT JA RUKOUSPÄIVÄJULISTUS

4.1.1 PYHÄPÄIVIEN KALENTERISIJAINTI

Pyhäpäiviä ja niiden sijaintia kalenterissa koskeva säädösperusta

Kirkollisista juhlapäivistä säädetään kirkkolain 4 luvun 3 §:ssä: ”Kirkollisia juhlapäiviä ovat joulupäivä, toinen joulupäivä, uudenvuodenpäivä, loppiainen, pitkäperjantai, pääsiäispäivä, toinen pääsiäispäivä, helatorstai, helluntai, juhannuspäivä ja pyhäinpäivä. Juhlapäivien aika määräytyy niin kuin läntisessä kristikunnassa vanhastaan on ollut tapana. Kuitenkin juhannuspäivää vietetään kesäkuun 19 päivää seuraavana lauantaina ja pyhäinpäivää loka-kuun 30 päivää seuraavana lauantaina.”³⁴²

Vuoden 2019 loppuun asti voimassa olleen työaikalain (605/1996) 33 §:n 1 momentin mukaan: ”Sunnuntaina tai kirkollisena juhlapäivänä saa teettää työtä vain, jos sitä laatunsa vuoksi tehdään säännöllisesti mainittuina päivinä tai jos siitä on työsopimuksella sovittu taikka jos työntekijä antaa siihen erikseen suostumuksensa.”³⁴³ Edellä todetun säännöksen korvasi vuoden 2020 alusta lukien voimaan tulleen työaikalain (872/2019) 17 §:n 7 momentti. Siinä

³⁴² Kirkkolain uudistamiskomitea totesi vuonna 1988, että vaikka kirkollisten pyhäpäivien luettelo on ainoastaan kirkkolaissa, asia vaikuttaa koko yhteiskuntaan, muun muassa työaikaan. Kirkollisen ja yhteiskunnallisen kalenterin yhteneväisyyttä pidettiin tärkeänä. Yhteneväisyys edellyttää, että kirkko ottaa pyhäpäiviä koskeissa kirkkolain muutosesityksissään huomioon niiden vaikutukset yhteiskunnassa. Jos kirkko pyrkisi poikkeamaan valtion tavoittelemista vapaapäiväjärjestelyistä, valtio voisi päätyä säättämään vapaapäivistä yleisellä lainsäädännöllä ja kirkko päättäisi ainoastaan omista pyhäpäivistään. Silloin kirkollinen ja yhteiskunnan kalenteri erkaantuisivat toisistaan. Näin voisi käydä, jos pyhäpäivien luettelo siirrettäisiin kirkkolaista kirkkojärjestykseen. Komitea piti välttämätöntä, että pyhäpäivistä säädettäisiin edelleen kirkkolaissa. (KL:n uudistamiskomitean mietintö, kirja 1, 22.)

³⁴³ Pykälän 2 ja 3 momentissa oli säännökset sunnuntaityöstä maksettavasta korotetusta palkasta ja korvauksista.

kirkollinen juhlapäivä –käsite on korvattu kansallinen juhlapäivä –käsitteellä.³⁴⁴

Pyhäpäiviä ja niiden sijaintia kalenterissa koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Kirkolliskokouksen pyhäpäiviä ja niiden kalenterisijaintia koskeissa kannanotoissa ja ratkaisuissa oli tiivis yhteys valtion toimintaan. Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous käsitteli loppiaisen, helatorstain ja toisen helluntaipäivän siirtoa lauantaihin. Asian käsittelyn taustana oli työmarkkinajärjestöjen vuonna 1970 solmima, tasavallan presidentin johdolla aikaan saatu keskitetty tulopoliittinen sopimus, joka sisälsi kyseisten pyhäpäivien siirron perinteisiltä paikoiltaan lauantaiksi.³⁴⁵ Kirkolliskokouksen siviilivaliokunta totesi, että pyhäpäivät kertovat evankeliumin pelastussanomasta ja sellaisina ne ovat kirkon elämässä luovuttamattomia. Kirkon tulee kuitenkin sopeutua yhteiskunnan kehitykseen ja kyseisessä tilanteessa olla mukana tukemassa työntekijöiden asemaa parantavaa merkittävää sosiaalista uudistusta. Valiokunta tarkasteli loppiaisen, helatorstain ja toisen helluntaipäivän teologista sisältöä ja niiden asemaa kristikunnan yhteisessä juhlatraditiossa sekä sitä, miten näiden pyhäpäivien sanoman esiin tuomiseen vaikuttaisi se, että niitä vietettäisiin perinteistä ajoitusta lähellä olevana lauantaina. Kirkon opin perusteista ei noussut esteitä hyväksyä työmarkkinasopimuksen mukaista arkipyhien siirtoa. Valiokunta totesi, etteivät työmarkkinaosapuolet tai yleinen yhteiskuntapoliittinen tilanne painostaneet kirkkoa hyväksymään kyseistä pyhäpäivien siirtoa, vaan kirkolliskokous tekisi ratkaisun kirkon omista lähtökohdista käsin.³⁴⁶ Siviilivaliokunta puolsi kyseisten pyhäpäivien siirtämistä viikonloppuun, koska kyse

³⁴⁴ Säännöksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että kansallisella juhlapäivällä tarkoitettiin kirkkolain 4 luvun 3 §:ssä tarkoitettuja kirkollisia juhlapäiviä sekä itsenäisyyspäivää ja vappua, joista säädetään omilla laeillaan. (HE 158/2018 vp, 99.)

³⁴⁵ Lpk:n esitys n:o 1/1971, 1–3. Koska pyhäpäivistä säädetään kirkkolaissa, työmarkkinajärjestöt olivat lähestyneet arkkipiispaa asiassa. Kirkkohallitus puolsi muutosta. Se kuitenkin totesi, että työntekijöiden vapaapäivien järjestämistä koskevat asiat tulisi järjestää yhteiskunnassa muilla tavoilla kuin pyhäpäiviä siirtämällä. Kirkkohallitus piti kyseenalaisena sitä, että kansalaisten vapaapäivistä säädetään kirkkolaissa: kirkolla ei ole oikeutta eikä halua määrätä tämänlaatuisista asioista. (Kh:n lausunto, n:o 1/1971, 1, 7–9.)

³⁴⁶ Siviili-vk:n mietintö n:o 2/1971, 1–4; siviili-vk:n pj. piispa Alaja, v. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 99–101. Kyseisten pyhäpäivien paikan säilyttämisen puolesta esitettiin muun muassa ekumeeninen peruste: kyse ei ole yksin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhtautumisesta pyhäpäivien siirtoon. Kristillisten uskonnollisten yhdyskuntien yhteisen todistuksen antamista tässäkin asiassa on pidettävä oleellisena kristillisenä arvona. (Ed. Levanto, v. 1971 ylim. kk, 28.9.1971 kello 15, 3.-kohta, 58; siviili-vk:n mietintö n:o 2/1971, 1.) Siviilivaliokunta ei kuitenkaan antanut ekumeenisille perusteille ratkaisevaa merkitystä, koska kristikunnan juhla- ja kalenteri oli jo valmiiksi epäyhtenäinen. (Siviili-vk:n pj.

oli oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa edistävästä uudistuksesta.³⁴⁷ Kirkolliskokous hyväksyi siviilivaliokunnan ehdotuksen.³⁴⁸ Kyseistä kirkkolain muutosta koskenutta hallituksen esitystä eduskunnassa käsiteltäessä eduskunnan laki- ja talousvaliokunta piti lainmuutosta aiheellisena. Se totesi kuitenkin, että kirkollisten juhlapyhien ajoittamisella on vahva perinteinen pohja. Tulevaisuudessa ei enää pitäisi muuttaa kirkollisten juhlapyhien ajoitusta.³⁴⁹

Vuoden 1971 ylimääräisen kirkolliskokouksen pyhäpäivien kalenterisijaintia koskeneessa keskustelussa eräät piispat ottivat asiaan kantaa. Piispa Alaja puolsi solmitun tulopoliittisen sopimuksen tukemista. Hän totesi työmarkkinajohtajien kantaneen vastuuta työrauhasta yhteiskunnassamme. Työmarkkinajärjestöt ja piispat keskustelivat asiasta paljon ennen työmarkkinasopimuksen solmimista. Piispat olivat ilmoittaneet, että kyseisten pyhien siirtämistä voidaan harkita eikä järjestelylle ollut kristinuskon perusteista nousevaa esitetä. Piispa Alaja korosti, ettei kirkolliskokousta painostettu asiassa. Hän totesi myös, että teollistuneessa yhteiskunnassa vaaditaan kirkolta sopeutumista vallitseviin ja uusiin olosuhteisiin. Tässä tilanteessa pieteettiin ja perinteiseen nojautuville sille ei oikein voi antaa ratkaisevaa merkitystä.³⁵⁰ Myös piispa Kares piti ehdotettua pyhäpäivien siirtoa mahdollisena ja totesi kirkon vastuun ottaa huomioon muuttuvan yhteiskunnan olosuhteet. Hän korosti, ettei tämän asian vuoksi kirkon jäseniä tule jakaa kahteen leiriin. Hän ennakoiki kirkon joustavuuden rajan olevan jossakin tätä vakavammassa asiassa, joka selkeästi koskisi kirkon perusteita ja suuria kysymyksiä. Sitä rajankäyntiä varten kirkko tarvitsee vahvan perustan, jota ei tässä kysymyksessä tule horjuttaa.³⁵¹ Piispa Kansanahon mukaan kirkolliskokouksen tulisi avoimesti myöntää, että sen päätöksenteossa yhteiskunnallinen näkökohta otettiin ratkaisevana huomioon. Niin ikään pitäisi tunnustaa, että ekumeeniselta kannalta ratkaisu oli hyvin vaikea.³⁵² Arkkipiispa Simojoki puolestaan korosti pyhäpäivä-

piispa Alaja, v. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 101.) Piispa Kansanaho piti ekumeenista näkökulmaa olennaisena ja kristillisten kirkkojen kirkkovuotta varsin yhtenäisenä. (V. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 108–109.)

³⁴⁷ Siviili-vk:n mietintö n:o 2/1971, 3–4.

³⁴⁸ V. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 120–124. Niiranen toteaa, että arkkipyhien siirrosta oli kyse yhteiskunnan työrauhasta ja työmarkkinasopimus saatiin aikaan tasavallan presidentti Kekkonen arvovallalla. Ei kirkko voinut estää sopimuksen syntymistä. (Niiranen 2000, 94–95.) Antilan mukaan kirkolliskokouksen arkkipyhäkäsittely kertoo kirkon heikentyneestä asemasta suhteessa poliittisiin puolueisiin ja työmarkkinajärjestöihin. Osalla kirkolliskokousedustajista oli yhteys puolueeseen ja he ottivat kannanotoissaan huomioon puolueen tavoitteet. (Antila 2010, 186.)

³⁴⁹ HE 27/1972 vp; LtVM 3/1972 vp. Neljä valiokunnan jäsentä esitti lain hylkäämistä, koska osa muutettavista pyhäpäivistä ajoittuu Raamatun mukaan eikä muutokselle ollut esitetty riittävää perustetta.

³⁵⁰ V. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 100–101.

³⁵¹ V. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 102.

³⁵² V. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 109.

kysymyksen olevan kirkkolaissa säädettävä asia ja kirkolliskokouksen yksinomaista toimivaltaa päättää kirkkolakiehdotuksesta. Arkkipiispalla, piispainkokouksella tai kirkon yhteiskunnallisella toimikunnalla ei ole oikeutta puhua siitä, mikä on kirkon kanta tässä asiassa. Tämän hän kertoi ilmaisseensa myös keskusteluissa työmarkkinajärjestöjen kanssa.³⁵³

Vuonna 1978 kirkolliskokous käsitteli kahden hiippakuntakokouksen tekemää aloitetta loppiaisen, helatorstain ja toisen helluntaipäivän palauttamisesta perinteisille paikoilleen.³⁵⁴ Perustevaliokunta tarkasteli näiden pyhäpäivien asemaa kristikunnan juhlatraditiossa ja totesi, että helatorstain traditio on vahva. Se voitaisiin palauttaa perinteiselle paikalleen, jolloin se voisi olla sekä kirkollinen juhlapäivä että työpäivä. Kaikkien kolmen pyhäpäivän palauttaminen perinteisille paikoilleen voisi aiheuttaa työmarkkinoille huomattavia häiriöitä. Valiokunnan mukaan toistuvan pyhäpäivien siirtämisen sijasta tulisi päästä pyhäpäivien sijoituksen kokonaisratkaisuun.³⁵⁵ Kirkolliskokous lähetti asian piispainkokoukselle mahdollisia toimenpiteitä varten.³⁵⁶ Piispainkokous ehdotti vuonna 1982, että loppiaisen ja helatorstai palautettaisiin perinteisille paikoilleen.³⁵⁷ Kirkolliskokouksen käsitellessä piispainkokouksen esitystä perustevaliokunta totesi, että kyseisten pyhäpäivien sijainti lauantaina oli heikentänyt niiden merkitystä. Valiokunta totesi, että loppiaisen on kristillisen kalenterin vanhinta kerrostumaa ja helatorstain sijainti kalenterissa on kirkon kannalta erityisen tärkeä. Sen sijaan helluntain valmistuspäivää ei kirkon historiassa tunneta. Valiokunta ehdotti, että loppiaisen ja helatorstai siirretään

³⁵³ V. 1971 ylim. kk, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta, 115.

³⁵⁴ Oulun hpk:n hpk-kokousaloite n:o 3/1978; Porvoon hpk:n hpk-kokousaloite n:o 2/1978. Aloitteita perusteltiin sillä, että kirkkokansa oli ilmaissut huolensa pyhäpäivien kunnioituksen vähentymisestä sekä raamatullisen ja kirkollisen perinteen vähättelystä.

³⁵⁵ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1978. Kirkolliskokouksessa tuotiin esille myös huoli pyhäpäivien merkityksen menettämisestä: kirkon ei pidä olla edistämässä sellaista muutosta. Ihmiset kaipaavat pyhää. Kirkon tehtävä on tarjota todellista pyhää, ei vain vapaapäiviä. (Esim. ed. Tapionlinna, syksyn 1978 kk, 25 §, 60–61.) Myöhemmässä vaiheessa arkkipiispa Simojoki totesi, että arkkipyhäkysymykseen keskittyvä kirkolliskokous antaa kirkosta oudon kuvan, kun samaan aikaan iso osa kansasta on työttömänä ja taloudellisissa vaikeuksissa. (Kevään 1978 kk, 1 §, 2–3.)

³⁵⁶ Syksyn 1978 kk, 25 §, 62–63.

³⁵⁷ Pk:n esitys n:o 1/1982, 1–4. Piispainkokouksen mukaan lainmuutoksen ehdoksi asetettaisiin se, että kyseiset pyhäpäivät säilyvät yhteiskunnallisina vapaapäivinä. Järjestelyn helpottamiseksi kirkko voisi luopua toisen helluntaipäivän viettämisestä.

entisille paikoilleen, mutta sillä ehdolla, että ne olisivat myös yhteiskunnallisia vapaapäiviä.³⁵⁸ Kirkolliskokous hyväksyi perustevaliokunnan mietinnön.³⁵⁹

Edellä tarkoitettua kirkkolakiehdotusta koskeneessa hallituksen esityksessä todettiin, että kymmenen vuotta aikaisemmin lähinnä työmarkkinapoliittista syistä toteutettu kolmen pyhäpäivän siirto lauantaihin ei ollut onnistunut. Näiden pyhäpäivien muutettu ajankohta hämärsi kirkon julistuksen raamatullisia perusteita ja kirkon traditiota. Muiden Pohjoismaiden luterilaiset kirkot ja Suomen ortodoksinen kirkko olivat säilyttäneet nämä pyhät perinteisillä paikoillaan. Kyseisten pyhäpäivien palauttaminen perinteisille paikoilleen olisi siten ekumeenisestikin perusteltua. Suurimmat työmarkkinajärjestöt pääosin vastustivat muutosesitystä.³⁶⁰ Eduskunnan laki- ja talousvaliokunnan enemmistö ehdotti lakiehdotuksen hyväksymistä. Valiokunnan viisi jäsentä ehdotti lakiehdotuksen hylkäämistä muun muassa, koska esityksessä ei ole selvitetty muutoksen taloudellisia vaikutuksia eikä muiden säädösten muuttamistarvetta.³⁶¹ Eduskunta hyväksyi kirkkolain muutoksen marraskuussa 1985. Lakia vahvistaessaan tasavallan presidentti Koivisto päätti, että laki tulee voimaan vasta vuonna 1992. Hän perusteli ratkaisuaan sillä, että uudistus oli puutteellisesti valmisteltu eikä sen vaikutuksia ollut riittävästi selvitetty. Loppuvuonna 1990 tulopoliittisessa ratkaisussa sovittiin, että 6.1. vietettäväksi palautettava loppiainen on palkallinen vapaapäivä. Vuodesta 1992 alkaen helatorstai palautettiin perinteiselle paikalleen, mutta useiden työehto-

³⁵⁸ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1982. Ehdotettu kirkkolain muutos edellytti, että työmarkkinajärjestöt pääsevät sopimukseen kyseisestä arkipyhäjärjestelystä. Edustaja Voipio teki mietintöön eriävän mielipiteen todeten, ettei kirkkolain säätämisyjärjestyksessä ole sellaista vaihtoehtoa, että kirkolliskokous voisi ehdottaa kirkkolakia ehdollisesti. Tämä merkitsi sitä, että kirkolliskokous luovuttaa toimivaltansa valtion toimielimille. Voipio totesi lisäksi, että kirkko päättää kirkollisista juhlapäivistä, mutta sen pitää ottaa huomioon yhteiskunnan tilanne, muun muassa vapaapäivien aiheuttamat vaikeudet työelämälle. Kirkolla on vastuunsa pyhäpäiväongelman syntymisestä, joten siksi se ei nyt voi asettaa näin ehdottomia tavoitteita. (Ed. Voipion eriävä mielipide peruste-vk:n mietintöön n:o 1/1982, 6.)

³⁵⁹ Kevään 1982 kk, 68 §, 168 ja 75 §, 195. Päättäessään syksyn 1982 kirkolliskokouksen arkkipiispa Vikström paheksui sitä, että arkipyhäasiaa yhteiskunnassa käsiteltäessä kirkko ei voinut asianmukaisesti osallistua valmisteluun, vaan kirkon odotettiin suostuvan muiden tekemään ratkaisuun. Hän ei pitänyt valtion menettelyä oikeudenmukaisena. Tosin kirkon oma toiminta suhteessa valtioon saattoi olla liian passiivista. Kirkko voi olla lojaali valtiolle, mutta sen pitäisi tapahtua kirkon omilla ehdoilla. (Syksyn 1982, arkkipiispan päätöspanat, 197–198.) Arkkipiispa Vikström palasi arkipyhäkysymykseen kevään 1986 kirkolliskokouksen aluksi todetessaan, että arkipyhien palauttamista koskenut keskustelu oli herättänyt kysymyksen, onko kirkolla suhteettoman suuret mahdollisuudet vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin ja ihmisten asenteisiin. Arkkipiispan mukaan kirkon arvovalta riippuu ensisijaisesti siitä, miten se toimii hengellisenä yhteisönä, ei siitä, miten paljon sillä on jäseniä. Kirkon on käytettävä valtaansa oikein eli heikon ihmisen puolustamiseen. (Kevään 1986 kk, 1 §, 2.)

³⁶⁰ HE 47/1985, 1–2. Syksyllä 1984 opetusministeri Björkstrand oli asiassa aloitteellinen ja sai hallituksessa eteenpäin loppiaisen ja helatorstain palauttamisen perinteisille paikoilleen. (Antila 2014, 115.)

³⁶¹ LtVM 9/1985 vp, 1–2.

sopimusten mukaan sen jälkeinen lauantai oli työpäivä. Tämä muutettiin joulukuussa 2000 solmitussa tulopoliittisessa sopimuksessa eli myös helatorsaista tuli palkallinen vapaapäivä.³⁶²

Syksyllä 2009 ja 2010 kirkolliskokous käsitteli kahden hiippakunnan hiippakuntavaltuustoesityksiä toisen helluntaipäivän palauttamiseksi kalenteriin.³⁶³ Yleisvaliokunta totesi työmarkkinajärjestöjen arviointeihin nojautuen, että kirkollisen juhlapäivän lisääminen edellyttäisi työaikajärjestelyjä, joilla olisi haitallisia vaikutuksia maan taloudelle, elinkeinoelämälle ja työmarkkinoille. Valiokunta viittasi myös Elinkeinoelämän keskusliiton kannanottoihin, ettei tällä muutoksella olisi laajaa yhteiskunnallista eikä kirkollista tukea. Lisäksi loppiaista, helatorstaita ja helluntaita koskeva lainsäädäntö oli vakiintunut kokonaisuus, jota työmarkkinaosapuolet eivät halunneet muuttaa. Se viittasi myös edellisen arkipyhäratkaisun yhteydessä kirkon edustajien ja työmarkkinajärjestöjen mahdollisesti tekemään epäviralliseen sopimukseen, ettei tuolloin sovittua pyhäpäivien kokonaisuutta muuteta. Lisäksi, jos kirkko haluaa säilyttää kirkollisen ja yhteiskunnallisen kalenterin mahdollisimman yhtenäisenä, kirkolliset juhlapyhät eivät ole yksin kirkon päätettävissä, vaan muutoksista on sovittava valtion ja työmarkkinajärjestöjen kanssa. Valiokunta totesi vielä, että evankelis-luterilaisen kirkon rooli yhteiskunnan kalenterin määrittäjänä perustuu sen vahvaan kansankirkolliseen asemaan. Kalenterikeskustelun avaaminen voi johtaa koko kalenterikäytännön uudelleen arviointiin, jopa kirkon kansankirkkoaseman tarkasteluun. Tämän suuntaisia paineita tulee myös yhteiskunnan muuttumisesta yhä monikulttuurisemmaksi. Keskusteluun oli jo noussut myös muiden uskontojen juhlapyhien sovittaminen työaikajärjestelmäämme. Yleisvaliokunnan mukaan toisen helluntaipäivän palauttaminen ei välttämättä lisäisi helluntain merkitystä kirkon elämässä ja suomalaisessa yhteiskunnassa. Kevääseen sijoittuva, kaksoispyhän jälkimäisen päivän vapaapäivä tulisi pikemminkin muuhun käyttöön kuin kristillisen juhlan tietoiseen viettoon. Tämä kasvattaisi entisestään eroa kirkon ihanteiden ja kirkon jäsenten elämän todellisuuden välillä. Valiokunta ei pitänyt toisen helluntaipäivän palauttamista perusteltuna. Helluntain merkitystä pitäisi voida tukea muilla tavoin, esimerkiksi käyttämällä hyväksi evankeliumikirjan helluntaiajan monipuolista aineistoa.³⁶⁴ Kirkolliskokous hyväksyi yleisvaliokunnan mietinnön keskustelutta.³⁶⁵

Työmarkkinajärjestöjen vuonna 2013 solmimaan työllisyys- ja kasvusopimukseen liittyen kirkkohallituksen tehtäväksi annettiin selvittää loppiaisen ja

³⁶² Yleis-vk:n mietintö n:o 3/2010, 4.

³⁶³ Turun arkki-hpk:n hpk-valtuustoesitys n:o 6/2009; Kuopion hpk:n hpk-valtuustoesitys n:o 7/2009.

³⁶⁴ Yleis-vk:n mietintö n:o 3/2010, 2–7. Valiokunnan puheenjohtaja, kenttäpiispa Niskanen kysyi mietinnön esittelypuheenvuorossaan täysistunnossa, onko toisen helluntaipäivän palauttaminen sellainen asia, jonka vuoksi on syytä ottaa riski, että koko kalenterijärjestelmämme saattaa olennaisesti muuttua. (Syksyn 2010 kk, 19 §, 57.)

³⁶⁵ Syksyn 2010 kk, 19 §, 58.

helatorstain siirtämistä lauantaihin. Kevään 2014 kirkolliskokouksen kyselytunnilla todettiin, että kirkon kanta asiaan on ollut selvä vuodesta 1982 asti, kun nämä juhlapyhät siirrettiin takaisin perinteisille paikoilleen: näitä pyhiä ei siirretä lauantaisi. Lisäksi muistutettiin, että kirkollisten pyhäpäivien sijainnista kalenterissa säädetään kirkkolaissa, mutta arkipyhien vaikutuksesta työaikaan päätetään työ- ja virkaehtosopimuksilla.³⁶⁶ Avatessaan syksyn 2014 kirkolliskokouksen arkkipiispa Mäkinen totesi, että arkipyhäkysymyksessä on syvimmiltään kysymys ihmisen luontaisesta olemuksesta – rakastavasta, myötätuntoisesta, uskovasta ja hiljentyvästä ihmisestä. Taloudella on merkitystä, mutta kaikkea elämässä ei voi mitata taloudellisin perustein, vaan on olemassa jotakin taloutta perustavampaa. Siitä on kyse myös kirkkovuodessa ja sen pyhäpäivissä.³⁶⁷

Pyhäpäivien kalenterisijainnin yhteydessä on syytä todeta, että syksyn 1975 kirkolliskokous käsitteli kalenteriviikon päivänumeroinnin muuttamista siten, että sunnuntain sijasta maanantai olisi kalenteriviikon ensimmäinen päivä³⁶⁸. Perustevaliokunta piti numeroinnin muuttamista teknisenä toimenpiteenä. Kristillisen uskon perusta ei ole tällaisessa päivien laskemisessa. Silti on otettava huomioon se, että tekniset muutokset voivat hämärtää sunnuntain asemaa kristillisessä ajantajussa ja ajattelussa. Valiokunta totesi, että viikon numeroinnin aloittaminen sunnuntain sijasta maanantaista ei sinänsä muuta sunnuntain merkitystä kirkon elämässä. Kirkon tulee kuitenkin tehostaa opetustyötään niin, että tietoisuus sunnuntaista kristillisen viikon ensimmäisenä päivänä säilyy.³⁶⁹ Kirkolliskokous hyväksyi valiokunnan mietinnön.³⁷⁰

³⁶⁶ Kirkkohallituksen kansliapäällikkö Keskitalo ja kirkkoneuvos Piekkala, kevään 2014 kk, 22 §, 109–110. Vuoden 2014 kirkkohallituksen toimintakertomuksen esipuheessa Keskitalo kertoi kirkon käyneen vuoden 2013 työllisyys- ja kasvusopimukseen liittyen tehdyn selvityksen pohjalta työmarkkinajärjestöjen kanssa neuvotteluja loppiaisen ja helatorstain siirtämisestä lauantaisi. Keskusteluissa ei syntynyt yksimielisyyttä. Kirkko totesi, ettei se pidä tarpeellisenä kirkkolain muuttamista näiden juhlapyhien siirtämiseksi. (Toimintakertomus n:o 1/2015, 5–7.) Toimintakertomuksesta käydyssä lähetekeskustelussa Keskitalo otaksui loppiaisen ja helatorstain lauantaisi siirtämisen olevan edelleen joidenkin tahojen tavoite. Kirkon kanta asiassa on kuitenkin selvä. (Syksyn 2015 kk, 8 §, 24.)

³⁶⁷ Kevään 2014 kk, 1 §, 6.

³⁶⁸ Turun arkki-hpk:n hpk-kokousaloite n:o V:1, vuodelta 1975. Aloitteessa todettiin, että kansainvälinen standardoimisjärjestö ISO oli suosittelut, että viikonpäivien numerointi aloitetaan maanantaista. Tätä perusteltiin muun muassa kansainvälisen kaupan toiminnan yhdenmukaisuuden turvaamisella. Kuitenkin kirkon traditiossa sunnuntai, Kristuksen ylösnousemuksen päivä on uuden elämän ja myös viikon ensimmäinen päivä.

³⁶⁹ Peruste-vk:n mietintö n:o 3/1975, 1. Perustevaliokunta totesi myös, että kansainvälisessä toiminnassa ei voida olettaa kaikkien hyväksyvän kristillistä elämäntähtäystä yhteistyön perustaksi.

³⁷⁰ Syksyn 1975 kk, 50 §, 139. Pyhäpäiviin liittyen voidaan todeta vielä kaksi kirkolliskokouksen käsittelemää asiaa. Syksyn 1976 kirkolliskokous selvitti lepopäivän pyhittämistä tilanteessa, jossa kirkko ja seurakunnat yhä useammin järjestivät kokouksia ja koulutusta sunnuntaisin. Yleisen valmistusvaliokunnan mukaan kirkon tulee Jumalan käskyn mukaisesti pyrkiä pyhittämään lepopäivä. Kirkko ei voi saada yhteiskunnan päätöksentekijöiden ja yleisen mielipiteen kantaa lepopäivän pyhittämiseksi,

Ylimmät laillisuusvalvojat eivät tutkimusaineistossa ottaneet kantaa pyhäpäiviin ja niiden sijaintiin kalenterissa. Tässä yhteydessä todetaan kuitenkin vuodelta 2012 apulaisoikeusasiamiehen päätös, joka koski aluehallintoviraston menettelyä sen annettua luvan kauppakeskuksen aukioloon loppiaisena. Päätös kohdistui hallinnon lainalaisuuden, hyvän hallinnon periaatteiden ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen, kun aluehallintovirasto ratkaisi hakemuksen saada lupa laajennettuun aukioloaikaan pyhäpäivänä. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan hallinnon lainalaisuusperiaate edellyttää, että poikkeuslupakäytäntö ei voi kokonaisuutena arvioiden muodostua sellaiseksi, että se vaarantaa lainsäätäjän tahdon toteutumisen sen asetettua liikkeiden aukioloaikojen rajoitukset.³⁷¹ Apulaisoikeusasiamies ei ottanut kantaa siihen, että kirkollisten juhlapyhien viettoon liittyvät aukiolorajoitukset pohjimmiltaan perustuvat kirkkolain juhlapyhäsäännöksiin, joiden eräänä tarkoituksena on pyhäpäivään hiljentyminen ja lepo.

Ylimpien laillisuusvalvojien eräät negatiivista uskonnonvapautta koskevat ratkaisut ovat liitettävissä pyhäpäiviin sikäli, että uskonnon ja omantunnon vapautteen on katsottu kuuluvan henkilön oikeus olla ilmaisematta uskonnollista vakaumustaan.³⁷² Tämä vakaumuksen ilmaisematta jättämisen suoja koskee paitsi sitä, että henkilön ei tarvitse ilmoittaa vakaumustaan, myös sitä, että henkilön ei pidä joutua tilanteeseen, josta on pääteltävissä hänen vakaumuksensa. Jos pyhäpäivä sijaitsee kalenterissa tavanomaisena työpäivänä ja työssä oleva henkilö haluaa viettää kyseistä pyhäpäivää, hän voi joutua ilmaisemaan tai perustelemaan vapaapäivän tarpeensa uskonnollisella vakaumuksellaan. Tämän voidaan katsoa loukkaavan hänen uskonnon ja omantunnon vapauttaan.³⁷³

ellei se omassa toiminnassaan ole esimerkkinä. (Yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 16/1976, 1.) Kevään 1984 kirkolliskokous antoi lausunnon julkisista huvitilaisuuksista annetun lain muuttamisesta siten, että huvikieltoa supistetaan. Perustevaliokunta totesi, että pitkäperjantain, 1. pääsiäispäivän ja 1. joulupäivän hiljainen luonne tulee säilyttää – pääsiäinen ja joulu ovat kristikunnan suurimmat juhlat, joiden aiheena on kristinuskon keskeisin sisältö. Kyseiset pyhät ovat kirkolle ja sen jäsenille korvaamattomia. Niihin liittyy myös kansallisesti arvokas kulttuuri- ja tapaperinne, jota kirkon ja myös valtion on syytä vaalia. Hiljentymisellä ja juhlalla on vaikutus perheyhteyteen ja elämänlaatuun. (Peruste-vk:n mietintö n:o 3/1984.)

³⁷¹ AOA, dnro 72/4/11, 16.10.2012. Tuolloin voimassa olleen lainsäädännön mukaan kirkollisina juhlapyhinä kaupat saattoivat lähtökohtaisesti olla auki kello 12–18 välisenä aikana (vähittäiskaupan sekä parturi- ja kampaamoliikkeen aukioloajoista annettu laki, 945/2009).

³⁷² Esim. AOA, dnrot 1462/4/05 ja 3851/4/05, 29.5.2006; AOA, dnro 2296/4/05, 31.5.2006; AOA, dnro 2488/4/13, 5.8.2013; AOA, dnro 4412/4/12, 26.6.2014; AOA, dnro 3994/4/13, 13.11.2014.

³⁷³ Työntekijän mahdollisuus saada pitää vapaapäivä työpäiväksi ajoittuvana pyhäpäivänä ei ole itsestäänselvyys. EIT totesi ratkaisussaan Sessa v. Italia, että juutalaista uskoa tunnustaneen asianajajan uskonnonvapautta ei loukattu, kun rikosasian käsittely oli sijoitettu juutalaisten juhlapäivään. EIT korosti, ettei asianajaja ollut perustellut istuntopäivän lykkäämispyyntöään sillä, ettei hän voi täyttää uskonnollisia velvollisuuksiaan. Hän olisi myös voinut lähettää asian käsittelyyn toisen asianajajan. EIT:n

4.1.2 RUKOUSPÄIVÄT JA RUKOUSPÄIVÄJULISTUS

Rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta koskeva säädösperusta

Perustuslain 11 §:n mukaan: ”Jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan oman tuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.”

Perustuslain 57 §:n mukaan: ”Tasavallan presidentti hoitaa hänelle tässä perustuslaissa tai muussa laissa erikseen säädettyt tehtävät.” Rukouspäiväjulistuksen antamista ei ole säädetty tasavallan presidentin tehtäväksi.

Rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Parlamentaarinen kirkko ja valtio –komitea totesi vuonna 1977, että rukouspäiväjulistuskäytäntöä voidaan perustella kansan suuren enemmistön kirkkoon kuulumisella. Tämä peruste kertoi myös sen, ettei julistuksessa ollut kyse valtion tunnustautumisesta uskonnollisiin arvoihin. Komitean mukaan olisi luonnollista, että uskonnollisen julistuksen antaisi kirkko, ei maan hallitus. Komitea ehdotti, että hallitus ja tasavallan presidentti luopuisivat rukouspäiväjulistuksen antamisesta, koska valtio ei enää ollut tunnustuksellinen ja

mukaan asiassa ei ollut puututtu asianajajan uskonnonvapauteen ja vaikka katsottaisiin, että hänen uskonnonvapauteensa olisi puututtu, tätä puuttumista voitiin pitää oikeutettuna toisten oikeuksien suojan ja erityisesti hyvän oikeudenhoidon ja oikeudenkäynnin kohtuullisen ajan vaatimusten kanssa. Vähemmistöön jääneiden tuomareiden mukaan viranomaisen olisi pitänyt pyrkiä järjestämään asia toisen oikeutta mahdollisimman vähän loukkaavin keinoin. Asianajaja oli pyytänyt istunnon lykkäämistä välittömästi eikä oikeusasia ollut sillä tavoin kiireellinen, etteikö lykkäyspyyntöön olisi voinut suostua. (EIT-ratkaisu Sessa v. Italia, 3.4.2012.) EU:n tuomioistuin antoi 22.1.2019 tuomion, jossa on kyse yhtäältä EU:n uskonnollisille yhdyskunnille turvaamasta itsenäisestä asemasta, toisaalta syrjinnän torjumisesta ja yhdenvertaisen kohtelun turvaamisesta työssä ja ammatissa. Itävallan lainsäädännön mukaan tiettyihin kirkkokuntiin kuuluvilla työntekijöillä pitkäperjantai on vapaapäivä tai jos kirkkokunnan jäsen on pitkäperjantaina työssä, hän saa erityisen palkanlisän. Vapaapäivän tarkoituksena on turvata kyseisten kirkkokuntien jäsenten uskonnonharjoitusmahdollisuus. EU:n tuomioistuin totesi, että vapaapäivän tai palkanlisän edellytyksenä on ainoastaan kirkkokunnan jäsenyys, ei uskonnon harjoittaminen pitkäperjantaina. Kyseisiin kirkkokuntiin kuulumattomilla työntekijöillä ei ole vastaavanlaista vakaumukseensa liittyvää vapaapäivää. Järjestelyssä ei myöskään ole kyse tosiasiallisen eriarvoisuuden poistamisesta. Johtopäätöksenä oli, että yhdenvertaisen kohtelun varmistamiseksi tulee antaa epäedullisessa asemassa olevaan ryhmään kuuluville henkilöille samat edut kuin etuoikeutettuun ryhmään kuuluville. Kansallisesti ei voi soveltaa syrjivää säännöstä. (EU:n tuomioistuimen ratkaisu Cresco Investigation GmbH v. Markus Achatzi, 22.1.2019.)

koska julistuksen antamisesta ei ollut säännöstä.³⁷⁴ Syksyn 1979 kirkolliskokous antoi lausunnon mietinnöstä. Sen mukaan hallituksen kaikille kansalaisille osoittama rukouspäiväjulistus on arvokas perinne. Se totesi rukouspäiväjulistuskäytännön säilyttämisestä tai lakkauttamisesta päättämisen kuuluvan valtiolle ja jätti asian valtiovallan harkittavaksi, mutta toivoi valtiovallan edelleen antavan rukouspäiväjulistuksen. Jos valtio luopuisi julistuksen antamisesta, kirkon tulisi harkita, pitäisikö kirkon antaa julistus, koska rukouspäivän luonne ja kantavuus muuttuisivat.³⁷⁵

Ylimmät laillisuusvalvojat ottivat 2000-luvun taitteessa kantaa rukouspäiväjulistuksen antamiseen. Vuonna 1998 oikeusasiamies totesi kanteluun antamassaan ratkaisussa, että rukouspäiväjulistus on sellainen vanha perinne, jonka valtioneuvosto on evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvan kansan enemmistön tahtoa tulkiten halunnut säilyttää. Tämä perinne ei rajoita kirkkoon kuulumattomien elämää tai oikeuksia.³⁷⁶ Vuosina 1998 ja 2000 asiasta kanneltiin myös tasavallan presidentille ja oikeuskanslerille, joka totesi valvo-neensa rukouspäiväjulistuksen antamista asianomaisissa presidentin esitte-lyissä eikä havainnut siinä lainvastaista menettelyä. Oikeuskanslerin mukaan rukouspäiväjulistuksen merkityksen arvioiminen jää jokaisen tekstin lukijan tai kuulijan oman harkinnan varaan, joten julistuksen antamista ei voida pitää uskonnon ja omantunnon vapauden loukkaamisena. Hän ei pitänyt lainvas-taisena myöskään rukouspäiväjulistuksen julkaisemista säädöskokoel-massa.³⁷⁷

Perustuslain tultua voimaan vuonna 2000 tasavallan presidentin kanslia pyysi oikeuskanslerin lausuntoa tasavallan presidentin antaman rukouspäiväjulistuksen oikeusperusteesta, sillä rukouspäiväjulistuksen antamista ei ollut säädetty presidentin tehtäväksi. Oikeuskansleri totesi, että hallitsijan antama rukouspäiväjulistus oli vuosisatoja vanha käytäntö. Julistuksen antaminen perustui siis vuosisataiseen tapaoikeuteen eikä nimenomaista lainsäädännöstä ole tarvittu. Oikeuskanslerin tulkinnan mukaan tämä muodosti myös perustus-lain 57 §:ssä tarkoitettuun lakiin rinnastuvan oikeusperusteen. Näin ollen ta-savallan presidentin tehtäviin edelleen kuului päätöksen tekeminen rukous-päiväjulistuksesta. Oikeuskanslerin mukaan tilanne voi muuttua tulevien lain-säädäntötoimien, esimerkiksi uuden uskonnonvapauslain takia. Hän toisti ai-kaisemman kannanottonsa, että uskonnon ja omantunnon vapauden kannalta rukouspäiväjulistus ei ole ongelmallinen, koska julistuksen merkityksen arvi-oiminen jää jokaisen tekstin lukijan tai kuulijan oman harkinnan varaan. Sen sijaan julistuksen otsikon sanat ”... *päiviä, jotka on koko maassa juhlallisesti*

³⁷⁴ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 257–258.

³⁷⁵ Lausunto kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä, 1979, 75. Asiaa käsiteltäessä edustaja Ranta piti ilmaisua *arvokkaan perinteen ilmaisu* vähättelevänä: jos rukouspäiväjulistus on kirkolle tärkeä ja elävä käytäntö, sen pitäisi näkyä lausunnossa selvästi. (Syksyn 1979 kk, 56 §, 166.)

³⁷⁶ OA, dnro 2642/4/98.

³⁷⁷ OKV, dnro 515/1/1998, 14.12.1998; OKV, dnro 4/20/2000, 27.1.2000.

vietettävä ...” eivät oikeuskanslerin mukaan ilmeisesti enää vastanneet tosi-asiallista tilannetta eivätkä ne kuuluneet tapaoikeudellisen perinteen ytimeen.³⁷⁸

Vuonna 2001 tasavallan presidentin kanslia pyysi oikeuskanslerin lausuntoa uskonnonvapauskomitean mietinnöstä. Komitea ei pitänyt perusteltuna, että tasavallan presidentti antaa rukouspäiväjulistuksen. Komitean mukaan rukouspäiväjulistuskäytännöstä voitaisiin luopua vapaamuotoisesti eli luopumisesta ei tarvitsisi säätää lailla. Oikeuskansleri totesi, ettei hänellä ole lisättävää vuonna 2000 tasavallan presidentin kanslialle antamaansa lausuntoon. Oikeuskansleri oli eri mieltä komitean ehdotuksesta luopua julistuksen antamisesta ilman säädösmuutosta. Hänen mukaansa vuosisatoja kestänyt tapaoikeus edellyttää, että käytännön muuttaminen todetaan nimenomaisella uskonnonvapauslakiin otettavalla säännöksellä tai ainakin asiasta tulee mainita lain perusteluissa.³⁷⁹

Vuonna 2002 eduskunnalle annetussa hallituksen esityksessä uskonnonvapauslaiksi yhtäältä pidettiin ongelmallisena sitä, että rukouspäiväjulistuksessa valtion päämies kehottaa kansalaisia osallistumaan jumalanpalveluksiin ja syventymään kristilliseen sanomaan. Järjestelyn katsottiin olevan uskonnonvapauden negatiivisen ulottuvuuden näkökulmasta kyseenalainen, vaikka kehotuksen noudattaminen onkin kunkin kuulijan tai lukijan oman harkinnan varassa. Toisaalta valmisteluvaiheissa oli esitetty toiveita presidentin antaman rukouspäiväjulistuksen säilyttämisestä. Käytännön jatkamista perusteltiin kansan enemmistön kuulumisella kirkkoon sekä sillä, että rukouspäiväjulistuksessa korostetaan lähimmäisenrakkautta ja oikeudenmukaisuutta. Näiden toteutuminen on sekä valtion että kirkon tavoite. Julistuksen yhteyttä kansan enemmistön uskonnolliseen vakaumukseen lisäsi se, että julistus oli 1980-luvun lopusta lukien valmisteltu ekumeenisesti.³⁸⁰ Uuteen uskonnonvapauslakiin (453/2003) ei otettu säännöstä tasavallan presidentin antamasta rukouspäiväjulistuksesta, ei käytännön lopettamisesta eikä sen säilyttämisestä.

Marraskuussa 2003 hallitus antoi eduskunnalle esityksen laiksi ekumeenisesta rukouspäiväjulistuksesta. Erityisesti rukouspäiväjulistuksen valmisteluun osallistuneet uskonnolliset yhdyskunnat olivat toivoneet perinteen säilyttämistä. Esitystä perusteltiin sillä, että julistuksessa tuodaan esiin valtion ja kirkkojen yhteisiä huolenaiheita, kuten sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja lähimmäisistä huolehtiminen. Tasavallan presidentin toimivaltuutta antaa julistus perusteltiin kansan enemmistön kuulumisella kristillisiin kirkkokuntiin. Siten julistuksen antamisella voidaan katsoa olevan yhtymäkohtia presidentin asemaan valtion päämiehenä. Asiaa tarkasteltiin myös perustuslain 11 §:ssä

³⁷⁸ OKV, dnro 41/20/00, 23.11.2000. Eduskunnan perustuslakivaliokunta piti kestäättömänä oikeuskanslerin käsitystä, että perustuslain 57 §:n yksiselitteisestä sanamuodosta huolimatta voisi olla vuosisatoja vanhaan käytäntöön pohjautuvaa lain veroista tapaoikeutta. (PeVM 10/2002 vp, 5.)

³⁷⁹ OKV, dnro 20/20/01, 30.5.2001.

³⁸⁰ HE 170/2002 vp, 30.

turvaton uskonnon ja omantunnon vapauden kannalta eli voiko valtion päämies antaa vahvistuksen tiettyä uskonnollis-eettistä näkemystä koskeville kannanotoille. Tätä ei pidetty ongelmana, koska julistus korostaa yleisinhimillisiä arvoja. Julistus on myös osa suomalaista kulttuuriperinnettä. Rukouspäivä julistus ei myöskään ole sitova oikeusnormi vaan lähinnä uskonnollis-eettinen kannanotto. Lisäksi rukouspäivä julistuksen merkitys on kunkin kuulijan tai lukijan henkilökohtaisen harkinnan varassa, joten julistuksen ei katsottu loukkaavan kenenkään uskonnon ja omantunnon vapautta. Hallituksen esitysluonnoksesta antamassaan lausunnossa oikeusministeriö ei puoltanut lakiehdotuksen antamista eduskunnalle. Se piti perusoikeusjärjestelmän ja valtion ylimpien toimielinten valtiosääntöisten tehtävien perusteella parhaana ratkaisuna sitä, että uskonnolliset yhdyskunnat antaisivat rukouspäivä julistuksen.³⁸¹ Rukouspäivä julistuksen säilyttämisestä tehtiin myös lakialoite, jonka mukaan tasavallan presidentille säädettäisiin oikeus antaa vuosittain julistus neljästä kiitos-, katumus- ja rukouspäivästä, joiden aiheet edistävät lähimmäisenrakkautta ja oikeudenmukaisuutta. Aloitetta perusteltiin sillä, että rukouspäivä julistus on osa suomalaista hengellistä ja kansallista perinnettä. Se ei rajoita kenenkään oikeuksia eikä pakota ketään mihinkään. Suomen kansalla on edelleen syytä sekä kiitokseen että katumukseen rukouksen ohella.³⁸²

Käsitellessään edellä mainittuja hallituksen esitystä ja lakialoitetta eduskunnan perustuslakivaliokunta ei pitänyt perustuslain 11 §:ssä turvaton uskonnon ja omantunnon vapauden kannalta onnistuneena sitä, että tasavallan presidentti antaisi päätöksellään uskonnollisperäisen rukouspäivä julistuksen. Olisi ongelmallista, jos presidentin myötävaikutuksella annettavaan rukouspäivä julistukseen sisältyy kehottavia tai velvoittavia sanontoja. Valiokunta totesi, että rukouspäivä julistus voitaisiin säilyttää siten, että presidentti on mukana rukouspäivä julistuksen antamisessa sellaisella tosiasiallisella toimella, joka kuuluu perustuslain 57 §:n ulkopuolelle jäävään presidentin muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan. Valtioneuvosto ei osallistuisi asiaan mitenkään. Presidentin päätöksenteon valtioneuvostossa on syytä pitäytyä asioissa, joiden ratkaisulla on oikeusvaikutuksia. Perustuslakivaliokunta ehdotti äänin 9–8, että lakiehdotus ja lakialoite hylätään.³⁸³ Eduskunta hylkäsi lakiehdotuksen joulukuussa 2003.³⁸⁴ Vuoden 2004 alusta lukien rukouspäivistä päättäminen siirtyi kirkolle. Suomen ekumeeninen neuvosto valmistelee rukouspäivä julistuksen. Tasavallan presidentti voi halutessaan allekirjoittaa sen. Näin presidentit ovat myös tehneet.

³⁸¹ HE 147/2003 vp, 1–3.

³⁸² LA 136/2003 vp.

³⁸³ PeVM 6/2003 vp, 2–4. Vähemmistöön jääneet valiokunnan jäsenet esittivät vastalauseensa valiokunnan mietintöön ja ehdottivat lakiesityksen hyväksymistä. Heidän mukaansa laki ekumeenisesta rukouspäivä julistuksesta selventäisi, miten rukouspäivä julistus valmistellaan ja että tasavallan presidentti antaa sen ilman valtioneuvoston ratkaisuehdotusta. Heidän mielestään rukouspäivä julistusperinnettä oli syytä jatkaa.

³⁸⁴ EV 134/2003 vp.

Vuonna 2004 kirkolliskokous käsitteli rukouspäivien merkitsemistä kalenteriin.³⁸⁵ Kyseisen vuoden kalenterista merkinnät puuttuivat, koska rukouspäiviä koskeva päätös tehtiin niin myöhään, ettei tieto enää ehtinyt painettuihin kalentereihin. Kirkolliskokous lähinnä pitäytyi varmistamaan, että rukouspäivät jatkossa merkitään kalenteriin. Se perusteli kantaansa sillä, että presidentin antama julistus on arvokasta hengellistä perintöämme.³⁸⁶ Asian käsittelyssä esitettiin myös huoli rukouspäivien merkityksen vähentymisestä, koska niiden aiheet oli muutettu lähinnä ajankohtaisiksi yhteiskunnallisiksi teemoiksi Raamatun teologisen sisällön jäädessä vähemmälle.³⁸⁷

Kevään 2006 kirkolliskokous käsitteli rukouspäiväkäytännön kehittämistä. Käsikirjavalioikunta piti erityisiä rukouspäiviä tarpeellisina, vaikka rukous on läsnä jumalanpalveluksessa muutoinkin. Rukouspäivät antavat mahdollisuuden rukouksen merkityksen ja erityisten rukousaiheiden esille nostamiseen sekä yhteiseen rukoukseen. Valiokunta totesi, että koska kiinteästi tiettyihin päiviin sijoitetut rukouspäivät ovat luonteeltaan ekumeenisia, ne koskevat koko kansaa. Se otaksui, että ilmeisesti ainoastaan ekumeenisuudella voidaan perustella rukouspäivien koko yhteiskuntaan ulottuvaa luonnetta ja sitä, että tasavallan presidentti voi edelleen allekirjoittaa rukouspäiväjulistuksen, vaikka ei sitä enää annakaan. Lisäksi koska rukouspäivä on ekumeeninen ja kansallinen, se merkitään kalenteriin.³⁸⁸

Kirkolliskokouksen käsitellessä edellä todettua käsikirjavalioikunnan mietintöä esitettiin rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta koskevia yksittäisiä periaatteellisia kannanottoja. Todettiin muun muassa, että yhtenäiskulttuurin aikana tarpeellisena pidetty rukouspäiväjulistus ei sovi enää nykyaikaan. Myös rukouspäiväkäytäntöä pidettiin vanhentuneena: kristittyjen ykseys, rauha, ihmisoikeudet ja kansainvälinen vastuu ovat tärkeitä aiheita ja ne tulee ottaa kirkon toiminnassa huomioon, mutta niiden esillä pitämiseksi ei tarvitse säilyttää rukouspäiväkäytäntöä. Sen sijaan kirkon pitäisi vahvistaa elävää ja ajankohtaisiin aiheisiin paneutuvaa rukousperinnettä.³⁸⁹ Todettiin myös, että perinteet ovat arvokkaita, mutta ne pitäisi tuoda nykyaikaan. Kirkon tulisi rukouspäiväkäytännössään ottaa huomioon esimerkiksi ekologiset seikat. Luonastus on ajoittain saanut erityisen suuren painoarvon luomisen ja Pyhän Hengen kustannuksella, vaikka kirkon tulee olla uskollinen Pyhän Kolminaisuuden kokonaisuuden tasapainolle. Luomisen ja yksinkertaisen elämäntavan aikaisempaa voimakkaammalla esiin nostamisella kirkko vastaisi ihmisille, jotka odottavat kirkon olevan aktiivinen ekologisissa kysymyksissä.³⁹⁰ Kirkolliskokous päätti, että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon evankeliumikirjan mukaiset rukouspäivät ovat luomakunnan sunnuntai ja perheen sunnuntai.

³⁸⁵ Edustaja-aloite n:o 8/2004.

³⁸⁶ Kevään 2004 kk, 47 §, 83.

³⁸⁷ Ed. Marjokorpi, syksyn 2004 kk, 18 §, 55–56.

³⁸⁸ Käsikirja-vk:n mietintö n:o 1/2006.

³⁸⁹ Ed. Komulainen, kevään 2006 kk, 9 §, 26–27.

³⁹⁰ Ed. Kainulainen, kevään 2006 kk, 9 §, 27–28.

Kansalliset rukouspäivät ovat kristittyjen ykseyden rukouspäivä sekä rauhan, ihmisoikeuksien ja kansainvälisen vastuun rukouspäivä.³⁹¹

4.1.3 PYHÄPÄIVIEN KALETERISIJAITIA, RUKOUSAIVIÄ JA RUKOUSAIVÄJULISTUSTA KOSKEVAN TUTKIMUSAINESTON ARVIOINTI

Kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus. Kirkolliskokous totesi useasti pyhäpäivien kalenterisijaintiin liittyvänä lähtökohtana, että pyhäpäivillä on evankeliumin julistamistehtävä, myös Jumalan säätämä lepopäivämerkitys. Kirkon julistustehtävä kuuluu kirkon uskonyhteisöluonteeseen ja sisäisen autonomian ydinalueeseen, on kirkon ominta asiaa. Kuitenkin siirtäessään vuonna 1971 kolme pyhäpäivää lauantaihin kirkolliskokous perusteli ratkaisuaan kirkon velvollisuudella sopeutua yhteiskunnan kehitykseen ja tukea oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa edistävää uudistusta. Ekumeeniset syytään eivät estäneet näiden pyhäpäivien siirtoa. Julkisoikeudellisen yhteisön näkökulma oli vahva. Uskonyhteisöluonteisesti kirkolliskokous kyllä myönsi, että pyhäpäivien merkitys ja niitä koskeva tietoisuus vähenevät, kun niiden sijaintia kalenterissa muutetaan. Kirkolliskokouksen mukaan kirkon opin perusteet eivät kuitenkaan estä uudistuksen toteuttamista. Kirkolliskokous otti siis ratkaisunsa perusteluissa huomioon kirkon erityisen luonteen, mutta päätyi silti yhteiskunnan tarvitsemaan ratkaisuun ja pääosin perusteli päätöksensä yleisillä yhteiskuntapoliittisilla syillä. Sinänsä kirkon yhteiskuntavastuun kantamisen voidaan katsoa liittyvän myös kirkon uskonyhteisöluonteeseen ja sisäiseen autonomiaan: kirkon työ yleisen hyvän edistämiseksi on paitsi yhteiskunnan kirkolta tavallaan odottamaa, myös kirkon perinteeseen kuuluvaa toimintaa. Huomattavaa on myös se, miten vahvasti ja useaan otteeseen kirkolliskokous korosti päätyneensä ratkaisuun omien lähtökohtiensa perusteella, ei painostettuna.

Vuonna 1982 kirkolliskokous määrätietoisesti palautti loppiaisen ja helatorstain perinteisille paikoilleen, koska lauantaksi siirrettyjen pyhäpäivien merkitys oli vähentynyt. Uskonyhteisöpainotus oli vahva. On syytä huomata, että ratkaisun tekemisen aikaan yhteiskunnassa korostettiin taloudellisia ja muita yhteiskunnallisia seikkoja, joiden perusteella siirron ei olisi pitänyt onnistua. Ratkaisussa kirkon sisäinen autonomia oli merkittävämpi tekijä kuin kirkon julkisoikeudellinen asema. Tämän jälkeen kyseisten pyhäpäivien sijaintia kalenterissa ei ole muutettu. Pyhäpäivien palauttaminen osoitti kirkon sisäisen autonomian vahvuuden. Keskeistä tässä saattoi olla vuoden 1982 kirkolliskokouksen sisäinen suuri yksimielisyys asiasta. Voidakseen todella käyttää sisäistä autonomiaansa yhteiskunnallisesti hankalissa asioissa kirkon tulee olla kyseisessä päätöksenteossään sisäisesti yhtenäinen.

³⁹¹ Kevään 2006 kk, 44 §, 175.

Vastustaessaan vuosina 2009 ja 2010 toisen helluntaipäivän palauttamista kirkolliskokous korosti muutoksen haitallisia vaikutuksia maan taloudelle ja työelämälle. Se päättyi myös arvioimaan, etteivät ihmiset juurikaan viettäisi toista helluntaipäivää uskontoa harjoittaen. Perustelu on outo ja kirkon uskonyhteisöluonteen vastainen. Kirkolliskokous perusteli kantaansa myös uhkatyyppisesti todetessaan, että toisen helluntaipäivän palauttaminen voisi merkitä kirkollisen ja yhteiskunnallisen kalenterin erkaantumista toisistaan ja saattaisi mahdollisesti vaarantaa jopa koko kansankirkkoaseman. Kirkolliskokouksen mukaan uskonyhteisöpainotus tässä asiassa voisi siis tavallaan olla kirkolle jopa haitallista. Kannanotosta on nähtävissä vaikutelma, että tässä asiassa kirkon oli syytä julkisoikeudellisen asemansa säilyttääkseen painottaa yleistä yhteiskunnallista näkökulmaa.

Kevään 2014 kirkolliskokous totesi uudelleen käynnistyneeseen pyhäpäivien siirtokeskusteluun liittyen, että kirkon kanta loppiaisen ja helatorstain sijainnista kalenterissa on ollut selvä vuodesta 1982 lukien eikä niitä siirretä lauantaisi. Kannanmäärittely oli selkeä ja uskonyhteisöluonteen mukainen, joskin se antoi kuluneesta noin 30 vuodesta vaikutelman, että kirkko olisi johdonmukaisesti puolustanut kyseisten pyhien perinteistä sijaintia kalenterissa. Tutkimusaineiston perusteella on kuitenkin nähtävissä, että näissä pyhäpäiviin liittyneissä asioissa kirkolliskokous oli kuluneen vajaan 50 vuoden aikana siirtynyt yhtäältä uskonyhteisöä ja kirkon sisäistä autonomiaa korostavan ja toisaalta kirkon julkisoikeudellista asemaa painottavan näkökulman välillä edestakaisin. Voidaan sanoa, että pyhäpäivien kalenterisijaintia koskeneissa kannanotoissaan ja ratkaisuissaan kirkolliskokous etsi sisäisen autonomiansa ja julkisoikeudellisen asemansa tasapainoa. Kuitenkin, kun loppiaisen ja helatorstain siirtämisen keskustelu taas käynnistyi vuonna 2014, kirkko pystyi sen vaimentamaan. Kirkon sisäinen autonomia oli siihen riittävän vahva.

Rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta koskeneissa ylimpien laillisuusvalvojen kannanotoissa oli keskeistä ensinnäkin se, etteivät he pitäneet tasavallan presidentin antamaa rukouspäiväjulistusta uskonnon ja omantunnon vapautta loukkaavana. Toiseksi laillisuusvalvojen keskeiset kannanotot liittyivät asiasta päättämisen tapaan eli he pitivät mahdollisena säilyttää vakiintunut käytäntö, jossa tasavallan presidentti antaa rukouspäiväjulistuksen. Positiivisen oikeuden ja juridiikan näkökulmasta kannanotoissa oli huomattavaa selkeä vanhaan tapaoikeuteen nojautuminen ja sen toteaminen lakiin rinnastuvaksi oikeusperusteeksi. Kannanotoissa oli nähtävissä tasapaino teologian ja juridiikan näkökulmien välillä. Staattisuus-dynaamisuus-tarkastelussa voidaan todeta, että vuosisatoja vanhassa perinteessä pitäytyminen osoittaa staattisuutta. Kuitenkin, kun on kyse yhteiskunnan neutraalisuutta, uskonnon siirtämistä yksilön asiaksi ja lailla säätämistä korostavasta ajasta, pitäytyminen vakiintuneessa uskonnollisessa perinteessä voidaan poikkeuksellisuudessaan nähdä dynaamisuutena. Huomattavaa on myös se, miten paljon erityisesti eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja oikeusministeriön näkemykset poikkesivat rukouspäiväjulistuksen antamista koskeneista oikeuskanslerin kannanotoista.

Tarkasteltaessa kirkolliskokouksen rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta koskevia kannanottoja uskonyhteisön, kirkon sisäisen autonomian ja kirkon julkisoikeudellisen aseman näkökulmista voidaan havaita seuraavaa. Syksyllä 1979 kirkolliskokous ilmaisi huolensa presidentin antaman rukouspäiväjulistuksen lopettamisajatuksista. Lopettamisuhka perustui yhteiskunnassa vaikuttaneisiin paineisiin turvata valtion uskonnollinen neutraalisuus ja yksilön negatiivinen uskonnonvapaus. Kirkolliskokous otaksui, että jos rukouspäiväjulistuksen antaisi kirkko eikä presidentti, rukouspäiväjulistus menettäisi koko kansalle tarkoitetun luonteensa. Kirkolliskokous suhtautui muutospaineeseen kuitenkin ymmärtäväisesti. Yhtäältä kirkko vaikutti olevan aikaansa ja yhteiskuntaansa sopeutuva, väistämättömältä näyttävään muutokseen valmis julkisoikeudellinen yhteisö. Toisaalta kirkolliskokouksen ilmaisema huoli rukouspäiväjulistuksen painoarvon heikkenemisestä ja toive julistuksen suuntaamisesta edelleen koko kansalle toi esiin kirkon evankeliumin julistamistehävän ja uskonyhteisöluonteen. Kirkolliskokous kuitenkin tyytyi ainoastaan toivomaan, että perinteinen järjestely säilytettäisiin. Se ei pyrkinyt vahvasti vaikuttamaan siihen, että tasavallan presidentti olisi edelleen voinut antaa julistuksen. Se ei vedonnut esimerkiksi kirkon julkisoikeudelliseen asemaan ja sen perustana oleviin syihin, jotta kirkolle tärkeä perinne olisi voinut säilyä.

Huomionarvoista on, että 1970-luvun lopulla yhteiskunnallisessa keskustelussa tasavallan presidentin antaman rukouspäiväjulistuskäytännön lopettamisvaatimus liitettiin vahvasti uskonnon ja omantunnon vapauteen, mutta kirkolliskokous ei juurikaan käsitellyt asiaa tästä näkökulmasta. Se ei perustellut julistuskäytännön säilyttämistarvetta kristittyjen tai kirkon positiivisella uskonnonvapaudella. Sen sijaan kirkolliskokous perusteli rukouspäiväjulistuksen merkitystä ja säilyttämistä sillä, että julistus on arvokkaan perinteen ilmaisu. Tämä kertoo kirkon julkisoikeudellisen aseman näkökulmasta. Myös 2000-luvulla kirkolliskokous pitäytyi edellä mainitun kaltaisessa ilmaisutavassa kuvatessaan rukouspäiväjulistusta arvokkaana hengellisenä perintönä. Uskonyhteisön voisi odottaa ilmaisevan vakiintuneen rukouspäiväkäytännön merkityksen ja vetoavan sen säilyttämisen puolesta vahvemmin kuin mitä kirkolliskokous näissä yhteyksissä teki. Sen sijaan kevään 2006 kirkolliskokouksen käsitellessä rukouspäiväjulistusta tuotiin esiin rukouksen merkityksen ja rukouselämän vahvistaminen uskonyhteisönäkökulmasta. Lisäksi kirkolliskokous korosti rukouspäiväjulistuksen ekumeenista luonnetta. Tällä pyrittiin turvaamaan presidentin mahdollisuus olla mukana rukouspäiväjulistuksen antamisessa – ekumeeninen julistus olisi koko kansalle suunnattu uskonnollis-eettinen kannanotto. Tässä vaiheessa tosin oli jo selvää, ettei tasavallan presidentti enää anna rukouspäiväjulistusta, joten kirkolla oli mahdollisuus ja velvollisuus keskittyä rukouspäiväkäytäntöjen kehittämiseen aikaisempaa omaehtoisemmin.

Vuosina 2004 ja 2006 eräät kirkolliskokousedustajat esittivät vahvat kannanotot rukouspäiväkäytännöistä. Yhtäältä rukouspäiväaiheiden väitettiin etäänntyneen Raamatun sanomasta ja keskittyneen yhteiskunnallisiin ajankoh-

taisaiheisiin. Toisaalta haluttiin korostaa yleisessä yhteiskunnallisessa keskustelussakin yhä suuremmiksi kysymyksiksi nousseiden ekologisten teemojen huomioon ottamista myös rukouspäivien aiheena. Tätä perusteltiin paitsi yleisillä yhteiskunnallisilla syillä, myös Pyhän Kolminaisuuden tasapainoon vetoamalla. Kirkon edellytettiin myös kehittävän rukouselämäänsä ajankohtaisiin asioihin liittyviksi. Viimeksi mainituissa kannanotoissa yhdistyvät uskon yhteisön ja julkisoikeudellisen yhteisön näkökulmat. Ilmaisuissa oli kuitenkin yhä selvempi yleistä yhteiskunnallista puhetta muistuttava sävy.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kirkolliskokouksen korostaessa *pyhäpäivien* evankeliumin julistustehtävää kannanotoissa oli kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian painotus. Kirkolliskokous totesi myös ajassaan elämisen ja yhteiskunnan oloihin vaikuttamisen velvollisuuden kuuluvan kirkon tehtäviin eli tältäkin osin näkökulma oli teologinen. Kun kirkolliskokous totesi, että kirkon velvollisuutena on myös yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttaminen, painotus oli juridiikassa ja yleisessä yhteiskuntapoliittisessa argumentoinnissa. Juridiikan painotus näytti korostuvan tilanteissa, joissa kirkolliskokous ennakoி, ettei ehdotetuilla uskonyhteisöluonnetta tukevilla muutoksilla ole edellytyksiä tulla hyväksytyiksi.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian painotus oli erityisen vahva, kun kirkolliskokous pystyi vuonna 1982 palauttamaan loppiaisen ja helators-tain perinteisille paikoilleen. Tuossa yhteydessä myös kirkolliskokouksen lainsäätäjäpainoarvo osoittautui vahvaksi. Kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys turvaa kirkolliskokouksen yksinomaisen kirkkolain ehdottamistoimivallan, mutta sitä, että kyseinen kirkkolakiehdotus hyväksyttiin esimerkiksi työmarkkinaosapuolten vastustuksesta huolimatta, voidaan pitää huomattavana. Se, että tasavallan presidentti lakia vahvistaessaan ajoitti muutoksen voimaantulon vuosien päähän, kertoo kirkon lainsäädäntöautonomian vahvuudesta: presidentillä olisi ollut mahdollisuus jättää laki vahvistamatta, mutta sellaisen toimenpiteen kynnyks on korkea. Voidaan päätellä, että kirkon sisäinen autonomia on positiivisen oikeuden ja juridiikan voimakkaasti suojaama.

Rukouspäiviä ja rukouspäiväjulistusta käsitellessään kirkolliskokous ei juurikaan nojautunut teologisiin seikkoihin. Tavoitellessaan tasavallan presidentin antaman rukouspäiväjulistuksen säilyttämistä kirkolliskokous ei myöskään vedonnut positiivisen uskonnonvapauden perusoikeuteen eli positiiviseen oikeuteen ja juridiikkaan. Kirkolliskokouksen rukouspäiväjulistusta koskevien kannanottojen pääpaino oli silti juridiikassa, kun se toistuvasti viittasi siihen, että päätösvalta asiassa on valtiolla. Siihen valtiosääntöoikeudelliseen ongelmaan, voiko presidentti edelleen osallistua julistukseen antamiseen, kirkolliskokous saattoi suhtautua vain toivein, että pitkäaikainen traditio voisi jatkua.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kirkolliskokouksen korostaessa *pyhäpäivien* julistustehtävää näkökulma on staattinen. Sen sijaan tuotaessa esiin kirkon velvollisuus

seurata yhteiskunnan kehitystä ja kantaa vastuuta sosiaalisten uudistusten toteuttamisesta on nähtävissä dynaamisuuden painotus, vaikka näidenkin seikkojen todettiin olevan kristinuskon opetuksen ja perinteen mukaisia. Vuonna 1971 kirkolliskokous painotti muutostarpeen yhteiskunnallisia perusteita voimakkaasti ja tavalla, joka on tulkittavissa dynaamisuudeksi. Vuonna 1982 kirkolliskokous pystyi palauttamaan loppiaisen ja helatorstain perinteisille paikoilleen. Tämän voidaan katsoa poikenneen yhteiskunnassa yleisesti vaikuttaneista tehokkuuden ja valtion uskonnollisen neutraalisuuden tavoitteista. Vaikka kirkolliskokous tähtäsi vanhan järjestelyn palauttamiseen, sen toimintaa voidaan tältä osin pitää dynaamisena. Yhteiskuntalähtöiseen dynaamisuuteen kirkolliskokous palasi vuosina 2009 ja 2010, kun se korosti tehokkuutta ja rationaalisuutta torjuessaan toisen helluntaipäivän palauttamisen. Tutkimusajanjaksolla loppiaisen, helatorstain ja toisen helluntaipäivän sijaintia kalenterissa koskeneet kirkolliskokouksen kannanotot ovat muuttuneet paljonkin. Kyse ei liene niinkään staattisuudesta tai dynaamisuudesta kuin asian vaikeudesta.

Kun vuoden 1979 kirkolliskokous toivoi, että tasavallan presidentti edelleen voisi antaa **rukouspäiväjulistuksen**, se vetosi arvokkaan perinteen säilyttämiseen. Kannanotto viittaa staattisuuteen. Tämä oli kuitenkin sillä tavoin vaisu ilmaisu, että sen voidaan tulkita sisältävän dynaamisuuden juonteiden valmiudessaan ottaa vastaan tulossa oleva, joskin ei-toivottu muutos. Kuitenkin varsinaisesta dynaamisuudesta olisi ollut kyse, jos kirkolliskokous olisi pyrkinyt aktiivisesti vaikuttamaan rukouspäiväjulistusperinteen säilyttämiseksi. Tällainen toimintatapa olisi selvästi poikennut yleisestä yhteiskunnallisesta, uskonnollista neutraalisuutta tavoittelevasta linjasta. Vuosina 2004 ja 2006 kirkolliskokouksessa esitetyissä yksittäisten edustajien kannanotoissa oli nähtävissä yhtäältä staattisuuden painotus, kun vaadittiin rukouspäiväaieissa palattavan Raamatun keskeisiin kysymyksiin, esimerkiksi katumuksen sanomaan. Toisaalta Raamatun ydinsanoman korostamisen vaatimuksessa voidaan nähdä dynaamisuutta – katumuksesta ja synnistä puhuminen poikkeaa voimakkaasti 2000-luvun yhteiskunnassa yleisesti noudatetusta uskonnollisen puheen sävystä. Dynaamisuutta oli nähtävissä myös täysin toisenlaisissa edustajien kannanotoissa, joissa kirkon edellytettiin ottavan rukouselä-mässään yhä enemmän esiin yhteiskunnallisia ja ihmisiä yleisesti kiinnostavia teemoja.

4.2 KIRKON USKONNONVAPAAUS

Tutkimuksen kirkon uskonnonvapautta koskevassa osuudessa käsitellään 1) kirkon julistus- ja opetustehtävän täyttämistä, mukaan lukien uskonnon näkyminen yhteiskunnassa ja julkisessa tilassa, 2) kirkon viranhaltijoilleen ja työntekijöilleen asettamia erityisiä vaatimuksia sekä 3) kirkkoturvaa.

Kirkon uskonnonvapautta koskeva säädösperusta

Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan yhteisön perustamissopimuksen muuttamisesta tehdyn Lissabonin sopimuksen 17 artiklan mukaan: ”Euroopan unioni kunnioittaa kirkkojen ja uskonnollisten yhdistysten tai yhdyskuntien asemaa, joka niillä on kansallisen lainsäädännön mukaisesti jäsenvaltioissa, eikä puutu siihen. Unioni kunnioittaa myös elämäntarkoituksellisten ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asemaa, joka niillä on kansallisen lainsäädännön mukaisesti. Unioni käy avointa ja säännöllistä vuoropuhelua näiden kirkkojen ja järjestöjen kanssa tunnustaen niiden identiteetin ja erityisen tehtävän.”³⁹²

Perustuslain uskonnon ja omantunnon vapautta koskeva 11 § sekä kirkkolain alaa, säätämisyhteisöistä ja aloiteoikeutta koskeva 76 § turvaavat kirkon uskonnonvapautta³⁹³. Kirkon uskonnonvapauden ja uskonnon näkymisen kannalta keskeisiä ovat edellä 2. luvun 2.1.1.- ja 2.1.2.-kohdissa käsitellyt kirkkolain säännökset kirkkolain alasta ja säätämisyhteisöistä, kirkkojärjestyksen antamisesta, kirkon tunnustuksesta sekä kirkon tehtävästä.

Kirkolla on uskonnonvapautensa nojalla oikeus rajoittaa viranhaltijoidensa ja työntekijöidensä oikeuksia. Tähän liittyvä keskeinen säännös on perustuslain 6 §, jonka 1 ja 2 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan

³⁹² Tasavallan presidentin asetus EU:sta tehdyn sopimuksen ja EY:n perustamissopimuksen muuttamisesta tehdyn Lissabonin sopimuksen voimaansaattamisesta ja sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta (67/2009). Vuonna 1997 Amsterdamissa solmittiin vastaavansisältöinen sopimus, jolla muutettiin EU:sta tehtyä sopimusta, EY:n perustamissopimuksia ja eräitä niihin liittyviä asiakirjoja. Amsterdamin sopimuksen 11. lisäpöytäkirjan mukaan: ”Euroopan unioni kunnioittaa eikä puutu siihen asemaan, joka kirkkoilla ja uskonnollisilla yhdistyksillä tai yhdyskunnilla on kansallisen lainsäädännön mukaisesti jäsenvaltioissa. Euroopan unioni kunnioittaa myös elämäntarkoituksellisten ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asemaa.” Slotte toteaa, että EU:n säännöksissä ja periaatteissa korostetaan valtion uskonnollista neutraalisuutta. Sen sisältöä ei kuitenkaan ole selvästi määritelty. Eurooppalainen ihmisoikeuksien tulkintakäytäntö antaa valtioille varsin laajan itsenäisyyden niiden järjestäessä suhteensa uskonnollisiin yhdyskuntiin. Esimerkiksi historialliset ja kansalliset erityispiirteet on mahdollista ottaa näissä järjestelyissä huomioon. Siten valtiolla voi olla läheisemmät suhteet johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan, kunhan järjestely ei merkitse muiden yhdyskuntien syrjimistä eikä perus- ja ihmisoikeuksien loukkaamista. Samalla on korostettu uskonnollista moniarvoisuutta ja valtion velvollisuutta edistää uskontojen välisiä rauhallisia suhteita. Keskeistä on myös uskonnollisten yhdyskuntien itsenäisyys muun muassa niiden ratkaistessa opillisia kysymyksiään, järjestäessä toimintaansa ja organisaatiotaan sekä valitessaan keskeisessä asemassa olevia työntekijöitään. (Slotte 2014.)

³⁹³ Uskonnonvapauslain esitöissä todettiin kirkon uskonnonvapaudesta, että yhteisön uskonnonvapaus luo omalta osaltaan yksilön uskonnonvapauden toteutumisen edellytykset. Uskonnonvapaus vaikuttaa myös yhteiskunnassa harjoitettavaan uskontopolitiikkaan. (HE 170/2002 vp, 9.)

esimerkiksi uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteen perusteella.³⁹⁴ Yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevan neuvoston direktiivin 4 artiklan 2 kohdan mukaan uskontoon tai vakaumukseen perustuvassa organisaatiossa työskentelevältä voidaan edellyttää kyseisen organisaation jäsenyyttä eikä tätä pidetä syrjintänä, jos tätä vaatimusta voidaan pitää työntekijän tehtävien kannalta todellisenä, perusteltuna ja oikeutettuna.³⁹⁵ Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 2 §:n 2 momentin soveltamisalarajoituksen mukaan yhdenvertaisuuslakia ei sovelleta uskonnonharjoitukseen.³⁹⁶ Kirkkolain 6 luvun 13 §:n 2 momentin mukaan: ”Vain evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoitu jäsen on kelpoinen: 1) virkasuhteeseen; 2) työsuhteeseen, joka liittyy kirkon jumalanpalveluselämään, diakoniaan, kasvatukseen, opetukseen tai sielunhoitoon; 3) työsuhteeseen, jossa kirkon jäsenyyden ja konfirmaation edellyttäminen on työtehtävien luonteen vuoksi muutoin perusteltua.” Kirkkolain 6 luvun 26 §:ssä säädetään kirkon viranhaltijan yleisistä velvollisuuksista muun muassa,

³⁹⁴ Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö on turvattu myös kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 1 ja 2 artiklassa, KP-sopimuksen 2 artiklan 1. kohdassa, EIS:n 1 ja 14 artiklassa sekä EU:n perusoikeuskirjan 20 artiklassa. Näissä sopimusmääräyksissä ei ole perustuslaissa olevaa *ilman hyväksyttävää perustetta* –rajoitussäännöstä.

³⁹⁵ Neuvoston direktiivi 2000/78/EY. Direktiivi saatettiin kansallisesti voimaan yhdenvertaisuuslailla 21/2004. Lain 6 §:n 1 momentissa kiellettiin syrjintä muun muassa uskonnon tai vakaumukseen liittyvän syyn perusteella. Lain 7 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan syrjintänä ei pidetty sellaista, esimerkiksi uskontoon liittyvää erilaista kohtelua, jonka perusteena on työtehtävien laatuun ja niiden suorittamiseen liittyvä todellinen ja ratkaiseva vaatimus. Säännöksen esitöiden mukaan jäsenyyden vaatiminen olisi perusteltua opetukseen tai uskonnon harjoittamiseen liittyvissä tehtävissä taikka edustettaessa yhteisön uskonnollista näkemystä ulospäin. (HE 44/2003 vp, 44–45.) Eduskunnan perustuslakivaliokunta ei kuitenkaan rajannut jäsenyysvaatimusta näihin tietynlaisiin tehtäviin. (PeVL 57/2001 vp, 2; PeVL 10/2003 vp, 4.) EU:n tuomioistuin antoi vuonna 2018 ennakkoratkaisun työsyryntädirektiivin 4 artiklan 2 kohdan tulkinnasta. Ratkaisun mukaan direktiivin tarkoituksena on suojella työntekijöitä joutumasta uskontoonsa tai vakaumukseensa perustuvan syrjinnän kohteeksi. Huomioon pyritään myös ottamaan uskonnollisten yhteisöjen oikeus autonomiaan. Vaikka viranomaisten on pääsääntöisesti pidättäydyttävä arvioimasta uskonnollisen yhdyskunnan eetoksen legitimitettiin, ne joutuvat kuitenkin arvioimaan, onko kirkon työntekijälleen asettama vakaumusta koskeva vaatimus työn luonteen ja kirkon toiminnan välisen yhteyden vuoksi kyseiseen eetokseen perustuva todellinen, perusteltu ja oikeutettu. Tällainen yhteys on esimerkiksi silloin, kun työssä on kyse osallistumisesta kirkon eetoksen määrittämiseen, sananjulistukseen tai kirkon edustamiseen ulospäin. Vakaumusta vaatinut kirkko on velvollinen osoittamaan, että sen eetokseen tai autonomiseen asemaan kohdistuvan vahingon riski on todennäköinen ja vakava niin, että vaatimuksen asettaminen on tarpeen. Kyse on myös suhteellisuusperiaatteen noudattamisesta. EU:n tuomioistuin totesi, että kansallisilla tuomioistuimilla on velvollisuus tarvittaessa muuttaa vakiintunutta oikeuskäytäntöään, joka ei ole yhteensopiva direktiivin tavoitteiden kanssa ja varmistaa yksityisille oikeussubjekteille perusoikeuskirjan 21 (syrjintäkieltö) ja 47 (oikeus hyvään hallintoon) artiklan toteutuminen sekä tarpeen vaatiessa jättää soveltamatta niiden kanssa ristiriidassa olevia kansallisia säännöksiä. (EU:n tuomioistuimen ratkaisu Egenberger v. Saksa, 17.4.2018)

³⁹⁶ Myös vuoden 2014 yhdenvertaisuuslain yksityiskohtaisissa perusteluissa viitataan neuvoston työsyryntädirektiivin 4 artiklan 2 kohtaan. (HE 19/2014 vp, 73.)

että viranhaltijan on käyttäydyttävä asemansa ja tehtävänsä edellyttämällä tavalla. Pappislupaukseen liittyy nimenomainen lupaus pysyä Jumalan sanassa ja siihen perustuvassa kirkon tunnustuksessa. Kirkon työntekijöitä koskee työ-sopimuslainsäädännön yleinen lojaliteettivelvollisuus, josta on säädetty työ-sopimuslain (55/2001) 3 luvun 1 §:ssä: ”Työntekijän on toiminnassaan vältettävä kaikkea, mikä on ristiriidassa hänen asemassaan olevalta työntekijältä kohtuuden mukaan vaadittavan menettelyn kanssa.”³⁹⁷

Kirkon uskonnonvapautta koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannan- otot

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous totesi kirkon oikeuden **julistaa ja opettaa evankeliumia**.³⁹⁸ Esimerkiksi syksyn 1979 kirkolliskokouksen kä-

³⁹⁷ Käsitellessään hallituksen esitystä ortodoksista kirkkoa koskevaksi laiksi eduskunnan hallintovaliokunta totesi, että kirkon papiston jäsenet ja kanttorit eivät saisi opettaa tai levittää mielipiteitä, jotka eivät vastaa kirkon tunnustusta tai kanonista rakennetta. Lisäksi heiltä edellytettäisiin asemansa mukaista käytöstä. Tehtävien hengellisen luonteen perusteella heidän voidaan odottaa käyttäytyvän myös yksityiselämässään kirkon kanonisen perinteen mukaisella tavalla. (HaVM 20/2006 vp, 54.) Perustuslakivaliokunnan mukaan hengellisen työn viranhaltijan tai työntekijän työn luonteeseen kuuluu opettaa kirkon opin mukaisesti. Kun henkilö ottaa vastaan tällaisen työn, hänen täytyy tietää tämä. Kirkon sisäisen autonomian perusteella kirkolla on oikeus määrätä kirkon opista ja tämä edellyttää myös kirkon hengellistä työtä tekevilta sitoutumista kirkon tunnustukseen ja kanoneihin. Valiokunta ei pitänyt kirkon opissa pysymisen vaatimusta ongelmallisena sananvapauden perusoikeuden kannalta. (PeVL 28/2006 vp, 3, 61; samoin PeVL 22/1997 vp, 1–2.) Myös EIT on ottanut kantaa kirkon työntekijöilleen asettamiin vaatimuksiin. Katolisen kirkon urkuri sanottiin irti työsuhteestaan avioliiton ulkopuolisen suhteen vuoksi. Työhön tullessaan hän sitoutui noudattamaan kirkon sääntöjä. Saksan ylioikeus piti irtisanomista lainmukaisena kirkon autonomian ja perustuslaissa tunnustetun kirkollisten toimitusten erityisaseman vuoksi. Aviollisen uskollisuuden vaatimus ei ollut ristiriidassa oikeusjärjestyksen johtavien periaatteiden kanssa. Urkurin tehtävä liittyi kirkon julistustehtävään. Jos seurakunta olisi jatkanut urkurin työsuhdetta, se olisi voinut menettää uskottavuutensa, koska kirkon moraaliset säännöt ovat pakottavia. EIT:n mukaan kansallisten tuomioistuinten olisi pitänyt punnita perusteellisesti kirkon autonomian ja yksilön yksityiselämän suojan välistä suhdetta sekä työntekijän tehtävien laatua ja sitä, oliko irtisanominen oikeasuhtainen toimenpide. Huomioon olisi pitänyt ottaa myös, ettei valittaja julkisesti vastustanut kirkon kantaa ja että irtisanotulla urkurilla oli rajoitetut mahdollisuudet saada uutta työtä. EIT katsoi, että kansalliset tuomioistuimet eivät olleet riittävästi perustelleet päätöksiään. EIS:n 8 artiklaa elihenkilön yksityiselämän suoja oli rikottu. (EIT-ratkaisu Schüth v. Saksa, 23.9.2010.) EIT ratkaisi vuonna 2010 tapauksen, jossa mormonikirkon johtavassa asemassa ollut henkilö sanottiin irti avioliiton vuoksi. Se totesi kansallisten tuomioistuinten harkinneen asiaa perusteellisesti. Lisäksi henkilön piti pitkäaikaisen kirkon jäsenyytensä ja korkean asemansa perusteella tietää rikkomuksen erittäin vakava merkitys yhteisössä. EIT:n mukaan valtio oli täyttänyt EIS:n 8 artiklasta johtuvat velvollisuutensa suojella valittajan yksityiselämää. (EIT-ratkaisu Obst v. Saksa, 23.9.2010.)

³⁹⁸ Esim. ed. Haavio, v. 1968 kk, 12.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 122; arkkipiispa Simojoki, kevään 1974 kk, 1 §, 3–8; yleis-vk:n mietintö n:o 5/2001; yleis-vk:n mietintö n:o 4/2012, 5–9 ja tulevaisuus-vk:n

sitellessä kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä annettavaa lausuntoa edustaja Taxell totesi uskonnonvapauden takaavan myös kirkolle oikeuden toimia vapaasti tunnustuksensa mukaisesti.³⁹⁹ Syksyllä 1986 arkkipiispa Vikström korosti kirkon tehtävää julistaa pelastusta ja auttaa ihmisiä hädässä. Kirkko ei saa juuttua sisäisiin ristiriitoihinsa, vaan sen pitää katsoa eteenpäin ja toteuttaa kirkon tehtävää yhtenäisenä, Kristuksesta todistavana kirkkona.⁴⁰⁰ Syksyn 2009 kirkolliskokouksen käsitellessä kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista edustaja Luoma totesi, että julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolla on laaja evankeliumin julistamisen mahdollisuus yhteiskunnassa. Tämän mahdollisuuden pitääkseen kirkon tulee suostua autonomiansa rajoituksiin.⁴⁰¹ Syksyllä 2011 kirkolliskokouksen yleisvaliokunta muistutti, että kirkko on yhteisö, joka odottaa Kristuksen paluuta ja Jumalan valtakunnan toteutumista. Tätä odottaessaan kirkon keskeiset tehtävät ovat evankeliumin julistaminen, lähetystyö ja diakonia.⁴⁰² Kevään 2017 kirkolliskokouksen aluksi arkkipiispa Mäkinen totesi, että kirkko on olemassa maailmassa kertoakseen Jumalan läsnäolosta. Se on kirkon tärkein tehtävä. Ja vaikka kirkko epäonnistuisi tässä tehtävässään, Jumala on läsnä.⁴⁰³

Apulaisoikeusasiamies otti vuonna 2006 kantaa kirkon julistus- ja opetus-tehtävän täyttämiseen selvittäessään, toimivatko seurakunnat virheellisesti ja-kaessaan uskonnollista jäsenlehteään osoitteettomana myös seurakuntaan kuulumattomille, jopa jakelun erikseen kieltäneille. Hän totesi seurakuntalehtien olevan uskonnollista julistamista. Seurakunnan vastuulla oli järjestää jakelu, joka kunnioittaa ihmisten uskonnollista vakaumusta. Tämän laiminlyöminen oli apulaisoikeusasiamiehen käsityksen mukaan uskonnon ja omantunnon vapauden ja lain vastaista. Hän perusteli kannanottoaan kirkon julkisyhteisöasemaan perustuvalla velvollisuudella turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Paras vaihtoehto olisi jakaa seurakuntalehti osoitteellisenä vain seurakunnan jäsenille. Tämä ei ole seurakunnille taloudellisesti edullisin jake-

mietintö n:o 1/2013, 5. Kirkolliskokouksessa tuotiin useasti esiin kirkon mahdollisuus julistaa evankeliumia kirkon pyhien toimitusten yhteydessä, kun kyse oli toimitusten suorittamisesta kirkkoon kuulumattomille. (Esim. v. 1968 kk, 12.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 121–123; kevään 1993 kk, 40 §, 129; yleis-vk:n mietintö n:o 5/2001.)

³⁹⁹ Syksyn 1979 kk, 20 §, 43. Vuonna 1973 kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea totesi, että perus- ja ihmisoikeuksien turvaama uskonnonvapaus kuuluu myös kirkolle. Kirkolla on oikeus vaatia valtiota kunnioittamaan muun muassa kirkon oikeutta vapaasti toteuttaa evankeliumin lähetyskäskyä. Lisäksi kirkolla on oikeus itse päättää opistaan ja siitä, miten kirkon virat täytetään. Näitä asioita kirkko puolustaa eikä valtio voi lainsäädännöllään yksipuolisesti puuttua niihin. Lisäksi kirkolla on oikeus puhua ihmiselämän kysymyksistä sekä oikeus ja velvollisuus muistuttaa valtiota sen tehtävistä ja vallan-käytön eettisistä rajoista. (Kjtk, I osamietintö 1973, 32.)

⁴⁰⁰ Syksyn 1986 kk, arkkipiispan päätössanat, 295–296.

⁴⁰¹ Syksyn 2009 kk, 20 §.

⁴⁰² Yleis-vk:n mietintö n:o 4/2011, 8.

⁴⁰³ Kevään 2017 kk, 2.5.2017, kello 10.00, 1 §.

lutapa, mutta taloudelliset seikat eivät saa heikentää perusoikeuksien toteutumista. Asiassa oli olennaista se, että kantelijat eivät pystyneet estämään seurakuntalehtien jakelua. Selvästi ilmaistua tahtoa vastaan harjoitettu uskonnollinen julistaminen ei ollut apulaisoikeusasiamiehen mukaan hyväksyttävää.⁴⁰⁴ Eduskunnan perustuslakivaliokunta otti vuonna 2007 kantaa seurakuntalehtien jakeluun ja totesi, että uskonnollisen sanoman levittäminen on uskonnonvapauden ja sananvapauden perusoikeuksien erityisesti turvaamaa toimintaa. Perustuslaki ja Euroopan ihmisoikeussopimus antavat vahvan suojan uskonnollisen ja muun vakaumuksellisen viestinnän vapaudelle. Tämä vapaus kuuluu paitsi yksilöille myös uskonnollisille yhdyskunnille. Tämän viestinnän vapauden rajoittaminen edellyttäisi lailla säätämistä.⁴⁰⁵ Perustuslakivaliokunnan kannanoton jälkeen, vuonna 2009 apulaisoikeusasiamies perusteli osoitteellista seurakuntalehtien jakelua puoltavaa näkemystään seurakunnan velvollisuudella noudattaa hallintolakia, erityisesti sen 7 §:ssä säädettyä hallinnon palveluperiaatetta ja palvelun asianmukaisuutta.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ AOA, dnrot 1462/4/05 ja 3851/4/05, 29.5.2006; AOA, dnro 2296/4/05, 31.5.2006; AOA, dnrot 1952/4/06 ja 1953/4/06, 18.12.2006. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan uskonnollisten julkaisujen jakaminen kaikkiin talouksiin on uskonnonvapauden kannalta eri asemassa kuin mainosten jakaminen, joka voidaan hyväksyä sananvapauden käyttönä. Apulaisoikeusasiamies otti ratkaisussaan huomioon myös sen, että perustuslain sananvapaussäännöksen nojalla uskonnollisenkin sanoman levittäminen on suojattu. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan negatiivisen uskonnonvapauden turvaamisen tarkoituksena ei ole estää muiden ihmisten positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta. Kullakin perusoikeudella on kuitenkin ydinalueensa, joita ei saa poistaa eikä merkittävästi edes heikentää. EIS ja KP-sopimus turvaavat oikeuden vakuuttaa toista henkilöä uskonasioissa ja tällä on yhteys oikeuteen vaihtaa uskontokuntaa. Esimerkiksi KP-sopimuksen 18 artikla turvaa oikeuden levittää uskonnollista sanomaa, mutta oikeus ei ole ehdoton, vaan on otettava huomioon myös toisten ihmisten oikeudet. (AOA, dnrot 1952/4/06 ja 1953/4/06, 18.12.2006.)

⁴⁰⁵ PeVM 17/2006 vp, 2–3. Perustuslakivaliokunta viittasi myös EIT:n oikeuskäytäntöön, jonka mukaan oikeus yrittää vakuuttaa muita ihmisiä esimerkiksi opettamalla, kuuluu EIS:n 9 artiklassa turvattuun uskonnon ja omantunnon vapauteen. Jos tätä vakuuttamisen oikeutta ei olisi turvattu, oikeus vaihtaa uskontoa tai uskoa voisi menettää merkityksensä. Todettakoon, että vuonna 2000 oikeusasiamies otti kantaa Jehovan todistajien ihmisten kotiovelle harjoittamaan uskonnolliseen toimintaan ja pyrki myksiin kieltää se. Hän totesi, että uskonnollisen sanoman levittäminen on perustuslain erityisesti turvaamaa toimintaa, jota sekä uskonnon- että sananvapaussäännökset suojaavat. Yhteiskunnalla on velvollisuus suojata yksilön tosiasiallisia mahdollisuuksia levittää tietoa uskonnostaan. Perustuslain näkökulmasta ovelta ovelle tapahtuvan uskonnollisen tai aatteellisen toiminnan harjoittamisen kiellot ovat kyseenalaisia. Näitä kieltoja on tulkittava suppeasti. (OA, dnro 836/4/97, 24.10.2000.) Kyse ei ollut julkisyhteisön toiminnasta.

⁴⁰⁶ AOA, dnro 3531/4/06, 24.4.2009. Kyseiset ratkaisut apulaisoikeusasiamiehenä tehnyt Jukka Lindstedt arvioi vuonna 2020, että ensimmäinen, keväällä 2006 tehty ratkaisu vaikuttaa liian lyhyesti perustellulta ja johtopäätöksiltään tarpeettoman jyrkältä. Jo siinä ratkaisussa olisi ollut syytä ottaa huomioon viranomaistoiminnassa edellytetty hyvän hallinnon noudattaminen. Lindstedt arveli myös, että koska asiaa eduskunnassa käsiteltäessä vaalit olivat lähellä, kansanedustajien seurakuntalehtien jake-

Kirkko julistaa paitsi nimenomaisella julistustyöllään, myös pelkällä läsnäolollaan, joten evankeliumin julistamisen ja opettamisen tehtävään liittyy uskonnon näkyminen yhteiskunnassa ja julkisessa tilassa. Kun kevään 1979 kirkolliskokous käsitteli kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä annettavaa lausuntoa, piispa Nikolainen totesi, että kirkko on hengellinen yhteisö, jonka pitää erottua ympäristöstään. Voidakseen hoitaa tehtävänsä kirkon tulee vaikuttaa yhteiskunnassa. Kirkko ei muutu maalliseksi siksi, että se näkyy yhteiskunnassa.⁴⁰⁷ Kevään 1988 kirkolliskokouksen aluksi arkkipiispa Vikström arvioi, että 1960- ja 1970-lukujen jälkeen kirkko palasi 1980-luvulla näkyväksi yhteiskunnassa, kirkko näkyy jopa yllättävän vahvana sosiaalisena ja poliittisena vaikuttajana. Kirkon tulee käyttää tämä asemansa oikein eli ihmisen ja erityisesti heikkojen puolustamiseen.⁴⁰⁸

Erityisesti vuonna 1995 toteutetun perusoikeusuudistuksen jälkeen ylimmät laillisuusvalvojat alkoivat ottaa lähinnä negatiivisen uskonnonvapauden näkökulmasta kantaa uskonnon ja kirkon näkymiseen yhteiskunnassa. Oikeusasiamies selvitti vuonna 1999, loukkaako seurakunnan tilan käyttäminen kunnallisvaalien äänestyspaikkana joidenkin äänestäjien vakaumusta. Hän totesi, että pelkkä läsnäolo uskonnollisen yhdyskunnan tilassa ei ole uskonnon harjoittamista, kunhan äänestystilaisuuteen ei liity uskonnon harjoittamiseen viittaavia elementtejä. Kuitenkin tilan aatteellinen luonne ja käyttötarkoitus voivat olla ongelmallisia ja uskontoon liittyviä symboleja saatetaan perustellusti pitää häiritsevinä. Olennaista ratkaisussa oli myös oikeusasiamiehen viittaus kirkkojärjestyksen 14 luvun 2 §:ään, jonka mukaan kirkkoa on lupa käyttää vain sen pyhyyteen soveltuviin tarkoituksiin, joten ei ole kirkonkaan kannalta ongelmatonta käyttää uskonnon harjoittamiseen tarkoitettuja tiloja muihin kuin hengellisiin tarkoituksiin.⁴⁰⁹ Vuonna 2009 apulaisoikeusasiamies selvitti, loukkaavatko uskonnollisten yhdyskuntien tiloissa järjestetyt puolustusvoimien kutsuntatilaisuudet kutsunnanalaisten uskonnonvapautta. Hän totesi, että vaikka pelkkä läsnäolo uskonnollisen yhdyskunnan tilassa ei ole uskonnonharjoitusta, negatiivisen uskonnonvapauden turvaamiseksi kutsunnat tulee järjestää niin, että vältetään henkilön joutuminen vakaumustaan loukkaaviin tilanteisiin. Uskonnollisen yhdyskunnan tiloissa on usein uskon-

lusta ilmaisema huoli saattoi liittyä poliittisen mainonnan turvaamiseen. (Lindstedt 2020, 249.) Heikkonen pohtii, suhtautuiko apulaisoikeusasiamies yhteisön vakaumuksen ilmaisemiseen näin tiukasti juuri siksi, että kyse oli uskonnollisesta yhteisöstä. Voidaan kysyä, miten laillisuusvalvoja olisi suhtautunut muun vakaumuksellisen, esimerkiksi poliittisen julkaisun osoitteettomaan jakeluun ja voisiko hän asettaa muun kuin uskonnollisen julkaisun jakelulle ennakollisia rajoituksia. Heikkonen kysyy myös, missä määrin valtio voi ylipäättään arvioida tällaisen julkaisun sisältöä. (Heikkonen 2012, 560.)

⁴⁰⁷ Kevään 1979 kk, 25 §, 54–55.

⁴⁰⁸ Kevään 1986 kk, 1 §, 2–3.

⁴⁰⁹ OA, dnro 2009/4/96, 3.3.1999.

nollisia tunnusmerkkejä. Kutsuntatilaisuudet tulee järjestää aatteellisilta kytkennoiltään mahdollisimman neutraaleissa tiloissa. Taloudelliset seikat eivät saa heikentää perusoikeuksien toteutumista.⁴¹⁰

Kirkon tilaan ja toimintaan liittymättömänä esimerkkinä uskonnon näkymisestä yhteiskunnassa todetaan apulaisoikeuskanslerin vuonna 2012 tekemä ratkaisu, jossa oli kyse käräjäoikeuden tapaamis- ja koulutustilaisuudessa, virka-aikana järjestetystä hartaudesta. Tähän liittyi kaksi selvitettävää kysymystä: loukkasiko hartaustilaisuus uskonnonvapautta ja vaaransiko se tuomioistuimen puolueettomuutta ja riippumattomuutta. Apulaisoikeuskansleri totesi, ettei kenelläkään ollut velvollisuutta osallistua hartauteen. Kuitenkin tilaisuus liittyi läheisesti tuomioistuimen virkatoimintaan. Lisäksi osana paikallista perinnettä se saattoi sisältää osallistumiseen painostavan elementin. Apulaisoikeuskanslerin mukaan julkisella vallalla on velvollisuus huolehtia, ettei evankelis-luterilaisen kirkon erityisasema heijastu esimerkiksi juhlatilaisuuksiin tavalla, joka saattaa loukata uskonnon ja omantunnon vapautta. Hän totesi, että käräjähartaudet ovat perinne. Kuitenkin muuttuneet käsitykset perus- ja ihmisoikeuksien merkityksestä, sitovuudesta ja aktiivisesta edistämisestä sekä julkisen vallan puolueettomuudesta merkitsevät sitä, että tätä perinnettä arvioidaan uudella tavalla. Apulaisoikeuskansleri piti mahdollisena, että hartaustilaisuus saattoi vaarantaa käräjäoikeuden henkilökunnan ja tilaisuuteen kutsuttujen negatiivista uskonnonvapautta. Hartaus ei loukannut tuomioistuimen puolueettomuutta. Silti tuomioistuimen järjestämät uskonnolliset tilaisuudet ovat ongelmallisia julkisen vallan neutraalisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämismuutoksen kannalta. Apulaisoikeuskansleri totesi vielä, että perinteet ovat tärkeitä, mutta julkiselle vallalle kuuluva perusoikeuksien turvaamisvelvoite menee perinnesyiden edelle.⁴¹¹ Tutkimusaineistossa on samankaltaisia uskonnon näkymistä yhteiskunnassa koskevia ja negatiivista uskonnonvapautta painottavia ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuja, joissa on kyse koulujen ja puolustusvoimien uskonnollisista tilaisuuksista.⁴¹² Koulujen opetustoimintaan liittyvää uskonnon ja omantunnon vapautta koskevaa tutkimusaineistoa käsitellään 5. luvun 5.4.-kohdassa.

⁴¹⁰ AOA, dnro 3403/2/08, 30.9.2009.

⁴¹¹ OKV, dnro 1361/1/2009, 17.1.2012 (AOK). Vuonna 2019 oikeuskansleri ratkaisi kantelun, jossa oli kyse negatiivisen uskonnonvapauden turvaamisesta ministeriön järjestäessä uskonnollisen joulujuhlan työaikana. Hän totesi, että valtiovallan edustajien tulisi pidättäytyä järjestämästä henkilökunnalle tarkoitettuja uskonnollisia tilaisuuksia työaikana tai olla muutoin myötävaikuttamassa tällaisten tilaisuuksien järjestämiseen. Perinteiden noudattaminen on arvokasta, mutta viranomaisten toiminnassa asiaa tulee tarkastella ensisijaisesti perus- ja ihmisoikeuksien täysimääräisen toteutumisen näkökulmasta. Julkisen vallan on turvattava uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden toteutuminen ja siten myös lähtökohtaisesti suhtauduttava eri uskontoihin ja maailmankatsomuksiin tasapuolisesti ja neutraalisti. (OKV, dnro 53/1/2019, 22.8.2019.)

⁴¹² Esim. OA, dnrot 1566/4/98, 2129/4/98 ja 2718/4/99, 8.12.2000; AOA, dnro 1861/4/03, 27.2.2004; AOA, dnro 4812/4/09, 11.5.2011; AOA, dnro 2488/4/13, 5.8.2013; AOA, dnro 3994/4/13, 13.11.2014; AOA, dnro 2458/4/14; AOA, dnro 6540/2017, 22.3.2018; AOA, dnro 2685/2017, 14.2.2018.

Negatiivisen uskonnonvapauden korostamisesta sekä uskonnon ja kirkon näkymiseen puuttumisesta huolimatta tutkimusjakson lopussa kirkolliskokouksessa puolustettiin uskonnon ja kirkon näkymisen oikeutta. Erityisesti kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta painotti 2010-luvulla kirkon oikeutta julkisesti julistaa uskoa ja sanomaansa, osallistua julkiseen elämään sekä toimia niin, että uskonto voi näkyä yhteiskunnassa. Valiokunta korosti sitä, että Jumala pitää kansastaan huolta ja kirkon tehtävä on pyytää yhteiskunnalle Jumalan siunausta. Lisäksi iso osa kansasta kuuluu kirkkoon. Näistä syistä kirkon läsnäoloa yhteiskunnassa tulee vahvistaa.⁴¹³ Tulevaisuusvaliokunta totesi, että uskonnolliset ja katsomukselliset näkemykset ovat lisääntyneet. Valtion tulee ottaa ne huomioon yhteiskuntaa kehitettäessä. Valtion toiminna on korostunut negatiivisen uskonnonvapauden suojaaminen, mutta siihen keskittyminen on paitsi yksipuolista, myös uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden perusoikeuksien vastaista⁴¹⁴. Valiokunta muistutti, että positiivisen uskonnonvapauden toteutuminen on kristillisen elämän edellytys. Kirkon tulee puolustaa kaikkien uskonnollisten vakaumusten oikeutta näkyä julkisessa tilassa. Kirkon tulee kuitenkin muistaa oma julistustehtävänsä. Kirkko ja kristityt on kutsuttu nimenomaan Kristuksen seuraajiksi ja tehtäväksi on annettu kutsua kaikkia ihmisiä Kristuksen yhteyteen.⁴¹⁵ Kun yhteiskunta muuttuu yhä sirpaloituneemmaksi, kirkon on yhä tärkeämpää terävöittää kristillistä identiteettiään. Uskonnollinen vakaumus on rajattu yksilön asiaksi eikä ole otettu huomioon sen yhteisöllistä ja yhteiskunnallista luonnetta. Yhteiskunnallisessa keskustelussa uskonto nähdään uhkana. Kirkon pitäisi puuttua tähän vääristyneeseen puhetapaan ja julistaa sanomansa eikä vain puolustella asiaansa. Kirkon ei pidä suostua siihen, että esimerkiksi perus- ja ihmis-oikeuksiin vedoten heikennetään kirkon toimintaa.⁴¹⁶ Tulevaisuusvaliokun-

⁴¹³ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2013, 1, 12.

⁴¹⁴ Tulevaisuusvaliokunta totesi, että positiivisen uskonnonvapauden perusoikeudesta huolimatta valtio oli jatkanut uskonnottomuuden tavoittelua, muun muassa pyrkiessään poistamaan puolustusvoimien kirkollisen opetuksen ja hartauksien pitämisen osana sotilasparaateja sekä vaikeuttaessaan uskonnollisten tilaisuuksien järjestämistä päiväkodeissa ja kouluissa. (Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2015, 8; tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 2/2017, 8.)

⁴¹⁵ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2015, 7–8. Tulevaisuusvaliokunta totesi myös, että kirkossakin yhä useammin esiin nostettu katsomuksellinen moneus voi aiheuttaa sen, että kirkon uskon ja opin ydinasiatkin hämärtyvät erilaisten ja jopa epäolennaisten äänten joukossa. Kirkko ei ole erilaisista näkemyksistä muodostuva mielipideyhteisö, vaan se on Jumalan antamalle tehtävälle kuuliainen totuusyhteisö. (Tulevaisuus-vk:n mietintö 1/2015, 4.) Huovinen toteaa, että kirkolla on juurensa ja jos kirkko haluaa olla kristillinen ja luterilainen, se ei voi olla oppiperustaltaan ainoastaan yleisuskonnollinen. (Huovinen 2010, 102.)

⁴¹⁶ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 2/2017, 8–9. Piispa Jolkkonen esitti keväällä 2016, että kirkko voisi reformaation merkkivuoden voimakkaalla esiin nostamisella korostaa suurta merkitystään kansamme menneisyydessä ja nykyisyydessä: kirkko on järjestänyt toimivan hallinnon, opettanut kansan lukemaan, perustanut koulut, huolehtinut vähäosaisista, tukenut tiedettä ja kulttuuria sekä pitänyt yllä

nan mukaan uskonnollisten asioiden esillä pitäminen on sekä kirkon julistustyön että ihmisoikeuksien mukaista toimintaa: tietoisuus uskonnosta ja uskonnon harjoittaminen kuuluvat ihmisyyteen.⁴¹⁷

Kirkolla on uskonnonvapautensa nojalla oikeus **rajoittaa viranhaltijoidensa ja työntekijöidensä oikeuksia**. Valtioneuvoston asettama kirkko ja valtio –komitea otti vuonna 1977 kantaa kirkon viranhaltijalta edellytettyyn kirkon jäsenyyteen. Komitean mukaan asia ei enää liity kirkon ja valtion suhteisiin, vaan on kirkon sisäinen asia.⁴¹⁸ Kirkolliskokouksen lakivaliokunta totesi vuonna 2001, että kirkon viranhaltijoiden ja keskeisiin tehtäviin osallistuvien työntekijöiden kelpoisuusvaatimuksena oleva kirkon jäsenyys asettaa ihmiset uskonnollisen vakaumuksen perusteella eri asemaan. Tämä on kuitenkin perusteltua, jotta kirkon keskeisissä tehtävissä toimivat henkilöt jatkavat kirkon sanoman ja toiminnan perusarvot.⁴¹⁹

ihmisarvon kunnioittamista. Näiden aikaansaannosten perusteella kirkko voi puolustaa omaa ja muiden kirkkojen näkyvyyttä yhteiskunnassa. (Kevään 2016 kk, 21 §, 56.) Kevään 2018 ja 2019 kirkolliskokouksen kyselytunnilla edustaja Ylä-Autio tiedusteli kirkkohallituksen toimenpiteitä positiivisen uskonnonvapauden tukemiseksi uskonnottomien vaatiessa yhä kuuluvammin uskonnon poistamista julkisesta tilasta ja toiminnasta. Kansliapäällikkö Keskitalo totesi, että paikoin seurakunnan yhteistyö kunnan toimijoiden kanssa on tehty hankalaksi. Kirkkohallitus on julkisilla kannanotoillaan ja yhteydenpidollaan viranomaisiin pyrkinyt vaikuttamaan positiivisen uskonnonvapauden toteutumiseen päiväkodeissa, kouluissa ja yhteiskunnassa muutoinkin. Kirkon ja kaikkien kristittyjen tulisi julkisesti puolustaa positiivisen uskonnonvapauden perusoikeutta. Monikulttuurisuus on kirkolle mahdollisuus: kun yhteiskunta turvaa vähemmistöuskontojen harjoittamisen ja niiden näkymisen, myös enemmistön kirkko saa vapautta näkyä. (Kevään 2018 kk, 16.5.2018 kello 15.30, 3 §, 24–28, 36.) Keväällä 2019 kansliapäällikkö Huokuna totesi, että kirkko on ehdottanut hallitusohjelmaan kirjausta: ”Hallitusohjelmassa nostetaan esiin erilaisten kulttuurillisten perinteiden ja myönteisen uskonnonvapauden merkitys suomalaista yhteiskuntaa tukevinä tekijöinä, sekä kiinnitetään huomiota kristillisestä perinteestä nousevaan kulttuuri-perinnön vaalimiseen.” (Kevään 2019 kk, 8.5.2019 kello 15.00, 4 §, 314–315.)

⁴¹⁷ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2019, 5–6. Sorsa on tutkinut kirkolliskokouksen tulkintaa uskonnonvapaudesta vuosina 1963–2003. Hän toteaa, että kirkon ja valtion välisissä suhteissa molempien tavoitteena oli olla itsenäinen ja toimia omista lähtökohdistaan käsin, silti tehden keskenään yhteistyötä tietyissä asioissa. Kirkko tuki valtiota toiminnallaan ja arvopohjallaan. Kirkko toi toistuvasti esiin uskonnonvapauden positiivisen ulottuvuuden. Sorsan mukaan kirkon yhteiskunnallinen asema oli 1990-luvulla vahva. Kirkko pystyi torjumaan eräät valtion kaavailemat kirkon kannalta kielteiset esitykset, kuten kirkkolain erityisestä säätämisyjärjestyksestä luopumisen. Sorsan mukaan valtion toiminta uskonnonvapauden edistämässä sekä suhteessaan kirkkoon ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin oli osittain epäjohdonmukaista. Valtio ei kaikissa tilanteissa hahmottanut esitystensä kokonaisvaikutusta näiden yhdyskuntien uskonnonvapauteen ja asemaan yhteiskunnassa. Valtio myös korosti uskonnonvapauden negatiivista ulottuvuutta. Sorsan mukaan tässä oli kyse joko kirkonvastaisesta näkemyksestä tai siitä, ettei ymmärretty, mikä vaikutus kirkon oikeudellisella asemalla on kirkon uskonnonvapauteen ja toiminnallisiin edellytyksiin. (Sorsa 2010, 255, 299, 302.)

⁴¹⁸ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 253–254.

⁴¹⁹ Laki-vk:n mietintö n:o 2/2001, 5. Lakivaliokunta totesi, että myös EU:n säännöksissä kirkon viranhaltijoiden ja työntekijöiden kelpoisuusvaatimuksia on pidetty kirkon sisäisinä asioina.

Kirkolliskokous käsitteli vuosina 2007–2009 kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista. Kirkkohallitus esitti voimassa olleen kirkkolain mukaista säännöstä kirkon viranhaltijalta ja työntekijältä edellytetystä kirkon jäsenyydestä.⁴²⁰ Lakivaliokunta totesi, että eduskunnan perustuslakivaliokunnan tulkinnan mukaan kirkon jäsenyyttä voitaisiin edellyttää kaikilta kirkon työssä olevilta.⁴²¹ Lakivaliokunta piti kuitenkin perusteltuna säilyttää silloinen kirkkolain sääntely, jonka mukaan kirkon jäsenyyttä edellytetään ainoastaan kirkon viranhaltijoilta sekä jumalanpalvelukseen, kirkollisiin toimituksiin, diakoniaan ja opetukseen liittyviä tehtäviä hoitavilta työntekijöiltä. Jos jäsenyyttä edellytettäisiin kaikilta työntekijöiltä, työvoiman saatavuus voisi vaikeutua. Valiokunta muistutti, että kirkkoon kuulumattomallakin työntekijällä on velvollisuus olla lojaali työntajansa kohtaan.⁴²² Asiaa kirkolliskokouksessa käsiteltäessä yhtäältä ehdotettiin, että perustuslakivaliokunnan kannan mukaisesti edellytettäisiin kirkon jäsenyyttä kaikilta kirkon työssä olevilta. Tämä turvaisi kirkon opin ja tunnustuksen huomioon ottamista kirkon kaikenlaisessa työssä sekä vahvistaisi kirkon jäsenyyden merkitystä.⁴²³ Toisaalta todettiin, ettei perustuslakivaliokunnan mainittua kannanottoa voi tulkita suoraviivaisesti jäsenyyshedellytyksen laajennusta puoltavaksi. Todennäköisesti eduskunta ei hyväksyisi kaikkien viranhaltijoiden ja työntekijöiden jäsenyyshedellytystä.⁴²⁴ Kirkolliskokous palautti mietinnön lakivaliokuntaan jatkovalmisteluun esityksin, että kirkkoon virkasuhteessa tai toistaiseksi voimassa olevassa työsopimussuhteessa olevan tulee olla kirkon jäsen.⁴²⁵

Edellä todetun asian jatkovalmistelussa lakivaliokunta teki mietintöönsä kirkolliskokouksen täysistunnon edellyttämän muutosesityksen. Se viittasi perustevaliokunnan asiasta antamaan lausuntoon ja totesi, että kirkon palvelusuhteissa oli yhä enemmän siirrytty työsopimussuhteisiin, myös kirkon jumalanpalveluselämään ja kristilliseen kasvatukseen liittyvissä tehtävissä. Lisäksi tehtäväkuvastaan riippumatta kirkon työntekijä tekee hengellistä työtä aina kohdatessaan ihmisen. Kirkon järjestysmuodosta nousevaa jäsenyyssvaa-

⁴²⁰ Kh:n esitys n:o 2/2006, 43, 59–61.

⁴²¹ Perustuslakivaliokunta totesi: ”Kirkon kirkkolain mukainen perustehtävä on uskonnollinen ja liittyy määrättyyn uskontunnustukseen. Perustuslain 11 §:stä johtuva kirkon oikeus sisäiseen autonomiaan huomioon ottaen valiokunta pitää perustuslain 6 §:n 2 momentista huolimatta mahdollisena, että laissa säädetään kirkon jäsenyys edellytykseksi kirkon omiin virkoihin ja tehtäviin valittaville. Tämä on kiistatonta sellaisiin virkoihin ja tehtäviin nähden, jotka liittyvät suoraan kirkon hengelliseen toimintaan. Mahdollisuus ulottuu kuitenkin myös muunlaisiin virkoihin ja tehtäviin.” (PeVL 57/2001 vp, 2.) Vuoden 2004 yhdenvertaisuuslakia säädettäessä perustuslakivaliokunta viittasi tuohon vuoden 2001 lausuntoonsa. (PeVL 10/2003 vp, 4.)

⁴²² Laki-vk:n mietintö n:o 4/2007, 6.

⁴²³ Ed. Keskitalo, ed. Perret, ed. Huttunen ja piispa Björkstrand, syksyn 2007 kk, 16 §.

⁴²⁴ Kirkkoneuvos Halttunen, syksyn 2007 kk, 16 §.

⁴²⁵ Syksyn 2007 kk, 16 §.

timusta ei pidä rajata ainoastaan virkasuhteisiin ja jumalanpalvelukseen, kirkollisiin toimituksiin, diakoniaan ja opetukseen liittyviin työsuhteisiin.⁴²⁶ Kirkolliskokouksen täysistunto hyväksyi lakivaliokunnan mietinnön 1. käsittelyssä.⁴²⁷ Virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamiseen liittyi vaikeita yksityiskohtia, kuten se, säädetäänkö kirkkolakiin erityinen syrjintäkieltosäännös. Kirkon jäsenyyden vaatiminenkin liittyy yhdenvertaisuus- ja syrjintäkysymykseen.⁴²⁸ Mietinnön 2. käsittelyssä tuotiin esiin yhtäältä kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamisen välttämättömyys. Tärkeää uudistusta ei saisi jättää raukeamaan muutaman hankalana pidetyn yksityiskohdan vuoksi.⁴²⁹ Toisaalta todettiin, että epäselvät yksityiskohdat ovat teologisesti olennaisia ja senluonteiset asiat tulee päättää perusteellisen valmistelun pohjalta.⁴³⁰ Erityisesti syrjintäkieltopykälään liittyvien epäselvyyksien vuoksi kirkolliskokous jätti kirkkohallituksen esityksen raukeamaan.⁴³¹

Kirkkohallitus antoi syksyn 2008 kirkolliskokoukselle uuden esityksen kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamiseksi.⁴³² Syksyllä 2009 kirkolliskokouksen perustevaliokunta totesi, että jäsenyyседелlytyksen rajaamisessa ratkaisevaa olisi työn luonne, ei palvelussuhteen muoto tai kesto. Perustevaliokunta esitti pohdittavaksi myös, tulisiko tehtävien niin vaatiessa edellyttää myös sitä, että henkilö on konfirmoitu.⁴³³ Lakivaliokunnan mukaan kirkon keskeisiä tehtäviä hoidetaan virkasuhteessa, joten virkasuhteeseen on perusteltua liittää kirkon jäsenyyседелlytys. Työsuhteisten jäsenyyssvaatimus liittyy tehtävien luonteeseen. Konfirmaatioedellytyksen lisäämistä lakivaliokunta

⁴²⁶ Laki-vk:n mietintö n:o 4a/2007, 2; peruste-vk:n lausunto n:o 2/2007, 8–9. Lakivaliokunta totesi samalla, ettei eduskunnan perustuslakivaliokunnan voida vuonna 2001 tulkita ottaneen kantaa siihen, voidaanko kirkon kaikissa työsopimussuhteissa vaatia kirkon jäsenyyttä.

⁴²⁷ Syksyn 2007 kk, 20 §.

⁴²⁸ Kysymys oli siitä, säädetäänkö kirkkolakiin syrjintäkieltopykälä vai riittävätkö yleisen lainsäädännön syrjintäkieltosäännökset myös kirkon hallinnossa. Syksyllä 2007 lakivaliokunta totesi, että työsopimuslain syrjintäkieltosäännös koskee kirkon työntekijöitä. Olisi tarkoituksenmukaista, että kirkkolakiin otetaan kirkon viranhaltijoita suojaava syrjintäkieltosäännös. Lisäksi kirkolla on tarve tulkita yhdenvertaisuudesta poikkeavan menettelyn hyväksyttävyyttä nimenomaan oppinsa ja tunnustuksensa perusteella. Siten olisi hyväksyttävää poiketa yhdenvertaisuudesta esimerkiksi edellytettäessä kirkon viranhaltijoilta kirkon jäsenyyttä sekä kirkon oppiin ja tunnustukseen sitoutumista. (Laki-vk:n mietintö n:o 4/2007, 8, 13.) Perustevaliokunta totesi lausunnossaan, että jos kirkolla on järjestysmuotonsa perusteella syytä rajoittaa yleisen lainsäädännön kirkon henkilöstölle turvaamaa yhdenvertaisuutta, näistä rajoituksista tulee selkeästi säätää laissa. (Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2007, 3–4.)

⁴²⁹ Ed. M. Mölsä ja ed. Simola, syksyn 2007 kk, 25 §.

⁴³⁰ Ed. Perret, ed. Rämä ja ed. Marjokorpi, syksyn 2007 kk, 20 §.

⁴³¹ Syksyn 2007 kk, 25 §.

⁴³² Kh:n esitys n:o 5/2008. Kirkkohallitus ei enää ehdottanut syrjintäkiellon säätämistä kirkkolakiin, koska yleisen lainsäädännön säännökset syrjintäkiellosta suojaavat myös kirkon viranhaltijoita ja työntekijöitä. (Kh:n esitys n:o 5/2008, 10, 20.)

⁴³³ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2009, 3–4.

piti perusteltuna ja siitä päättämistä kirkon autonomiseen asemaan kuuluvana.⁴³⁴ Kirkolliskokous hyväksyi virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamisen syksyllä 2009. Viranhaltijoilta ja tietyissä kirkon hengellisissä tehtävissä toimivilta työntekijöiltä edellytetään kirkon jäsenyyttä. Konfirmaatiovaatimus lisättiin jäsenyysvaatimuksen rinnalle.⁴³⁵

Ei välttämättä ole täysin selvää, liittyvätkö kirkon työntekijän tehtävät kirkon hengelliseen työhön tai opetukseen taikka ovatko ne muuten sellaisia, että kirkon jäsenyyden ja konfirmaation edellyttäminen on perusteltua. Apulaisoikeusasiamies ratkaisi vuosina 2001 ja 2011 kantelut siitä, loukkasiko seurakuntayhtymä ja seurakunta yhdenvertaisuutta ja uskonnonvapautta, kun mikrotukihenkilön työsuhteeseen otettavalta edellytettiin kirkon jäsenyyttä. Seurakuntayhtymä ja seurakunta totesivat selvityksissään, että mikrotukihenkilön tehtävässä on kyseessä kokonaisvaltainen tuki kirkon työprosessille. Lisäksi mikrotukihenkilö toimii seurakunnan ja sen sanoman edustajana. Näiden syiden perusteella kirkon jäsenyydellä on merkitystä työntekijää valittaessa. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan mikrotukihenkilön työ liittyy ensisijaisesti teknisiin tehtäviin. Työ voi laajasti ottaen liittyä kirkon hengelliseen työhön, mutta ei ollut osoitettu, että tehtävät olisivat sisältäneet kirkon hengellistä työtä sillä tavalla, että kirkon jäsenyyttä olisi voitu pitää perusteltuna. Vuoden 2001 ratkaisussaan apulaisoikeusasiamies totesi, että asia on tulkinanvarainen, joten seurakuntayhtymä ei ole menetellyt lainvastaisesti. Seura-

⁴³⁴ Laki-vk:n mietintö n:o 2/2009, 8–9. Lakivaliokunta puolsi syrjintäkiellosta säättämistä kirkkolaisissa. Yleisen lainsäädännön syrjintäkieltosäännökset koskevat myös kirkkoa, mutta säännöksen ottamisella kirkkolakiin kirkko ilmaisisi kunnioittavansa viranhaltijoidensa vakaumusta ja mielipiteitä. Se ilmaisisi myös, että kirkossa on tilaa erilaisille teologisille näkemyksille. Lakivaliokunta piti hyvänä sitä, että kirkon toimintaan liittyvissä syrjintäkysymyksissä voitaisiin soveltaa nimenomaan kirkkolakia. (Laki-vk:n mietintö n:o 2/2009, 7–8.)

⁴³⁵ Syksyn 2009 kk, 22 §; syksyn 2009 kk, 42 §. Hallituksen esityksessä kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamiseksi todettiin, että uskonnollisilla yhteisöillä on tietty autonomia niiden järjestäessä uskonnollista toimintaansa oppinsa ja tunnustuksensa mukaiseksi. Kirkon opin ja tunnustuksen perusteella on mahdollista säätää poikkeuksia yhdenvertaisesta kohtelusta siten, ettei järjestelyjä pidetä syrjivinä. Poikkeamasäännökselle on oltava objektiiviset, kirkon opista ja tunnustuksesta nousevat perusteet, joista kirkossa on riittävän suuri yksimielisyys, jollaisena pidetään kolme neljäsosan määränemmistöä kirkolliskokouksessa. Yhdenvertaisesta kohtelusta poikkeavalle järjestelylle on oltava myös perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävät perusteet. Kirkon hengelliseen työhön liittyviä ja kirkkolaisissa säädettyjä jäsenyys- ja konfirmaatiovaatimuksia ei pidetä syrjivinä. Hallituksen esityksessä todettiin, että kirkkolakiehdotukseen ei sisälly erillistä syrjinnän kieltävää säännöstä, mutta kirkon toimintaa koskeva syrjintäkielto on voimassa yleisen lainsäädännön nojalla. Syrjintäkiellosta kirkkolaisissa säättäminen ei toisi työnantajalle eikä henkilöstölle uusia oikeuksia tai velvollisuuksia. (HE 41/2012 vp, 7, 17–18.) Eduskunnan hallintovaliokunnan mukaan olisi ollut asianmukaista säätää kirkkolaisissa syrjintäkiellosta ja tasa-arvoisen kohtelun vaatimuksesta. Valiokunta totesi, ettei se voi kirkkolain erityisen säättämisyjärjestyksen vuoksi ehdottaa mietinnössään lakiehdotuksen muuttamista. Mainitusta puutteesta huolimatta valiokunta ehdotti hallituksen esityksen hyväksymistä. (HaVM 17/2012 vp, 5.)

kuntayhtymän huomiota kuitenkin kiinnitettiin edellä mainittuihin näkököhtiin. Vuoden 2011 ratkaisussaan apulaisoikeusasiamies kiinnitti seurakunnan huomiota siihen, että mikrotukihenkilöltä edellytetty kirkon jäsenyys ei parhaalla mahdollisella tavalla toteuta kirkkolain kyseisen säännöksen perus- ja ihmisoikeusmyönteistä tulkintatapaa, jonka mukaan lain tulkintavaihtoehtoista on valittava se, joka parhaiten edistää perus- ja ihmisoikeuksien tarkoituksen toteutumista ja joka ehkäisee ristiriidan perustuslain kanssa.⁴³⁶

Kirkolla on uskonnonvapautensa perusteella oikeus edellyttää viranhaltijoiltaan ja tietyissä tehtävissä toimivilta työntekijöiltään, että he pysyvät kirkon opissa ja tunnustuksessa sekä käyttäytyvät kirkon työssä toimivilta edellytetyin tavoin. Kirkolliskokous otti asiaan kantaa useina vuosikymmeninä. Tutkimusaineistossa ei ole ylimpien laillisuusvalvojien tätä asiaa koskevia ratkaisuja.

Kevään 1975 kirkolliskokous käsitteli hiippakuntakokousaloitetta, jossa ilmaistiin huoli kirkon työntekijöiden henkilökohtaisen kristillisyyden ja siveellisen käyttäytymisen heikentymisestä. Siksi kirkon työntekijöiden kelpoisuusvaatimukseen tulisi lisätä kristillinen vakaumus ja siveellinen vakavuus.⁴³⁷ Yleinen valmistusvaliokunta totesi yhtäältä asian tärkeyden, toisaalta tällaisten arviointien ongelmallisuuden. Se ehdotti aloitteen jättämistä raukaamaan.⁴³⁸ Valiokunnan mietintöön liitettyssä eriävässä mielipiteessä todettiin, että seurakunnan luottamushenkilöiltä edellytetään, että he ovat jumalaa pelkääviä ja kristillisestä harrastuksestaan tunnettuja. Henkilökohtaista kristillisyyttä pitäisi voida edellyttää myös seurakuntien työntekijöiltä.⁴³⁹ Syksyn 1976 kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyssä yhtäältä myönnettiin aloitteessa tarkoitettun ongelman vakavuus, mutta pidettiin kyseenalaisena, voidaanko asettaa tällaisia hengellisiä edellytyksiä, joiden täyttämistä on oikeastaan mahdotonta arvioida.⁴⁴⁰ Toisaalta keskustelussa pidettiin tärkeänä, että

⁴³⁶ AOA, dnro 1994/4/99, 25.5.2001; AOA, dnro 4649/4/09, 5.5.2011. Vuonna 2009 vireille tullutta kantelua ratkaistessaan apulaisoikeusasiamies viittasi myös eduskunnan perustuslakivaliokunnan antamaan lausuntoon, jonka mukaan kirkon sisäinen autonomian perusteella on perustuslain syrjintäkielto-säännöksestä huolimatta mahdollista säätää kirkon jäsenyys edellytykseksi kirkon virkoihin ja tehtäviin valittaville (PeVL 57/2001 vp). Lisäksi hän viittasi tuolloin voimassa olleen yhdenvertaisuuslain 7 §:ään, jonka mukaan syrjintänä ei pidetä tavoitteiltaan oikeutettua ja oikeasuhtaista erilaista kohtelua, joka perustuu työtehtävien laatua ja niiden suorittamista koskeviin todellisiin ja ratkaiseviin vaatimuksiin. Hän viittasi myös neuvoston työsyryntädirektiiviin. Kirkonjäsenyysvaatimusta koskee myös apulaisoikeusasiamiehen vuonna 2010 ratkaisema kantelu, jossa oli kysymys siitä, että kunnan ja seurakunnan yhteisen nuoriso-ohjaajan edellytettiin olevan evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoitu jäsen. Tämä yhteisjärjestely peruttiin ja seurakunta palkkasi oman nuoriso-ohjaajan, jolta voitiin edellyttää jäsenyys- ja konfirmaatiovaatimusta. (AOA, dnro 631/4/09, 17.2.2010.)

⁴³⁷ Oulun hpk:n hpk-kokousaloite n:o 4/1976.

⁴³⁸ Yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 14/1976.

⁴³⁹ Ed. Airikkalan, ed. Laineen ja ed. Vaaramon eriävä mielipide, yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 14/1976.

⁴⁴⁰ Ed. Linkola ja ed. Larkio, syksyn 1976 kk, 38 §, 116, 119–120.

kirkko säännöksissään määritteli odottavansa työntekijöiltään kristillisi-
veellistä käytöstä ja elämää.⁴⁴¹ Eriävässä mielipiteessä ehdotetun mukaisesti
kirkolliskokous lähetti aloitteen kirkkohallitukselle toimenpiteitä varten.⁴⁴²

Kuten edellä on todettu, kirkolliskokous käsitteli vuosien 2007 ja 2009 vä-
lillä kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista. Kirkkohallituk-
sen esitykseen sisältyi säännösehdotus, jonka mukaan kirkon viranhaltijan on
käyttäydyttävä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla. Erityisesti kir-
kon hengellistä työtä tekeviltä viranhaltijoilta voidaan edellyttää tavanomaista
suurempaa sitoutumista toimia kirkon opin ja eettisten periaatteiden mukai-
sesti sekä viranhoidossa että vapaa-aikana.⁴⁴³ Perustevaliokunta totesi kirkon
olevan tunnustuksellinen yhteisö, jonka viranhaltijoiden ja työntekijöiden tu-
lee sitoutua kirkon oppiin ja elämänmuotoon. Tämä voi merkitä eräiden pe-
rusoikeuksien alan kaventumista. Perusoikeuksien rajoitusten tulee perustua
kirkon järjestysmuotoon ja rajoituksista on säädettävä laissa⁴⁴⁴. Näin ollen
kirkkolaissa tulisi säätää viranhaltijan velvollisuudeksi pysyä opetuksessaan ja
toimissaan kirkon tunnustuksessa.⁴⁴⁵ Mietinnössään lakivaliokunta esitti ni-
menomaisen säännöksen säätämisen sijasta nojautumista työntekijän ylei-
seen lojaliteettivelvoitteeseen. Lisäksi pappi pappislupauksessaan sitoutuu
pysymään kirkon tunnustuksessa.⁴⁴⁶ Kirkolliskokous totesi, että kirkkolaissa
tulisi säätää kirkon viranhaltijan velvollisuudesta pysyä kirkon tunnustuk-
sessa. Se palautti mietinnön lakivaliokunnan jatkovalmisteluun.⁴⁴⁷ Jatkoval-
mistelussa lakivaliokunta piti lisäystä ongelmallisena, koska joissakin kirkon

⁴⁴¹ Ed. Vaaramo ja ed. Harjula, syksyn 1976 kk, 38 §, 117–119.

⁴⁴² Syksyn 1976 kk, 38 §, 122.

⁴⁴³ Kh:n esitys n:o 2/2006, 43.

⁴⁴⁴ Perusoikeusuudistusta käsitellessään eduskunnan perustuslakivaliokunta määritteli seitsemän perusoikeuksien rajoittamisedellytystä, jotka ovat seuraavat. 1) Perusoikeuksien rajoitusten tulee perus-
tua eduskunnan säätämään lakiin. 2) Rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti mää-
ritettyjä. Rajoitusten olennaisen sisällön tulee ilmetä laista. 3) Rajoitusperusteiden tulee olla hyväksyt-
täviä. Rajoittamisen tulee olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. 4) Tavallisella lailla ei voida
säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta. 5) Rajoitusten on oltava suhteellisuusvaatimuksen
mukaisia. Rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Jokin pe-
rusoikeuden rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän
puuttelevin keinoin. Rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen
taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään. 6) Perus-
oikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelyistä. 7) Rajoitukset eivät saa
olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. (PeVM 25/1994 vp, 5.)

⁴⁴⁵ Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2007, 2–3.

⁴⁴⁶ Laki-vk:n mietintö n:o 4/2007, 8.

⁴⁴⁷ Syksyn 2007 kk, 16 §. Esimerkiksi piispa Björkstrand ja piispa Huovinen pitivät tärkeänä sitä,
että kirkon viranhaltijan kirkon opissa ja tunnustuksessa pysymisen velvollisuudesta nimenomaisesti
säädettäisiin kirkkolaissa. Huovinen totesi, että kun laissa säädetään virkatehtävien asianmukaisesta ja
viivytyksettömästä hoitamisesta, niin pitäisi säätää myös viranhaltijan velvollisuudesta toimia kirkon
uskon ja tunnustuksen mukaisesti. (Syksyn 2007 kk, 16 §.)

ja seurakuntien tehtävissä on hankala todeta, milloin kyse on tunnustuksen mukaisesta tai vastaisesta toiminnasta. Laissa säädetyn velvoittavan säännöksen rikkominen voisi johtaa jopa viranhaltijan irtisanomiseen. Lakivaliokunnan mukaan velvoite pysyä kirkon tunnustuksessa tulisi sitoa niihin virkoihin, joiden viranhaltijoilta voidaan viran luonteen johdosta edellyttää tehtävässään kirkon tunnustukseen sitoutumista ja muotoili tämän mukaisen säännösehdotuksen.⁴⁴⁸ Kirkolliskokouksen täysistunto hyväksyi lakivaliokunnan mietinnön 1. käsittelyssä.⁴⁴⁹ Mietinnön 2. käsittelyssä kirkolliskokous jätti virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista koskeneen laajan esityksen raukeamaan, koska siihen jatkovalmistelusta huolimatta edelleen sisältyi epäselviä yksityiskohtia.⁴⁵⁰

Kirkkohallitus antoi syksyn 2008 kirkolliskokoukselle kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista koskeneen uuden esityksen. Kirkkohallitus ehdotti edelleen, että kirkon tunnustuksessa pysymisen velvollisuudesta säädetään työntekijän yleisen lojaalisuusvaatimuksen mukaisesti.⁴⁵¹ Kirkolliskokouksen lakivaliokunta ei juurikaan enää ottanut kantaa viranhaltijalta edellytettyyn kirkon opissa ja tunnustuksessa pysymiseen.⁴⁵² Kirkolliskokous hyväksyi virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamisen syksyllä 2009. Erityistä säännöstä kirkon tunnustuksessa pysymisen velvollisuudesta ei säädetty, vaan säännöksen mukaan viranhaltijan on käyttäydyttävä asemansa ja tehtävänsä edellyttämällä tavalla. Lisäksi säädettiin seuraamuksista, jos pappi tai lehtori ei ole pysynyt kirkon tunnustuksessa.⁴⁵³

Velvollisuuteen pysyä kirkon opissa ja tunnustuksessa voidaan liittää myös kirkon työssä toimivan henkilön rekisteröityä parisuhdetta koskeva asia. Keväällä 2002 kirkolliskokoukselle tehdyssä edustaja-aloitteessa esitettiin kirkkojärjestykseen säännöstä, jonka mukaan parisuhteensa rekisteröinyt ei voisi toimia kirkon työssä⁴⁵⁴. Perustevaliokunta totesi, että kirkolla on oppinsa ja

⁴⁴⁸ Laki-vk:n mietintö n:o 4a/2007, 2–3. Valiokunta esitti säännöksen muotoiluksi: ”Jumalanpalveluksessa, kirkollisissa toimituksissa tai muussa hengellisessä työssä toimivan viranhaltijan on tehtävässään pysyttävä kirkon tunnustuksessa.”

⁴⁴⁹ Syksyn 2007 kk, 20 §.

⁴⁵⁰ Syksyn 2007 kk, 20 §. Epäselvyys liittyi edelleen erityisesti syrjintäkiellosta säättämiseen.

⁴⁵¹ Kh:n esitys n:o 5/2008, 65–66, 70–71.

⁴⁵² Laki-vk:n mietintö n:o 2/2009.

⁴⁵³ Syksyn 2009 kk, 22 §; syksyn 2009 kk, 42 §. Kevään 2017 kirkolliskokous käsitteli kirkkolain ja kirkkojärjestyksen uudistamista. Piispa Häkkinen toi esiin sen, että kirkon hengellistä työtä tekeville on asetettu tavanomaista suurempi vaatimus sitoutua kirkon tunnustukseen ja eettisiin periaatteisiin. Kuitenkin uudistusesityksessä ehdotettiin piispan tehtävistä jätettäväksi pois tehtävä valvoa sitä, että kirkon työssä olevat ovat oppinsa puolesta nuhteettomia ja käyttäytyvät kristillisesti. Muutosta perusteltiin sillä, että kyseinen tehtävä kuuluu piispan kaitsentatyöhön ilman erillistä säännöstäkin. Piispa Häkkinen mukaan asiasta olisi syytä säätää erikseen, sillä erityisesti tänä yksilöllisyyttä korostavana aikana on tärkeää muistuttaa erityisesti pappisviran sisältävän tehtävän palvella Kristuksen kirkkoa aina ja kaikkialla. (Piispa Häkkinen, kevään 2017 kk, 2.5.2017, kello 10.45, 7 §.)

⁴⁵⁴ Edustaja-aloite n:o 3/2002.

tunnustuksensa perusteella oikeus määritellä työntekijöidensä kelpoisuusvaatimukset. Perinteisesti kirkko on pitänyt ongelmallisena avoimesti homoseksuaalisuuttaan toteuttavan henkilön toimimista kirkon työssä. Valiokunnan mukaan piispat voivat pastoraalisen ohjauksen keinoin pyrkiä sovittamaan yhteen kirkon työssä toimivan oikeudet ja kirkon tehtävään liittyvät näkökohdat⁴⁵⁵. Ottaessaan palvelukseensa viranhaltijoita ja työntekijöitä kirkko kysyy heidän valmiuttaan sitoutua kirkon oppiin ja kirkon opettamiin ihanteisiin.⁴⁵⁶ Perustevaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous lähetti parisuhteen rekisteröinnin seurauksia kirkossa koskeneen asian piispainkokoukselle siihen liittyvien teologisten ja juridisten näkökohtien selvittämiseksi.⁴⁵⁷ Piispainkokous antoi selvityksen vuonna 2010. Sen mukaan rekisteröidyn parisuhteen solmiminen ei ole este toimia kirkon työssä.⁴⁵⁸ Syksyn 2016 kirkolliskokous käsitteli piispainkokouksen selontekoa avioliittolain muutoksen johdosta. Sen mukaan avioliittolain muutoksen tultua voimaan rekisteröityä parisuhdetta koskeva kirkon työssä toimimisen periaate koskee myös avioliiton

⁴⁵⁵ Piispoille sälytettiin keskeinen vastuu arvioitaessa, voiko rekisteröidyn parisuhteen solminut henkilö toimia kirkon työssä. Kirkolliskokouksessa piispat ottivat asiaan kantaa muun muassa seuraavasti. Keväällä 2002 piispa Laulaja totesi, että kirkolla pitää olla oikeus asettaa viranhaltijoilleen ja työntekijöilleen kirkon opin mukaisen toiminnan ja elämän vaatimuksia – kirkon työssä toimivat opettavat myös elämänratkaisuihin. (Kevään 2002 kk, 27, 89–90.) Piispa Pihkalan mukaan kirkon pitää ymmärtää yksilön kärsimystä, mutta silti yhteisön etu tulee asettaa yksilön edun edelle. (Syksyn 2003 kk, 26 §, 177.) Piispa Pihkalan ja piispa Kantolan mukaan seurakunnat pystyvät ratkaisemaan henkilön parisuhteeseen ja työhönottoon liittyvät asiat tapauksittain ilman nimenomaista säännöstä. Kyse on pikemminkin sielunhoidosta ja pastoraalisesta kysymyksestä kuin juridiikasta. (Kevään 2002 kk, 27 §, 95–98.) Syksyn 2007 kirkolliskokouksen käsitellessä virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista piispa Pihkala totesi, että koska kirkkolaissa ei ole säännöstä viranhaltijoiden rekisteröidyn parisuhteen vaikutuksista virkasuhteeseen, kirkon tulee näissä tilanteissa toimia yleisen lainsäädännön syrjimättömyyssäännösten mukaisesti. Jos viranhaltija ei noudata kirkon perinteistä kantaa, ei piispa eikä tuomiokapituli voi mitään. Mahdollisen oikeustapauksen tuomiokapituli häviää. (Syksyn 2007 kk, 16 §.)

⁴⁵⁶ Peruste-vk:n mietintö n:o 2/2003, 9–10.

⁴⁵⁷ Syksyn 2003 kk, 26 §, 204. Sopimusjohtaja Voipio tulkitsi asiaan liittyvää yhdenvertaisuuskysymystä siten, että sukupuoliseen suuntautumiseen liittyvän viranhaltijoiden ja työntekijöiden erilaiseen asemaan asettamisen tulee perustua erityisiin työhön liittyviin syihin. Ehdotetun säännöksen tueksi ei tällaisia erityisiä perusteita ilmeisesti olisi. (Syksyn 2003 kk, 26 §, 189–190.) Käsitellessään vuonna 2007 kirkon virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista kirkon laintarkastustoimikunta totesi, että kirkko oli tulkinnut oppiaan ja toiminut niin, ettei rekisteröidyssä parisuhteessa olevaa voida vihkiä papiksi. Virkamiesoikeudellisten säännösten uudistamista koskeneessa esityksessä todettiin, että syrjinnästä tulisi säätää samalla tavalla kaikkien julkisyhteisöjen viranhaltijoiden osalta. Tämä johtaisi edellä kuvatun käytännön päättymiseen. Näin merkittävästä muutoksesta olisi esitettävä kirkolliskokoukselle lakiehdotuksessa perustelut. (Laintarkastustoimikunnan lausunto n:o 2/2007.)

⁴⁵⁸ Pk:n esitys n:o 2/2010, 78.

samaa sukupuolta olevan kanssa solmineita. Julistus- ja kasvatustyössään kirkon työntekijöiden on toimittava kirkon avioliitto-opetuksen mukaisesti.⁴⁵⁹

Kirkkoturva on tutkimusjakson loppupuolella esiin noussut asia, jossa kirkko on puolustanut oikeuttaan hoitaa erityisesti hädänalaisista huolehtimisen perustehtäväänsä. Asiaa voidaan pitää kirkon uskonnonvapauden näkökulmasta tärkeänä, siksikin, että kirkkoa on tästä työstä myös arvosteltu voimakkaasti.

Vuosina 2008 ja 2010 apulaisoikeusasiamies selvitti, toimiko seurakunta lain ja viranomaisen päätöksen vastaisesti, kun se uutistietojen mukaan piiloteli turvapaikanhakijoita, jotka eivät olleet saaneet oleskelulupaa Suomesta. Seurakunta tulkitsi turvapaikanhakijoiden olleen hengenvaarassa, jos heidät olisi karkotettu lähtömaahansa. Kyse oli kirkon uskon ja lähimmäisenrakkauksen mukaisesti henkisen ja aineellisen avun antamisesta sekä majoituksen tarjoamisesta. Kyse ei ollut henkilöiden piilottamisesta. Seurakunta oli arvostellut kyseisissä tapauksissa tehtyjä viranomaispäätöksiä puutteellisiksi, mutta se toimi tapausten hoitamisessa yhteistyössä viranomaisten kanssa. Seurakunta avusti uuden turvapaikkahakemuksen tekemisessä. Lisäksi seurakunta myönsi kahdelle turvapaikanhakijalle turvapaikan, koska heidän kohdallaan täyttyi turvapaikkaperusteista henkilöön kohdistuva ilmeinen vainonpelko ja puutteellinen turvapaikka-asian viranomaiskäsittely. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan kirkolla on velvollisuus edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Tässä toiminnassa julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja hyvän hallinnon periaatteisiin. Hän totesi, ettei seurakunta piilottellut kahta turvapaikanhakijaa, vaan hoiti asiaa avoimesti. Sen sijaan kirkolla ei ole lakiin perustuvaa oikeutta eikä toimivaltaa tehdä turvapaikkapäätöksiä. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan asiassa ei ollut muutoin aihetta epäillä lainvastaista menettelyä tai virkavelvollisuuden laiminlyöntiä.⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ Pk:n kirje n:o 1/2016, 11. Oikeudellista selvitystään varten kirkkohallitus pyysi asiantuntijalauseannon muun muassa professori Veli-Pekka Viljaselta. Hänen mukaansa uskonnonvapaudella ei voida perustella sitä, että kirkko kieltäisi samaa sukupuolta olevan kanssa avioliiton solmineen henkilön työskentelyn kirkossa tai rajoittaisi sitä. Kyseessä olisi syrjintä. Kirkon toiminnassa yhdenvertaisuuslain soveltamisen ulkopuolelle on rajattu ainoastaan uskonnonharjoitus. (Kh:n kirje 4/2016, 45–46.) Ed. Auvinen piti kirkon kantaa samaa sukupuolta olevien avioliittoon ristiriitaisena, kun avioliittoon ei voi vihkiä, mutta sellaisessa parisuhteessa oleva voi toimia kirkon virassa. Kirkon työntekijän on kasvatus- ja julistustyössään seurattava kirkon avioliitto-opetusta, mutta miten omassa elämässään toisin toimivan opetus voisi tältä osin olla uskottava. (Syksyn 2016 kk, 22 §, 121.)

⁴⁶⁰ AOA, dnro 2096/4/07, 24.11.2008, dnro 3741/4/08, 1.2.2010. Seurakunta vastasi toimineensa Suomen ekumeenisen neuvoston kirkkoturvaohjeistuksen mukaisesti. Kirkkohallitus totesi selvityksessään, että Suomen ekumeenisen neuvoston turvapaikanhakijoiden kohtaamiseen antama ohjeistus sisältää lähinnä suositusluonteisia kannanottoja. Kyse ei ole kirkon turvapaikkaohjeistuksesta. Kirkkohallituksen mukaan seurakunta ei piilottanut turvapaikanhakijoita. Suomen ekumeenisen neuvoston mukaan kyseinen ohjeistus on opastusta, miten toimia käytännön tilanteissa turvapaikanhakijoiden auttamiseksi. Ohjeistuksessa ei kehoteta piilottelemaan turvapaikanhakijoita, vaan kehoitetaan avoimuuteen ja yhteistyöhön viranomaisten kanssa. Kirkkoturvan antamisen tavoitteena ei ole henkilön jääminen

Eräät piispat ottivat kirkolliskokouksessa kantaa kirkkoturvaan. Syksyn 2000 kirkolliskokouksen päätteeksi arkkipiispa Paarma totesi enemmistöasemassa olevan kirkon vastuun tilanteessa, jossa maahanmuutto ja monikulttuurisuus lisääntyvät. Kristinuskoon kuuluvat suvaitsevaisuus ja laupeuden osoittaminen myös toista kulttuuria ja toista uskontoa edustaville ihmisille. Arkkipiispa oli huolissaan lisääntyneestä muukalaisvihasta.⁴⁶¹ Kevään 2009 kirkolliskokouksen avatessaan arkkipiispa Paarma totesi suvaitsemattomuuden ja maahanmuuttajavastaisuuden lisääntyneen, myös kirkossa. Seurakuntia moitittiin niiden turvapaikanhakijoille antamasta avusta. Kuitenkin Jeesuskin oli muukalainen tässä maailmassa. Viimeisellä tuomiolla meitä arvioidaan ennen muuta sen mukaan, miten olemme kohdelleet vaikeuksissa olevia.⁴⁶² Keväällä 2013 piispa Askola toivoi kirkon toimivan aikaisempaa voimakkaampana vastakulttuurisena voimana ja yhteiskuntakritiikin esittäjänä. Kriittisesti tulisi arvioida muun muassa maamme noudattamaa maahanmuuttopolitiikkaa. Kansainvälinen solidaarisuus kuuluu olennaisesti kristityn identiteettiin.⁴⁶³

Avatessaan syksyn 2015 kirkolliskokouksen arkkipiispa Mäkinen edellytti, että kirkko auttaa Suomeen tulleita turvapaikanhakijoita kultaisten säännön ja Paavalin opetuksen mukaisesti. Kirkon ja kristittyjen tulee auttaa hädässä olevia ihmisiä, olipa avuntarvitsijoiden kansallisuus tai uskonto mikä tahansa. Kyse on Jumalan luomista ihmisistä. Arkkipiispan mukaan tässä tilanteessa korostuu se, että kirkkomme on osa maailmanlaajuista Kristuksen kirkkoa. Kirkkomme pitäisi olla rohkeasti Kristuksen kirkko ja Paavalin radikaali kirkko, joka puolustaa vaikeuksissa olevaa ihmistä. Kirkon tulee auttaa myös ihmisiä, jotka jäävät maahamme, vaikka eivät ole saaneet oleskelulupaa. Tässä tilanteessa rohkaisua tarvitsevat kaikki: turvan hakijat, viranomaiset, seurakunnat, vapaaehtoiset auttajat ja tilanteeseen epäroiden suhtautuvat.⁴⁶⁴ Syksyn 2016 kirkolliskokouksen aluksi arkkipiispa Mäkinen totesi Euroopassa ja Suomessa harjoitetun turvapaikkapolitiikan tiukentuneen kohtuuttomasti: perheenyhdistämiset ovat mahdottomia ja kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden tilanne on vaikea. Tilanne näkyy seurakunnissa selvästi, koska siellä on opittu tuntemaan turvaa hakeneita ja he ovat rikastuttaneet seurakuntien elämää. Arkkipiispan mukaan tässä tilanteessa Kristuksen kirkko ei voi vaieta, vaan sen täytyy näkyvästi puolustaa Jumalan luomien ja lunastamien ihmisten asemaa.⁴⁶⁵

Suomeen hinnalla millä hyvänsä vaan hänen tukemisensa prosessin eri vaiheissa. (AOA, dnro 2096/4/07, 24.11.2008, dnro 3741/4/08, 1.2.2010.)

⁴⁶¹ Syksyn 2000 kk, arkkipiispan päätössanat, 184.

⁴⁶² Kevään 2009 kk, 1 §.

⁴⁶³ Kevään 2013 kk, 30 §, 219.

⁴⁶⁴ Syksyn 2015 kk, 1 §, 1–5. Kevään 2016 kirkolliskokouksen avajaisanoissaan arkkipiispa Mäkinen totesi Euroopassa tapahtuneen kansallismielisyyden lisääntymisen. Kristinuskon ei sisällä perusteita Euroopan ja oman maan rajojen sulkemiseen. (Kevään 2016 kk, 1 §, 2.)

⁴⁶⁵ Syksyn 2015 kk, 1 §, 1–3.

Kevään 2017 kirkolliskokouksen aluksi arkkipiispa Mäkinen totesi turvapaikanhakijoiden auttamisen olevan Jumalan läsnäolon välittämistä, kirkon perustyötä. Kirkko on tehnyt tätä työtä hyvässä yhteistyössä viranomaisten ja järjestöjen kanssa. Maahanmuuttoviranomaiset ja tuomioistuimet tutkivat ja päättävät, täyttääkö hakija kansainvälisen suojelun edellytykset. Arkkipiispa totesi, että siltä osin kuin turvapaikkaa haetaan kristityksi kääntymisen perusteella, olisi kohtuullista, että viranomaiset luottaisivat seurakuntien antamiin lausuntoihin kristityksi kääntymisen perusteista. Kirkoilla on myös vähemmistöjen asemaa eri maissa kartoittavalta verkostolta saatua tietoa, joka olisi syytä ottaa huomioon eri maiden turvallisuusarvioita tehtäessä. Hän arvosteli eurooppalaista ja suomalaista turvapaikkapolitiikkaa liian ankaraksi. Hän kuitenkin halusi luottaa oikeusvaltion ja virkamiesten toimintaan. Silti historia osoittaa, ettei pelkkä lain mukaan toimiminen turvaa oikeudenmukaisuuden toteutumista. Arkkipiispa edellytti rehellistä ja avointa asioiden esiin nostamista ja keskustelua. Kirkon tulee tukea turvaa hakeneita ja heidän perheitään, turvapaikka-asioissa toimivia virkamiehiä ja vapaaehtoisia sekä oikeudenmukaisuuskysymyksiä ratkaisevia päätöksentekijöitä.⁴⁶⁶

Keväällä 2016 ja 2017 kirkolliskokous totesi, että kirkon johdon julkisuudessa esittämillä kannanotoilla turvapaikanhakijoiden auttamisen puolesta pyritään vähentämään asiaan liittyviä pelkoja ja vastakkainasettelua. Nämä kannanotot saattavat vaikuttaa kristillisen ihmiskäsityksen vastaiseksi kiristetyin turvapaikkapolitiikan muuttamiseen aikaisempaa inhimillisemmäksi.⁴⁶⁷ Lisäksi kirkko oli toiminut yhteistyössä muiden kirkkojen kanssa sekä pitänyt tiiviisti yhteyttä turvapaikka-asioissa toimiviin viranomaisiin. Tilanteen parantamisen toimenpiteiksi kirkko oli ehdottanut pakolaiskiintiön nostamista, perheenyhdistämisen helpottamista, kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden tilanteen helpottamista, kristityksi kääntyneiden vakaumuksen tutkimisen asiantuntemuksen kehittämistä sekä asenneilmapiiriin vaikuttamista niin, että vastakkainasettelu ja vihapuhe vähenisivät.⁴⁶⁸

Syksyn 2019 kirkolliskokouksen kyselytunnilla tuotiin esiin kirkon vastuu, jotta islamin uskosta kristityiksi kääntyneitä turvapaikanhakijoita ei palautettaisi lähtömaihinsa, joissa he voivat joutua vainotuiksi. Kirkolla on tässä moraalista vastuuta, myös siksi, että sillä on hyvät suhteet valtiovaltaan.⁴⁶⁹ Arkkipiispa Luoman mukaan kirkon johto on pitänyt yhteyttä viranomaisiin ja tuonut esiin erityisesti sen, miten kristityiksi kääntyneitä turvapaikanhakijoita kohdellaan heidän lähtömaissaan. Suomen ekumeeniseen neuvostoon kuuluvien kirkkojen johtajat ovat antaneet yhteisen julkilausuman, jossa todetaan

⁴⁶⁶ Kevään 2017 kk, 2.5.2017, kello 10.00, 1 §.

⁴⁶⁷ Toimintakertomus n:o 1/2016, 1, 7–8; kp. Keskitalo ja ed. Palmunen, kevään 2016 kk, 18 §, 30, 51; talous-vk:n mietintö n:o 1/2017, 2–3; kevään 2017 kk, 2.5.2017 kello 10.45, 9 §.

⁴⁶⁸ Ed. Weuron kysymys ja kp. Keskitalon vastaus, kevään 2017 kk, 3.5.2017 kello 16.00, 3 §.

⁴⁶⁹ Ed. Palmun kysymys, syksyn 2019 kk, 6.11.2019 kello 15.00, 5 §, 171.

seurakuntien kuulemisen tärkeys kristityksi kääntyneen vakaumusta arvioitaessa.⁴⁷⁰

Kirkon uskonnonvapautta koskevan tutkimusaineiston arviointi

Kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus. Tehtävänsä ja toimivaltuuksiensa mukaisesti ylimmät laillisuusvalvojat keskittyvät erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvontaan. Siinä on kyse ennen muuta yksilön oikeusaseman suojaamisesta juridisin keinoin. Julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkonkin edellytetään ottavan huomioon yksilönäkökulman. Kuitenkin myös kirkon uskonnonvapaus ja siihen liittyvä oikeus rajoittaa henkilöstönsä oikeuksia on perus- ja ihmisoikeuksien suojaamaa.

Ottaessaan kantaa uskonnon näkymiseen yhteiskunnassa laillisuusvalvojat painottivat negatiivista uskonnonvapautta. Selvittäessään vuonna 1999 kirkon tiloissa pidettyjen yleisten vaalien lainmukaisuutta oikeusasiamies totesi, ettei seurakunnan tiloissa käyminen ole uskonnonharjoitusta, mutta tilan uskonnollinen luonne voi loukata henkilön vakaumusta. Oikeusasiamies lähestyi asiaa myös toisesta näkökulmasta: kirkolla on oikeus valvoa, ettei sen tiloja käytetä kirkon tunnustuksen ja pyhyyden vastaisesti. Kirkon kannalta ei ole ongelmattonta käyttää uskonnon harjoittamiseen tarkoitettuja tiloja muihin kuin hengellisiin tarkoituksiin. Ratkaisussa oli negatiivisen uskonnonvapauden turvaamisen ohella kirkon uskonyhteisöluonteen ja teologian huomioon ottava sävy. Käräjäoikeudessa järjestettyä hartautta koskeva apulaisoikeuskanslerin ratkaisu vuodelta 2012 otettiin tutkimuksessa esimerkiksi pyrkimyksestä poistaa uskonto julkisesta tilasta. Apulaisoikeuskansleri painotti voimakkaasti negatiivisen uskonnonvapauden suojaa, perus- ja ihmisoikeuksien yhä suurempaa merkitystä sekä julkisen vallan perusoikeuksien turvaamisen tehtävää ja puolueettomuuden vaatimusta. Ratkaisussa korostettiin positiivisen oikeuden ja juridiikan merkitystä tavalla, jota voidaan pitää ankarana uskonyhteisön ja teologian näkökulmasta. Ratkaisussa puhutaan yhteiskunnan neutraalisuuden yhä voimakkaammasta vaikutuksesta myös perinteisiin. Ratkaisun näkökulma ei kuitenkaan vaikuta dynaamiselta vaan rajaavalta ja pysähtyneeltä.

Kirkolliskokouksessa ilmaistut näkemykset **kirkon tehtävästä julistaa ja opettaa evankeliumia** sekä uskonnon oikeudesta näkyä yhteiskunnassa kertovat uskonyhteisönäkökulmasta. Erityisen huomattavaa oli, miten kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta tutkimusjakson loppupuolella korosti uskonyhteisöluonnetta puhuessaan voimakkaasti kirkon julistus-oikeudesta ja –velvollisuudesta sekä kansan yhteydestä Jumalaan. Valiokunta määritteli kirkon sisäisen autonomian rajaa ja torjui julkisyhteisön näkökulman todetessaan, ettei kirkon pidä suostua siihen, että esimerkiksi perus- ja ihmisoikeuksiin vedoten heikennetään kirkon toimintaa. Kirkon tulisi puuttua myös

⁴⁷⁰ Syksyn 2019 kk, 6.11.2019 kello 15.00, 5 §, 172.

siihen, että uskontoa pidetään yleisessä keskustelussa usein uhkana. Uskonosta puhuminen ja uskonnon näkyminen kuuluvat kirkon julistustyöhön. Toisin kirkolliskokouksessa todettiin myös se, että juuri julkisoikeudellisen aseman perusteella kirkolla on laaja evankeliumin julistamisen mahdollisuus yhteiskunnassa. Tämän mahdollisuuden pitääkseen kirkon tulee suostua autonomiansa rajoituksiin. Tämän tasapainon löytäminen on kirkon toiminnan uskottavuuden kannalta olennaista. Tämän tasapainon löytämisestä oli myös tutkimusaineistossa keskeisesti kyse.

Käsitellessään ***kirkon viranhaltijoilta ja työntekijöiltä edellytetyt erityisiä vaatimuksia*** kirkolliskokous painotti kirkon uskonyhteisöluonnetta puhuessaan opin ja tunnustuksen merkityksestä kirkon kaikessa työssä sekä jäsenyyden arvostamisesta. Sisäisen autonomiansa nojalla kirkolla on oikeus määritellä työssään toimivien kelpoisuusvaatimukset ja muita edellytyksiä. Uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian näkökulma ilmaistiin selvästi esimerkiksi, kun kirkolliskokous lisäsi konfirmaatiovaatimuksen kirkon jäsenyysvaatimuksen rinnalle. Yhteiskunnan perus- ja ihmisoikeuksien korostukset, erityisesti yhdenvertaisuuden perusoikeuden yhä lisääntyvä painoarvo voivat alkaa rajoittaa kirkon sisäistä autonomiaa ratkaistaessa henkilöille asetettavia vaatimuksia. Siksikin kirkon tulisi korostaa uskonnonvapautensa tarkoitusta ja merkitystä.

Kirkon opissa ja tunnustuksessa pysymisen velvollisuuteen liittyen kirkolliskokous käsiteli 2000-luvun alussa kysymystä, voiko rekisteröidyn parisuhteen solminut toimia kirkon työssä. Asiaa käsiteltäessä kirkolliskokouksessa painottui uskonyhteisönäkökulma yhtäältä kannanotoissa, joiden mukaan homoseksuaalisessa suhteessa eläminen on kristinuskon perinteessä ollut ongelmallista. Toisaalta korostettiin kristinuskon ihmiskäsitykseen kuuluvaa velvollisuutta hyväksyä ihminen ja kohdella ihmisiä yhdenvertaisesti. Ihmisen hyväksymisen ja yhdenvertaisuuden todettiin olevan myös perus- ja ihmisoikeuksia korostavan julkisyhteisön toimintaperiaatteiden mukaisia. Kirkon sisäisestä autonomiasta huolimatta kirkolliskokous piti erityisesti yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusoikeuden perusteella hankalana säätää kieltoa, jonka mukaan parisuhteensa rekisteröinyt ei voisi toimia kirkon työssä. Kannanottoaan kirkolliskokous perusteli kirkon julkisoikeudelliseen asemaan ja sen asettamiin rajoituksiin liittyvillä syillä. Voidaan päätellä, että kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus vapautti kirkolliskokouksen ottamasta sisällöllisesti kantaa kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvaan vaikeaan asiaan. Sen sijaan kirkolliskokous tyytyi esittämään kirkon uskonyhteisöluonteen mukaisia mutta asian hankaluuteen nähden selkeästi riittämättömiä keinoja ratkaista asiaan liittyvät vaikeat tilanteet. Kirkolliskokouksen piti tietää, ettei erittäin hankalaa asiaa voida ratkaista yksinomaan pastoraalisilla keskusteluilla ja luottamalla seurakuntien rekrytointitaitoihin. Lisäksi jo tuolloin kirkolliskokouksessa ennakoitiin, että asian jääminen epäselvään tilaan merkitsee kirkon julkisoikeudellisen aseman painotuksen lisääntymistä myöhemmissä vaiheissa, kun joudutaan ratkaisemaan yksittäisiä ongelmatilanteita. Ristiriidat päättyisivät yleisten viranomaisten ratkaistaviksi ja ne soveltaisivat

yleistä lainsäädäntöä, erityisesti koska kirkon lainsäädäntöä asiasta ei ole. Selvää oli myös se, että yhteiskunnassa yhä painavammiksi muuttuneet perus- ja ihmisoikeuskorostukset vaikuttaisivat kirkon mahdollisuuksiin päättää asiasta traditionsa ja sisäisen autonomiansa mukaisesti. Otaksuttiin, ettei eduskunta edes säätäisi kirkkolakiin edellä todettua rekisteröidyssä parisuhteessa olevan kirkon työssä toimimisen kieltoa, koska asiassa ei olisi poikkeussäännökseen tarvittavaa erityistä syytä säätää yhdenvertaisuuslaista poiketen. Tässä asiassa piispainkokous teki yksiselitteisenä pidettävän ratkaisun alle kymmenessä vuodessa kieltoa koskeneen edustaja-aloitteen tekemisestä. Tämän jälkeen asia ei enää päätynyt yhä uudestaan kirkon toimielinten käsiteltäväksi.

Kirkolliskokouksen **kirkkoturvakannanotoissa** oli Jumalan käskyjen noudattamisen, Kristukselta saamansa tehtävän täyttämisen ja vakaumuksensa puolesta taistelevan kirkon henki. Kirkon auttamisvelvollisuutta koskevissa ilmaisuissaan kirkolliskokous korosti kristillisen yhteisön tehtävää ja vastuuta. Tämä kuvaa kirkkoa nimenomaan uskonyhteisönä. Kirkkoturvaa käsitellessään kirkolliskokous toimi kirkon sisäisen autonomian mukaisesti ja oli toimissaan vahva ja itsevarma. Huomattavaa on, että kyse oli nimenomaan toiminnasta, ei ainoastaan kannanotoista tai päätöksistä. Tässä asiassa kirkon sisäinen autonomia ja julkisoikeudellinen asema edellyttivät samansuuntaisia toimenpiteitä. Kuitenkin kirkkoturvaa koskeneet kirkolliskokouksen ilmaisut olivat nimenomaan kristillisiä, kirkon uskonyhteisöluonnetta ja sisäistä autonomiaa painottavia. Niissä ei vedottu kirkon julkisoikeudelliseen asemaan eikä viitattu kirkon velvollisuuteen toteuttaa perus- ja ihmisoikeuksia. Uskonyhteisöluonteisesti kirkolliskokous korosti myös sitä, että piispojen kristillistä lähimmäisenrakkautta koskevat kannanotot voisivat muuttaa maahanmuuttoa koskevia asenteita yhteiskunnassa. Kyse oli kristillisen sanoman julistamisesta. Huomattavaa on myös se, että kirkolliskokouksessa voimakkaasti arvosteltiin julkisen vallan eräitä toimia ja laiminlyöntejä turvapaikanhakijoiden tilanteen järjestelyissä sekä yleisessä keskustelussa lisääntyntä maahanmuuttovastaisuutta. Kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian näkökulmasta voidaan todeta, että kirkolliskokouksen voimakas vetoaminen kristinuskon ydinasioihin sekä valtion viranomaisiin kohdistama vaativuus oli tutkimusaineistossa poikkeuksellista.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous piti selvänä, että **kirkon tärkein tehtävä on julistaa ja opettaa evankeliumia**. Erityisenä voidaan pitää tulevaisuusvaliokunnan huomattavaa kirkon ylipositiivisen oikeuden painotusta 2010-luvulla, kun se puhui kirkon oikeudesta ja velvollisuudesta julistaa Jumalan sanaa, kutsusta seurata Kristusta, lähetystehtävästä, Jumalan kansalleen antamasta siunauksesta sekä kirkon tehtävästä pyytää yhteiskunnalle Jumalan siunausta. Valiokunta vaati kirkkoa tehtävänsä mukaisesti julistamaan evankeliumia. Erityistä oli sekä ilmaisujen vahvuus että niiden esittäminen aikana, jolloin kirkolliskokouksenkin kannanotoissa painottuivat pikemminkin

yleiset yhteiskunnalliset seikat kuin suora kristillinen puhe. Juridiikan näkökulma on nähtävissä tulevaisuusvaliokunnan perustellessa, että uskonnollinen julistustyö ja uskonnon näkyminen yhteiskunnassa ovat myös ihmisoi-
keuksien erityisesti turvaamaa toimintaa ja että negatiivisen uskonnonvapau-
den suojaamiseen keskittyminen on uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuus-
den perusoikeuksien vastaista.

Kun kirkolliskokous käsitteli kirkon jäsenyyden ***edellyttämistä viran-
haltijoilta ja tietyissä tehtävissä toimivilta työntekijöiltä***, se painotti teologian näkökulmaa korostaessaan kirkon opin ja tunnustuksen mer-
kitystä. Juridiikan näkökulma oli nähtävissä kirkolliskokouksen enna-
koidessa, hyväksyisikö eduskunta kaikkien kirkon työssä toimivien jäsenyys-
vaatimusta. Jäsenyyskysymys liittyi kirkon virkamiesoikeudellisten säännös-
ten uudistamisen kokonaisuuteen, josta säätämiseen liittyi teologia vai juri-
diikka –pohdintaa myös sikäli, että yhtäältä ei pidetty asianmukaisena sitä,
että eräiden ongelmallisten yksityiskohtien vuoksi annettaisiin muun muassa
perustuslain kirkon toiminnalle asettamien vaatimusten kannalta välttämät-
tömän uudistuksen raueta. Toisaalta todettiin, että näissä yksityiskohdissa oli
kyse teologisesti olennaisista asioista, jotka tulisi valmistella perusteellisesti.
Tässä punninnassa kirkolliskokous painotti teologisia näkökohtia ja jätti esi-
tyksen raukeamaan. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että kirkon jäsenyys-
vaatimusta koskeneissa kirkolliskokouskäsittelyn eri vaiheissa tuotiin yhä
enemmän esiin julkisyhteisön ja juridiikan painotuksia, mutta päätöksissään
kirkolliskokous pitäytyi uskonyhteisön ja teologian painotuksissa.

Käsitellessään kirkon viranhaltijalta ja tietyissä tehtävissä toimivilta työn-
tekijöiltä edellytettyä pysymistä kirkon opissa ja tunnustuksessa kirkollisko-
kous painotti teologisia seikkoja: erityisesti viranhaltijoiden ja hengellistä
työtä tekevien työntekijöiden tulee sitoutua kirkon oppiin ja elämänmuotoon.
Teologinen tavoite oli selvä mutta juridinen toteutus epäselvä. Ensinnäkin
asian käsittelyissä todettiin, ettei pitäisi säätää sellaisia velvollisuuksia, joiden
arviointi on käytännössä jokseenkin mahdotonta. Toiseksi kirkolliskokous
pohti, tulisiko asiasta säätää kirkkolaissa vai riittääkö työlainsäädännön sään-
nös työntekijän lojaliteettivelvollisuudesta työnantajaa kohtaan. Kirkollisko-
kouksen täysistunto puolsi kirkkolaissa säätämistä, lakivaliokunta nojautu-
mista yleiseen lojaliteettivaatimukseen. Kolmas juridinen painotus koski sitä,
että kirkon opissa ja tunnustuksessa pysymisvaatimuksen toteuttaminen ra-
joittaa henkilön perusoikeuksia, joten asiasta säädettäessä tulee ottaa huomi-
oon yleiset perusoikeuksien rajoittamisedellytykset. Kirkon opissa ja tunnus-
tuksessa pysymisen velvollisuutta koskevaa säännöstä ei lisätty kirkkolakiin,
vaikka sellaisen säännöksen teologinen ja juridinen tarve oli ilmeinen.

Käsitellessään parisuhteensa rekisteröineen mahdollisuutta toimia kirkon
työssä kirkolliskokous totesi asian ongelmallisuuden kirkon perinteisen ope-
tuksen kannalta. Se ei kuitenkaan päätenyt säätämään asiaa koskevaa kieltoa
kirkkojärjestykseen. Voidaan havaita, että tässä kirkon sisäisen yhtenäisyyden
ja ulkoisen kuvan kannalta vaikeassa asiassa kirkolliskokous ei painottanut

teologiaa eikä juridiikkaa. Kirkolliskokouksen toimivaltuuksiin ja velvollisuuksiinkin kuuluu käyttää sekä teologiaa että juridiikkaa kirkon asianmukaisen toiminnan turvaamiseksi. Se kuitenkin siirsi työssään toimivan henkilön rekisteröityä parisuhdetta koskevien teologisten ja juridisten näkökohtien selvittämisen piispainkokouksen tehtäväksi.

Kirkkoturvaa koskeneissa kirkolliskokouksen kannanotoissa oli vahva kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian näkökulma. Puhe oli kultaisesta säännöstä, kristittyjen velvollisuudesta auttaa hädänalaisia, Kristuksen muukalaisuudesta, viimeisestä tuomiosta sekä Paavalin radikaalin kristillisyyden seuraamisesta. Kirkolliskokouksessa painotettiin kirkon velvollisuutta toimia Jumalan käskyn mukaan. Tämä velvollisuus korostui, kun kirkkoa paikoin arvosteltiin voimakkaasti turvapaikanhakijoiden auttamisesta. Kirkko joutui puolustamaan perussanomaansa ja uskonnonvapauttaan. Sen sijaan kirkolliskokous ei pitänyt positiivista oikeutta ja juridiikkaa välttämättä riittävinä turvaamaan hädässä olevien ihmisten inhimillinen kohtelu. Kirkolliskokouksessa todettiin muun muassa, että pelkkä lain noudattaminen ei riitä varmistamaan, että ratkaisu on oikeudenmukainen.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kirkolliskokouksen ilmaisemat näkemykset kirkon tehtävästä **julistaa ja opettaa evankeliumia** turvaavat kirkon perinnettä, mutta ovat silti paikoin olleet dynaamisia. Erityisen dynaamisia olivat kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunnan kannanotot 2010-luvulla, kun se vaati kirkkoa hoitamaan julistustehtävänsä ja vastaamaan maallistuneen yhteiskunnan kirkolle asettamiin haasteisiin juuri sanomansa vahvalla esiin tuomisella. Se, että valiokunta nimenomaisesti totesi perus- ja ihmisoikeuksien painottamisen olevan kirkon toimintaa vaikeuttavaa, vaikutti erityisen dynaamiselta, kun näiden oikeuksien korostus näytti kirkolliskokouksenkin kannanotoissa nousseen jossakin määrin perinteistä kristillistä puhetta voimakkaammaksi.

Kirkon opissa ja tunnustuksessa pysymiseen liittyen kirkolliskokous ilmaisi kirkon perinteisen kannan suhtautumisesta homoseksuaalisiin suhteisiin. Se ei pitänyt tätä kantaa kuitenkaan niin painavana, että se olisi ehdottanut kirkkolakiin tai säättänyt kirkkojärjestykseen kiellon, jonka mukaan rekisteröidyn parisuhteen solminut ei voi toimia kirkon työssä. Sen sijaan kirkolliskokous kävi läpi, millä keinoilla voidaan turvata sekä kirkon opin mukainen toiminta että yksilön oikeudet. Se luotti muun muassa piispalliseen kaitsentaan, vaikka tiesi, että kysymys on kirkon sisäisesti hyvin vaikea. Lähestymistapaa voidaan pitää pysähtyneisyyttä osoittavana. Kirkolliskokous ei varsinaisesti ottanut kantaa itse asiaan, vaan siirsi asian selvittämisen piispainkokouksen tehtäväksi. Piispainkokoukselta meni selonteon laatimiseen useita vuosia. Asiaan liittyneet menettelytavat olivat staattiset.

Kirkkoturvaa koskeneissa kannanotoissaan kirkolliskokous korosti voimakkaasti kristinuskon perustaa ja perusasioita. Kirkolliskokouksen toiminta oli kuitenkin nimenomaan dynaamista. Se oli valmis esittämään vahvoja näkemyksiä, jotka osittain herättivät myös voimakasta vastustusta yhteiskunnassa ja kirkon sisälläkin. Kirkolliskokouksen kannanotoissa on nähtävissä

myös usko, että kirkolla on mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan asenneilma-
piiriin ja maassa harjoitettuun turvapaikkapolitiikkaan. Tämä voidaan nähdä
dynaamisuuksena. Tämä on tutkimuksen kannalta tärkeä yksityiskohta – kris-
tinuskon perustassa pysyminen ja evankeliumin julistaminen ovat dynaami-
suutta. Tärkeää ja tutkimusaineistossa harvinaista oli myös kirkolliskokouk-
sen ja erityisesti piispojen omaksuma taisteluasenne. Yhteiskuntaan vaikutta-
misen kannanotoissa korostettiin nimenomaan piispojen ilmaisemien näke-
mysten merkitystä. Tässä on nähtävissä kirkon viran ja yleisen pappeuden vä-
linen painotusero: käytännön avun ja tuen järjestämisessä maallikoilla oli kes-
keinen asema kirkon työntekijöiden rinnalla, mutta asenteisiin ja turvapaik-
kapolitiikan sisältöön liittyneissä vaikuttamistavoitteissa luotettiin ennen
muuta piispojen kannanottojen painoarvoon. Tätä asetelmaa voidaan pitää
staattisena. Tosin tämä menettely on nähtävissä myös dynaamisena kirkon
johtamisena.

4.3 VALA, LUPAUS JA VAKUUTUS⁴⁷¹

4.3.1 PAPPISVALA JA PAPPISLUPAUS

Pappisvalaa ja pappislupausta koskeva säädöserusta

Papiksi vihittävä antaa kirkkojärjestyksen 5 luvun 6 §:ssä säädetyn pappislu-
pauksen, jossa hän Jumalan edessä ilmaisee muun muassa tahdonsa pysyä Ju-
malan pyhässä sanassa ja siihen perustuvassa kirkon tunnustuksessa sekä
noudattaa kirkon lakia ja järjestystä. Piispa antaa vastaavanlaisen, kirkkojär-
jestyksen 18 luvun 3 §:ssä säädetyn lupauksen, johon sisältyy myös hiippakun-
tansa sananpalvelijoiden ja seurakuntalaisten kaitsennan tehtävä. Molem-
missa lupauksissa virkaan vihittävä pyytää Jumalan apua lupauksen täyttämi-
sessä.⁴⁷² Kirkkolain 5 luvun 3 §:ssä säädetään papille määrättävistä seuraa-

⁴⁷¹ Valaa, lupausta ja vakuutusta koskevasta tutkimuksen osasta on julkaistu lyhyt artikkeli Teolo-
gia.fi-sivustolla toukokuussa 2020, Hartoneva 2020.

⁴⁷² KJ 5 luvun 6 §:ssä säädetty pappislupaus kuuluu: ”Minä N.N. lupaan kaikkietävän Jumalan
edessä, että toimittaessani pappisvirkaa, jonka olen valmis ottamaan vastaan, tahdon pysyä Jumalan
pyhässä sanassa ja siihen perustuvassa evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuksessa. En julkisesti julista
tai levitä enkä salaisesti edistä tai suosi sitä vastaan sotivia oppeja. Tahdon myös oikein julistaa Jumalan
sanaa ja jakaa pyhiä sakramentteja Kristuksen asetuksen mukaan. Tahdon noudattaa kirkon lakia ja jär-
jestystä sekä palvella alttiisti seurakuntaa ja sanankuulijoita. Kaikkea tätä tahdon noudattaa niin, että
voin vastata siitä Jumalan ja ihmisten edessä. Tähän Jumala minua auttakoon”. Vastaavasti vihittävä
piispa antaa KJ 18 luvun 3 §:ssä säädetyn lupauksen: ”Minä N.N. lupaan kaikkivaltiaan ja kaikkietävän
Jumalan edessä, että minä, toimittaessani N:n hiippakunnassa piispan virkaa, jonka nyt olen valmis ot-
tamaan vastaan, tahdon pysyä Jumalan pyhässä, puhtaassa sanassa ja siihen perustuvassa evankelis-

muksista, jos hän ei ole pysynyt kirkon tunnustuksessa, toimii vastoin pappisviran velvollisuuksia ja pappislupausta tai laiminlyö niitä taikka käyttäytyy papille sopimattomalla tavalla. Kyseeseen voi tulla kirjallinen varoitus, pappisvirasta pidättäminen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi kuukaudeksi tai pappisviran menettäminen.

Pappisvalaa ja pappislupausta koskevat kirkolliskokouksen kannanotot

Ylimmät laillisuusvalvojat eivät ole ottaneet kantaa pappisvalaan eivätkä pappislupaukseen.

Vuoden 1968 kirkolliskokous käsitteli Porvoon hiippakunnan pappeinkokouksen aloitetta piispan- ja pappisvalan poistamiseksi. Aloitetta perusteltiin valan painostusluonteella sekä pappisvihkimyksessä annettavien lupausten ja pappisvalan päällekkäisyydellä.⁴⁷³ Kirkolliskokouksen siviilivaliokunnan mukaan pappisvalalla korostetaan kirkon tunnustusluonnetta. Valaa ei voida pitää papistoa painostavana, sillä virkaan tullessaan pappi päättää, voiko hän yhtyä kirkon tunnustuspohjaan ja noudattaa kirkkolakia. Vala muistuttaa pappia siitä, ettei hän virantoimituksessaan eikä opetuksessaan saa toimia yksityisten mielipiteidensä mukaisesti. Valiokunta toi esiin ajan papistolle aiheuttamat paineet ja piti virkavalaa pappien itsensä kannalta tarpeellisenä – valan antaminen vahvistaa pappia työssään. Lisäksi vala pitää yllä viran pyhyyttä sekä luottamusta kirkon pappeihin. Valiokunta vetosi vielä siihen, ettei kirkolliskokous kirkon sisäisessä asiassa muuttaisi kristillisenä pitämänsä valan käyttöä. Jos kirkolliskokous ei olisi valakannanotoissaan johdonmukainen, valan merkitys yhteiskunnassa heikkenisi entisestään.⁴⁷⁴ Kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyssä valan poistamista perusteltiin Jeesuksen kiellolla vannon vala. Lisäksi jo ordinaatiossa annettaviin lupauksiin sisältyy sitoumus noudattaa kirkon oppia ja tunnustusta. Pidettiin nöyryyttävänä, jos kirkon virran vastaan ottavan ihmisen sanaan ei luoteta.⁴⁷⁵ Valan säilyttämistä perustel-

luterilaisen kirkon tunnustuksessa. Tahdon myös tehdä parhaani, että kaikki muutkin, sekä sananpalvelijat että sanankuulijat hiippakunnassani niissä pysyisivät ja niiden mukaan eläisivät. Niin tehdessäni tahdon asettaa itselleni ohjeeksi Pyhän Raamatun opetukset oikean seurakunnan kaitsijan virasta ja velvollisuuksista. Tahdon huolehtia siitä, että minulle uskotussa hiippakunnassa Jumalan sanaa puhtaasti julistetaan ja sakramentteja oikein Kristuksen asetuksen mukaisesti jaetaan. Tahdon vihkiä ja asettaa virkaan pappeja, jotka havaitaan siihen kelpoilliseksi. Tahdon myös edistää maan rauhaa sekä kuuliaisuutta laillista esivaltaa kohtaan, noudattaa kaikessa kirkon lakia ja järjestystä ja vakavasti kehottaa ja velvoittaa hiippakunnan pappeja samoin tekemään. Kaiken tämän minä tahdon rehellisesti tehdä, niin että voin siitä vastata Jumalan ja ihmisten edessä. Tähän auttakoon minua Jumala.”

⁴⁷³ Porvoon hpk:n pappeinkokouksen aloite n:o IV:41.

⁴⁷⁴ Siviili-vk:n mietintö n:o 15/1968, 1–2.

⁴⁷⁵ Ed. Nyman, v. 1968 kk, 24.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 241–242.

tiin siviilivaliokunnan toteamilla perusteilla sekä sillä, että Raamatussa tunnetaan Jumalalle osoitettu pyyntö saada apua tehtävän suorittamiseen.⁴⁷⁶ Siviilivaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.⁴⁷⁷

Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokous teki vuoden 1973 kirkolliskoukulle uuden aloitteen pappisvalan poistamisesta ja vetosi edelleen pappisvihkimyksessä annettavien lupausten ja pappisvalan päällekkäisyyteen: jo lupausten antamisella papiksi vihittävä lupaa julistustyössään pysyä kristillisessä uskossa.⁴⁷⁸ Kirkolliskokouksen siviilivaliokunta totesi, että lupausten ja valan antaminen merkitsevät teologisesti samaa, mutta lupaukset kuuluvat ensisijaisesti liturgiaan, kun taas pappisvala korostaa kirkon tunnustuksellisuutta.⁴⁷⁹ Asian täysistuntokäsittelyssä tuotiin edelleen esiin valan poistamista puoltavina perusteluina lupauksen kaksinkertaisuus sekä papin ja kirkon välisen luottamuksen olemassaolo ilman valaakin.⁴⁸⁰ Valan säilyttämistä perusteltiin sillä, että valassa tulevat esiin kirkon tunnustuksen keskeiset kohdat. Lisäksi kirkon ollessa vaikeassa vaiheessa tarvitaan valan tuomaa vahvistusta. Kirkon ei myöskään pidä näyttää tietä valan poistamisessa.⁴⁸¹ Siviilivaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.⁴⁸²

Kevään 1988 kirkolliskokous käsitteli papiksi vihittävän uskollisuuden- ja kuuliaisuudenvalan poistamista⁴⁸³. Tämä vala liittyi papin suorittamiin julkisen vallan käytön tehtäviin. Valtion uudessa virkamieslainsäädännössä virkavalan tai virkavakuutuksen antaminen rajattiin eräisiin korkeassa asemassa oleviin virkamiesryhmiin. Papinvirka ei kuulunut niihin. Kirkolliskokous

⁴⁷⁶ Ed. Ranta, ed. Nikolainen ja piispa Alaja, v. 1968 kk, 24.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 242–245. Piispa Alaja korosti kirkolliskokouksen vastuuta olla johdonmukainen valakannanotoissaan. Valan teologiaa oli selvitetty eikä havaittu ongelmaa valan tekemisessä. Kirkon ei pidä olla heikentämässä valan merkitystä yhteiskunnassa. (V. 1968 kk, 24.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 245.)

⁴⁷⁷ V. 1968 kk, 24.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 245–246.

⁴⁷⁸ Porvoon hpk:n hpk-kokouksen aloite n:o VI:13.

⁴⁷⁹ Siviili-vk:n mietintö n:o 12/1973, 1–2. Siviilivaliokunta totesi, kuten vuonna 1968, että valan poistaminen heikentäisi viran pyhyyttä ja heikentäisi luottamusta kirkon pappeihin. Kirkon ei myöskään tulisi näyttää esimerkkiä velvollisuuksien täyttämistä vahvistavien valojen poistamisessa.

⁴⁸⁰ Ed. Th. Eriksson ja piispa Vikström, v. 1973 kk, 24.10.1973 kello 18, 8.-kohta, 330–333.

⁴⁸¹ Piispa Kansanaho, piispa Kares ja kenttäpiispa Massa, v. 1973 kk, 24.10.1973 kello 18, 8.-kohta, 330–332. Piispa Kansanaho totesi, että valassa esitetään kirkkomme tunnustuksen keskeiset osat, jotka eivät tule yhtä selvästi esille pappislupausten muissa osissa. Piispa Kares viittasi kirkon käsillä olleeseen kriisitilaan. Siinä vaiheessa ei pitäisi luopua valasta. Hän totesi valan pappia tukevan merkityksen. Piispa J. Vikströmin mielestä papiksi vihittävän antaman uskontunnustuksen ja lupauksen pitäisi riittää. Kirkon työntekijöiden lojaalisuuden tulisi rakentua vapaasti annetuille lupauksille, ei velvoitettuna annettuun valaan. (V. 1973 kk, 24.10.1973 kello 18, 8.-kohta, 331–333.)

⁴⁸² V. 1973 kk, 24.10.1973 kello 18, 8.-kohta, 333.

⁴⁸³ Kh:n esitys n:o 2/1988.

poisti uskollisuuden- ja kuuliaisuudenvalan vannomisvelvollisuuden. Papiksi vihittävän antama pappisvala säilytettiin.⁴⁸⁴

Keväällä 1991 kirkolliskokouksen kirkkolain uudistamisvaliokunta käsitteli pappisvalan korvaamista lupauksella⁴⁸⁵. Valiokunnan mukaan, koska yhteiskunta ei enää vaadi, että pappisvirkaan vihittävä antaa valan, ei kirkollakaan ole aihetta vaatia sitä. Valiokunta piti perusteltuna, että papiksi vihittävä nimenomaisesti lupaa olla uskollinen kirkon tunnustukselle ja järjestykselle. Lupaustukee pappia viranhoidossaan sekä antaa kirkolle ja sen jäsenille oikeuden edellyttää, että pappi täyttää ne velvollisuudet, joihin hän on sitoutunut eikä käytä asemaansa ja pappisvirassa saamiaan oikeuksia väärin. Samoilla perusteilla valiokunta ehdotti piispanvalan korvaamista lupauksella.⁴⁸⁶ Kirkolliskokous hyväksyi uuden kirkkolain syksyllä 1991. Pappisvala ja piispanvala korvattiin pappislupauksella.⁴⁸⁷

4.3.2 VIRKAVALA JA –VAKUUTUS

Virkavalaa ja –vakuutusta koskeva säädösperusta

Uskonnonvapauslain 5 §:n mukaan: ”Joka lain tai asetuksen nojalla on velvollinen vannomaan valan tai antamaan vakuutuksen kunnian ja omantunnon kautta, voi uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisesta riippumatta valintansa mukaan joko vannota valan tai antaa vakuutuksen. Vakuutus annetaan aina, jos se on säädetty velvoittautumisen ainoaksi muodoksi. Edellä 1 momentissa säädetyllä tavalla menetellään myös silloin, kun todistajaa, asiantuntijaa tai

⁴⁸⁴ Laki-vk:n mietintö n:o 1/1988; kevään 1988 kk, 61 §, 96–97; kevään 1988 kk, 71 §, 107.

⁴⁸⁵ Kirkkolain uudistamisvaliokunta käsitteli kirkkolain uudistamiskomitean mietintöä. Komitea ehdotti, ettei papilta enää edellytettäisi virkavalaa. Vala on virkavelvollisuuksien juhlamuotoinen korostus eikä se sellaisenaan velvoita muuhun kuin mihin asianomainen on muutoinkin virassaan velvoitettu. Lisäksi tulisi harkita sitä, että luovuttaisiin ordinaation yhteydessä annettavasta erityisestä pappisvalasta, joka on alun perin valtiovallan käyttöön ottama. Jos pappisvala säilytettäisiin, komitea ehdotti sen huomattavaa lyhentämistä. (KL:n uudistamiskomitean mietintö, kirja 2, 181.)

⁴⁸⁶ KL:n uudistamis-vk:n mietintö n:o 1/1991, 53–54, 59. Piispainkokous puolsi pappisvalan ja piispanvalan muuttamista lupaukseksi. Vala oli alun perin yhteiskunnallinen toimi eikä se perustu ordinaation teologiaan. (Pk:n lausunto n:o 2/1991.) Pohjola toteaa, että pappisvalan merkitys heikentyi huomattavasti vuosien 1963 ja 1984 papiksi vihkimisen kaavoissa, kun tehtiin mahdolliseksi antaa vala muusakin yhteydessä kuin vihkimisessä. Tilanne muuttui edelleen, kun vuoden 2003 kaavassa pappislupausta ei edes otettu vihkimiskaavaan, vaan kaavan rubriikissa ainoastaan todetaan, että pappislupausta voidaan liittää lupausten yhteyteen ja se voidaan antaa muuallakin kuin vihkimistilanteessa. Pohjolan mukaan käytäntö on ollut se, että lupausta annetaan erillään vihkimyksestä. Sitä pidetään ainoastaan vihittävän ja tuomiokapitulin välisenä juridisena toimena. Kuitenkin hengellinen vihkimys ja oikeudellinen lupausta olisi Pohjolan mukaan syytä pitää yhdessä. (Pohjola 2014, 137–138, 203–204.)

⁴⁸⁷ Syksyn 1991 kk, 29 §, 270–271.

muuta henkilöä voidaan lain tai asetuksen nojalla kuulla tai kuulustella valallisesti.” Säännöksen esitöissä todetaan, että vala vannotaan vetoamalla Jumalaan. Vakuutuksessa vedotaan kunniaan ja omaantuntoon. Vakuutus on neutraali suhteessa henkilön uskonnolliseen vakaumukseen. Valan ja vakuutuksen tarkoituksena on vahvistaa totuudessa pysymisen velvollisuutta ja korostaa yksilön vastuuta tehtäviensä hoitamisessa. Valaa tai vakuutusta kunnian ja omantunnon kautta käytetään julkisen vallan tarpeisiin.⁴⁸⁸

Vuonna 2015 uudistettiin tuomioistuimissa tapahtuvaa todistelua koskeva lainsäädäntö. Uudistuksessa luovuttiin todistajan ja asiantuntijan valasta. Kaikki antavat todistelutilanteissa vakuutuksen kunnian ja omantunnon kautta.⁴⁸⁹ Tuomarinvala poistettiin vuoden 2017 alusta lukien. Uskonnollisesta valasta luopumista perusteltiin sillä, että tuomarin tehtävä on maallinen.⁴⁹⁰

Virkavalaa ja –vakuutusta koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Vuoden 1965 kirkolliskokous antoi lausunnon valtioneuvostolle sotilasvalan, virkavalan ja tuomarinvalan muutosehdotuksista. Kirkolliskokous totesi, että kirkon tunnustuksen mukaan kristityillä on oikeus vannoa vala, jos esivalta sitä vaatii totuuden selvittämiseksi. Valat, jotka edistävät totuuden ilmituloa ja vahvistavat ihmistä kutsumuksessaan, ovat hyväksyttäviä. Kirkolliskokous myönsi, että valasta oli epäselviä käsityksiä, joten kirkon tulisi tehostaa valaa koskevaa opetustaan. Kirkolliskokouksen mukaan virkavalaa käytettiin laajasti ja se hämärsi käsitystä valan arvosta ja merkityksestä. Valaa tulisi vaatia lähinnä vain niiltä, jotka käyttävät julkista valtaa. Myös kirkon jäsenillä tulisi olla oikeus antaa valan sijasta juhlallinen vakuutus. Kirkolliskokous totesi vielä, ettei tuomarinvalan kaavasta pidä poistaa ilmausta tuomitsemisesta Jumalan lain mukaan eikä toivomusta, että Jumala auttaisi tuomaria täyttämään

⁴⁸⁸ HE 170/2002 vp, 13–14, 38–39. Uskonnonvapauslakia säädettäessä eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi, että valaa ja vakuutusta käytetään julkisen vallan tarpeisiin tilanteissa, joissa on välttämätöntä korostaa tehtävän hoitamiseen liittyviä periaatteita tai vakuuttua annetun tiedon oikeellisuudesta. Julkisen vallan tulee suhtautua lupautumisen muotoon uskonnollisesti neutraalisti. (PeVM 10/2002 vp, 6.)

⁴⁸⁹ Laki oikeudenkäymiskaaren 17 luvun muuttamisesta 732/2015. Muutosta perusteltiin kuultavien yhdenmukaisella kohtelulla sekä uskonnon ja omantunnon vapauden mukaisilla syillä, kuten ajatuksella moniarvoisesta ja suvaitsevaisesta yhteiskunnasta. Lisäksi todettiin, että muuhun kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluva henkilö ei välttämättä ymmärrä, mitä jumalaa valassa tarkoitetaan, varsinkin jos oikeussalissa on Raamattu. Valan ja vakuutuksen välillä tehtävä valinta ei välttämättä ole aito valintatilanne, jos vala ymmärretään painoarvoltaan vakuutusta merkityksellisemmäksi. Yksinomaan vakuutuksen käyttäminen on myös menettelyn joutuisuuden kannalta eduksi. (HE 46/2014 vp, 35–36.)

⁴⁹⁰ Tuomioistuinlain (673/2016) 1 luvun 7 §; HE 7/2016 vp, 69.

tehtävänsä. Nämä kristillisen etiikan periaatteet tulisi säilyttää yhteiskunnassa täydessä laajuudessaan.⁴⁹¹

Vuoden 1968 kirkolliskokous käsitteli laajennetun piispainkokouksen asettaman kirkko ja valtio –komitean osamietintöä, myös sen valaa koskeneita ehdotuksia. Kirkolliskokouksen mukaan jokaisella, jonka uskonnolliseen vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnon syyt estävät tekemästä valaa, tulisi olla oikeus antaa valan sijasta vakuutus. Kuitenkin uskonnollisen yhdyskunnan palvelukseen tulevan henkilön valantekovelvollisuus säilytettäisiin. Lisäksi kirkolliskokous pyysi valtioneuvostoa asettamaan komitean selvittämään valantekoon velvollisten määrän pienentämistä valan arvoa ja luonnetta vastaavaksi sekä eri valojen sisällön ja muodon yhdenmukaistamista.⁴⁹²

Parlamentaarinen kirkko ja valtio –komitea korosti mietinnössään vuonna 1977 sitä, että vala on olemassa valtion tarpeita varten. Se on yhteiskunnallinen, ei uskonnollinen instituutio. Kun valtio vaatii henkilöltä valaa, se edellyttää häneltä uskonnollista tunnustustoimea, josta ei voi kieltäytyä. Valinnainen vala tai vakuutus –järjestelmä olisi sekava. Selkein ja valtion uskonnollisen sitoutumattomuuden kannalta paras ratkaisu olisi korvata vala kokonaan vakuutuksella. Komitean mukaan kunnian ja omantunnon kautta lupaamisella on uskovalle henkilölle myös uskonnollinen sisältö. Komitea ehdotti valan poistamista.⁴⁹³ Kirkolliskokous antoi mietinnöstä lausuntonsa vuonna 1979 ja totesi, että vala on yhteiskunnallinen ja valtion päätettävä asia. Se ei vastustanut uskonnollisen valan käyttöä, jos valtio pitää sitä tarpeellisena. Kirkolliskokous ei puoltanut komitean ehdotusta, että uskonnollinen vala poistettaisiin kokonaan. Valojen määrää voitaisiin kuitenkin rajoittaa, esimerkiksi niin, että säilytettäisiin vain tuomarin ja todistajan vala. Kirkolliskokouksen mukaan sen tulisi edelleen saada antaa lausuntonsa valan kaavoja muutettaessa, sillä kaavat eivät saa olla vastoin kirkon oppia ja etiikkaa. Kirkolliskokous korosti sitä, että kirkon jäsenellä tulisi olla mahdollisuus antaa vakuutus, jos omantunnon syyt estävät valan vannomisen.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Siviili-vk:n mietintö n:o 1/1965, 1–2 ; v. 1965 kk, 7.10.1965 kello 18, 1.-kohta, 24–26. Siviili-vk:n mietintöön sisältyi valiokunnan jäsen Nymanin eriävä mielipide, jossa hän totesi, että valaa vaatiessaan valtio teettää henkilöllä uskonnollisen tunnustustoimen. Tässä uskonnolliseen puolueettomuuteen pyrkivä valtio tulee vieraalle alueelle ja käyttää väärin yksilön uskonnollista katsomusta. (Siviili-vk:n mietintö n:o 1/1965, 1–2.)

⁴⁹² Siviili-vk:n mietintö n:o 16/1968; v. 1968 kk, 28.10.1968 kello 11, 4.-kohta, 335–338.

⁴⁹³ Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977, 219–229. Komitean mukaan valan tarkoituksena on luoda luotettavuutta ja siksi vedotaan yksilön korkeimpina pitämiin arvoihin. Komitea totesi, että kirkon oppi hyväksyy valan vannomisen. Komitean työskentelyn aikaan voimassa olleen, vuoden 1922 uskonnonvapauslain mukaan kirkon jäsenellä oli velvollisuus antaa uskonnollinen vala.

⁴⁹⁴ Lausunto kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä, 1979, 29–30. Lakivaliokunnan kannanotto komitean valaehdotukseen oli jyrkempi kuin mihin kirkolliskokous päätyi. Se olisi tuonut lausunnossa selkeästi esiin kirkon myönteisen suhtautumisen valaan. (Laki-vk:n lausunto n:o 2/1979, 12.)

Syksyn 2014 kirkolliskokous käsitteli kirkkohallituksen esitystä kirkkolain hallintomenettelysäännösten uudistamiseksi. Kyse oli muun muassa tuomio-kapituleissa järjestettävistä todistajien ja asiantuntijoiden kuulemisista valan tai vakuutuksen nojalla. Oikeudenkäymiskaaresta (4/1734), hallintolainkäyt-tölaista (586/1996) ja hallintolaista oltiin poistamassa kuulemismahdollisuus valan nojalla. Suullisessa kuulemisessa käytettäisiin ainoastaan vakuutusta kunnian ja omantunnon kautta, koska tämä olisi kuultavien yhdenmukaisen kohtelun, uskonnon ja omantunnon vapauden sekä yhteiskunnan suvaitsevai-suuden ja moniarvoisuuden mukaista. Muutos olisi myös Euroopan ihmisoi-keustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaista, jotta henkilön ei tarvitse näissä yhteyksissä ilmaista vakaumustaan⁴⁹⁵ eikä sitä pitäisi voida päätellä hä-nen toiminnastaan⁴⁹⁶ ja jotta valtio toimisi puolueettomasti suhteessa eri us-konnollisiin yhdyskuntiin⁴⁹⁷. Kirkkohallitus ehdotti kirkkolain todistelusaän-nösten kumoamista, koska olisi tarkoituksenmukaista, että ne olisivat eri hal-linnonaloilla yhteneväiset. Yleisen lainsäädännön säännökset olisivat myös kirkon hallinnossa riittävät.⁴⁹⁸ Kirkkohallituksen esityksen mukaisesti kirkol-liskokous ehdotti kirkkolain muutosta niin, että kirkkolaista kumotaan erityi-nen tuomiokapitulia koskeva todistelusaännös ja että asiassa sovelletaan yleistä lainsäädäntöä.⁴⁹⁹

Tutkimusjakson lopussa oikeuskansleri ja apulaisoikeuskansleri ottivat kantaa ministerinvalaan. Vuonna 2017 apulaisoikeuskansleri kiinnitti huo-miota siihen, että ministerit vanhoivat asetuksen tasolla säädetyn tuomarin-valan, vaikka lainsäädäntö oli vuoden 2017 alusta lukien muuttunut niin, että tuomarit eivät enää vanho valaa, vaan antavat tuomarinvakuutuksen. Apulais-oikeuskansleri totesi, että ministerinvalaa koskeva säädöspohja oli epäselvä. Hän totesi myös, että tuomarinvalan ja –vakuutuksen välinen ero oli menet-telyn muodossa, mutta asialla oli myös periaatteellinen merkitys sekä julkisen vallan että yksilön kannalta. Apulaisoikeuskanslerin mukaan uudessa tilan-teessa olisi perusteltua siirtä ministereidenkin osalta yksinomaan tuomarin-vakuutuksen antamiseen. Hän edellytti valtioneuvoston kanslian ilmoittavan, mihin toimenpiteisiin asiassa on ryhdytty.⁵⁰⁰

Vuonna 2018 valtioneuvoston kanslia valmisti hallituksen esitysluonnok-sen valtioneuvostosta annetun lain muuttamisesta siten, että ministerin olisi ennen tehtävään ryhtymistään vannottava ministerinvala tai annettava minis-terinvakuutus. Valtioneuvoston kanslialle antamassaan lausunnossa oikeus-kansleri totesi, että uskonnon ja omantunnon vapaus koskee myös ministe-reitä. Valtioneuvosto käyttää maallista hallitusvaltaa. Siten sillä on velvolli-

⁴⁹⁵ Esim. EIT-ratkaisu Dimitras ym. v. Kreikka, 3.6.2010.

⁴⁹⁶ Esim. EIT-ratkaisu Alexandridis v. Kreikka, 21.2.2008.

⁴⁹⁷ Esim. EIT-ratkaisu Metropolitan Church of Bessarabia ym. v. Moldova, 13.12.2001.

⁴⁹⁸ Kh:n esitys n:o 10/2014, 5–12.

⁴⁹⁹ Laki-vk:n mietintö n:o 2/2015, 1–4; kevään 2015 kk, 25 §, 152; kevään 2015 kk, 36 §, 173–174.

⁵⁰⁰ OKV, dnrot 1107/1/2017 ja 1152/1/2017, 11.7.2017.

suus edistää yhdenvertaisuuden toteutumista. Tämän velvollisuuden täyttämisen uskottavuus edellyttää, että hallitusvaltaa käyttävät ministerit eivät uskonnonvapaudesta huolimatta korostetusti esiinny jonkin uskonnon tai vakaumuksen edustajina. Oikeuskanslerin mukaan perustuslain ja muun lainsäädännön perusteella olisi mahdollista, että ministereille säädettäisiin mahdollisuus vannoa uskonnollinen ministerin vala. Kuitenkin perustuslain ja muun lainsäädännön nojalla olisi perusteltua, että ministerin ainoa velvoitautumisen muoto olisi vakuutus.⁵⁰¹

Oikeuskanslerin edellä todetusta kannanotosta huolimatta hallitus antoi vuonna 2018 eduskunnalle esityksen valtioneuvostosta annetun lain muuttamiseksi siten, että lakiin lisättäisiin säännös ministerin valasta ja vakuutuksesta. Esityksessä luonnehdittiin ministerin valan vannomista tai vakuutuksen antamista siten, että se on historiallinen ja juhlallinen toimitus, joka ei sellaisenaan luo oikeusvaikutuksia tai vastuuta. Silti nämä toimet ovat omiaan vahvistamaan sitoutumista ministerin tehtävään. Kyse on myös uskonnonvapauden positiivisesta ulottuvuudesta eli henkilön oikeudesta ilmaista vakaumuksensa sekä negatiivisesta uskonnonvapaudesta eli oikeudesta olla osallistumatta uskonnonharjoitukseen. Esityksessä todettiin, ettei valan antamista ollut pidetty ongelmallisena ja että Jumalan mainitseminen tietyissä tilanteissa on osa suomalaista perinnettä. Esityksen mukaan valtioneuvoston uusi jäsen valintansa mukaan joko vannoo valan tai antaisi vakuutuksen ennen tehtävänsä ryhtymistä. Asiasta lailla säätämistä perusteltiin sillä, että koska valan vannomisessa tai vakuutuksen antamisessa on kyse henkilön velvollisuudesta, perustuslaki edellyttää asiasta säätämistä lain tasolla.⁵⁰²

Edellä todettua hallituksen esitystä eduskunnassa käsiteltäessä oikeuskansleri antoi perustuslakivaliokunnalle lausuntonsa, jossa hän totesi aikaisemmin esittämiensä seikkojen lisäksi, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on ratkaisukäytännössään korostanut valtion velvollisuutta suhtautua neutraalisti ja tasapuolisesti erilaisiin vakaumuksiin. Hän vetosi myös siihen, että tasavallan presidentti sekä eduskunnan puhemies antavat juhlallisen

⁵⁰¹ OKV, dnro 19/20/2018, 9.4.2018.

⁵⁰² HE 84/2018 vp. Hallituksen esityksessä todettiin, että asiasta säätäminen nähtiin tarpeelliseksi, koska ministerin tehtävään ryhtymiseen liittynyt tuomarivala oli lakkautettu vuoden 2017 alusta lukien. Lisäksi tuomioistuinlain 7 §:n sisältämä tuomarinvakuutuksen kaava on kirjoitettu tuomiovaltaa käyttäviä henkilöitä varten. Valtioneuvosto ja ministerit puolestaan käyttävät perustuslain 3 §:n 2 momentin mukaan hallitusvaltaa. Voimassa olleessa tilanteessa uusi ministeri ei voinut valita, että vannoo tuomarinvalan, vaan oli velvoitettu antamaan tuomarinvakuutuksen. Esityksessä todettiin, ettei valan tai vakuutuksen valintatilanteissa ole korostettu kenenkään vakaumusta. Lisäksi todettiin, että vala oli ollut huomattavasti yleisempi velvoittautumisen muoto kuin vakuutus. Hallitus esitti, että ministerin valintamahdollisuus valan tai vakuutuksen välillä säilytettäisiin. Ministeriltä ei tiedusteltaisi valintansa perusteita.

vakuutuksen. Ylimpien valtioelinten käyttämät juhlamuotoisen velvoittautumisen muodot voisivat olla samat.⁵⁰³ Hallituksen esitys raukesi huhtikuussa 2019 perustuslain 49 §:n 1 momentin nojalla, kun eduskunta lopetti työnsä.⁵⁰⁴

4.3.3 PAPPISVALAA JA PAPPISLUPAUSTA SEKÄ VIRKAVALAA JA –VAKUUTUSTA KOSKEVAN TUTKIMUSAINEISTON ARVIOINTI

Kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus. *Pappisvalalla ja pappislupauksella* kirkko on pyrkinyt ja pyrkii turvaamaan sanan ja sakramenttien tehtävässä toimivien pappisviran haltijoiden pysymisen kirkon tunnustuksessa ja kirkon järjestyksessä. Kyse on kirkon uskonyhteisöluonteeseen ja sisäiseen autonomiaan kuuluvasta asiasta. Tätä näkökulmaa ja erityisesti valan merkitystä korostettiin kirkolliskokouksessa varsinkin tutkimusjakson alussa. Pappislupauksella todettiin olevan samankaltaiset vaikutukset kuin pappisvalalla, joskin valaa koskevat ilmaisut vaikuttivat vahvemmin uskonyhteisöpohjaan kiinnittyneiltä kuin lupausta koskevat. Kirkolliskokous ilmaisi myös huolensa siitä, että kirkon luopuminen valasta merkitsisi valan aseman heikentymistä yhteiskunnassa. Näissä kannanotoissa oli kirkon uskonyhteisöpainotus. Niiden voidaan tulkita liittyvän myös kirkon julkisoikeudelliseen asemaan siitä näkökulmasta, että kirkko uskoi voivansa vaikuttaa muun julkishallinnon valaratkaisuihin.

Poistaessaan pappisvalan 1990-luvun alussa kirkolliskokous perusteli ratkaisuaan sillä, että pappislupauksen luonne ja merkitys ovat samat kuin valan. Kirkolliskokouksen ajattelussa valan vakuutusta suurempi painoarvo oli poistunut 20 vuodessa. Pappisvalan poistamisellaan kirkolliskokouksen voidaan myös katsoa palanneen valan alkuperäiseen tarkoitukseen, jossa se oli nimenomaan valtion, ei kirkon tarpeita palveleva. Kirkolliskokouksen perustelussa, ettei kirkolla ole enää syytä vaatia pappisvalaa, koska yhteiskuntakaan ei sitä vaadi, voidaan nähdä ajatus, että kirkon sisäinen autonomia vapautui kirkon julkisoikeudelliseen asemaan liittyneestä, valtion määrittämästä valan käytöstä. Lisäksi, kun kirkolliskokous halusi rajata valan vannomisen julkisen vallan käyttöön, se näyttää pitäneen myös omia toimiaan muuna kuin julkisen vallan käyttönä. Silti juuri siksi, että kirkko käyttää julkista valtaa, sen edellytetään toiminnassaan noudattavan esimerkiksi yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perus- ja ihmisoikeutta julkisen vallan käyttäjän tavoin.

Virkavalaa ja –vakuutusta käsitellessään kirkolliskokous piti selvänä, että asiasta päättäminen kuuluu valtiolle. Sen sijaan tulkinnat, onko valan vannominen kirkon uskonkäsityksen mukaan mahdollista ja voiko kirkon jäsen kieltäytyä valanteosta, kuuluivat kirkon sisäiseen autonomiaan. Tutki-

⁵⁰³ OKV, dnro 21/21/2018, 11.9.2018.

⁵⁰⁴ EK 56/2018 vp.

musjakson alussa kirkolliskokous piti tärkeänä säilyttää tuomarinvalan kaa-
vassa kohdat Jumalan lain mukaan tuomitsemisesta ja Jumalalta voiman saa-
misesta tuomitsemistyössä. Yhteiskunnassa tulisi säilyttää nämä kristillisen
etiikan periaatteet. Näkökulma oli kirkon uskonyhteisöluonteen mukainen.
Kirkolliskokous korosti, että sen tulisi edelleen saada antaa lausuntonsa valan
kaavoja muutettaessa, jotta ne olisivat kirkon opin ja etiikan mukaiset. Kirkol-
liskokous piti kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvana valan kaavojen kirkon
opin mukaisuuden tarkistamista.

Julkisyhteisön kannanottona voidaan pitää kirkolliskokouksen näkemystä,
että virkavalan käyttö tulisi rajata ainoastaan julkisen vallan käytön ja todis-
tajan tehtäviin. Edettäessä tutkimusjakson lopulle kirkolliskokous luopui asi-
antuntijan ja todistajan valan käytöstä kirkon hallinnossa, koska vala poistet-
tiin vastaavissa tilanteissa myös yleisestä lainsäädännöstä, jotta voidaan tur-
vata uskonnon ja omantunnon vapauden toteutuminen sekä noudattaa yhteis-
kunnallista suvaitsevaisuutta ja moniarvoisuutta. Tämäntapaisilla yleisen
lainsäädännön soveltamisalan laajennuksilla kirkolliskokouksen voidaan kat-
soa kaventaneen kirkon sisäisen autonomian alaa, koska se ei näiltä osin enää
riittävästi pysty vaikuttamaan kirkkoa välittömästi koskevan lainsäädännön
muutoksiin. Kirkon sisäisen autonomian tarkoitus on suojata kirkon toimin-
nan edellyttämiä erityisjärjestelyjä, joten on olennaista, perustuuko tämä eri-
tyisjärjestelyjen tarpeen toteaminen kirkon sisäisen autonomian vai julkisoi-
keudellisen aseman lähtökohtiin.

On huomattavaa, että valan käytön vähentämistä koskeneiden ratkaisujen
jälkeen yksilö menetti mahdollisuuden luvata Jumalan nimeen pysyä totuu-
dessa. Kyse oli myös uskonnon yhteiskunnassa näkymisen vähentämisestä.
Näistä näkökulmista tarkasteltuna kirkolliskokouksen omaksuma kirkon jul-
kisyhteisöaseman painotus oli merkittävä uskonyhteisöaseman heikennys.

Tutkimusjakson lopussa oikeuskansleri ja apulaisoikeuskansleri selvittivät
virkavalaan ja –vakuutukseen liittyviä kysymyksiä ottaessaan kantaa ministe-
rinvalan säilyttämiseen. Oikeuskanslerin pohdinnassa voidaan nähdä pieni
liittymä uskonyhteisönäkökulmaan, kun hän totesi, että ministereilläkin on
uskonnonvapaus, mutta heidän ei tule hallitusvallan edustajina korostetusti
esiintyä jonkin uskonnon edustajina. Uskonyhteisönäkökulmasta tärkeinä
voidaan pitää sekä *korostetusti* että *uskonnon edustajina* –ilmaisuja. Niistä
voidaan päätellä, että Jumalan nimeen vannominen on oikeuskanslerin tul-
kinnan mukaan uskonnollisen vakaumuksen osoitus.

Oikeuskanslerin ja apulaisoikeuskanslerin ottaessa kantaa ministerinvalan
säilyttämiseen he toivat esiin yksilön uskonnonvapauden kuuluvan mahdoli-
suuden vannon uskonnollinen vala. Tästä yksilönäkökulmasta huolimatta oi-
keuskansleri painotti vahvemmin valtion uskonnollista neutraalisuutta ja yh-
denvertaisuuden toteuttamista kuin yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin kuulu-
vaa uskonnonvapautta. Siksi ministereiden ei uskonnonvapaudestaan huoli-
matta tulisi vannon valaa vaan antaa vakuutus. Kun yksilö toiminnallaan il-
maisee julkisesti uskoaan ja uskontoaan, kyse on kristityn julistamistehtävästä
ja siten myös teologiasta. Kuten edellä on todettu, oikeuskanslerikin tarkasteli

valan vannomista siitä näkökulmasta, että kyse on vakaumuksen ilmaisemisesta. Sellainen toimi voi olla julistuksenomainen toimi. Myös yhdenvertaisuus on perus- ja ihmisoikeus, mutta nyt puheena olevassa yhteydessä se on käsitettävissä lähinnä yhteisöllisenä oikeutena, ei ainakaan niin suoraan yksilön oikeutena kuin yksittäisen valan tai vakuutuksen antajan uskonnonvapaus.

Oikeuskansleri piti mahdollisena säätää ministerinvalasta, mutta hän piti perustuslain ja muun lainsäädännön perusteella parempana säätää ministerinvalakuutus velvoittautumisen ainoaksi muodoksi. Voidaan pitää yllättävänä, että vuonna 2018 hallitus oikeuskanslerin toisensuuntaisesta suosituksesta huolimatta esitti ministerinvalan säilyttämistä ja perusteli esitystään kristillisellä perinteellä ja ministerin positiivisella uskonnonvapaudella. Jos esitys ei olisi rauennut eduskunnan toimikauden päättymisen vuoksi, valtioneuvostosta annetussa laissa mahdollisesti säädettäisiin uskonnollisesta valasta. Kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä ei valasta säädetä.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kirkolliskokouksen mukaan *pappisvalan ja pappislupauksen* tarkoituksena on varmistaa, että pappi pysyy kirkon tunnustuksessa ja noudattaa kirkon järjestystä. Valan vannot ja lupauksen antaja lupaavat Jumalan edessä täyttävänsä tehtävänsä ja samalla pyytävät Jumalalta apua tehtävän täyttämiseen. Raamatussa tunnetaan Jumalalle osoitettu pyyntö saada apua tehtävän suorittamiseen. Tutkimusjakson alkupuolella valan nähtiin painottavan kirkon tunnustuksellisuutta vahvemmin kuin lupauksen. Valan poistamista perusteltiin myös Jeesuksen kiellolla vannota vala. Sinänsä kirkolliskokouksen kannanotoissa ei suuresti käsitelty kysymystä, onko valan vannominen kirkon uskon ja opin mukaan sallittu. Valan tarpeettomuutta perusteltiin myös sillä, että pappisvihkimyksessä vihittävä tunnustaa myös uskonsa. Se on olennaisempaa kuin vala. Näissä kannanotoissa oli kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian näkökulma.

Tutkimusjakson kuluessa yhteiskunnassa yleisesti vähennettiin valan käyttöä, myös niin, että julkista valtaa sisältävien tehtävien hoitoon liittynyt virkavalan luonteinen papin uskollisuuden- ja kuuliaisuudenvala poistettiin kirkkolain muutoksella vuonna 1988. Positiivisen oikeuden ja juridiikan näkökulmasta voidaan todeta, että kirkolliskokouksella oli uudistetun valtion virkamieslainsäädännön mukaisesti syytä poistaa tämä vala. Muutaman vuoden kuluttua osittain tähän edelliseen valan poistamiseen vedoten poistettiin myös pappisvala, sillä kirkolliskokous totesi pappisvalan poistamista käsitellessään, ettei kirkolla ole syytä säilyttää valaa, koska valtiokaan ei sitä enää kirkolta vaadi. Kirkolliskokouksen valakannanotoissa painotus siirtyi uskonnyhteisönäkökulmasta julkisyhteisön suuntaan ja vakaumuksellisuudesta neutraalisuuden suuntaan, myös teologiasta juridiikan suuntaan. Edellistä lainmuutosta käytettiin siis seuraavan muutoksen eräänä perusteluna, vaikka näiden valojen luonne oli erilainen: ensin poistettu koski julkisen vallan käyttöä, jälkimmäinen kirkon tunnustuksessa pysymistä.

Pappisvalassa ja –lupauksessa on kyse papin velvollisuuksien täyttämisestä suhteessa Jumalaan, kirkkoon ja kirkon jäseniin. Pappi tulee tehtävänsä Jumalan, kirkon ja seurakunnan kutsusta. Valan ja lupauksen tarkoituksena on muistuttaa pappia siitä, ettei hän virantoimituksessaan eikä opeutuksessaan saa toimia yksityisten mielipiteidensä mukaisesti. Teologia määrittää velvoittautumisen uskottavan muodon. Valan poistamista ehdotettaessa sitä luonnehdittiin painostavaksi ja henkilön luotettavuuden kyseenalaistavaksi. Sinänsä nämä seikat kertovat siitä, että valalla ja lupauksella on sitoutumisen sävyyn liittyvä ero eikä niitä siten pidetty täysin yhteneväisinä. Tultaessa 1990-luvulle kirkolliskokous kuitenkin piti niitä riittävän yhteneväisinä ja tarpeettoman päällekkäisinä ja poisti valan. Valan poistamisen kannanotoissa viitattiin yhteiskunnassa yleisesti toteutettuun valan käytön vähentämiseen. Tässä vaiheessa valan ja lupauksen merkitystä arvioitaessa pääpaino ei ollut teologisessa pohdinnassa. On nähtävissä, että tutkimusjakson edetessä yhä enemmän tuli esiin tilanteita, joissa papit erityisesti virkakysymyksessä ja avioliittokäsityksessä vetosivat kirkon tunnustusta koskevaan omaan tulkin taansa ja omantunnonvapauteensa. Tähän tilanteeseen päätyminen ei välttämättä ole seurausta pappisvalan poistamisesta, joskin tutkimusjakson alussa kirkolliskokous piti valaa velvoittavampana ja vaativampana kuin lupausta.

Tutkimusjakson alussa **virka-valaa ja –vakuutusta** käsitellessään kirkolliskokous totesi kirkon yliposiitiviseen oikeuteen liittyvänä seikkana sen, että tuomarinvalassa pitäisi säilyttää vaatimus tuomita Jumalan lain mukaan ja pyyntö, että Jumala auttaisi tuomaria tämän tehtävässä ja antaisi valmiuksia valan velvoituksen täyttämiseksi. Kirkolliskokous totesi myös, että kristityllä on oikeus vannoa vala, kun valtio sitä vaatii totuuden selvittämiseksi tai kun vala vahvistaa ihmistä kutsumuksessaan. Kirkolliskokous myös vaati, että sen tulee voida todeta valan kaavojen kirkon opin mukaisuus. Näissä kannanotoissa oli teologian painotus.

Kun kirkolliskokous sittemmin totesi, että vala kuuluu valtion säädettäviin asioihin ja esitti, että valan vannominen rajataan ainoastaan julkisen vallan käyttöön ja todistajanvalaan, kyse oli positiivisen oikeuden ja juridiikan näkökulmista. Tutkimusjakson loppupuolella positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus oli vahva, kun kirkolliskokous ehdotti kirkkolain muutosta siten, että yleisen lainsäädännön muutosten mukaisesti vala poistettiin todistajien ja asiantuntijoiden kuulemisesta myös kirkon hallinnossa.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Tarkasteltaessa kirkolliskokouksen **pappisvalaa ja pappis-lupausta** koskevia kannanottoja voidaan tulkita, että pappisvalan säilyttäminen on nähtävissä staattisuutena ja siitä luopuminen dynaamisuutena. Erityisesti valasta luopumista puoltaneissa kannanotoissa valaa ja lupausta pidettiin jokseenkin samansisältöisinä. Vaikka valan ja lupauksen tavoite, pitkälti myös muodot ovat samankaltaiset, tutkimusaineiston perusteella on pääteltävissä, että vala on käsitetty velvoittavamமாகsi kuin lupausta. Valan myös nähtiin olevan ristiriidassa ihmiseen luottamisen kanssa. Vala nähtiin pakko-

toimen luonteisena. Tämänkaltaisista seikoista luopumisen voidaan tulkita olleen yleisen yhteiskunnallisen kehityksen mukaista ja siten dynaamiseksi luonnehdittavaa.

Kun kirkolliskokous tutkimusjakson alussa käsitteli ***virkaavalaa ja –vaikutusta***, se staattisuuden luonteisesti puolusti Jumalan vaikutuksen mainitsemista valojen kaavassa ja kristityn oikeutta vanhoja valoja sekä kantoja huolta valan merkityksen vähenemisestä, kun valojen määrä oli lisääntynyt. Tutkimusjakson lopussa kirkolliskokous luopui asiantuntijan ja todistajan valasta kirkon hallinnossa, koska näin tehtiin myös yleisessä oikeudenkäytössä ja hallintoa koskevassa lainsäädännössä. Näkökulma oli dynaaminen.

5 KIRKON PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN TURVAAMISVELVOLLISUUS KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN RAJOJEN SIIRTÄJÄNÄ

5.1 KIRKON VELVOLLISUUTTA TURVATA PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN SEKÄ USKONNON JA OMANTUNNON VAPAUTTA KOSKEVA SÄÄDÖSPERUSTA

Tutkimuksen tämän luvun aluksi kuvataan kirkon velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen sekä uskonnon ja omantunnon vapautta koskeva yleinen säädöspерusta. Lisäksi tämän luvun kunkin asiakohdan aluksi todetaan juuri sitä koskevat keskeiset säännökset.

Perustuslain 22 §:ssä säädetään: ”Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.”⁵⁰⁵

Uskonnon ja omantunnon vapaus on turvattu useissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa⁵⁰⁶ sekä kansallisessa lainsäädännössä. YK:n kansallaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 18 artiklan mukaan:

⁵⁰⁵ Saraviita muistuttaa, että julkiselle vallalle säädetty perusoikeuksien turvaamisen velvollisuus edellyttää aktiivisia toimia sekä yksilön perusoikeuksien suojaamiseksi että tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle. Perustuslain 22 § on kuitenkin sillä tavoin yleisluontoinen säännös, ettei sen noudattamatta jättämistä voitane käyttää yksinomaisena virkamiesoikeudellisiin toimenpiteisiin ryhtymisen perusteena. (Saraviita 2011, 294–295.)

⁵⁰⁶ Witte toteaa, että ihmisoikeuksien juuret ovat suurissa klassisissa kirjauskonnoissa. Niissä ei kuitenkaan puhuta oikeuksista vaan velvollisuuksista toisia kohtaan. Ihmisoikeuksien toteuttamisessa uskonnoilla on suuri merkitys. Ne ovat tuoneet eettiset ja oikeusnormit jokapäiväiseen elämään, luovat ja pitävät yllä arvopohjaa, määrittävät vastuuta ja edellyttävät keskinäistä kunnioittamista. Ilman uskontoa valtiolla olisi erittäin suuri tehtävä turvata ihmisoikeuksien toteutuminen. Uskonnot ja uskovat itsekin tarvitsevat ihmisoikeussuojaa. Uskova tarvitsee suojaa voidakseen täyttää uskonnolliset velvollisuutensa. Kuitenkin nykyisissä ihmisoikeuspainotuksissa uskonnolliset oikeudet on asetettu matalalle etusijalle, esimerkiksi yhdenvertaisuuden ja sananvapauden alapuolelle. Uskonnolliset oikeudet tavallaan ohitettiin ihmisoikeusvallankumouksessa. Samalla katkaistiin ihmisoikeusjärjestelmän juuret. (Witte 2006, 68–73.) Heikka toteaa, että ihmisoikeuksissa puhutaan pääosin yksilön oikeuksista. Sen sijaan kristillisessä teologiassa korostetaan yksilön velvollisuuksia lähimmäistä ja kaikkia ihmisiä kohtaan. Niiden olennainen ero on käsitteissä: ihmisoikeuksiin kirjattuna lähtökohtana ei ole kristillisen teologian lähtökohta, jossa ihminen on yhtäältä Jumalan kuva, toisaalta syntiin langenneena kykenemätön täyttämään lähimmäisenrakkauden käskyä. Tästä käsitteellisestä erosta huolimatta ihmisoikeuksien toteutuminen on kristillisen teologian mukaista. (Heikka 2014, 65–67.)

”Jokaisella on oikeus ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden tunnustaa omavalintaista uskontoa tai uskoa taikka omaksua se sekä vapauden joko yksinään tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti harjoittaa uskontoaan tai uskoaan jumalanpalveluksissa, uskonnollisissa menoissa, hartaudenharjoituksessa ja opetuksessa.

Ketään ei saa saattaa sellaiselle pakotukselle alttiiksi, joka rajoittaa hänen vapauttaan tunnustaa tai valita oman valintansa mukainen uskonto tai usko.

Henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, jotka on säädetty lailla ja jotka ovat välttämättömiä suojelemaan yleistä turvallisuutta, järjestystä, terveydenhoitoa tai moraalia tahi muiden perusoikeuksia ja -vapauksia.

Yleissopimuksen sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan vanhempain ja tarvittaessa laillisten holhoojain vapautta taata lastensa uskonnollinen ja moraalinen opetus omien vakaumustensa mukaan.”⁵⁰⁷

Perustuslain 11 §:ssä säädetään uskonnon ja omantunnon vapaudesta: ”Jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.”⁵⁰⁸ Positiivisen uskonnonvapauden toteuttamiseen liittyy läheisesti uskonnollisen sanoman julistaminen, joka turvataan perustuslain 12 §:n

⁵⁰⁷ Jokseenkin samansisältöisesti uskonnon ja omantunnon vapaus turvataan YK:n ihmisoikeusjulistuksen 18 artiklassa, EIS:n 9 artiklassa ja EU:n perusoikeuskirjan 10 artiklassa. Edellä todetut ihmisoikeussopimukset sisältävät myös yhdenvertaisuutta ja syrjinnän kieltoa koskevat sopimusmääräykset, joissa kielletään muun muassa uskontoon perustuva syrjintä. Sopimukset takaavat myös uskonnolliselle yhteisölle uskonnonvapauden, kun ne turvaavat uskonnon harjoittamisen yhdessä muiden kanssa.

⁵⁰⁸ Uskonnon ja omantunnon vapauden turvaava säännös säädettiin vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa hallitusmuodon 9 §:ksi. Säännös korvasi hallitusmuodon 8 §:n uskonnonvapaussäännöksen, jonka mukaan: ”Suomen kansalaisella on oikeus julkisesti ja yksityisesti harjoittaa uskontoa, mikäli lakia tai hyviä tapoja ei loukata, sekä sen mukaan kuin siitä erikseen on säädetty vapaus luopua siitä uskonnollisesta yhdyskunnasta, johon hän kuuluu, sekä vapaus liittyä toiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan.” Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan uudessa säännöksessä turvataan perinteisiin vapausoikeuksiin kuuluvan uskonnonvapauden lisäksi laajempi, ei ainoastaan uskonnollisiin vakaumuksiin rajoittuva omantunnonvapaus. Pykälässä säädetään uskonnonvapauden sekä positiivisen että negatiivisen ulottuvuuden sisältö. Negatiivisen uskonnonvapauden tarkoituksena ei ole estää muiden ihmisten positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta. Negatiivisen uskonnonvapauden turvaava säännös voisi toimia tulkinnassa apuna, kun ratkaistaan omantunnonvapauden ja erilaisten velvollisuuksien välisiä ristiriitailanteita. Säännös siis puoltaa työnjaollisia tai muita järjestelyjä, jotta voitaisiin välttää henkilön velvoittaminen vakaumuksensa vastaisiin työtehtäviin. Tämä ei kuitenkaan merkitse yleistä oikeutta kieltäytyä virkavelvollisuuksiin kuuluvasta tehtävästä vakaumuksen perusteella. Uskonnon ja omantunnon vapauden ja virkavelvollisuuksien väliset ristiriidat ratkaistaan tapauskohtaisesti. Uskonnonvapauteen kuuluu

1 momentissa säädetyllä sananvapauden perusoikeudella⁵⁰⁹. Keskeisiä uskonnonvapauteen liittyviä perusoikeuksia ovat myös perustuslain 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuus, erityisesti siihen sisältyvä uskontoon tai vakaumukseen perustuva syrjinnän kieltä sekä 13 §:ssä säädetty kokoontumis- ja yhdistymisvapaus.

Uskonnonvapauslain 1 §:n 1 momentin mukaan lain tarkoituksena on turvata perustuslaissa säädetyn uskonnonvapauden käyttämistä. Uskonnonvapauslaissa säädetään muun muassa rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan perustamisesta, toiminnan perusteista ja jäsenyydestä, lapsen uskonnollisen aseman määräytymisestä, valasta ja vakuutuksesta sekä kokoontumislain soveltamisesta harjoitettaessa uskontoa julkisesti. Uskonnonvapauslain 6 §:n mukaan: ”Oikeudesta saada uskonnon opetusta säädetään erikseen.”⁵¹⁰

Kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauteen vaikuttavat keskeiset säännökset ovat kirkkolain ja kirkkojärjestyksen alussa olevat tunnuspykälät, joita on käsitelty edellä 2. luvun 2.1.2.-kohdassa. Papin uskonnon ja omantunnon vapauden käyttöä rajoittaa kirkkojärjestyksen 5 luvun 6 §:ssä säädetty pappislupa, jossa pappi sitoutuu pysymään Jumalan sanassa ja siihen perustuvassa kirkon tunnustuksessa. Pappislupausta on käsitelty edellä 4. luvun 4.3.-kohdassa. Kirkkolain 6 luvun 26 §:n 1 ja 2 momentin mukaan: ”Viranhaltijan on suoritettava virkasuhteeseen kuuluvat tehtävät asianmukaisesti ja viivytyksettä noudattaen asianomaisia säännöksiä ja määräyksiä sekä työnantajan työnjohto- ja valvontamääräyksiä. Viranhaltijan on toimittava tehtävässään tasapuolisesti ja käyttäydyttävä asemansa ja tehtävänsä edellyttämällä tavalla.”⁵¹¹

myös uskonnollisen yhteisön mahdollisuus päättää omista uskonnollisista menoistaan. (HE 309/1993 vp, 18, 55.)

⁵⁰⁹ Perustuslain 12 §:n 1 momentissa säädetään muun muassa: ”Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.”

⁵¹⁰ Vuoden 2003 uskonnonvapauslailla kumottiin vuonna 1922 säädetty uskonnonvapauslaki (267/1922). Uskonnonvapauslaissa ei enää kattavasti säädetä uskonnonvapauden käyttämisestä, vaan uskonnonvapaudesta säädetään asiayhteyden mukaisesti muussa lainsäädännössä, kuten koululainsäädännössä sekä työ- ja terveydenhuoltolainsäädännössä. Valasta ja vakuutuksesta säädetään kuitenkin edelleen uskonnonvapauslaissa, koska niitä koskevia säännöksiä on paljon eri laeissa ja asetuksissa eikä niiden kaikkien muuttamista pidetty tarkoituksenmukaisena uutta uskonnonvapauslakia säädettäessä. (HE 170/2002 vp, 31.)

⁵¹¹ Tutkimuksen eräs keskeinen kysymys on, voiko kirkon viranhaltija poiketa kirkon järjestyksestä ja laista uskonnon ja omantunnon vapauteensa vedoten. Luther totesi vuonna 1521 palmusunnuntain saarnassaan, että ainoastaan Kristus ratsasti aasilla, eivät apostolit. He auttoivat Kristuksen aasin selkään. He ovat Kristuksen asian palvelijoita. Hengellisen säädyn edustajien on pidettävä huolta, etteivät nouse ratsaille, vaan julistavat ainoastaan Kristusta. (Luther 1996, 56–57.) Hannu Juntunen luonnehtii omantunnonvapautta lähtien siitä, että ihmisen sydämeen on kirjoitettu käsitys oikeasta ja väärästä. Omantunnonvapaus tavallaan valtuuttaa tai velvoittaa poikkeamaan yhteisistä säännöistä, jos ne ovat

5.2 VIRKAKÄSITYS KIRKON VIRANHALTIJAN USKONNON JA OMANTUNNON VAPAUDEN KYSYMYKSENÄ

Virkakäsitystä kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä koskeva säädösperusta

Kirkkolain 5 luvun 1 §:n mukaan: ”Evankeliumin julistamista ja sakramenttien jakamista varten kirkossa on pappisvirka, joka saadaan papiksi vihkimisessä. Pappisvirkaan vihittäväksi hyväksymisestä päättävät piispa ja tuomiokapituli. Pappisvirkaan vihkimisen edellytyksistä ja muista seikoista, jotka on otettava huomioon harkittaessa hakijan vihkimistä, määrätään kirkkojärjestyksessä.” Mainitun luvun 1 a §:n mukaan pappisviralla tarkoitetaan luterilaisten tunnustuskirjojen mukaista evankeliumin julistamiseksi ja sakramenttien jakamiseksi asetettua kirkon virkaa, johon kutsutaan ja johon vihitään pappisvihkimyksessä. Papilla tarkoitetaan henkilöä, joka kirkkojärjestyksen mukaisesti on joko vihitty pappisvirkaan tai jolle on myönnetty oikeus toimittaa pappisvirkaa Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.⁵¹² Kirkkojärjestyksen 5 luvun

ristiriidassa ihmisen oman oikean ja väärän käsityksen kanssa. Demokraattisessa järjestelmässä enemmistö päättää asioista, mutta ei enemmistö välttämättä aina ole oikeassa. Juntusen mukaan uskonnon vapaus on perusoikeus nimenomaan valtion suhteessa kansalaisiin ja uskonnollisiin yhdyskuntiin, mutta suhteessa omaan kirkkoonsa papilla ei ole oikeutta opettaa tai menetellä, miten haluaa. Opin oikeellisuuden arviointi on aina Raamatun ja tunnustuksen tulkintaa koskeva teologinen kysymys. Vähemmistön suoja ei voi perustua oletukseen, että vähemmistö olisi enemmän kirkon opin kannalla kuin kirkko. Erimielisyydet koskevat yleensä Raamatun ja tunnustuksen tulkintaa. Niissä vedotaan Raamattuun. Juntunen muistuttaa yhtäältä, että yksilön omatunto ei voi olla erehtymättömämpi kuin kirkon yhteinen uskon taju. Toisaalta kirkon on uskallettava ottaa erehtymisen riski päätöksenteossaan. Juntunen korostaa sitä, että erilaisiin näkemyksiin perustuvat kirkon sisäiset ristiriidat pitäisi ratkaista opillisina ja sisäisesti, ei oikeudellisin. Kun kirkko-oikeudellinen erimielisyys viedään yleisen viranomaisen ratkaistavaksi, se keskittyy pääosin oikeudellisiin kysymyksiin, mutta voi joutua ottamaan kantaa myös oppiin. (H. Juntunen 2006, 42–57.) Huovinen toteaa, että kirkon oppiin sitoutuessaan pappi myöntää kirkon yhteisen uskon olevan suurempi kuin hänen oma uskonnäkemyksensä. Papin pitää asettua näihin rajoihin. Kirkon oppi on vanhempi ja kestävämpi kuin yksilön usko. (Huovinen 2010, 98.) Sammel Juntunen kantaa huolta kirkossa yhä suosittumaksi tulleesta modernista jumalakuvateologiasta, jossa ratkaisevaa ei olekaan Jumala itse vaan ihmisen muodostama jumalakuva. Ihminen voi valita Raamatusta aineiston, joka vastaa hänen eettisiä arvojaan. Tässä ajattelussa evankeliumia ei enää ole, laki on vain eettisiä arvoja ja syyllisyys on poistettu valitsemalla itselle sopiva jumalakuva. (S. Juntunen 2002, 9, 127.) Ortodoksinen pappismunkki Serafim pitää luterilaisten pappien kirkon sisällä tapahtuvaa protestointihalukkuutta jotenkin suuruudenhulluutena. Hän korostaa sitä, että kirkko on, mikä on ja ihminen mukautuu siihen. (Seppälä 2016, 214.)

⁵¹² Augsburgin tunnustuksen V opinkappale: ”Jotta saisimme tämän uskon, on asetettu evankeliumin opettamisen ja sakramenttien jakamisen virka. Sanaa ja sakramenteja välineinä käyttäen lahjoitetaan Pyhä Henki, joka niissä, jotka kuulevat evankeliumin, vaikuttaa uskon, missä ja milloin Jumala hyväksi näkee. Toisin sanoen Jumala vanhurskauttaa Kristuksen tähden eikä meidän ansiomme tähden

2 §:n mukaan: ”Papiksi vihittävän tulee olla jumalaapelkäävä ja kristillisestä elämästään tunnettu konfirmoitu kirkon jäsen; suorittanut yliopistossa sellaisen teologisen tutkinnon, jonka piispainkokous on hyväksynyt pappisviran kelpoisuusvaatimukseksi sekä muutoinkin pappisvirkaan soveltuva.”

Virkakäsitystä kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Syksyllä 1976 kirkolliskokouksen perustevaliokunta käsitteli virkakomitean mietintöä sekä edustaja-aloitetta, jotka koskivat naispappeutta, myös sitä periaatteellisista syistä vastustavien mahdollisuutta toimia vakaumuksensa mukaisesti, jos pappisvirka avataan naisille⁵¹³. Valiokunnan mukaan kirkkolakia on noudatettava eikä kirkon järjestyksestä voi olennaisissa asioissa poiketa. Kirkon viranhaltijan tehtävänä on palvella seurakuntalaisia myös tilanteissa, jotka voivat olla hänen vakaumuksensa vastaisia⁵¹⁴. Valiokunta perusteli kantansa sillä, että kirkolliskokouksen ratkaistessa kirkon uskoa ja oppia koskevia asioita tarvitaan kolme neljäsosan määränemmistö, joten päätökset on valmisteltu ja pohdittu huolellisesti ja niillä on laaja kannatus kirkon ylimässä toimielimessä. Perustevaliokunta piti seurakunnan oikeutta yksittäisen papin oikeutta vahvempana. Papilla ei olisi oikeutta kieltäytyä yhteistyöstä naispapin kanssa. Valiokunta totesi kuitenkin, että joissakin kysymyksissä on sallittava erilaisia käytäntöjä. Kirkkolaissa on säädetty tiettyjen asioiden järjestelyihin vapautta, kuten seurakunnan oikeus valita itselleen pappi, seurakuntalaisen oikeus valita pappi suorittamaan kirkon pyhä toimitus ja piispan oikeus vihkiä pappisvirkaan siihen sovelias henkilö. Valiokunnan mukaan näistä oikeuksista voitaisiin tehdä johtopäätöksiä, miten naispappeuden vastustajien toiminta olisi kirkossa järjestettävissä siirtymäaikana, tarvittaessa pysyvästi. Erityisesti papin virkaan ennen naispappeutta tulleiden osalta tulisi pyrkiä järjestelyihin, joilla vältetään vakaumuksen vastaiset tilanteet. Valio-

ne, jotka uskovat, että heidät Kristuksen tähden otetaan armoon, jotta me uskon kautta saisimme luvattun Hengen.” (Augburgin tunnustus, 53.)

⁵¹³ Virkakomitean mietintö n:o 4/1976; edustaja-aloite n:o 9/1976. Edustaja-aloitteessaan Taxell ehdotti, että kirkolliskokous antaisi piispainkokouksen tehtäväksi selvittää, miten periaatteellisista syistä naispappeutta vastustaville voitaisiin taata mahdollisuus toimia kirkossa vakaumuksensa mukaisesti, jos pappisvirka avataan naisille. Selvityksen ja asiaa koskevan ehdotuksen tulisi olla valmis, kun kirkolliskokous ottaa lopullisesti kantaa naispappeuteen.

⁵¹⁴ Kirkkolain mukaan tällaisia velvollisuuksia ovat muun muassa velvollisuus vihkiä eronnut uuteen avioliittoon, kastaa kristinuskosta vieraantuneen perheen lapsi ja jakaa ehtoollinen epäuskoisille tietäen, että ehtoollinen nautitaan silloin tuomioksi. (Peruste-vk:n mietintö n:o 2/1976, 8.) Perustevaliokunnan mietintöön sisältyi jäsenten Parvio ja Repo eriävä mielipide, jonka mukaan valiokunnan mainitsemista omantunnontilanteista vain eronneiden uuteen avioliittoon vihkiminen on rinnastettavissa naispappeuteen. Kirkollisen tilanteen ja kirkon käytäntöjen epäkohdilla ei pidä perustella uuden ristiriitatilanteen luomista kirkkoon. (Peruste-vk:n mietintö n:o 2/1976, 12.)

kunta totesi myös, että kirkon sisäisen rauhan sekä yksittäisten kirkon jäsenten ja viranhaltijoiden omantunnon kannalta olisi suotavaa, että pappisvirkaan vihityt naiset toimivat pappeina siellä, minne he ovat tervetulleita.⁵¹⁵

Edellä todetussa mietinnössään perustevaliokunta totesi vielä, että viime kädessä piispa ratkaisee, kenet vihittää papiksi. Piispaa ei voitaisi velvoittaa omantuntonsa vastaisesti vihkimään naista papiksi. Tuomiokapitulin olisi kuitenkin otettava tasapuolisesti huomioon hakijoiden taidot ja ansiot ja niiden perusteella tehdä papinviran ehdollepano. Seurakunta tekee valinnan. Valiokunnan mukaan pappisviran avaaminen naisille aiheuttaisi kirkossa jännitystä, mutta hyvällä tahdolla tätä jännitystä voitaisiin lievittää. Kirkkolaki antaisi naispappeutta vastustaville riittävät edellytykset toimia yhteisessä kirkossa. Valiokunta ei puoltanut omantunnonklausuulin ottamista kirkkolakiin. Sillä rikottaisiin kirkon järjestystä. Asia olisi hoidettava piispainkokouksen ja tuomiokapitulien ohjein sekä toisenlaisen vakaumuksen huomioon ottavin käytännön järjestelyin⁵¹⁶. Perustevaliokunnan enemmistön hyväksymässä mietinnössä ehdotettiin pappisviran avaamista naisille.⁵¹⁷ Mietintö ei saanut kirkolliskokouksen 2. käsittelyssä vaadittua kolme neljäsosan enemmistöä⁵¹⁸, joten esitys raukesi. Kirkolliskokous antoi piispainkokoukselle tehtäväksi jatkaa asian valmistelua ja tehdä siitä sopivana ajankohtana esitys kirkolliskokoukselle.⁵¹⁹

Kevään 1984 kirkolliskokous käsitteli naispappeuskysymystä piispainkokouksen jatkovalmistelun pohjalta⁵²⁰. Perustevaliokunta esitti pappisviran

⁵¹⁵ Peruste-vk:n mietintö n:o 2/1976, 7–8. Kirkkohallitus totesi asiasta antamassaan lausunnossa, että jos pappisvirka avataan naisille, naispappeuden vastustajien toiminnan turvaaminen kirkossa on hankalaa. Näiden vastakkaisten näkemysten yhteensovittaminen lienee mahdotonta ilman, että rajoitetaan toisen osapuolen asemaa. Kirkkohallitus viittasi omantunnonklausuulin Ruotsissa synnyttämiin vaikeuksiin. Jos omantunnonklausuuli halutaan ottaa käyttöön, siitä pitäisi säätää selkeästi, jottei synny ylivoimaisia tulkintavaikeuksia. Yksityiskohtaisesti säädetystä klausuulista muodostuisi kokonainen säännöstö. Siitä säädetettäessä tulisi myös päättää, onko se väliaikainen vai pysyvä järjestely. Kirkkohallitus totesi, että jos omantunnonklausuulista ei päästä yksimielisyyteen, ainoa vaihtoehto lienee jättää ristiriitatilanteet käytännön toimenpitein ratkaistaviksi. (Kh:n lausunto n:o 11/1976.)

⁵¹⁶ Syksyllä 1976 perustevaliokunta käsitteli myös selvitystä, joka koski naispappeuden toteuttamisesta saatuja kokemuksia eräissä muissa kirkoissa. Valiokunta totesi, että muiden kirkkojen kokemusten perusteella naispappeuden vastustajien edellytykset toimia kirkossamme olisi syytä turvata pääasiassa piispainkokouksen ja tuomiokapitulien ohjeilla. (Peruste-vk:n mietintö n:o 4/1976, 1.)

⁵¹⁷ Peruste-vk:n mietintö n:o 2/1976, 7–8.

⁵¹⁸ Äänestyksessä 66 jaa-ääntä, 37 ei-ääntä. (Syksyn 1976 kk, 48 §, 223.)

⁵¹⁹ Syksyn 1976 kk, 48 §, 221–223.

⁵²⁰ Piispainkokous toimitti kirkolliskokoukselle selvityksensä syksyllä 1983. Se totesi naispappeuden olevan sitä sekä puolustaville että vastustaville vakava tunnustuskysymys, joka vaarantaa yhteistyön kirkon sisällä. Piispainkokous vetosi osapuolten kristilliseen tahdikkouteen sekä keskinäiseen kunnioitukseen ja luottamukseen, jotta näkemyseroista huolimatta kirkon ykseys voisi säilyä. (Pk:n selostus n:o 2/1983, 9–10.) Vuoden 1976 kirkolliskokous siis edellytti piispainkokouksen suorittavan asiassa jatko-

avaamista naisille. Se arvioi, että eri tavoin naispappeuteen suhtautuvat voivat hyvällä tahdolla ja toisen henkilön vakaumusta kunnioittaen löytää oikeat menettelytavat. Asiaan liittyvät hankaluudet voitaisiin hoitaa parhaiten piispainkokouksen ja tuomiokapitulien ohjeilla. Perustevaliokunta ei puoltanut oman-tunnonklausuulin käyttöönottoa, koska kirkon ykseyden kannalta viran keskinäinen tunnustaminen on olennaista – ilman sitä kirkko voi hajota. Klausuuli ei myöskään poista omantunnon ongelmaa. Lisäksi naispapit voivat kokea omantunnonklausuulin nöyryyttävänä. Valiokunta piti kuitenkin mahdollisena eräitä poikkeuksia naispappeuden käyttöönotossa: seurakuntaa ei pakotettaisi ottamaan vastaan ylimääräistä pappia, jota se ei halua ja piispaksi ennen naispappeuden käyttöönottoa ryhtynyt saisi kieltäytyä vihkimistä naista papiksi.⁵²¹ Kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyssä omantunnonklausuulia yhtäältä vastustettiin, koska papille annettava oikeus kieltäytyä palvelemasta naispapin kanssa olisi rakkauden evankeliumin vastaista.⁵²² Lisäksi tällaiset keinot, joilla yritetään helpottaa vaikean asian ratkaisemista, tuottavat myöhemmässä vaiheessa isoja hankaluuksia.⁵²³ Toisaalta klausuulia puolustettiin, jotta perinteisen virkakäsityksen kannalla olevat eivät joutuisi tuntemaan itseään ei-toivotuiksi kirkossa.⁵²⁴ Virassa jo oleville piispoille esitettyä oman-tunnonklausuulia piispainkokous vastusti yksimielisesti, koska se sekoittaisi tilannetta eikä ottaisi riittävästi huomioon piispan velvollisuuksia ja oikeuksia.⁵²⁵ Perustevaliokunnan mietintö ei saanut kirkolliskokouksessa kolme neljäsosan määränemmistöä⁵²⁶, joten ehdotus raukesi.⁵²⁷

Pappisviran avaaminen naisille tuli kirkolliskokouksen käsiteltäväksi jälleen keväällä 1986, nyt edustaja-aloitteena⁵²⁸ ja hiippakuntakokousaloitteena⁵²⁹. Lähetekeskustelussa toistettiin jo aikaisemmin esitetyt omantunnonklausuulia koskeneet kannanotot. Yhtäältä todettiin, että klausuuli aiheut-

valmistelua ja tekevän sopivassa vaiheessa esityksen. Perustevaliokunta totesi vuonna 1984, ettei piispainkokous täyttänyt kirkolliskokouksen toimeksiantoa, koska se ainoastaan selosti naispappeusasiansa tehtyjä valmisteluja, ei tehnyt asiassa mitään esitystä eikä osoittanut asiassa etenemisen suuntaa. (Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1984, 1–3.)

⁵²¹ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1984. Valiokunnan mietintö sisälsi kolme eriävää mielipidettä. Jäsenten Heikkilä, Holma, Reinikainen ja Repo eriävässä mielipiteessä todettiin, että jos naispappeus hyväksytään, perinteisen virkakäsityksen mukaan ajatteleville tulee turvata omantunnonvapaus. Naispappeuskysymyksen ongelmia ei pidä siirtää seurakuntiin.

⁵²² Mm. ed. Saxén, kevään 1984 kk, 34 §, 81.

⁵²³ Mm. ed. Tapionlinna, kevään 1984 kk, 37 §, 131–132.

⁵²⁴ Mm. ed. Holma, kevään 1984 kk, 34 §, 91.

⁵²⁵ Kevään 1984 kk, 37 §, 147–148. Piispa Rimpiläinen totesi, ettei tahdo omantunnonklausuulin suojaa piispoille, jos sitä ei voida antaa papeille. (Kevään 1984 kk, 37 §, 117.)

⁵²⁶ Äänestyksessä 73 jaa-ääntä, 32 ei-ääntä. (Kevään 1984 kk, 61 §, 185–186.)

⁵²⁷ Kevään 1984 kk, 61 §, 185–186.

⁵²⁸ Edustaja-aloite n:o 6/1986.

⁵²⁹ Porvoon hpk:n hpk-aloite n:o 12/1986.

taa ongelmia ja ristiriidat tulisi ratkaista keskinäisellä kunnioituksella ja pastoraalisilla keinoilla.⁵³⁰ Toisaalta todettiin, että virkakysymyksessä vähemmistöön jäävän jäsen- ja työntekijäkunnan omantunnonvapaus tulisi turvata asianmukaisesti ja lisäksi pitäisi selkeästi ilmaista, että perinteinen virkakäsitys hyväksytään.⁵³¹ Perustevaliokunta puolsi pappisviran avaamista naisille. Se piti selvänä, että ehdollepanoissa ja virkavalinnoissa noudatetaan kirkkolain mukaisia menettelyjä ja nimitysperusteita ja ettei ketään hakijaa saa syrjiä sukupuolen tai virkakäsityksen perusteella. Valiokunta korosti sitä, ettei kirkkolaki tunne tilanteita, joissa pappi voisi kieltäytyä virkaansa kuuluvista tehtävistä. Naispappeuden käyttöönotosta voi seurata hankalia tilanteita, mutta näitä vaikeuksia ei voitu ennakoida, joten ei olisi tarkoituksenmukaista ottaa kirkkolakiin yksityiskohtaisia säännöksiä ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi.⁵³² Hankaluudet olisi ensisijassa hoidettavissa pastoraalisesti, ei lainsäädännöllä. Perustevaliokunta esitti, että kirkolliskokous kehottaisi piispainkokousta seuraamaan naispappeudesta mahdollisesti seuraavia ongelmia sekä ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin, ellei se päädy jättämään asiaa kunkin piispan ja tuomiokapitulin ohjauksen varaan.⁵³³

Syksyn 1986 kirkolliskokouksen täysistunto käsitteli edellä todettua perustevaliokunnan mietintöä⁵³⁴. Naispappeuteen liittyvästä omantunnonvapauden toteutumisesta esitettiin seuraavia kannanottoja. Yhtäältä pidettiin kyseenalaisena sitä, että osalle viranhaltijoita annettaisiin mahdollisuus toimia kirkkolaista poiketen. Kirkon pappien tulee kunnioittaa toisiaan niin, että he voivat yhdessä palvella Kristuksen seurakuntaa.⁵³⁵ Toisaalta pidettiin välttämättömänä, että perinteisen virkakäsityksen kannalla olevat kirkon jäsenet,

⁵³⁰ Esim. ed. Leivonen, kevään 1986 kk, 54 §, 76; piispa Sariola, kevään 1986 kk, 54 §, 78.

⁵³¹ Ed. Leino, kevään 1986 kk, 54 §, 92.

⁵³² Perustevaliokunta arvioi, että naispappeuden puoltajien on ehkä helpompaa turvata vastustajien kotipaikkaoikeus kirkossa kuin päinvastoin, koska puoltajien näkemyksen mukaan asia kuuluu kirkon ulkonaiseen järjestykseen, ei evankeliumiin. Valiokunnan mukaan, jos kirkkolakiin säädettäisiin tässä asiassa omantunnonklausuuli, jatkossa muissakin opillisissa erimielisyyksissä saatettaisiin vaatia klausuulien käyttöä. Tämä vaarantaisi kirkon yhtenäisyyden. Valiokunta viittasi myös omantunnonklausuulin aiheuttamiin suuriin vaikeuksiin Ruotsissa. (Peruste-vk:n mietintö 1/1986, 4–5.)

⁵³³ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1986, 4–7.

⁵³⁴ Piispainkokous antoi lausuntonsa perustevaliokunnan mietinnöstä. Se korosti kaikkien vastuuta kirkon ykseydestä – kenelläkään ei ole oikeutta pyrkiä hajottamaan Kristuksen kirkkoa. Piispainkokous ilmaisi käsityksensä yhtäältä sen, ettei omantunnonklausuuleja tule säätää, toisaalta sen, että on välttämätöntä tunnustaa naispappeuden olevan omaatuntoa koskeva kysymys. Piispa vastaa siitä, ketkä vihitään papiksi ja että kirkolliskokouksen hyväksymä järjestys toteutuu hiippakunnassa. Piispainkokous ehdotti, että kirkolliskokous naispappeudesta päättäessään toteaisi, ettei kirkko sillä ratkaisulla muuta oppiperustansa eli kirkkolain 1 §:ssä ilmaistu raamattu- ja tunnustusperiaate on muuttumattomana voimassa. Lisäksi kirkolliskokouksen pitäisi ilmaista, että torjuvasti naispappeuteen suhtautuvilla kirkon jäsenillä, viranhaltijoilla ja työntekijöillä tulee olla täysi toiminnan vapaus kirkossa sekä viranhaltijoilla mahdollisuus tulla vihityksi ja nimitetyksi kirkon virkoihin. (Pk:n lausunto n:o 1/1986.)

⁵³⁵ Esim. ed. Karvinen, syksyn 1986 kk, 20 §, 117–118.

viranhaltijat ja työntekijät voivat toimia kirkossa täysivaltaisesti.⁵³⁶ Yhdessä palvelemisen ja yhteistyön järjestämiseksi esitettiin työjärjestelyjä, joiden avulla kukin voisi hoitaa palvelutehtävät oman virkakäsityksensä mukaisesti.⁵³⁷ Kirkkolakiin ehdotettiin myös säännöstä, jonka mukaan perinteisen virkakäsityksen mukaan toimimista ei voitaisi pitää pappisvalassa mainittuna kirkkolain noudattamatta jättämisenä. Säännöksellä ilmaistaisiin selkeästi perinteisen virkakäsityksen olevan kirkossa edelleen hyväksytty.⁵³⁸ Piispa Sariola totesi, ettei kirkolliskokous voi vaieta tästä ristiriitatilanteesta. Hän ehdotti, että kirkolliskokous liittäisi naispappeuden hyväksyvään päätökseensä lausuman, jonka mukaan perinteisen virkakäsityksen kannalla olevilla kirkon jäsenillä ja kirkon työssä olevilla on toimintavapaus kirkossa sekä viranhaltijoilla mahdollisuus tulla vihityksi ja nimitetyksi kirkon virkoihin. Lausumaehdotus sisälsi myös kaikkia kirkon jäseniä ja kirkon työssä toimivia koskevan, kirkon ykseyttä turvaavan yhteistyövelvoitteen.⁵³⁹ Lausumaehdotusta kannatettiin laajasti.⁵⁴⁰ Tosin esitettiin myös näkemyksiä, ettei lausuma ole oikeussäännös eikä sillä voida poiketa kirkkolain säännöksistä. Lisäksi lausuman tulkinta voi olla hankalaa.⁵⁴¹ Syksyn 1986 kirkolliskokous hyväksyi pappisviran avaamisen naisille. Se kehotti piispainkokousta seuraamaan, mitä ongelmia naispappeus mahdollisesti aiheuttaa sekä tarvittaessa ryhtymään toimenpiteisiin, ellei piispainkokous harkitse parhaaksi asian jättämistä kunkin piispan ja tuomiokapitulin ohjauksen varaan.⁵⁴² Kirkolliskokous liitti päätökseensä piispa Sariolan ehdottaman lausuman.⁵⁴³

Kirkolliskokous sälytti naispappeuden käyttöönoton onnistumisesta suurimman vastuun piispainkokoukselle ja piispoille. Kuitenkin naispappeuspää-

⁵³⁶ Esim. piispa Sihvonen, syksyn 1986 kk, 20 §, 118.

⁵³⁷ Esim. ed. R. Mattila, syksyn 1986 kk, 22 §, 136. Hän totesi myös, että vastuun naispappeuden toteutumisesta kantavat ne, jotka äänestävät sen puolesta. Vastuu kirkon ykseydestä on kaikkien yhteinen.

⁵³⁸ Ed. Leino, syksyn 1986 kk, 22 §, 139.

⁵³⁹ Piispa Sariola, syksyn 1986 kk, 34 §, 229–230. Lausumaehdotus kuului: ”Myös niillä kirkon jäsenillä ja viranhaltijoilla, jotka suhtautuvat torjuvasti pappisviran avaamiseen naisille, tulee edelleen olla kirkossamme toiminnanvapaus ja mahdollisuus tulla vihityksi ja nimitetyksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon eri virkoihin. Kaikki kirkon jäsenet ja viranhaltijat ovat yhdessä vastuussa siitä, että muutoksen aiheuttamat vaikeudet pyritään voittamaan keskinäisen yhteistyön avulla ja kirkon ykseyttä vaalien.” Piispa Sariola totesi, että lausumaehdotus perustuu piispainkokouksen lausunnossaan ilmaisemaan kantaan. Hänen mukaansa olisi outoa, jos kirkolliskokous ei ottaisi huomioon piispainkokouksen yksimielistä vetoamusta.

⁵⁴⁰ Mm. arkkipiispa Vikström, piispa Kortekangas ja piispa Lehtonen, syksyn 1986 kk, 34 §, 230–231, 233.

⁵⁴¹ Esim. ed. Leivonen ja piispa Toiviainen, syksyn 1986 kk, 34 §, 242, 245.

⁵⁴² Syksyn 1986 kk, 34 §, 229. Pappisviran avaaminen naisille hyväksyttiin äänin 87–21.

⁵⁴³ Syksyn 1986 kk, 34 §, 244–247. Myös pappisviran avaamista naisille koskeneen kirkkolain muutoksen esitöissä todettiin, että kirkolliskokous liitti päätökseensä tämän lausuman. (HE 7/1987 vp, 2.)

töstä edeltäneissä kannanotoissaan piispojen näkemykset poikkesivat toisistaan esimerkiksi seuraavasti. Syksyn 1983 kirkolliskokouksessa arkkipiispa Vikström piti mahdollisena, että naispappeuskysymyksen ratkaisu puoleen tai toiseen jakaa kirkon kahteen ryhmään. Kysymys on molemmille osapuolille omantunnonkysymys. Arkkipiispa korosti sitä, että jos naispappeus hyväksytään, myös ratkaisua vastustaneille tulee turvata toiminnan edellytykset yhteisessä kirkossa.⁵⁴⁴ Keväällä 1986 piispa Sariola totesi, että kirkolliskokouksen tulisi pyrkiä ratkaisuun, joka vähentäisi jännitystä ja kirkon jakautumisen uhkaa. Jos naispappeus hyväksytään, sen vastustajille tulisi antaa täysi toimintamahdollisuus kirkossa. Tämän järjestäminen tosin olisi vaikeaa. Esimerkiksi omantunnonklausuuli johtaisi suuriin vaikeuksiin. Hän luotti keskinäiseen kunnioitukseen ja piispojen mahdollisuuksiin hoitaa ongelmat pastoraalisesti.⁵⁴⁵

Syksyn 1986 kirkolliskokouksessa piispa Sihvonen ilmoitti taistelevansa naispappeutta vastustavien kirkon viranhaltijoiden täyden viranhoito-oikeuden puolesta. Hän piti kestäättömänä ja eettisesti ongelmallisena sitä, että piispa, joka ei omantunnon syistä voi hyväksyä naispappeutta, joutuu siirtämään pappisvihkimystehtäviä toiselle piispalle. Hän muistutti vielä, että uskonnon ja omantunnon vapaus on luovuttamaton oikeus.⁵⁴⁶ Piispa Rimpiläinen totesi, että perinteisen virkakäsityksen kannalla oleva pappi vannoo pappisvalassa noudattavansa kirkon lakia ja järjestystä. Hän piti selvänä, että kirkkolain alussa säädetty Raamatussa ja kirkon tunnustuksessa pysymisen periaate turvaa papin valan vannomisen mahdollisuuden, vaikka pappi ei voisi noudattaa kirkkolain mukaista uutta virkakäsitystä. Hän ilmoitti, ettei vihi naista papiksi eikä voi olla mukana, kun nainen toimittaa jumalanpalvelusta tai sakramenttia.⁵⁴⁷ Piispa Sariolan mukaan omantunnonvapauden turvaaminen on ratkaistava. Jos asiasta vaietaan, tilanne kärjistyy. Hän muotoili edellä kuvatun lausumaehdotuksen, jonka mukaan myös perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien kirkon jäsenten ja viranhaltijoiden toimintavapaus kirkossa turvataan ja kaikilta edellytetään yhteistyötä kirkon ykseyden vaalimiseksi.⁵⁴⁸ Muun muassa arkkipiispa Vikström kannatti piispa Sariolan ehdottamaa lausumaa ja täsmensi, ettei lausuma merkitse valtuutusta tehdä kirkkopoliittikkaa tai vesittää kirkolliskokouksen tekemä naispappeuspäätös. Hän korosti vielä sitä, että naispappeutta koskevassa päätöksessä on noudatettu kirkkolain 1 §:ssä säädettyä Raamatussa ja kirkon tunnustuksessa pysymisen velvollisuutta.⁵⁴⁹ Piispa Toiviainen totesi, ettei tiedetä, mitä lausumalla tarkoitetaan.

⁵⁴⁴ Syksyn 1983 kk, 22 §, 45–46.

⁵⁴⁵ Kevään 1986 kk, 54 §, 77–78; syksyn 1986 kk, 34 §, 236.

⁵⁴⁶ Syksyn 1986 kk, 20 §, 118.

⁵⁴⁷ Syksyn 1986 kk, 22 §, 139–140.

⁵⁴⁸ Syksyn 1986 kk, 34 §, 229–230.

⁵⁴⁹ Samoin piispa Kortekangas ja piispa Lehtonen, syksyn 1986 kk, 34 §, 230–233.

Ei myöskään voida asettaa vastakkain pastoraalista ja juridista näkökulmaa.⁵⁵⁰

Oikeuskansleri antoi vuonna 1989 ratkaisunsa useisiin kanteluihin, jotka koskivat Oulun hiippakunnan piispan julkisesti ilmaisemaa kantaa, ettei hän vihi naisia papeiksi. Kantelijat pitivät piispan menettelyä kirkkolain vastaisena. Selvityksessään piispa totesi ilmoittaneensa, ettei vihi naisia papeiksi, mutta hän ei asettanut esteitä sille, että nainen vihitään papiksi muussa hiippakunnassa ja sen jälkeen palaa Oulun hiippakuntaan ja toimii siellä pappina. Virkakäsitystään ja ratkaisuaan piispa perusteli Raamatun sanalla, joka on kirkkolain mukaan ainoa ohje kirkon oppia tutkittaessa. Piispan mukaan ei ollut osoitettu, että hän olisi virkakäsityksessään poikennut Raamatusta tai kirkon tunnustuskirjoista. Hän totesi myös, että nainen ja mies ovat samantarvoisia, heillä vain on erilaisia tehtäviä kirkossa. Piispa korosti sitä, että kirkkolaki ei anna kenellekään oikeutta tulla vihityksi pappisvirkaan. Harkintavalta on viime kädessä piispalla. Hän vetosi vielä naispappeuspäätöksen tehneen kirkolliskokouksen lausumaan, jossa turvataan naispappeuteen torjuvasti suhtautuville toimintavapaus ja mahdollisuus päästä kirkon virkoihin.⁵⁵¹

Vuoden 1989 ratkaisussaan oikeuskansleri totesi, että piispa on velvollinen suorittamaan papiksi vihkimisen, kun kirkkolaissa säädetyt edellytykset täyttyvät. Silloisen hallitusmuodon 92 §:n 1 momentin mukaan virkamies on kaikessa virkatoiminnassaan laillisen seuraamuksen uhalla velvollinen tarkoin noudattamaan lakia. Piispa ei voinut kieltäytyä tästä virkatehtävästään sillä perusteella, että vihittävä on nainen ja piispan virkakäsityksen mukaan nainen ei voi olla pappi. Piispalla ei siis ollut lakiin perustuvaa oikeutta vakaumuksensa perusteella kieltäytyä kirkkolaissa hänen virkatehtävikseen säädetystä tehtävästä. Tällaista oikeutta ei oikeuskanslerin käsityksen mukaan voida myöskään perustaa kirkkolain 1 luvun 1 §:n Raamatusta ja kirkon tunnustuksessa pitäytymisen säännökseen, ei kirkolliskokouksen naispappeuspäätöksen yhteydessä hyväksymään lausumaan eikä yksittäiselle kansalaiselle turvatuun uskonnonvapauteen. Oikeuskanslerin mukaan Oulun piispa oli menetellyt kirkkolain säännöksestä poiketen ja virkavelvollisuuksiensa vastaisesti ilmoittaessaan tuomiokapitulin hiippakunnan lehtoreille lähettämässä kirjeessä ja useissa yhteyksissä piispan virkaa hoitaessaan, ettei aio vihkiä naisia

⁵⁵⁰ Syksyn 1986 kk, 34 §, 245.

⁵⁵¹ OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989. Kirkkohallitus totesi asiasta antamassaan lausunnossa, että naispappeutta koskevan kirkkolain muutoksen jälkeen kaikilla viranomaisilla on velvollisuus noudattaa kyseisiä säännöksiä. Päätöksestä poikkeava vakaumus tai päätökseen liitetty lausuma ei vähennä kenenkään velvollisuutta noudattaa lakia esimerkiksi virkavelvollisuuksien täyttämisessä. Oulun hiippakunnan lehtorit totesivat lausunnossaan, että piispan kielteinen kanta naispappien vihkimiseen oli tullut selväksi piispan useasta julkisesta kannanotosta ja tuomiokapitulin lähettämästä menettelytapakirjeestä. Lehtoreiden mukaan tuomiokapituli oli kaunistellut asiaa todetessaan, ettei piispa ollut hylännyt yhtään vihkimyshakemusta. Tosiasiaa kukaan ei halunnut käynnistää tutkintaa piispan menettelystä ja synnyttää vaikeaa tilannetta. Poikkeusjärjestelyistä aiheutui pappisvihkimystä haluaville paitsi loukautuksi tuleminen tunne, myös ylimääräistä huolta, vaivaa ja kuluja. (OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989.)

papeiksi ja että vihkimystä tulee hakea jostakin toisesta hiippakunnasta. Oikeuskansleri huomautti piispaa tästä virheellisestä menettelystä.⁵⁵²

Kevään 1990 kirkolliskokous käsitteli hiippakuntakokousaloitetta piispanviran avaamiseksi naisille. Aloitteessa edellytettiin huolehdittavan naispiispuuden vastustajien toimintamahdollisuuksien säilyttämisestä kirkossa, muun muassa mahdollisuudesta saada pappisvihkimys miespiispalta.⁵⁵³ Perustevaliokunta totesi piispan aseman hiippakunnan kaikkien pappien ylimpänä kaitsijana, joten niin kutsuttu väistyminen olisi vaikeasti toteutettavissa. Valiokunnan enemmistö kuitenkin piti piispanviran avaamista naisille sekä teologisilla että käytännöllisillä perusteilla mahdollisena toteuttaa välittömästi.⁵⁵⁴ Kirkolliskokous hyväksyi piispanviran avaamisen naisille.⁵⁵⁵

Kevään 1990 kirkolliskokous käsitteli edustaja-aloitetta, jossa esitettiin, että vuoden 1986 naispappeuspäätökseen liitetty lausuma otettaisiin kirkkolain säännökseksi. Tällä turvattaisiin perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien kirkon jäsenten ja kirkon työssä olevien toimintavapaus kirkossa. Lausuman juridinen merkitys oli jäänyt tulkinnanvaraiseksi.⁵⁵⁶ Asiaa käsitellessään perustevaliokunta pyrki selvittämään, missä tilanteissa ehdotettua säännöstä tarvittaisiin ja mitä aloitteessa tarkoitetaan omantunnon suoja ja toimintavapaudella. Se ei saanut näitä selventäviä tietoja. Valiokunta ei vakuuttunut siitä, että ongelma ratkeaisi omantunnonklausuulista säätämällä. Mietinnössään se korosti pappisvirassa toimivan virkavelvollisuuksien noudattamista. Lisäksi se totesi, että myös naispappeuden puolustajat katsovat edustavansa perinteistä virkakäsitystä, koska kirkon virkaa koskevan opin ei katsottu muuttuneen naispappeusratkaisussa. Perustevaliokunta viittasi vuosina 1984 ja 1986 omantunnonklausuulista esittämiinsä kannanottoihin. Se ei siis puoltanut omantunnonklausuulista säätämistä muun muassa siksi, että viran keskinäinen tunnustaminen on olennaista kirkon ykseyden kannalta. Jos laissa säädettäisiin oikeus kieltäytyä yhteisen jumalanpalveluksen toimittamisesta, se merkitsisi kirkon jakautumista. Ongelmatilanteet tulisi ratkaista pastoraalisesti. Perustevaliokunnan mukaan omantunnonklausuulin käyttöönottoa oli

⁵⁵² OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989.

⁵⁵³ Helsingin hpk:n hpk-kokousaloite n:o 9/1988.

⁵⁵⁴ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1989, 3–4. Valiokunnan mietintöön sisältyi jäsenten Reinikainen ja Silventoinen eriävä mielipide, jonka mukaan aloitteessa kaavailnut poikkeusmenettelyt loisivat hankalan ja ristiriitaisen tilanteen. Naispappeuteen liittyvät kiistat olivat osoittaneet, että vaikeudet johtavat kirkon asioiden käsittelyyn yleisissä tuomioistuimissa. (Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1989, 5.)

⁵⁵⁵ Perustevaliokunnan mietintö hyväksyttiin äänin 82–25. (Kevään 1990 kk, 41 §, 108–109.)

⁵⁵⁶ Edustaja-aloite n:o 6/1990. Aloitteen lähetekeskustelussa aloitteen tekijä totesi, että virkakäsitykseen liittyvien asioiden päättyessä yleisten viranomaisten käsiteltäväksi niiden tulisi voida laista selkeästi nähdä kirkolliskokouksen tarkoitus turvata myös perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien toimintavapaus kirkossa. (Ed. Holma, kevään 1990 kk 44 §, 112.) Lähetekeskustelussa arkkipiispa Vikström sanoi, että lausumaa vuonna 1986 hyväksyttäessä ei ollut selvää käsitystä, miten naispappeuteen eri tavoin suhtautuvat pystyvät yhdessä toimimaan kirkossa. Hänen mukaansa olisi syytä selvittää lausuman riittävyys ongelmien ratkaisijana. (Kevään 1990 kk, 44 §, 113.)

perusteellisesti käsitelty aikaisemmissa vaiheissa eikä valiokunnan tietoon ollut tullut sellaisia uusia ongelmia tai ratkaisuehdotuksia, joiden perusteella olisi ollut syytä ryhtyä muutostoiimiin. Valiokunta korosti kirkon jäsenten ja kirkon työssä toimivien olevan edelleen velvollisia varjelemaan kirkon ykseyttä. Lisäksi piispainkokouksen tuli edelleen seurata tilanteen kehitystä ja ryhtyä tarvittaessa toimenpiteisiin.⁵⁵⁷

Syksyn 1990 kirkolliskokouksen käsitellessä edellä todettua perustevaliokunnan mietintöä esitettiin kahdenlaisia kannanottoja. Yhtäältä todettiin, että kirkko on selviytynyt naispappeuden käyttöön otosta varsin hyvin. Jos oman tunnonklausuulista nyt säädettäisiin kirkkolaissa, vaikeutettaisiin tilannetta. Kirkon sopusoinnun kannalta olisi parasta jatkaa kristillistä menettelyä eli pyritään välttämään erityisjärjestelyjä ja omaksumaan yhdessä olemisen ja kärsimisen toimintatapa. Piispainkokous seuraisi edelleen tilannetta ja tarvittaessa ryhtyisi toimenpiteisiin.⁵⁵⁸ Toisaalta todettiin, että mietinnössä annetaan tilanteesta epätodellisen sopuisa kuva. Perinteisessä virkakäsityksessä pitäytyvien toiminnanvapaus sekä mahdollisuus tulla vihityksi ja nimitetyksi kirkon virkaan pitäisi turvata lainsäädännöllä. Kirkon tulee itse voida päättää, miten sen virkakäsitystä koskevia asioita ratkaistaan. Niiden ei pidä päätyä yleisten viranomaisten käsiteltäviksi, vieläpä niin, että ratkaisua tehtäessä sovellettavat kirkon säännökset ovat puutteelliset.⁵⁵⁹ Kirkolliskokous lähetti perustevaliokunnan mietinnön piispainkokoukselle ja pyysi sitä edelleen seuraamaan tilannetta ja etsimään ratkaisuja yhteyden vahvistamiseksi virkakäsymyksessä. Ehdotetun lainsäädäntötoimenpiteen kirkolliskokous jätti raukeamaan.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1990. Valiokunnan mietintöön sisältyi jäsenten Reinikainen ja Silventoinen eriävä mielipide, jonka mukaan vuoden 1986 päätökseen liitetyn lausuman henki on omaa tuntoa suojeleva. Silti erilaisiin virkakäsityksiin liittyvät menettelylliset epäselvyydet olivat heikentäneet työilmapiiriä monissa seurakunnissa. Piispainkokouksen tulisi laatia ongelmatilanteisiin menettelytapaohjeet ja selvittää mahdollisuus säätää menettelyistä kirkkolaissa. Perustevaliokunta mainitsi mietinnössään, että piispa E. Vikström oli kesäkuussa 1989 tehnyt aloitteen kirkkolain muuttamiseksi niin, että piispa voisi kieltäytyä pappisvihkimyksestä eikä sitä pidettäisi lainvastaisena. Ehdotus liittyi oikeuskanslerin toukokuussa 1989 tekemään päätökseen, jossa Oulun hiippakunnan piispa sai huomautuksen kieltäytyään vihkimästä naisia papeiksi. Piispainkokous jätti aloitteen raukeamaan, koska tällaisissa tilanteissa noudatettaisiin käytäntöä, että naisteologi vihitään papiksi toisessa hiippakunnassa. (Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1990.)

⁵⁵⁸ Esim. piispa E. Vikström ja ed. Huima, syksyn 1990 kk, 22 §, 71–72, 82.

⁵⁵⁹ Esim. ed. Perret, ed. Saraneva ja ed. Vuollo, syksyn 1990 kk, 22 §, 76, 79–80.

⁵⁶⁰ Syksyn 1990 kk, 24 §, 95–96. Eräät piispat ottivat asiaan kantaa, muun muassa seuraavasti. Piispa Sariolan mukaan naispappeuden vastustajien toiminta sekä virkaan vihkimisen ja nimityksen mahdollisuus tulisi turvata aikaisempaa selkeämmin, mutta tilannetta ei pidä vaikeuttaa säätämällä asiasta kirkkolaissa. (Syksyn 1990 kk, 22 §, 72–73.) Piispa Rimpiläinen edellytti kirkon antavan viestin perinteisen virkakäsityksen kannalla oleville, että heillä on mahdollisuus työskennellä pappina kirkossa. (Syksyn 1990 kk, 22 §, 78.) Arkipiispa Vikströmin mukaan kirkon pitäisi käsitellä erilaisiin virkakäsi-

Erilaisiin virkakäsityksiin liittyvien omantunnon kysymysten käsittely jatkui 2000-luvulla. Kevään 2000 kirkolliskokous käsitteli edustaja-aloitetta kirkkojärjestyksen muuttamiseksi muun muassa niin, että turvataan perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien kirkon pappien mahdollisuus tulla valituksi pappisvirkaan ja hoitaa virkaa Jumalan sanan ja kirkon tunnustuksen mukaan. Pyyntöä perusteltiin naispappeuspäätökseen liitettyllä lausumalla, jossa edellä todetut toimintavapaudet haluttiin turvata sekä sillä, että Porvoon sopimuksella kirkko sitoutui antamaan kyseiset vapaudet eräiden muiden kirkkojen jäsenille ja papeille.⁵⁶¹ Perustevaliokunta totesi, että pappisviran avaaminen naisille on omantunnonkysymys paitsi naispappeuden vastustajille, myös sen kannattajille: kumpikin osapuoli haluaa pysyä uskollisena Jumalan sanalle ja toimia kirkossa. Valiokunnan mukaan naispappeuspäätöstä tehtäessä ei voitu ennakoida asiasta syntyviä vaikeuksia, joten tuolloin ei säädetty mahdollisten ongelmatilanteiden ratkaisusta. Muutoinkin pidettiin parempana vaikeuksien selvittämistä pastoraalisin keinoin. Valiokunta korosti naispappeusratkaisuun liitetyn lausuman sisältämää kaikkia osapuolia koskevaa yhteistyövelvoitetta. Lausumassa myös edellytettiin piispainkokouksen seuraavan tilannetta ja tarvittaessa ryhtyvän toimenpiteisiin.⁵⁶² Valiokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous lähetti edustaja-aloitteen piispainkokoukselle, jotta se selvittäisi naispappeuden toteutuksen vaikutukset kirkon toimintaan sekä miten voitaisiin parantaa yhteistyön edellytyksiä ja varjella kirkon ykseyttä.⁵⁶³

Kevään 2003 kirkolliskokous käsitteli hiippakuntakokouksesitystä⁵⁶⁴ ja edustaja-aloitetta⁵⁶⁵, joissa edellytettiin kirkolliskokouksen toimenpiteitä naispappeutta vastustavien pappien virkakäsitykseen liittyvien erityisjärjestelyjen lopettamiseksi. Asian lähetekeskusteluissa todettiin yhtäältä naispap-

tyksiin liittyvät ongelmat sisäisesti. Niiden ei pitäisi päätyä valtion viranomaisten ratkaistaviksi. Perinteisessä virkakäsityksessä pitäytyville pitää turvata toimintavapaus ja pappisvirkaan pääsy kirkossa, mutta he eivät saa asettaa vihkimisen ehdoksi, ettei samaan aikaan vihitä naisia pappisvirkaan. (Syksyn 1990 kk, 22 §, 89–90.)

⁵⁶¹ Edustaja-aloite n:o 13/2000.

⁵⁶² Peruste-vk:n mietintö n:o 2/2000, 2–7.

⁵⁶³ Syksyn 2000 kk, 41 §, 158–161.

⁵⁶⁴ Mikkelin hpk:n hpk-kokouksen esitys n:o 2/2003. Hiippakuntakokous esitti kirkolliskokouksen ottavan yksiselitteisen kannan naispappeja syrjivien toimien ja yleisen oikeustajun vastaisen vuoden 1986 lausuman soveltamisen lopettamiseksi. Esityksessä ehdotettiin, että kirkon viranhaltijoille voitaisiin määrätä seuraamuksia kirkon tunnustuksen ja virkakäsityksen vastaisesta toiminnasta.

⁵⁶⁵ Edustaja-aloite n:o 6/2003. Aloitteessa esitettiin, että kirkolliskokous antaisi lausuman, jossa todettaisiin vuoden 1986 lausumassa turvattujen toimintavapauden tarkoittavan mielipiteen ilmaisun vapautta sekä oikeutta tulla vihityksi ja nimitetyksi kirkon virkaan ja toimia kirkon virassa. Toimintavapaus ei kuitenkaan tarkoita oikeutta evankeliumin hengen vastaisesti kieltäytyä kirkon työssä yhteistoinnasta toista sukupuolta olevan ihmisen kanssa eikä muutoinkaan laiminlyödä virkatehtäviä. Piispalla ei olisi oikeutta kieltäytyä pappisvihkimyksestä vihittävän sukupuolen perusteella.

pien kokema halveksunta ja syrjintä. Olisi laadittava säännöt tämän lopettamiseksi. Jos pastoraalinen asiaan puuttuminen ei lopeta evankeliumin ja oikeuden vastaista toimintaa, pitäisi voida määrätä seuraamus.⁵⁶⁶ Toisaalta tuotiin esiin se, ettei perinteisen virkakäsityksen ollut todettu olevan kirkon tunnustuksen vastaista, mutta silti sen mukaisesti ajattelevien teologian maistereiden ja pappien mahdollisuuksia saada pappisvihkimys ja papinvirka oli vaikeutettu. Kyse oli vakaumukseen perustuvasta syrjinnästä.⁵⁶⁷ Kirkolliskouksen perustevaliokunnan mukaan naispappeuteen liittyviä ongelmia oli harvoissa seurakunnissa, mutta ne olivat vakavia ja koko työyhteisöön vaikuttavia. Ongelmia ratkaistaessa tuli ottaa huomioon kirkkolain lisäksi yleinen lainsäädäntö, kuten tasa-arvolaki ja työturvallisuuslaki⁵⁶⁸. Valiokunta korosti sitä, että vuoden 1986 lausuma ei ole normi. Sillä ei annettu oikeutta kieltäytyä virkatehtävistä eikä syrjiä naispappeja, vaan sillä pyrittiin estämään naispappeuteen kielteisesti suhtautuvien syrjimin heidän vakaumuksensa vuoksi. Valiokunnan mukaan voimassa olleet säännökset antoivat riittävät mahdollisuudet puuttua sopimattomaan menettelyyn tai virkavelvollisuuksien laiminlyöntiin, joten ei ollut syytä ryhtyä hiippakuntakokousesityksen eikä edustajaaloitteen mukaisiin toimiin. Siltä osin kuin oli kyse johtamisen ja työyhteisöjen kehittämisestä sekä työturvallisuudesta, asia siirrettäisiin piispaainkokouksen harkittavaksi.⁵⁶⁹ Syksyn 2003 kirkolliskokous hyväksyi perustevaliokunnan mietinnön.⁵⁷⁰

Kevään 2006 kirkolliskokous käsitteli edustajaaloitteen pohjalta naispappeuteen kielteisesti suhtautuvien teologian maistereiden erillisten pappisvihkimysten tarvetta ja mahdollisuutta. Aloitteen mukaan piispat olivat muuttaneet papiksi soveltuvuuden tulkintaansa siten, etteivät naispappeuteen kielteisesti suhtautuvat teologit ole soveltuvia pappisvirkaan.⁵⁷¹ Kirkolliskokouksessa aloitteesta käyty keskustelu oli suorasanaisista ja asiaan kyllästyneisyyden osoittavaa. Naispappeuden vastustajat totesivat, ettei perinteinen virkakäsitys

⁵⁶⁶ Ed. Vahtola ja ed. Tepponen, kevään 2003 kk, 22 §, 27–28, 35.

⁵⁶⁷ Ed. Junkkaala ja ed. Marjokorpi, kevään 2003 kk, 22 §, 26–29.

⁵⁶⁸ Perustevaliokunta totesi, että tasa-arvolain soveltamisalan ulkopuolelle on rajattu uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonharjoitus eikä lailla puututa niiden sisäisiin asioihin, kuten naispappeuteen. Kuitenkin, kun kirkko on antanut naisille ja miehille yhtäläisen aseman jumalanpalvelusten toimittamisessa, sukupuoleen perustuvaa syrjintää on pidettävä vähintään tasa-arvolain hengen vastaisena. (Peruste-vk:n mietintö n:o 4/2003, 7.)

⁵⁶⁹ Peruste-vk:n mietintö n:o 4/2003, 2–8.

⁵⁷⁰ Syksyn 2003 kk, 44 §, 306.

⁵⁷¹ Edustaja-aloite n:o 5/2006. Aloitteen mukaan piispojen tällaiseen tulkintaan ei ollut laillisia, raamatullisia eikä kirkon tunnustukseen pohjautuvia perusteita. Kirkon tehtävän toteuttamiseksi ja yhteyden suojelemiseksi sekä kirkon kaikkien jäsenten ja kirkon työssä olevien vakaumuksen kunnioittamiseksi naispappeuteen kielteisesti suhtautuville teologeille tulisi järjestää erillisiä pappisvihkimyksiä, joissa ei vihitä naisia papeiksi. Tällainen menettely olisi vuoden 1986 naispappeuspäätökseen liitetyn lausuman mukaista.

ole kirkon opin vastainen eikä sen mukaisesti ajattelevien pääsemistä pappisvirkaan ja toimimista papinvirassa tulisi estää. Vuoden 1986 naispappeusratkaisuun sisältyneen lausuman mukaisesti tulisi säilyttää erillisten pappisvihkimysten ja erityisten työjärjestelyjen mahdollisuus. Piispat olivat kuitenkin ryhtyneet pakkotoimiin tilanteen muuttamiseksi. Tämä oli johtanut naispappeuteen kielteisesti suhtautuvien kirkon työhön pyrkivien ja kirkon työssä olevien syrjintään.⁵⁷² Naispappeuden kannattajat totesivat, että naispapat olivat 20 vuoden ajan joutuneet kokemaan ammatillista vähättelyä ja muuta epäasiallista kohtelua. Näihin syrjiviin käytäntöihin pitäisi lopultakin tiukasti puuttua. Kirkon ja seurakuntien johdolla oli vastuu korjata lainvastainen tilanne. Pastoraaliset keskustelut eivät riittäneet syrjinnän poistamiseksi. Naispappeuden kannattajat paheksuivat sitä, että naispappeuden vastustajat olivat omineet itseään määritteleviksi ilmaisuiksi vakaumuksellisuuden sekä Raamatun sanassa ja kirkon tunnustuksessa pysymisen.⁵⁷³ Kirkolliskokous hylkäsi aloitteen siitä valiokuntaan lähettämättä, koska aloite ei sisältänyt kirkolliskokouksen toimivaltaan sisältyvää esitystä.⁵⁷⁴

Piispainkokous antoi syksyn 2006 kirkolliskokoukselle tiedoksi selonteon, miten erilaisten virkanäkemyksen aiheuttamat työyhteisöongelmat voidaan hoitaa. Tämä perustui piispainkokouksen vuonna 2003 kirkolliskokoukselta saamaan tehtäväksiantoon. Piispainkokous korosti kirkon ykseyden vaalimista. Se on kaikkien osapuolten velvollisuus. Erilaisiin virkakäsityksiin liittyvät ongelmat tuli hoitaa pastoraalisilla keskusteluilla ja piispallisella kaitsennalla. Jos ongelma ei näin ratkeaisi, asiaan tulisi puuttua antamalla huomautus, tarvittaessa ryhtymällä kurinpitomenettelyyn. Piispainkokous totesi kirkon kunnioittavan naispappeuden vastustajien vakaumusta, mutta edellyttävän heidän tunnustavan kirkon naispappeuspäätöksen merkityksen ja sitovuuden⁵⁷⁵. Piispainkokous korosti sitä, että naispappeuspäätökseen liitetty lausuma ei ole juridisesti sitova vaan lain tulkintaa ohjaava suositus. Lausuma ei anna kirkon työntekijälle oikeutta kieltäytyä virkatehtävistä eikä yhteistyöstä kirkon toisen työntekijän kanssa, vaan se edellyttää kaikkien osapuolten toimivan yhteistyössä ja varjelevan kirkon ykseyttä. Piispainkokouksen mu-

⁵⁷² Ed. Kujala ja ed. Marjokorpi, kevään 2006 kk, 20 §; ed. Nummela, ed. Perret, ed. Rainerma ja ed. Kippo, kevään 2006 kk, 22 §.

⁵⁷³ Ed. Nyström ja ed. Molina, kevään 2006 kk, 20 §; ed. L. Heinonen, kevään 2006 kk, 22 §.

⁵⁷⁴ Kevään 2006 kk, 22 §.

⁵⁷⁵ Syksyn 2006 kirkolliskokouksen kyselytunnilla edustajat Jouppi ja Lankinen kysivät, mitä piispainkokouksen selonteossa tarkoitettiin sillä, että perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien tulee tunnustaa kirkon naispappeuspäätöksen merkitys ja sitovuus. Arkkipiispa Paarman mukaan tällä tarkoitetaan kirkolliskokouksen vuonna 1986 tekemän naispappeuspäätöksen tunnustamista ja sen mukaan elämistä. Kenelläkään ei ole oikeutta kieltäytyä virkaansa kuuluvista tehtävistä sillä perusteella, että työyhteisössä toimii pappina nainen tai mies. Minkäänlainen syrjintä ja toisen ammatti-identiteetin väheksyminen virkanäkemykseen vedoten ei ole hyväksyttävää. (Syksyn 2006 kk, 22 §.)

kaan erilliset pappisvihkimykset ja sukupuoleen perustuvat erityiset työvuorojärjestelyt ovat syrjintää⁵⁷⁶. Piispalla on erityinen valvontavastuu hiippakuntansa seurakuntien tehtävien asianmukaisessa hoitamisessa. Kaikilla kirkon työssä toimivilla on velvollisuus hoitaa työtehtävät asianmukaisesti ja huolehtia työyhteydestä.⁵⁷⁷

Piispainkokouksen selonteon jälkeen, kevään 2007 kirkolliskokouksen aluksi arkkipiispa Paarma otti kantaa yhteistyöstä naispappien kanssa vakaumuksellisista syistä kieltäytymiseen. Hänen mukaansa on selvää, ettei kennelläkään ole oikeutta kieltäytyä yhteistyöstä toisen papin kanssa vakaumuksensa vedoten. Kirkon työhön hakeutuneen on suoritettava virkatehtävänsä asianmukaisesti. Tämä velvollisuus ei perustu maalliseen lainsäädäntöön vaan kirkon omiin periaatteisiin. Pappi on seurakuntaa varten ja seurakunta valitsee pappinsa. Yksittäinen pappi ei voi luokitella seurakunnan pappeja kelvollisiin ja kelvottomiin. Arkkipiispan mukaan, jos viranhaltijan vakaumus ei salli kirkon järjestyksen mukaisten, kirkon virkaan kuuluvien tehtävien hoitamista, olisi hyvä, että henkilö siirtyisi kirkon sisällä tehtäviin, joita hän voi omantuntonsa mukaisesti suorittaa.⁵⁷⁸ Kevään 2009 kirkolliskokouksen avatessaan arkkipiispa Paarma totesi havainneensa, että henkilöt, jotka vakaumuksensa vedoten vaativat erivapauksia yhteisistä säännöistä, eivät yleensä itse ole valmiita antamaan tilaa toisten vakaumuksellisille näkemyksille. Kirkollisissa kiistoissa vedotaan usein totuuteen, oikeaan oppiin tai oikeaan raamatullisuuteen. Miten voisi kunnioittaa toisen vakaumusta, jos pitää ehdottomasti kiinni omasta totuuden tulkinnastaan? Arkkipiispa korosti, että vakaumusten ristiriidoissa tarvitaan suvaitsevaisuutta, joka ei tarkoita kaiken kritiikitöntä hyväksymistä tai välinpitämätöntä suhtautumista totuuteen. Osapuolten tulee kuunnella toisiaan, pyrkiä ymmärtämään toista osapuolta ja myös rukoilla yhdessä. Tämä lisää ymmärrystä ja johtaa ehkä oman näkemyksen uudelleen arviointiin ilman, että siitä luovutaan tai sen korostuksia laimennetaan.⁵⁷⁹

Piispainkokouksen vuonna 2006 antamasta selonteosta kanneltiin apulaisoikeusasiamiehelle. Kyse oli siitä, olivatko piispainkokouksen naispapppeutta koskeneen selonteon kannanotot perustuslaissa turvatus uskonnon ja

⁵⁷⁶ Leino viittaa työvuorojärjestelyjen syrjivyysskannanotoista tuolloin voimassa olleen yhdenvertaisuuslain 11 §:n 1 momenttiin, jonka mukaan erilainen kohtelu ei ole syrjintää, jos kohtelu perustuu lakiin ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Leinon mukaan erilainen kohtelu perustuu kirkkolakiin vuonna 1986 tehtyyn muutokseen ja sen yhteydessä hyväksyttyyn lausumaan. Näiden voidaan tulkita poistaneen syrjintäolettan. Leinon mukaan on ongelmallista, ettei uskonnon ja omantunnon vapaus ole kirkon toiminnassa erityisen painava perusoikeus. Hän pitää outona sitä, että tunnustuksellinen yhteisö esittää perusoikeuksien kollisiotilanteissa uskonnonvapauden toteutumisen keinoksi eroamista uskonnollisesta yhdyskunnasta, jonka tunnustukseen henkilö on sitoutunut ja johon hän haluaa kuulua. (Leino 2012, 87; Leino 2019, 28, 66–67.)

⁵⁷⁷ Pk:n tiedoksianto n:o 1/2006.

⁵⁷⁸ Kevään 2007 kk, 1 §.

⁵⁷⁹ Kevään 2009 kk, 1 §.

omantunnon vapauden vastaisia sekä oliko piispainkokous ylittänyt toimivaltuutensa, koska se oli menettelyllään saanut aikaan tilanteen, jossa selonteko oli ymmärretty velvoittavaksi. Selonteosta tehdyt johtopäätökset merkitsivät sitä, että luovuttiin työvuorojärjestelyistä ja siksi naispappeutta vakaumuksellisista syistä vastustavat voitaisiin velvoittaa toimimaan papin tehtävissä naispastorin kanssa. Lisäksi selonteko sisälsi perusoikeusrajoituksen, josta ei ollut säädetty laissa, kuten perustuslain 80 § edellyttää.

Apulaisoikeusasiamies ratkaisi edellä todetun kantelun vuonna 2009. Hän vetosi vuonna 1995 toteutetun perusoikeusuudistuksen esitöihin, joissa todettiin yhtäältä, että työnjaollisin ja muin hallinnollisin järjestelyin tulisi pyrkiä välttämään henkilön velvoittaminen vakaumustaan loukkaaviin työtehtäviin. Toisaalta uskonnon ja omantunnon vapautteen vetoamalla ei voida harjoittaa toimia, jotka loukkaavat ihmisarvoa, yhdenvertaisuutta tai muita perusoikeuksia taikka ovat oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisia. Lisäksi, kun kirkko hyväksyi naispappeuden, tasa-arvolain⁵⁸⁰ ja yhdenvertaisuuslain mukaiset velvoitteet alkoivat koskea myös kirkkoa ja sen pappeja. Siten esimerkiksi sukupuoleen perustuvat työvuorojärjestelyt ovat syrjiviä ja sellaisina kiellettyjä. Lisäksi oikeuskäytännössä oli todettu, että vastaanottaessaan pappisviran henkilö oli käyttänyt uskonnonvapauttaan ja sitoutunut noudattamaan kirkon lakia ja järjestystä. Jo pappisvihkimyksessään pappi sitoutuu kirkon lain ja järjestyksen noudattamiseen. Edellä mainittujen seikkojen perusteella apulaisoikeusasiamies totesi, että piispainkokouksen selonteolla pyrittiin edistämään yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja syrjimättömyyttä, jotka ovat oikeusjärjestelmässä olennaisia. Julkisen vallan tulee edistää niiden toteutumista. Hän totesi vielä, että papin työtehtäviä ei varsin vakiintuneen näkemyksen mukaan voida arvioida uskonnon harjoittamista koskevien perusoikeussäännösten mukaisesti. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan ei perustuslain uskonnon ja omantunnon vapauden turvaava säännös, eivät sen esityöt eikä oikeuskäytäntö tue näkemystä, että papilla olisi oikeus kieltäytyä virkatehtävistä vakaumukseensa vedoten.⁵⁸¹

Edellä kuvatussa ratkaisussaan apulaisoikeusasiamies viittasi korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden seuraaviin päätöksiin.

Vuonna 2001 korkein oikeus ratkaisi tapauksen, jossa seurakunnan kirkkovaltuuston suorittamasta kappalaisen valinnasta tasa-arvovaltuutettu totesi, että valinnassa täyttyi tasa-arvolaisissa tarkoitettu syrjintäoletta. Seurakunnan

⁵⁸⁰ Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986) 2 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan kyseistä lakia ei sovelleta evankelis-luterilaisen kirkon, ortodoksisen kirkkokunnan eikä muiden uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan. Säännöksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, ettei lakia sovellettaisi kirkollisiin toimituksiin, kuten papiksi vihkimiseen, joten säännöksellä ei puututtaisi naispappeuskysymykseen. (HE 57/1985 vp, 12.)

⁵⁸¹ AOA, dnro 3189/4/07, 26.8.2009. Apulaisoikeusasiamies totesi myös, että oikeuskirjallisuudessa on tuotu esiin perusteltuja näkemyksiä siitä, että perusoikeuksien toteuttamisessa tulee myös pyrkiä ratkaisuun, jossa eri osapuolten perusoikeudet turvataan mahdollisimman hyvin ja haitat minimoidaan.

mukaan papinvaali liittyy uskonnonharjoittamiseen eikä siten kuulu tasa-arvolain soveltamisalaan. Käräjäoikeuden mukaan tasa-arvolaista eikä sen esitöistä, ei myöskään kirkolliskokouksen naispappeuspäätöstä koskevien asiakirjojen perusteella kirkon omista opeistakaan löytynyt tukea sille, että papin valinta jäisi tasa-arvolain soveltamisalan ulkopuolelle. Tasa-arvovaltuutetun ja tuomiokapitulin lausuntojen perusteella käräjäoikeus piti kantajaa virkaan ansioituneempana kuin virkaan valittua. Asiassa täyttyi tasa-arvolain mukainen syrjintäolettaja. Käräjäoikeus velvoitti seurakunnan suorittamaan kantajalle hyvitystä. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota.

Myös korkeimman oikeuden mukaan tasa-arvolaki soveltui tapaukseen. Se totesi käräjäoikeuden ja hovioikeuden ilmaisemien perusteiden lisäksi, että vuoden 1996 alusta toteutettiin kirkkolain ja kirkkojärjestyksen muutos, jonka mukaan seurakunnan kappalaisen valitsee kirkkovaltuusto tai seurakuntaneuvosto. Tästä syystä tasa-arvolain soveltaminen kappalaisen valintaan oli uudessa tilanteessa. Uskonnonvapautteen kyllä sisältyy uskonnonharjoitus ja siihen kuuluu seurakunnan oikeus valita vapaasti pappinsa. Kirkon on kuitenkin uskontoa harjoittaessaan noudatettava perustuslakia ja kunnioitettava sukupuolten väistä tasa-arvoa, joka on myös kirkon hyväksymä periaate. Korkeimman oikeuden mukaan tasa-arvolain soveltamisalan rajoitusta voidaan uskonnonvapautta loukkaamatta tulkita niin, ettei se tarkoita kirkkovaltuuston tai seurakuntaneuvoston suorittamaa kappalaisen valintaa. Korkein oikeus korosti seurakunnan olevan kappalaista valitessaan työnantajan asemassa. Tasa-arvolain soveltamisalarajoitusta tulee tulkita tavalla, joka parhaiten edistää sukupuolten tasa-arvoa erityisesti työelämässä. Tästä syystä säännöksen ilmaisua "uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan" tuli tulkita ahtaasti. Korkein oikeus piti seurakunnan perusteita jättää kantaja valitsematta kokonaisuutena tarkastellen riittämättöminä. Se ei muuttanut hovioikeuden tuomion lopputulosta.⁵⁸²

⁵⁸² KKO:2001:9. Kirkolliskokouksessa otettiin kantaa KKO:n ratkaisuun. Sen todettiin loukanneen papinvalinnan uskonnonharjoitus- ja rukousluonnetta. Papinvaalia koskevia säännöksiä tulisi selkiinnyttää siten, ettei vastaavaa tilannetta enää syntyisi. Nähtiin uhka, että tuomioistuin voisi tasa-arvovaatimuksin puuttua myös seurakunnan suorittamaan kirkkoherran vaaliin. (Kevään 2001 kk, 32 §, 131–132.) Yleisvaliokunnan mukaan välillinen vaali ei ollut kappalaisen valinnassa täysin onnistunut. Se ei kuitenkaan puoltanut kirkkolainsäädännön muuttamista, vaan ehdotti valintamenettelyn valmistelun ja erityisesti ratkaisun perustelemisen kehittämistä. (Yleis-vk:n mietintö n:o 3/2001, 5–6.) Kirkolliskokous antoi piispainkokouksen tehtäväksi laatia tuomiokapitulien kanssa ohjeet kappalaisen vaalin toimittamisen hyvästä hallintomenettelystä. (Kevään 2001 kk, 69 §, 266.) Piispainkokous esitti, että kappalaisen kelpoisuusvaatimuksiin lisätään säännös, jonka mukaan henkilö ei ole kelpoinen kappalaiseksi, jos häneltä ilmeisesti puuttuvat viranhoitoon tarvittavat edellytykset. Tuomiokapitulit olivat voineet arvioida hakijoiden sopivuutta ilman erityistä säännöstäkin, mutta selkeyden vuoksi asiasta olisi syytä säätää. (Pk:n esitys n:o 1/2003.) Kirkolliskokous hyväksyi ehdotetun kirkkojärjestyksen muutoksen. (Syksyn 2003 kk, 39 §, 295; syksyn 2003 kk, 50 §, 318.) KKO:n ratkaisuun liittyi myös kevään 2001 kirkolliskokouksen käsittelemä kysymys, tulisiko kirkkolaissa olla säännös, miten tasa-arvolakia sovelletaan kirkon

Korkein hallinto-oikeus ratkaisi vuonna 2008 tapauksen, jossa tuomiokapituli oli päättänyt, että kirkkoherran virkaa hakenut A ei ollut kelpoinen viran vaaliehdokkaaksi, koska hänen kieltäytymisensä yhteistyöstä naispapin kanssa osoitti, että häneltä ilmeisesti puuttuvat viran hoitamiseen tarvittavat edellytykset. Oikaisuvaatimuksessaan A totesi, että hänet syrjäytettiin uskonnollisen vakaumuksensa vuoksi. Tuomiokapituli viittasi kirkkoherran mielipiteiden ja toiminnan suureen vaikutukseen seurakunnassa ja työyhteisössä. Vakaumus tai mielipide voidaan hyväksyä, mutta syrjivää menettelyä ei voida hyväksyä sillä perusteella, että se johtuu henkilön vakaumuksesta. Hallinto-oikeus totesi, että kirkkojärjestyksen mukaan kirkkoherran vaaliin ehdokkaaksi ei ole kelpoinen hakija, jolta ilmeisesti puuttuvat viran hoitamiseen tarvittavat edellytykset. Se otti huomioon kirkkoherran laaja-alaisen tehtäväkuvan, esimiestehtävän ja kokonaisvastuun seurakunnan toiminnasta. Kirkkolaki tai kirkkojärjestys ei oikeuta kirkon viranhaltijaa jättämään virkaansa kuuluvia tehtäviä suorittamatta uskonnon tai omantunnon vapauden perusteella. Sukupuoleen perustuvat työvuorojärjestelyt ovat tasa-arvolaisia kiellettyjä syrjiviä toimenpiteitä. Lisäksi viranomaisella ja työnantajalla on velvollisuus edistää tasa-arvoa, muun muassa siten, että ennakolta ehkäistään sukupuoleen perustuva syrjintä. A:n ilmoitus, ettei hän toimita jumalanpalvelusta naispapin kanssa, johtaisi tasa-arvolain vastaisiin syrjiviin järjestelyihin. A:n todettiin etukäteen ilmoittaneen, ettei hän tule hoitamaan kaikkia kirkkoherran virkaan kuuluvia tehtäviä, joten häneltä katsottiin puuttuvan edellytykset kirkkoherran viran hoitoon. Siten hän ei ollut kelpoinen vaaliehdokkaaksi virkaan. Hallinto-oikeus hylkäsi A:n valituksen. Hallinto-oikeuden perusteluihin viitaten korkein hallinto-oikeus hylkäsi valituksen.⁵⁸³

Tässä vaiheessa kuvataan vielä kaksi korkeimpien oikeuksien ratkaisua, joissa ne viittasivat piispaainkokouksen vuonna 2006 antamaan selontekoon.

Korkein hallinto-oikeus ratkaisi vuonna 2009 tapauksen, jossa tuomiokapituli oli erottanut X:n kappalaisen viran virantoimituksesta ja pappisviran toimittamisesta kolmeksi kuukaudeksi, koska hän oli virkakäsitykseensä vedoten kahdesti kieltäytynyt toimittamasta jumalanpalvelusta naispastorin kanssa ja siten laiminlyönyt virkavelvollisuuksiaan kirkkolain 23 luvun 8 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Tuomiokapitulin mukaan X:n kieltäytyminen tunnustamasta kirkon toisen pastorin virkaa merkitsi toimimista perustavanlaatuisesti vastoin pappisviran velvollisuuksia. Valituksessaan hallinto-oikeudelle X vetosi kirkolliskokouksen naispappeuspäätöksen lausumaan sekä siihen, että perustuslain uskonnonvapaussäännöksen nojalla kukaan ei ole velvollinen osallistumaan

hallinnossa ja henkilövalinnoissa. Tasa-arvolain säännös uskonnonharjoituksen jäämisestä lain soveltamisalan ulkopuolelle on hankalasti tulkittava. (Edustaja-aloite n:o 5/2001; yleis-vk:n mietintö n:o 5/2001.) Kirkolliskokous antoi kirkkohallitukselle tehtäväksi valmistella kirkkolakiin kyseiset muutokset sekä laatia esitys tasa-arvolakiin mahdollisesti tarvittavista muutoksista. (Kevään 2001 kk, 70 §, 266.)

⁵⁸³ KHO:2008:8.

omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. X:n mukaan kirkkoheran määräämät työtehtävät loukkasivat hänen uskonnonvapauttaan eivätkä sellaisina olleet laillisia, joten hän ei ollut velvollinen noudattamaan työmääräystä. Hän ilmoitti pastoriksi tullessaan sopineensa seurakunnan kanssa, ettei hänen tarvitse osallistua vakaumuksensa vastaiseen uskonnonharjoitukseen eikä häntä määrätä toimittamaan jumalanpalvelusta, joka ei ole apostolisen järjestyksen mukainen.

Hallinto-oikeus totesi, että X on pappisvihkimyksessä sitoutunut noudattamaan kirkon lakia ja järjestystä. Papinvirkaan tullessaan hän oli käyttänyt uskonnonvapauttaan ja suostunut kirkon valvontavaltaan. Kirkkolaissa eikä kirkkojärjestyksessä ole säännöstä, joka oikeuttaisi kirkon viranhaltijan jättämään virkaansa kuuluvia tehtäviä suorittamatta uskonnon tai omantunnon vakaumuksen perusteella. Hallinto-oikeuden saaman selvityksen mukaan X:n kanssa ei ollut sovittu eikä voitukaan sopia, ettei hänellä olisi velvollisuutta toimittaa jumalanpalvelusta naispapin kanssa. Työvuorojärjestelyt sukupuolen perusteella ovat tasa-arvolaisissa kiellettyjä syrjiviä toimenpiteitä. Tasa-arvolakia säädettäessä lähdettiin siitä, että uskonnonharjoitukseen kuuluu kysymys papin sukupuolesta, jos kirkon oppi sitä edellyttää. Koska Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa on hyväksytty naispappeus, tasa-arvolain säännökset tulevat sovellettaviksi myös laadittaessa jumalanpalvelusten toimittamista koskevaa työvuorolistaa. Hallinto-oikeus totesi X:n toimineen vastoin virkavelvollisuuksiaan. Se kiinnitti huomiota myös siihen, että jumalanpalveluksen toimittaminen on papin erityinen velvollisuus ja että X aiheutti menettelyllään vakavia ristiriitoja työyhteisössään ja vaaransi seurakunnan yhtenäisyyden. Hallinto-oikeuden esittämiin perusteluihin viitaten korkein hallinto-oikeus hylkäsi valituksen.⁵⁸⁴

Korkein oikeus ratkaisi vuonna 2010 tapauksen, jossa naispastori A päätyi poistumaan jumalanpalveluksen toimittamistehtävästä, koska toinen palveluksen toimittaja B ilmoitti, ettei hän vakaumuksensa vuoksi voinut toimittaa jumalanpalvelusta naispastorin kanssa. Syyttäjä vaati B:lle rangaistusta syrjinnästä, koska hän oli julkista jumalanpalvelusta järjestettäessä ilman hyväksyttävää syytä asettanut A:n tämän sukupuolen perusteella ilmeisen eriarvoiseen ja häntä itseään olennaisesti huonompaan asemaan. B kiisti syytteen ja perusteli toimintaansa uskonnonvapaudella ja virkakäsityksellään, eikä hänellä ollut syrjintätarkoitusta. Käräjäoikeus viittasi piispainkokouksen selontekoon vuo-

⁵⁸⁴ KHO:2009:95. KHO ratkaisi vuonna 2011 irtisanomisasian, jossa seurakunnan nuorisotyönohjaaja oli viidesti kieltäytynyt virkatehtävistään jumalanpalveluksessa naispapin kanssa. KHO piti irtisanomista perusteltuna todeten, ettei nuorisotyönohjaajan viran vastaanottanut henkilö voi uskonnonvapauteensa vedoten kieltäytyä virkaan kuuluvien, uskonnollisen yhdyskunnan keskeiseen toimintaan liittyvien velvollisuuksien täyttämisestä. KHO:n mukaan nuorisotyönohjaajan uskonnonvapaus puutumiselle ja irtisanomiselle oli ihmis- ja perusoikeuksien kannalta hyväksyttävä ja suhteellisuusperiaatteen mukainen peruste. (KHO:2011:56.)

delta 2006, siinä muun muassa työnantajan ja esimiehen velvollisuuteen huolehtia työtehtävien tasaisesta jakautumisesta ja kohdella työntekijöitä tasapuolisesti. Käräjäoikeus totesi, ettei B:n uskonnollinen vakaumus ollut syrjintää koskevan rikoslain pykälän tarkoittama hyväksyttävä syy asettaa A sukupuolensa perusteella ilmeisen eriarvoiseen asemaan. Käräjäoikeuden mukaan B oli syyllistynyt syrjintään ja tuomitsi hänet sakkorangaistukseen.

Hovioikeus totesi, että kaikenlainen syrjintä on kiellettyä ja yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat vahvoja ihmis- ja perusoikeuksia. Säännöksiä tulee tulkita näille tavoitteille myönteisellä tavalla ja niitä koskevia rajoitussäännöksiä tulee tulkita suppeasti. Hovioikeus piti tapauksessa olennaisena sitä, että B oli kirkon vihitty pappi, joten hän oli sitoutunut kirkon uskonnolliseen perustaan ja sen mukaisiin papin velvollisuuksiin. Kun kirkko oli hyväksynyt naispappisuuden, siitä seuraavat velvoitteet koskivat myös kirkon pappeja. Hovioikeuden mukaan B oli syyllistynyt syrjintään. Korkein oikeus totesi, ettei uskonnon ja omantunnon vapaus suojaa kaikkea sellaista toimintaa, jonka taustalla on henkilön uskonto tai usko. Uskonnon harjoittamisen oikeutta käytettäessä tulee ottaa huomioon sekä oma että toisen asema uskonnon harjoittamisen tilanteessa. Siksi henkilön, joka tulee harjoittamaan uskontoa sellaisen yhteisön tilaisuuteen, jossa vallitsevat periaatteet eivät vastaa hänen omaa vakaumustaan, tulee ottaa huomioon nämä periaatteet erityisesti, jos hänen vakaumuksensa mukainen käyttäytyminen johtaa selvään ihmisoikeusloukkaukseen, kuten sukupuoleen perustuvaan syrjintään. Korkeimman oikeuden mukaan B:lla ei ollut oikeutta uskonnon ja omantunnon vapauden perusteella asettaa ehtoa, ettei naispappi osallistu tilaisuuteen eikä varsinkaan oikeutta loukata toista perusoikeutta, kuten syrjinnän kieltoa. Korkein oikeus ei muuttanut hovioikeuden tuomion lopputulosta.⁵⁸⁵

Kevään 2018 kirkolliskokous käsitteli edustaja-aloitetta piispanviran kelpoisuusvaatimuksen muuttamiseksi niin, että piispaksi valittavalla henkilöllä tulee olla edellytykset hoitaa virkaan kuuluvat tehtävät. Voimassa olevan lainsäädännön vaatimus, että piispaehdokkaan tulee olla pappi, ei riittäisi.⁵⁸⁶ Asiaa koskeneessa lähetekeskustelussa tuotiin yhtäältä esiin se, että piispa, joka ei voi toimia yhteistyössä naispappien kanssa, ei voi edistää kirkon ykseyttä eikä hoitaa piispan tehtäviä. Kirkon tulisi määrätietoisesti lopettaa edelleen jatkuva naispappien syrjintä, poistaa se myös rakenteistaan.⁵⁸⁷ Toisaalta käsittelyssä korostettiin piispan itsenäisyyttä ja sitä, että hän saa kutsun tehtäväänsä hiippakunnan seurakunnilta ja muilta piispoilta. Ehdokasasettelu-

⁵⁸⁵ KKO:2010:74.

⁵⁸⁶ Edustaja-aloite n:o 3/2018. Aloitteessa viitattiin siihen, että vastikään käydyssä arkkipiispanvaalissa oli mahdollista, että piispaksi valitaan ehdokas, joka ei pysty hoitamaan piispan tehtäviä virkakäsitöksensä vuoksi.

⁵⁸⁷ Esim. ed. Paalanne, ed. J. Hautala, ed. Hallamaa, ed. M. Toiviainen, ed. Steffansson, ed. Harvala, arkkipiispa Mäkinen, piispa Kalliala ja piispa Salmi kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 7–38.

menettelyssä valitsijat tuntevat ehdokkaat. Kirkon hallinnossa ei myöskään ollut toimielintä, joka tutkisi, täyttääkö piispaehdokas tällaisen tulkinnanvaraisen kelpoisuusvaatimuksen. Piispan vihkimyksessä valittu vielä lupaa sitoutua kirkon lakiin ja järjestykseen. Lisäksi kirkon perinteen mukaisesti luotetaan siihen, että Pyhä Henki ohjaa valintaa kirkon parhaaksi.⁵⁸⁸

Useat piispat ottivat kantaa ehdotettuun piispan kelpoisuusvaatimusten muutokseen. Piispa Häkkinen vetosi piispan valinnan pitkään traditioon, jossa olennaista on valitsijoiden suorittama harkinta. Lisäksi valittu piispa sitoutuu piispanvihkimyksessä kirkon lakiin ja järjestykseen. Kelpoisuusvaatimuksen laajentaminen ehdotetulla tavalla lisäisi entisestään virkamiesoikeudellista rationaalisuusajattelua kirkon hallinnon teologisesti keskeisissä asioissa.⁵⁸⁹ Arkipiispa Mäkinen totesi, että piispan on toimitettava virkaansa kuuluvat tehtävät eikä siinä voi valikoida tehtäviä.⁵⁹⁰ Piispa Kallialan mukaan on itsestään selvää, ettei piispa voi kiistää kirkon pappisvirkaan vihityn henkilön hengellistä identiteettiä eikä paikkaa kirkossa.⁵⁹¹ Piispa Salmi paheksui pitkään jatkunutta naispappien nöyryyttämistä ja huonoa kohtelua. Tasa-arvon tulee toteutua kirkossa ilman varauksia.⁵⁹² Piispa Peura korosti kelpoisuusvaatimusten selkeyttä, jotta ilman tulkintavaikeuksia pystytään arvioimaan, onko hakija kelpoinen piispanvirkaan.⁵⁹³ Piispa Laajasalo totesi, etteivät miespiispat ehkä näe tämän ongelman rakenteellista luonnetta. Hän piti huolestuttavana sitä, jos puolet papistosta kokee jäävänsä tehtävässään sivuun. Lisäksi hän kehotti alttariyhteistyöstä kieltäytyviä henkilöitä pohtimaan, onko kieltäytyminen edelleen teologisesti perusteltua.⁵⁹⁴

Syksyllä 2018 perustevaliokunta totesi edellä tarkoitettua piispanviran kelpoisuusvaatimusta koskeneessa lausunnossaan yhtäältä, että piispanvaali ilmaisee kirkon tahdon riittävän yksiselitteisesti. Toisaalta piispa, joka ei hyväksy kaikkien seurakuntiansa kutsumien pappien pappeutta, ei voi toimia laumansa paimenena eikä hoitaa kaikkia virkatehtäviään. Valiokunnan mukaan piispan kelpoisuusvaatimuksen laajentaminen ehdotetulla tavalla olisi teologisesti ongelmallista, koska seurakunta kutsuu ja muut piispat vihkivät piispan. Luterilaisuudessa seurakunnan kutsu ja vapaus ovat keskeisiä virkateologisia periaatteita. Lisäksi piispan vihkimyksessään antama lupaus rajaa pois henkilön, joka ei voi sitoutua kirkon uskoon, viran velvollisuuksiin eikä kirkon lakiin ja järjestykseen. Jos piispa ei hoida virkatehtäviään, tuomiokapituli voi puuttua asiaan, viime kädessä määrätä hänet menettämään virkansa.

⁵⁸⁸ Mm. piispa Häkkinen, ed. Palmunen, ed. J. Jääskeläinen ja ed. Lumijärvi, kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 10–40.

⁵⁸⁹ Kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 10.

⁵⁹⁰ Kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 36.

⁵⁹¹ Kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 37.

⁵⁹² Kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 38.

⁵⁹³ Kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 41.

⁵⁹⁴ Kevään 2018 kk, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §, 45.

Piispan virkavelvollisuuksien rikkominen voidaan käsitellä myös tuomioistui-
messä. Valiokunta piti ehdotettua muutosta myös hallinnollisesti ongelmalli-
sena, koska piispa on itsenäinen eikä hänen yläpuolellaan ole esimiestä eikä
toimielintä, joka arvioisi tulkinnanvaraisen kelpoisuuden täyttämisen. Perus-
tevaliokunta ei puoltanut ehdotettua muutosta.⁵⁹⁵ Hallintovaliokunta totesi
mietinnössään, että piispanvaali ilmaisee kirkon tahdon – piispa saa tehtä-
vänsä suoraan valitsijoilta. Kirkossa ei myöskään ole tahoa, joka arvioisi piis-
paehdokkaan kelpoisuutta. Hallintovaliokunta korosti sitä, että syrjintä, eri-
laiseen asemaan asettaminen ja yhteistyöstä kieltäytyminen ovat kirkossa kiel-
lettyjä. Niihin puututaan työturvallisuuslain nojalla.⁵⁹⁶ Hallintovaliokunnan
esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan.⁵⁹⁷

*Virkakäsitystä kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden ky-
symyksenä koskevan tutkimusaineiston arviointi*

**Uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian vai kirkon julkisoi-
keudellisen aseman painotus.** Tutkimusaineistossa ylimmät laillisuusval-
vojat ovat pääsääntöisesti painottaneet yksilön perusoikeusturvaa sekä kirkon
velvollisuutta edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Naispappeu-
teen liittyneitä kanteluita vuosina 1989 ja 2009 käsitellessään laillisuusvalvo-
jat korostivat yhtäältä perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien kirkon vi-
ranhaltijoiden velvollisuutta suorittaa laissa säädettyt virkatehtävänsä, toi-
saalta syrjintää kokeneiden naispappien perus- ja ihmisoikeuksien toteutu-
mista. Oikeuskansleri totesi vuoden 1989 ratkaisussaan, ettei laissa säädetty-
jen virkatehtävien suorittamisvelvollisuutta rajoita yksilölle perustuslaissa
turvattu uskonnon ja omantunnon vapaus eikä naispappeuspäätökseen liitetty
lausuma. Virkatehtävien hoitamisvelvollisuus ei väistynyt tai lieventynyt
myöskään kirkkolain alussa olevan tunnustuspykälän perusteella. Tämä kir-
kon ylipositiiviseen oikeuteen ja teologiaan viittaava säännös oli oikeuskans-
lerin ratkaisussa lähinnä toteamuksen asemassa. Huomattava oli myös oi-
keuskanslerin kannanotto, että piispa on velvollinen suorittamaan papiksi vih-
kimisen, kun kirkkolaissa säädetty edellytykset täyttyvät. Luterilaisen perin-
teen mukaan kenelläkään ei ole oikeutta tulla vihityksi papiksi, vaan siitä päät-
tää viimekädessä piispa.

Tutkiessaan vuonna 2009 piispainkokouksen naispappeutta koskeneen se-
lonteon lainmukaisuutta apulaisoikeusasiamies esitti useita perusteluja, miksi
vakaumuksellisista syistä kielteisesti naispappeuteen suhtautuvien toiminta-
mahdollisuuden kirkossa turvanneet työvuorojärjestelyt olivat perustuslain ja

⁵⁹⁵ Peruste-vk:n lausunto n:o 1/2018. Perustevaliokunta totesi myös, että kirkon vaalijärjestyksestä
(416/2013) poistettiin vuonna 2013 piispan kelpoisuusvaatimuksesta edellytykset, joiden mukaan piis-
paksi valittavan papin tulee olla jumalanpelon, opin ja kyvyn perusteella kelvollinen piispanvirkaan. Ää-
nestäjät arvioivat, täyttääkö piispaksi ehdolla oleva henkilö kelpoisuusvaatimukset.

⁵⁹⁶ Hallinto-vk:n mietintö n:o 1/2018.

⁵⁹⁷ Syksyn 2018 kk, 8.11.2018 kello 12.30, 4 §, 125.

lain vastaisia. Asiassa oli kyse myös kirkon sisäisen autonomiansa mukaisesti säätämistä ja päättämistä asioista, kuten pappislupauksessa sitoutumisesta kirkon lain ja järjestyksen noudattamiseen sekä päätöksestä avata pappisvirka naisille. Apulaisoikeusasiamies viittasi naispappeutta koskeneissa viranomaisratkaisuisa vakiintuneisiin seuraaviin näkemyksiin. Ensinnäkin, kun kirkko hyväksyi naispappeuden, tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain mukaiset velvoitteet alkoivat koskea myös kirkkoa ja sen pappeja. Toiseksi, vastaanottaessaan pappisviran henkilö oli käyttänyt uskonnonvapauttaan ja sitoutunut noudattamaan kirkon lakia ja järjestystä. Kolmanneksi, papin työtehtäviä ei voida arvioida uskonnon harjoittamista koskevien perusoikeussäännösten mukaisesti. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa oli lähinnä toteamuksen luonteinen perusoikeuksien ristiriitatilanteen punninta: yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja syrjimättömyys ovat oikeusjärjestelmässä olennaisia, omantunnonvapautteen vedoten ei voida toimia muita perusoikeuksia loukatun.

Edellä todetuilla ratkaisuillaan ylimpien laillisuusvalvojien voidaan tulkita tulleen kirkon sisäisen autonomian alueelle. Ratkaisunsa he perustelivat yksinomaan kirkon julkisoikeudelliseen asemaan, positiiviseen oikeuteen ja juridikkaan liittyvin syin, vaikka niissä oli kyse useista kirkon uskonyhteisöluonteeseen, teologiaan ja kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvista asioista.

Kirkolliskokouksen käsitellessä pappisviran avaamista naisille keskeiset kysymykset koskivat kirkon järjestyksen ja kirkkolain noudattamista, virkatehtävien hoitamista, työtovereiden asianmukaista kohtelua, viranhaltijan uskonnollisen vakaumuksen suojaamista, kirkon yhtenäisyyden turvaamista, seurakunnan oikeutta valita pappinsa sekä pyrkimystä hoitaa ongelmat keskinäisen kunnioituksen ja pastoraalisen ohjauksen avulla. Kyse on uskonyhteisön toiminnasta ja kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvista asioista. Se, että kirkon sisäisiä ongelmia ei saatu ratkaistua hyvään tahtoon vetoavin keinoin ja ratkaisuksi ehdotettiin lainsäädäntöä, viittaa jossakin määrin julkisyhteisön toimintaan, joskin lainsäädäntö on myös kirkon järjestyksen mukainen uskonyhteisön asioiden järjestämistapa. Se, että kirkolliskokous naispappeuspäätöstä tehdessään toistuvasti korosti, että perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien omantunnonvapaus ja toimintamahdollisuus tulee turvata, mutta ei kyennyt sitä kuitenkaan asianmukaisesti turvaamaan ja se, että kirkon sisällä vuosikymmenien ajan koettiin syrjintää, ei voi olla uskonyhteisöluonteiden mukaista asioiden järjestämistä. Piispainkokouksen vuoden 2006 selonteon perusteella kirkko pyrki ratkaisemaan naispappeuteen liittyvät ongelmat raskeammilla keinoilla kuin kristittyjen hyvään tahtoon vetoamalla. Näissä vaiheissa kirkolliskokous luopui tavoitteestaan suojata perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien viranhaltijoiden omantunnonvapautta.

Pappisviran avaaminen naisille kuuluu kirkon sisäiseen autonomiaan, samoin se, miten ratkaistaan asiaan mahdollisesti liittyvät ongelmat. Tutkimusaineiston perusteella on pääteltävissä, että naispappeuden käyttöönotosta päätettäessä ei otettu riittävästi huomioon sitä, että kirkon tulisi sisäisesti ratkaista syntyvät ristiriitatilanteet. Valitut ongelmien välttämisen ja ratkaisemi-

sen tavat – jokaisen velvoittaminen turvaamaan kirkon yhtenäisyys sekä pastoraaliset keskustelut – eivät olleet riittävät. Kirkolliskokouksella olisi ollut kirkon sisäisen autonomian perusteella mahdollisuus ja velvollisuus päättää ennakoitavissa olleiden ristiriitatilanteiden ehkäisemisen ja ratkaisemisen riittävän selkeistä ja vakuuttavista menettelytavoista. Sen sijaan kirkolliskokous kehotti piispainkokousta seuraamaan naispappeudesta mahdollisesti seuraavia ongelmia sekä ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin, ellei se harkitse parhaaksi asian jättämistä kunkin piispan ja tuomiokapitulin ohjauksen varaan. Tutkimusaineistosta on nähtävissä, että piispoilla oli naispappeuden käyttöönotosta ja sen edellyttämistä toimenpiteistä hyvinkin erilaisia näkemyksiä. Voidaan päätellä, että piispainkokous oli tässä tehtävässään passiivinen. Sekä kirkolliskokous että piispainkokous antoivat epäselvän ja kirkon yhtenäisyyttä vaarantaneen tilanteen jatkua.

Kun kirkko ei kyennyt ratkaisemaan virkakäsitykseen liittyneitä ristiriitoja, virantäyttöön ja koettuun syrjintään liittyneitä asioita vietiin yhä useammin tuomioistuinten ja muiden viranomaisten ratkaistaviksi. Uskonyhteisön ongelmat siirrettiin julkisyhteisön keinoin ja pääosin yleisen lainsäädännön nojalla päätettäväksi. Viranomaisilla on velvollisuus ratkaista käsiteltävikseen saatetut asiat ja ottaa kantaa esitettyihin vaatimuksiin ja perusteluihin. Tuomioistuimet eivät pitäneet papinviran täyttämistä uskonnonharjoituksena ja korostivat tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä vahvoina perus- ja ihmisoikeuksina. Näin ollen, kun kirkko vielä pohti sisäiseksi tarkoittamansa asian ratkaisua, toisaalla syntyi kirkkoa velvoittavia tuomioistuinpäätöksiä, joissa yleinen lainsäädäntö ja kirkon julkisoikeudellinen asema olivat ratkaisevat.

Vuonna 2018 kirkolliskokous käsitteli ehdotusta muuttaa piispan kelpoisuusvaatimuksia siten, että piispalla tulee olla edellytykset hoitaa virkaan kuuluvat tehtävät. Tavoitteena oli turvata se, että piispa pystyy toimimaan yhteistyössä hiippakunnan kaikkien pappien kanssa. Kirkolliskokous korosti luterilaisen virkateologian periaatetta, jonka mukaan hiippakunnan seurakunnat kutsuvat piispan ja jätti aloitteen raukeamaan. Ratkaisu oli kirkon uskon yhteisöluonteeseen ja kirkon sisäisen autonomian mukainen.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Sekä pappisviran avaaminen naisille että asiaan liittyvä kirkon viranhaltijan vakaumuksen turvaaminen ovat teologisia kysymyksiä. Tutkimusaineistossa sekä naispappeuden kannattajat että vastustajat vetosivat virkakäsityksessään Raamattuun – kumpikin osapuoli tulkitsi toimivansa Jumalan sanan mukaisesti. Molemmille osapuolille kysymys oli vakaumukseen liittyvä. Näissä kannanotoissa painotukset olivat kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian mukaisia.

Naispappeutta koskevaa päätöstä tehdessään kirkolliskokous korosti sitä, että perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien kirkon viranhaltijoiden omantunnonvapaus ja toimintamahdollisuudet yhteisessä kirkossa turvataan.

Tämän varmistamiseksi esitettiin kirkkolakiin omantunnonklausuulisäännöstä, mutta kirkolliskokous ei päätenyt sellaista ehdottamaan, koska kyseisellä säännöksellä rikottaisiin kirkon järjestystä ja yhtenäisyyttä. Lisäksi uskottiin, että kirkkolaki ilman omantunnonklausuuliakin antaa perinteisen virkakäsityksen kannalla oleville viranhaltijoille riittävät edellytykset toimia yhteisessä kirkossa. Omantunnonklausuulin hylkäämisen perusteluksi kirkolliskokous ilmoitti myös sen, että koska naispappeuden tuomia vaikeuksia ei voitu ennakoida, kirkkolakiin ei ollut tarkoituksenmukaista säätää yksityiskohtaisia säännöksiä ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi. Kun naispappeuskysymys oli kirkolliskokouksen käsiteltävänä vuosien ajan ennen naispappeuden hyväksymistä ja asiaan sisältyviä ongelmia käsiteltiin toistuvasti, voidaan pitää epärehellisenä väitettä, ettei asiaan liittyviä vaikeuksia voitu ennakoida. Positiivisen oikeuden ja juridiikan mukaisten ratkaisujen sijasta kirkolliskokous uskoi keskinäisen luottamuksen ja kunnioituksen, sovun etsimisen sekä pastoraalisten keskustelujen ja piispallisen kaitsennan olevan riittävät keinot ehkäisemään ja ratkaisemaan mahdolliset ongelmatilanteet. Kirkolliskokous velvoitti piispainkokouksen seuraamaan tilannetta ja jos ongelmia havaitaan, tarvittaessa puuttumaan niihin. Ratkaisu on kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian mukainen. Kuitenkin positiivisen oikeuden ja juridiikan sävyisesti kirkolliskokous liitti naispappeuspäätökseensä lausuman, jossa yhtäältä todettiin perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien toimintamahdollisuus kirkossa, toisaalta edellytettiin kaikkien toimivan kirkon yhtenäisyyden hyväksi. Kaiken aikaa oli selvää, ettei lausuma ole oikeusnormi. Korkeintaan se oli tulkintaa ohjaava kannanilmaus. Voidaan arvioida, että naispappeusratkaisussa painotus oli teologian näkökulmissa. Vaikeaksi tiedetyn asian järjestelyissä pohdittiin juridisia keinoja, mutta niitä ei juurikaan käytetty.

Kun naispappeuteen liittyviä ongelmia syntyi, kirkolliskokous painotti useassa vaiheessa, että kirkkolakia on noudatettava, virkatehtävät on hoidettava lainmukaisesti, työtovereita on kohdeltava syrjimättömästi ja kaikilla osapuolilla on velvollisuus edistää kirkon yhtenäisyyttä. Jo naispappeuskysymyksen käsittelyn alkuvaiheissa ja erityisesti tutkimusjakson edetessä todettiin useaan otteeseen, etteivät pastoraaliset keskustelut eikä kristityn vastuuseen ja hyvään tahtoon vetoaminen olleet riittäviä keinoja yhtäältä turvaamaan perinteisen virkakäsityksen mukaan ajattelevien vakaumuksen suojaa, toisaalta velvoittamaan kirkon pappi suorittamaan virkatehtävänsä ja estämään hänen kieltäytymisensä yhteistyöstä toisen papin kanssa. Kun kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian mukaisia keinoja ei pidetty riittävinä, tilanteen parantamiseksi ehdotettiin edelleen omantunnonklausuulin säätämistä. Siihen kirkolliskokous ei edelleenkaan suostunut. Perinteisen virkakäsityksen kannalla olevat vetosivat naispappeuspäätökseen liitettyyn lausumaan sekä siihen, että kirkkolain ja kirkkojärjestyksen alussa olevat tunnustuspykälät turvaavat heidän mahdollisuutensa toimia asiassa Raamatun selvän sanan mukaisesti. Lausuman tulkinta oli vaikeaa. Tutkimusjakson edetessä ehdotettiin aikaisempaa määrätietoisempia toimia myös naispappien syrjinnäksi todettujen erityisjär-

jestelyjen lopettamiseksi. Kirkolliskokous ei näihin toimiin ryhtynyt, vaan totesi, että ongelmat tuli edelleen hoitaa lähinnä pastoraalisilla keskusteluilla. Virkakäsitykseen liittyneissä vaikeissa ristiriitatilanteissa kirkolliskokous siis painotti lähes koko tutkimusjakson ajan kristittyjen keskinäistä kunnioittamista ja valmiutta turvata kirkon yhtenäisyys eli kirkon ylipositiivista oikeutta ja teologiaa. Kun itse asiakysymys oli ristiriitainen, käytännön järjestelyt tilanteen helpottamiseksi eivät voineet onnistua niin, että osapuolten välille olisi syntynyt keskinäinen luottamus.

Kun edettiin 2000-luvulle eikä ongelmia pystytty ratkaisemaan, sekä naispappeuden kannattajat että vastustajat edellyttivät aikaisempaa voimakkaampia toimia. Oli käynyt yhä selvemmäksi, että pastoraalinen ohjaus ja keskinäisen kunnioittamisen vaatimus eivät riittäneet. Lisäksi molemmat osapuolet totesivat joutuneensa syrjinnän kohteiksi: naispapit kokivat tulleen syrjityiksi ja vähätellyiksi vuosikymmenten ajan, perinteisen virkakäsityksen kannalla olleet teologit totesivat joutuneensa syrjityiksi, koska heidän mahdollisuksiaan saada pappisvihkimys ja pappisvirkoja oli vaikeutettu. Kirkolliskokous pitäytyi kuitenkin edelleen pastoraalisissa keskusteluissa ongelmien ratkaisuna. Se totesi, että voimassa olevan lainsäädännön perusteella pystytään puuttumaan ongelmiin riittävällä tavalla. Kirkolliskokous viittasi myös yleisen lainsäädännön noudattamiseen. Kyse oli esimerkiksi tasa-arvolaista ja työturvallisuuslaista. Merkittävä epäselvään tilanteeseen puuttuminen tapahtui vuonna 2006, kun kirkolliskokouksen tehtäväksiannon perusteella piispainkokous antoi selonteon, jossa todettiin muun muassa, että viranhaltijalla on velvollisuus hoitaa kaikki virkatehtävänsä, että erilliset pappisvihkimykset ja erityiset työjärjestelyt ovat syrjiviä ja että tarvittaessa näihin ongelmiin voidaan puuttua kurinpidollisin toimin. Näissä keinoissa oli positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus. Huomattavaa on, ettei piispainkokous kuitenkaan oma-aloitteisesti eikä aikaisemmin ryhtynyt selkeisiin tilanteen selvitys- ja korjaamistoimenpiteisiin, vaikka ongelmat olivat parin vuosikymmenen ajan ilmeiset ja kirkon yhtenäisyyttä vaarantavat.

Papinviran täyttämistä koskenut kirkolliskokouksen keskeinen teologinen kannanotto oli se, että seurakunnalla on oikeus valita pappinsa. Kun naispappeuteen liittyviä ongelmia vietiin yleisten viranomaisten ratkaistaviksi, niiden päätökset perustuivat yleiseen lainsäädäntöön. Näiltä osin kirkko ei itse voinut ratkaista virkakäsitystään koskevia kysymyksiä. Yleisten viranomaisten ratkaisut myös heijastuivat kirkon tekemiin ratkaisuihin. Juridiset seikat painoivat enemmän kuin luterilaisen virkateologian perusperiaate.

Tutkimusjakson lopussa ehdotettiin lisäystä piispan kelpoisuusvaatimukseen: piispaksi valittavalla henkilöllä tulee olla edellytykset hoitaa virkaan kuuluvat tehtävät. Ehdotus oli vastoin luterilaisen virkateologian periaatetta, jonka mukaan hiippakunnan seurakunnat kutsuvat piispan. Ehdotuksen tavoitteena oli turvata, että piispa pystyy toimimaan yhteistyössä hiippakuntansa kaikkien pappien kanssa. Asian ratkaisemiseksi ehdotettiin hankalasti tulkittavissa olevaa säännöstä. Kirkolliskokous ei hyväksynyt ehdotusta. Se vetosi piispan velvollisuuteen noudattaa kirkkolakia ja kirkkojärjestystä sekä

voimassa olleisiin juridisiin keinoihin puuttua tilanteeseen, jos piispa rikkoo virkavelvollisuuksiaan. Kirkolliskokouksen korostaessa seurakuntien oikeutta valita pappinsa ja piispansa painotus oli teologiassa. Piispan kelpoisuusvaatimukseen vireilletulo muistuttaa siitä, että kirkon järjestykseen kuuluvista keskeisistä asioista voi ehkä yllättäenkin nousta opillisesti vaikeita kysymyksiä, joihin kirkolliskokouksen on otettava kantaa selkeästi ja joutuisasti, jotta kirkko voisi tehdä ratkaisun teologisin perustein eikä kysymysten ratkaisu siirtyisi kirkon ulkopuolella ja mahdollisesti yksinomaan juridisin perustein tehtäväksi.

Edellä olevan perusteella voidaan johtopäätöksenä todeta, että kun naispappeuteen liittyviä vaikeita teologisia kysymyksiä ei kyetty ratkaisemaan ja kun ongelmien synnyttyä ei pyritty etsimään uusia, mahdollisesti juridisiakin ratkaisuvaihtoehtoja, tilanne muuttui yhä vaikeammaksi. Keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin kirkon yhtenäisyyden säilyttäminen. Asian vaikeuden piti kuitenkin olla kirkolliskokouksen tiedossa siten, ettei se voinut pitää mahdollisena muutoksen toteuttamista ainoastaan ihmisten hyvään tahtoon luottaen. Seurasi vuosikymmenien eripura, kirkolliskokousta paljon työllistänyt ja ristiiriitoja ylläpitänyt saman asian toistuva käsittely sekä kirkon ulkoista kuvaa vaurioittanut tilanne. Voidaan kysyä, olisiko tilanne ollut sopuisampi ja molempien osapuolten oikeusaseman kannalta parempi, jos naispappeuspäätöksen tekemisen yhteydessä olisi kirkkolain säännöksellä turvattu perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien kirkon viranhaltijoiden omantunnon- ja toimintavapaus. Jos asiasta olisi ollut selkeä säännös, olisiko se mahdollisesti vähentänyt naispappien kokemaa huonoa kohtelua? Olisiko silloin kirkon rakenteissa ollut kirkon tradition mukaisen vakaumuksen kunnioittamisen selkeä lähtökohta ja selkeät toimintamallit, jolloin näiden toimintatapojen vaikutukset eivät olisi kohdistuneet niin selkeästi yksilöihin? Olisiko säännös merkinnyt syrjintää vai pyrkimystä ratkaista vaikea asia? Keskeisiä kysymyksiä ovat, voiko kirkolla olla kaksi virkakäsitystä, miten kirkon työssä voi olla kirkon opillisiin kysymyksiin liittyviä erilaisia vakaumuksia ja miten yksittäiset viranhaltijat voivat tulkita kirkon oppia kirkkoyhteisön muodostamasta kannasta poiketen. Voidaan vielä kysyä, mikä on kirkon viranhaltijan oman vakaumuksen merkitys, jos hänen kirkon oppia koskeva tulkintansa on kirkon tradition mukainen eikä kirkkoyhteisö ole pitänyt sitä kirkon opin vastaisena. Joka tapauksessa pappisviran avaamista naisille koskenut päätös olisi voinut olla selkeämpi niin, että siitä olisi selvästi käynyt ilmi päätöksen vaikutukset. Päätökseen liitetty lausuma näyttää jälkikäteen sittenkin harmilliselta. Sillä annettiin mahdollisesti ymmärtää jotakin, mitä sillä ei voitu toteuttaa.

Tutkimusaineiston perusteella voidaan todeta, että naispappeuteen liittyvissä kysymyksissä kirkko ei kyennyt turvaamaan naispappeuden kannattajien eikä vastustajien uskonnonvapautta. Myös kirkon uskonnonvapaus jäi toteutumatta, koska sen sisäiseen autonomiaan kuulunut asia vietiin yleisten viranomaisten ratkaistavaksi. Peruskysymys on, miten pitkälle kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapaus voi ulottua ja tulisiko kirkolliskokouksen jotenkin määrittellä tuo ulottuvuus. Jos tuollainen määrittely tehtäisiin,

perustuisiko se teologian vai juridiikan lähtökohtiin. Luultavasti esiin nousisi myös kysymys siitä, voiko kirkko sisäisen autonomiansa perusteella päättää viranhaltijansa uskonnon ja omantunnon vapauden perusoikeuden rajoituksesta vai tulisiko sen julkisoikeudellisena yhteisönä nimenomaisesti turvata yksilön perusoikeuden toteutuminen. Lisäksi perustuslain mukaisesti perusoikeuden rajoittamisesta tulee säätää lailla.

Epäselvissä laintulkinnan tilanteissa selvitetään lainsäätäjän tarkoitusta. Kun kirkolliskokous avasi pappisviran naisille, lainsäätäjän tarkoitus jäi epäselväksi: oliko perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien viranhaltijoiden omantunnonvapaus tarkoitus varmistaa ja jos oli, miten se oli käytännössä tarkoitus toteuttaa ja oliko turvan määrä olla väliaikainen vai pysyvä. Kyse on päätökseen olennaisesti liittyvistä kysymyksistä, jotka olivat päätöksentekovaiheessa tiedossa. Tehtyä päätöstä eli kirkkolain muutosehdotusta voidaan tässä mielessä pitää puutteellisesti valmisteltuna.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Tutkimusaineiston perusteella voidaan päätellä, että kirkolliskokouksen vuonna 1986 tekemässä ratkaisussa avata pappisvirka naisille vaikuttivat yhteiskunnassa yleiset tasa-arvonäkökulmat. Ratkaisussa oli dynaamisuuden painotus.

Virkakäsitykseen liittyneitä kirkon viranhaltijan omantunnonvapauden kysymyksiä käsiteltäessä korostuivat muun muassa velvollisuudet noudattaa kirkon järjestystä ja kirkkolakia, vaalia kirkon yhtenäisyyttä, toimia yhteistyössä muiden pappien kanssa ja palvella seurakuntalaisia. Papilla ei katsottu olevan oikeutta kieltäytyä virkatehtävistä. Näiden seikkojen voidaan tulkita olevan kirkon traditioon ja järjestykseen liittyviä ja siten staattisia. Perinteisen virkakäsityksen kannalla olleet vetosivat kirkkolain ja kirkkojärjestyksen alussa olevaan raamattu- ja tunnustusperiaatteeseen ja totesivat olevansa virkakäsityksessään uskollisia juuri Raamatulle ja kirkon tunnustukselle. Heidän virkakäsityksensä ei todettu olevan Raamatun tai kirkon tunnustuksen vastainen. Tässäkin oli kyse staattisuudesta. Perinteisen virkakäsityksen mukaan ajattelevien omantunnonvapaudesta ei säädetty säännöstä kirkkolakiin. Kirkolliskokous päätyi siihen, että ongelmatilanteet pyritään välttämään edellyttämällä keskinäistä kunnioitusta ja kirkon yhtenäisyyden suojelemista. Mahdolliset ongelmat pyritään ratkaisemaan pastoraalisin keskusteluin. Siihen nähden, miten vaikeat vaiheet edelsivät pappisviran avaamista naisille, mainittuja ratkaisukeinoja ei voitane pitää sen paremmin staattisina kuin dynaamisinaakaan. Keinot olivat riittämättömät, eikä kirkolliskokous ollut valmis muuttamaan tilannetta, vaikka tutkimusjakson edetessä oli nähtävissä tilanteen vaikeutuminen.

Kirkolliskokous korosti koko tutkimusjakson ajan luterilaisen virkateologian mukaista seurakunnan oikeutta valita pappinsa. Painotus on staattinen. Sen vaikutus korostuu, kun monin muin osin kirkolliskokouksen naispappeuskannanotot olivat varsin dynaamisia. Kaiken kaikkiaan naispappeuskysymyk-

sen käsittelyssä on nähtävissä vahvat staattiset ja vahvat dynaamiset vaikutukset, joista kirkolliskokouksessa kyllä keskusteltiin paljon, mutta joiden annettiin jäädä toisilleen kaukaisiksi.

5.3 AVIOLIITTOON VIHKimINEN JA AVIOLIITON SIUNAAMINEN KIRKON VIRANHALTIJAN USKONNON JA OMANTUNNON VAPAUDEN KYSYMYKSENÄ

Kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapautta avioliittoon vihkimisessä ja avioliiton siunaamisessa koskeva osuus on ryhmiteltävissä kolmeen asiaan: 1) eronneen vihkiminen uuteen avioliittoon sekä 2) samaa sukupuolta olevien henkilöiden kirkolliseen avioliittoon vihkiminen tai avioliiton siunaaminen. Tässä yhteydessä käsitellään myös 3) rekisteröidyn parisuhteen siunaamista ja parisuhteensa rekisteröineiden kodin siunaamista, vaikka näissä ei ole kyse avioliitosta. Kuitenkin asiaa on käsitelty 2000-luvulla melko laajasti ja avioliittoon liittyvän asian luonteisena.

Avioliittoon vihkimistä ja avioliiton siunaamista koskeva säädösperusta

Avioliittolain (234/1929) 1 §:n mukaan: ”Kaksi henkilöä, jotka ovat sopineet menevänsä avioliittoon keskenään, ovat kihlautuneet. Avioliitto solmitaan vihkimisellä. Ennen vihkimistä on selvítettävä, ettei avioliitolle ole esteitä.” Kyseinen säännös tuli voimaan 1.3.2017. Sitä ennen voimassa olleen säännöksen mukaan avioliiton voivat solmia mies ja nainen. Samaa sukupuolta olevilla oli mahdollisuus rekisteröidä parisuhteensa siten kuin rekisteröidystä parisuhteesta annetussa laissa (950/2001) säädettiin.

Avioliittolain 14 §:ssä säädetään: ”Vihkiminen toimitetaan sukulaisten tai muiden todistajien läsnä ollessa joko kirkollisena vihkimisenä tai siviilivihkimisenä. Kirkollinen vihkiminen toimitetaan evankelis-luterilaisessa tai ortodoksisessa kirkossa taikka rekisteröidyssä uskonnollisessa yhdyskunnassa.” Avioliittolain 15 §:ssä säädetään vihkimisestä: ”Vihkimisessä kihlakumppanien tulee samanaikaisesti olla läsnä. Kun kumpikin kihlakumppani on vastannut myöntävästi vihkijän hänelle tekemään kysymykseen, tahtooko hän mennä kihlakumppaninsa kanssa avioliittoon, vihkiä toteaa heidät aviopuolisoiksi.” Lain 16 §:n 1 momentin mukaan: ”Sen lisäksi, mitä vihkimisestä säädetään 15 §:ssä, kirkollisen vihkimisen muut ehdot ja muodot määrää se uskonnollinen yhdyskunta, jossa vihkiminen toimitetaan.” Lain 17 §:ssä säädetään kirkollisesta vihkimisestä. Sen saa toimittaa evankelis-luterilaisessa ja ortodoksisessa kirkossa pappi sekä rekisteröidyssä uskonnollisessa yhdyskunnassa se, jolla on vihkimisoikeudesta annetun lain (1157/2019) mukainen vihkimisoikeus.

Kirkkolain 4 luvun 1 §:n mukaan kirkon tehtävän toteuttamiseksi seurakunta muun muassa huolehtii kirkollisista toimituksista. Kirkkojärjestyksen 1

luvun 4 §:n 1 momentin mukaan kirkon jäsenellä on oikeus päästä osalliseksi kirkon pyhistä toimituksista. Luvun 5 §:ssä kirkon jäsenen edellytetään muun muassa solmivan avioliittonsa säädetyllä tavalla. Kirkkojärjestyksen 2 luvun 18 §:ssä säädetään: ”Kihlakumppanit vihitään kirkollisesti avioliittoon kirkkokäsikirjassa määrättyllä tavalla. Vihkimisen toimittaa pappi. Kirkollisesti vihittävien tulee olla rippikoulun käyneitä kirkon jäseniä. Jos toinen kihlakumppani ei ole kirkon jäsen, heidät voidaan vihkiä kirkollisesti, jos kirkkoon kuulumaton on muun kristillisen kirkon tai uskontokunnan jäsen.” Luvun 19 §:n 1 momentin mukaan: ”Sunnuntaina päiväjumalanpalveluksessa rukoillaan niiden puolesta, joiden avioliittoaikomus tai solmittu avioliitto kuulutetaan seurakunnalle.” Luvun 20 §:n mukaan: ”Avioliitto, joka on solmittu muussa kuin evankelis-luterilaisen kirkon käyttämässä järjestyksessä, voidaan pyydetäessä siunata.”

Avioliittoon vihkimistä ja avioliiton siunaamista sekä rekisteröityä parisuhdetta koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Tutkimusajanjakson alkupuolella, 1960–1980-luvuilla kirkolliskokous käsiteli **eronneiden uuteen avioliittoon vihkimistä** papin uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä. Vuoden 1968 kirkolliskokouksen siviilivaliokunta ehdotti, ettei eronneiden avioliittoon vihkimisestä omantunnon syistä kieltäytyviä pappeja rangaistaisi⁵⁹⁸. Asian täysistuntokeskustelussa tuotiin esille yhtäältä se, että perustuslaissa on turvattu uskonnonvapaus, mutta silti papit pakotetaan vihkimään vastoin omaatuntoaan. Kirkon tulee toimia Jeesuksen avioliitto-opetuksen mukaisesti, ei yleisen mielipiteen edellyttämällä tavalla.⁵⁹⁹ Toisaalta todettiin avioliittoon aikovien tukemisen tärkeys: ankara suhtautuminen ei ole evankeliumin mukaista, etenkin avioeroon syyttömän osapuolen kannalta.⁶⁰⁰ Kirkolliskokous päätti, että pappi, jonka omantunnon syyt estävät eronneen vihkimisen, voidaan vapauttaa tästä tehtävästä.⁶⁰¹

Kevään 1976 kirkolliskokous käsitteli piispainkokouksen esitystä muuttaa avioliittoon kuuluttamisen menettely avioliiton edellytysten tutkimiseksi ja lisätä kirkkolakiin säännös papin oikeudesta omantunnon syistä kieltäytyä vihkimästä eronnutta, jonka puoliso on elossa.⁶⁰² Lähetekeskustelussa todettiin,

⁵⁹⁸ Siviili-vk:n mietintö n:o 14/1968.

⁵⁹⁹ Ed. Kurki-Suonio ja ed. Vanhanen, v. 1968 ylim. kk, 28.11.1968 kello 14.30, 7.-kohta, 599–600.

⁶⁰⁰ Ed. Kauppinen, v. 1968 ylim. kk, 28.11.1968 kello 14.30, 7.-kohta, 600.

⁶⁰¹ V. 1968 ylim. kk, 28.11.1968 kello 14.30, 7.-kohta, 602–603. Kirkolliskokouksen päätös oli edustaja Leivosen ehdotuksen mukainen. Hän totesi myös, että olennaista asiassa on papin omantunnon ja virkavelvollisuuden välinen ristiriita, ei rangaistuksen uhka. (Vuoden 1968 ylim. kk, 28.11.1968 kello 14.30, 7.-kohta, 601.)

⁶⁰² Pk:n esitys n:o 2/1976, 2. Kuuluttamiseen liittyi ongelma, että jos kirkkoherra omantunnon syistä kieltäytyy kuuluttamasta eronneen avioliittoon, kirkollinen vihkiminen kyseisessä seurakunnassa ei olisi

että jos papin sallittaisiin kieltäytyä vihkimästä, papisto jakautuisi vihkimisen suorittaviin ja siitä kieltäytyviin. Tämä vaarantaisi kirkon ykseyden.⁶⁰³ Lisäksi, jos viranhaltijalle annetaan laaja vakaumuksen vapaus, kirkossa voi päästä vaikuttamaan sinne kuulumaton yksilöllisyys. Kirkon on otettava huomioon pappien omatunto, mutta vaikeissa asioissa, joita se ei pysty itse selvästi ratkaisemaan, se ei voi siirtää vastuuta yksittäisille papeille.⁶⁰⁴ Syksyllä 1977 perustevaliokunta asetti eronneiden avioliittoon kuuluttamisessa ja vihkimisessä etusijalle kirkon omantunnon eli sen, mitä on pidettävä kirkon opin ja tunnustuksen mukaisena. Nämä asiat pitää ratkaista kirkon säännöksiin ja käytännöin, ei antamalla yksittäisille papeille erivapaus kieltäytyä näistä toimista. Avioliiton aseman muuttuessa yhteiskunnassa kirkolla on velvollisuus tehostaa Raamatun mukaista avioliitto-opetustaan ja tukea ihmisiä. Kirkon tehtävänä on elää ajassaan, mutta tämän se tekee kirkkona ja kirkon raamatuntulkintoina, ei yksittäisten pappien tulkintoina. Perustevaliokunnan mukaan luterilaisen kirkon olemukseen kuuluu se, että yksittäiselle papille voidaan tietyissä tilanteissa myöntää omantunnon syihin perustuva mahdollisuus kieltäytyä vihkimästä eronnutta. Tämä on hoidettava sielunhoidollisesti, ei kirkkolakia muuttamalla.⁶⁰⁵

Syksyn 1977 kirkolliskokouksen käsitellessä edellä kuvattua perustevaliokunnan mietintöä todettiin, että kirkon avioliittokäsitys on muuttumaton, mutta yhteiskunta muuttuu. Avioliittoon vihkimistä koskeissa ratkaisuissaan ja käytännöissään kirkon tulee olla ihmisen puolella. Kirkon tulee myös noudattaa demokratian periaattein säädettyä lakiaan eli vähemmistön on alistuttava enemmistön päätöksiin. Kuitenkin omantunnonvapaus kuuluu luterilaisuuteen. Siten käsiteltävässä asiassa olisi perusteltua voida omantunnonnsyiden nojalla poiketa virkatehtävän suorittamisvelvollisuudesta.⁶⁰⁶ Esitettiin myös käsitys, että kirkon tulee ensisijassa hoitaa vaikeuksissa olevia ihmisiä, ei omantunnonarkoja pappeja. Ei pappi voi kieltää hädässä olevalta ihmiseltä

mahdollista. Avioliittokomitea oli ehdottanut kuulusmenettelystä luopumista. Kirkkohallitus ei puoltanut kuulusmenettelystä luopumista, koska siitä voisi seurata avioliiton merkityksen väheneminen. (Kh:n lausunto n:o 3/1976.)

⁶⁰³ Piispa Alaja, kevään 1976 kk, 44 §, 145. Piispa Alajan mukaan ilmoituksenvaraisen vihkimisestä kieltäytymisen sijasta tulisi ottaa käyttöön menettely, jossa kieltäytyvä pappi kussakin yksittäistapauksessa joutuisi paneutumaan vihittävien tilanteeseen sekä käymään asiasta keskustelun esimiehensä kanssa ja saamaan tältä suostumuksen kieltäytymiseensä.

⁶⁰⁴ Ed. Jokela, kevään 1976 kk, 44 §, 146–147.

⁶⁰⁵ Peruste-vk:n mietintö n:o 6/1977, 2–4. Mietintöön sisältyi valiokunnan jäsenten Träskman ja Salakka sekä Parvio ja Repo eriävät mielipiteet, joissa ei pidetty oikeana sitä, että kirkon perinteisen raamatuntulkinnan mukaisesti toimivien pappien katsotaan syyllistyvän virkavirheeseen ja uhkana on rankaisutoimenpiteiden kohteeksi joutuminen. Tämän ongelman ratkaisuksi ei riitä piispainkokouksen menettelytapasuositus. (Peruste-vk:n mietintö n:o 6/1977, 4.)

⁶⁰⁶ Piispa Alaja, ed. Träskman ja ed. Taxell, syksyn 1977 kk, 50 §, 212–217, 224–225.

siunausta. Kirkon tulisi tukea vaikeassa tilanteessa olevia ihmisiä ja avioliittoja sekä kertoa avioliitto-opetuksestaan.⁶⁰⁷ Käsittelyssä todettiin myös, että kirkon avioliitto-opetus menettää merkityksensä, jos kirkko ei käytännössään noudata avioliitto-opetustaan.⁶⁰⁸ Perustevaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti piispainkokouksen esityksen raukeamaan ja antoi piispainkokoukselle tehtäväksi laatia kirkollisen vihkimisen menettelytavat, jos pappi omantunnon syistä kieltäytyy vihkimästä eronneita avioliittoon. Lisäksi se antoi kirkkolakikomitealle tehtäväksi selvittää järjestelymahdollisuuksia, jottei pappia, joka omantunnon syistä kieltäytyy vihkimästä eronneita, rangaistaisi.⁶⁰⁹

Keväällä 1985 kirkolliskokouksen perustevaliokunta käsitteli papin uskonnon ja omantunnon vapautta avioliittoon kuuluttamiseen ja vihkimiseen liittyen. Valiokunta totesi, että avioliittoon kuuluttaminen on kirkkoherran ja vihkiminen papin velvollisuus. Virkavelvollisuuden laiminlyönti on periaatteessa rangaistavaa kirkkolain ja rikoslain mukaan. Valiokunnan mukaan tilanteet, joissa kirkkoherra kieltäytyy kuuluttamasta tai pappi vihkimistä eronnutta uuteen avioliittoon, tulee hoitaa sielunhoidollisesti, ei kirkkolakia muuttamalla eikä rankaisemalla. Tulisi sopia menettelytavat, jotta voitaisiin välttää omantunnon kannalta vaikeat tilanteet.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ Ed. Ylönen ja ed. Taskila, syksyn 1977 kk, 50 §, 223–224.

⁶⁰⁸ Ed. Parvio, syksyn 1977 kk, 50 §, 218–219. Edustaja Parvio totesi, että asian käsittelyssä ongelmana pidettiin Raamatun sanassa pysyviä pappeja, ei kirkon laiminlyöntiä hoitaa eronneiden vihkiminen kristillisesti. Näihin pappeihin suhtaudutaan kuin he eivät edustaisi aitoa kristillistä avioliittokäsitystä eivätkä kantaisi huolta vaikeuksissa olevista ihmisistä.

⁶⁰⁹ Syksyn 1977 kk, 50 §, 226–229. Kevään 1981 kirkolliskokouksen avatessaan arkkipiispa Juva puhui eräiden pappien pyrkimyksestä muuttaa avara kansankirkkomme tietoisesti uskovien kirkoksi. Tämä näkyi muun muassa kieltäytymisissä vihkiä eronnut uuteen avioliittoon, kastaa avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi tai hyväksyä kummiksi avoliitossa elävät. Arkkipiispa totesi, että lain opettaminen kuuluu kirkolle, mutta ei kirkko voi torjua elämässään epäonnistuneita. Myös heille kirkon tulee julistaa evankeliumia. Meistä jokainen on samaan aikaan sekä syntinen että vanhurskas. Ei kirkko voi ulkonaisella kurilla ajaa epäonnistuneita ahdistukseen tai paatumukseen. (Kevään 1981 kk, 1 §, 1–4.) Kirkkolakikomitea totesi sittemmin asiaa koskeneessa mietinnössään, että papin ehdotonta velvoittamista vihkiä eronneita voidaan pitää kohtuuttomana. Papille tulee antaa tietty liikkumavapaus. Kirkon jäsenelle turvataan ainoastaan oikeus saada toimivaltainen pappi vihkimään, ei tiettyä pappia. Vihkimistä tai siitä kieltäytymistä ei pitäisi jättää papin itsensä ratkaistavaksi, vaan vihkimisen tunnustukselliset edellytykset tulisi määritellä tarkasti ja luetella tilanteet, joissa pappi voi omantunnon syistä ja piispan luvalla kieltäytyä vihkimästä. Kirkkolakikomitea ei esittänyt kirkkolain muuttamista, koska avioliittolain tulossa olevat mahdolliset muutokset eivät vielä olleet tiedossa. (V. 1974 KL-komitean mietintö n:o 7, asia 1, 6, 8.)

⁶¹⁰ Peruste-vk:n mietintö n:o 2/1985.

Kirkolliskokous käsitteli keväällä 2002 edustaja-aloitetta, jossa ehdotettiin kaavojen laatimista **rekisteröidyn parisuhteen** sekä parisuhteensa rekisteröineiden henkilöiden kodin siunaamiseksi⁶¹¹. Asian käsittelyssä ei juurikaan otettu kantaa kirkon viranhaltijan omantunnonvapauteen, jos siunaus otetaan käyttöön. Lähinnä todettiin se, että jos rekisteröidyn parisuhteen siunaamisen kaava olisi kirkollisten toimitusten kirjassa, se merkitsi kirkon jäsenen oikeutta saada ja papin velvollisuutta toimittaa kyseinen toimitus. Asiassa pitäisi etsiä ratkaisua ihmisten yksilöllisestä kohtaamisesta, ei kirkollisesta toimituksesta.⁶¹²

Piispainkokous antoi kevään 2010 kirkolliskokoukselle esityksensä, joka koski parisuhdelain seurauksia kirkossa. Esityksen mukaan kirkossa on vastakkaisia näkemyksiä samaa sukupuolta olevien parisuhteista. On tärkeää kunnioittaa kirkon työntekijän vakaumusta näissä tilanteissa. Kirkon työntekijän pastoraaliseen vastuuseen kuuluu asettua ihmisen rinnalle ja kuunnella häntä. Näissä kohtaamisissa hänen tulee toimia kutsumuksensa mukaisesti ja asettaa omat näkemyksensä taka-alalle. Piispainkokous muistutti, että papin tehtävänä on toimittaa kirkkojärjestyksessä ja kirkkokäsikirjassa säädetty toimitukset. Ne tulee toimittaa toimituksen luonteen mukaisesti eikä pappi voi omavaltaisesti antaa toimituksesta vaikutelmaa, että se on toisenlainen kuin miksi se on tarkoitettu.⁶¹³ Arkipiispa Paarma piti selvänä, ettei pappia voitaisi velvoittaa pitämään rukoushetkeä parisuhteensa rekisteröineiden puolesta. Ketään ei voida pakottaa vastentahtoiseen rukoukseen. Hänen mukaansa papin kieltäytymisestä ei voi seurata kirkon tai tuomioistuimen määräämää seuraamusta, sillä tällaisen rukouksen saaminen ei ole ihmisoikeus.⁶¹⁴

Käsitellessään edellä todettua piispainkokouksen selvitystä kirkolliskokouksen perustevaliokunta piti tärkeänä jokaisen oikeutta toimia omantuntonsa mukaan. Silti kirkon työntekijän pastoraaliseen vastuuseen kuuluu asettua toisen rinnalle. Valiokunta puolsi piispainkokouksen esittämän pastoraal-

⁶¹¹ Edustaja-aloitte n:o 4/2002.

⁶¹² Piispa Huovinen, kevään 2002 kk, 27 §, 61–62; piispa Kantola, kevään 2002 kk, 29 §, 131–132.

⁶¹³ Pk:n esitys n:o 2/2010, 77. Piispainkokous korosti, että kirkollisen toimituksen tulee olla kirkon yhteisen uskon ja ihmiskuvan mukainen. Koska kirkon jumalanpalvelus ilmaisee kirkon uskoa, on selvää, ettei kirkollisia toimituksia voida kehittää ainoastaan ongelmallisten tilanteiden käytännön ratkaisuksi. Piispainkokous muistutti, että kirkollisella toimituksella on palvelun, opetuksen, todistamisen ja kutsumisen merkitykset. Tällaisten toimitusten hoitaminen on kirkon velvollisuus. Vastaavasti seurakuntalaisella on oikeus päästä osalliseksi kirkollisista toimituksista. Kirkollisten toimitusten suorittamiseen liittyy yhtäältä yksittäisen tilanteen edellyttämä toimituksen kaavan joustava soveltaminen, toisaalta vaatimus, että kyseisten toimitusten tulee olla kirkon yhteistä uskoa ja ykseyttä ilmaisevia. Lisäksi liturgista kaavaa voidaan käyttää vain siihen tarkoitukseen, johon kirkko on sen alun perin tarkoittanut. (Pk:n esitys n:o 2/2010, 49–57.)

⁶¹⁴ Kevään 2010 kk, 27 §, 32, 172.

lisen kohtaamisen käyttöä parisuhteensa rekisteröineiden henkilöiden pyytävässä siunaamisesta⁶¹⁵. Tällaisen kohtaamisen toteuttamiseksi annettaisiin suositusluonteinen pastoraalinen ohje. Kyse ei olisi papin virkavelvollisuudesta. Valiokunta muistutti, että ohje on laadittava sellaiseksi, ettei rukoustilanne muodostu sisällöltään kirkollista toimitusta vastaavaksi. Mitä julkisemmaksi tilanne luonteeltaan muuttuu ja mitä enemmän siinä on liturgisia toimia, sitä selvemmin se muuttuu kirkolliseksi toimitukseksi, jota koskevat ohjeet antaa kirkolliskokous. Tällöin yksittäisen papin omantuntonsa mukainen harkintamahdollisuus kapenee ja rukoustilanteen toimittamisesta tulee papin virkavelvollisuus.⁶¹⁶ Perustevaliokunnan mietinnön kirkolliskokouskäsitelyssä todettiin yhtäältä, ettei kirkon viranhaltijaa velvoitettaisi piispaainkokouksen esittämän rukouksen toimittamiseen, jos hänen omatuntonsa tämän estää.⁶¹⁷ Toisaalta todettiin, ettei asiassa ole kyse omastatunnosta vaan Jumalan pyhän sanan noudattamisesta.⁶¹⁸ Omantunnonsuojaa ei myöskään pidetty täysin uskottavana sen perusteella, miten kirkon johto oli ilmaissut valmiuden rajoittaa naispappeuden vastustajien vakaumuksen suojaa.⁶¹⁹ Kirkolliskokous hyväksyi perustevaliokunnan mietinnön.⁶²⁰

Vuonna 2017 voimaan tullut *samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliiton* mahdolliseksi tehnyt avioliittolain muutos tuli vireille eduskunnassa kansalaisaloitteena vuonna 2013. Kansalaisaloitteen mukaan rekiste-

⁶¹⁵ Perustevaliokunta totesi asiassa keskeisiä periaatteita olevan kristillinen käsitys avioliitosta miehen ja naisen välisenä sekä jokaisen ihmisen luovuttamaton ihmisarvo ja lähimmäisenrakkaus. Kirkko ei voi muuttaa uskonkäsitykseensä ja ihmiskuvaansa kuuluvaa avioliittokäsitystään. Lisäksi kirkossa on rekisteröidyn parisuhteen siunaamisesta täysin vastakkaisia näkemyksiä, joten siunaamisen käyttöönotto ei siksikään ole mahdollista. (Peruste-vk:n mietintö n:o 4/2010, 6–9, 13.)

⁶¹⁶ Peruste-vk:n mietintö n:o 4/2010, 8–12. Perustevaliokunnan jäsenet Rainerma, Marjokorpi, Perret, Rämä ja Rasimus tekivät eriävän mielipiteen. He totesivat, ettei valiokunnan kanta papin omantunnon vapauden toteutumisesta näissä tilanteissa ole kestävä. Kirkkolakiin tarvittaisiin säännökset syrjintäkieltoihin tehtävistä rajoituksista. Seurakuntalaisilla on oikeus seurakuntansa palveluihin. Jos tällainen asia viedään tuomioistuinten käsittelyyn, ne korostavat syrjimättömyyttä. (Peruste-vk:n mietintö n:o 4/2010, 15–18.)

⁶¹⁷ Ed. P. Kainulainen, kevään 2010 kk, 17 §, 61.

⁶¹⁸ Ed. Perret, kevään 2010 kk, 27 §, 97–99.

⁶¹⁹ Ed. Tammisalo, kevään 2010 kk, 27 §, 96; ed. P. Huovinen, kevään 2010 kk, 32 §, 149.

⁶²⁰ Syksyn 2010 kk, 34 §, 187. Piispaainkokous lähetti kevään 2011 kirkolliskokoukselle tiedoksi laatimansa pastoraaliset toimintaohjeet vapaamuotoisen rukouksen toimittamisesta parisuhteensa rekisteröineiden kanssa ja puolesta. Tilanteessa kirkon työntekijä rukoilee vapaasti tai harkintansa mukaan käyttää kirkon rukousperinteeseen kuuluvaa aineistoa. Rukoustilanne toteutetaan yksityisesti tai julkisesti. Tilanteessa ei käytetä avioliittoon vihkimiseen tai sen siunaamiseen kuuluvia erityisiä osia. Kirkon viranhaltijan tulee antaa rukouksesta tilanteen luonteen mukainen kuva ja noudattaa asiasta annettuja ohjeita eli kyse ei ole avioliittoon rinnastettavan parisuhteen siunaamisesta. Tässä tarkoitettujen rukouksen toimittaminen on kirkon viranhaltijan vapaassa harkinnassa, se ei ole virkavelvollisuus. (Pk:n kirje n:o 1/2011.)

röity parisuhde ei ole tasavertainen avioliittoon verrattuna esimerkiksi isyyden toteamisen, adoptio-oikeuden eikä sukunimen käyttöön ottamisen osalta. Muutoksella pyrittiin lisäämään yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. Kansalaisaloitteen mukaan sillä ei ollut tarkoitus puuttua uskonnollisten yhdyskuntien avioliittolain 16 §:ssä säädettyyn oikeuteen määrätä kirkollisen vihkimisen ehdoista ja muodosta.⁶²¹

Kansalaisaloitetta käsitellyt eduskunnan lakivaliokunta totesi, että avioliittolain 16 §:n mukaan vihkiminen on uskonnolliselle yhdyskunnalle oikeus, ei velvollisuus. Se totesi, että mahdollisen avioliittolain muutoksen jälkeenkin uskonnollisilla yhdyskunnilla olisi uskonnonvapauden periaatteiden perusteella oikeus pitäytyä perinteisessä, oman vakaumuksensa mukaisessa avioliittokäsityksessä, opettaa ja julistaa oman vakaumuksensa mukaisesti sekä päättää, vihkiikö avioliittoon samaa sukupuolta olevia pareja. Valiokunnan mukaan uskonnolliset yhdyskunnat olivat ilmaisseet huolensa siitä, että ne voivat joutua syrjittyyn asemaan tai niihin kohdistetaan syrjintäväitteitä opetuksensa ja vihkimiskäytäntöjensä vuoksi. Lakivaliokunta piti mahdollisena, että aloitteessa ehdotettujen muutosten toteutuessa uskonnollisten yhdyskuntien vihkimisoikeuteen voisi kohdistua yhteiskunnasta ja seurakunnasta nousevia tosiasiallisia paineita. Tällaiset paineet saattavat nostaa esiin kysymyksen, tuleeko uskonnollisilla yhdyskunnilla säilyttää oikeudellisia vaikutuksia sisältävä vihkimisoikeus. Lakivaliokunnan enemmistö piti rekisteröidyn parisuhteen järjestelyä riittävänä turvaamaan samaa sukupuolta olevien henkilöiden perheoikeudellisen aseman ja yhdenvertaisuuden⁶²². Se viittasi myös avioliiton perinteen vahvuuteen ja suureen merkitykseen yhteiskunnassa sekä mahdollisuuden poistaa kyseisiä ongelmia rekisteröityä parisuhdetta koskevaa lainsäädäntöä kehittämällä. Lisäksi avioliittolain ja muun perhelainsäädännön näin periaatteellinen muutos edellyttää perusteellista valmistelua. Lakivaliokunnan enemmistö ehdotti kansalaisaloitteeseen sisältyneiden lakiehdotusten hylkäämistä.⁶²³

Lakivaliokunnan kahdeksan jäsentä teki valiokunnan ehdotuksesta vastalauseen, jossa lähinnä yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi ehdotettiin avioliittolain muuttamista kansalaisaloitteen mukaisesti siten, että myös samaa sukupuolta olevat parit voisivat solmia avioliiton. Vastalauseessa edellytettiin, ettei ehdotetulla lainmuutoksella mitenkään puututa uskonnollisten yhdyskuntien oikeuteen määrätä vihkimisen ehdoista. Vastalauseen tekijät totesivat

⁶²¹ KAA 3/2013 vp.

⁶²² Kannanottonsa tueksi lakivaliokunnan enemmistö viittasi perustuslakivaliokunnan lausuntokäytäntöön ja EIT:n ratkaisukäytäntöön, jotka eivät edellyttäneet samaa sukupuolta olevien avioliiton säätämistä mahdolliseksi. (LaVM 14/2014 vp, 11.)

⁶²³ LaVM 14/2014 vp, 9–13. Lakivaliokunta oli saanut selvityksen evankelis-luterilaisen kirkon mahdollisista toimintavaihtoehtoista, jos sukupuolineutraali avioliitto toteutuu. Ensinnäkin kirkko voisi jatkaa voimassa ollutta vihkimiskäytäntöään. Toiseksi kirkko voisi muuttaa säännöksiään niin, että se vihkisi avioliittoon myös samaa sukupuolta olevia pareja. Kolmas vaihtoehto olisi, että kirkko luopuisi vihkimisoikeudestaan ja siunaisi avioliitot. (LaVM 14/2014 vp, 9–11.)

myös, etteivät he halua lainmuutoksella puuttua uskonnollisten yhdyskuntien sisällä käytävään keskusteluun siitä, keitä ne vihkivät avioliittoon.⁶²⁴ Eduskunta hyväksyi vastalauseen 12.12.2014.⁶²⁵ Helmikuussa 2015 tasavallan presidentti vahvisti avioliittolain muuttamisesta annetun lain. Laki tuli voimaan 1.3.2017.⁶²⁶

Syksyllä 2015 kirkolliskokouksen yleisvaliokunta käsitteli edustaja-aloitetta, jossa ehdotettiin selvityksen tekemistä uuden avioliittolain seurauksista kirkolle⁶²⁷. Valiokunta totesi, ettei papilla ole kirkkojärjestyksen eikä kirkkokäsikirjan nojalla oikeutta vihkiä avioliittoon samaa sukupuolta olevia henkilöitä. Kirkkokäsikirja on pappia sitova. Avioliittolain muutos ei anna papille oikeutta kirkkokäsikirjasta poikkeavaan vihkimiseen. Kirkkokäsikirjaa hyväksyessään kirkolliskokous on tarkoittanut avioliittoon vihkimisen kaavan miehen ja naisen avioliittoa varten eikä sen käyttöalaa voi tulkinnalla laajentaa samaa sukupuolta olevien vihkimiseen. Kirkon pyhiin toimituksiin liittyvät ratkaisut tehdään selvitykseen perustuen ja tietoisesti, ei laventavalla tulkinnalla.⁶²⁸ Kirkolliskokous lähetti aloitteen kirkkohallitukselle avioliittolain muutoksen vaikutusten oikeudellisen arvioinnin laatimiseksi.⁶²⁹

Syksyn 2016 kirkolliskokous käsitteli piispainkokouksen selontekoa avioliittolain muutoksen johdosta ja kirkkohallituksen oikeudellista selvitystä avioliittolain muutoksen vaikutuksista. Piispainkokouksen mukaan avioliittolain muutos ei muuta kirkon avioliitto-opetusta eikä vihkimiskäytäntöjä. Jumalanpalvelus ja kirkolliset toimitukset ilmaisevat kirkon yhteistä uskoa. Siten kirkkokäsikirjan avioliittoon vihkimisen kaavatkin ilmaisevat kirkon avioliittokäsitystä.⁶³⁰ Kirkkohallituksen oikeudellisessa selvityksessä lähdettiin

⁶²⁴ LaVM 14/2014 vp, 15–22.

⁶²⁵ EK 41/2014 vp.

⁶²⁶ Laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015. Samassa yhteydessä kumottiin rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 1–6 §. Uusien parisuhteiden rekisteröinnistä luovuttiin. (Laki rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain muuttamisesta 250/2016.)

⁶²⁷ Edustaja-aloitte n:o 2/2015. Aloitteessa esitettiin, että kirkolliskokous ryhtyisi toimiin käynnistääkseen selvitystyön, jossa arvioitaisiin uuden avioliittolain seurauksia kirkolle, tuettaisiin avointa ja kaikkia osapuolia kunnioittavaa keskustelua avioliitosta ja perheestä, osoitettaisiin, että kirkko arvostaa samaa sukupuolta olevissa parisuhteissa eläviä ihmisiä ja heidän lapsiaan sekä edistettäisiin luterilaisen avioliitto- ja perhekäsityksen sekä sen historian tutkimusta.

⁶²⁸ Yleis-vk:n mietintö n:o 3/2015, 10–12.

⁶²⁹ Syksyn 2015 kk, 33 §, 147. Kevään 2016 kirkolliskokouksen kyselytunnilla kysyttiin papin velvollisuudesta noudattaa kirkon avioliittokäsitystä avioliittolain muutoksen jälkeisessä tilanteessa. Piispa B. Vikström kertoi käynnissä olleesta piispainkokouksen selvitystyöstä. Voimassa olleiden määräysten mukaan samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliittoon vihkiminen tai avioliiton siunaaminen ei ollut mahdollista. Avioliittolain muutoksen jälkeen osa papeista haluaisi toimittaa lähellä avioliiton siunausta olevan rukoushetken, osa ei haluaisi järjestää mitään hengellistä tilaisuutta samaa sukupuolta oleville aviopuolisille. Piispa B. Vikströmin mukaan piispainkokouksen aikomuksena oli antaa yleispiirteiset ohjeet, joissa yksittäiselle papille jää varsin paljon harkintavaltaa. (Kevään 2016 kk, 34 §, 93–94.)

⁶³⁰ Pk:n kirje n:o 1/2016.

siitä, että avioliittolain muuttamisen eri vaiheissa todettiin, ettei muutoksella puututa uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonvapauteen kuuluvaan oikeuteen määrätä opistaan ja siten myös avioliittoon vihkimisen ehdoistaan. Kirkkolain mukaan kirkollisista toimituksista määrätään kirkkojärjestyksessä ja kirkkokäsikirjassa. Niiden nojalla avioliittoon vihkivällä tai avioliiton siunaavalla papilla on harkintavaltaa ainoastaan lukukappaleissa, puheessa ja esirukouksessa.⁶³¹ Kirkolliskokouksen täysistunnossa käydyssä keskustelussa tuotiin yhtäältä esiin papin velvollisuus noudattaa kirkkojärjестystä ja kirkkokäsikirjaa. Ne perustuvat kirkon perinteiseen avioliittokäsitykseen. Kirkon oikeus asettaa vihkimisen edellytykset perustuu kirkon sisäiseen autonomiaan, joka on turvattu perustuslaissa ja joka liittyy kirkon uskonnonvapauteen.⁶³² Toisaalta todettiin seurakunnan jäsenen oikeus saada sekä papin velvollisuus toimittaa kirkollinen toimitus. Kirkon tulee kohdella ihmisiä yhdenvertaisesti ja myös käytännön teoillaan osoittaa hyväksyvänsä sukupuolivähemmistöt.⁶³³

⁶³¹ Kh:n kirje n:o 4/2016, 15–16. Kirkkohallituksen selvityksen mukaan avioliittolain muutosta eduskunnassa käsiteltäessä pidettiin selvänä, ettei kirkon autonomiaan päättää avioliittokäsityksestään ja vihkimiskäytännöistään puututa. Lisäksi kirkkokäsikirjaa pidettiin riittävänä tasona määräämään vihkimisen yksityiskohdista, etenkin kun asia perustuu lakiin. (Kh:n kirje n:o 4/2016, 2, 15.) Kirkkohallitus pyysi selvitystään varten kolme asiantuntijalausuntoa. Professori Urpo Kankaan mukaan avioliittolain muutoksen tultua voimaan kirkon tulee vihkiä myös samaa sukupuolta olevat henkilöt avioliittoon, ellei se ole vihkimistä koskeissa määräyksissään nimenomaisesti edellyttänyt, että vihittävien on oltava eri sukupuolta. Kirkon tulisi ensitilassa ottaa kantaa, hyväksyykö se samaa sukupuolta olevien henkilöiden kirkollisen vihkimisen ja voiko pappi omantunnon syistä kieltäytyä tällaisesta vihkimisestä. (Kh:n kirje n:o 4/2016, 26–31.) Professori emeritus Ahti Saarenpää totesi, että avioliittolain avioliiton käsitteen muutos ei muuta uskonnonvapauteen sisältyviä oikeuksia. Käsitteen muutos ei merkitse sitä, että kirkolle ja papille syntyisi velvollisuus vihkiä samaa sukupuolta olevia henkilöitä. Tämä tulkinta sivuuttaisi sääntelyyn liittyvän arvopohjan. (Kh:n kirje n:o 4/2016, 40.) Professori Veli-Pekka Viljanen korosti uskonnollisille yhdyskunnille uskonnonvapauden nojalla kuuluvaa itsemääräämisoikeutta, johon sisältyy valta päättää opistaan ja uskonnon harjoittamiseen liittyvistä asioistaan. Tämän perusteella yhdyskunta voi päättää myös avioliittoon vihkimisen edellytyksistä. Hän piti kirkon uskonnonvapautta ja autonomiaa perusteina, joiden nojalla on perusteltu syy poiketa yhdenvertaisuuden perusoikeudesta avioliittoon vihkimisen edellytyksiä määriteltäessä. Avioliittolaissa ei määrätä, minkä tasoilla kirkon säännöksellä kirkon asettamista vihkimisen lisäedellytyksistä säädettäisiin tai määrättäisiin. Siten kirkkokäsikirjan määräyksiä tai kaavoja voidaan periaatteessa pitää riittävinä. Tavoitteena voidaan kuitenkin pitää sitä, että vihkimisen edellytyksistä säädettäisiin tyhjentävästi kirkkojärjestyksessä. Viljasen mukaan ei ole näköpiirissä, että valtio edellyttäisi kirkon muuttavan avioliittokäsitystään. Tällaiset muutospaineet tulevat kirkon sisältä. (Kh:n kirje n:o 4/2016, 44–46.)

⁶³² Esim. ed. Tuori, ed. N. Räsänen, ed. Hahtola ja ed. J. Jääskeläinen, syksyn 2016 kk, 22 §, 102–135.

⁶³³ Esim. ed. Okkonen, T. Rantala, ed. Ruusukallio, ed. Weuro, ed. Linnoinen ja ed. J. Hautala, syksyn 2016 kk, 22 §, 102–135. Ed. Weuron mukaan on kyseenalaista, voiko ainoastaan kirkkokäsikirjan määräyksillä rajoittaa kirkon jäsenen oikeutta päästä osalliseksi kirkollisista toimituksista. Pappi joutuu vihkimään oikeutettuna viranomaisena ratkaisemaan tämän oikeudellisen kysymyksen. Asia on vaikea

Kirkolliskokous merkitsi tiedoksi piispainkokouksen selonteon avioliittolain muutoksen johdosta ja kirkkohallituksen oikeudellisen selvityksen avioliittolain muutoksen vaikutuksista.⁶³⁴

Kevään 2016 kirkolliskokoukselle tehtiin edustaja-aloite selvityksen tekemiseksi kirkon avioliittoon vihkimisestä luopumisesta.⁶³⁵ Yleisvaliokunta piti selvityksen tekemistä perusteltuna. Selvitettäväksi tulisivat ainakin teologiset sekä kirkon jäsenyyteen, jäsenten yhdenvertaiseen kohteluun sekä kirkon ja valtion välisiin suhteisiin liittyvät kysymykset. Selvityksen tekisi piispainkokous yhteistyössä kirkkohallituksen kanssa.⁶³⁶ Kirkolliskokous käsitteli yleisvaliokunnan mietintöä syksyllä 2016. Keskustelussa tuotiin esiin näkemyksiä kirkon yhtenäisyyden säilyttämisestä. Sen turvaamiseksi vihkimisoikeudesta luopuminen voisi olla perusteltua.⁶³⁷ Vihkimisoikeuden säilyttämistä perusteltiin mahdollisuudella kohdata ihmisiä ja julistaa evankeliumia vihkitilaisuuksissa. Kirkon ei tule eristäytyä.⁶³⁸ Sinänsä jo selvityksen tekemistä vastustettiin, jotta kirkko ei antaisi aiheutta ajatella, että se edes harkitsee vihkimisoikeudesta luopumista.⁶³⁹ Kirkolliskokous hyväksyi valiokunnan mietinnön.⁶⁴⁰

Kirkolliskokouksen toimeksiannosta piispainkokous selvitti kirkon vihkimisoikeudesta luopumista. Se teetti asiasta selvityksen professori emerita Eila Helanderilla. Hän toi selvityksensä johtopäätöksenä esiin kompromissin, jossa kirkko säilyttäisi avioliittokäsityksensä, mutta toteaisi, että on olemassa teologiset perusteet sallia papin toimittaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden kirkollinen vihkiminen ja avioliiton siunaaminen. Papilla ei olisi velvollisuutta suorittaa näitä toimituksia.⁶⁴¹ Piispainkokous esitti syksyllä 2017, että

ja pappien tulisi saada tietoonsa harkintaan vaikuttavat oikeudelliset periaatteet, kuten sen, että perustuslain mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista tulee säätää lailla. (Syksyn 2016 kk, 22 § 119–120.) Piispa Askola piti harmillisena sitä, että kirkon keskustelu samaa sukupuolta olevien avioliitosta painottuu kirkko-oikeudellisiin kysymyksiin ja pappien toimivaltaan, ei niihin ihmisiin, joita tämä asia henkilökohtaisesti koskettaa. (Syksyn 2016 kk, 22 §, 115.) Piispa Jolkosen mukaan asian käsittelyä kirkossa vaikeutti myös se, että keskustelussa vedottiin yhtäältä teologisiin periaatteisiin, toisaalta ihmisoikeuksiin. Ihmisoikeuksiin vedottiin jokseenkin samalla tavalla kuin dogmeihin, jotka ovat omaatuntoa sitovia. Teologista puhetta ja ihmisoikeuspuhetta näytti olevan vaikeaa yhdistää. (Syksyn 2016 kk, 22 §, 121.)

⁶³⁴ Syksyn 2016 kk, 22 §, 136.

⁶³⁵ Edustaja-aloite n:o 3/2016.

⁶³⁶ Yleis-vk:n mietintö n:o 3/2016, 4–6.

⁶³⁷ Esim. ed. A. Määttänen, syksyn 2016 kk, 31 §, 172.

⁶³⁸ Esim. ed. K. Hiilamo, syksyn 2016 kk, 31 §, 172.

⁶³⁹ Ed. K. Hiilamo, ed. Westerlund ja ed. Weuro, syksyn 2016 kk, 31 §, 172, 176, 180.

⁶⁴⁰ Syksyn 2016 kk, 31 §, 182.

⁶⁴¹ Helander 2017, 100–102. Helander kartoitti selvityksessään avioliittoon vihkimisen merkitystä kirkon identiteetille ja kirkon vaihtoehtoja käsillä olleessa tilanteessa. Helanderin mukaan vihkimisoikeudesta luopuminen vähentäisi kirkon identiteettiä evankeliumin julistajana, ihmisten ja yhteiskunnan palvelijana, kulttuuriperinteen ylläpitäjänä sekä yhteiskunnallisena vaikuttajana. Vihkimisoikeudesta luo-

kirkko säilyttäisi vihkimisoikeutensa. Vihkimisoikeus tukee kirkon evankeliumin julistustehtävää, jäsenten palvelua ja kulttuuriperinteen ylläpitämistä. Piispainkokous esitti, että kirkolliskokous ottaa selvityksen jatkotyöskentelysään huomioon, myös arvioi selvityksen tekijän johtopäätöksiä. Piispainkokous korosti piispojen vastuuta kirkon ykseyden säilyttämisessä. Avioliittoon vihkimistä käsiteltäessä tulee toimia niin, etteivät erilaiset käsitykset asiasta muodostu kirkkoa jakavaksi tekijäksi.⁶⁴²

Kirkolliskokous kävi edellä todetuista piispainkokouksen esityksestä ja professori emerita Helanderin selvityksestä lähetekeskustelun syksyllä 2017. Keskustelussa toistettiin kirkon avioliittokäsitykseen ja samaa sukupuolta olevien henkilöiden vihkimiseen liittyvät näkökohdat: yhtäältä kirkolta vaadittiin Raamatun sekä kirkon opin ja tradition mukaisesti pidättäytymistä samaa sukupuolta olevien kirkollisesta vihkimisestä ja avioliiton siunaamisesta, toisaalta kirkon edellytettiin rakkauden käskyn ja ihmisten yhdenvertaisen kohtelun nimissä vihkivän ja siunaavan samaa sukupuolta olevat henkilöt ja heidän avioliittonsa. Joka tapauksessa kirkon tulisi säilyttää yhtenäisyytensä sekä saada loppumaan sisäisesti repivä ja julkisuuteenkin epämääräiseltä näyttävä tilanne. Selvityksessä siis ehdotettiin kompromissia tilanteen ratkaisemiseksi: kirkko säilyttäisi käsityksensä avioliitosta miehen ja naisen välisenä, mutta samalla sallittaisiin se, että samaa sukupuolta olevat henkilöt voidaan vihkiä avioliittoon kirkollisesti. Tätä ehdotusta pidettiin yhtäältä kelvollisena välitysratkaisuna vaikeaan tilanteeseen⁶⁴³, toisaalta mahdottomana ratkaisuna,

pumiselle ei ollut juurikaan esitetty teologisia perusteita. Luopuminen näyttäisi lähinnä kirkon väistämistä itselleen vaikeassa asiassa. Kirkon vihkiökeudella on myös suuri kansalaisten kannatus. Avioliittokysymystä koskeva kirkon sisäinen riitely rajoittaa kirkon mahdollisuuksia hoitaa perustehtäväänsä ja antaa kirkosta ulospäin kielteisen kuvan. Helanderin mukaan kirkon kahden vihkimiskäytännön ja papin oikeuden kieltäytyä samaa sukupuolta olevien henkilöiden vihkimisestä ja avioliiton siunaamisesta järjestämisen vaihtoehdot olisivat: asiasta säädettäisiin kirkkojärjestyksessä, kirkkokäsikirjaan liittäisiin asianomainen kaava tai kirkolliskokous antaisi asiasta päätöspannon. Helanderin mukaan asiassa on kyse papin omantunnonvapaudesta kahdessa merkityksessä: yhtäältä vihkiä samaa sukupuolta olevat kihlakumppanit vastoin kirkon voimassa olevaa avioliittokäsitystä, toisaalta olla vihkimättä, jos kirkon avioliittokäsitys muuttuu. Helander totesi, että vihkitöimituksessa ei ole kyse papin omasta uskonnonharjoituksesta vaan työtehtävästä. Papin voidaan tulkita käyttäneen uskonnonvapauttaan ottaessaan vastaan pappisviran. Hän on pappislupauksessaan sitoutunut pysymään kirkon opetuksessa. Omatunnonvapauden sisältö ja laajuus ovat tulkinnanvaraisia, joten Helander piti tärkeänä, että kirkko säätäisi asiasta selkeästi. Hän piti oikeana säädöstasona kirkkojärjystä, jossa säädetään kirkon sisäisistä asioista. (Helander 2017, 37–40, 95–102.)

⁶⁴² Pk:n esitys n:o 2/2017. Piispainkokous totesi, että professori emerita Helanderin selvityksessä esitetyt johtopäätökset ovat hänen pohdintojaan, eivät esityksiä kirkolliskokoukselle.

⁶⁴³ Esim. ed. K. Hiilamo, ed. Tanska, piispa B. Vikström ja ed. Turtiainen, syksyn 2017 kk, 6.11.2017 kello 10.00, 6 §, 626–637; ed. Leppiniemi, syksyn 2017 kk, 7.11.2017 kello 9.00, 4 §, 379; ed. Harvala, syksyn 2017 kk, 8.11.2017 kello 9.00, 4 §, 314. Piispat B. Vikström, Kalliala ja Laajasalo kannattivat menettelyä, että piispainkokous etsisi kaitsennallisen ratkaisun, jossa kirkon avioliittokäsitystä ei muutet-

koska kirkolla ei voi olla kahta avioliittokäsitystä⁶⁴⁴. Jokseenkin täysi yksimielisyys oli siitä, että kirkon tulee säilyttää vihkimisoikeutensa.⁶⁴⁵

Kevään 2018 kirkolliskokous käsitteli kirkon vihkimisoikeudesta luopumista koskevaa piispainkokouksen esitystä. Yleisvaliokunta piti ongelmallisena sitä, että kirkossa olisi kaksi toisistaan selvästi poikkeavaa avioliittokäsitystä ja että nämä erilaiset käsitykset sovitettaisiin yhteen papin omantunnonvapauden käytöllä. Kirkon usko ei voi perustua yksilön omantunnonvapauteen eikä pappien toiminta voi perustua moninaisuuteen, joka perustellaan omalattunnolla. Asian ratkaisun tulisi olla teologisesti perusteltu, asianmukaisesti hyväksytty ja pysyvä.⁶⁴⁶ Perustevaliokunta korosti sitä, että vihkitoimitus on jumalanpalvelus. Avioliittoon vihkiminen on osa kirkon hengellisen elämän kokonaisuutta, johon sisältyy kirkon uskon ja opin käsityksiä sekä eettisiä ihanteita ja opetuksia. Perustevaliokunta esitti kirkon säilyttävän vihkimisoikeutensa ja professori emerita Helanderin laatiman selvityksen merkitsemistä tiedoksi saaduksi.⁶⁴⁷ Kevään 2018 kirkolliskokous hyväksyi perustevaliokunnan mietinnön.⁶⁴⁸

Kevään 2017 kirkolliskokous käsitteli edustaja-aloitetta kirkon avioliittokäsityksen laajentamiseksi. Aloitteen mukaan kristilliseen vakaumukseen vedoten kirkossa sekä puolletaan että vastustetaan kirkon mahdollisuutta vihkiä avioliittoon samaa sukupuolta olevat henkilöt tai siunata heidän avioliittonsa. Kirkon yhtenäisyyden säilyttämiseksi kirkon jäsenten ja viranhaltijoiden omantunnonvapauden turvaamiseksi asiaan tulisi löytää kirkon teologisiin, pastoraalisiin ja eettisiin lähtökohtiin perustuva ratkaisu. Aloitteessa ehdotettiin, että avioliittolain muutoksen jälkeen kirkossa tehtäisiin mahdolliseksi myös samaa sukupuolta olevien avioliittoon vihkiminen ja avioliiton siunaaminen. Pappien, joiden vakaumus estää tällaisen vihkimisen ja siunaamisen, omantunnonvapaus ja tasavertainen kirkossa toimiminen turvattaisiin.⁶⁴⁹ Aloitetta koskeneessa lähetekeskustelussa todettiin, että kirkossa voi olla monenlaisia käsityksiä avioliitosta, mutta kirkolla voi olla vain yksi avioliittokäsitys. Omantunnonvapautta asian ratkaisun osana ei voida pitää kestäväenä. Jos kirkko luopuu avioliittokäsityksestään, yleinen lainsäädäntö velvoittaa kaikkia

taisi, mutta samaa sukupuolta olevien kirkollinen vihkiminen ja avioliiton siunaaminen olisi mahdollista. Papilla ei kuitenkaan olisi velvollisuutta toimittaa tällaista vihkimistä tai siunaamista. (Kevään 2018 kk, 16.5.2018 kello 18.00, 2 §, 125–129, 136–137.)

⁶⁴⁴ Esim. ed. Tuori, ed. Hahtola, ed. Auvinen, ed. P. Niiranen ja ed. N. Räsänen, syksyn 2017 kk, 6.11.2017 kello 10.00, 6 §, 616–640; ed. S. Juntunen ja ed. Antturi, syksyn 2017 kk, 7.11.2017 kello 9.00, 4 §, 384–396.

⁶⁴⁵ Syksyn 2017 kk, 6.11.2017 kello 10.00, 6 §, 616–640; syksyn 2017 kk, 7.11.2017 kello 9.00, 4 §, 376–397; syksyn 2017 kk, 8.11.2017 kello 9.00, 4 §, 280–326.

⁶⁴⁶ Yleis-vk:n lausunto n:o 1/2018, 3–4. Lisäksi omantunnonvapauden käsite on epäselvä ja omantunnonvapauden käytön pysyvyys on epävarmaa. (Yleis-vk:n lausunto n:o 1/2018, 4.)

⁶⁴⁷ Peruste-vk:n mietintö n:o 2/2018, 2–3.

⁶⁴⁸ Kevään 2018 kk, 17.5.2018 kello 9.00, 5 §, 40.

⁶⁴⁹ Edustaja-aloite n:o 1/2017.

pappeja vihkimään myös samaa sukupuolta olevat kihlakumppanit.⁶⁵⁰ Todettiin myös, ettei pappi voi toimia kirkossa omantuntonsa nimissä, vaan hänen on toimittava Jumalan nimissä. Papin omantunnon tulee olla sidottuna Jumalan sanaan. Tämä on myös kirkon uskottavuuden kysymys.⁶⁵¹

Keväällä 2018 kirkolliskokouksen yleisvaliokunta antoi perustevaliokunnalle lausuntonsa kirkon avioliittokäsityksen laajentamisesta. Se korosti kirkon ykseyttä. Keskeistä oli, miten paljon teologista ja liturgista eroavaisuutta kirkko kestää ilman, että se jakautuu. Yleisvaliokunta painotti yhtäältä omantunnonvapauden suojan tärkeyttä, toisaalta sitä, ettei kirkon toiminnassa saa olla syrjiviä eikä nöyryyttäviä toimintatapoja. Se otti asiaa pohtiessaan huomioon ratkaisun vaikutuksen kirkon jäsenyyteen ja jäsenten sitoutumiseen, kirkon ja yhteiskunnan suhteeseen sekä kirkon identiteettiin. Äänin 8–6 yleisvaliokunta kehotti perustevaliokuntaa valmistelemaan esityksen toimenpiteisiin ryhtymiseksi kaikkien avioparien kirkollisen vihkimisen käyttöön ottamiseksi.⁶⁵² Perustevaliokunta totesi, ettei ehdotettu avioliittokäsityksen laajennus ole Raamatun avioliitto-opetuksen eikä luterilaisen avioliittoteologian mukainen. Kirkon avioliittokäsitystä ei muuteta pelkän yhteiskunnallisen muutoksen perusteella. Valiokunta piti ongelmallisena ajatusta, että tässä asiassa esitetyt kaksi näkemystä voisivat olla kirkossa käytössä samanaikaisesti. Se korosti, että avioliittoon vihkiminen on jumalanpalvelus, joka perustuu Jumalan käskyyn ja lupaukseen. Pappi toimii jumalanpalveluksessa kirkon edustajana. Tällaisessa toiminnassa tulee olla riittävä yksimielisyys kirkon uskosta. Puhuttaessa omantunnonvapaudesta kirkon toiminnassa kyse on ennen kaikkea kirkon, ei yksittäisen viranhaltijan omastatunnosta. Avioliittokäsityksen laajennusta perusteltiin kirkkoyhteisön hyväksynnällä. Jos kirkon viranhaltijalla on oikeus olla siunaamatta, täyttä yhteisöllistä hyväksyntää ei ole. Perustevaliokunta piti kyseenalaisena, että kirkon oppia ja etiikkaa koskevat ristiriidat ratkaistaisiin yksittäiselle viranhaltijalle annettavalla omantunnonvapaudella. Valiokunta viittasi perusoikeussäännösten tulkintaan, jonka mukaan papin uskonnonvapaus toteutuu hänen tullessaan uskonnollisen yhdyskunnan palvelukseen. Sen jälkeen hän ei voi vedota omaan vakaumukseensa haalutessaan poiketa yhdyskunnan opillisesta käsityksestä.⁶⁵³ Kirkolliskokouksen

⁶⁵⁰ Ed. Auvinen ja ed. Antturi, kevään 2017 kk, 4.5.2017 kello 15.40, 5 §, 76–79.

⁶⁵¹ Ed. J. Kempainen ja ed. S. Juntunen, kevään 2017 kk, 4.5.2017 kello 15.40, 5 §, 100, 115.

⁶⁵² Yleis-vk:n lausunto n:o 2/2017, 3–8. Yleisvaliokunnan jäsenet Hahtola, Karppinen, Lehmuskallio, Parpala ja Räsänen jättivät eriävän mielipiteen, jossa todettiin Raamatun opetuksen avioliitosta olevan selvä. Lisäksi Raamatun sanoman tulisi muuttaa yhteiskuntaa, ei päinvastoin. Asiassa on kyse Raamatun arvovallasta ja ohjeellisuudesta. Jos kirkko muuttaisi avioliittokäsitystään ehdotetulla tavalla, kirkko jakaantuisi. (Yleis-vk:n lausunto n:o 2/2017, 9.) Perustevaliokunta piti ongelmallisena sitä, ettei yleisvaliokunnan lausunnossa ollut esitykseen päättymisen päättelyketjua. (Peruste-vk:n mietintö n:o 1/2018, 16.)

⁶⁵³ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/2018, 49–51. Valiokunnan jäsenet Toiviainen, Paalanne, B. Vikström, Hiilamo ja Rantala tekivät eriävän mielipiteen, jossa he esittivät, että aloite hyväksytään ja lähetetään piispainkokoukselle jatkovalmistelua varten. Jos aloite hylätään, pyydetäisiin piispainkokousta

käsitellessä perustevaliokunnan mietintöä ilmaistiin laajasti huoli kirkon ykseyden ja uskottavuuden säilymisestä.⁶⁵⁴ Perustevaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous jätti aloitteen raukeamaan ja pyysi piispainkokousta edistämään kunnioittavaa keskustelua ja edelleen selvittämään vaihtoehtoja avioliittokäsityksestä vallitsevan erimielisyyden ratkaisemiseksi.⁶⁵⁵

Tutkimusaineistossa ei ole kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapautta avioliittoon vihkimisessä ja avioliiton siunaamisessa koskevia ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuja. Kertomuksessaan vuodelta 2016, kirkollisasioiden toimintaympäristöä kuvatessaan oikeusasiamies viittasi piispainkokouksen kyseisenä vuonna antamaan selontekoon, jonka mukaan vuonna 2017 voimaan tuleva avioliittolain muutos ei muuta kirkon oppia avioliitosta eikä papin oikeutta vihkiä kirkolliseen avioliittoon. Kertomuksessa viitattiin myös kirkkohallituksen oikeudelliseen selvitykseen, jonka mukaan samaa sukupuolta olevan parin kirkollinen avioliittoon vihkiminen on lainmuutoksen voimaatulon jälkeen pätevä. Vihkimisen toimittaneen papin menettelyä tarkastellaan virkamiesoikeudellisesti.⁶⁵⁶ Vuoden 2017 kertomuksessaan oikeusasiamies totesi kirkollisasioiden toimintaympäristöä käsitellessään, että avioliittolain muutos on kirkon avioliitto-opetuksen kannalta haasteellinen.

antamaan pastoraalinen ohjeistus samaa sukupuolta olevien parien kirkollisissa vihkimisissä ja siunaamisissa käytettävistä vihki- ja siunauskaavoista. (Peruste-vk:n mietintö n:o 1/2018, 54.) Todettakoon, että keväällä 2017 perustevaliokunta käsiteli kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä ja totesi komitean korostavan liikaa kirkon työntekijän vapautta toteuttaa itseään. Valiokunnan mukaan kirkon työssä on kyse Kristuksen seuraamisesta ja seurakuntalaisten palvelemisesta, ei työntekijän itsensä toteuttamisesta. (Peruste-vk:n lausunto n:o 2/2017, 3.)

⁶⁵⁴ Kevään 2018 kk, 17.5.2018 kello 10.15, 3 §, 131–165.

⁶⁵⁵ Kevään 2018 kk, 18.5.2018 kello 9.34, 3 §, 33. Piispainkokous antoi 6.8.2020 tässä tarkoitetun avioliittokäsitystä koskevan vastauksensa. Piispainkokouksen mukaan tarvitaan avoimuutta ja vuorovaikutusta eli kunnioittavaa keskustelua, jotta kirkon jäsenet voivat elää yhdessä erilaisista avioliittokäsityksistä huolimatta. Piispainkokous korosti kirkon kaikkien jäsenten vastuuta säilyttää kirkon ykseys. Ykseyden tavoite ei ole yhdenmukaisuus vaan jakaantumisen välttäminen. Myös piispoilla on avioliitosta erilaisia käsityksiä. Osalle piispoista avioliitto on miehen ja naisen välinen. Samaa sukupuolta oleville pareille voidaan järjestää rinnakkainen toimitus. Osa piispoista pitää samaa sukupuolta olevien parien vihkimistä mahdollisena. Tämä järjestettäisiin joko omaksumalla kaksi avioliittokäsitystä tai avioliittokäsityksen muuttamisella sukupuolineutraaliksi. Enemmistö piispoista pitää näiden näkemysten hyväksyttävänä kompromissina mallia, jossa kirkko säilyttää avioliittokäsityksensä miehen ja naisen välisenä, mutta sallii myös samaa sukupuolta olevien parien kirkollisen vihkimisen. Piispainkokouksen mukaan papilla ei olisi velvollisuutta tällaiseen vihkimiseen – ketään ei pidä pakottaa muuttamaan avioliittokäsitystään eikä toimimaan vakaumuksensa vastaisesti. Piispainkokous kehotti kirkolliskokousta, piispainkokousta ja kirkkohallitusta sitoutumaan kunnioittavaan keskusteluun ja edistämään sitä. Keskustelun periaatteisiin sitoutumista tulisi edistää seurakunnan toiminnan kaikilla tasoilla. Piispainkokous totesi vielä, että kirkon uskon erilaiset tulkinnat ja käytännöt ovat koetelleet kristittyjen ykseyttä kirkon koko historian ajan. Kristittyjen ykseys perustuu yhteiseen uskoon ja kasteeseen, joka liittyy kristityt Kristukseen ja hänen kirkkoonsa. Ykseys ei vaadi täydellistä samanmielisyyttä. (Pk:n vastaus 6.8.2020.)

⁶⁵⁶ Oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016, 333.

Useat papit olivat vihkineet samaa sukupuolta olevia pareja. Osasta näitä vihkimisiä oli kanneltu tuomiokapituleille.⁶⁵⁷

Kesällä 2019 Pohjois-Suomen hallinto-oikeus ratkaisi asian, jossa tuomiokapituli antoi samaa sukupuolta olevan parin avioliittoon vihkineelle papille kirjallisen varoituksen, koska se katsoi papin toimineen kirkkolain 5 luvun 3 §:ssä tarkoitetulla tavalla vastoin pappisviran velvollisuuksia ja pappislupausta. Syyskuussa 2020 korkein hallinto-oikeus antoi asiassa ratkaisunsa. Nämä ratkaisut valottavat tässä tutkimuksessa käsiteltävää kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymystä.

Pastori valitti tuomiokapitulin päätöksestä vedoten muun muassa siihen, ettei kirkko ole tehnyt päätöstä rajoittaa avioliittoon vihkimistä vain eri sukupuolta oleviin pareihin. Tuomiokapitulin mukaan kirkon säännösten ja avioliittokäsityksen mukaan samaa sukupuolta olevien parien kirkollinen vihkiminen ei ollut mahdollista. Kirkon avioliittokäsityksen määrittäminen kuuluu kirkolliskoukselle. Hallinto-oikeus totesi, että perustuslain 11 §:ssä turvattuun uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy uskonnollisen yhteisön mahdollisuus päättää suorittamansa vihkimisen ehdoista ja muodoista. Kirkon on kuitenkin uskontoa harjoittaessaan noudatettava voimassaolevaa lainsäädäntöä. Avioliittolain muutoksen jälkeen kirkkolakiin tai kirkkojärjestykseen ei ollut lisätty säännöksiä vihittävien sukupuolesta eikä kirkolliskokous ollut määritellyt kirkollisen vihkimisen edellytyksiä mainitusta muutoksesta huolimatta. Hallinto-oikeus piti tilannetta sääntelemättömänä ja epäselvänä. Tästä syystä hallinto-oikeus katsoi äänin 2–1, ettei pappi ollut toiminut vastoin pappisviran velvollisuuksia ja pappislupausta vihkiessään samaa sukupuolta olevan parin avioliittoon, joten tuomiokapituli ei olisi voinut antaa hänelle varoitusta. Hallinto-oikeuden vähemmistöön jääneen jäsenen mukaan kirkolliskokous ei ollut määränemistösäännösten vuoksi tehnyt päätöstä avioliittokäsityksen säilyttämisestä tai muuttamisesta. Kirkon kanta asiaan oli aikaisemmin noudatetun mukainen. Vihkimällä samaa sukupuolta olevan parin avioliittoon pappi toimi vastoin kirkon kantaa ja antamaansa pappislupausta. Tuomiokapitulilla oli oikeus antaa asiassa kirjallinen varoitus.⁶⁵⁸

Korkein hallinto-oikeus kiinnitti huomiota siihen, että avioliittolakia muutettaessa ei puututtu uskonnollisten yhdyskuntien oikeuteen määrätä kirkollisen vihkimisen ehdoista ja muodosta. Kirkko ei ollut avioliittolain muutoksen jälkeen muuttanut avioliittokäsitystään eikä pappien vihkimisoikeutta, vaikka nämä asiat oli useaan otteeseen tuotu kirkolliskouksen käsiteltäväksi. Piispainkokouskin edellytti vihkimisen toimittamista kirkkojärjestyksen ja kirkkokäsikirjan mukaisesti. Oikeudellisessa arviossaan korkein hallinto-oikeus viittasi juuri kirkon avioliittokäsityksen ja vihkimissäännösten muuttamattomuuteen ja totesi äänin 4–1, ettei tuomiokapitulin voitu katsoa toimineen lainvastaisesti, kun se oli antanut pastorille kirjallisen varoituksen. Asiaa ei ollut kir-

⁶⁵⁷ Oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2017, 315.

⁶⁵⁸ Pohjois-Suomen HaO:n ratkaisu 13.6.2019.

kon sisäinen autonomia huomioon ottaen perustetta arvioida suhteellisuusperiaatteen valossa toisin. Korkein hallinto-oikeus kumosi hallinto-oikeuden päätöksen. Vähemmistöön jääneen oikeusneuvoksen mukaan asiassa ei ollut kyse pappisviran ydinalueelle kuuluvasta velvollisuuksien rikkomisesta. Kyse oli myös ainoastaan kirkon ohjeistuksen rikkomisesta yksittäisessä tapauksessa. Hänen mukaansa asiassa ei ollut perustetta kirjallisen varoituksen antamiseen. Kirjallinen varoitus ei myöskään ollut oikeassa suhteessa teon merkitykseen papin viran velvollisuuksien noudattamisen valvonnassa.⁶⁵⁹

Avioliittoon vihkimistä ja avioliiton siunaamista sekä rekisteröityä parisuhdetta kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksenä koskevan tutkimusaineiston arviointi

Uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus. Vuonna 2015 avioliittolain muutoksen eduskuntakäsittelyn eri vaiheissa korostettiin, ettei muutos edellytä uskonnollisten yhdyskuntien muuttavan avioliitto-opetustaan eikä vihkimiskäytäntöjään. Lisäksi eduskunnan lakivaliokunta mainitsi muutoksesta uskonnollisille yhdyskunnille mahdollisesti aiheutuvat vaikeudet. Tämän todetessaan valiokunta oli lähinnä yhdyskuntien asemaan asettuva, ei missään määrin velvoittava. Tutkimusaineistossa ei ole kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapautta avioliittoon vihkimisessä ja avioliiton siunaamisessa koskevia ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuja. Tätä voidaan pitää huomionarvoisena, koska nämä kysymykset kuitenkin ovat olleet kirkossa vaikeita ja myös ulospäin näkyviä useiden vuosien ajan.

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous totesi kirkon avioliittokäsityksen perustuvan Jeesuksen avioliitto-opetukseen. Samanaikaisesti otettiin huomioon kirkon velvollisuus kulkea ihmisten rinnalla heidän kaikissa elämäntilanteissaan. Tutkimusjakson alkupuolella kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapautta koskeva keskeinen kysymys oli eronneen vihkiminen uuteen avioliittoon. Tällaisesta vihkimisestä oli kirkolliskokouksen päätös. Tutkimusjakson edettyä 2000-luvulle kirkolliskokous joutui pohtimaan, miten kirkon avioliittokäsitys ja ihmisten rinnalla kulkemisen tehtävä yhdistetään, kun kyse on samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliitosta tai rekisteröidystä parisuhteesta. Omantunnonvapauden todettiin kuuluvan luterilaisuuteen. Kirkolliskokous ei kuitenkaan säätänyt omantunnonvapaudesta, vaan sen käytön mahdollisuus toteutettiin kirkon sielunhoidollisin käytännöin. Keskeistä oli se, että kirkon tärkeät ja vaikeat asiat tulee ratkaista kirkon

⁶⁵⁹ KHO:2020:97. Helmikuussa 2019 Helsingin hallinto-oikeus jätti tutkimatta tuomiokapitulin samaa sukupuolta olevan parin avioliittoon vihkineelle papille antamasta moitteesta tehdyn valituksen, koska papille ei ollut määrätty kirkkolain 5 luvun 3 §:n 3 momentissa tarkoitettua seuraamusta. Tuomiokapitulin päätöksessä oli kyse lähinnä huomautukseen rinnastettavasta kehotuksesta vastaisen varalle. Päätöksestä ei voitu myöskään katsoa aiheutuvan välittömiä vaikutuksia pastorin oikeuteen tai velvollisuuteen. (Helsingin HaO:n ratkaisu 11.2.2019.)

päätöksiin, ei yksittäisen viranhaltijan omantuntonsa mukaan tekemällä ratkaisulla. Samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliittoon vihkimisessä ja avioliiton tai parisuhteen siunaamisessa oli kyse yhtäältä siitä, ettei papilla olisi velvollisuutta suorittaa näitä toimia, jos vihkiminen olisi vastoin hänen vakaumustaan, toisaalta siitä, että pappi haluaisi omantunnonvapautensa perusteella suorittaa toimen, vaikka se ei olisi kirkon avioliittokäsityksen mukaista. Kirkolliskokous pitäytyi kirkon perinteisessä avioliittokäsityksessä eikä hyväksynyt vihkimistä eikä siunaamista koskevaa kaavaa kirkkokäsikirjaan. Se myös korosti kirkkokäsikirjan sitovuutta ja sitä, ettei hyväksytyjen kaavojen käyttöä voi tulkinnalla laajentaa. Kirkolliskokous tekee kirkollisia toimituksia koskevat päätökset. Samalla kirkolliskokous painotti sitä, että kaikkia ihmisiä on tuettava ja kaikkien puolesta on rukoiltava. Kun piispaainkokous antoi ohjeen parisuhteensa rekisteröineiden kanssa pidettävästä rukoushetkestä, todettiin, ettei papilla ei ole velvollisuutta toimittaa tällaista rukoushetkeä.

Kirkolliskokous totesi avioliittoon liittyvien erilaisten näkemysten uhkaavan kirkon yhtenäisyyttä. Kirkolliskokouksessa esitettiin myös kirkon avioliittoon vihkimisoikeudesta luopumista, jotta kirkon yhtenäisyys voitaisiin säilyttää. Kirkolliskokous oli kuitenkin jokseenkin yksimielinen siitä, että avioliittoon vihkiminen on kirkon julistustehtävän kannalta olennainen tilaisuus ja vihkimisoikeus tulee säilyttää. Tutkimusjakson lopussa pohdittiin mahdollisuutta, että kirkko säilyttäisi avioliittokäsityksensä, mutta papilla olisi oikeus vihkiä samaa sukupuolta olevat henkilöt tai siunata heidän avioliittonsa. Kirkolliskokous ei pitänyt mahdollisena sitä, että kirkon uskoa koskeva ratkaisu perustuisi yksilön omantunnonvapauteen. Kirkon avioliittokäsitystä koskenut keskustelu oli kestänyt vuosien ajan ja kirkolliskokouksessa tämän todettiin vaikuttavan kirkon yhtenäisyyteen ja uskottavuuteen. Kirkolliskokous pyysi piispaainkokousta edistämään asiaa koskevaa kunnioittavaa keskustelua ja selvittämään vaihtoehtoja erimielisyyden ratkaisemiseksi. Kirkolliskokous perusti edellä todetut avioliittoja ja rekisteröityä parisuhdetta koskevat ratkaisunsa kirkon oppiin ja traditioon. Se toimi kirkon sisäisen autonomian nojalla ja ilmaisi kirkon olevan uskonyhteisö.

Vaikka kirkolliskokous avioliittokysymyksissä edellä todetuin tavoin painotti kirkon sisäistä autonomiaa ja uskonyhteisöluonnetta, asiaan liittyi myös selkeä kirkon julkisoikeudellisen aseman vaikutus. Kun yhteiskunta muutti avioliittokäsitystään, yleisessä ja kirkon sisäisessä keskustelussa esitettiin kannanottoja, joissa myös kirkon edellytettiin tarkastelevan ja muuttavan avioliittokäsitystään. Todettiin, että kirkon jäsenellä on oikeus saada ja papilla on velvollisuus toimittaa kirkolliset toimitukset. Lisäksi kirkolla on julkisyhteisönä velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien, myös yhdenvertaisuuden ja syrjintäkiellon toteutuminen. Kirkolliskokouksessa pidettiin mahdollisena, että jos kirkko muuttaa avioliittokäsitystään, yhteiskunta ennen pitkää edellyttäisi kirkon kaikkien pappien vihkivän samaa sukupuolta olevat kihlakumppanit. Vihkimisestä kieltäytyminen saatettaisiin tulkita syrjinnäksi. Kirkolliskokous totesi päätöksissään, ettei kirkon avioliittokäsitystä muuteta pelkän yhteiskunnallisen muutoksen perusteella. Myös lainsäätäjä totesi selvästi,

että kirkolla on sisäisen autonomiansa ja uskonnonvapautensa perusteella oikeus määrätä kirkolliseen avioliittoon vihkimisen edellytykset. Avioliittoon vihkiminen on harvoja julkista valtaa sisältäviä kirkon tehtäviä. Se, että keskustelu kirkon kahden avioliittokäsityksen hyväksymisestä jatkui kirkolliskokouksen varsin selkeistä ratkaisuksista ja kannanotoista huolimatta, voidaan nähdä kirkolliskokouksen sisällä vaikuttaneena vahvana julkisoikeudellisen aseman painotuksena.

Kirkon uskonyhteisöluonteen ja sisäisen autonomian suhde kirkon julkisoikeudelliseen asemaan kiteytyy kirkon vihkimisoikeuden säilyttämisen tai siitä luopumisen kysymykseen: tehtävänsä toteuttamiseksi kirkko tarvitsee tilaisuuksia kohdata ihmisiä, myös muita kuin kirkkoon jo sitoutuneita. Kirkon julkisoikeudellinen asema antaa sille erityiset ihmisten kohtaamismahdollisuudet. Tämän vastapainona on kirkon julkisoikeudellisen aseman tuomat rajoitukset ja velvoitteet.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kirkolliskokous käsitteli avioliittoa ja parisuhdetta koskevia kysymyksiä lähes koko tutkimusjakson ajan. Kyse oli asioista, jotka vaikuttivat kirkon yhtenäisyyteen: avioliittoon liittyvät ristiriitaiset käsitykset mahdollisesti jakaisivat kirkkoa. Tästä kirkolliskokous kantoi huolta koko tutkimuskauden ajan. Yhteiskunnan avioliittokäsitys muuttui, mutta kirkolliskokouksen mukaan kirkolla voi kuitenkin olla vain yksi avioliittokäsitys. Kirkolliskokous yhtäältä totesi avioliittoon vihkimisen perustuvan Jumalan käskyyn ja lupaukseen sekä pitäytyi Jeesuksen avioliitto-opetuksessa. Tutkimusjakson alkupuolella kirkolliskokous korostikin kirkon tehtävää tehostaa avioliitto-opetustaan, kun yhteiskunnan avioliitonäkemys muuttui. Toisaalta se puhui kirkon ja papin velvollisuudesta tukea lähimmäistä, myös ja erityisesti tämän elämän vaikeissa tilanteissa sekä kirkon mahdollisuudesta vihkimistilanteissa julistaa evankeliumia. Kirkolliskokous pysyi kirkon perinteisessä avioliittokäsityksessä lukuun ottamatta eronneiden vihkimistä ja parisuhteensa rekisteröineiden kanssa pidettävää rukoushetkeä koskeneita lievennyksiä. Näitä lievennyksiä voidaan pitää varsin vähäisinä, kun otetaan huomioon, miten voimakkaasti yleisessä ja kirkon sisäisessä keskustelussa kirkon edellytettiin muuttavan avioliittokäsitystään. Kirkolliskokouksen ratkaisuissa ja kannanotoissa oli kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian painotus.

Avioliittoa ja rekisteröityä parisuhdetta koskevissa asioissa oli kyse myös siitä, tuleeko ja miten turvata Jeesuksen avioliitto-opetuksessa pitäytyvän papin omantunnonvapaus, jos kirkon avioliittokäsitystä muutettaisiin. Lähes koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokouksessa pidettiin tätä vakaumuksen suojaa tärkeänä, mutta kirkolliskokous korosti, että kirkon tulee tehdä oppiaan koskevat ratkaisut. Niiden tekemisen oikeutta ja velvollisuutta ei voida siirtää yksittäisen viranhaltijan omantuntonsa mukaisesti tehtäviksi. Kirkon viranhaltijalla on velvollisuus noudattaa kirkon järjestyksen ja lain mukaisesti tehtyä ratkaisua. Kuitenkin luterilaisen perinteen mukaan papin omantun-

nonvapautta suojataan. Tutkimusaineiston avioliittokysymyksissä omatunnonvapaudesta ei säädetty, vaan suojatoteutettiin pastoraalisesti. Tutkimusjakson loppupuolella esitettiin näkemyksiä, ettei sielunhoidollinen ratkaisu välttämättä riitä turvaamaan viranhaltijan omantunnonvapautta näissä asioissa, kuten se ei turvannut virkakäsitystä koskeneissa ristiriidoissa. Papin omantunnonvapautta koskeneissa kannanotoissa oli sekä teologian että juridiiikan painotus. Tutkimusjakson lopussa perustevaliokunta viittasi perusoikeussäännösten tulkintaan, jonka mukaan papin uskonnonvapaus toteutuu hänen tullessaan uskonnollisen yhdyskunnan palvelukseen. Sen jälkeen hän ei voi vedota omaan vakaumukseensa halutessaan poiketa yhdyskunnan opillisesta käsityksestä. Tätä näkökulmaa voidaan pitää juridisena.

Vuosituhannevaihteen jälkeen avioliittoa ja parisuhteen rekisteröintiä koskeneissa kysymyksissä kirkon viranhaltijan omantunnonvapauden toteutumisen näkökulmasta korostettiin kirkkokäsikirjan merkitystä oikeuslähteenä. Kirkkokäsikirja velvoittaa pappia. Ensinnäkin nousi kysymys, että jos kirkolliskokous päätyy hyväksymään rekisteröidyn parisuhteen siunaamisen, liitetäänkö siunauksen kaava kirkkokäsikirjaan. Jokseenkin selvänä pidettiin sitä, että jos kaava otetaan kirkkokäsikirjaan, papilla ei olisi mahdollisuutta kieltäytyä siunaamisesta. Kirkolliskokous päättyi siihen, että piispainkokous antaa siunaamisesta suositusluonteisen pastoraalisen ohjeen, jossa siunaaminen ei ole sisällöltään kirkollista toimitusta vastaava. Papilla ei ollut velvollisuutta suorittaa tällaista rukoushetkeä. Toiseksi, rekisteröidyn parisuhteen siunaamiseen sekä samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioliittoon vihkimiseen ja avioliiton siunaamiseen liittyi kirkon viranhaltijan toisensuuntainen omantunnonvapauden kysymys: voiko viranhaltija vakaumuksena mukaisesti siunata tai vihkiä, vaikka kirkon päätösten mukaan tämä ei ole mahdollista. Kirkolliskokous totesi, ettei papilla ole kirkkojärjestyksen eikä kirkkokäsikirjan nojalla oikeutta vihkiä avioliittoon samaa sukupuolta olevia henkilöitä. Kirkkokäsikirjan siunaus- ja vihkimiskaavaa ei voi tulkinnalla laajentaa. Kirkolliskokous korosti, että kirkon pyhiä toimituksia koskevat ratkaisut tehdään tietoisesti, ei laventavalla tulkinnalla. Näissä kyse oli positiivisen oikeuden ja juridiiikan näkökulmasta. Kirkkokäsikirjan merkitys osana kirkon positiivista oikeutta korostui. Sen normiluonne lisää kirkon ylipositiivisen oikeuden merkitystä kirkon säästöjen kokonaisuudessa.

Tutkimusjakson loppupuolella nousi myös kysymys kirkon jäsenen oikeudesta saada kirkollinen toimitus. Kysymykseen liittyi myös kirkon velvollisuus toteuttaa perus- ja ihmisoikeuksia, avioliittokysymyksissä erityisesti yhdenvertaisuutta ja syrjinnän kieltoa. Kirkolliskokous totesi, että sisäisen autonomiansa ja uskonnonvapautensa perusteella kirkolla on oikeus määrittää avioliittoon vihkimisen edellytykset. Kysymys oli myös siitä, että jos pappi omaantuntoonsa vedoten kieltäytyy piispainkokouksen suositusluonteisen pastoraalisen ohjeen mukaisesta rukoushetkestä parisuhteensa rekisteröineiden kanssa ja puolesta, voidaanko hänen todeta syyllistyneen syrjintään. Näissä kannanotoissa oli juridiiikan painotus.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kirkolliskokous siis pitäytyi koko tutkimusjakson ajan Jeesuksen avioliitto-opetuksessa. Lisäksi se korosti, että kirkon avioliittokäsityksestä päätetään kirkon järjestyksen ja lain mukaisesti. Sitä ei voi tulkinnalla laajentaa eikä sitä muuteta yhteiskunnan avioliittokäsityksen muuttumisen eikä yleisen mielipiteen vuoksi. Näkökulma oli staattinen. Myös siinä, että perinteisen avioliittokäsityksen kannalla olevan papin omantunnonvapautta suojataan tilanteissa, joissa kirkko on muuttanut opillista käsitystään, oli staattisuuden painotus.

Dynaamisuuden painotus oli kirkolliskokoukselle tehdyissä ehdotuksissa, että kirkko laajentaisi avioliittokäsitystään, että kirkko luopuisi vihkimisoi-keudestaan ja että pappi voisi omantuntonsa perusteella vihkiä avioliittoon samaa sukupuolta olevat tai siunata tällaisen avioliiton, vaikka tämä on vastoin kirkon avioliittokäsitystä. Dynaamisuuden painotus oli myös kannanotoissa, joissa vedottiin kirkon jäsenen oikeuteen saada kirkollinen toimitus sekä kirkon velvollisuuteen toteuttaa yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusoikeutta.

Tutkimusjakson lopussa kirkolliskokous totesi, että avioliittokysymyksen ratkaisun löytymisen pääasiallinen keino on edistää asiasta käytävää kunnioittavaa keskustelua. Keino vaikuttaa siinä mielessä staattiselta, että ratkaisun löytyminen tai edes edistäminen ei sillä todennäköisesti toteudu. Vaikean asian selkeä ratkaiseminen olisi dynaamisuutta. Sinänsä kirkolliskokous teki avioliittokysymyksiin varsin selkeät ratkaisut, mutta näillä päätöksillä ei ollut sellaista uskottavuutta ja oikeusvoimaa, että asia olisi ollut edes joksikin aikaa ratkaistu eikä siihen olisi tarvinnut palata hyvin lyhyin väliajoin.

5.4 USKONNON JA OMANTUNNON VAPAUDEN TOTEUTUMINEN KOULUJEN OPETUSTOIMESSA

Uskonnon ja omantunnon vapautta opetustoimessa koskeva säädösperusta

Koulun ja kirkon hallinnollinen ero toteutettiin vuoden 1869 kirkkolaissa.⁶⁶⁰

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten uskonnonvapautta koskevat sopimusmääräykset turvaavat myös uskonnonopetuksen. Esimerkiksi YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 18 artiklan mukaan uskonnon ja omantunnon vapaus sisältää vapauden harjoittaa uskontoaan tai uskoaan muun muassa opetuksessa. Lisäksi lapsen vanhemmilla tai laillisilla holhoojilla on vapaus taata lastensa uskonnollinen ja moraalinen

⁶⁶⁰ Brotherus toteaa, että kirkko suhtautui myönteisesti muutokseen, jossa sen koulutoimen ja sosiaalitoimen varsinaiset tehtävät siirrettiin valtiolle ja kunnille. Kirkko näki tämän mahdollisuutena keskittyä varsinaiseen tehtäväänsä. Myös valtiovallan tulkittiin tässä muutoksessa tunnustaneen kirkon varsinaisen tehtävän merkityksen. (Brotherus 1923, 124–125.)

opetus omien vakaumustensa mukaan. YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleis-sopimuksen 14 artiklan 1. kohdassa turvataan lapsen oikeus ajatuksen-, oman-tunnon- ja uskonnonvapauteen. Artiklan 2 kohdan mukaan: ”Sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopu-soinnussa lapsen kehitystason kanssa.” Artiklan 3. kohdan mukaan edellä to-dettua vapautta voidaan rajoittaa vain lain nojalla ja välttämättömän yleisen turvallisuuden, järjestyksen, terveyden, moraalien tai muiden ihmisten perus-oikeuksien ja vapauksien suojelemisen perusteella.⁶⁶¹

Perustuslain 11 §:n uskonnonvapauslainsäädännön esitöiden mukaan uskon-nonvapaus edellyttää yksilön mahdollisuutta saada uskonnollista tai elämän-katsomuksellista opetusta. Uskonnonopetuksessa tulee kunnioittaa yksilön vakaumusta, lapsen oikeuksia ja huoltajan oikeutta vastata lapsen kehityk-sestä. Positiiviseen uskonnonvapauteen kuuluu myös tunnustuksellinen us-konnonopetus.⁶⁶²

Uskonnonvapauslain 6 §:n mukaan: ”Oikeudesta saada uskonnon opetusta säädetään erikseen.”⁶⁶³ Uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksen järjes-tämisen perusteista ja opetuksen sisällöstä säädetään perusopetuslaissa (628/1998) ja lukiolaissa (714/2018).⁶⁶⁴ Vuoden 2003 uskonnonvapauslakia

⁶⁶¹ Tämä vanhempien ja huoltajien oikeus turvataan myös YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyk-sellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen 13 artiklassa, EIS:n 1. lisäpöytäkirjan 2 artiklassa ja EU:n perusoikeuskirjan 14 artiklan 3 kohdassa.

⁶⁶² HE 309/1993 vp, 55–56.

⁶⁶³ Uutta uskonnonvapauslakia säädettäessä eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi, että uskon-nonopetukseen liittyy erityinen uskonnon ja oman-tunnon vapauden perusoikeuskytkentä. Se ei kuiten-kaan pitänyt perusteltuna säätää lain tasolla uskonnonopetuksen sisällön yksityiskohdista, vaan opetuk-sen tavoitteet ja keskeiset sisällöt määritellään Opetushallituksen vahvistamissa opetussuunnitelman perusteissa. Lisäksi valiokunta totesi, ettei lainsäädännössä ole estettä sille, että maailmantutkimuskel-lisissä kouluissa eri aineiden opetukseen kuuluu koulujen ominaisuutensa mukaisesti tutkimuksellista ainesta. (PeVM 10/2002 vp, 7.)

⁶⁶⁴ Perusopetuslain 13 §:ssä säädetään uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksesta. Opetuksen järjestäjän tulee järjestää oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista uskonnonopetusta. Kyseiseen us-konnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat oppilaat osallistuvat opetukseen. Huoltajan ilmoituksen nojalla tä-hän yhdyskuntaan kuulumaton oppilas voi osallistua opetukseen. Vähintään kolmelle evankelis-luteri-laiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvalla oppilaalla, jotka eivät osallistu enemmis-tölle tarkoitettuun uskonnonopetukseen, järjestetään oman uskontonsa opetusta. Huoltajien pyynnöstä muuhun kuin edellä mainittuihin kirkkoihin kuuluvalla vähintään kolmelle oppilaalle, järjestetään hei-dän oman uskontonsa opetusta. Uskonnonlisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle, joka ei osal-listu uskonnonopetukseen, opetetaan elämäntutkimustietoa. Uskonnonliseen yhdyskuntaan kuuluvalla oppilaalle, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta, opetetaan huoltajan pyynnöstä elämän-katsomustietoa. Uskonnonliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas voi huoltajan pyynnöstä osallistua sellaiseen perusopetuksen järjestäjän järjestämään uskonnonopetukseen, joka oppilaan kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella ilmeisesti vastaa hänen uskonnollista katsomustaan. Lukiolain 16 §:ssä on

säädettäessä tehtiin muutoksia uskonnonopetusta koskeviin säännöksiin muun muassa niin, että tunnustuksellisen uskonnonopetuksen käsite korvattiin oman uskonnon opetuksen käsitteellä. Tämä ei edellyttänyt muutoksia uskonnonopetuksen sisältöihin. Oppilaan oikeus ja velvollisuus osallistua oman uskontonsa tai elämäncatsomustiedon opetukseen säilytettiin pääosin entisellään. Sen sijaan uskonnollisen enemmistön opetuksesta vapauttaminen muutettiin oppilaan ja opiskelijan mahdollisuudeksi ilmoittautua kyseiseen opetukseen.⁶⁶⁵

Uskonnonvapauslakia uudistettaessa pohdittiin, onko uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan oppilaan tai opiskelijan osallistuttava kyseisen uskonnon opetukseen, jos hän pitää opetukseen osallistumista vakaumuksensa vastaisena. Uskonnonopetukseen osallistumisen velvollisuus perustuu oppilaan tai opiskelijan vapaaehtoiseen jäsenyyteen siinä uskonnollisessa yhdyskunnassa, jonka mukaan opetusta annetaan. Nämä seikat vaikuttavat arviointiin, voidaanko oman uskonnon opetusta pitää oppilaan tai opiskelijan vakaumusta loukkaavana.⁶⁶⁶ Opetushallituksen vahvistamien perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmien perusteiden mukaan uskonnonopetuksen tavoitteena on laaja-alaisen uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen saavuttaminen. Tähän kuuluu perehtyminen omaan uskontoon ja sen kulttuuriperintöön sekä muihin uskontoihin ja maailmankatsomuksiin. Opetuksessa oppilaille ja opiskelijoille annetaan valmiuksia oman identiteetin, henkilökohtaisen elämäncatsomuksen ja maailmankatsomuksen muotoutumiseen, uskontojen ja maailmankatsomusten tarkasteluun eri näkökulmista sekä vuoropuhelun käymiseen sekä katsomusten sisällä että niiden välillä. Opetus kannustaa oppilaita ja opiskelijoita pohtimaan eettisiä kysymyksiä ja kunnioittamaan elämää, ihmisarvoa sekä omaa ja toisen pyhää. Opetus tukee heidän kasvuaan yhteisön

samankaltaiset uskonnon ja elämäncatsomustiedon opetuksen säännökset, kuitenkin niin, että perusopetuksessa oppilaan huoltajalle kuuluva päätösvalta kuuluu lukiossa opiskelijalle. Seppo toteaa, että vuoden 2003 uskonnonvapauslaki ja tuolloin toteutetut opetuslainsäädännön muutokset merkitsivät uskonnonopetuksen aseman vahvistumista sekä sen tavoitteiden selkiintymistä. Muutoksessa korostui oikeus saada uskonnonopetusta. Lisäksi eduskunta ilmaisi selvän kannan, ettei uskonnonopetus ole uskonnonharjoitusta. Tämä merkitsi myös sitä, ettei kukaan voinut enää vaatia vapautusta uskonnonopetuksesta sillä perusteella, että se on uskonnonharjoitusta. (Seppo 2003, 183.) Myös Slotte toteaa uskonnonopetusta koskevan uuden lainsäädännön positiivisen uskonnonvapauden painotuksen: lapsella on oikeus saada ohjausta maailmankuvansa muodostamiseen. Koulussa saatu opetus jatkaa tai täydentää kotona mahdollisesti saatua kasvatusa. Opetuksessa kunnioitetaan vanhempien oikeutta antaa lapselleen vakaumuksensa mukaista opetusta. (Slotte 2008, 44.)

⁶⁶⁵ HE 170/2002 vp, 23, 27. Lain esitöiden mukaan uskonnonopetuksesta vapauttaminen ei sovi uskonnonvapauteen. Siitä syntyy mielikuva oppilaiden ja opiskelijoiden velvollisuudesta osallistua uskonnonopetukseen, vaikka se olisi hänen vakaumuksensa vastaista. Uskonnonvapauteen kuuluu ajatus, ettei kenenkään oleteta osallistuvan sellaiseen uskonnonopetukseen, joka ei vastaa henkilön uskonnollista vakaumusta. Lisäksi uskonnonopetuksessa on kysymys ensisijaisesti oppilaiden ja opiskelijoiden oikeuksien, ei uskonnollisten yhdyskuntien etujen turvaamisesta. (HE 170/2002 vp, 39–40.)

⁶⁶⁶ HE 170/2002 vp, 64–65.

ja demokraattisen yhteiskunnan vastuullisiksi jäseniksi. Uskonnonopetukseen ei kuulu uskoon tunnustautumista eikä uskonnon harjoittamista.⁶⁶⁷

Uuden uskonnonvapauslain säätämisen yhteydessä toteutettiin muutos, jonka mukaan evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon opettajalta ei enää edellytetä asianomaisen kirkon jäsenyyttä.⁶⁶⁸

Koululainsäädännössä ei säädetä oppilaan ja opiskelijan osallistumisesta koulun toiminnan yhteydessä järjestettäviin uskonnon harjoittamiseksi katsottaviin tilaisuuksiin. Uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä ehdotettiin koululainsäädäntöön lisättäväksi säännökset, joilla turvattaisiin perustuslain 11 §:n mukainen oikeus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen. Sääntelyn selkeyden kannalta pidettiin ongelmallisena sitä, että oikeus omantunnon syistä kieltäytyä osallistumasta tällaiseen tilaisuuteen jäisi perustuslain 11 §:n suoran soveltamisen varaan.⁶⁶⁹ Eduskunnan perustuslakivaliokunnan mukaan perustuslain negatiivista uskonnonvapautta koskeva säännös ei tässä asiassa tarvitse täsmentävää menettelytapasääntelyä, joten se poisti kyseiset pykäläehdotukset. Samalla valiokunta korosti, ettei tarkoituksena ole muuttaa koulun perinteeseen kuuluvien tilaisuuksien käytäntöjä. Juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria eikä niitä esimerkiksi yksittäisen virren takia voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina.⁶⁷⁰

Uskonnon ja omantunnon vapautta opetustoimessa koskevat valtion ja kirkolliskokouksen kannanotot

Vuoden 1968 kirkolliskokous käsitteli laajennetun piispainkokouksen esitystä sen asettaman kirkko ja valtio –komitean mietinnön alustavista ehdotuksista.

⁶⁶⁷ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 134; lukion opetussuunnitelman perusteet 2019, 296.

⁶⁶⁸ Tämä toteutettiin kumoamalla Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskonnustukseensa katsomatta annettu laki (173/1921). Perusopetuksen ja lukion uskonnonopetus perustuu lainsäädäntöön ja Opetushallituksen vahvistamiin opetussuunnitelman perusteisiin. Opettajat ovat velvollisia noudattamaan lainsäädäntöä ja opetussuunnitelmia. Valtio ja koulutuksen järjestäjät vastaavat opetuksen sisällön ohjauksesta ja valvovat opetusta. Uskonnonopetuksen ollessa tällä tavoin säänneltyä ja ohjattua vaatimus uskonnonopettajan kuulumisesta kirkkoon ei sovi perustuslaissa säädettyyn uskonnonvapauteen eikä yhdenvertaisuuteen. Jäsenyysvaatimuksen poistamisesta voi syntyä myös tilanne, jossa uskonnonopetukseen kelpoinen opettaja joutuisi opettamaan uskontoa, vaikka se olisi vastoin hänen vakaamustaan. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan uskonnon ja omantunnon vapauden turvaavasta perusoikeussäännöksestä ei voida johtaa yleistä oikeutta kieltäytyä virkavelvollisuuksiin kuuluvasta tehtävästä vakaumuksen perusteella. Lähtökohtana kuitenkin on, että tilanne hoidetaan työnjaollisilla ja muilla järjestelyillä, joilla vältetään henkilön velvoittaminen vakaamustaan loukkaaviin työtehtäviin. (HE 170/2002 vp, 58–59.)

⁶⁶⁹ HE 170/2002 vp, 23.

⁶⁷⁰ PeVM 10/2002 vp, 4, 7.

Komitea kaavaili muun muassa kirkkoon kuulumattomille oppilaille annettavan uskonnonhistorian ja siveysopin opetuksen lisäämistä sekä uskonnonopettajan kelpoisuuden laajentamista.⁶⁷¹ Kirkolliskokouksen siviilivaliokunnan mukaan kirkon ei kuulunut ehdottaa toimenpiteitä, jotka todennäköisesti rajoittaisivat kirkkoon kuulumattomien oppilaiden mahdollisuutta osallistua uskonnonopetukseen. Uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimusten laajentamisesta valiokunta viittasi siihen, että koulujärjestelmän perusteista annettussa laissa on omaksuttu tunnustuksellinen uskonnonopetus. Opettajan kelpoisuusvaatimuksen pitäisi olla sopusoinnussa tämän kanssa.⁶⁷² Asian täysistuntokäsittelyssä todettiin yhtäältä, että uskonnonhistorian ja siveysopin opetuksen laajentaminen olisi ristiriidassa kirkon pelastussanomien julistamistehtävän kanssa.⁶⁷³ Toisaalta muutosta pidettiin perusteltuna, jotta kirkko voisi antaa yhteiskunnalle viestin uskonnonopetuksen ja sen vaihtoehdon samanarvoisuudesta.⁶⁷⁴ Uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimuksen laajentamisen puolesta esitettiin näkemys, että uskontoa opetetaan hyväksytyn opetussuunnitelman ja hyväksytyjen oppikirjojen mukaisesti, joten opettajan kirkon jäsenyys ei ole opetuksen sisällön kannalta keskeistä.⁶⁷⁵ Kirkolliskokous antoi laajennetulle piispainkokoukselle selvitettäväksi uskonnonopettajan kelpoisuuden laajentamisen.⁶⁷⁶

Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous käsitteli edellä tarkoitettua laajennetun piispainkokouksen esitystä uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimuksen laajentamisesta.⁶⁷⁷ Siviilivaliokunta piti kelpoisuusvaatimuksen laajentamista perusteltuna, sillä jos kirkko ei ota huomioon kouluopetuksen yleisiä

⁶⁷¹ Kirkko ja valtio –komitean 1. osamietintö 25.1.1968, 9–11.

⁶⁷² Siviili-vk:n mietintö n:o 19/1968.

⁶⁷³ Piispa Alaja, v. 1968 kk, 2.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 23; piispa Alaja ja ed. Tuisku, v. 1968 ylim. kk, 29.11.1968 kello 9, 3.-kohta, 637–638.

⁶⁷⁴ Piispa Kansanaho, v. 1968 ylim. kk, 29.11.1968 kello 9, 3.-kohta, 633. Uskonnonhistorian ja siveysopin opetuksen lisäämistä perusteltiin myös sillä, että vähemmistönä olevat kirkkoon kuulumattomat oppilaat eivät joutuisi pelkäämään muusta luokkayhteisöstä erotetuksi tulemista. Kirkon on huolehdittava siitä, ettei uskonnonopetusta valita pelon tai painostuksen vuoksi. (Ed. Peltola ja ed. Jokela, v. 1968 ylim. kk 29.11.1968 kello 9, 3.-kohta, 632–633, 636.)

⁶⁷⁵ Piispa Kansanaho, v. 1968 kk, 2.10.1968 kello 9, 6.-kohta, 23–24; ed. Forsberg, ed. Reunanen ja piispa Kansanaho, v. 1968 ylim. kk, 29.11.1968 kello 9, 3.-kohta, 633–634, 637.

⁶⁷⁶ V. 1968 ylim. kk, 29.11.1968 kello 9, 3.-kohta, 632–640. Vuoden 1968 kirkolliskokouksen käsitellessä koulujen uskonnonopetusta tuli tietoon, että koulu-uudistuksissa oli suunniteltu peruskoulun uskonnonopetustuntien vähentämistä ja lukion uskonnonopetuksen muuttamista valinnaiseksi. Kirkolliskokous lähetti valtioneuvostolle kirjelmän uskonnonopetuksen muutossuunnitelmiin liittyvistä huolistaan. Kirjelmässä todettiin muun muassa, että koulun tehtäviin kuuluu antaa ohjausta oppilaan oman elämäntarkoituksen rakentumiseksi. (V. 1968 ylim. kk, 25.11.1968 kello 19, 5.-kohta, 473–474; siviili-vk:n mietintö n:o 19a/1968; v. 1968 ylim. kk, 29.11.1968 kello 9, 3.-kohta, 638–640.)

⁶⁷⁷ Samoihin aikoihin myös kirkko ja valtio –komitea antoi lopullisen mietintönsä, jonka mukaan evankelis-luterilaista opetusta voisi antaa muukin kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai yhdyskun-

muutoksia eikä yleisen mielipiteen vaatimuksia, uskonnonopetuksen asema koulujen opetusohjelmissa voi heikentyä. Myös ekumeeniset syyt puoltavat kelpoisuuden laajennusta.⁶⁷⁸ Kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyssä uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimusta koskeneessa pohdinnassa keskeistä oli uskonnonopetuksen tunnustuksellisuus. Sitä edellytettiin paitsi koulun kasvatustehtävän, myös oppilaiden ja heidän vanhempiensa positiivisen uskonnonvapauden turvaamiseksi.⁶⁷⁹ Näillä perusteilla valtaosassa täysistunnossa esitetyissä kannanotoissa vastustettiin uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimuksen laajentamista.⁶⁸⁰ Toisaalta keskustelussa esitettiin, että uskonnonopetus tulisi muuttaa tunnustuksettomaksi ja että uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimusta tulisi laajentaa.⁶⁸¹ Täysistunnossa tuotiin vahvasti esiin

taan kuuluva opettaja. Tämä laajennus ei loukkaisi uskonnonvapautta eikä uskonnonopetuksen tavoitteita, koska opetus oli lähinnä pedagogis-tunnustuksellista ja yleiskristillistä. (Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1972, 53–54.) Laajennettu piispainkokous piti komitean ehdotusta periaatteessa johdonmukaisena, mutta toteuttamiseen liittyvien hankaluuksien takia se pitäytyi jокseenkin voimassa olleessa järjestelyssä. Se ei myöskään kannattanut kirkkoon kuuluvan opettajan oikeutta kieltäytyä opettamasta uskontoa. (Lpk:n esitys n:o 2/1971, 1–3.)

⁶⁷⁸ Siviili-vk:n mietintö n:o 3/1971, 1–2.

⁶⁷⁹ Esim. ed. Kortekangas, v. 1971 ylim. kk, 29.9.1971 kello 18, 1.-kohta, 65–67; ed. Nikolainen ja piispa Leinonen, v. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta, 131–132, 139, 142. Piispa Alaja totesi tunnustuksellisen uskonnonopetuksen olevan oppilaiden ja heidän vanhempiensa uskonnonvapauslain mukainen oikeus. (V. 1971 ylim. kk, 29.9.1971 kello 18, 1.-kohta, 65.) Niin ikään piispa Kares korosti oman tunnustuksen mukaisen uskonnonopetuksen kuuluvan uskonnonvapauteen. Hän varoitti opettajan kelpoisuusvaatimusta koskevan lievennyksen olevan avaus uskonnonopetuksen muuttamiseksi uskontotiedon opetukseksi. (V. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta, 131–132.)

⁶⁸⁰ V. 1971 ylim. kk, 29.9.1971 kello 18, 1.-kohta, 65–70; v. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta, 125–144. Ed. Parvio piti vakavana sitä, ettei siviilivaliokunta pitänyt ehdottamaansa muutosta periaatteellisenä muutoksena. Valiokunnan ehdotuksen mukaisella ratkaisulla olisi arvaamattomat, koulun uskonnonopetuksen vähitellen objektiiviseksi muuttavat vaikutukset. (V. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta, 130.)

⁶⁸¹ Piispa J. Vikström, v. 1971 ylim. kk, 29.9.1971 kello 18, 1.-kohta, 65; ed. Serenius, ed. Helimäki, ed. Reunanen ja ed. Kortekangas, v. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta, 127, 130–131, 134, 140. Piispa John Vikström korosti sitä, ettei kirkko voi kannanotoillaan vahvistaa käsitystä, että kouluissa annettava uskonnonopetus olisi kirkon asia. Koulu järjestää uskonnonopetuksen asettamiensa tavoitteiden mukaisesti. Hän totesi, ettei kristillinen uskonnonopetus voi olla tunnustuksetonta, koska tunnustuksellisuus kuuluu kristillisyyteen. Uskonnonopetuksessa koulun tehtävänä on auttaa oppilaita yhteyteen oman tunnustuksellisen ympäristönsä kanssa. (V. 1971 ylim. kk, 29.9.1971 kello 18, 1.-kohta, 64.)

kirkon oman kasteopetuksen kehittämisen tarve – ei kirkko voi edellyttää koulun hoitavan opetustehtävää, joka kuuluu kirkolle.⁶⁸² Siviilivaliokunnan mietinnön mukaisesti kirkolliskokous hyväksyi uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimuksen laajennuksen.⁶⁸³

Yhteiskunnallisessa keskustelussa esitettiin 1970-luvulla uskonnonopetuksen määrän vähentämistä ja muuttamista tunnustuksettomaksi. Myös kirkolliskokouksessa otettiin 1970-luvulla useasti kantaa uskonnonopetukseen. Vuoden 1973 kirkolliskokous lähetti valtioneuvostolle kirjelmän, jossa se pyysi toimia koulujen uskontotuntien määrän ja opetuksen tunnustuksellisuuden säilyttämiseksi sekä uskonnonopettajien pätevyyden turvaamiseksi. Kirkolliskokouksen mukaan tämä oli kansan enemmistön tahto.⁶⁸⁴ Vuoden 1974 kirkolliskokouksen siviilivaliokunta totesi, että koulun uskonnonopetuksen asema ja tavoitteet eivät ole kirkon määrättävissä. Peruskoulua koskevilla säännöksissä oli kuitenkin taattu uskonnonopetuksen tunnustuksellisuus.⁶⁸⁵ Kevään 1975 kirkolliskokous lähetti opetusministeriölle ja kouluhallitukselle kannanottonsa, jossa se ilmaisi huolensa uskonnonopetuksen asemasta yhteiskunnan kasvatusjärjestelmässä. Se totesi, ettei se vaiteten hyväksy uskonnonopetuksen aseman heikentämistä.⁶⁸⁶ Kevään 1977 kirkolliskokouksen kasvatusasiain valiokunta käsitteli kirkon kasvatustoiminnan kokonaisohjelmaa ja totesi, että uskonnonopetus on koulun omaa opetusta ja sen tavoitteet perustuvat koulun lähtökohtiin. Se ei ole kirkon kasteopetusta, mutta kirkko voi pitää koulun uskonnonopetusta kasteopetuksen tärkeänä osana ja tukea sitä.⁶⁸⁷ Kevään 1978 kirkolliskokous käsitteli keskiasteen koulunuudistusta. Piispa Kortekankaan mukaan pitää muistaa koulujärjestelmämme aatteellinen perusta. Uskonnonopetuksen riittävä määrä tuli turvata. Se on kansan selkeän enemmistön elämäncatsomuksen ja kulttuurin arvopohjan kunnioittamista.⁶⁸⁸

Parlamentaarinen kirkko ja valtio –komitea totesi mietinnössään vuonna 1977, että yhteiskunnan muututtua uskonnonopetuksessa tuli ottaa huomioon, ettei loukata oppilaan uskonnon ja omantunnon vapautta. Niin ikään oli

⁶⁸² Ed. Parvio, v. 1971 ylim. kk, 29.9.1971 kello 18, 1.-kohta, 66; ed. Nyman, ed. Parvio ja piispa Lehtinen, v. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta, 128–130, 138.

⁶⁸³ V. 1971 ylim. kk, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta, 147–150. Kirkolliskokous hyväksyi myös edustaja Sereniuksen ehdotuksen antaa laajennetulle piispainkokoukselle tehtäväksi kiireellisesti selvittää ja ryhtyä toimenpiteisiin kirkon oman kasteopetuksen tehostamiseksi.

⁶⁸⁴ Siviili-vk:n mietintö n:o 7/1973; v. 1973 kk, 23.10.1973 kello 13, 6.-kohta, 290–292.

⁶⁸⁵ Siviili-vk:n mietintö n:o 4/1974.

⁶⁸⁶ Peruste-vk:n mietintö n:o 4/1975; syksyn 1975 kk, 52 §, 37.

⁶⁸⁷ Kasvatusasiain vk:n mietintö n:o 1/1977, 6–9. Kevään 1978 kirkolliskokous antoi lausunnon keskiasteen koulunuudistuksesta. Kasvatusasiain valiokunnan mukaan kansalaiset laajasti arvostavat koulujen uskonnonopetusta. Siksi kansanvaltaisen päätöksenteon toteuttamiseksi uskonnonopetuksen asemaa ei pitäisi ratkaista komiteatasolla vaan eduskunnassa. (Kasvatusasiain vk:n mietintö n:o 1/1978, 1–3; kevään 1978 kk, 63 §, 44.)

⁶⁸⁸ Kevään 1978 kk, 29 §, 57.

otettava huomioon positiivisen uskonnonvapauden näkökulma eli oppilaan oikeus oman uskontonsa opetukseen. Koulun tehtävä oli opettaa oppilaille kristillisen perinteen suurta vaikutusta kulttuuriimme ja antaa tietoa kristillisistä tavoista. Uskonnonopetukseen liittyi myös kansalaisten laajasti hyväksymä eettinen kasvatus. Komitean mukaan uskonnonopetuksen tunnustuksellisuus oli lähinnä pedagogista tunnustuksellisuutta, jossa opetus kyllä perustuu oppilaan uskontotaustaan, mutta siinä painotetaan yleiskristillisyyttä. Komitea piti sinänsä hyvänä ratkaisuna sitä, että kaikille oppilaille annettaisiin uskontokuntaan sitoutumatonta uskonnonopetusta, josta saisi pohjan uskonnollisen ja eettisen vakaumuksen muodostamiselle. Se kuitenkin korosti vanhempien oikeutta päättää lapsensa uskonnonopetuksesta ja vetosi tältä osin myös YK:n ihmisoikeussopimuksen määräyksiin. Komitea ehdotti, että uskonnonopetus säilytettäisiin perusteiltaan ennallaan, paitsi että vähemmistön oikeutta saada oman uskontonsa mukaista opetusta lisättäisiin.⁶⁸⁹

Syksyn 1979 kirkolliskokous antoi lausuntonsa kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä ja totesi, että kirkon yhteys koulun uskonnonopetukseen oli edelleen olemassa. Se perustui historiallisiin syihin, kirkkolaissa kirkolle säädettyyn velvollisuuteen seurata uskonnonopetuksen kysymyksiä sekä oppilaiden enemmistön uskontokunnan mukaan määräytyvään opetukseen. Kirkko katsoi olevansa kirkkoon kuuluvien vanhempien puolestapuhuja. Kirkolliskokouksen mukaan uskonnonopetus tulisi säilyttää pakollisena ja oppilaiden enemmistön uskontokunnan mukaan määräytyvänä. Uskonnonopetuksessa tulee turvata vanhempien oikeus saada lapselleen oman uskontonsa mukaista opetusta. Oman uskonnon opetus perustuu YK:n suosituksiin, uskonnonvapauteen ja koulun kasvatuseriaatteisiin.⁶⁹⁰

Kevään 1980 kirkolliskokous otti kantaa opetusministeriön ehdotukseen uudeksi lukion lukusuunnitelmaksi. Kirkolliskokous lähetti valtioneuvostolle kirjelmän, jossa se ilmaisi tyytyväisyytensä siihen, että lukion lukusuunnitelmaehdotuksessa oli painotettu lukion sivistyksellistä ja kasvatuksellista tehtävää, myös kristillisen uskon ja tradition välittämistä. Kirkolliskokous korosti edelleen sitä, ettei uskonnonopetuksen määrää tule vähentää. Aikaisemmissa uudistuksissa sen asema oli huomattavasti heikentynyt.⁶⁹¹ Syksyn 1981 kirkolliskokous käsitteli peruskoulun yläasteen uskonnonopetuksen tukemista. Se totesi yläasteen uskonnonopetuksen riittämättömän tuntimäärän ja opetusryhmien suuren koon. Se kehotti hiippakuntia ja seurakuntia suhtautumaan

⁶⁸⁹ Kirkko ja valtio –komitean mietintö, 1977, 177–194.

⁶⁹⁰ Syksyn 1979 kk, 56 §, 69–70. Keväällä 1979 kirkolliskokous lähetti valtioneuvostolle kirjelmän lasten varhaiskasvatuksen uskonnonopetuksesta. Se totesi, että kristilliseen kulttuuriperintöön pohjautuvassa yhteiskunnassamme uskontokasvatus on varhaiskasvatuksessa oleellista. Siksi kaikkeen lasten päivähoidon henkilöstön koulutukseen tulee sisältyä uskontokasvatus. (Kasvatusasiain vk:n mietintö n:o 1/1979; kevään 1979 kk, 86 §, 211–215.)

⁶⁹¹ Kasvatusasiain vk:n mietintö n:o 1/1980; kevään 1980 kk, 69 §, 210–213.

myönteisesti seurakuntien teologioiden toimimiseen uskonnon tuntiopeettajina.⁶⁹² Syksyn 1989 kirkolliskokous totesi, että seurakunnan tulee käyttää hyväksi kaikki ne mahdollisuudet, joita yhteistyö koulun kanssa tarjoaa. Tässä yhteistyössä seurakunnan tulee ehdottomasti välittää kirkon sanomaa.⁶⁹³

Kirkolliskokous käsitteli edelleen 1990-luvun alussa uskonnonopetuksen tunnustuksellisuutta, uskonnonopetuksen aseman säilyttämistä ja seurakuntien antamaa tukea koulujen uskonnonopetukselle. Arkkipiispa Vikström totesi kevään 1991 kirkolliskokouksen avatessaan, että koulujärjestelmän uudistuksessa vaikuttaa ajalle ominainen taloudellinen liberalismi, jossa korostetaan hyötyä, vapautta ja kilpailua. Tämä merkitsee oppilaiden valinnanvapauden ja paikallistason opetuksen järjestäjien päätösvallan lisääntymistä. Tällaisessa muutoksessa tarvitaan yhteiset arvot ja päämäärät. Arkkipiispan mukaan kristillinen perinteemme on kasvatuksen keskeinen arvolähtökohta. Sen oli eduskuntakin todennut. Silti koulujärjestelmän uudistus uhkasi uskonnonopetuksen asemaa. Seurakunnissa tulikin miettiä, miten uskonnonopetus ja muu katsomuksellinen opetus saisivat kohtuullisen aseman koulussa. Uudet toimintatavat ja uusi vastuunjako korostivat seurakuntien velvollisuutta huolehtia paitsi koulua käyvistä jäsenistään, myös päivähoitossa ja aikuiskasvatuksessa olevista jäsenistään.⁶⁹⁴

Syksyn 1991 kirkolliskokouksessa todettiin yhtäältä, että kirkon pitää rohkeasti puolustaa tunnustuksellista uskonnonopetusta. Eduskuntakin oli päättänyt koulujen uskonnonopetuksen olevan tunnustuksellista.⁶⁹⁵ Toisaalta tuotiin esiin se, että tunnustuksellisuuden korostaminen voidaan nähdä kirkon pyrkimyksenä vaikuttaa kouluopetukseen propagandanomaisesti. Uskonnonopetuksen säilyttämistä tulisi perustella osoittamalla uskonnon hyödyllisyys yhteiskunnalle. Kirkon tulee toimia sen puolesta, että koulu antaa arvoja ja sivistystä oppilaille.⁶⁹⁶ Kirkolliskokouksen mukaan seurakuntien työntekijöitä ja luottamushenkilöitä tuetaan heidän toimiessaan uskonnonopetuksen aseman turvaamiseksi ja parantamiseksi kuntien koulusuunnittelussa.⁶⁹⁷

⁶⁹² Kasvatusasiain vk:n mietintö n:o 3/1981; syksyn 1981 kk, 73 §, 149. Vuonna 1981 kirkolliskokous otti kantaa myös aamuhartauksiin. Koululainsäädännön kokonaiskodifoinnissa ehdotettiin poistettavaksi toteamus päivänavausten liittymisestä koulussa annettavaan uskonnolliseen ja eettiseen kasvatukseen. Kirkolliskokouksen mukaan poisto muuttaisi ratkaisevasti päivänavausten luonnetta ja olisi siksi periaatteellinen uudistus. Se ilmaisi opetusministeriölle kannanottonaan, ettei ainoastaan lainsäädännön kodifoinniksi tarkoitetussa uudistuksessa tehtäisi tällaisia periaatteellisia muutoksia. (Kasvatusasiain vk:n mietintö n:o 1/1981; kevään 1981 kk, 68 §, 175.) Myös piispa Kortekangas paheksui sitä, että päivänavausten sisällöllistä muutosta ehdotettiin koululainsäädännön kodifointityössä. Uskonnonlinen päivänavaus oli kansan selkeän enemmistön elämäntarkoituksen perustuva vanha oikeus, josta kirkko halusi pitää kiinni. (Kevään 1981 kk, 25 §, 39.)

⁶⁹³ Yleisen valmistus-vk:n mietintö n:o 3/1989.

⁶⁹⁴ Kevään 1991 kk, 1 §, 1–5.

⁶⁹⁵ Ed. Kippo, ed. Koppola ja ed. Reinikainen, syksyn 1991 kk, 13 §, 15, 18, 23.

⁶⁹⁶ Ed. Cleve ja ed. Eskola, syksyn 1991 kk, 13 §, 21–22.

⁶⁹⁷ Toimikunta-vk:n mietintö n:o 3/1991; syksyn 1991 kk, 13 §, 23–24.

Kevään 1992 kirkolliskokouksen aluksi arkkipiispa Vikström korosti sitä, että uskonnonvapauden kuuluu myös oikeus omaan uskontoon, sen harjoittamiseen ja oppimiseen. Hän hämmästeli, miksi tämä näkökulma oli ohitettu koulutusjärjestelmää ja perusoikeussääntelyä kehitettäessä. Uskonnonopetusta oli suunniteltu supistettavaksi voimakkaasti ja uskonnon harjoittaminen perusoikeutena oli suunniteltu rinnastettavan mihin tahansa vakaumukseen ja sen ilmaisemiseen. Arkkipiispan mukaan uskonnonopetuksen supistaminen vaikuttaisi vahvasti yhteisönormeihimme ja koko kulttuuriimme. Yhteiskuntamme oli muuttumassa yhä moniarvoisemmaksi, joten kirkon tulisi aikaisempaa selvemmin pitää huolta siitä, että kirkon jäsenet voivat yhteiskunnassamme elää ja toimia jäsenyytensä antamien oikeuksien mukaisesti. Kirkon tehtävänä on puolustaa kaikkien loukkaamatonta uskonnonvapautta, myös omien jäsentensä.⁶⁹⁸

Keväällä 1992 kirkolliskokous antoi lausunnon opetusministeriön tuntijakotyöryhmän muistiosta. Kirkolliskokous piti tärkeänä, että koulussa opetus perustuu kansamme kristillis-humanistiseen arvopohjaan. Se korosti sitä, että uskonnonopetus kuuluu koulun kasvatustehtävään. Filosofian ja etiikan opetus ei voi korvata uskonnonopetusta, jolla on oma tiedeperustansa, sisältönsä ja tavoitteensa eikä etiikan opetusta pitäisi erottaa uskonnon tai elämänkatsomustiedon opetuksesta. Uskonnonopetuksen tuntimäärien vähentäminen ei olisi sopusoinnussa positiivisen uskonnonvapauden eikä kristinuskon ja muiden uskontojen syvemmän tuntemisen tavoitteen kanssa.⁶⁹⁹ Syksyllä 1992 kirkolliskokouksen toimikuntavaliokunta edellytti uskonnonopetuksen aseman turvaamista peruskoulussa ja lukiossa. Koulu-uudistuksissa päätösvaltaa oli siirtymässä yhä enemmän kunnille. Seurakuntien tuli tehdä yhteistyötä kunnan päätöksentekijöiden kanssa, jotta opetussuunnitelmissa turvataan uskonnonopetus.⁷⁰⁰

⁶⁹⁸ Kevään 1992 kk, 1 §, 4–5.

⁶⁹⁹ Peruste-vk:n mietintö n:o 1/1992; kevään 1992 kk, 57 §, 112–116. Piispa Huovinen totesi, ettei tavoitteena ole kirkon aseman puolustaminen vaan koululaitoksen, oppilaiden ja kansan edun valvominen. (Kevään 1992 kk, 44 §, 76.) Edustaja Björkstrandin mukaan tunnustuksellista uskonnonopetusta vastustetaan, koska ei tiedetä opetuksen todellista sisältöä. Kyse ei ole kirkon opin rajoissa tapahtuvasta opetuksesta, saati että opetus olisi objektiivisen tiedon välittämisen vastaista. Tunnustuksellisen uskonnonopetuksen vaatiminen merkitsee myös muiden uskontojen vastaavanlaisen opetuksen järjestämistä ja tällä on taloudellisia vaikutuksia. Siten tunnustuksellisen uskonnonopetuksen vaatiminen merkitsee myös uskonnon kurssien vähenemistä. Kirkko puhuu sekä uskonnollisen ja eettisen opetuksen tärkeydestä että tunnustuksellisesta opetuksesta. Näin toimiessaan kirkko menettää uskottavuuttaan. Kirkon pitäisikin pyrkiä kaikille yhteiseen oppiaineeseen, jossa opetettaisiin sekä uskontokuntasidonnaisia että vieraita uskontoja koskevia osuuksia. Lisäksi etiikkaa voidaan opettaa tunnustuksettomassa opetuksessa. Nuorille ei pidä opettaa vain yhtä totuutta. (Kevään 1992 kk, 18 §, 22–25.)

⁷⁰⁰ Toimikunta-vk:n mietintö n:o 1/1992. Syksyllä 1992 kirkolliskokous lähetti valtioneuvostolle kirjelmän uskonnon ja katsomuksellisen opetuksen kehittämiseksi nuorisoasteen ammatillisessa peruskoulutuksessa. Kirjelmässä todettiin, että jos arvoihin liittyvää opetusta ei anneta ammatillisessa ope-

Vuosituhanen vaihteessa valmisteltiin uutta uskonnonvapauslakia. Kirkolliskokous antoi lausuntonsa valmisteluvaiheiden ehdotuksista. Syksyllä 1999 kirkolliskokous totesi, että vaikka uskontokasvatus ja uskonnonopetuksen saaminen ovat yleisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia, uskonnonvapauskomitean väliraportin lähtökohtana oli negatiivisen uskonnonvapauden turvaaminen. Kirkolliskokouksen mukaan uskonnonopetuksen sisältö ja opetukseen osallistuminen ovat ensisijassa koulutuspoliittinen ja pedagoginen asia, ei uskonnonvapauskysymys. Uskonnonopetus on uskonnollista kulttuuria koskevan perussivistyksen antamista, ei uskonnonharjoitusta. Siksi oli perusteetonta asettaa kyseenalaiseksi oppilaiden oikeus tai velvollisuus osallistua oman uskontonsa opetukseen. Lisäksi koulussa annettava uskonnonopetus perustuu lakiin.⁷⁰¹ Kevään 2001 kirkolliskokous antoi lausuntonsa uskonnonvapauskomitean mietinnöstä. Kirkolliskokous korosti uskonnonvapautta positiivisena oikeutena. Valtion tehtävä on turvata uskonnonvapauden toteutumisen edellytykset, myös uskonnonopetus. Koululainsäädäntöön ehdotetut muutokset selkiinnyttäisivät uskonnonopetuksen asemaa. Tavoitteena oli monipuolinen katsomuksellinen yleissivistys ja oppilaan oman arvopohjan rakentuminen. Kirkolliskokous totesi vielä, että uskonnonopetus ei ole uskonnonharjoitusta. Silti oppilailla tulee olla koulun toiminnan yhteydessä mahdollisuus kristillisen kulttuuriperinteen mukaisiin juhliin ja muuhun perinteen siirtoon.⁷⁰²

Tultaessa 2010-luvulle kirkolliskokouksessa edellytettiin edelleen koulujen uskonnonopetuksen säilyttämistä. Kirkolliskokous totesi, että positiivinen uskonnonvapaus suojaa uskontokasvatusta, joten kirkolla on mahdollisuus syventää yhteistyötään päiväkotien ja oppilaitosten kanssa. Koulujen uskonnonopetuksen todettiin olevan kirkolle tärkeä asia, mutta olennaisinta on oppilaan oikeus opetukseen.⁷⁰³ Keväällä 2013 kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta korosti kirkon velvollisuutta puolustaa positiivista uskonnonvapautta.

tuksessa, yhteiskunnallinen kahtiajakautuminen korostuu. Kirkolliskokous viittasi eduskunnan todenneen koulutuspoliittista selontekoa käsitellessään koulutuksen arvoperustassa ja päämäärissä humanistisen ja kristillisen perinteen merkityksen. Tätä myös kirkolliskokous korosti. (Syksyn 1992 kk, 42 §, 159.)

⁷⁰¹ Syksyn 1999 kk, 62 §, 384–385.

⁷⁰² Kevään 2001 kk, 52 §, 225–226. Heikkonen pitää erikoisena tai jopa ristiriitaisena julkisen vallan järjestämän uskonnonopetuksen perustelun ja järjestelyn suhdetta: opetuksen järjestämistä perustellaan oppilaiden ja heidän huoltajiensa positiivisella uskonnonvapaudella eli uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen liittyvä oikeus uskonnolliseen opetukseen, mutta tämän oikeuden toteutus ei kuitenkaan ole uskonnonharjoitusta, vaan se on nimenomaan tunnustuksetonta. Ongelmallisena voidaan pitää myös sitä, että valtio määrittää uskonnollisen opetuksen sisältöjä ja niin tehdessään puuttuu uskonnollisten yhdyskuntien autonomiaan. (Heikkonen 2011, 67, 71.)

⁷⁰³ Kirkkoneuvos Huokuna, syksyn 2009 kk, 26 §; ap. Paarma, kevään 2010 kk, 1 §, 6; yleis-vk:n mietintö n:o 2/2010, 4–5. Kirkkohallitus antoi syksyn 2010 kirkolliskokoukselle esityksensä kirkon tulevaisuusselonteosta. Kirkkohallitus korosti uskonnonvapauden merkitsevän myös enemmistön oikeutta uskontoon ja uskonnon harjoittamiseen. Se piti valitettavana yhä lisääntynyttä arkuutta antaa

Lapsilla on oikeus toteuttaa hengellisiä tarpeitaan vanhempiensa hyvinä pitämisen tavoin. Uskonnollinen yleissivistys on myös yhteiskunnan etu. Nyky-yhteiskunnassa on korostunut koulun merkitys myös uskontokasvatuksen antajana. Valiokunnan mukaan kristillinen uskontokasvatus ei voi olla ainoastaan yleistä jumalauskoa, vaan sen tulee olla Kristus-keskeistä. Kirkko toteuttaa Jeesuksen antamaa kaste- ja lähetyskäskyä ja se on myös perus- ja ihmisoikeuksien turvaamaa toimintaa. Valiokunta totesi kirkon tehtävänä olevan huolehtia, että uskontokasvatuksen merkitys ymmärretään yhteiskunnassa ja tukea yhteiskuntaa, jotta se myös tulevaisuudessa järjestää katsomusopetusta. Uskonnosta vaikeneminen kasvattaa uskonnottomuuteen ja tämä on ihmisen luonnollisen hengellisyyden ja ihmisoikeuksien vastaista.⁷⁰⁴

Tutkimusajanjakson edetessä kirkon yhteistyölle koulujen kanssa asetettiin yhä syvempiä rajoituksia. Kirkolliskokous käsitteli kirkon ja seurakuntien yhteistyötä opetuksen järjestäjien kanssa. Keväällä 2015 talousvaliokunta totesi, että kirkkohallituksen ja opetusviranomaisten käymissä neuvotteluissa oli päädytty siihen, että koulut voivat edelleen järjestää uskonnollisia tilaisuuksia, joihin osallistuminen on kaikille vapaaehtoista.⁷⁰⁵ Syksyn 2017 kirkolliskokouksen kyselytunnilla kysyttiin kirkkohallituksen toimista positiivisen uskonnonvapauden turvaamiseksi, kun varhaiskasvatuksen opetussuunnitelma oli uusittu. Kirkkohallitus ja opetusviranomaiset olivat todenneet, että seurakunnat voivat edelleen toimia yhteistyössä varhaiskasvatuksen järjestä-

lapsille kristillistä kasvatusta. Kuitenkin vuoropuhelu eri uskontojen ja kulttuurien välillä edellyttää uskonnollista identiteettiä. Kirkon tehtävänä on tukea kotien uskonnollista kasvatusta ja kristillisen tradition siirtämistä uusille sukupolville. (Kh:n esitys n:o 11/2010, 28–29.) Kirkolliskokouksen yleisvaliokunta totesi tulevaisuusselontekoa koskeneessa mietinnössään, että koulujen uskonnonopetuksella on tärkeä merkitys yleissivistyksen antajana. Uskonnonopetusta tulee puolustaa. (Yleis-vk:n mietintö n:o 4/2011, 14.)

⁷⁰⁴ Tulevaisuus-vk:n mietintö n:o 1/2013, 1, 4–7, 13. Tulevaisuusvaliokunta käsitteli kirkon nelivuotiskertomusta vuosilta 2008–2011. Kertomuksen mukaan lähes kaikki seurakunnat tekivät yhteistyötä päivähoiton, koulujen ja oppilaitosten kanssa. Kyse oli lasten, nuorten ja henkilökuntaan kuuluvien aikuisten hengellisen, henkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisestä, arvokasvatuksesta ja sivistyksestä, jumalanpalvelusten ja hartaushetkien järjestämisestä sekä tarvittaessa kriisiavun antamisesta. Yhteistyössä korostui sekä positiivisen että negatiivisen uskonnonvapauden näkökulma. Uskonnonopetus ei ole tunnustuksellista eikä se sisällä uskonnon harjoittamista. Uskonnonopetuksessa annetaan uskontoja koskevaa tietoa sekä kokemuksia oman uskonnon merkityksestä ja vaikutuksista. Koulun uskontokasvatukseen kuuluvat myös uskonnolliset tilaisuudet. Näiden tilaisuuksien järjestämisessä on ollut erilaisia tulkintoja. Esimerkiksi uskonnonvapauslakiin vedoten jotkut koulut olivat kieltäytyneet yhteistyöstä seurakunnan kanssa. (Kh:n esitys n:o 9/2012, 158–171.)

⁷⁰⁵ Talous-vk:n mietintö n:o 1/2015, 3. Kirkkohallitus totesi muun muassa vuosien 2011–2014 toimintakertomuksissaan aktiivisen vaikuttamispyrkimyksensä perusopetuksen tuntijakouudistukseen, perusopetuksen opetussuunnitelmatyöhön, lukiuudistukseen, oman uskonnon opetuksen säilyttämiseen sekä päiväkotien ja koulujen juhlaperinteeseen. (Toimintakertomukset n:o 1/2012, 39–41; n:o 1/2013, 5, 35–36; n:o 1/2014, 7, 34; 1/2015, 5–7.)

jien kanssa. Vaikka eräistä perinteisistä toimintatavoista oli jouduttu luopumaan, esimerkiksi kristilliseen perinteeseen liittyvien tilaisuuksien järjestäminen oli mahdollista siten kuin seurakunta varhaiskasvatuksen toteuttajien kanssa sopii.⁷⁰⁶ Varhaiskasvatuksen uuteen opetussuunnitelmaan palattiin kevään 2018 kirkolliskokouksessa: asiasta julkisuudessa käydyn keskustelun takia kunnat olivat paikoin luopuneet yhteistyöstä seurakuntien kanssa, vaikka opetussuunnitelman mukaan yhteistyö oli mahdollista. Kirkkohallitus kannusti seurakuntia palauttamaan sallittuja yhteistyön muotoja.⁷⁰⁷

Edellä olevan perusteella voidaan todeta, että kun kirkolliskokous otti kantaa koulujen uskonnonopetukseen ja uskonnollisia piirteitä sisältävään toimintaan, se otti huomioon yhteiskunnallisessa keskustelussa esiin tulleet vaatimukset. Selkeitä vaatimuksia tuli myös ylimmiltä laillisuusvalvojilta. Vaatimukset eivät suoranaisesti kohdistuneet kirkkoon, vaan pääosin ne koskivat opetuksen järjestäjien toimintaa. Tässä tilanteessa kirkolliskokous pyrki vaikuttamaan lähinnä siihen, että turvattaisiin positiiviseen uskonnonvapauteen kuuluva oppilaan oikeus saada oman uskontonsa mukaista opetusta. Se myös kannusti seurakuntia toimimaan yhteistyössä koulujen kanssa. Kirkolliskokous painotti sitä, että uskonnonopetus on nimenomaan koulun pedagogisin periaattein järjestämää toimintaa. Vuosituhannenvaihteen jälkeen ylimmät laillisuusvalvojat ottivat useaan otteeseen kantaa uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumiseen opetustoimessa. Kannanotoissa ei ollut kyse uskonnonopetuksen säilyttämisestä tai sen määrästä vaan positiivisen ja negatiivisen uskonnonvapauden välisestä suhteesta ja uskonnonvapauden toteutumisesta käytännössä. Ylimpien laillisuusvalvojien kannanotot koskivat pääosin uskonnonopetuksen järjestelyjä ja koulujen uskonnollisia tilaisuuksia.

Vuonna 2005 apulaisoikeusasiamies tutki Opetushallituksen uskonnonopetuksen järjestelyistä antaman tiedotteen lainmukaisuutta. Tiedotteessa kannustettiin pyrkimään siihen, että oppilaan uskonnonopetusta koskeva ratkaisu olisi pysyvä, koska katsomus on luonteeltaan suhteellisen pysyvää. Apulaisoikeusasiamies piti Opetushallituksen tiedotetta tulkinnanvaraisena ja

⁷⁰⁶ Ed. P. Niemelän kysymys ja kirkkoneuvos Huokunan vastaus, syksyn 2017 kk, 8.11.2017 kello 16.00, 2 §, 15–19.

⁷⁰⁷ Kp. Keskitalo, kevään 2018 kk, 14.5.2018 kello 12.30, 7 §, 317–318. Syksyn 2018 kirkolliskokous käsitteli kirkon kasvatusta koskenutta kirkon tulevaisuusselontekoa. Siinä kuvattiin kirkkohallituksen seurakunnille antamat ohjeet uskonnonopetuksessa noudatettavista käytännöistä. Uskonnonopetus on luonteeltaan yleissivistävää ja sitä annetaan opetuksen järjestäjän pedagogisista lähtökohdista. Opetukseen ei kuulu uskonnonharjoitusta. Seurakunta voi toimia yhteistyössä opetuksen järjestäjän kanssa. Koulujen juhlista todettiin, että ne ovat päiväkodin tai oppilaitoksen omia juhlia. Lisäksi voidaan järjestää uskonnollisia tilaisuuksia, kuten joulu- tai pääsiäiskirkkoja. Niissä voi olla uskonnonharjoitusta. Uskontoon viittaavat juhlat kuuluvat suomalaiseen kulttuuriin. Olennaista on, että tilaisuudet ovat lapsen edun mukaisia ja pedagogisesti perusteltuja. Tilaisuuksiin osallistuminen on vapaaehtoista. Heille, jotka eivät osallistu, on järjestettävä vaihtoehtoisia toimintaa. (Kirkon tulevaisuusselonteko 2018, luku 3, 41–42.)

edellytti sen korjaamista.⁷⁰⁸ Vuonna 2010 apulaisoikeusasiamies selvitti, olivatko kaupungin opetusviranomaiset toimineet uskonnon ja omantunnon vapauden vastaisesti, kun kouluun ilmoittauduttaessa edellytettiin vanhempien esitystä, jotta uskontokuntaan kuulumaton lapsi voisi osallistua elämäntietomustiedon opetukseen. Selvityksessään kaupunki totesi edellyttäneensä vanhempien esitystä, jotta he olisivat tosissaan sitoutuneet tähän ratkaisuun. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan menettely oli lainvastainen.⁷⁰⁹

Apulaisoikeusasiamies otti 2000-luvulla useaan otteeseen kantaa oppilaan mahdollisuuteen olla osallistumatta oman uskonnollisen yhdyskuntansa uskonnolliseen tilaisuuteen. Hän totesi, että perustuslaissa turvatun uskonnon ja omantunnon vapauden nojalla kukaan ei ole velvollinen omantuntonsa vastaisesti osallistumaan uskonnon harjoittamiseen eikä uskonnollisiin tilaisuuksiin. Tilaisuudesta pois jäämistä ei tarvitse erityisesti perustella.⁷¹⁰ Peruskoulun ja lukion uskonnonopetus on kirkkoon kuuluville velvollisuus, mutta uskonnon harjoittamiseksi katsottava toiminta on koulussa vapaaehtoista kaikille siitä riippumatta, kuuluuko henkilö kirkkoon vai ei.⁷¹¹ Näissä järjestelyissä tulee ottaa huomioon myös vanhempien mahdollisuus varmistaa lapsilleen oman vakaumuksensa mukainen opetus ja kasvatusta.⁷¹²

Tutkimusaineistossa erityinen koulun juhlatilaisuuksien uskonnollisia piirteitä koskeva asia oli suvivirsi osana koulujen kevätjuhlaa. Keskeinen kysymys oli, onko suvivirren laulaminen tai kuuleminen uskonnonharjoitusta. Vuoden 2013 ratkaisussaan apulaisoikeusasiamies viittasi yhtäältä virsikirjan uudistamistoimikunnan luonnehdintaan, jonka mukaan virrenveisuu on yhtä aikaa julistusta, opetusta, sielunhoitoa, rukousta ja yhteyden kokemista. Toisaalta hän viittasi perustuslakivaliokunnan uskonnonvapauslain säätämisen yhteydessä ilmaisemaan näkemykseen, jonka mukaan uuden lain tarkoituksena ei ollut muuttaa koulun perinteeseen kuuluvien tilaisuuksien käytäntöjä.

⁷⁰⁸ AOA, dnro 1705/4/03, 6.6.2005.

⁷⁰⁹ AOA, dnrot 460/4/09, 515/4/09 ja 582/4/09, 4.3.2010.

⁷¹⁰ AOA, dnro 1705/4/03, 6.6.2005; AOA, dnro 4812/4/09, 11.5.2011; AOA, dnro 3994/4/13, 13.11.2014; AOA, dnro 2458/4/14; AOA, dnro 6540/2017, 22.3.2018; AOA, dnro 2685/2017, 14.2.2018; AOA, dnro 2186/2018, 5.11.2019. Vuosina 1977 ja 1982 oikeusasiamies selvitti, onko kirkkoon kuulumattomalla opettajalla ja lastentarhanopettajalla velvollisuus osallistua koulujen uskonnollisiin tilaisuuksiin. Oikeusasiamies vetosi virkamiesoikeudelliseen periaatteeseen, ettei virkamies voi kieltäytyä virkavelvollisuutensa täyttämisestä sillä perusteella, että annettu tehtävä on hänen vakaumuksensa vastainen. Virkaan hakeutuessaan hänellä on mahdollisuus harkita, sisältyykö virkaan tehtäviä, joiden tekemisen vakaumus estää. (OA, dnro 552/76, 1992/25.8.1977; OA, dnrot 308/82 ja 437/82, 418–418a/9.2.1984.)

⁷¹¹ Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi jo vuonna 1982, ettei myöskään uskonnollisen yhdyskunnan jäsentä voida velvoittaa osallistumaan uskonnonharjoitukseen. (PeVL 12/1982 vp, 2.)

⁷¹² AOA, dnro 4812/4/09, 11.5.2011; AOA, dnro 3994/4/13, 13.11.2014; AOA, dnro 2458/4/14; AOA, dnro 6540/2017, 22.3.2018; AOA, dnro 2685/2017, 14.2.2018. Vuonna 2014 apulaisoikeusasiamies teki vastaavansisältöisen ratkaisun päivähoitossa ja esiopetuksessa järjestettävistä uskonnollisia piirteitä sisältävistä tilaisuuksista. (AOA, dnro 4412/4/12, 26.6.2014.)

Perustuslakivaliokunnan mukaan juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria eikä niitä esimerkiksi yksittäisen virren laulamisen takia voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina.⁷¹³ Apulaisoikeusasiamies viittasi myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön, jonka mukaan henkilöllä on oikeus olla joutumatta tilanteisiin, joissa häntä vaaditaan paljastamaan uskonsa tai joista voidaan tehdä päätelmiä hänen vakaumuksestaan. Siksi juhlan järjestämistä niin, että osa osallistujista voisi poistua virren veisuun ajaksi, ei ainakaan kaikissa olosuhteissa voitaisi pitää hyväksyttynä järjestelynä. Apulaisoikeusasiamies muistutti, että keväťjuhlan uskonnollinen luonne koskettaa oppilaiden lisäksi juhlan vieraita. Hän totesi, että pääsääntöisesti koulujen keväťjuhlassa lauletaan vain suvivirren kaksi ensimmäistä säkeistöä. Niissä Jumala mainitaan vain kerran, joten virsi ei ole tältä osin korostuneen uskonnollinen. Lisäksi suvivirsi on vahvasti suomalaiseen traditioon vakiintunut ja perinteinen osa koulujen keväťjuhlia ja se myös mielletään tällaiseksi. Tämä on omiaan vähentämään virren uskonnollista luonnetta. Apulaisoikeusasiamies totesi, ettei suvivirren laulaminen tee keväťjuhlasta uskonnonvapauden negatiivisen ulottuvuuden kannalta kielletyllä tavalla luonteeltaan uskonnollista tilaisuutta.⁷¹⁴

Erityisesti vuodesta 2014 lukien apulaisoikeusasiamies viittasi koulujen uskonnollisia tilaisuuksia koskeneissa ratkaisuihinsa eduskunnan perustuslakivaliokunnan kannanotoissa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä todettuihin seuraaviin periaatteisiin. Ketään ei voida velvoittaa osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnolliseen tilaisuuteen, ei myöskään kyseisten uskonnollisten yhdyskuntien jäseniä. Julkisella vallalla on velvollisuus kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen oman uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus. Koulujen toiminnasta ei kuitenkaan tarvitse poistaa kaikkia uskontoon viittavia elementtejä. Pitkälle viety uskonnollista alkuperää olevien perinteiden välttäminen ei edistä uskonnollista suvaitsevaisuutta. Keskeistä on kuitenkin indoktrinaation kieltö eli koulun tilaisuuksissa ei saa olla uskontoon sitouttavia elementtejä. Oppilaille ja heidän vanhemmilleen tulee etukäteen ilmoittaa koulussa järjestettävistä uskonnollisista tilaisuuksista. Niiden ajaksi on pyrittävä järjestämään korvaavaa toimintaa⁷¹⁵. Oppilaalla tulee olla aito vapaus valita, osallistuuko uskonnolliseen tilaisuuteen. Yksilöllä on myös oikeus olla joutumatta tilanteisiin, joista voi seurata vakava leimautumisen vaara. Lisäksi yksilöllä on oikeus olla tuomatta esiin vakaumustaan ja julkisen vallan on pidättäydyttävä aiheuttamasta tilanteita, joissa henkilön vakaumus paljastuu.

⁷¹³ PeVM 10/2002 vp, 7. Myös perustuslakivaliokunnalle lausunnon antaneet hallintovaliokunta ja sivistysvaliokunta korostivat, ettei ehdotetulla lainsäädännöllä tulisi muuttaa suomalaisen koulun perinteeseen kuuluvia juhla- ja muita traditioita. (HaVL 33/2002 vp, 2; SiVL 14/2002 vp, 4.)

⁷¹⁴ AOA, dnro 2488/4/13, 5.8.2013.

⁷¹⁵ Vuonna 2018 apulaisoikeusasiamies totesi, että esimerkiksi pelaaminen ja askartelu luokkahuoneissa eivät ole asianmukaista korvaavaa toimintaa. (AOA, dnro 2685/2017, 14.2.2018.)

Julkisen vallan tulee olla neutraali suhteessa eri uskontoihin ja vakaumuksiin. Sen tulee ottaa huomioon yhdenvertaisuuden edistäminen sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus.⁷¹⁶

Vuonna 2015 apulaisoikeusasiamies tutki koulun järjestelyä, jossa uskontoa ja elämänkatsomustietoa opetettiin yhdistetyssä opetusryhmässä, jossa opetusta antoi evankelis-luterilaisen uskonnon aineenopettaja tai toisen aineen aineenopettaja. Apulaisoikeusasiamies totesi, ettei lainsäädäntö estä eri uskontojen ja elämänkatsomusten opettamista samassa ryhmässä, kunhan opetuksessa toteutuu opetussuunnitelmissa asetetut tavoitteet, myös se, ettei opetus sisällä tunnustuksellisuutta. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan koulun järjestely oli asianmukainen.⁷¹⁷ Vuonna 2017 apulaisoikeusasiamies selvitti järjestelyä, jossa osa uskonnonopetuksesta oli järjestetty kaikille oppilaille yhteisenä katsomustiedon opetuksena. Yhdistettyä opetusta antaneella opettajalla ei ollut asetuksessa säädettyä kelpoisuutta kaikkien opetukseen osallistuneiden oppilaiden uskonnon tai katsomuksen opetukseen. Apulaisoikeusasiamies totesi, että kirkkoon kuuluvalla oppilaalla on uskonnonvapaus ja perusopetuslainsäädännön perusteella oikeus ja velvollisuus osallistua uskonnonopetukseen. Opetuksen järjestäjällä on velvollisuus huolehtia, että opetussuunnitelman mukaiset tavoitteet toteutuvat kunkin uskonnon ja elä-

⁷¹⁶ AOA, dnro 3994/4/13, 13.11.2014; AOA, dnro 2458/4/14; AOA, dnro 6540/2017, 22.3.2018; AOA, dnro 2685/2017, 14.2.2018. Suuren jaostonsa ratkaisussa Folgerö jne. v. Norja (29.6.2007) EIT totesi, että vanhemmat ovat ensisijaisesti vastuussa lastensa kasvatuksesta ja opetuksesta, joten heillä on oikeus vaatia valtiota kunnioittamaan heidän uskonnollisia ja filosofisia vakaumuksiaan. Vanhemmille tulee antaa riittävästi tietoa opetusohjelmasta, jotta he kykenevät etukäteen toteamaan ja ilmoittamaan koululle, miltä osin opetus ei sovi yhteen heidän vakaumuksensa kanssa. Vanhemmilla ei ole oikeutta vaatia, että heidän lapsensa tulisi pitää uskonnosta ja elämänkatsomustiedosta tietämättöminä. Valtion tulee kuitenkin huolehtia opetusohjelmaan otetun aineen opettamisesta objektiivisella, kriittisellä ja pluralistisella tavalla. Valtio ei saa pyrkiä sellaiseen käännäyttämiseen, joka voisi loukata vanhempien vakaumuksia. EIT:n mukaan muihin uskontoihin ja filosofioihin verrattuna kristinopin suhteessa suurempi osuus kyseisestä oppiaineesta ei sellaisenaan merkinnyt käännäyttämiseen rinnastettavaa poikkeusta pluralismin ja objektiivisuuden periaatteista. Valtion harkintavaltaan kuuluu arvioida, millainen asema kristillisyydellä on maan historiassa ja miten nämä paikalliset tarpeet ja olot otetaan opetuksessa huomioon. Uskonnon tunnustamista voi olla opetuksessa tarpeen rajoittaa, jotta saman yhteiskunnan eri uskonnollisten ryhmien edut voitaisiin sovittaa keskenään. Valtiolla on velvollisuus toimia puolueettomana järjestelijänä, jotta vastakkaiset ryhmät suvaitsevat toisiaan. Tämä edellyttää välttämättä myös yksilöiltä myönnytyksiä. (Samoin esim. Efstratiou v. Kreikka, 18.12.1996; Leyla Sahin v. Turkki, jaostoratkaisu 29.6.2004 ja suuren jaoston ratkaisu 10.11.2005; Appel-Irrgang jne. v. Saksa, 6.10.2009; Lautsi v. Italia, jaostoratkaisu 3.11.2009 ja suuren jaoston ratkaisu 18.3.2011; Osmanoglu ja Kocabas v. Sveitsi 10.1.2017; A. R. ja L. R. v. Sveitsi 19.12.2017.) Ratkaisuisaan Grzelak v. Puola (15.6.2010) ja Papageorgiou ym. v. Kreikka (31.10.2019) EIT totesi, että EIS 9 artiklan mukaan yksilön ei tarvitse paljastaa uskoaan tai uskonnollisia vakaumuksiaan eikä joutua käyttäytymään tavalla, josta voidaan päätellä hänen vakaumuksensa.

⁷¹⁷ AOA, dnro 1771/4/14.

mänkatsomustiedon opetuksessa. Lainsäädäntö sallii erilaisten opetusryhmien muodostamisen, mutta opetuksen tavoitteiden sekä yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutuminen on varmistettava. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan katsomusaineiden oppisisällöt poikkeavat paljon toisistaan: eri uskonnoilla ja elämänskatsomustiedolla on omat tavoitteensa ja niiden mukaiset omat sisältönsä. Lisäksi perustuslain yhdenvertaisuussääntely korostaa tarvetta vähemmistöuskontoihin kuuluvien ryhmien erityiskohteluun. Apulaisoikeusasiamies korosti oppilaan oikeutta saada opetusta pätevän opettajan johdolla ja opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti. Kyseisen kaupungin opetussuunnitelma ei ollut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukainen.⁷¹⁸

Vuonna 2015 apulaisoikeusasiamies tutki peruskouluissa järjestetyn virsivisan järjestelyjä oppilaiden ja heidän vanhempiansa uskonnon ja omantunnon vapauden kannalta. Opetushallitus oli kannustanut kouluja osallistumaan virsivisaan ja ilmaissut visan olevan osa opetusta. Oppilaalle virsivisaan osallistuminen oli vapaaehtoista. Apulaisoikeusasiamies viittasi paitsi eduskunnan perustuslakivaliokunnan kannanottoihin ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön, myös Opetushallituksen vahvistamiin opetussuunnitelman perusteisiin, joiden mukaan uskonnonopetus ei ole tunnustuksellista eikä sen tarkoitus ole kasvattaa ja sitouttaa oppilaita mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, vaan perehdyttää oppilaita omaan uskontoonsa sekä tutustuttaa muihin uskontoihin. Apulaisoikeusasiamies toisti jo aikaisemmissa ratkaisuissaan tekemänsä kannanotot: kenelläkään ei ole velvollisuutta osallistua uskonnonharjoitukseen vastoin tahtoaan, kirkkoon kuuluville on oikeus saada koulussa uskonnonopetusta ja velvollisuus osallistua siihen, julkisella vallalla on velvollisuus kohdella tasapuolisesti ja syrjimättä kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia sekä uskonnonopetus ei ole tunnustuksellista, vaikka opiskelu sisältää uskonnon kertomuksia ja tapoja. Apulaisoikeusasiamies totesi, että virsivisassa oli kyse varsin uskonnollisävyisestä kilpailusta. Hän piti selvänä, että virsien laulamiseen sisältyy aina lähtökohtaisesti voimakas uskonnonharjoitukseen viittaava elementti. Hän saattoi näkemyksensä Opetushallituksen ja virsivisan järjestelyistä vastanneen virkämiehen tietoon.⁷¹⁹

Vuonna 2018 apulaisoikeusasiamies otti kantaa koulun keskusradion kautta lähetettyjen, seurakunnan työntekijöiden pitämien, uskonnollista ainesta sisältävien päivänavausten järjestelyihin. Apulaisoikeusasiamiehen selvityspyynnöistä huolimatta koulu ei ilmoittanut, miten uskonnollista ainesta sisältäneistä tilaisuuksista ilmoitettiin oppilaille ja heidän huoltajilleen, oliko päivänavausten ajaksi pyritty järjestämään vaihtoehtoja vastaavaa toimintaa ja miten oppilaat näissä tilanteissa voivat välttää leimaantumisen ja vakaumuksensa ilmaisemisen. Hän viittasi toistaiseksi vakiintuneeseen linjaukseen, jonka mukaan uskonnonharjoituksen piirteitä sisältäviä tilaisuuksia voidaan

⁷¹⁸ AOA, dnro 3469/2016, 29.9.2017.

⁷¹⁹ AOA, dnro 2469/4/14, 18.11.2015.

pitää koulutyön osana, kunhan järjestelyissä turvataan negatiivisen uskonnonvapauden toteutuminen. Kantelussa tarkoitetuissa tilanteissa nämä reunaehdot eivät täyttyneet, kun oppilailla eikä heidän huoltajillaan ollut todellista vapautta valita, osallistuuko oppilas päivänavauksiin eikä koulu järjestänyt asianmukaista vaihtoehtoista toimintaa niiden ajaksi. Apulaisoikeusasiamies korosti julkisen vallan neutraalisuutta ja puolueettomuutta sekä velvollisuutta edistää yhdenvertaisuutta. Hän piti koulun menettelyä oppilaiden uskonnon ja omantunnon vapauden sekä yhdenvertaisuuden kannalta selvästi virheellisenä. Hän antoi kaupungille huomautuksen sen laiminlyötyä turvata oppilaiden uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumisen.⁷²⁰

Vuonna 2019 apulaisoikeusasiamies ratkaisi kantelun, jossa oli kyse kaupungin kolmen koulun toiminnassa todetuista oppilaiden ja heidän huoltajiensa yhdenvertaisuuden sekä uskonnon ja omantunnon vapauden turvaamisen laiminlyönneistä. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan erään koulun joulujuhla pidettiin kirkossa ja juhla sisälsi merkittäviltä osin uskonnollista aineista eli jouluevankeliumiesityksen, virsiä ja seurakunnan työntekijän puheen. Tilaisuutta voitiin pitää uskonnonharjoituksena. Apulaisoikeusasiamies totesi, että opetuslainsäädännön mukaisesti koulujen juhlat ovat osa opetusta ja sellaisina niiden tulee olla uskonnollisesti ja katsomuksellisesti sitouttamattomia. Opetukseen kuuluvaa, kaikille yhteistä koulun juhlaa ei voida järjestää siten, että se on uskonnonharjoitukseksi tulkittavissa oleva tilaisuus. Kaikkien oppilaiden pitää voida osallistua lukukauden päätösjuhlaan ilman, että heidän vakaumustaan mahdollisesti loukataan. Koulun yhteistä juhlaa ei voi järjestää siten, että juhlan ajaksi järjestetään vaihtoehtoista toimintaa niille oppilaille, joiden vakaumusta uskonnon harjoittamista sisältävä juhla mahdollisesti loukkaa. Apulaisoikeusasiamies totesi kyseisen koulun toimineen lainvastaisesti. Koulu oli perustellut päätösjuhlan pitämistä kirkossa sillä, että koulun tilat eivät ole tarpeeksi suuret koko koulun juhlan järjestämiseksi. Apulaisoikeusasiamies totesi, että kirkko on nimenomaan jumalanpalvelusten toimittamiseen tarkoitettu tila, josta välittyy uskonnollisia merkityksiä. Kunnalla perusopetuksen järjestäjänä on velvollisuus huolehtia siitä, ettei koulun yhteisessä juhlassa kukaan joudu vastentahtoisesti osallistumaan itselleen vieraan uskonnon harjoittamiseen. Samassa ratkaisussa apulaisoikeusasiamies otti kantaa kyseisen kaupungin eräiden koulujen uskonnollista ainesta sisältävien tilaisuuksien puutteellisiin järjestelyihin. Kyse oli keskusradiosta välitetyistä uskonnollisista päivänavauksista sekä pääsiäistä edeltävistä uskonnollisista tilaisuuksista. Oppilaille eikä heidän huoltajilleen tiedotettu kyseisistä tilaisuuksista asianmukaisesti eikä niiden ajaksi järjestetty vastaavaa toimintaa. Apulaisoikeusasiamies edellytti, että kyseinen kaupunki perusopetuksen järjestäjänä huolehtii oppilaiden ja heidän huoltajiensa uskonnonvapauden sekä

⁷²⁰ AOA, dnro 6540/2017, 22.3.2018. Apulaisoikeusasiamies piti tapauksessa vakavana myös sitä, ettei koulu antanut pyydettyä yksilöityä selvitystä asiasta.

yhdenvertaisuuden toteutumisesta perusopetuksen järjestämistä koskevien säädösten, määräysten ja ohjeiden mukaisesti.⁷²¹

Vuonna 2019 apulaisoikeusasiamies teki ratkaisun, jossa oli kyse siitä, että yläkoulun musiikkipainotteisessa opetuksessa oppilas velvoitettiin esittämään uskonnollista joulumusiikkia. Oppilaan vanhemman mukaan tämä loukkasi lapsen uskonnonvapautta. Apulaisoikeusasiamies ei ryhtynyt muihin toimenpiteisiin kuin pyysi kyseisen kaupungin ilmoittavan, mihin toimiin se on ryhtynyt asiassa. Kaupungin mukaan konserttiohjelmisto tulee pyrkiä valitsemaan siten, ettei se loukkaa kenenkään vakaumusta tai oppilaalle tarjotaan mahdollisuus olla osallistumatta vakaumuksensa vastaisiin konsertteihin.⁷²²

Edellä todetut ratkaisut olivat apulaisoikeusasiamiehen tekemiä. Apulaisoikeuskansleri otti vuonna 2014 kantaa koulujen uskonnollisia piirteitä sisältäviin tilaisuuksiin yhdenvertaisuuden sekä uskonnon ja omantunnon vapauden kannalta. Hän korosti sitä, ettei kenelläkään ole velvollisuutta vasten tahtaan osallistua uskonnonharjoitukseen. Tällaisesta tilaisuudesta poisjäännin mahdollisuus tulee olla aito ja sellainen, ettei henkilön uskonnollinen vakaus tule ilmi. Apulaisoikeuskansleri muistutti, että vuodesta 2002 lukien koulujen uskonnonopetus on ollut tunnustuksetonta. Hän piti ongelmallisena, että kouluissa järjestetään tilaisuuksia, joissa on uskonnollista, jopa tunnustuksellista sisältöä. Hän viittasi eduskunnan perustuslakivaliokunnan vuonna 2003 uskonnonvapauslakiesityksestä antamaan lausuntoon, jonka mukaan koulujen juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria eikä esimerkiksi yksittäisen virren laulaminen juhlassa merkitse tilaisuuden pitämistä uskonnonharjoituksena. Apulaisoikeuskansleri totesi, etteivät suomalainen kulttuuri ja juhlaperinne ole oikeudellisia, objektiivisia eivätkä pysyviä ilmiöitä, vaan ne muuttuvat yhteiskunnan kehittyessä eikä perustuslakivaliokuntakaan voi tätä kulttuurista muutosta estää, vaikka tahtois. Perinteiden noudattaminen voi olla arvokasta, mutta laillisuusvalvonnassa on lähtökohdaksi otettava, mikä on perinteen sisältö muun muassa perusoikeuksien näkökulmasta. Apulaisoikeuskanslerin mukaan tietyn uskonnon harjoittamisen kytkeminen koulun yhteisiin juhlatilaisuuksiin rikkoo oppilaille tärkeää yhteisöllistä luonnetta. Perus- ja ihmisoikeuksien sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkin-

⁷²¹ AOA, dnro 2186/2018, 5.11.2019. Apulaisoikeusasiamies nojautui ratkaisussaan myös hallintolain 6 §:n tasapuolista kohtelua, puolueettomuutta, toimivallan käyttöä yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin sekä suhteellisuusperiaatteen noudattamista edellyttäviin säännöksiin. Hän viittasi myös koulujen uskonnollisia tilaisuuksia koskeviin eduskunnan perustuslakivaliokunnan kannanotoissa ja EIT:n ratkaisuissa todettuihin periaatteisiin, kuten indoktrinaation kieltoon, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimukseen sekä uskonnolliseen suvaitsevaisuuteen ja moniarvoisuuteen.

⁷²² AOA, dnro 6523/2018. Samankaltaisia ratkaisuja apulaisoikeusasiamies on tehnyt tutkimusjakson jälkeenkin, vuonna 2020 uskonnollisesta musiikista musiikkiluokan opetuksessa ja rippikoulua koskevasta tiedottamisesta koulussa (AOA, dnro 1417/2019, 24.8.2020.), uskonnonvapaudesta musiikkiluokkien opetuksessa ja koulujen yhteistyöstä seurakunnan kanssa (AOA, dnro 1609/2019, 24.8.2020.) sekä seurakunnan tapahtumapäivästä koulussa (AOA, dnro 3017/2019, 24.8.2020.).

takäytännön nojalla voidaan pitää perusteltuna, ettei kouluissa lainkaan järjestettäisi tilaisuuksia, joissa on tietyn vakaumuksen mukaista sisältöä. Apulaisoikeuskansleri totesi, että julkisen vallan toimijoiden tulee olla neutraaleja ja tasapuolisia suhteessa eri uskontoihin ja vakaumuksiin. Julkiselle vallalle kuuluva perusoikeuksien toteuttamisen velvoite menee perinnesyiden edelle. Johtopäätöksensä apulaisoikeuskansleri totesi, että kouluissa järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ovat ongelmallisia julkisen vallan neutraalisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämismallisuuden kannalta.⁷²³

Apulaisoikeusasiamies Pölönen toteaa koulun toimintaan sisältyvien uskonnollisten piirteiden olevan myös oikeudellinen kysymys, jossa lapsilla ja heidän huoltajillaan tulee olla käytettävissään tehokkaat oikeussuojakeinot. Esimerkiksi hallinto-oikeuksilla ei ole toimivaltaa tutkia opetuksen sisältöä. Suomessa ainoa oikeusturvakeino muissa kuin uskonnon ja elämäntietomus-tiedon oppiainevalintaa koskevissa asioissa on kannella aluehallintovirastolle tai ylimmille laillisuusvalvojille. On epäselvää, voidaanko tätä järjestelyä pitää tehokkaana oikeussuojakeinona. Pölönen muistuttaa, että oikeusasiamiehen ratkaisut ovat oikeudellisia ratkaisuja, joita tehtäessä käytetään tavanomaisia oikeudellisia tulkintametoja. Hän toteaa vielä, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimissa on joissakin tapauksissa tutkinut opetussuunnitelmia tarkastikin selvittääkseen, onko opetuksessa kyse uskonnonharjoituksesta.⁷²⁴

Uskonnon ja omantunnon vapautta koulujen opetustoimessa koskevan tutkimusaineiston arviointi

Uskonyhteisön ja kirkon sisäisen autonomian vai kirkon julkisoikeudellisen aseman painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Koulujen uskonnonopetuksen järjestäminen ei tutkimusjaksolla kuulunut kirkon tehtäviin. Uskonnonopetuksen voidaan kuitenkin välillisesti katsoa liittyvän kirkon sisäiseen autonomiaan, ainakin siltä osin kuin on kyse kirkon julistus-tehtävän täyttämisestä. Kirkon ja koulun yhteistyössä on perinteisesti ollut sisältöjä, joissa kirkko on voinut julistaa evankeliumia.

Tutkimusjakson alkupuolella yleinen yhteiskunnallinen muutos näkyi vaatimuksina vähentää tai jopa lopettaa koulujen uskonnonopetus. Erityisesti opetuksen tunnustuksellisuus asetettiin kyseenalaiseksi. Kirkolliskokous otti toistuvasti kantaa tunnustuksellisen uskonnonopetuksen säilyttämiseksi. Kirkon uskollisuus sanomalleen edellytti kirkon puolustavan tätä opetusta. Kir-

⁷²³ OKV, dnro 230/1/2013, 24.3.2014. Vuonna 2015 apulaisoikeuskansleri tutki kantelun, jossa oli kyse siitä, että uskonnollisen yhteisön edustaja puhui koulussa uskonnosta, jakoi Uusia testamentteja ja toivotti siunausta. Oppilaille ei tiedotettu asiasta etukäteen, heille ei painotettu, että heillä on vapaus olla poissa tilaisuudesta eikä heille järjestetty vaihtoehtoista toimintaa. Apulaisoikeuskanslerin mukaan tilaisuus voitiin tulkita uskonnolliseksi. Koulun olisi tullut ilmoittaa tilaisuudesta etukäteen oppilaille ja heidän huoltajilleen sekä kertoa, että tilaisuudesta voi olla poissa. (OKV, dnro 983/1/2014, 29.4.2015.)

⁷²⁴ Pölönen 2020, 30.

kolliskokous vetosi myös kansan enemmistön kirkkoon kuulumiseen perustellessaan koulujen uskonnonopetuksen aseman säilyttämistä. Kyse oli uskonyhteisönäkökulmasta. Samaan aikaan kirkolliskokouksessa tuotiin esiin se, että kirkon tulee ottaa huomioon uskonnonopetuksen olevan nimenomaan koulun toimintaa. Kirkon tulee sen mukaisesti suhtautua opetuksen kehittämiseen. Näissä vaiheissa kirkolliskokous oli uskonnonopetuksen säilyttämisen kannanotoissaan myös hieman laskelmoiva, kun se harkitsi, mitä se voi opetuksesta sanoa, jotta kirkko ei edellyttäisi asioita, jotka poikkeavat kouluopetuksen yleisistä muutoksista ja jotta kirkko ei osoittaisi puuttuvansa asioihin, jotka eivät kuulu sen toimivaltaan. Kirkolliskokous oli varovainen kannanotoissaan myös siksi, ettei uskonnonopetuksen asema heikkenisi kirkon propagandana mahdollisesti pidetyn toiminnan takia. Näissä näkemyksissä on nähtävissä kirkon julkisoikeudellisen aseman sävy. Tästä varovaisuudesta huolimatta kirkolliskokous lähetti valtioneuvostolle ja opetusviranomaisille useita uskonnonopetuksen määrän ja tunnustuksellisuuden turvaamista pyytäviä kirjelmiä. Voidaan ajatella, että myös tämänkaltaisen vaikuttamistoiminta liittyi kirkon julkisoikeudelliseen asemaan ja siihen sisältyvään vaikutusvaltaan. Kun 1970-luku eteni, kirkolliskokouksen painotuksissa on nähtävissä uskonnonopetusta koskeneiden kirkolliskokouksen kannanottojen muuttuminen yhä enemmän julkisyhteisöpainotteisiksi.

Kirkolliskokous pyrki koko tutkimuskauden ajan turvaamaan uskonnonopetuksen aseman vedoten oppilaan ja hänen huoltajiensa positiiviseen uskonnonvapauteen. Se piti kirkkoa jopa heidän puolestapuhujanaan. Puhe oli myös uskonnonopetuksen merkityksestä yhteisön arvopohjan säilyttäjänä ja muokkaajana. Kyse oli uskonyhteisönäkökulmasta. Tutkimusjakson edetessä, viimeistään 1990-luvulla yhteiskunnassa lisääntyi negatiivisen uskonnonvapauden ja uskonnollisen neutraalisuuden painotus, myös koulujen uskonnonopetuksen järjestelyissä. Kirkolliskokous muutti uskonnonopetuksen asemaa ja määrää puolustaneita perustelujaan yhteiskunnallisten perustelujen kaltaiseksi siten, että se puhui yhä enemmän yleissivistyksen ja eettisen opetuksen antamisesta sekä uskontojen ymmärtämisen lisäämisestä. Se totesi, että uskonnonopetuksen säilyttämistä tulisi perustella osoittamalla uskonnon hyödyllisyys yhteiskunnalle. Kirkolliskokouksen kannanotot sisälsivät yhä vähemmän kristinuskon sisältöjen painottamista uskonnonopetuksessa. Siltä osin kuin oli puhe kristillisyydestä, tuotiin esiin lähinnä kristillisen kulttuuritaustan ja perinteen opettaminen. Tapahtunut yhteiskunnallinen muutos edellytti, että kirkko ottaa negatiivisen uskonnonvapauden yhä vahvemmin huomioon myös koulun kanssa tekemässään yhteistyössä. Kirkolliskokouksessakin uskonnonopetusta koskevat kannanotot muuttuivat yhä enemmän kirkon julkisoikeudellisen aseman mukaisiksi. Tosin uskonyhteisönäkökulma tuli selvästi esiin kirkolliskokouksen useaan kertaan ilmaisemassa tavoitteessa, että koulun kanssa tehtävässä yhteistyössä kirkon tulee välittää omaa sanomaansa. Kirkolliskokouksessa alettiin 2010-luvulla paria aikaisempaa vuosikymmentä voimakkaammin taas korostaa positiivisen uskonnonvapau-

den ja uskontokasvatuksen merkitystä. Seurakuntia kannustettiin yhteistyöhön koulujen kanssa. Lisäksi todettiin, että kristillisen uskontokasvatuksen tulee olla Kristus-keskeistä. Samoihin aikoihin ylimmät laillisuusvalvojat antoivat useita koulun uskonnonopetusta koskevia ratkaisuja, joissa painotettiin negatiivisen uskonnonvapauden turvaamista.

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous uskonnonopetuksen aseman ja määrän säilyttämistä puoltaessaan vetosi siis oppilaiden ja heidän huoltajiensa positiivisen uskonnonvapauden toteuttamiseen. Julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolla on velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Kirkolliskokouksen voidaan ajatella täyttäneen tätä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen velvollisuuttaan, kun se pyrki kannanotoillaan vaikuttamaan koulujen uskonnonopetuksen säilyttämiseen. Tutkimusjakson lopulla kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta totesi kirkon tehtävänä olevan huolehtia, että uskontokasvatuksen merkitys ymmärretään yhteiskunnassa ja tukea yhteiskuntaa, jotta se myös tulevaisuudessa järjestää katsomusopetusta. Uskonnota vaikeneminen kasvattaa uskonnottomuuteen ja tämä on ihmisen luonnollisen hengellisyyden ja ihmisoikeuksien vastaista. Kirkon tehtävästä puhuminen viittaa kirkon uskonyhteisöluonteeseen ja sisäiseen autonomiaan, ihmisoikeuksiin vetoaminen viittaa kirkon julkisoikeudelliseen asemaan.

Kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian vai positiivisen oikeuden ja juridiikan painotus. Tutkimusjakson alussa kirkolliskokous viittasi kirkon Kristukselta saamaan lähetys- ja opetustehtävään. Se piti teologisista syistä tärkeänä uskonnonopetuksen aseman ja määrän sekä opetuksen tunnustuksellisuuden säilyttämistä, mutta totesi, etteivät nämä asiat ole kuitenkaan kirkon määrättävissä. Kirkolliskokous siis toi esiin teologiset seikat, mutta kannanotoissaan ilmaisi positiivisen oikeuden uskonnonopetukseen vaikuttamiselleen asettamat rajat. Tutkimusjakson puolivälissä kirkolliskokous totesi, että kirkon tulee tehdä yhteistyötä koulujen kanssa mahdollisimman paljon ja näissä yhteyksissä välittää kirkon sanomaa. Tutkimusjakson lopussa kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunta edellytti kirkon huolehtivan siitä, että yhteiskunnassa ymmärretään uskontokasvatuksen merkitys. Valiokunnan mukaan kristillisen uskontokasvatuksen tulee olla nimenomaan Kristus-keskeistä. Kirkko toteuttaa Jeesuksen antamaa kaste- ja lähetyskäskyä ja se on myös perus- ja ihmisoikeuksien turvaamaa toimintaa. Näissä kannanotoissa on kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian painotus.

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous puolusti oppilaiden ja heidän huoltajiensa positiiviseen uskonnonvapauteen kuuluvaa oppilaiden oikeutta uskonnonopetukseen. Se totesi, että valtiolla on velvollisuus turvata uskonnonvapauden toteutumisen edellytykset. Painotuksessa oli teologinen tavoite ja juridinen tavoitteen toteuttamiskeino. Kirkolliskokous korosti myös maltillisuutta, jotta kirkon liian voimakkaat uskonnonvapautta koskevat kannanotot eivät vaikeuttaisi opetuksen järjestämistä eikä kirkko antaisi vaikutelmaa, että koulujen uskonnonopetus olisi kirkon asia. Tämä merkitsi mahdollisuutta

vain rajoitetusti esittää teologisia perusteluja uskonnonopetuksen asemaa ja määrää puolustettaessa.

Tutkimusaineistossa koulujen uskonnonopetuksen järjestämistä ja uskonnollisia tilaisuuksia koskevat ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisut ovat 2000-luvulta. Kysymyksiä selvitettyä keskeisiksi periaatteiksi erityisesti 2010-luvulla vakiintuivat eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä toistuneet indoktrinaation kieltö, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus. Ylimmät laillisuusvalvojat keskittyivät toimivaltuuksiensa mukaisesti positiivisen oikeuden ja juridiikan kysymyksiin. Laillisuusvalvojien selvittäessä, sisältyykö uskonnonopetukseen ja koulussa järjestettävään tilaisuuteen uskonnonharjoitusta, positiivisen oikeuden sisällön tulkinnassa käytettiin juridiikan ohella hieman myös teologiasävyistä pohdintaa. Kyse oli esimerkiksi kirkkotilan luonnehtimisesta vakaumusta mahdollisesti loukkaavaksi, virsien laulamisen rukousluonteen analysoinnista sekä siitä, miten monta kertaa Jumala mainitaan virressä tai mikä on perinteisen virren merkitys uskonnollisesti.

Tutkimusaineistosta on pääteltävissä, että uskonnonopetuksessa oli paikoin vielä 2010-luvulla jossakin määrin tunnustukselliseksi tulkittavissa olevia sisältöjä, vaikka opetus muutettiin tunnustuksettomaksi 2000-luvun alussa. Lisäksi uskonnollisia piirteitä sisältävien tilaisuuksien järjestelyjä ei kaikissa kouluissa täysin hoidettu Opetushallituksen ohjeistuksen ja valvovien viranomaisten kannanottojen mukaisesti, vaikka yksilön negatiivinen uskonnonvapaus oli turvattu jokseenkin kattavasti. Tässä ei ole kyse kirkon toiminnasta, mutta asia kuitenkin kertoo koulun ja kirkon pitkstä yhteisestä traditiosta. Yhteiskunnan muuttuessa tätä yhteyttä oli purettu, mutta joissakin kouluissa kytkentä saattoi olla siinä määrin tiivis, että laillisuusvalvonnassa sen todettiin olevan säännösten ja määräysten vastainen. Uskonyhteisön ja teologian näkökulma siis paikoin vaikutti edelleen koulujen toimintaa järjestettäessä, vaikka positiivisen oikeuden ja juridiikan asettamat negatiivisen uskonnonvapauden toteuttamisen vaatimukset olivat varsin selvät ja ne otettiin pääosin täysimääräisesti huomioon.

Apulaisoikeusasiamies totesi 2010-luvun puolivälissä vakiintuneen periaatteen, ettei kenenkään pidä joutua vastoin vakaumustaan uskonnollisia piirteitä sisältäviin tilanteisiin. Samalla hän totesi, että koulujen juhlatraditiot eivät loukkaa uskonnonvapautta, kunhan ne järjestetään negatiivinen uskonnonvapaus ja yhdenvertaisuus varmistuen. Hän totesi myös, ettei kulttuuriperinteeseemme kuuluvien uskonnollisten sisältöjen häivyttäminen edistä suvaitsevaisuutta. Apulaisoikeusasiamies korosti myös oppilaan positiivista uskonnonvapautta eli oikeutta saada oman uskontonsa opetusta koulussa. Kun yhteiskunnassa oli pitkään korostettu lähinnä negatiivisen uskonnonvapauden turvaamista, näitä kannanottoja voidaan pitää uskonnonvapauden kokonaisuutta turvaavina. Näissä kannanotoissa turvattiin myös uskonyhteisön uskonnonvapautta siten kuin perus- ja ihmisoikeudet edellyttävät.

Tutkimusaineistoon kuuluvissa koulujen uskonnollisia tilaisuuksia koskevissa ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuissa on nähtävissä selkeä painotusero apulaisoikeusasiamiehen ja apulaisoikeuskanslerin välillä. Apulaisoikeusasiamies tarkasteli koulujen uskonnollisiksi luonnehdittavissa olevien tilaisuuksien järjestelyjä myös teologisesta näkökulmasta. Hän tulkitsi tilaisuuksien uskonnollisten sävyjen kuuluvan maamme kulttuuriperintöön ja olevan sellaisina sallittuja. Hän totesi selkeän kulttuuriperinneyhteyden jopa hälventävän tilaisuuksien uskonnollista luonnetta. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan koulujen toiminnasta ei tarvitse poistaa kaikkia uskontoon viittaavia piirteitä. Sen sijaan apulaisoikeuskansleri korosti negatiivisen uskonnonvapauden loukkaamattomuutta sekä sitä, että laillisuusvalvonnassa ei tarkastella perinteitä vaan lainsäädännön noudattamista. Positiivisen oikeuden tulkinassaan apulaisoikeuskansleri ja apulaisoikeusasiamies painottivat asioita jossakin määrin eri tavoin.

Vuonna 2014 apulaisoikeuskansleri otti voimakkaasti kantaa eduskunnan perustuslakivaliokunnan uuden uskonnonvapauslain säätämisen yhteydessä, vuonna 2002 esittämään kannanottoon, että koulun juhlatraditioon sisältyvät yksittäiset uskonnolliset osuudet kuuluvat kulttuuriperintöömme eivätkä ne sellaisina loukkaa negatiivista uskonnonvapautta. Apulaisoikeuskanslerin mukaan koulujen toiminnassa tulee seurata yhteiskunnan muuttumista, kuten sitä, että maassamme vaikuttaa yhä useampi uskonnollinen yhdyskunta. Tähän tulisi vastata yhä neutraalimmalla suhtautumisella uskontoon. Apulaisoikeuskanslerin kannanotto on omiaan häivyttämään uskonyhteisöjen ja uskonnon näkymistä julkisessa tilassa ja toiminnassa. Hän perusteli kannanottojaan yksinomaan juridiikan ja yksilön oikeuksien näkökulmilla. Perustuslakivaliokunta totesi apulaisoikeuskanslerin vuoden 2014 kannanoton jälkeen pitäytävänsä aikaisemmissa näkemyksissään. On merkittävää, että perusoikeuksien keskeisten tulkitsijoiden näkemykset olivat näin erilaiset.

Uskonnonvapauteen liittyvä erityinen, perus- ja ihmisoikeuksien korostama asia on se, ettei yksilön pidä joutua ilmaisemaan vakaumustaan eikä sitä pitäisi voida päätellä hänen käyttäytymisestään. Tämän toteutuminen on vaikeaa turvata. Voidaan pitää kohtuuttomana, jos tämän tavoitteen saavuttamiseksi päädytään yhä laajemmin kieltämään uskonnon näkyminen koulussa ja yhteiskunnassa muutoinkin.

Staattisuuden vai dynaamisuuden painotus kirkolliskokouksen kannanotoissa. Kirkolliskokouksen pyrkimyksissä säilyttää uskonnonopetuksen tunnustuksellisuus, määrä ja kristillinen sisältö sekä seurakunnan mahdollisuus osallistua opetuksen ja koulun uskonnollisten tilaisuuksien järjestämiseen on staattisuuden painotus. Kirkolliskokous halusi turvata kirkon ja koulun perinteisen yhteyden säilyttämisen, vaikka se useaan otteeseen totesi, että uskonnonopetuksen tavoitteenasettelu ja järjestelyt ovat opetusviranomaisten tehtäviä. Selkeää dynaamisuutta oli jo tutkimusjakson alkuvaiheen kannanotoissa, joissa puolustettiin uskonnonopetuksen vaihtoehtojen lisäämismahdollisuuksia ja uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimusten laajentamista – kirkon tulee ottaa huomioon opetustoiminnan yleiset muutokset,

myös siksi, ettei uskonnonopetuksen asema heikkene. Dynaamisuutta oli myös oppilaiden ja heidän huoltajiensa positiivisen uskonnonvapauden korostuksissa. Kun kirkolliskokous esimerkiksi vuonna 1989 ja 2010-luvulla korosti kirkon mahdollisuutta toimia yhteistyössä koulujen kanssa ja niissä yhteyksissä myös tuoda esiin sanomaansa, se poikkesi yhteiskunnassa yleisesti omaksutusta uskonnollisen neutraalisuuden tavoitteesta. Poikkeuksellisuudessaan näitä kannanottoja voidaan pitää dynaamisina.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 TUTKIMUSAJANJAKSOLLA TAPAHTUNUT PARADIGMAMUUTOS – YHTEISKUNNALLISESTA INSTITUUTIOSTA YHÄ VAPAAMMAKSI TOIMIJAKSI

Tutkimuksen 1. luvun 1.3.-kohdassa on kuvattu tutkimusajanjaksolla tapahtunut muutos, jossa kirkko on muuttunut yhteiskunnallisesta instituutiosta yhteiskunnassa mukana olevaksi, mutta yhteiskunnasta erilliseksi instituutioksi, joka toimii kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kaltaisesti. Tutkimuksen johtopäätösosan aluksi todetaan, mitä tutkimusaineiston perusteella on havaittavissa tästä muutoksesta.

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous piti jokseenkin selvänä sitä, että kirkko on kansankirkko ja säilyy sellaisena. Tutkimusjakson alkupuolen aineistosta on pääteltävissä, että kirkolliskokouksen näkemyksen mukaan kansankirkolla on vastuunsa kansasta ja tämän tehtävänsä mukaiset oikeudet yhteiskunnassa. Tutkimusajanjakson alussa on nähtävissä myös kirkon ja valtion välinen tasavertaisuus, tasavertainen vuoropuhelu. Ne esittivät vaatimuksia puolin ja toisin ja myös pyrkivät sopeutumaan toistensa tavoitteisiin. Ne olivat pitivät toimintansa merkittävänä tavoitteina lähimmäisenrakkauden ja oikeudenmukaisuuden toteuttamista. Tutkimusjakson edetessä vaikutti siltä, ettei kirkko eikä kirkolliskokous sen ylimpänä päättävänä toimielimenä enää korostanut kirkon merkitystä yhteiskunnallisena instituutiona, jolla on kuitenkin yhteiskunnasta selvästi erillinen, oma tehtävänsä, jota se täyttää yhteiskunnan sisällä ja yhteiskuntaan vaikuttaen. Esimerkkeinä tästä muutoksesta voidaan todeta kirkolliskokouksen omaksuma demokratian ja hyvän hallinnon periaatteiden korostaminen myös järjestelyissä, joissa oli kyse kirkon viran hengellisen vastuun kantamisedellytysten turvaamisesta sekä määrätietoiselta vaikuttanut luopuminen valan puolustamisesta ja käytöstä. Voidaan siis päätellä, että kirkolliskokous joko tietoisesti salli sen, että kirkko menettää merkittävän yhteiskunnallisen asemansa tai arvioi kirkon säilyttävän asemansa suuntaamalla ainakin julkisuudessa näkyvää toimintaansa yhä enemmän sosiaaliseen auttamistyöhön jättäen sanomansa voimakkaan julistamisen vähemmälle. Tutkimusjakson edetessä kirkon institutionaalisen aseman voidaan tulkita heikenneen. Tutkimusaineistosta on kuitenkin nähtävissä, että valtio piti kirkkoa vahvempana yhteiskunnallisena voimana kuin mitä kirkko itse odotti tai mihin se pyrki. Tämä näkyy siinä, miten lopulta vähän ja lievästi valtio vaati julkisyhteisöasemassa olevan kirkon sopeutuvan muuttuvan yhteiskunnan vaatimuksiin.

Puheena olevaan paradigmamutokseen voidaan tulkita liittyvän myös se, että tutkimusjakson edetessä kirkolliskokouksessa esitettiin kirkon pappis- ja viranhaltijavaltaa kohtaan yhä enemmän ja voimakkaammin arvostelua. Vir-

kakeskeisyyden todettiin olevan vastoin demokratian periaatteita ja aitoa kansankirkkoluonnetta. Tutkimusaineistossa on nähtävissä erityisesti piispainkokouksen ja piispojen merkityksen muutos. Yhtäältä piispainkokouksen merkitys kirkon opista päättäjänä väheni. Vaikka tämän asiointilan ongelmallisuus todettiin, piispainkokouksen asemaa ei palautettu kirkon tradition mukaiseksi. Voidaan sanoa, että piispojen institutionaalinen asema heikkeni. Kun kirkon ulospäin näkyvimmat viranhaltijat menettivät kirkon sisäistä vaikutusvaltaansa, tämä todennäköisesti vaikutti myös heidän yhteiskunnalliseen painoarvoonsa. Osaltaan tämä mahdollisesti vaikutti koko kirkon yhteiskunnallisen aseman heikentymiseen. Toisaalta piispainkokouksen ja piispojen vastuulle säilytettiin huolehtia siitä, että kirkon erityiset ongelmatilanteet – naispappeuskysymys ja avioliittokäsitys – hoidettaisiin piispallisen kaitsennan ja pastoraalisen keskustelun keinoin. Tämän ongelmanratkaisumallin voidaan tulkita sopivan avaran kansankirkon luonteeseen, myös kansalaisyhteiskuntatyyppiseen toimintaan. Institutionaalisessa mallissa kirkolliskokous olisi tehnyt selkeitä päätöksiä, joita viranhaltijoiden olisi tullut noudattaa. Piispainkokouksen ja piispojen julkiset kannanotot kirkon ajankohtaisista kysymyksistä eivät kaikilta osin olleet yhdenmukaisia. Näin annettiin epävarma ja häilyvä kuva kirkon opin ja tavoitteiden sisällöstä. Tässä voidaan nähdä kansalaisyhteiskuntaluonteista menettelyä, jossa jokainen voi lausua käsityksensä eikä kyseisen tahon virallista kantaa välttämättä ole selkeästi muodostettu eikä välttämättä ole tarvettakaan muodostaa. Kirkon osalta häilyvyyttä lisää vielä se, että useissa kysymyksissä on olemassa kirkolliskokouksen päätöksen mukainen kirkon virallinen kanta, jonka sisältö kuitenkin hämärtyy, kun yksittäinen viranhaltija ilmaisee asiasta oman, julkisuuteen nousevan mielipiteensä.

Kun kirkolliskokous eivätkä muut kirkon toimitukset kyenneet ratkaisemaan virkakäsitykseen ja avioliittoon liittyviä vaikeita kysymyksiä, ongelmatilanteiden annettiin siirtyä yksittäisten viranhaltijoiden päätettäväksi. Tutkimusaineistossa kirkolliskokous pohti useaan kertaan kirkon yksittäisen viranhaltijan vakaumuksen suojaa. Nämä asiat olivat ja ovat edelleen vaikeita: yhtäältä kirkon viranhaltijalla on velvollisuus noudattaa kirkkolakia ja kirkolliskokouksen päätöksiä, toisaalta kirkolliskokouksen mahdollisesti kirkon opista ja ainakin kirkon traditiosta poikkeava päätös voi olla kirkon viranhaltijan näkökulmasta kestävä. Kirkolliskokous ei pystynyt myöskään omantunnonvapauden suojan kysymyksessä selkeään ratkaisuun, vaan asia jäi joksikin koko tutkimusjakson ajaksi epämääräiseen tilaan. Tätä ei voida pitää yhteiskunnallisen instituution mukaisena toimintana. Kyse on myös kirkon uskottavuudesta. Siltä osin kuin koko kirkkoa koskevan asian ratkaisussa annetaan päätösvalta yksittäiselle viranhaltijalle, toimintatapa on lähinnä kansalaisyhteiskunnan mallin mukainen.

Kirkkoturva on tutkimusaineistossa esimerkki siitä, miten kirkko toimi sekä vakuuttavan instituution että kansalaisyhteiskunnan tavoin. Se oli sanomassaan selkeä ja varma. Sanoma pitäytyi kristinuskon perusasioissa. Kirkko myös arvosteli valtion toimintaa varsin vahvasti. Koulun uskonnonopetusta

koskevasta tutkimusaineistosta puolestaan on havaittavissa, miten kirkolliskokous otti asiaan paljon ja ajoittain vahvasti kantaa, vahvemmin kuin joihinkin selvästi kirkon sisäisiin asioihin. Kirkko ja kirkolliskokous toimivat yhteiskunnallisen vaikuttajan tavoin.

Tutkimusajanjakson edetessä kirkkoon ja kirkolliskokoukseen kohdistui sekä yleisen mielipiteen että kirkon sisäisen keskustelun asettamia vaatimuksia. Näistä vaatimuksista todetaan tässä yhteydessä kolme. Ensin kirkolliskokouksen edellytettiin lisäävän demokratian periaatteiden käyttöä kirkon toiminnassa ja hallinnossa. Sittemmin lisääntyivät vaatimukset toteuttaa yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon perus- ja ihmisoikeuksia. Tutkimusjakson loppupuolella alettiin edellyttää moniarvoisuuden huomioon ottamista. Samassa muutoslinjassa on nähtävissä siirtymä kristityn velvollisuuksien painotuksesta yksilön oikeuksien painotukseen sekä siirtymä kristinuskon puolustamisesta perus- ja ihmisoikeuksien puolustamiseen. Tämä kehityssuunta on tuonut kirkolliskokouksen toimintaan yhä selvemmän kansalaisyhteiskunnan luonteisen sävyn.

6.2 VASTAUKSET TUTKIMUSKYSYMYKSIIN – KIRKOLLISKOKOUS VALTIOTA AKTIIVISEMPI KIRKON SISÄISEN AUTONOMIAN RAJOJEN SIIRTÄMISESSÄ

Tutkimuksen pääasiallinen tutkimuskysymys on: turvaako kirkon sisäinen autonomia riittävästi kirkon tehtävänsä täyttämiseksi tarvitseman elintilan ja miten kirkon julkisoikeudellinen asema rajoittaa kirkon sisäistä autonomiaa.

Pääasialliseen tutkimuskysymykseen vastaamiseksi käydään ensin läpi siihen johdattavat ja sitä täydentävät kysymykset. Niihin vastataan seuraavasti.

1. Miten valtio on säädösvalmistelussa, säädöksissä ja ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuihin määritellyt kirkon sisäisen autonomian rajat, miten lähelle tätä rajaa se on tullut ja miten se on ratkaisunsa tältä osin perustellut?

Kirkon julkisoikeudellista asemaa koskien eduskunnan valiokunnat ovat ottaneet kantaa kirkkolakiesityksiin, vaikka ne eivät voi vaikuttaa säädettävän lain sisältöön. Kirkon *virka- ja edustusrakenteeseen* liittyen tutkimuksessa on käsitelty hiippakuntavaltuustojen perustamista. Tätä koskevaa hallituksen esitystä vuonna 2003 käsitellessään eduskunnan hallintovaliokunta piti myönteisenä kansanvaltaisuuden vahvistumista kirkon hallinnossa. Sen sijaan se piti huolestuttavana kirkon eri henkilöstöryhmien vaikutusmahdollisuuksien vähentymistä, kun rovastikuntakokous ja hiippakuntakokous korvataan hiippakuntavaltuustolla. Valiokunnan mukaan eri henkilöstöryhmien edustukselliset vaikutusmahdollisuudet

det tulisi hiippakuntatasolla ja kirkossa muutoinkin järjestää esitettyä yhdenvertaisemmin. Tutkimusaineiston perusteella voidaan arvioida, että eduskunnan valiokunnan kirkon sisäiseen asiaan ottama selkeä kanta voi vaikuttaa paineenomaisesti kirkolliskokouksen myöhempiin asian käsittelyihin ja siten vaikuttaa kirkon sisäisen autonomian rajoihin.

Huhtikuussa 2020 eduskunnan hallintovaliokunta palautti vuonna 2019 eduskunnalle annetun kirkkolain kokonaisuudistusehdotuksen kirkkohallitukselle uudelleen valmisteltavaksi, koska se piti ehdotusta puutteellisesti valmisteltuna ja koska siihen sisältyi perustuslain kannalta ongelmallisia säännösehdotuksia. Asiaa koskeneessa kirjeessään hallintovaliokunta otti puheeksi kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen säilyttämistarpeen, kun yhteiskunta on suuresti muuttunut vuoden 1869 kirkkolain säätämisen jälkeen. Valiokunta puuttui myös **kirkolliskokouksen toimintaan** todetessaan, että kirkkolakiehdotusta eduskunnassa käsiteltäessä olisi tarpeellista, että kirkkolakiehdotuksen muuttamisen käsittely olisi nykyistä joustavampaa. Kyse on valiokunnan kirjeestä, ei valtiopäiväasiakirjasta. Silti tämä maininta on käsitettävissä eduskunnan hallintovaliokunnan kannanotoksi kirkolliskokouksen päätöksenteon määrääenmistösäännökseen ja ohjeistukseksi kirkkolakiehdotuksen jatkovalmisteluun. Kirkkohallitus ja kirkolliskokous eivät ole velvollisia tätä ohjetta noudattamaan, mutta koska kirkon sisälläkin on esitetty jokseenkin koko tutkimusjakson ajan määrääenmistövaatimuksen lievennysvaatimuksia, hallintovaliokunnan kannanotolla voidaan olettaa olevan suuri merkitys. Voidaan tulkita, että tässä asiassa eduskunnan hallintovaliokunta on ylittänyt kirkon sisäisen autonomian rajan ja perustellut tätä yleisellä päätöksenteon tehokkuuden lisäämisellä.

Vuonna 1980 oikeusasiamies viittasi kirkon itsenäiseen asemaan ja totesi, ettei hänen ole asianmukaista ryhtyä toimenpiteisiin **kirkon hallintomenettelyn** vuoksi paitsi, jos hallintokäytäntö on selvästi lainvastainen tai merkitsee kirkon jäsenen, viranhaltijan tai muun kansalaisen oikeuksien loukkausta. Oikeusasiamies määrittä kirkon sisäisen autonomian rajaa ja ilmaisi valmiutensa ja velvollisuutensa pysyä rajan ulkopuolella.

Kun apulaisoikeuskansleri ratkaisi vuonna 2012 ortodoksisen kirkon luostarin johtajan erottamista koskeneet kantelut, kyse oli ortodoksisesta kirkosta annetun lain säännöksen sekä kirkon tradition ja kanonien välisestä ristiriidasta. Apulaisoikeuskansleri totesi nimenomaisesti, ettei laillisuusvalvontaratkaisu voi perustua kirkon traditioon eikä kanoneihin. Hän totesi myös, ettei laillisuusvalvonta-asiassa ole kyse kirkon sisäisestä autonomiasta. Ylintä laillisuusvalvontaa koskevan lainsäädännön ja tutkimusaineiston perusteella voidaan pitää selvänä, että laillisuusvalvontaratkaisussa pitäydytään lain noudattamisen valvonnassa. Kuitenkin tapa, jolla apulaisoikeuskansleri perusteli ratkaisunsa, oli jyrkkä. Lisäksi hän piti asian ratkaisun kannalta merkityksettömänä mainitun lain 1 §:n säännöstä kirkon perustumisesta muun muassa Raamattuun sekä kirkon traditioon, dogmeihin ja kanoneihin. Luostarin johtajan erottamista koskevan asian

voidaan tulkita olevan kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluva. Säännös on säädetty yhteistyössä kirkon kanssa. Sisäisen autonomiansa turvin kirkko olisi voinut ehdottaa lainsäädäntöönsä muutoksen, jolla mainittu säännösristiriita olisi poistettu. Voidaan päätellä, että jos tämä ratkaisu merkitsi kirkon sisäisen autonomian rajojen mahdollista siirtymistä, siihen oli pikemminkin syynä kirkon erehdys kuin laillisuusvalvojan aktiivinen tulo kirkon autonomian alueen rajoille. Huomattavaa kuitenkin on, että kirkon sisäistä autonomiaa turvaava, kirkon perustaa koskeva säännös jätettiin laillisuusvalvonnassa merkityksettömäksi.

Eduskunnan laki- ja talousvaliokunta käsitteli vuonna 1972 kirkkolakiehdotusta kolmen *pyhäpäivän* siirtämiseksi lauantapäiviin. Valiokunta piti tulopoliittiseen kokonaisratkaisuun liittynyttä lainmuutosta aiheellisenä, mutta totesi kuitenkin, että kirkollisten juhlapyhien ajoittamisella on vahva perinteinen pohja. Tulevaisuudessa ei enää pitäisi muuttaa kirkollisten juhlapyhien ajoitusta. Valiokunnassa esitettiin myös lain hylkäämistä, koska osa muutettavista pyhäpäivistä ajoittuu Raamatun mukaan eikä muutokselle ollut esitetty riittävää perustetta. Eduskunnan laki- ja talousvaliokunnan voidaan päätellä tulleen kirkon sisäisen autonomian rajoille, pyrkimyksenä ja perusteluna suojata kirkon traditiota. Vuonna 1985 eduskunta hyväksyi kirkkolakiehdotuksen, jossa loppiainen ja helatorstai palautettiin perinteisille paikoilleen. Lakia vahvistaessaan tasavallan presidentti tosin päätti, että laki tulee voimaan vasta vuonna 1992, koska uudistus oli puutteellisesti valmisteltu eikä sen vaikutuksia ollut riittävästi selvitetty. Mainittu perustelu viittaa siihen, ettei tasavallan presidentti toimellaan tarkoittanut tulla kirkon sisäisen autonomian rajoille. Hän olisi myös voinut jättää lain vahvistamatta. Se olisi mahdollisesti ollut tulkittavissa kirkon sisäisen autonomian alueelle tulemiseksi.

Kirkon uskonnonvapauteen liittyy kirkon mahdollisuus vaatia teityissä tehtävissään toimivilta kirkon jäsenyyttä. Yhdenvertaisuuslain ja sen esitöiden mukaan kyseistä lakia ei sovelleta uskonnonharjoitukseen. Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi vuosina 2001 ja 2003, että kirkko voisi edellyttää jäsenyyttä kaikilta työssään toimivilta. Se ei rajannut kirkon jäsenyysvaatimuksen mahdollisuutta yksinomaan kirkon hengellisessä työssä toimiviin, näin siitähän huolimatta, että vuonna 2000 annetun neuvoston työsyRJintädirektiivin mukaan jäsenyysvaatimus liittyy työtehtävien luonteeseen. Kirkkolakiehdotuksessaan kirkolliskokous rajasi jäsenyys- ja konfirmaatiovaatimuksen nimenomaan hengellisissä tehtävissä toimiviin. Se tulkitsi asiaa niin, ettei eduskunta välttämättä kuitenkaan säätäisi kaikkia työntekijöitä koskevaa jäsenyysvaatimusta. Vuonna 2006 ortodoksista kirkkoa koskevaa lakia säädettäessä eduskunnan hallintovaliokunta ja perustuslakivaliokunta ottivat kantaa myös kirkon viranhaltijoilta ja työntekijöiltä vaadittavaan kirkon opissa ja tunnustuksessa pysymiseen: kirkon hengellisessä työssä olevalla on velvollisuus toimia kirkon perinteen mukaisella tavalla sekä työtehtävissään että vapaa-aikanaan.

Erityisesti vuonna 1995 toteutetun perusoikeusuudistuksen jälkeen ylimmät laillisuusvalvojat alkoivat pääosin negatiivista uskonnonvapautta painottaen ottaa kantaa uskonnon ja kirkon näkymiseen yhteiskunnassa. Kyse oli esimerkiksi kirkon tilojen käytöstä yleisiin yhteiskunnallisiin tarkoituksiin, kuten äänestys- ja kutsuntapaikkana. Kannanottojen sävy muuttui yhä enemmän uskonnollista neutraalisuutta vaativaksi: uskonnollisten symbolien näkemistä pidettiin mahdollisesti häiritseväenä ja henkilön vakaumusta loukkaavana. Kirkon ja uskonnon näkyvyyttä häivyttiin. Ylimpien laillisuusvalvojen vielä vuosituhaten vaihteessa rukouspäiväjulistuksen yhteydessä ilmaiset kannanotot, että julistuksen merkitys jää kunkin kuulijan ja lukijan omaan harkintaan, saivat väistyä. Kirkon julistustehtävän kannalta kirkon ja uskonnon näkyvyyden rajoittamista voidaan pitää ainakin epäsuorasti kirkon sisäisen autonomian alueen rajoihin vaikuttavana.

Kirkon uskonnonvapautteen ja julistustehtävään liittyy myös apulaisoikeusasiamiehen kannanotot seurakuntalehtien osoitteettomasta jakelusta. Hän totesi seurakuntalehtien olevan uskonnollista julistusta. Hänen mukaansa osoitteeton jakelu on perus- ja ihmisoikeuksien vastaista. Vuonna 2006 perusteluna oli uskonnon ja omantunnon vapauden sekä yksityisyydensuojan vastaisuus, vuonna 2009 hyvän hallinnon vastaisuus. Kannanoton peruste muuttui, koska eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi uskonnonvapauden ja sananvapauden perus- ja ihmisoikeuksien erityisesti suojaavan uskonnollisen sanoman välittämistä. Eduskunnan perustuslakivaliokunta puolusti kirkon sisäisen autonomian rajoja. Voidaan todeta, että apulaisoikeusasiamies tuli ratkaisullaan ainakin lähelle kirkon sisäisen autonomian rajaa. Hän perusteli kannanottoaan kirkon velvollisuudella edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Kannanotoissaan apulaisoikeusasiamies ei ottanut huomioon sitä, että uskonnonvapauden ja sananvapauden turvaamaan uskonnolliseen julistamiseen kuuluu vakuuttaa myös heitä, jotka eivät vielä ole kirkon yhteydessä. Ainoastaan seurakunnan jäsenille suunnattu osoitteellinen jakelu ei täysin vastaa kirkon julistustehtävän tarkoitusta.

Vala on valtion aikanaan omaa käyttötarkoitustaan varten perustama velvoittautumisen muoto, jossa vedotaan Jumalaan. Tutkimusaineistosta selviää, että tutkimusjakson alkupuolella kirkko puolusti valan säilyttämistä niin omassa toiminnassaan kuin yhteiskunnassa yleensä. Kirkko kuitenkin luopui valasta, lopulta pappisvalastakin vuoden 1993 kirkkolakiuudistuksessa. Voidaan pitää huomattavana, että vuosina 2017 ja 2018 oikeuskansleri ja apulaisoikeuskansleri pohtivat ministerinvalan säilyttämisen edellytyksiä ja pitivät asianmukaisena ministerinvalan korvaamista vakuutuksella, koska kyse on selvästi maallisesta tehtävästä, jossa tulisi olla uskonnollisesti neutraali. Hallitus kuitenkin teki esityksen ministerinvalan säilyttämisestä vakuutuksen vaihtoehtona. Se vetosi ministerin positiivisen uskonnonvapauden turvaamiseen ja suomalaisen perinteen säilyttämi-

seen. Esitys raukesi eduskunnan lopetettua työnsä. Voimassa olevassa järjestelmässä ministerinvala on edelleen käytössä. Kyse ei ole suoranaisesti kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvasta asiasta, joten valtion toimielimet eivät myöskään kannanotoillaan ole siirtäneet sen rajoja. Asiaa voidaan kuitenkin pitää tutkimuksen kannalta merkittävänä sikäli, että kirkolliskokous luopui pappisvalasta eli Jumalaan vetoamisesta keskeisimmissä tehtävissään, koska yhteiskunnassa tapahtui muutos suhtautumisessa valaan. Silti vala on edelleen yhteiskunnassa käytössä, täysin poliittisen tehtävän velvoittautumisen muotona. Ministeri voi siis vahvistaa tehtävänsä velvoittautumisen vetoamalla Jumalaan, pappi ja piispa eivät voi.

Tasa-arvolaki säädettiin samana vuonna kuin kirkolliskokous hyväksyi naispappeuden. Tasa-arvolain soveltamisalasäännöksen mukaan lakia ei sovelleta uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonharjoitukseen. Lain esitöissä todettiin, ettei sitä sovellettaisi kirkollisiin toimituksiin, kuten papiksi vihkimiseen, joten säännöksellä ei puututtaisi naispappeuskysymykseen. Valtio ei siten tullut kirkon sisäisen autonomian rajoille. Sittenmin sekä ylimpien laillisuusvalvojen että tuomioistuinten kirkon **virkakäsitystä** koskeissa ratkaisuissa on sovellettu tasa-arvolakia ja yhdenvertaisuuslakia, koska on tulkittu, että kirkon hyväksyttyä naispappeuden kyseisiä lakeja sovelletaan muun muassa kirkon papinvalinnassa. Laillisuusvalvonnassa nimenomaisesti todettiin kirkon omilla päätöksillään siirtäneen sisäiseen autonomiaansa kuuluvien asioiden tulkinta- ja ratkaisutoimivaltaa kirkon ulkopuolelle. Tutkimusaineistosta on siis pääteltävissä, että kirkko itse siirsi sisäisen autonomiansa rajan tässä asiassa ja valtion viranomaiset toimivat sen mukaisesti. Tosin korkeimman oikeuden tulkintaa, ettei papinvalinta ole uskonnonharjoitusta, ei voida pitää kirkon vaan tuomioistuimen tekemänä autonomian rajan siirtämisenä. Lisäksi laillisuusvalvojat ja tuomioistuimet ovat erityisesti tutkimusjakson loppupuolella arvioineet yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusoikeuden painavammaksi kuin uskonnon ja omantunnon vapauden.

Myös virkakäsitystä koskeissa ratkaisuissa voidaan huomattavana pitää sitä, etteivät laillisuusvalvojat eivätkä tuomioistuimet antaneet kirkkolain kirkon tunnustusta koskevalle säännökselle merkitystä. Kyse on kuitenkin voimassa olevan lain säännöksestä, joka on tärkeä kirkon sisäisen autonomian kannalta ja jonka sijaintia kirkkolain alussa on pidetty myös koko kirkkolain tulkinnan lähtökohtana. Voidaan tosin kysyä, missä määrin valtion viranomaiset voisivat soveltaa tunnustussäännöksiä loukkamatta kirkon sisäistä autonomiaa, kysehän on juuri kirkon omimmista asioista, joista päättäminen ja joiden tulkinta kuuluvat ainoastaan kirkolle itselleen. Lähtökohtana kuitenkin voisi pitää sitä, että tunnustuspykälät suojaavat kirkon oppia ja tunnustusta tavalla, joka myös valtion viranomaisten tulee ottaa toiminnassaan huomioon. Ei viranomaisten kuulu tulkita kirkon oppia ja tunnustusta, vaan ottaa huomioon niiden olemassaolo ja merkitys kirkolle. Toinen kysymys on se, missä määrin tunnustuspykälä suojaaa

kirkon oppia ja tunnustusta kirkon toimia vastaan ja missä määrin valtio voisi ja sen pitäisi varmistaa tämän suojan säilyminen.

Säädettäessä vuonna 2017 voimaan tullutta **avioliittolain** muutosta sekä asiaa koskeneessa kansalaisaloitteessa että aloitteen eduskuntakäsittelyssä nimenomaisesti todettiin, ettei muutoksella puututa uskonnollisten yhdyskuntien oikeuteen määrätä avioliittoon vihkimiselle asettamistaan edellytyksistä. Voidaan pitää yllättävänä sitä, ettei tutkimusaineistossa ole kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapautta avioliittoon vihkimisessä ja avioliiton siunaamisessa koskevia ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuja. Nämä kysymykset ovat kuitenkin olleet kirkossa vaikeita useiden vuosien ajan ja niihin on liitetty muun muassa yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusoikeuden toteutuminen. Korkeimman hallinto-oikeuden syyskuussa 2020 antama ratkaisu selventää tähän asiaan liittyvää kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden ulottuvuuden tulkintaa: ratkaisevaa on kirkon avioliittokäsitys ja vihkimissäännöstö.

Koulujen opetustoimintaa koskeneissa ratkaisuissaan ylimmät laillisuusvalvojat arvioivat kouluviranomaisten, eivät kirkon toimia. Laillisuusvalvojat korostivat negatiivisen uskonnonvapauden sekä yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon perusoikeuksien toteuttamista. Apulaisoikeusasiamies toi jossakin määrin esiin myös positiivisen uskonnonvapauden näkökulmia. Esimerkiksi kirkkotilaa ja virsilaulua luonnehtiessaan hän tarkasteli kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvia asioita, mutta ei arvioinut niitä kirkon toiminnan kannalta. Eräissä opetustoimintaa koskeneissa ratkaisuissaan apulaisoikeusasiamies puolusti uskonnon näkymistä koulussa. Sen sijaan apulaisoikeuskanslerin negatiivista uskonnonvapautta ja julkisen vallan uskonnollista neutraalisuutta vahvasti korostanut näkemys saattaa vaikuttaa uskonnon näkymisen mahdollisuuksiin yhteiskunnassa muissakin kuin opetustoimintaan liittyvissä yhteyksissä. Ainakin välillisesti nämä kannanotot vaikuttavat myös kirkon mahdollisuuksiin täyttää evankeliumin julistustehtävänsä. Siten kyse on myös kirkon sisäisen autonomian rajasta.

2. Onko kirkolliskokous päätöksissään ja kannanotoissaan ilmaissut kirkon sisäiseen autonomiaan ja kirkon omiin asioihin puuttumisen rajat, onko se siirtänyt näitä rajoja tai sallinut niiden siirtyä ja jos siirtymistä on tapahtunut, miksi niin on tehty eli mitkä ovat olleet kirkolliskokouksen pyrkimykset ja perustelut?

Kirkon **virka- ja edustusrakennetta** käsitellessään kirkolliskokous totesi useaan otteeseen, että viran ja seurakuntalaisten yhteinen vastuu kirkon asioiden hoidossa perustuu kirkon tunnustukseen ja järjestykseen. Kyse on osallisuudesta Kristuksen pelastusteosta ja hänen antamastaan tehtävästä, siten myös selvästi kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvasta asiasta. Kirkolliskokouksen sisältä tuli kuitenkin virka- ja edustusraken-

teen väliseen tasapainotilaan liittyviä ehdotuksia, jotka sisälsivät myös periaatteellisia kysymyksiä. Voidaan tulkita, että erityisesti esitetyissä demokrati- ja yleisten hallintoperiaatteiden soveltamisen vaatimuksissa pyrittiin muuttamaan virka- ja edustusrakenteen yhteyden merkitystä ja tasapainoa siten, ettei rakenne olisi enää niin kiinteästi ja yksinomaisesti kirkon tunnustuksen ja järjestyksen määräämä, vaan myös yhteiskunnalliset tavoitteet voisivat vaikuttaa kirkon sisäisen autonomian alueella. Erityisesti tämä näkyi seurakuntaneuvoston puheenjohtajuusasiassa. Kirkkoherran puheenjohtajuuteen todettiin liittyvän kokonaisvastuu seurakunnan toiminnasta, vastuu myös Jumalalle. Kyse oli kirkon järjestysmuodon keskeisestä asiasta. Silti puheenjohtajuuden järjestäminen nähtiin tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä. Pyrkimyksenä oli, että demokratiaa ja yleisiä hallintoperiaatteita noudatettaisiin aikaisempaa selkeämmin kirkon hallinnossa eli kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvassa asiassa. Sinänsä selvä ja hallinnollisesti moitteeton päätöksentekojärjestelmä on myös kirkon sisäisen autonomian näkökulmasta tärkeä asia, mutta kirkolliskokouksessa näitä muutosvaatimuksia kuitenkin perusteltiin lähes yksinomaan yleisillä yhteiskunnallisilla seikoilla ja yleisellä lainsäädännöllä.

Kirkolliskokouksen toimivalta päättää **tehtäviään ja toimintaansa** koskevista asioista kuuluu kirkon sisäisen autonomian alaan. Ratkaisuillaan, myös kirkkolakiehdotuksellaan, kirkolliskokous määrittää ja tarvittaessa siirtää kirkon sisäisen autonomian rajoja. Voidaan kysyä, missä määrin kirkon sisäinen autonomia sisältyy kirkon olemukseen eli kirkolla olisi tietynsisältöinen ja –laajuinen autonomia säännöksistä riippumatta. Voidaan kysyä, onko esimerkiksi piispojen erityinen vastuu kirkon uskon ja opin kysymyksissä kirkon olemukseen, sisäiseen autonomiaan ja omiin asioihin kuuluva sellainen järjestely, jota ei edes kirkolliskokous voi säädetyin toimivaltansa nojalla muuttaa. Kun kirkolliskokous vuonna 1971 lisäsi tehtäviinsä myös kirkon oppia koskevien asioiden käsittelyn, vaikka kirkon perinteessä opilliset kysymykset ovat kuuluneet piispoille ja piispainkokoukselle, voidaan ajatella, että kirkon sisäisen autonomian raja siirtyi. Tosin arkkipiispa Simojoki perusteli tehtyä ratkaisua sillä, että kirkolliskokouksen luonteeseen kuuluu ilmaista käsitys kristillisen uskon totuudesta. Hän totesi myös, ettei kirkolliskokouksella ole toimivaltaa muuttaa kirkon oppia ja tunnustusta, ainoastaan tulkita niitä. Joka tapauksessa kirkolliskokous teki tämän tehtäviensä merkittävän laajennuksen vähäisin teologisin perustein. Ainakin sitä, että kirkon ydinasioihin kuuluva asia ratkaistiin näin puutteellisen valmistelun perusteella, voitaneen pitää kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtämisenä. Kirkon ja sen jäsenten pitäisi jo kirkon perinteen nojalla voida odottaa, että kirkon tehtävän kannalta näin tärkeä päätös perustuu asianmukaiseen pohdintaan ja valmisteluun. Edellä todettua tulkintaa kirkon sisäisen autonomian rajan siirtämisestä puoltaa se, että pian päätöksen tekemisen jälkeen kolme luterilaista kirkkoa ilmaisi pitävänsä Suomen kirkon kirkolliskokouksen tekemää rat-

kaisua virheellisenä. Tehdyn päätöksen ongelmallisuutta kuvaa myös kirkolliskokouksen kannanotto vuodelta 1980, kun se kannatti kirkkojärjestyskomitean ehdotusta, että kirkon uskoa ja oppia koskevista kysymyksistä piispainkokous tekisi kirkolliskokoukselle esityksen, jonka kirkolliskokous voisi ainoastaan hyväksyä tai hylätä. Tätä muutosta ei kuitenkaan tehty.

Kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluu päättää ylimmän päätöksentekolimensä kokoonpanosta. Kuitenkin vuonna 1994 kirkolliskokouksen oli pakko suostua korkeimpien oikeuksien esitykseen, ettei niillä olisi enää kiintiöedustusta kirkolliskokouksessa. Ne vetosivat riippumattomuuteensa ja siihen, ettei niillä ole kirkkoon sellaista yhteyttä, joka puoltaisi edustusta. Tältä osin kirkon sisäisen autonomian rajat siirtyivät. Asian perustelu oli ymmärrettävä: kirkolliskokous ei voi velvoittaa riippumattomien tuomioistuinten nimeämiä edustajia toimimaan jäsenistössään. Lisäksi ratkaisua puolsi se, että nämä tuomioistuimet tekivät yhä enemmän myös kirkkoa koskevia ratkaisuja.

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous määritteli kirkon sisäisen autonomian alaa todetessaan, että kirkon uskoa ja oppia koskevan päätöksen tulee olla mahdollisimman yksimielinen. Silti kirkolliskokoukselle tehtiin toistuvasti aloitteita ja esityksiä määräenemmistövaatimuksen lieventämiseksi. Perusteluiksi mainittiin kirkolliskokouksen päätöksentekokyvyn parantaminen ja demokratian periaatteiden noudattaminen. Kirkolliskokous ei näitä lievennyksiä toteuttanut. Se vetosi kirkon perinteessä vaadittuun riittävään yksimielisyyteen. Se ei myöskään katsonut olevan mahdollista erotella, mitkä sen päätettävät asiat ovat perustavaa laatua olevia, mitkä taas vähemmän merkityksellisiä – lähtökohtaisesti kaikki kirkon asiat liittyvät kirkon uskoon ja oppiin. Useista määräenemmistön muutosvaatimuksista huolimatta kirkolliskokous ei tässä asiassa siirtänyt kirkon autonomian rajoja.

Kirkon ***lainmukaiseen hallintotoimintaan*** liittyy kirkon henkilöstön asemaa koskeva tutkimuksen osuus. Kun korkein oikeus päätti vuonna 2001, ettei kappalaisen valinta kuulu uskonnonharjoitukseen ja että valinnassa sovelletaan tasa-arvolakia, ratkaisun voidaan tulkita siirtäneen kirkon sisäisen autonomian rajoja yleisten yhteiskuntapoliittisten seikkojen perusteella. Kirkolliskokous ei voinut ratkaisulle siinä vaiheessa mitään. Asiassa oli keskeistä se, ettei kirkolliskokous ollut aikaisemmissa vaiheissa pystynyt selkeästi päättämään, miten eri tavalla naispappeuteen suhtautuvien kirkon viranhaltijoiden asema esimerkiksi juuri virantäyttötilanteissa hoidetaan. Päätösten tekemättä jättäminen avasi mahdollisuuden siihen, että valtion viranomainen päättää asiasta yleisen lainsäädännön mukaisesti. Päätösten tekemättä jättäminen merkitsi kirkon sisäisen autonomian rajan siirtämistä niin, että kirkko menetti papinvalintaa koskevan itsenäisyytensä. Mainitun tuomioistuinratkaisun jälkeen kirkolliskokouksen toimet kappalaisen valintaa koskevan kirkon omaehtoisen päätöksenteon palauttamiseksi olivat vähäiset. Kirkolliskokous tyytyi näen-

näisinä pidettäviin valintamenettelyn kehittämisen ja kelpoisuusvaatimusten täsmentämisen toimiin, vaikka kyse oli kirkon sisäisen autonomian keskeisestä asiasta. Voidaan kysyä, olisiko kirkolliskokouksen tässä tilanteessa pitänyt selvästi ilmaista kirkon sisäisen autonomian ja kirkon omiin asioihin puuttumisen rajat, vaikka muutosta korkeimman oikeuden ratkaisuun ei tietenkään olisi tullutkaan. Voidaan tulkita, että korkeimman oikeuden ennakkotapausratkaisussa valtio tuli kirkon sisäisen autonomian alueelle eikä kirkolliskokous ryhtynyt tilanteen edellyttämiin toimiin, jotta samat rajanylityksen ongelmat estettäisiin jatkossa.

Edellä todetun perusteella voidaan päätellä, että kirkon ja kirkolliskokouksen passiivisuus voi johtaa siihen, että kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvia asioita siirtyy kirkon päätösvallan ulkopuolelle. Tässä mielessä voidaan pitää hankalana tutkimuksesta tehtävissä olevaa päätelmää, että kirkolliskokous on vain vähän ja melko yleispiirteisesti ottanut kantaa kirkon lainmukaiseen hallintoimintaan. Tilanteen vakavuutta korostaa yhtäältä se, että kirkolliskokous on lisännyt yleisen hallinnollisen lainsäädännön soveltamista kirkon hallinnossa, toisaalta se, että ylimmät laillisuusvalvojat ovat havainneet korjattavaa useissa kirkon hallintotoimissa.

Kirkolliskokous korosti useaan otteeseen sitä, että se perusti **pyhäpäivien kalenterisijaintia** koskeneet ratkaisunsa kirkon omiin lähtökohtiin. Kun kirkolliskokous vuonna 1971 päätti siirtää kirkon tradition ja julistustehtävän kannalta tärkeinä pidettyjen loppiaisen ja helatorstain sijainnin perinteisiltä paikoiltaan lauantaiksi, menettelytavaltaan päätös oli kirkon sisäisen autonomian mukainen. Ratkaisun sisällöstä voidaan kuitenkin päätellä, että kirkolliskokous salli kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtyä yleisten yhteiskuntapoliittisten seikkojen vuoksi. Kirkolliskokouksen pyrkimyksenä oli, että kirkon tulee tukea tärkeää sosiaalista uudistusta ja kantaa vastuunsa oikeudenmukaisuuden toteutumisesta yhteiskunnassa. Tätä tavoitetta se perusteli sekä kirkon omilla lähtökohdilla että yleisillä yhteiskuntapoliittisilla syillä. Vuonna 1982 kirkolliskokous kuitenkin palautti kyseisten pyhäpäivien perinteiset kalenteripaikat. Tämän kertoo siitä, että vuoden 1971 ratkaisu oli kirkon sisäisen autonomian rajan pitämisen kannalta ongelmallinen. Huomattavaa on myös se, että kirkon sisältä esitettiin kannanotto, ettei kirkon kuuluisi päättää työaikoihin ja niiden kautta maan talouteen suoraan vaikuttavista asioista.

Tarkasteltaessa **kirkon uskonnonvapautta** koskevaa tutkimuksen osaa voidaan pitää tärkeänä kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunnan 2010-luvulla ilmaisemaa näkemystä, ettei kirkon pidä suostua julistustehtävänsä rajoittamiseen niin, että suojataan yksipuolisesti negatiivista uskonnonvapautta ja heikennetään kirkon toimintaa vetoamalla perus- ja ihmisoikeuksiin. Näistä kannanotoista voidaan päätellä tulevaisuusvaliokunnan ilmaisseen ja suojanneen kirkon sisäiseen autonomiaan puuttumisen rajoja.

Käsitellessään vuosina 2007–2009 kirkon viranhaltijoilta ja tietyissä tehtävissä toimivilta työntekijöiltä edellytettyä konfirmaatiota kirkolliskokous totesi tästä asiasta päättämisen kuuluvan kirkon sisäisen autonomian alaan. Sen sijaan kirkolliskokouksessa arvioitiin, että jos se ehdottaisi kaikkien viranhaltijoiden ja työntekijöiden jäsenyysvaatimusta, eduskunta ei todennäköisesti hyväksyisi ehdotusta. Näin ollen kirkolliskokous määritteli, että konfirmaatiovaatimuksen asettaminen kirkon tietyissä tehtävissä toimiville kuuluu kirkon sisäiseen autonomiaan, mutta kaikilta työntekijöiltä edellytetty jäsenyys ei kuulu.

Kirkolliskokouksen käsitellessä parisuhteensa rekisteröineen mahdollisuutta toimia kirkon työssä se ei suoranaisesti ilmaissut kirkon sisäisen autonomian eikä kirkon omiin asioihin puuttumisen rajaa. Kirkolliskokous pyrki ratkaisemaan vaikean asian välitysratkaisulla, luottaen kirkon sisäisiin keskustelutyyppeihin keinoihin. Tällä menettelyllään se salli yleisten yhteiskuntapoliittisten seikkojen vaikutusmahdollisuuden lisääntymisen kirkon omiksi katsottavissa asioissa. Tutkimusaineiston perusteella on pääteltävissä, että kirkolliskokouksen piti tietää ratkaisunsa johtavan epäselvään tilanteeseen. Kun kirkolliskokous ei tehnyt kirkon sisäisen yhtenäisyyden ja ulkoisen kuvan kannalta tärkeäksi nousseessa kysymyksessä selkeää ratkaisua, se ilmaisi kirkon sisäisen autonomian rajojen epämääräisyyden. Erityisesti pitkään jatkuessaan tällainen epämääräisyys voi merkitä rajojen tosiasiallista siirtymistä.

Tutkimusaineistosta on pääteltävissä, että kirkolliskokouksen **pappisvalan** poistamisratkaisuun vaikutti yhteiskunnassa yleisesti toteutettu valan käytön vähentäminen. Kirkon sisäisen autonomian rajat eivät tässä kuitenkaan siirtyneet, koska kirkolliskokous totesi **pappislupauksen** vastaavan pappisvalaa – lupauksessaan pappi sitoutuu pysymään kirkon tunnustuksessa ja järjestyksessä yhtä lailla kuin valassa. Kirkon sisäisen autonomian kannalta huomionarvoisena voidaan pitää sitä, että kirkolliskokous valakannanotoissaan korosti kirkon tunnustusluonnetta tutkimusjakson alkupuolella enemmän kuin myöhemmissä vaiheissa. Kun kirkolliskokous vuonna 2014 päätti, että kirkon hallinnossa asiantuntijoiden ja todistajien kuulemisessa noudatetaan yleistä lainsäädäntöä ja käytetään **vaikutusta** velvoittautumisen muotona, se siirsi kirkon sisäisen autonomian rajoja siten, että jos kyseisiä yleisiä säännöksiä muutetaan, kirkko ei välttämättä riittävästi voi vaikuttaa niiden sisältöön.

Kirkon sisäisen autonomian ja järjestysmuodon perusteella kirkolliskokouksella oli toimivalta sekä päättää pappisviran avaamisesta naisille että jättää säätämättä perinteisen **virkakäsityksen** kannalla olevien viranhaltijoiden omantunnonvapauden suojasta. Sen, että kirkolliskokous ei säätänyt tai määrännyt yksiselitteistä ja vakuuttavaa naispappeuden käyttöönottoon liittyvien ristiriitatilanteiden ratkaisemisen menettelytapaa, voidaan tulkita käytännössä merkinneen kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtymistä, jopa siirtämistä. Kirkolliskokous tiesi asian vaikeuden ja

esiin nousevat ongelmat. Se kuitenkin tyytyi hyväksymään asian ratkaisukeinoiksi piispaallisen kaitsennan, pastoraalisen ohjauksen sekä vetoamisen osapuolten hyvään tahtoon ja kirkon yhtenäisyyden turvaamiseen. Kirkolliskokouksen pyrkimys oli hoitaa ongelmatilanteet kristillisin keinoin, turvautumatta lainsäädäntöön. Se uskoi tämän menettelyn turvaavan kirkon yhtenäisyyttä, vaikka sen piti tietää, ettei yhtenäisyyttä voi saavuttaa jättämällä vaikea asia täysin eri mieltä olevien osapuolten hyvän tahdon varaan. Kirkolliskokouksen valitseman menettelytavan vuoksi kirkon sisäisiä asioita päätettiin pian naispappeuden käyttöönnoton jälkeen yleisten viranomaisten ratkaistaviksi. Viranomaisten ratkaisussa on puututtu kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluviin asioihin. Nämä ratkaisut ovat ohjanneet myös kirkon päätöksentekoa. Yleisen lainsäädännön sovellettavuus ja viranomaisten toimivalta ulottuivat yhä laajemmin kirkon toimintaan. Passiivisuudellaan kirkolliskokous siis siirsi kirkon sisäisen autonomian rajoja. Virkakäsityksen käsittelyn yhteydessä ja muutoinkin kirkolliskokous ilmaisi selkeästi kirkon sisäisen autonomian rajan, kun se korosti seurakunnan oikeutta valita pappinsa. Kirkolliskokouksessa tämä raja asetettiin kuitenkin toistuvasti kyseenalaiseksi, muun muassa vaatimalla tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain noudattamista papinvalintatilanteissa. Joka tapauksessa yleisten viranomaisten ratkaisut olivat jo muuttaneet tilanteen.

Avioliittoon liittyvissä kysymyksissä kirkolliskokous painotti yhtäältä Jeesuksen avioliitto-opetuksen noudattamista, toisaalta lähimmäisen tukemista tämän elämän tärkeissä vaiheissa. Nämä molemmat ovat kirkon ylipositiivisen oikeuden ja teologian mukaisia periaatteita. Silti niiden yhdistäminen oli vaikeaa. Asiaan liittyi myös kirkon yhtenäisyyden vaarantumisen uhka. Tämä merkitsi koko tutkimuskauden ajan kestänyttä pohdintaa, missä määrin kirkon viranhaltija voi omantunnonvapautensa perusteella punnita kirkon perinteisen avioliitto-opetuksen ja ihmisten tukemisen välistä painoarvoa sekä päättää avioliittoon vihkimisen edellytyksistä. Kirkolliskokous painotti asian ratkaisemista kirkon järjestyksen ja lain mukaisesti tehtävällä päätöksellä. Keskeistä oli myös se, ettei kirkolla voi olla kahta avioliittokäsitystä. Tämä pohdinta ja päätöksenteko olivat kirkon sisäisen autonomian rajojen sisällä tapahtuvaa.

Kirkolliskokous ilmaisi kantansa viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden turvaamisesta selvemmin ja johdonmukaisemmin avioliittokysymyksessä kuin naispappeuskysymyksessä. Esimerkiksi, kun avioliittolaki muutettiin sukupuolineutraaliksi, kirkolliskokous päätyi aikaisempaa selkeämmin vetoamaan kirkkokäsikirjan velvoittavuuteen: yksittäinen pappi ei voi tulkita kirkollisten toimitusten kaavoja laajentavasti. Näin ollen voidaan arvioida, että varsin selkeä päätös ei antanut mahdollisuutta kirkon sisäisen autonomian rajan siirtymiseen. Silti kirkon ja kirkolliskokouksen sisällä yhä painokkaammin vaadittiin kirkon avioliittoon vihkimis- ja avioliiton siunaamisoikeuden laajentamista. Asiasta käyty keskustelu oli ristiriitaista. Voidaan tulkita, että kirkolliskokouksen selkeä kan-

nanotto Raamatun mukaisen avioliittokäsityksen voimassaolosta ei pysäyttänyt muutospyrkimystä, ei edes kirkolliskokouksen yhden istunto-kauden sisällä. Tutkimusjakson lopussa on havaittavissa avioliittokäsityksen muutosvaatimusten tai kahden avioliittokäsityksen hyväksymisvaatimusten voimistuminen entisestään. Vaikuttaa siltä, että kirkolliskokous ei enää yhtä ponnekkaasti torjunut uudistusvaatimuksia kuin mitä se teki aikaisemmissa vaiheissa, vaikka sen kanta pysymisestä kirkon perinteisessä avioliittokäsityksessä ja kirkkokäsikirjan velvoittavuudesta oli edelleen voimassa.

Voidaan tulkita, että mitä passiivisempi kirkko on sisäisten asioidensa järjestämisessä, sitä enemmän kirkon päätöksenteossa ja toiminnassa vaikuttavat kirkon julkisoikeudellinen asema, yleinen lainsäädäntö ja yleisen yhteiskunnan asettamat vaatimukset. Tutkimusjakson lopun ratkaisu, jossa kirkolliskokous antoi piispainkokoukselle tehtäväksi edistää avioliittokysymystä koskevaa kunnioittavaa keskustelua ja selvittää ratkaisuvaihtoehtoja, saattaa tarkoittaa sitä, että asian jatkokäsittelyssä voi syntyä tilanne, jossa asian käsittely laajenee ja pitkittyy entisestään. Viimeistään silloin kirkon sisäisen autonomian raja on vaarassa siirtyä, koska erityisesti kirkon sisäinen, mutta myös ulkoinen paine voi merkitä sitä, että asian käsittely siirtyy yhä laajemmin yleisille viranomaisille. Joka tapauksessa kirkolliskokouksen sisäinen häilyvyys avioliittokysymyksessä jätti vaikutelman kirkon sisäiseen autonomiaan ja omiin asioihin puuttumisen rajan epämääräisyydestä: jos raja ei ole edes kirkon sisällä selvä, se ei ole selvä.

Voidaan pitää hankalana sitä, että kirkolliskokous kirkon opillista tai tunnustukseen liittyvää kysymystä ratkaistessaan taikka kirkon lainsäädäntöä muuttaessaan joutuu ylipäätään harkitsemaan, pitääkö kyseisessä asiassa turvata perinteisellä kannalla olevan viranhaltijan omantunnonvapaus. Hankalaa on, että joissakin kirkon opillisissa asioissa kirkon virallinen kanta ja kirkon viranhaltijan kanta poikkeavat paljon toisistaan. Huomattavaa on, että omantunnonvapauden tarvetta korostaneet henkilöt ovat pääasiassa pitäneet parhaana sitä, että omantunnonvapaudesta säädetään kirkkolaissa eivätkä niinkään luota siihen, että asia olisi riittävästi turvattavissa kirkon sisäisin toimin. Tämä saattaa kertoa siitä, ettei kirkon sisällä kuitenkaan täysin luoteta kirkon sisäisen autonomian mahdollisuuksiin turvata yksittäisen viranhaltijan asemaa. Turvaa haetaan kirkon julkisoikeudellisen aseman mukaisista keinoista. Voidaan ajatella, että turvautuminen positiiviseen oikeuteen ja juridiikkaan voi siirtää kirkon sisäisen autonomian rajoja, koska tällöin myös yleisten viranomaisten näihin asioihin puuttumisen todennäköisyys lisääntyy. Tutkimusaineistossa on myös kannanottoja, joissa arvellaan, ettei eduskunta säätäisi kirkkolakiin säännöstä, joka poikkeaa selvästi yleisestä lainsäädännöstä.

Koko tutkimusjakson ajan kirkolliskokous ilmaisi selvästi, että **koulujen uskonnonopetuksen** järjestäminen on kouluviranomaisten asia. Kirkolliskokouksessa kuitenkin otettiin kantaa uskonnonopetuksen järjes-

telyihin, koska kirkon uskollisuus sanomalleen edellyttää kirkon puolustavan tätä opetusta ja koska kirkon ja koulun yhteistyöllä on pitkä perinne. Kirkolliskokous oli näissä kannanotoissaan melko varovainen, mutta toi esiin myös sen, että koulun kanssa tehtävässä yhteistyössä kirkon tulee välittää omaa sanomaansa. Näissä asioissa kirkolliskokous toimi pääosin kirkon sisäisen autonomian ulkopuolella ja tiesi tämän. Se kuitenkin toteutti ydintehtävänsä pyrkien säilyttämään yhteyden perinteiseen evankeliumin opettamisen toimintatapaansa. Siltä osin kuin kirkolliskokous otti uskonnonopetukseen kantaa aranoloisesti, kyse näytti tutkimusjakson alkupuolella olevan pyrkimyksestä sopuisasti turvata uskonnonopetuksen aseman säilyminen, sittemmin yhä selvemmin myös siitä, että kirkon tulee julkisoikeudellisen asemansa vuoksi myötäillä uskonnonopetuksen muuttuvia järjestelyjä.

3. Missä määrin kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtämisen paineita on tullut yleisten yhteiskuntapoliittisten seikkojen vuoksi ja missä määrin kirkon sisältä?

Kuten edellä on todettu, **virka- ja edustusrakenteen** yhteyttä kirkon hallinnossa käsitellessään kirkolliskokous näyttää siirtäneen tämän asian sijainnin kirkon sisäisen autonomian aivan ydinalueelta ulommas. Muutoksen paineet tulivat kirkolliskokouksen sisältä. Tosin on vaikeaa rajata yleiset yhteiskunnalliset vaikutteet puhtaasti joko kirkon sisältä tai ulkopuolelta tuleviksi. Voidaan ajatella, että jossakin määrin kirkolliskokouksen oli suostuttava seurakuntaneuvoston puheenjohtajuuden muutokseen, koska se ei voinut väistää tai kiistää sitä tosiasiaa, että päätöksenteon eri vaiheet kasautuivat kirkkoherralle tavalla, joka yleisten hallintoperiaatteiden perusteella näytti huonolta. Lisäksi muutospaineita syntyi siitä, että päätöksenteon selkeys ja luotettavuus ovat myös kirkon omimpien toimintaperiaatteiden mukaisesti tärkeitä. Vastauksena, miten kirkolliskokouksen olisi tullut ja tulisi vastata nyt puheena oleviin muutospaineisiin, voidaan viitata arkipiispa Paarman vuoden 2000 kirkolliskokouksessa toteamaan, että kirkon hallinnon virka- ja edustusrakenne perustuu kirkon tunnistukseen ja hengelliseen olemukseen. Tämän rakenteen ei ole tarkoituksaan olla tästä maailmasta eikä noudattaa nykyajan päätöksentekomalleja. Kirkko ei saa antaa muutosvaatimuksille periksi. Paarman kannanotto on oikea. Silti kirkko voisi selkiinnyttää päätöksentekoaan hyväksyttävänä pidettävien tavoitteiden mukaiseksi, kuitenkin perustellen ja toteuttaen nämä toimet virka- ja edustusrakenteen periaatteiden mukaisesti.

Muutospaineet kirkon oppia koskevan pääasiallisen päätöksenteon siirtämisestä piispoilta **kirkolliskokouksen tehtäväksi** tulivat kirkon sisältä. Muutosta perusteltiin pääosin yhteiskunnassa yleisesti noudatettujen toimintatapojen omaksumisella kirkon hallintoon, kuten demokraattisen päätöksenteon lisäämisellä ja organisaation ylimmälle toimielimelle

kuuluvalla vallalla päättää keskeisimmistä asioista. Kun eräät muut luterilaiset kirkot asettivat kirkolliskokouksen opillisten kysymysten käsittelytoimivaltaa koskeneen ratkaisun kyseenalaiseksi, ne tavallaan asettivat paineita kirkon sisäisen autonomian rajojen palauttamiseksi luterilaisen perinteen mukaiselle paikalle. Niin ikään kirkolliskokouksen sisältä esitettiin piispojen ja piispainkokouksen toimivallan lisäämistä kirkon oppia koskevista asioista. Näitä muutoksia ei kuitenkaan toteutettu.

Korkeimpien oikeuksien **kirkolliskokousedustuksen** lakkauttamisen paine eli esitys tuli kirkon ulkopuolelta, näiltä tuomioistuimilta itseltään. Kirkolliskokoukselle oli jokseenkin selvää, että sen tuli tehdä kokoonpanoonsa tämä muutos. Kirkolla ei siis ollut täyttä itsenäisyyttä päättää ylimmän toimielimensä kokoonpanosta. Kyse oli kuitenkin hyvin erityisestä järjestelystä, jonka lakkauttamisesta ei voida päätellä sen enempää valtion pyrkimyksestä vaikuttaa kirkolliskokouksen kokoonpanoon. Huomionarvoista on se, että riippumattoman tuomioistuinlaitoksen korkeimpien oikeuksien edustus oli kirkolliskokouksessa näin pitkään.

Kuten edellä on tulkittu, kirkon **lainmukaiseen hallintotoimintaan** liitetty kappalaisen valintaa koskeva tuomioistuinratkaisu siirsi kirkon sisäisen autonomian rajoja. Paineet ja ratkaisu tulivat kirkon ulkopuolelta. Kyseinen tapaus ja eräät muut tapaukset vietiin kirkon sisältä tuomioistuimen ratkaistaviksi. Kirkolliskokous jätti huomiotta ylimpien laillisuusvalvojen havaitsemat kirkon hallintotoimintaa koskeneet virheet. Se ei siis tarttunut kirkon ulkopuolelta tulleisiin paineisiin, joihin olisi ollut syytä tarttua.

Pyhäpäivien kalenterisijaintia koskeneissa kannanotoissaan kirkolliskokous korosti ratkaisujensa perustuvan kirkon omiin lähtökohtiin – kirkon ulkopuoliset tahot eivät painostaneet kirkolliskokouksen päätöksentekoa. Se totesi toimineensa itsenäisesti, myös siltä osin kuin kannanotot perustuivat kansantaloudellisiin seikkoihin. Kirkolliskokous toi selvästi esiin tavoitteensa säilyttää kirkollinen ja yhteiskunnallinen kalenteri mahdollisimman yhteneväisinä. Silloin kirkolliset juhlapyhät eivät ole yksin kirkon päätettävissä, vaan muutoksista on sovittava muun muassa valtion ja työmarkkinajärjestöjen kanssa. Kalentereiden yhteneväisyyden säilyttämiseksi kirkolliskokous teki kirkon sisäisen autonomian rajojen sisällä päätöksiä, joihin epäilemättä vaikutti valtion, elinkeinoelämän ja työmarkkinajärjestöjen kanta. Välttämättä ei voida puhua paineista, koska kirkolliskokouksen kalentereiden yhdenmukaisuustavoite oli kirkon itsensä valitsema. Eräänä yksityiskohtana kirkon ulkopuolelta tulevista vaikutteista voidaan todeta kirkolliskokouksen ratkaisu vuodelta 1975. Kansainvälisen kaupankäynnin yhdenmukaisuuden turvaamiseksi kirkolliskokous suostui siihen, että maanantai määritellään viikon ensimmäiseksi päiväksi. Se totesi, että tällaiset muutokset voivat hämärtää sunnuntain asemaa kristillisessä ajattelussa. Yleisten yhteiskuntapoliittisten seikkojen vuoksi kirkolliskokous oli valmis luopumaan kirkon oppiin liitettävissä olevasta järjestelystä.

Kirkolliskokouksen vuoden 2010 pyhäpäiväkannanottoon sisältyi uhkakuva siitä, että kirkon mahdollinen pyrkimys lisätä kalenteriin uusi arkipyhä, voisi merkitä jopa kirkon kansankirkkoaseman kriittistä arviointia. Tämän voidaan nähdä kirkolliskokouksen ilmaisuna siitä, että kirkon ulkopuolelta tulee paineita kirkon sisäisen autonomian alueelle kuuluvista asioista päätettäessä.

Kirkon uskonnonvapauteen liittyy kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunnan 2010-luvun toteamus, että yhteiskunnan kirkolle asettamat perus- ja ihmisoikeusvaatimukset saattavat heikentää kirkon toimintamahdollisuuksia. Tästä kannanotosta voidaan päätellä, että kirkon ulkopuolelta tulevat perus- ja ihmisoikeusvaatimukset voivat asettaa paineita kirkon sisäisen autonomian rajan siirtämiseksi. Tutkimusaineiston perusteella voidaan nähdä, että perus- ja ihmisoikeusvaatimuksia ja niiden mukaisia paineita tuli vahvasti myös kirkon sisältä.

Edellä on tulkittu, että kirkon työssä toimivan henkilön rekisteröityä parisuhdetta koskevan asian epämääräiseksi jääneen ratkaisun vuoksi kirkon sisäisen autonomian rajat jossakin määrin siirtyivät. Rajojen siirtämisen paineita aiheuttivat yleiset yhteiskunnalliset seikat, kuten yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perus- ja ihmisoikeuden merkityksen lisääntyminen yhteiskunnassa. Paineita aiheuttivat myös kirkon ja kirkolliskokouksen sisältä tulleet kannanotot, joissa vedottiin paitsi perus- ja ihmisoikeuksiin, myös kirkon opin mukaisiin perusteisiin, kuten jokaisen ihmisen asemaan Jumalan kuvana.

Tutkimusjakson alusta asti kirkolliskokouksessa esitettiin vaatimuksia **valasta** luopumiseksi. Muutoksen toteuttamiseksi oli sisäisiä paineita. Vaiheittain ja muuta yhteiskuntaa seuraten kirkolliskokous luopui valan käytöstä, vaikka kristityllä pitäisi oikeastaan olla mahdollisuus luvata ja vakuuttaa esimerkiksi totuudessa pysymisensä vetoamalla korkeimpana pitämäänsä auktoriteettiä ja vaikka Jumalan nimeen velvoittautumisella on oma uskonnon näkymisen merkityksensä yhteiskunnassa. Myös kirkolliskokouksen tutkimusjakson lopussa tekemä päätös, jonka mukaan kirkon hallinnossa sovelletaan yleistä lainsäädäntöä asiantuntijoiden ja todistajien kuulemisessa, tehtiin ilman ulkopuolisia paineita.

Edellä on viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapautta **virkakäsityksessä** koskevista tutkimushavainnoista päätelty, että kirkolliskokouksen epärealistisesta tai passiivisesta naispappeuteen liittyneiden ongelmatilanteiden ratkaisumallista seurasi kirkon sisäisen autonomian rajojen siirtymistä. Siirtymän paineen voidaan tulkita tulleen sekä yhteiskunnassa että kirkon sisällä lisääntyneistä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteuttamisen vaatimuksista.

Kirkolliskokouksen käsiteltäväksi tulleet **avioliitto** koskeneet kysymykset ovat liittyneet yhteiskunnan parisuhde- ja avioliittokäsityksen muuttumiseen. Muutospaineita on tullut kirkon ulko- ja sisäpuolelta. Kun eduskunta päätti vuonna 2014 avoliittolain muutoksesta, se nimenomai-

sesti totesi, ettei lainmuutos edellytä kirkon muuttavan avioliittokäsitystään. Sen sijaan yleinen mielipide esitti kirkolle tämän vaatimuksen. Sinänsä yleinen mielipide ei voi edellyttää kirkon siirtävän sisäisen autonomiansa rajoja. Varsinaisesti rajan siirtymisen paine syntyy, jos jokin virallinen taho edellyttää kirkon toimivan omassa asiassaan tietyllä tavalla. Yleinen mielipide kuitenkin vaikuttaa kirkon sisältä tuleviin vaatimuksiin. Tässä asiassa kirkon sisäinen paine voimistui tutkimusjakson loppuun tultaessa. Vaadittiin kahden avioliittokäsityksen hyväksymistä kirkossa. Kirkolliskokous totesi, ettei kahta avioliittokäsitystä voida pitää kirkon teologian kannalta mahdollisena. Vuonna 2020 piispainkokous kuitenkin otti asiaan kantaa tavalla, jonka voidaan arvioida voimistavan kahta avioliittokäsitystä koskevia vaatimuksia kirkolliskokouksessa.

Koulun **uskonnonopetusta** koskevat järjestelyt eivät sinänsä kuulu kirkon sisäiseen autonomiaan. Siltä osin kuin kirkko on koulun kanssa tekemässään yhteistyössä saanut julistaa evankeliumia, kyse on ollut kirkon tehtävän toteuttamisesta ja kirkon sisäiseen autonomiaan kuuluvasta asiasta. Nämä evankeliumin julistamisen mahdollisuudet vähenivät tutkimusjakson kuluessa. Tämä muutos tapahtui yleisen yhteiskunnallisen muutoksen takia. Kirkon sisällä lisääntyi varovaisuus uskonnonopetukseen vaikuttamisen pyrkimyksissä. Ei haluttu, että kirkko näyttäisi vaativan kristinuskolle erityistä asemaa opetuksessa ja koulun eräissä tilaisuuksissa. Silti kirkolliskokous totesi joitakin kertoja myös sen, että yhteistyösään koulun kanssa kirkon tulee tuoda esiin sanomansa.

4. Mitä kirkolliskokous tulkitsee kirkon saaneen julkisoikeudellisesta asemastaan ja mistä kirkko on joutunut luopumaan julkisoikeudellisen asemansa säilyttääkseen?

Kirkon julkisoikeudelliseen asemaan liittyvä olennainen asia on kirkkolain erityinen säätämisyjärjestys. **Kirkolliskokouksen keskeinen tehtävä** on tehdä kirkkolakiehdotus, jonka eduskunta voi hyväksyä tai hylätä. Julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolliskokouksella oli 1990-puoliväliin asti mahdollisuus pitää jäsenissään korkeimpien oikeuksien edustajat. Tämä järjestely oli tärkeä kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen vuoksi, koska näin pystyttiin turvaamaan korkeatasoinen juridinen asiantuntemus kirkkolain valmistelussa. Kirkolliskokous ei voinut velvoittaa korkeimpien oikeuksien edustusta jäämään jäsenistöön. Asian käsittelyssä kirkolliskokouksen perustevaliokunta arvioi, että tähän jäsenyyssuhteen liittymiseen liittyi myös kirkon ja valtion suhteita koskeva periaatteellinen ratkaisu. Päätöksellä ei saisi aiheuttaa ennalta-arvaamattomia muutoksia kirkon ja valtion suhteisiin eikä kirkkolain säätämisyjärjestykseen. On merkittävää, että tässä yhteydessä perustevaliokunta piti mahdollisena sitä, että tämä asia voisi vaikuttaa kirkkolain säätämisyjärjestykseen. Kirkkolain säätämisyjärjestyksen muuttamiseen kirkolliskokous ei tutkimusaineistossa juurikaan muutoin viitannut.

Julkisoikeudellisen asemansa vuoksi kirkko on joutunut sallimaan valtion vaikutuksen eräissä sisäisen autonomiansa keskeisissä asioissa, kuten **hallintotoiminnassaan**. Tutkimusaineistossa erityinen tähän liittynyt asia oli kappalaisen valintaan liittyvät ongelmat. Vaikka tuomioistuimet tulivat kappalaisen valintaa koskevilla ratkaisuillaan kirkon sisäisen autonomian ydinalueelle, kirkolliskokous tyytyi vain vähän muuttamaan kirkon papinvalintaan liittyviä toimintatapoja. Tämä kertoo asian vaikeudesta, mahdollisesti myös varovaisuudesta suhteessa julkiseen valtaan ja kirkon julkisoikeudelliseen asemaan.

Vuosituhaanenvaihteen jälkeen kirkolliskokous käsitteli byrokratian lisääntymistä kirkossa ja totesi sen ainakin osittain johtuvan kirkon julkisoikeudellisesta asemasta. Tämän asemansa vuoksi kirkon tulee seurata yleisen lainsäädännön muutoksia sekä tuomioistuinten ja ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuja. Julkisoikeudellisen asemansa säilyttääkseen kirkon on pitänyt varmistaa, että kirkon hallinnossa, myös seurakuntatasolla on riittävät valmiudet hoitaa vaativia hallinnollisia tehtäviä siten kuin julkisyhteisöltä edellytetään. Tutkimusaineiston perusteella on pääteltävissä, ettei kirkko ole tässä täysin onnistunut eikä kirkolliskokous merkittävästi puuttunut näihin ongelmiin.

Julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolla on mahdollisuus määrätä **pyhäpäivistä** tavalla, joka vaikuttaa myös yhteiskunnalliseen kalenteriin ja työaikalainsäädäntöön. Kirkolliskokous on korostanut kirkollisen ja yhteiskunnallisen kalenterin yhteneväisyyden tärkeyttä ja ollut tästä syystä valmis ottamaan pyhäpäiväratkaisuisaan huomioon myös yhteiskunnallisia tarpeita, jotka ovat kirkon tavoitteiden näkökulmasta vaikuttaneet vierailta. Eräänä yksityiskohtana voidaan todeta, että kolmen pyhäpäivän kalentersijaintia koskeneessa vuoden 1971 ratkaisussaan kirkolliskokous päätyi yleisen yhteiskunnallisen tavoitteen toteuttamiseen eikä ottanut asiassa huomioon maassa toimivien eräiden muiden kirkkojen vetoomusta säilyttää kyseiset pyhäpäivät perinteisillä paikoillaan. Voidaan kysyä, missä määrin tähän vaikutti kirkon julkisoikeudellinen asema. Olisiko kirkko toisenlaisessa yhteiskunnallisessa asemassaan antanut ekuumeenisille suhteille suuremman painoarvon kuin mitä se julkisoikeudellisenä yhteisönä antoi?

Kirkon uskonnonvapauteen liittyen kirkolliskokous totesi, että kirkolla on julkisoikeudellisen asemansa perusteella laaja evankeliumin julistamisen mahdollisuus yhteiskunnassa. Tämän mahdollisuuden pitääkseen kirkon tulee suostua autonomiansa rajoituksiin. Nämä lähtökohdat näkyivät läpi koko tutkimusajanjakson.

Kirkolliskokous pohti 2010-luvun puolivälissä myös vihkimisoikeudesta luopumista, jotta **avioliittoon** vihkimiseen liittyvät hankalat kysymykset voitaisiin välttää. Kuitenkin kirkko halusi pitää vihkimisoikeutensa, koska vihkimistilaisuudet ovat kirkon julistustehtävän kannalta erittäin tärkeitä. Kirkolliskokous asetti ihmisten kohtaamisen mahdollisuuden tärkeämmäksi kuin julkisoikeudellisesta asemasta seuraavat vaikeudet.

Tutkimusjakson alussa kirkolliskokous yhtäältä puolusti tai jopa edellytti **uskonnonopetuksen** tunnustuksellisuuden ja määrän säilyttämistä, toisaalta totesi, että uskonnonopetus on koulun toimintaa eikä kirkon pidä antaa vaikutelmaa, että se pyrkisi vaikuttamaan uskonnonopetuksen järjestelyihin. Tutkimusjakson edetessä kirkolliskokous vetosi yhä enemmän uskonnonopetuksen sivistystehtävään ja yleisuskonnolliseen sisältöön. Voidaan ajatella, että kirkon julkisoikeudellisen aseman vuoksi kirkolliskokous päätyi olemaan varovainen ottaessaan kantaa koulun uskonnonopetukseen. Viimeistään tultaessa 1990-luvulle kirkon ja koulun yhteistyö väheni. Kirkolliskokous pyrki turvaamaan yhteistyön jatkumisen mahdollisimman laajana, mutta yhteiskunnassa omaksuttu uskonnollisen neutraalisuuden periaate supisti kirkon mahdollisuuksia toimia kouluissa. Voidaan ajatella, että yhtäältä kansan enemmistön kirkkona ja julkisoikeudellisen asemansa ansiosta kirkolla oli mahdollisuus edelleen jossakin määrin toimia yhteistyössä koulujen kanssa. Toisaalta julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolla oli velvollisuus ja tottumusta ottaa huomioon yhteiskunnan kehittymisestä seuranneet muutokset. Samaan aikaan kirkolliskokous vetosi usein oppilaiden ja heidän huoltajiensa positiiviseen uskonnonvapauteen uskonnonopetuksen asemaa puolustaessaan. Tutkimusjakson lopussa kirkolliskokous myös korosti uskontokasvatuksen ja uskonnonharjoituksen olevan ihmisoikeuksia. Julkisoikeudellisen asemansa perusteella kirkolla on velvollisuus edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

**5. Miten julkisen vallan velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen näkyy kirkon toiminnassa ja kirkkoon kohdistuvassa perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisen valvon-
nassa?**

Virkarakennetta ja edustusrakennetta sekä **kirkolliskokouksen määräenemmistösäännöksiä** koskeneissa hyvän hallinnon ja demokratian periaatteiden noudattamista vaatineissa kirkolliskokouksen kannanotoissa vedottiin oikeusturvan ja osallistumisoikeuden perus- ja ihmisoikeuksiin. Kannanotoissa ei suoraan vedottu kirkon perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisen velvollisuuteen.

Ylimmät laillisuusvalvojat totesivat kirkon **hallintotoiminnassa** lukuisia virheitä tai laiminlyöntejä. Erityisenä on pidettävä sitä, että usea ratkaisu koskee tuomiokapitulien toimintaa. Ylimmät laillisuusvalvojat korostivat monessa tapauksessa tämän tilanteen vakavuutta, koska juuri tuomiokapitulien tehtävänä on tukea ja valvoa seurakuntien lainmukaista toimintaa, myös oikeusturvan ja hyvän hallinnon perusoikeuden toteutumista.

Kirkon uskonnonvapauteen liittyneissä ratkaisuissaan apulaisoikeusasiamies totesi selvästi kirkon perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisen velvollisuuden, kun hän otti kantaa seurakuntalehtien osoitteettomaan

jakeluun pitäen sitä uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden sekä hyvän hallinnon perusoikeuksien vastaisena. Kirkon työntekijältä edellytettyä kirkon jäsenyyttä koskeneessa ratkaisussa apulaisoikeusasiamies edellytti kirkon julkisyhteisönä noudattavan lain tulkinnassa perus- ja ihmis-oikeusmyönteistä tulkintatapaa.

Pappisviran avaamisessa naisille oli kyse paitsi kirkon **virkakysymyksestä**, myös tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusoikeuden toteuttamisesta sekä kirkon viranhaltijoiden uskonnon ja omantunnon vapauden perusoikeudesta. Kuten edellä on todettu, voidaan perustellusti kysyä, missä määrin yksittäiset viranhaltijat voivat toimia oman, kirkon lain ja järjestyksen mukaisesti päätetystä käsityksestä poikkeavan näkemyksensä mukaisesti. Kun tasa-arvoisen virkakäsityksen toteuttamisen ja perinteisen virkakäsityksen kannalla olevien uskonnon ja omantunnon vapauden turvaamisen yhdistäminen oli ongelmallista tai mahdotonta, kyse oli näiden kahden perusoikeuden ristiriita- ja punnintatilanteesta. Kirkolliskokous ei kuitenkaan suorittanut loppuun tätä perusoikeuspunnintaa naispappeuspäätöstä tehdessään. Päätökseen liitetty lausuma saattoi antaa aiheen olettaa, että nämä kummatkin oikeudet voisivat toteutua. Lausumalla tavoiteltiin kaikkien kannalta hyvää lopputulosta, mutta se oli jo päätöksentekovaiheessa jossakin määrin harhaanjohtava. Kirkolliskokouksen perustevaliokunta totesi vuonna 2000, että vuonna 1986 naispappeuspäätöstä tehtäessä ei voitu ennakoida asiasta syntyviä vaikeuksia, joten siksikään ei säädetty mahdollisten ongelmatilanteiden ratkaisuista. Tätä perustelua on vaikea ymmärtää. Tilanteen jättäminen avoimeksi ei turvannut virkakysymyksen kummankaan osapuolen eikä kirkon perusoikeuksia.

Tutkimusjakson edetessä ensin naispappeuden vastustajat, sittemmin myös kannattajat vaativat kirkolliskokouksen toimenpiteitä epäselvien menettelytapojen selventämiseksi. Tilanne näytti muuttuvan jopa alkupe-
räistä ristiriitatilannetta huonommaksi. Voidaan ajatella, että oikeusturvan ja hyvän hallinnon perusoikeuden perusteella kirkolliskokouksella olisi ollut velvollisuus selventää ihmisten perusoikeuksien toteutumiseen vaikuttavia menettelytapoja. On huomattava sekin, että perus- ja ihmis-oikeuksien keskinäinen painoarvo saattaa muuttua yhteiskunnan muuttuessa. Siten esimerkiksi uskonnon ja omantunnon vapauden sekä yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon perusoikeuksien välinen painoarvo tai painotus näyttää muuttuneen edettäessä 1980-luvun puolivälistä 2000-luvulle siten, että yhdenvertaisuutta ja syrjinnän kieltä pidetään nykyisin hyvin vahvana perusoikeutena. Tätä muutosta ei voitu 1980-luvulla ennakoita.

Virkakäsitystä eri vuosikymmeninä käsitellessään kirkolliskokous piti selvänä, että kaikkalainen syrjintä on kielletty. Tutkimusjakson edetessä syrjinnän kokemukset kuitenkin lisääntyivät. Kirkon viranhaltijat päätyivät yhä useammin hakemaan oikeusturvaa kirkon ulkopuolelta. Kun ylim-

mät laillisuusvalvojat ja tuomioistuimet ottivat kantaa naispappeuden toteuttamiseen kirkossa, he korostivat erityisesti kahta seikkaa: viranhaltijan tulee noudattaa lakia ja kirkon toiminnassa on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon sekä uskonnon ja omantunnon vapauden välisessä perusoikeuspunninnassa viranomaiset näyttävät painottaneen yhä enemmän ensiksi mainittua perusoikeutta. Sellaiseksi muuttui myös kirkolliskokouksen painotus.

Tutkimusaineiston perusteella on pääteltävissä, että kirkon virkaa koskevat kysymykset ovat kirkon sisällä tulleet yhä enemmän uskonnon ja omantunnon vapauden kysymyksiksi ja laillisuusvalvonnessa ne ovat hallinto- ja virkamiesoikeutta. Tätä voidaan pitää huomionarvoisena, koska virkakäsityksessä on kyse kirkon tradition ja järjestyksen keskeisimpiin kuuluvasta asiasta eli jostakin muusta kuin perusoikeus- tai hallintoasiasta.

Avioliittoon vihkimiseen sekä avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen siunaamiseen liittyvissä kysymyksissä on kyse kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapaudesta sekä vihkimistä tai siunaamista pyytävien kirkon jäsenten yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä. Kyse on myös kirkon uskonnonvapaudesta. Kirkolliskokous lähti koko tutkimusjakson ajan siitä, että kirkon toimitukset ratkaisivat nämä kysymykset kirkon järjestyksen ja lain mukaisesti. Samalla kirkolliskokous totesi, että luterilaisuudessa turvataan papin omantunnonvapaus, mutta kirkon opillisia kysymyksiä ei kuitenkaan ratkaista yksittäisen viranhaltijan omantunnon mukaan. Silti viranhaltijan omantunnonvapauteen perustuvaan ratkaisuun palattiin kirkolliskokouksessa toistuvasti. Yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusoikeuden merkityksen yhä kasvaessa kirkolliskokous kuitenkin pitäytyi kirkon sisäisessä autonomiassa ja uskonnonvapauksessa: kirkolla on oikeus päättää vihkimisen ja siunaamisen edellytyksistä. Samalla ymmärrettiin, että jos nämä asiat etenevät yleisten viranomaisten ratkaistaviksi, ne todennäköisesti korostavat yhdenvertaisuutta.

Sekä virkakäsitykseen että avioliittoon liittyvissä ristiriitatilanteissa keskeinen kirkolliskokouksen pohtima asia oli, tulisiko ja voisiko kirkon viranhaltijan uskonnon ja omantunnon vapauden toteutumisesta säätää kirkkolaissa. Virkakäsityksessä on kyse asiasta, jossa kirkko muutti oppiin liittyvää kantaansa. Pohdittavana oli, tulisiko näissä tapauksissa kirkon perinteiseen kantaan sitoutuneelle ja sitä omantunnonkysymyksenä pitävälle viranhaltijalle antaa mahdollisuus toimia kirkon aikaisemman käsityksen mukaisesti vai tulisiko hänet virkatehtävien hoitamisvelvollisuuden nojalla velvoittaa toimimaan kirkon muuttuneen käsityksen mukaisesti. Kirkon aikaisempaa kantaa ei ole pidetty kirkon opin vastaisena. Voidaan ajatella, että tällaisesta omantunnonvapaudesta olisi ollut mahdollista, kenties jopa tilannetta selventävää säätää kirkkolaissa. Säännös ei olisi vaarantanut kirkon opin säilymistä. Avioliittoon liittyvissä kysymyksissä puhutaan tilanteesta, jossa kirkon opillinen kanta asiaan säilyisi entisenä, mutta viranhaltija voisi omantuntonsa perusteella poiketa kirkon kannasta. Tällainen

omantunnonsuoja olisi virkakäsitykseen liittyvää suojaa epämääräisempi, koska siinä toimittaisiin kirkon perinteen ja opin ulkopuolella. Sen voitaisiin myös arvella johtavan lisääntyviin opin muuttamisen paineisiin. Kirkolliskokous ei siis päätnyt ehdottamaan viranhaltijan omantunnonsuojan säännöstä, ei virkakysymyksessä eikä avioliittokysymyksissä, vaan se luotti, että kirkko pystyy turvaamaan perusoikeuden toteutumisen eri osapuolten hyvään tahtoon vetoamalla. Näin toimiessaan kirkolliskokous ei kyennyt turvaamaan yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden, ei myöskään uskonnon ja omantunnon vapauden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Koulujen uskonnonopetusta koskeneissa kannanotoissaan kirkolliskokous myötäili melko paljon yleistä yhteiskunnallista ajattelua. Se perusteli uskonnonopetuksen säilyttämistä muun muassa yleissivistykseen ja yleiseen uskonnon ymmärtämiseen liittyvillä syillä. Näissä kannanotoissa näkyy myös negatiivisen uskonnonvapauden huomioon ottaminen. Kirkolliskokous kiinnitti huomiota myös uskonnonvapautteen kokonaisuutena, kun se perusteli uskonnonopetuksen asemaa ja määrää oppilaiden ja heidän huoltajiensa positiivisella uskonnonvapaudella. Lisäksi se totesi uskontokasvatuksen ja uskonnonharjoituksen olevan ihmisoikeuksia. Ylimmät laillisuusvalvojat ottivat siis uskonnonopetuksen järjestelyjä tutkiesaan kantaa nimenomaan kouluviranomaisten, ei kirkon toimiin. He painottivat negatiivista uskonnonvapautta enemmän kuin positiivista.

Tutkimuksen pääasiallinen tutkimuskysymys on: **Turvaako kirkon sisäisen autonomia riittävästi kirkon tehtävänsä täyttämiseksi tarvitseman elintilan ja miten kirkon julkisoikeudellinen asema rajoittaa kirkon sisäistä autonomiaa?** Tutkimusaineiston perusteella tähän kysymykseen vastataan seuraavasti.

Kirkossa ja sen toiminnassa on ennen muuta kyse teologiasta. Perustuslaissa säädetään kirkkolain alasta eli mistä kirkkolaisissa säädetään, mutta teologiastaan kirkolla on oikeus ja velvollisuus määrätä itse ja itsenäisesti. Kirkon säädökset eivät voi olla ristiriidassa kirkon olemuksen, opin ja tunnustuksen kanssa. Kirkon sisäisen autonomian tarkoitus on, että kirkko pystyy suojaamaan oppiaan ja tunnustustaan. Tutkimusaineistosta on pääteltävissä, että kirkon erityinen lainsäätäjärjestys turvaa hyvin kirkon sisäisen autonomian.

Kirkon sisäisen autonomian käytössä ja suojaamisessa sekä tämän ydinalueen rajojen määrittämisessä **kirkolliskokouksella** on olennaisin merkitys. Kirkon sisäisen autonomian rajojen tulee olla selkeät, vahvat ja pysyvät. Tutkimusaineiston perusteella on pääteltävissä, ettei kirkolliskokous ole ilmaissut selkeästi, mitä asioita kirkon sisäisellä autonomialla suojellaan, missä ovat autonomian rajat ja miltä osin raja on ehdottomasti loukkaamaton. On nähtävissä, että kirkolliskokous on ratkaisullaan jopa hämärtänyt ja siirtänyt näitä rajoja, myös kirkon sisäisen autonomian ydinalueilla. Huomionarvoista on myös se, että kirkolliskokous on perustellut useita ratkaisujaan perus- ja ihmisoikeuksien asettamilla vaatimuksilla,

vaikka kirkkoa koskevien päätösten tulee perustua ensisijassa kirkon teologiaan. Teologian tulee määrätä kirkon suunta ja suunnan muutokset. Usein kirkon teologia sekä perus- ja ihmisoikeudet johtavat samaan lopputulokseen. Sellaisissa ja muissakin tapauksissa kirkolliskokouksen tulisi kuitenkin perustella päätöksensä ensisijaisesti nimenomaan teologisista syistä.

Tutkimusaineistosta on pääteltävissä, että tutkimusjakson kuluessa kirkolliskokous päätyi arvioimaan kirkon sisäisen autonomian alaa ja merkitystä asia alalta. Osassa asioita raja siirtyi, osassa ei. Monissa asioissa kirkolliskokouksen selkeästi asettamaa rajaa koeteltiin yhä uudestaan. Luottamusta rajojen pysyvyyteen ei voinut kehittyä. Tämä vaikuttaa suuresti myös kirkon uskottavuuteen. Voidaan väittää, että kirkon sisäisen autonomian rajat on määritelty kirkon opissa, tunnustuksessa ja traditiossa. Autonomian aivan ydin niistä ehkä selviäkin, mutta tutkimusaineiston perusteella voidaan arvioida, että raja-alue on laaja ja sen sisällä siirtymää voi tapahtua muutokseen tähtäävän pitkällisen vaikuttamisen mutta myös yhtäkkiä, joihinkin valmistelemattoman päätöksenteon perusteella. Tutkimusaineiston huomattavimpiin kuuluu havainto, että kirkolliskokous jätti päätöksentekonsa jotenkin puolitiehen etsiessään päätöksen hyväksymisen edellyttämää kompromissia. Syntyi päätöksiä, jotka ovat epämääräisyydessään tulkinnanvaraisia ja joiden vaikutuksia ei kyetty riittävästi ennakoimaan. Mitä epäselvempi päätös on, sitä todennäköisemmin sitä pitää myöhemmissä vaiheissa tulkita, viedä myös valtion viranomaisten tulkittavaksi. Lisäksi tutkimusaineistossa on kirkolliskokouksen päätöksiä, joiden hankalat vaikutukset olivat selvästi nähtävissä, mutta asiaa ratkaistaessa luotettiin, etteivät pahimmat uhkakuvat toteudu. Kirkolliskokous ikään kuin säilytti kirkon yksittäisten viranhaltijoiden, työntekijöiden ja jäsenten vastuulle ratkaista ristiriidat, joita se itse ei pystynyt ratkaisemaan. Vaikeissa asioissa kirkolliskokouksen päätöksenteon eräs määräävä tavoite oli säilyttää kirkon yhtenäisyys. Epävarma päätös ei lisää yhtenäisyyttä vaan uusien epävarmojen päätösten todennäköisyyttä.

Koko tutkimusjakson ajan esitettiin kirkolliskokouksen määräänemistövaatimuksen lieventämistä, jotta sen päätöksenteko muuttuisi aikaisempaa helpommaksi ja tehokkaammaksi. Edellä on todettu kirkolliskokouksen päätöksenteon vaikeus, mutta sen syynä ei ole kirkon olemukseen kuuluvan suuren yksimielisyyden vaatimus vaan muutettaviksi haluttujen asioiden vaikeus ja ehkä vieraus. Miksi kirkon opin, tunnustuksen ja tradition kannalta mahdollisesti vähänkään kyseenalainen asia pitäisi voida päättää helposti? Eikö kirkon kaltaisen yhteisön päätöksenteossa pitäisi voida olettaa, että muutos pitää voida perustella selvästi vahvemmin kuin voimassa olevassa tilanteessa pysyminen? Kirkon kuuluu elää ajassaan ja paikassaan. Tuohon periaatteeseen sisältyy myös se, että tarvittavat muutokset syntyvät ajallaan. Tuon periaatteen vastaisena voitaneen pitää sitä, että kirkko vaikeassa asiassa mahdollisesti kiirehtii tekemään kompromissiratkaisun, joka ei edistä, vaan vaikeuttaa kirkon mahdollisuuksia täyttää tehtävänsä kyseisessä ajassa ja paikassa.

Tutkimusaineistosta on havaittavissa, että valtio ilmaisi kirkolle muutוסvaatimuksia lähinnä tilanteissa, joissa yksilöt kirkon sisältä katsoivat tarvitsevansa oikeussuojaa kirkon toimien tai toimimattomuuden takia. Eräänä tutkimusaineistosta selviävänä yksityiskohtana todetaan, että kirkolliskokous hyvin vähän, tuskin ollenkaan kiinnitti huomiota ylimpien laillisuusvalvojien kirkon toiminnasta tekemiin havaintoihin. Voidaan ajatella, että yksittäiseen kanteluun annettu ratkaisu koskee yksittäistapausta, jollaisen käsittely ei kuulu kirkon ylimmälle toimielimelle. Voidaan myös ajatella, että laillisuusvalvojan ratkaisu on aiheellinen merkki asian järjestämisen välttämättömyydestä, ikään kuin pieni varoitus, ennen kuin asia mahdollisesti etenee esimerkiksi tuomioistuimen käsiteltäväksi ja vaikutuksiltaan kirkkoa vahvasti velvoittavaksi. Voidaan vielä ajatella, että jos laillisuusvalvoja tulee lähelle kirkon sisäisen autonomian aluetta, kirkon ylin toimielin reagoisi asiaan.

Kirkolliskokouksen vaikeissa asioissa omaksuman kompromissihakuisen päätöksenteon voidaan olettaa vaikuttavan myös kirkon yleiseen uskottavuuteen. Se, miten uskottava kirkko on sisäisesti ja ulkoisesti, vaikuttaa ratkaisevasti myös kirkon sisäisen autonomian alueeseen ja erityisesti siihen, miten kirkko itse voi ja haluaa määrittää autonomiansa rajan paikan.

Tutkimusaineistosta on nähtävissä, että **valtio** on sittenkin varsin hyvin ymmärtänyt kirkon elintilan tarpeen ja noudattanut kirkon sisäisen autonomian rajoja. Kirkkoa koskevissa säädöksissä ja niiden esitöissä kirkon asema otettiin pääosin huomioon. Valtion viranomaiset lähestyivät kirkon sisäisen autonomian rajaa lähinnä tilanteissa, joissa yksilö oli kokenut tarvitsevansa oikeussuojaa kirkon toimenpiteiden vuoksi. Ylimmän laillisuusvalvojan tai tuomioistuimen piti ratkaista sen käsiteltäväksi saatettu asia. Silloin pääpaino oli yleisessä lainsäädännössä, johon myös kantelija tai kantaja oli vedonnut. Sen sijaan tutkimusaineistosta ei ole pääteltävissä, että valtio olisi oma-aloitteisesti juurikaan vaatinut kirkon muuttavan toimintatapaansa tai että se olisi juurikaan vedonnut kirkon julkisoikeudelliseen asemaan vaatimusten perusteena.

Tutkimusajanjaksolla valtion kirkon sisäisen autonomian alueelle tulon kannalta keskeisimmät kysymykset liittyivät virkakäsitykseen. Viranomaiset vetosivat kirkon omiin tätä asiaa koskeviin ratkaisuihin eli kirkon itsensä tekemään sisäisen autonomiansa rajan avaamiseen. Tästä syystä tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon vaatimukset olivat ulotettavissa myös kirkon toimintaan. Tämän perusteella myös kirkon tradition mukaiset periaatteet, kuten seurakunnan oikeus valita pappinsa, olivat toissijaiset näihin vahvoiksi muodostuneisiin perusoikeuksiin verrattuina.

Kirkon velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen on selkeä kirkon julkisoikeudelliseen asemaan liittyvä tekijä, jonka merkitys lisääntyi tutkimusjakson edetessä. Valtion viranomaisten kirkon sisäisen autonomian rajojen lähestymisenä voidaan pitää laillisuusvalvonnassa perusoikeusuudistuksen jälkeen lisääntyntä negatiivisen uskonnonvapauden

painotusta. Tähän liittyen pyrittiin vähentämään kirkon ja uskonnon näkyvyyttä yhteiskunnassa. Nämä asiat liittyvät myös kirkon julistustehtävän täyttämiseen. Näissä kannanotoissa merkille pantavaa on oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen painotuserot. Lisäksi eduskunnan perustuslakivaliokunta esitti omat, kirkon ja uskonnon asemaa suojaavat näkemyksensä.

Huomattavana voidaan pitää sitä, että viranomaiset eivät ole ratkaisuissaan ottaneet huomioon kirkon tunnustusta koskevia laintasoisia säännöksiä, ei edes niissä tapauksissa, joissa niihin vedottiin. Yhtäältä on selvää, ettei valtion viranomainen voi ottaa kantaa kirkon oppiin ja tunnustukseen. Toisaalta kirkkolain tunnustuspykälä on kirkkolain tulkintaa ohjaava säännös, joka myös valtion viranomaisen pitäisi voida ottaa ratkaisutoiminnassaan huomioon. Se, että valtion viranomainen nimenomaisesti toteaisi kirkon tunnustuksen vaikuttavan ja voivankin vaikuttaa kirkon päätöksentekoon, ei olisi kirkon oppiin ja tunnustukseen puuttumista vaan kirkon sisäisen autonomian kunnioittamista.

Kirkon sisäiseen autonomiaan liittyvänä, mahdollisesti autonomian rajoihin vaikuttavana kannanottona voidaan pitää eduskunnan hallintovaliokunnan kirkkohallitukselle keväällä 2020 lähettämää kirjettä, jolla palautettiin kirkkolain kokonaisuudistus jatkovalmisteluun ja jossa valiokunta otti kantaa kirkkolakijärjestelmän säilyttämiseen, se kun rajoittaa eduskunnan lainsäädäntövaltaa merkittävästi. Valiokunta esitti myös toiveen kirkolliskokouksen päätöksenteon tehostamisesta. Nämä kannanotot ovat kirkkolain jatkovalmistelun kannalta olennaisia. Niitä pidettiin mahdollisesti yllättävinä kirkon kannalta, koska ehdotettu uusi kirkkolaki tarkoitettiin lähinnä voimassa olevan kirkkolain kodifikaatioksi, jossa ei tehtäisi merkittäviä muutoksia. Säädösvalmistelun eräänä lähtökohtana voidaan pitää sitä, että lain esitöissä perustellaan ehdotetut muutokset. Olemassa olevaa tilannetta ei niinkään tarvitse perustella. Mahdollisesti näiden periaatteiden mukaisesti kirkkolakiehdotuksen esitöissä on useissa kohdissa tyydytty toteamaan, että säännös vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Voidaan kuitenkin arvioida, että kirkkolakiehdotus olisi tullut valmistella perusteellisesti, erityisesti siksi, että voimassa oleva kirkkolaki on säädetty ennen uuden perustuslain voimaantuloa. On mahdollista, että jos ehdotus olisi valmisteltu perusteellisemmin, kirkkolakijärjestelmän säilyttämistä ei olisi asetettu sillä tavoin kyseenalaiseksi kuin mitä nyt tapahtui. Näin ollen, jos tämä asia aiheuttaa kirkon sisäisen autonomian ja kirkon elintilan kaantumisen, sen keskeinen syy lienee kirkolliskokouksen puutteellinen lainvalmistelu.

Tiivistetysti pääasialliseen tutkimuskysymykseen vastataan ensiksi, että kirkon sisäinen autonomia on riittävä turvaamaan kirkon edellytykset hoitaa tehtävänsä. Eri asia on, miten kirkolliskokous on halunnut omalta merkittävältä osaltaan tuota autonomiaa käyttää ja onko se mahdollisesti omalla toiminnallaan tai passiivisuudellaan laajentanut autonomian aluetta niin, että alueen lähelle tai sisälle on tullut toimijoita, jotka eivät sinne alun perin kuuluneet. Toiseksi vastataan, ettei kirkon julkisoikeudellinen

asema ole suuresti vaikuttanut kirkon sisäiseen autonomiaan ja tehtävän täyttämisen mahdollisuuteen. Kirkkolain erityisen säätämisyjärjestyksen turvin kirkko on itse pystynyt pitkälti päättämään esimerkiksi siitä, missä määrin se omaksuu yleistä lainsäädäntöä kirkossa noudatettavaksi. Valtio on pääosin antanut kirkolle sen tarvitseman ja sille säädetyn elintilan. Tässä suhteessa ei voida havaita olevan erityistä jännitetilaa. Oma-aloitteisesti valtio ei ole juurikaan puuttunut kirkon sisäiseen autonomiaan. Merkittävimpänä valtion puuttumisena voitaneen pitää uskonnon näkyvyyteen liittyvää negatiivisen uskonnonvapauden painotuksen lisääntymistä, joka on ainakin välillisesti vaikuttanut myös kirkon sisäisen autonomian alueeseen, erityisesti kirkon julistus- ja opetustehtävän täyttämisen mahdollisuuteen.

6.3 TUTKIMUSHYPOTEESIEN TOTEUTUMINEN – KIRKON MUUTTUMINEN ITSENÄISESTÄ EVANKELIUMIN JULISTAJASTA YLEISEKSI YHTEISKUNNALLISEKSI TOIMIJAKSI

Tutkimusaineiston perusteella tarkastellaan, miten tutkimushypoteesit toteutuivat.

- 1. Oletus oli, että tutkimusajanjaksolla valtio on muuttunut uskonnollisesti yhä neutraalimmaksi eikä ole sidoksissa yhteen uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lisäksi yhteiskunta on muuttunut yhä monimuotoisemmaksi ja tämä on merkinnyt monimuotoisuuden lisääntymistä myös kirkossa. Näistä syistä kirkon asema yhteiskunnassa on heikentynyt ja kirkon mahdollisuudet itsenäisesti päättää omista asioistaan ovat vähentyneet.**

Tutkimusajanjakson kuluessa yhteiskunta muuttui uskonnollisesti hyvinkin neutraaliksi. Samaan aikaan kirkon asema yhteiskunnassa heikentyi, muun muassa kirkon jäsenmäärä vähentyi. Tutkimusaineiston nojalla ei voida päätellä, että tämä aseman muutos johtuisi suoraan valtion uskonnollisesta neutraalisuudesta. Tosin kirkonkin toiminnan kannalta vaikuttava valtion neutraalisuuden lisääntymisen havainto on se, että vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa ja vuonna 2003 voimaan tulleessa uskonnonvapauslaissa varmistettiin sekä positiivisen että negatiivisen uskonnonvapauden toteutuminen, mutta silti tutkimusaineistoon kuuluvissa useissa ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisuissa korostettiin negatiivista uskonnonvapautta.

Tutkimuksessa tarkasteltujen asioiden perusteella voidaan havaita, että näkyvyytensä yhteiskunnassa säilyttääkseen kirkko näyttää päätyneen yhä enemmän yleiseen yhteiskunnalliseen puheeseen, ei niinkään erityisen sanomansa selkeään julistamiseen. Samaan aikaan kirkko on muuttunut yhä monimuotoisemmaksi, jolloin kirkon toiminnan nimenomainen kristillinen arvopohja ei enää näy niin selkeästi kuin aikaisemmin.

Tutkimusaineiston perusteella näyttää siltä, että kirkon mahdollisuudet päättää omista asioistaan ovat pääosin riippuvaiset kirkon omasta kyvystä tehdä päätöksiä, ei niinkään siitä, että yhteiskunta on muuttunut yhä neutraalimmaksi ja monimuotoisemmaksi.

Tutkimushypoteesi osoittautui paikkansa pitäväksi.

- 2. Oletus oli, että valtio säädöksissään ja ylimmät laillisuusvalvojat kannanotoissaan edellyttävät, että kirkon tulee julkisoikeudellisen asemansa vuoksi yhä enemmän sopeuttaa toimintaansa yhteiskunnan ja yleisen lainsäädännön muuttumisen mukaisesti.**

Tutkimusaineistosta on nähtävissä, että pääosin valtion vaatimuksiksi tulkittavissa olevat ratkaisut ja kannanotot perustuvat siihen, että kirkolliskokous on oma-aloitteisesti tehnyt yleisen lainsäädännön tai yhteiskunnallisen keskustelun mukaisia kirkkolakiehdotuksia ja muita ratkaisuja. Lisäksi kirkon sisältä on saatettu vireille oikeustapauksia ja kanteluita, joita käsittelevät viranomaiset perustavat ratkaisunsa yleiseen lainsäädäntöön. Valtio ei ole oma-aloitteisesti juurikaan edellyttänyt kirkon sopeuttavan toimintaansa yhteiskunnan ja yleisen lainsäädännön muuttumisen mukaisesti.

Pääosin tämä oletus ei pitänyt paikkansa.

- 3. Oletus oli, että kirkon on vaikeaa tehdä päätöksiä asioissa, joissa sen pitää ottaa kantaa siihen, pitäytyykö se perinteisessä opin tulkinnassaan vai toimiiko se yleisen yhteiskunnallisen kehityksen mukaisesti.**

Tutkimusaineisto osoitti tämän oletuksen oikeaksi.

- 4. Oletus oli, että yleisissä yhteiskunnallisissa yhteyksissä kirkko ei niinkään julista voimakkaasti evankeliumia eikä tuo esiin kirkon perinteisiä opillisia näkemyksiä. Kirkko kyllä puolustaa kristillisiä arvoja ja tavoitteita, mutta perustelee ne yhä useammin yleisillä yhteiskunnallisilla seikoilla, kuten perus- ja ihmis-oikeuksien turvaamisella, yhdenvertaisuudella ja moniarvoisuudella.**

Tutkimusaineisto osoitti tämän oletuksen oikeaksi.

EPILOGI – KIRKON SÄILYMINEN KIRKKONA

Jokaisen ajan ja paikan kristityillä on Kristuksen antama tehtävä, myös vastuunsa Kristuksen kirkosta. Mitä kirkon opin ja tunnustuksen kannalta hyviä ja mitä vahingollisia asioita ajassamme ja paikassamme toimivan kirkon kirkolliskokous voi saada aikaan? Uskommeko siihen, että ihmiset voivat toimillaan ratkaisevasti muuttaa kirkkoa: saada kirkon suureen kasvuun tai kiihdyttää kirkon? Vai uskommeko, että kirkko säilyy ihmistoimista huolimatta?

Tutkimuksen käsitelmäärittelyssä todettiin, että tässä tutkimuksessa kirkon sisäisellä autonomialla tarkoitetaan yhtäältä kirkon olemukseen kuuluvaa, kirkon perustajaltaan saamaa erityistä autonomista asemaa, toisaalta valtion perustuslaissa ja kirkkolaissa kirkolle turvaamaa itsenäistä asemaa päättää omista asioistaan. Tutkimuksessa on pääosin keskitytty siihen kirkon sisäiseen autonomiaan, jonka olemassaolo ja rajat ovat kirkon ja valtion päätöksenteon varassa. Tutkimusaineistossa on havaittavissa hajanaisuutta siinä, säilyttääkö kirkolliskokous kirkon tradition mukaiset sisäisen autonomian rajat vai pyrkiikö se kirkon ajassaan elämisen velvollisuuden perusteella siirtämään näitä rajoja. Tämä asetelma muistuttaa jossakin määrin perusoikeuksien välisiä kollisiotilanteita. Kirkolliskokouksen kirkon sisäisen autonomian aluetta koskevien kannanmäärittelyjen selkiinnyttämisen eräksi ratkaisuksi voidaan ajatella eduskunnan perustuslakivaliokunnan määrittelemiä perusoikeuksien rajoittamisedellytyksiä vastaavaa tarkastelua. Aivan kuten yhteiskunnassa on määritelty, mitä perusoikeudet ovat, myös kirkon tulisi mahdollisimman yksiselitteisesti määritellä, mitä kirkon sisäinen autonomia tarkoittaa ja mitkä ovat kirkon sisäisen autonomian rajat. Sen jälkeen tarkasteltaisiin kirkon sisäisen autonomian rajan siirtämisen edellytyksiä seuraavasti:

- 1) Rajan siirtämisen tulee perustua kirkon oppiin ja tunnustukseen.
- 2) Rajan siirtämisen perusteiden tulee olla hyväksyttävät. Siirron tulee olla kirkon toimintaan liittyvän painavan tarpeen vaatima.
- 3) Rajan siirtäminen ei voi koskea kirkon sisäisen autonomian ytimeen kuuluvaa asiaa.
- 4) Rajan siirtämisen on oltava tarkkarajainen ja täsmällisesti määritelty. Rajan siirtämisen olennaisen sisällön tulee ilmetä asiaa koskevasta päätöksestä.
- 5) Rajan siirtämisen tulee olla suhteellisuusvaatimuksen mukainen. Siirron tulee olla välttämätön hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi, tavoite ei siis olisi saavutettavissa vähäisemmillä keinoilla. Rajaa ei saa siirtää pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon siirron perustana olevan kirkon toimintaan liittyvän intressin painavuus suhteessa kyseisen rajan kirkon sisäiselle autonomialle antamaan suojaan.
- 6) Rajan siirtäminen ei saa olla ristiriidassa kirkon opin ja tunnustuksen kanssa.

Kirkon sisäisen autonomian rajan siirtämisen tulee täyttää samanaikaisesti kaikki kuusikohtaisen luettelon asettamat vaatimukset. Luettelo ei ole kuitenkaan tyhjentävä, vaan muillakin seikoilla voi olla merkitystä arvioitaessa sisäisen autonomian rajan siirtämisen sallittavuutta.

Kirkon todellinen sisäinen autonomia ei kuitenkaan perustu kirkon eikä valtion päätöksiin. Kirkko on olemassa ja säilyy ihmisten teoista ja laiminlyönneistä huolimatta. Tästä on lupaus muun muassa Markuksen evankeliumin 4 luvun 26–29 jakeissa, joissa Jeesus kertoo vertauksen itsestään kasvavasta viljasta.

Jeesus sanoi: ”Tällainen on Jumalan valtakunta. Mies kylvää siemenen maahan. Hän nukkuu yönsä ja herää aina uuteen päivään, ja siemen orastaa ja kasvaa, eikä hän tiedä, miten. Maa tuottaa sadon aivan itsestään, ensin korren, sitten tähkän, sitten täydet jyvät tähkään. Ja heti kun sato on kypsyt, hän lähettää sirppinsä, sillä korjuun aika on tullut.”

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LÄHTEET

Kirkolliskokousaineisto

Edustaja-aloitteet

- Edustaja-aloite n:o 9/1976: Yksityiskohtaisen selvityksen laatiminen periaatteellisista syistä naispappeutta vastustavien mahdollisuudesta toimia vaakaumuksensa mukaisesti, jos pappisvirka avataan naisille; edustaja Taxell
- Edustaja-aloite n:o 1/1985: Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan edustus kirkolliskokouksessa; edustaja Eskola
- Edustaja-aloite n:o 6/1986: Pappisviran avaaminen naisille; edustaja Tuovinen ja 76 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 6/1990: Perinteiseen virkakäsitykseen pitäytyvien kirkon jäsenten ja viranhaltijain toiminnanvapaus Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa; edustaja Holma ja 14 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 6/1991: Palkkaerojen kaventaminen; edustaja Rautavuori ja 8 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 2/1995: Kirkon henkilöstöpoliittinen ohjelma; edustajat Repo ja Tammi
- Edustaja-aloite n:o 5/1996: Saamelaisten edustajan lisääminen kirkolliskokoukseen; edustaja Kauvossaari ja 20 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 2/2000: Kappalaisen valintamenettely; edustaja Kippo
- Edustaja-aloite 5/2000: Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säätämisyjärjestyksen määräenemmistösäännösten muuttaminen; edustaja Varpasuo ja viisi muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 9/2000: Kirkko- tai seurakuntaneuvoston luottamushenkilöpuheenjohtajuuden kehittäminen; edustaja Perälä ja 5 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite 12/2000: Kirkolliskokouksen kokoonpanon uudistaminen; edustaja Varpasuo ja 5 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 13/2000: Porvoon sopimuksen kotimainen sovellutus; edustaja Marjokorpi
- Edustaja-aloite n:o 3/2001: Papinvaaleja koskevan kirkkolainsäädännön muuttaminen; edustaja A. Laitinen
- Edustaja-aloite n:o 5/2001: Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain soveltaminen kirkossa; edustaja Pyhäjärvi
- Edustaja-aloite n:o 3/2002: Parisuhteen rekisteröimisen seuraukset kirkossa; edustaja Marjokorpi ja 3 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 4/2002: Virallistetun parisuhteen siunaaminen ja parisuhteensa virallistaneiden kodin siunaaminen; edustaja M. Sollamo ja 7 muuta edustajaa
- Edustaja-aloite n:o 6/2003: Vuoden 1986 naispappeusponnen täsmentäminen; edustaja Lehtola

Edustaja-aloite n:o 8/2004: Rukouspäivien sijoittaminen kalenteriin; edustaja Nieminen

Edustaja-aloite n:o 5/2006: Sukupuolisen ja henkilön vakaumukseen perustuvan syrjinnän kieltäminen pappisvihkimyksessä; edustaja Kujala

Edustaja-aloite n:o 3/2010: Määräenemmistösäännösten muuttaminen; edustaja S. Ojala ja 21 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 3/2013: Kirkolliskokouksen maallikkoedustajien vaalittavan muutos; edustaja Latvus ja 16 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 2/2015: Uusi avioliittolaki; edustaja K. Salo ja 15 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 4/2015: Tuomiokapitulien aloiteoikeus seurakuntayhtymän muodostamiseksi sekä taloudelliset kriteerit velvoittaa liittymään seurakuntaliitokseen tai -yhtymään; edustaja B. Vikström ja 9 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 5/2015: Seurakuntayhtymän päätöksentekojärjestelmän keventäminen; edustaja P. Niemelä ja 5 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 6/2015: Kirkon paikallistason rakenne-esityksen valmisteleminen kanttorin ja diakonian virkojen pakollisuuden pohjalta; edustaja Tähtinen ja 10 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 7/2015: Seurakuntien tukijärjestelmän uusiminen; edustaja Ala-Kapee-Hakulinen ja 9 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 3/2016: Selvityksen tekeminen avioliittoon vihkimisestä luopumisesta; edustaja Tuori

Edustaja-aloite n:o 1/2017: Kirkon avioliittokäsityksen laajentaminen; edustaja J. Hautala ja 21 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 3/2018: Piispanviran kelpoisuusehdot; edustaja Paalanne ja 22 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 2/2019: Hiippakuntavaltuustoja koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttaminen; edustaja Tuori ja 4 muuta edustajaa

Edustaja-aloite n:o 4/2019: Ohjeistuksen laatiminen sidonnaisuuksien ilmoittamiseksi; edustaja Karttunen ja 27 muuta edustajaa

Hiippakuntien aloitteet ja esitykset

Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o 9/1988: Piispan viran avaaminen naisille

Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o 12/1989: Teologisen tiedekunnan edustus kirkolliskokouksessa

Kuopion hiippakunnan hiippakuntavaltuuston esitys n:o 7/2009: Toisen helluntaipäivän palauttaminen

Mikkelin hiippakunnan hiippakuntakokouksen esitys n:o 2/2003: Naispaprien aseman selkeyttäminen

Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o 4/1976: Kirkon työntekijöitä koskevan lainsäädännön ja virkasäännösten tarkistaminen

Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o 3/1978: Loppiaisen, helatorstain ja toisen helluntaipäivän palauttaminen perinteellisille paikoilleen kalenterissa

Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o 1/1990: Saamelaisedustaja kirkolliskokoukseen

Porvoon hiippakunnan pappeinkokouksen aloite n:o IV:41: Piispan- ja papinvalan poistaminen, vuodelta 1968

Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o VI:13: Nykyisen papinvalan poistaminen, vuodelta 1973

Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o 2/1978: Tiettyjen kirkollisten pyhäpäivien siirtäminen

Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o 12/1986: Pappisviran avaaminen naisille

Turun arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksen aloite n:o V:1: Sunnuntain asema kalenterissa, vuodelta 1975

Turun arkkihiippakunnan hiippakuntavaltuuston esitys n:o 6/2009: Toisen helluntaipäivän palauttaminen

Kirkkohallituksen esitykset, ilmoitukset, kirjeet ja lausunnot

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 2/1988: Uskollisuuden- ja kuuliaisuudenvalan vannomisvelvollisuuden poistaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 1/1993: Korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustus kirkolliskokouksessa

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 1/1995: Kirkolliskokouksen oikeudellinen asiantuntemus

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 9/1998: Saamelaisia koskevan kirkollisen lainsäädännön kehittäminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 11/1999: Seurakuntahallinnon kehittäminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 2/2006: Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 5/2008: Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 9/2008: Kirkon keskushallintoa koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 11/2010: Kirkko 2020 – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 7/2012: Kirkolliskokousta koskevan määräenemmistösäännöksen muuttaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 9/2012: Kirkon nelivuotiskertomus vuosilta 2008–2011. Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011.

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 11/2012: Seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjat

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 4/2013: Kirkon keskushallintoa koskevan sääntelyn muuttaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 3/2014: Kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 7/2014: Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 10/2014: Kirkonkirjojenpi-toa, hallintomenettelyä, muutoksenhakua ja valmiussuunnittelua koske-vien kirkkolain säännösten tarkistaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 5/2017: Kirkkolain ja kirkko-järjestyksen uudistaminen

Kirkkohallituksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 1/2019: Tulevaisuustoimek-sianto: alistussäännösten purkaminen

Kirkkohallituksen kirje kirkolliskokoukselle 11.9.1997: Perustuslaki 2000 -ko-mitean mietinnöstä annettu lausunto

Kirkkohallituksen kirje kirkolliskokoukselle n:o 4/2016: Oikeudellinen selvi-tys avioliittolain muutoksen vaikutuksista

Kirkkohallituksen ilmoitus kirkolliskokoukselle n:o 2/2019: Kirkolliskokouk-sen tulevaisuustoimeksiantojen eteneminen

Kirkkohallituksen lausunto kirkolliskokoukselle n:o 1/1971: Kirkkolain muu-tosehdotukset

Kirkkohallituksen lausunto kirkolliskokoukselle n:o 3/1976: Papin oikeus omantunnon syistä kieltäytyä kuuluttamasta ja vihkimästä avioliittoon avioeron saanutta henkilöä, jonka edellinen puoliso on elossa

Kirkkohallituksen lausunto kirkolliskokoukselle n:o 11/1976: Kirkolliskokouk-sen perustevaliokunnan mietintö n:o 2/1976

Kirkkohallituksen lausunto kirkolliskokoukselle n:o 1/1994: Korkeimman oi-keuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustus kirkolliskokouksessa

Kirkkohallituksen lausunto oikeusministeriölle Perustuslaki 2000 –työryh-män mietinnöstä, 2.4.1996

Kirkolliskokouksen käsittelemiin asioihin liittyvät erillisselvitykset

Helander, Elisabet

2017 Piispainkokouksen esitykseen n:o 2/2017 sisältyvä selvitys Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vihkiöoikeudesta luopumisesta ja avio-liittoon vihkimisen merkityksestä kirkon identiteetille.

Juntunen, Hannu

1998 Kristuksen kirkon hiippakunta. Hiippakuntahallintokomitean mie-tintöön liittyvä teologinen selvitys. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen 8.11.1995 asettaman hiippakuntahallin-tokomitean mietintö; Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskus-hallinto, Sarja A 1998:1. Helsinki: Kirkkohallitus.

Taxell, Lars Erik

1979 Kirkon oikeudelliset normit. Kirkkojärjestyskomitean mietintöön sisältyvä selvitys. Kirkkojärjestyskomitean mietintö, Pieksämäki 1979. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo. Mietinnön liite n:o 1. 55–111.

Toiviainen, Kalevi

1979 Kansankirkko. Kirkkojärjestyskomitean mietintöön sisältyvä selvi-tys. Kirkkojärjestyskomitean mietintö, Pieksämäki 1979. Sisälähe-tysseuran kirjapaino Raamattutalo. Mietinnön liite n:o 2. 112–126.

Kirkolliskokouksen käsittelemät komiteoiden, toimikuntien ja työryhmien mietinnöt

XIX varsinaisen kirkolliskokouksen asettaman kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista tutkineen komitean mietintö, 18.5.1967.

(Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintö 1967)

Kirkon hallintokomitean mietintö; Kirkkohallitus, Helsinki 1970.

(Kirkon hallintokomitean mietintö 1970)

Kirkko ja valtio, laajennetun piispainkokouksen asettaman komitean mietintö, Pieksämäki 1972.

(Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1972)

Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietintö n:o 1, I osamietintö, 14.6.1973.

(Kjtk, I osamietintö 1973)

Vuoden 1974 kirkkolakikomitean mietintö n:o 7, asia 1, joka koskee eronneita vihkimästä kieltäytyvän papin rankaisemista.

(V. 1974 KL-komitean mietintö n:o 7, asia 1)

XX varsinaisen kirkolliskokouksen asettaman virkakomitean loppumietintö, mietintö n:o 4/1976.

(Virkakomitean mietintö n:o 4/1976)

Kirkko ja valtio –komitean mietintö; komiteamietintö 1977:21, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1977.

(Kirkko ja valtio –komitean mietintö 1977)

Kirkkojärjestyskomitean mietintö, Pieksämäki 1979, Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.

(KJ-komitean mietintö 1979)

Kirkkolain uudistamiskomitean mietintö, I kirja, 1988. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja A 1988:2/1.

(KL:n uudistamiskomitean mietintö, kirja 1, 1988)

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1987 asettaman kirkon keskushallinnon uudistamiskomitean mietintö: *Kirkon keskushallinnon kehittäminen*. Komiteamietintö n:o 1/1989.

(Kirkon keskushallinnon uudistamiskomitean mietintö 1989)

Kirkon hallinnon keventämiskomitean mietintö; Sarja A 1993:3.

(Kirkon hallinnon keventämiskomitean mietintö 1993)

Perustuslaki 2000 –työryhmän mietintö 25.1.1996. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 8/1995.

(Perustuslaki 2000 –työryhmän mietintö 1996)

Hiippakuntahallintokomitean mietintö, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen 8.11.1995 asettaman hiippakuntahallintokomitean mietintö; Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto, Sarja A 1998:1, kirkkohallitus, Helsinki 1998.

(Hpk-hallintokomitean mietintö 1998)

Kirkkolaki 2010, kirkkolainsäädännön perusteita ja kirkkolain alaa tutkineen toimikunnan mietintö; Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto, Sarja C 2006:9.

(Kirkkolaki 2010 –toimikunta 2006)

Perustuslaki 2008 –työryhmän muistio. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:8, 9.10.2008. Oikeusministeriö. Helsinki 2008.

(Perustuslaki 2008 –työryhmän muistio 2008)

Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 47. Kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus: Helsinki 2016.

(Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö 2016)

Kirkon tulevaisuuskomitean mietinnön liiteosa. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 48. Kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus: Helsinki 2016.

(Kirkon tulevaisuuskomitean mietinnön liiteosa 2016)

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko 2018. Selonteon 3. luku: Heljä Petäjä ja Raija Ojell: Kirkon varhaiskasvatus lasta ja perhettä varten myös tulevaisuudessa. Toimittanut Jarmo Kokkonen. Kirkkohallitus. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 74, kirkko ja toiminta. Grano Oy. Kuopio 2018.

(Kirkon tulevaisuusselonteko 2018)

Kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyt

Kirkolliskokouksen täysistuntokäsittelyjä koskevan aineiston yksilöintitapa vaihtelee osittain tutkimusajanjakson eri vaiheissa.

Vuoden 1965 ylimääräinen kirkolliskokous

- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 1, joka koskee lausunnon antamista valtioneuvostolle sotilasvalan sekä virkavalan ja tuomarinvallan kaavaa koskevista muutosehdotuksista, 7.10.1965 kello 18, 1.-kohta

Vuoden 1968 kirkolliskokous

- Lähetekeskustelu laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 6, joka koskee kirkko ja valtio –komitean 1. osamietintöä 25.1.1968, 2.10.1968 kello 9, 6.-kohta
- Lähetekeskustelu kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista tutkineen komitean mietinnöstä, 3.10.1968 kello 9, 6.-kohta
- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 7 Lapuan hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o V:43, joka koskee kirkkolain 100 §:n 3 momentin muuttamista, 12.10.1968 kello 9, 6.-kohta
- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 15 Porvoon hiippakunnan pappeinkokouksen aloitteesta n:o IV:41, joka koskee piispan- ja papinvalan poistamista, 24.10.1968 kello 9, 6.-kohta
- Käsittely kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisvaliokunnan mietinnöstä n:o 6, joka koskee kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista, 25.10.1968 kello 15, 1.-kohta
- Jatkettu käsittely kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisvaliokunnan mietinnöstä n:o 6, joka koskee kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista, 28.10.1968 kello 11, 4.-kohta

Vuoden 1968 ylimääräinen kirkolliskokous

- Käsittely kirkkolakivaliokunnan mietinnöstä n:o 17 a, joka koskee kirkollisten asiakirjojen julkisuutta, 25.11.1968 kello 15, 2.-kohta
- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 19 laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 6 siltä osin kuin se koskee kirkko ja valtio –komitean osamietinnön 2. lukua ”Koulujen uskonnonopetus”, 25.11.1968 kello 19, 5.-kohta
- 1. käsittely kirkkolakivaliokunnan mietinnöstä n:o 17 b, joka koskee kirkollisten asiakirjojen julkisuutta, 28.11.1968 kello 9, 1.-kohta

- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 14 Lapuan ja Helsingin hiippakuntien pappeinkokousten ja Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteista IV:53 ja 85 sekä V:62, jotka koskevat eronneiden avioliittoon vihkimistä, 28.11.1968 kello 14.30, 7.-kohta
- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 19a laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 6 siltä osin kuin se koskee kirkko ja valtio –komitean osamietinnön 2. lukua ”Koulujen uskonnonopetus”, 29.11.1968 kello 9, 3.-kohta

Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous

- Lähetekeskustelu laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 1, joka koskee arkkipyhä koskevien kirkkolain säännösten muuttamista, 28.9.1971 kello 15, 3.-kohta
- Lähetekeskustelu laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 2, joka koskee kirkkoon kuulumattoman opettajan oikeutta opettaa uskontoa, 29.9.1971 kello 18, 1.-kohta
- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 2 laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 1 arkkipyhä koskevien kirkkolain säännösten muuttamisesta, 15.11.1971 kello 15, 5.-kohta
- Käsittely laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 2, joka koskee kirkkoon kuulumattoman opettajan oikeutta opettaa uskontoa, 16.11.1971 kello 9, 2.-kohta
- Käsittely kirkon hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1 kirkon hallintokomitean esityksestä n:o 1, joka koskee kirkon lainsäädäntöä ja yhteistä hallintoa sekä kirkolliskokouksessa tehdystä edustaja-aloitteesta n:o 3, joka koskee kenttäpiispan asemaa kirkolliskokouksessa, 16.11.1971 kello 19, 1.-kohta
- Lähetekeskustelu kirkon hallintokomitean esityksestä n:o 1, joka koskee kirkon lainsäädäntöä ja yhteistä hallintoa, 19.11.1971 kello 9, 1.-kohta
- Arkkipiispa Simojoen päätössanat, 26.11.1971

Vuoden 1973 kirkolliskokous

- Käsittely Turun arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o VI:1, joka koskee vetoomusta tunnustuksellisen uskonnonopetuksen säilyttämisestä maamme kouluissa, 23.10.1973 kello 13, 6.-kohta
- Käsittely siviilivaliokunnan mietinnöstä n:o 12 Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o VI:13, joka koskee nykyisen pappinvalan poistamista, 24.10.1973 kello 18, 8.-kohta

Vuoden 1974 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Simojoen avajaissanat, 1 §

Vuoden 1975 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Simojoen avajaissanat, 1 §

Syysistuntokausi

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 3/1975 Turun arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta, joka koskee sunnuntain asemaa kalenterissa, 50 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1975 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o V:8, joka koskee kristillisen uskon opetusta kouluissa sekä päivänavauksia, 52 §

Vuoden 1976 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Simojoen avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 2/1976, joka koskee papin oikeutta omantunnon syistä kieltäytyä kuuluttamasta ja vihkimästä avioliittoon avioeron saanutta henkilöä, 44 §

Syysistuntokausi

- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 14/1976 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 4/1976, joka koskee kirkon työntekijöitä koskevan lainsäädännön ja virkasäännösten tarkistamista, 38 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 2/1976 XX varsinaisen kirkolliskokouksen asettaman virkakomitean osamietinnöstä n:o 2 (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virkareformi), saman komitean loppumietinnöstä (mietintö n:o 4) ja vuonna 1975 kirkolliskokouksen komitealta pyytämästä ehdotuksesta kirkkolain muuttamiseksi, edustaja-aloitteesta n:o 8/1975, joka koskee pappisviran avaamista naisille sekä edustaja-aloitteesta n:o 9/1976, joka koskee yksityiskohtaisen selvityksen laatimista naispappeutta periaatteellisista syistä vastustavien mahdollisuudesta toimia vakaumuksensa mukaisesti, jos pappisvirka avataan naisille sekä perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1976 kirkolliskokouksen 7.5.1976 tekemän päätöksen mukaisista selvityksistä, jotka koskevat seurakuntien kirkkoneuvostojen naispappeudesta antamia lausuntoja sekä niitä kokemuksia, joita luterilaisissa kirkkoissa on saatu naispappeuden toteuttamisesta ja anglikaanisessa kirkossa sen periaatteellisesta hyväksymisestä, 44 §
- Jatkettu käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 2/1976 XX varsinaisen kirkolliskokouksen asettaman virkakomitean osamietinnöstä n:o 2 (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virkareformi), saman komitean loppumietinnöstä (mietintö n:o 4) ja vuonna 1975 kirkolliskokouksen komitealta pyytämästä ehdotuksesta kirkkolain muuttamiseksi, edustaja-aloitteesta n:o 8/1975, joka koskee pappisviran avaamista naisille sekä edustaja-aloitteesta n:o 9/1976, joka koskee yksityiskohtaisen selvityksen laatimista naispappeutta periaatteellisista syistä vastustavien mahdollisuudesta toimia vakaumuksensa mukaisesti, jos pappisvirka avataan naisille sekä perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1976 kirkolliskokouksen 7.5.1976 tekemän päätöksen mukaisista selvityksistä, jotka koskevat seurakuntien kirkkoneuvostojen naispappeudesta antamia lausuntoja sekä niitä kokemuksia, joita luterilaisissa kirkkoissa on saatu naispappeuden toteuttamisesta ja anglikaanisessa kirkossa sen periaatteellisesta hyväksymisestä, 48 §

Vuoden 1977 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Jatkettu 1. käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 3a/1977 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/1976, joka koskee Euroopan reformatorien kirkkojen konkordiaa (Leuenbergin konkordia), 61 §
- 2. käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 3a/1977 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/1976, joka koskee Euroopan reformatorien kirkkojen konkordiaa (Leuenbergin konkordia), 74 §

Syysistuntokausi

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 6/1977 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/1976, joka koskee papin oikeutta omantunnon

syistä kieltäytyä kuuluttamasta ja vihkimästä avioliittoon avioeron saanutta henkilöä, 50 §

- Arkkipiispa Simojoen päätössanat

Vuoden 1978 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Simojoen avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/1978, joka koskee lausuntoa keskiasteen koulunuudistuksen opetussuunnitelmatoimikuntien mietintöjen yhteenvedosta, 29 §
- Käsittely kasvatusasiain valiokunnan mietinnöstä n:o 1/1978 kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/1978, joka koskee lausuntoa keskiasteen koulunuudistuksen opetussuunnitelmatoimikuntien mietintöjen yhteenvedosta, 63 §

Syysistuntokausi

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1978 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 3/1978, joka koskee loppiaisen, helatorstain ja toisen helluntaipäivän palauttamista perinteellisille paikoilleen kalenterissa ja Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 2/1978, joka koskee tiettyjen kirkollisten pyhäpäivien siirtämistä, 25 §

Vuoden 1979 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Juvan avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä, 25 §
- Käsittely kasvatusasiain valiokunnan mietinnöstä n:o 1/1979 Turun arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 1/1979, joka koskee lasten päivähoiton uskontokasvatusta, 86 §

Syysistuntokausi

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1979 kirkolliskokouksen 11.11.1977 asettaman komitean mietinnöstä, joka sisältää ehdotuksen kirkolliskokouksen lausunnoksi kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä, 20 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4a/1979 kirkolliskokouksen 11.11.1977 asettaman komitean mietinnöstä, joka sisältää ehdotuksen kirkolliskokouksen lausunnoksi kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä, 56 §

Vuoden 1980 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Lähetekeskustelu kirkkojärjestyskomitean mietinnöstä, 39 §
- Käsittely kasvatusasiain valiokunnan mietinnöstä n:o 1/1980, joka koskee kirkon toimikuntien toimintakertomuksia vuodelta 1979 kirkon kasvatusasiain keskuksen kouluasiain osalta, 69 §

Syysistuntokausi

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1980, joka koskee kirkkojärjestyskomitean mietintöä, 21 §

Vuoden 1981 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Juvan avajaissanat, 1 §

- Lähetekeskustelu Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 2/1981, joka koskee päivänavauksen sisällön säilyttämistä nykyisellään, 25 §
- Käsittely kasvatustasiain valiokunnan mietinnöstä n:o 1/1981 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 2/1981, joka koskee päivänavauksen sisällön säilyttämistä nykyisellään, 68 §

Syysistuntokausi

- Käsittely kasvatustasiain valiokunnan mietinnöstä n:o 3/1981 edustaja-aloitteesta n:o 8/1981, joka koskee peruskoulun yläasteen uskonnon-opetuksen tukemista kirkon toimesta, 73 §

Vuoden 1982 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1982 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/1982, joka koskee loppiaisena, helatorstain ja heluntain asemaa kalenterissa, 68 §

Vuoden 1983 kirkolliskokous

Syysistuntokausi

- Käsittely piispainkokouksen selostuksesta kirkolliskokoukselle n:o 2/1983, joka koskee piispainkokouksen toimesta suoritettua jatkovalmistelua naispappeuskysymyksessä, 22 §

Vuoden 1984 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- 1. käsittely pappisviran avaamisesta naisille, perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1984 edustaja-aloitteesta n:o 6/1983, joka koskee kirkkolain 87 §:n muuttamista ja piispainkokouksen selostuksesta n:o 2/1983, 34 §
- Jatkettu 1. käsittely pappisviran avaamisesta naisille, perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1984 edustaja-aloitteesta n:o 6/1983, joka koskee kirkkolain 87 §:n muuttamista ja piispainkokouksen selostuksesta n:o 2/1983, 37 §
- Jatkettu 1. käsittely pappisviran avaamisesta naisille, perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1984 edustaja-aloitteesta n:o 6/1983, joka koskee kirkkolain 87 §:n muuttamista ja piispainkokouksen selostuksesta n:o 2/1983, 61 §

Vuoden 1985 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 6/1985 edustaja-aloitteesta n:o 1/1985, joka koskee teologisten tiedekuntien oikeutta valita keskuudestaan edustaja kirkolliskokoukseen, 39 §
- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1985, joka koskee 4. vaaliehdokasta koskevien säännösten laajentamista, 43 §

Syysistuntokausi

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1985 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/1985, joka koskee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vastausta Kirkkojen maailmanneuvoston Faith and Order –komission asiakirjaan ”Kaste, ehtoollinen ja virka”, 15 §
- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 9/1985 edustaja-aloitteesta n:o 6/1985, joka koskee vakinaisen papin vaalitavan muuttamista ja ehdollepanoa koskevien säännösten tarkistamista, 59 §

Vuoden 1986 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Vikströmin avajaissanat, 1 §
- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 15/1986 Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 19/1986, joka koskee johtamistaidon kurssia, 31 §
- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 6/1986 ja Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 12/1986, jotka koskevat pappisviran avaamista naisille, 54 §
- Käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/1986 vuoden 1982 kirkkolakikomitean mietinnöstä n:o 2/1986, joka koskee papin vaalin ehdollepanoa koskevien säännösten tarkistamista, 65 §

Syysistuntokausi

- 1. käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1986 edustaja-aloitteesta n:o 6/1986 ja hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 12/1986, jotka koskevat pappisviran avaamista naisille, 20 §
- Jatkettu 1. käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1986 edustaja-aloitteesta n:o 6/1986 ja hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 12/1986, jotka koskevat pappisviran avaamista naisille, 22 §
- Jatkettu 1. käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1986 edustaja-aloitteesta n:o 6/1986 ja hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 12/1986, jotka koskevat pappisviran avaamista naisille, 34 §
- Lähetekeskustelu kirkon keskushallinnon kehittämisestä, 50 §
- Arkkipiispa Vikströmin päätössanat

Vuoden 1987 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1987 edustaja-aloitteesta n:o 1/1986, joka koskee vakinaisen papin vaalitavan muuttamista, 40 §

Syysistuntokausi

- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1987, joka koskee kirkon keskushallintokomitean mietintöä, 18 §

Vuoden 1988 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- 1. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1988 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/1988, joka koskee uskollisuuden- ja kuuliaisuudenvallan vannomisvelvollisuuden poistamista, 61 §
- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1988 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/1988, joka koskee uskollisuuden- ja kuuliaisuudenvallan vannomisvelvollisuuden poistamista, 71 §

Syysistuntokausi

- Lähetekeskustelu kirkkolain uudistamiskomitean mietinnöstä, joka koskee kirkkolain kokonaisuudistusta, 18 §

Vuoden 1989 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1989 Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 12/1989, joka koskee teologisen tiedekunnan edustusta kirkolliskokouksessa, 59 §

Syysistuntokausi

- Lähetekeskustelu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1987 asettaman kirkon keskushallinnon uudistamiskomitean mietinnöstä, joka koskee kirkon keskushallinnon kehittämistä, 27 §

Vuoden 1990 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Jatkettu käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1990, joka koskee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1987 asettaman kirkon keskushallinnon uudistamiskomitean mietintöä (A 1989:3), 29 §
- Käsittely talousvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1990, joka koskee kirkon sopimusvaltuuskunnan ja sen toimiston kertomusta toiminnasta vuonna 1989, 33 §
- 2. käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1989 Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 9/1988, joka koskee piispan viran avaamista naisille, 41 §
- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 6/1990, joka koskee perinteiseen virkakäsitykseen pitäytyvien kirkon jäsenten ja viranhaltijain toiminnanvapautta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa, 24 §
- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1990 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 1/1990, joka koskee saamelaisedustajaa kirkolliskokouksessa, 53 §

Syysistuntokausi

- Käsittelyssä perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1990 edustaja-aloitteesta n:o 6/1990, joka koskee perinteiseen virkakäsitykseen pitäytyvien kirkon jäsenten ja viranhaltijain toiminnanvapautta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa, 22 §
- Jatketussa käsittelyssä perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1990 edustaja-aloitteesta n:o 6/1990, joka koskee perinteiseen virkakäsitykseen pitäytyvien kirkon jäsenten ja viranhaltijain toiminnanvapautta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa, 24 §

Vuoden 1991 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Vikströmin avajaissanat, 1 §

Syysistuntokausi

- Käsittely toimikuntavalioikunnan mietinnöstä n:o 3/1991, joka koskee kirkon keskusten toimintakertomuksia vuodelta 1990, 13 §
- Käsittely talousvaliokunnan mietinnöstä n:o 6/1991 edustaja-aloitteesta n:o 6/1991, joka koskee palkkaerojen kaventamista, 14 §
- Jatkettu 1. käsittely kirkkolain uudistamisvaliokunnan mietinnöistä n:ot 1, 1a ja 1b/1991, jotka koskevat kirkolliskokouksen vuonna 1980 asettaman kirkkolain uudistamiskomitean mietintöä (A 1988:1/1-2), joka sisältää ehdotukset uudeksi kirkkolaiksi, kirkkojärjestykseksi ja kirkon vaalijärjestykseksi sekä esityksen laiksi oikeudesta poiketa papiston erioikeuksiin sisältyvistä papin ja kanttorin erottamattomuutta koskevista säännöksistä, 29 §
- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1991 Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 2/1991, joka koskee kappalaisen valitsemisen tavan muuttamista, 36 §

Vuoden 1992 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Vikströmin avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu tuntijakotyöryhmän muistiosta (opetusministeriön työryhmämuistioita 1992:9) opetusministeriölle annettavasta lausunnosta, 18 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1992, joka koskee tuntijakotyöryhmän muistiosta (opetusministeriön työryhmämuistioita 1992:9) opetusministeriölle annettavaa lausuntoa, 44 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1a/1992, joka koskee tuntijakotyöryhmän muistiosta (opetusministeriön työryhmämuistioita 1992:9) opetusministeriölle annettavaa lausuntoa, 57 §

Syysistuntokausi

- Käsittely yleisen valmistusvaliokunnan mietinnöstä n:o 8a/1992 edustaja-aloitteesta n:o 5/1992, joka koskee nuorisoasteen koulutuksen uskonnon ja katsomuksellisen opetuksen kehittämistä, 42 §

Vuoden 1993 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Lähetekeskustelu korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustuksesta kirkolliskokouksessa, 5 §
- Käsittely korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustuksesta kirkolliskokouksessa, 27 §
- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 2/1992, joka koskee kirkkoon kuuluvan henkilön hautaan siunaamista, 40 §

Vuoden 1994 kirkolliskokous

Syysistuntokausi

- Lähetekeskustelu kirkolliskokouksen asettaman tuomiokapitulikomitean mietinnöstä, 6 §
- Jatkettu 1. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/1994 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/1993, joka koskee korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustusta kirkolliskokouksessa, 21 §
- Käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 7/1994 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/1994, joka koskee kirkolliskokouksen asettaman pappinvaalin uudistamiskomitean mietintöä, 24 §
- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/1994 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/1993, joka koskee korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustusta kirkolliskokouksessa, 29 §

Vuoden 1995 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/1995 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/1995, joka koskee kirkolliskokouksen oikeudellista asiantuntemusta, 46 §

Syysistuntokausi

- Jatkettu 1. käsittely piispainkokouksen esityksestä n:o 1/1995 Porvoon julistuksen hyväksymisestä, 26 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 14/1995 edustaja-aloitteesta n:o 2/1995, joka koskee kirkon henkilöstöpoliittista ohjelmaa, 29 §
- 2. käsittely piispainkokouksen esityksestä n:o 1/1995 Porvoon julistuksen hyväksymisestä, 31 §

- Käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1995 kirkkohallituksen esityksestä n:o 6/1995, joka koskee kirkolliskokouksen oikeudellista asiantuntemusta, 42 §
- Jatkettu käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 4/1995 kirkkohallituksen esityksestä n:o 6/1995, joka koskee kirkolliskokouksen oikeudellista asiantuntemusta, 45 §

Vuoden 1996 kirkolliskokous

Kevätistunto-kausi

- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 5/1996, joka koskee saamelaiden edustajan lisäämistä kirkolliskokoukseen, 46 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1996 oikeusministeriön asettaman perustuslakityöryhmän mietinnöstä Perustuslaki 2000, joka koskee valtiosääntöuudistuksen lähtökohtia ja suuntaviivoja, 65 §
- Opetusministeriön kansliapäällikkö Vilho Hirven puhe

Syysistunto-kausi

- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 9/1996 edustaja-aloitteesta n:o 5/1996, joka koskee saamelaiden edustajan lisäämistä kirkolliskokoukseen, 19 §

Vuoden 1997 kirkolliskokous

Syysistunto-kausi

- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 17/1997 hiippakuntakokouksen esityksestä n:o 5/1997, joka koskee luottamushenkilöjäsenen valitsemista seurakuntaneuvoston puheenjohtajaksi ja varapuheenjohtajaksi, 45 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 3/1997, joka koskee Perustuslaki 2000 –komitean mietinnöstä annettavaa lausuntoa, 59 §

Vuoden 1998 kirkolliskokous

Kevätistunto-kausi

- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1998 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/1997, joka koskee kirkkoherralta vaadittavaa soveltuvuustutkintaa ja johtamistaidon koulutusta, 55 §

Syysistunto-kausi

- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 3/1998 edustaja-aloitteesta n:o 2/1998, joka koskee papinvaalin ehdollepanon uudistamista ja edustaja-aloitteesta n:o 3/1998, joka koskee ylimääräiseltä vaalisijalta valitsemista kirkkoherran vaalissa, 45 §

Vuoden 1999 kirkolliskokous

Kevätistunto-kausi

- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1999, joka koskee hiippakuntakomitean mietintöä, 33 §
- 1. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1999 kirkkohallituksen esityksestä n:o 9/1998, joka koskee saamelaiden edustusta kirkolliskokouksessa, 40 §
- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1999 kirkkohallituksen esityksestä n:o 9/1998, joka koskee saamelaiden edustusta kirkolliskokouksessa, 62 §

Syysistunto-kausi

- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen esityksestä n:o 10/1999, joka koskee kirkkoherranvaalin ylimääräisen vaaliehdokkaan vaalitapaa, 7 §

- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 7/1999 kirkkohallituksen kirjeestä n:o 1/1999, joka koskee lausunnon antamista uskonnonvapauskomitean välimietinnöstä, 62 §

Vuoden 2000 ylimääräinen kirkolliskokous

Tammikuu 2000

- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 5/1999 kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/1999, joka koskee seurakuntahallinnon kehittämistä, 8 §
- Jatkettu käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 5/1999 kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/1999, joka koskee seurakuntahallinnon kehittämistä, 11 §

Vuoden 2000 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Paarman avajaissanat, 1 §

Syysistuntokausi

- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 9/2000 edustaja-aloitteesta n:o 12/2000, joka koskee kirkolliskokouksen kokoonpanon uudistamista, 29 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2000 edustaja-aloitteesta n:o 13/2000, joka koskee Porvoon julistuksen kotimaista soveltamista, 41 §
- Arkkipiispa Paarman päätössanat

Vuoden 2001 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Käsittely edustaja-aloitteesta n:o 3/2001, joka koskee papinvaaleja koskevan kirkkolainsäädännön muuttamista, 32 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2001 opetusministeriön lausuntopyynnöstä, joka koskee uskonnonvapauskomitean mietintöä, 52 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 3/2001 edustaja-aloitteesta n:o 8/2000, joka koskee kappalaisen vaalia ja edustaja-aloitteesta n:o 3/2001, joka koskee papinvaaleja koskevan kirkkolainsäädännön muuttamista, 69 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 4/2001 edustaja-aloitteesta n:o 5/2001, joka koskee naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain soveltamista kirkossa, 70 §

Syysistuntokausi

- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 17/2001 edustaja-aloitteesta n:o 4/2001, joka koskee mahdollisuutta hakea samaan aikaan sekä kirkkoherran että kappalaisen virkoja sekä edustaja-aloitteesta n:o 7/2001, joka koskee kirkkoherranvaalin uudistamista, 44 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 18/2001 edustaja-aloitteesta n:o 5/2000, joka koskee kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säätämisyjärjestyksen määränemmissäännösten muuttamista, 52 §

Vuoden 2002 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 3/2002, joka koskee parisuhteen rekisteröimisen seurauksia kirkossa, 27 §

- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 4/2002, joka koskee virallistetun parisuhteen siunaamista ja parisuhteensa virallistaneiden kodin siunaamista, 29 §

Syysistuntokausi

- 1. käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2002 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/2001, joka koskee hiippakuntahallinnon kehittämistä, 21 §
- 1. käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 6/2002 kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/2002, joka koskee kirkkoneuvoston, seurakuntaneuvoston ja yhteisen kirkkoneuvoston puheenjohtajuutta, 34 §
- 2. käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 6/2002 kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/2002, joka koskee kirkkoneuvoston, seurakuntaneuvoston ja yhteisen kirkkoneuvoston puheenjohtajuutta, 46 §
- 2. käsittely hallintovaliokunnan mietinnöistä n:ot 1/2002 ja 1a/2002 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/2001, joka koskee hiippakuntahallinnon kehittämistä, 50 §

Vuoden 2003 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Lähetekeskustelu hiippakuntakokouksen esityksestä n:o 2/2003, joka koskee naispappien aseman selkeyttämistä, 22 §

Syysistuntokausi

- Jatkettu käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2003 edustaja-aloitteesta n:o 3/2002, joka koskee parisuhteen rekisteröinnin seurauksia kirkossa ja edustaja-aloitteesta n:o 4/2002, joka koskee virallistetun parisuhteen siunaamista ja parisuhteensa virallistaneiden kodin siunaamista, 26 §
- 1. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 8/2003 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2003, joka koskee kappalaisen vaalia, 39 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/2003 hiippakuntakokouksen esityksestä n:o 2/2003, joka koskee naispappien aseman selkeyttämistä ja edustaja-aloitteesta n:o 6/2003, joka koskee vuoden 1986 naispappeusponnen täsmentämistä, 44 §
- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 8/2003 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2003, joka koskee kappalaisen vaalia, 50 §

Vuoden 2004 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Paarman avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 8/2004, joka koskee rukouspäivien sijoittamista kalenteriin, 47 §

Syysistuntokausi

- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 5/2004 edustaja-aloitteesta n:o 8/2004, joka koskee rukouspäivien sijoittamista kalenteriin, 18 §

Vuoden 2005 kirkolliskokous

Syysistuntokausi

- Arkkipiispa Paarman päätössanat

Vuoden 2006 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Paarman avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2006, joka koskee rukouspäiviä, 9 §

- Lähetekeskustelu hiippakuntavaltuustoesityksestä n:o 2/2006, joka koskee byrokratiaa kirkossa, 12 §
- Käsittely edustaja-aloitteesta n:o 5/2006, joka koskee sukupuolisen ja henkilön vakaumukseen perustuvan syrjinnän kieltämistä pappisvihkimyksessä, 20 §
- Jatkettu käsittely edustaja-aloitteesta n:o 5/2006, joka koskee sukupuolisen ja henkilön vakaumukseen perustuvan syrjinnän kieltämistä pappisvihkimyksessä, 22 §
- 2. käsittely käsikirjavalioikunnan mietinnöstä n:o 1/2006 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2006, joka koskee rukouspäiviä, 44 §

Syysistuntokausi

- Kirkkohallituksen ja piispainkokouksen kyselytunti, 22 §

Vuoden 2007 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkipiispa Paarman avajaissanat, 1 §
- Käsittely yleisvalioikunnan mietinnöstä n:o 1/2007 edustaja-aloitteesta n:o 2/2006, joka koskee kirkkoherranvaalin muuttamista välilliseksi vaaliksi, 29 §

Syysistuntokausi

- 1. käsittely lakivalioikunnan mietinnöstä n:o 4/2007 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/2006, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista, 16 §
- 1. käsittely lakivalioikunnan mietinnöistä n:ot 4/2007 ja 4a/2007 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/2006, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista, 20 §
- 2. käsittely lakivalioikunnan mietinnöistä n:ot 4/2007 ja 4a/2007 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/2006, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista, 25 §

Vuoden 2009 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkipiispa Paarman avajaissanat, 1 §

Syysistuntokausi

- 1. käsittely lakivalioikunnan mietinnöstä n:o 2/2009 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2008, joka koskee kanttorinviran kelpoisuutta ja kirkkohallituksen esityksestä n:o 5/2008, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista, 20 §
- Jatkettu 1. käsittely lakivalioikunnan mietinnöstä n:o 2/2009 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2008, joka koskee kanttorinviran kelpoisuutta ja kirkkohallituksen esityksestä n:o 5/2008, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista, 22 §
- Kirkkohallituksen kyselytunti, 26 §
- 2. käsittely lakivalioikunnan mietinnöstä n:o 2/2009 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2008, joka koskee kanttorinviran kelpoisuutta ja kirkkohallituksen esityksestä n:o 5/2008, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista, 42 §

- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2009 kirkkohallituksen esityksestä n:o 9/2008, joka koskee kirkon keskushallintoa koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttamista, 43 §

Vuoden 2010 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkipiispa Paarman avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu kertomuksesta kirkkohallituksen ja hiippakuntien toiminnasta vuonna 2009, Kirkon keskusrahaston tilinpäätöksestä ja vastuuvapauden myöntämisestä sekä kirkkohallituksen tilinpäätöksestä, 14 §
- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/2010, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkkohallituksen ohjesäännön muuttamista kirkon henkilöstö- ja taloushallinnon kehittämiseksi, 15 §
- Lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2010, joka koskee piispainkokouksen selvitystä kirkolliskokoukselle parisuhdelain seurauksista kirkossa, 17 §
- Jatkettu lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2010, joka koskee piispainkokouksen selvitystä kirkolliskokoukselle parisuhdelain seurauksista kirkossa, 27 §
- Jatkettu lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2010, joka koskee piispainkokouksen selvitystä kirkolliskokoukselle parisuhdelain seurauksista kirkossa, 32 §

Syysistuntokausi

- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 3/2010 hiippakuntavaltuustojen esityksistä n:ot 6/2009 ja 7/2009, jotka koskevat toisen helmluntaipäivän palauttamista, 19 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 5/2010 edustaja-aloitteesta n:o 3/2010, joka koskee määränemistösäännösten muuttamista, 21 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/2010 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2010, joka koskee piispainkokouksen selvitystä kirkolliskokoukselle parisuhdelain seurauksista kirkossa, 32 §
- Jatkettu käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 4/2010 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2010, joka koskee piispainkokouksen selvitystä kirkolliskokoukselle parisuhdelain seurauksista kirkossa, 34 §

Vuoden 2012 kirkolliskokous

Syysistuntokausi

- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/2012, joka koskee seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoja, 9 §
- Jatkettu lähetekeskustelu kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/2012, joka koskee seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoja, 17 §

Vuoden 2013 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/2012, joka koskee seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoja, 16 §
- Jatkettu käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/2012, joka koskee seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoja, 21 §
- Käsittely tulevaisuusvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 9/2012, joka koskee kirkon nelivuotiskertomusta

vuosilta 2008–2011: Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011, 30 §

Syysistuntokausi

- Käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 7/2012, joka koskee kirkolliskokousta koskevan määräenemmistösäännöksen muuttamista, 14 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 3/2013 edustaja-aloitteesta n:o 3/2013, joka koskee kirkolliskokouksen maallikkoedustajien vaalitavan muutosta, 25 §

Vuoden 2014 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Mäkisen avajaissanat, 1 §
- Kirkolliskokouksen kyselytunti, 22 §
- Jatkettu 1. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2014 kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/2013, joka koskee kirkon keskushallintoa koskevan sääntelyn muuttamista, 47 §

Vuoden 2015 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- 1. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2015 kirkkohallituksen esityksestä n:o 10/2014, joka koskee kirkonkirjojenpitoa, hallintomenettelyä, muutoksenhakua ja valmiussuunnittelua, 25 §
- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2015 kirkkohallituksen esityksestä n:o 3/2014, joka koskee kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttamista, 35 §
- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2015 kirkkohallituksen esityksestä n:o 10/2014, joka koskee kirkonkirjojenpitoa, hallintomenettelyä, muutoksenhakua ja valmiussuunnittelua, 36 §

Syysistuntokausi

- Arkkipiispa Mäkisen avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu toimintakertomuksesta n:o 1/2015, joka koskee kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomusta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöstä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomusta ja tilinpäätöstä, tilintarkastajien kertomusta sekä vastuuvapauden myöntämistä vuodelta 2014, 8 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 3/2015 edustaja-aloitteesta n:o 2/2015, joka koskee uutta avioliittolakia, 33 §

Vuoden 2016 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Mäkisen avajaissanat, 1 §
- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä, tilintarkastajien kertomuksesta sekä vastuuvapauden myöntämisestä vuodelta 2015, 18 §
- Jatkettu lähetekeskustelu kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä, tilintarkastajien kertomuksesta sekä vastuuvapauden myöntämisestä vuodelta 2015, 21 §
- Kirkolliskokouksen kyselytunti, 34 §

- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 3/2016, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumista, 39 §

Syysistuntokausi

- Lähetekeskustelu kirkon tulevaisuuskomitean mietinnöstä, 13 §
- Käsittely kolmesta ilmoituksesta: 1) piispainkokouksen selonteko avioliittolain johdosta, 2) kirkkohallituksen oikeudellinen selvitys avioliittolain muutoksen vaikutuksista sekä 3) keskustelumalli ja siihen liittyvä aineisto tueksi keskusteluihin avioliitosta eri tavoin ajattelevien välillä, 22 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 3/2016 edustaja-aloitteesta n:o 3/2016, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta, 31 §

Vuoden 2017 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Arkkipiispa Mäkisen avajaissanat, 2.5.2017, kello 10.00, 1 §
- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen esityksestä n:o 5/2017, joka koskee kirkkolain ja kirkkojärjestyksen uudistamista, 2.5.2017 kello 10.45, 7 §
- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen, ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä sekä Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä vuodelta 2016 sekä tilintarkastajien kertomus, 2.5.2017 kello 10.45, 9 §
- Kirkolliskokouksen kyselytunti, 3.5.2017 kello 16.00, 3 §
- Käsittely tulevaisuusvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2017, joka koskee kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä, 3.5.2017 kello 18.00, 2 §
- Jatkettu käsittely tulevaisuusvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2017, joka koskee kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä, 4.5.2017 kello 9.00, 4 §
- Jatkettu lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 1/2017, joka koskee kirkon avioliittokäsityksen laajentamista, 4.5.2017 kello 15.40, 5 §

Syysistuntokausi

- Lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2017, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta, 6.11.2017 kello 10.00, 6 §
- Jatkettu lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2017, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta, 7.11.2017 kello 9.00, 4 §
- Jatkettu lähetekeskustelu piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2017, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta, 8.11.2017 kello 9.00, 4 §
- Kirkolliskokouksen kyselytunti, 8.11.2017 kello 16.00, 2 §
- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 4/2017 kirkkohallituksen esityksestä n:o 8/2017, joka koskee lausuntoa Ahvenanmaa-komitea 2013:n loppumietinnöstä: Ahvenanmaan itsehallinnon kehittäminen, 9.11.2017 kello 9.15, 4 §

Vuoden 2018 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Lähetekeskustelu kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä vuodelta 2017 sekä tilintarkastajien kertomuksesta, 14.5.2018 kello 12.30, 7 §
- Lähetekeskustelu edustaja-aloitteesta n:o 3/2018, joka koskee piispanviran kelpoisuusehtoja, 15.5.2018 kello 9.00, 2 §

- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2018 kirkkohallituksen esityksestä n:o 5/2017, joka koskee kirkkolain ja kirkkojärjestyksen uudistamista, 16.5.2018 kello 9.20, 4 §
- Kevään 2018 kirkolliskokouksen kyselytunti, 16.5.2018 kello 15.30, 3 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2018 edustaja-aloitteesta n:o 1/2017, joka koskee kirkon avioliittokäsityksen laajentamista, 16.5.2018 kello 18.00, 2 §
- Käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2018 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2017, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta, 17.5.2018 kello 9.00, 5 §
- Jatkettu käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2018 edustaja-aloitteesta n:o 1/2017, joka koskee kirkon avioliittokäsityksen laajentamista, 17.5.2018 kello 10.15, 3 §
- Jatkettu käsittely perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2018 edustaja-aloitteesta n:o 1/2017, joka koskee kirkon avioliittokäsityksen laajentamista, 18.5.2018 kello 9.34, 3 §

Syysistuntokausi

- Kirkolliskokouksen kyselytunti, 7.11.2018, kello 15.30, 3 §
- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2018 edustaja-aloitteesta n:o 3/2018, joka koskee piispanviran kelpoisuusehtoja, 8.11.2018 kello 12.30, 4 §

Vuoden 2019 kirkolliskokous

Kevätistuntokausi

- Kirkolliskokouksen kyselytunti, 8.5.2019 kello 15.00, 4 §
- Käsittely yleisvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/2019 edustaja-aloitteesta n:o 2/2019, joka koskee hiippakuntavaltuustoja koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttamista, 10.5.2019, kello 9.15, 4 §

Syysistuntokausi

- Käsittely hallintovaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2019 edustaja-aloitteesta n:o 4/2019, joka koskee ohjeistuksen laatimista sidonnaisuuksien ilmoittamiseksi, 5.11.2019 kello 9.00, 6 §
- 1. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2019 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/2019, joka koskee tulevaisuustoimeksiantoa: alistus-säännösten purkaminen, 6.11.2019 kello 9.45, 2 §
- Kirkolliskokouksen kyselytunti, 6.11.2019 kello 15.00, 5 §
- 2. käsittely lakivaliokunnan mietinnöstä n:o 2/2019 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/2019, joka koskee tulevaisuustoimeksiantoa: alistus-säännösten purkaminen, 7.11.2019 kello 14.30, 3 §

Kirkolliskokouksen valiokuntien lausunnot ja mietinnöt

Hallintovaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle n:o 2/2014 kirkkohallituksen esityksestä n:o 3/2014, joka koskee kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttamista

Hallintovaliokunnan lausunto tulevaisuusvaliokunnalle n:o 1/2017, joka koskee kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 1/1999 hiippakuntakomitean mietinnöstä

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 5/1999 kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/1999, joka koskee seurakuntahallinnon kehittämistä

- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 1/2002 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/2001, joka koskee hiippakuntahallinnon kehittämistä
- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 6/2002 kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/2002, joka koskee kirkkoneuvoston, seurakuntaneuvoston ja yhteisen kirkkoneuvoston puheenjohtajuutta
- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 1/2006 hiippakuntavaltuuston esityksestä n:o 2/2006, joka koskee byrokratiaa kirkossa
- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 2/2009 kirkkohallituksen esityksestä n:o 9/2008, joka koskee kirkon keskushallintoa koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttamista
- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/2012, joka koskee seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjoja
- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 4/2017 kirkkohallituksen esityksestä n:o 8/2017, joka koskee Ahvenanmaan itsehallinnon kehittämistä
- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 1/2018 edustaja-aloitteesta n:o 3/2018, joka koskee piispanviran kelpoisuusehtoja
- Hallintovaliokunnan mietintö n:o 2/2019 edustaja-aloitteesta n:o 4/2019, joka koskee ohjeistuksen laatimista sidonnaisuuksien ilmoittamiseksi
- Kasvatusasiain valiokunnan** mietintö n:o 1/1977 piispainkokouksen esityksestä n:o 9/1976, joka koskee kirkon kasvatustoiminnan kokonaisohjelmaa
- Kasvatusasiain valiokunnan mietintö n:o 1/1978 kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/1978, joka koskee lausuntoa keskiasteen koulunuudistuksen opetus-suunnitelmatoimikuntien mietintöjen yhteenvedosta
- Kasvatusasiain valiokunnan mietintö n:o 1/1979 Turun arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 1/1979, joka koskee lasten päivähoidon uskontokasvatusta
- Kasvatusasiain valiokunnan mietintö n:o 1/1980, joka koskee kirkon toimikuntien toimintakertomuksia vuodelta 1979 kirkon kasvatusasiain keskuksen kouluasiain osalta
- Kasvatusasiain valiokunnan mietintö n:o 1/1981 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 2/1981, joka koskee päivänavauksen sisällön säilyttämistä nykyisellään
- Kasvatusasiain valiokunnan mietintö n:o 3/1981 edustaja-aloitteesta n:o 8/1981, joka koskee peruskoulun yläasteen uskonnonopetuksen tukemista kirkon toimesta
- Kirkkolain uudistamisvaliokunnan** mietintö n:o 1/1991 kirkolliskokouksen vuonna 1980 asettaman kirkkolain uudistamiskomitean mietinnöstä (A 1988:1/1–2), joka sisältää ehdotukset uudeksi kirkkolaiksi, kirkkojärjestykseksi ja kirkon vaalijärjestykseksi sekä esityksen laiksi oikeudesta poiketa papiston erioikeuksiin sisältyvistä papin ja kanttorin erottamattomuutta koskevista säännöksistä
- Kirkon hallintovaliokunnan** mietintö n:o 1/1971 kirkon hallintokomitean esityksestä n:o 1, joka koskee kirkon lainsäädäntöä ja yhteistä hallintoa sekä kirkolliskokouksessa tehdystä edustajanaloitteesta n:o 3, joka koskee kenttäpiispan asemaa kirkolliskokouksessa
- Kirkon hallintovaliokunnan mietintö n:o 1a/1971 kirkon hallintokomitean esityksestä n:o 1, joka koskee kirkon lainsäädäntöä ja yhteistä hallintoa sekä kirkolliskokouksessa tehdystä edustajanaloitteesta n:o 3, joka koskee kenttäpiispan asemaa kirkolliskokouksessa
- Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisvaliokunnan** mietintö n:o 6/1968 kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisesta

- Käsi­kirjavalio­kun­nan** mietintö n:o 1/2006 piis­pain­ko­kou­ksen esi­tyk­sestä n:o 1/2006, joka kos­kee rukous­päi­viä
- Lakivalio­kun­nan** lausunto peruste­valio­kun­nalle n:o 2/1979 kirkollisko­kou­ksen 11.11.1977 asetta­man komitean mietinnöstä, joka sisäl­tää ehdo­tuksen kirkollisko­kou­ksen lausunnoksi kirkko ja valtio –komitean mietin­nöstä
- Lakivalio­kun­nan lausunto yleis­valio­kun­nalle n:o 1/2011 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 11/2010, joka kos­kee Kirkko 2020 – Suomen evan­ke­lis-lute­ri­laisen kirkon tulevaisuus­selontekoa
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 1/1988 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 2/1988, joka kos­kee uskollisuuden- ja kuuliaisuuden­valan vannomis­vel­vollisuuden poistamista
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 1/1990, joka kos­kee Suomen evan­ke­lis-lute­ri­laisen kirkon kirkollisko­kou­ksen vuonna 1987 asetta­man kirkon keskus­hallin­non uudistamiskomitean mietintöä (A 1989:3)
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 2/1993, joka kos­kee korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustusta kirkollisko­kou­ksessa
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 2/1994, kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 1/1993, joka kos­kee korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeu­den edustusta kirkollisko­kou­ksessa
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 2/1995 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 1/1995, joka kos­kee kirkollisko­kou­ksen oikeudellista asiantuntemusta
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 4/1995 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 6/1995, joka kos­kee kirkollisko­kou­ksen oikeudellista asiantuntemusta
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 1/1997 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 1/1996, joka kos­kee alistus- ja vahvistussäännösten sekä ohjesääntöjen ja johtosääntöjen tarpeellisuutta kirkollishallinnossa
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 1/1999 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 9/1998, joka kos­kee saamelaisten edustusta kirkollisko­kou­ksessa
- Laki-vk:n mietintö n:o 4/1999 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 10/1999, joka kos­kee kirkkoherranvaalin ylimääräisen vaaliehdokkaan vaalitapaa
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 2/2001 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 1/2000, joka kos­kee kirkkolain ja kirkkojärjestyksen täydentämistä Por­voon yhteiseen julkilausumaan sisältyvän Porvoon julistuksen täytän­toonpanemiseksi
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 8/2003 piis­pain­ko­kou­ksen esi­tyk­sestä n:o 1/2003, joka kos­kee kappalaisen vaalia
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 4/2007 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 2/2006, joka kos­kee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaali­järjes­tyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 4a/2007 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 2/2006, joka kos­kee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaali­järjes­tyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 2/2009 piis­pain­ko­kou­ksen esi­tyk­sestä n:o 1/2008, joka kos­kee kanttorinviran kelpoisuutta ja kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 5/2008, joka kos­kee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaali­järjes­tyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista
- Lakivalio­kun­nan mietintö n:o 2/2013 kirkko­hallituksen esi­tyk­sestä n:o 7/2012, joka kos­kee kirkollisko­kou­sta koskevan määräenemmistösään­nöksen muuttamista

Lakivaliokunnan mietintö n:o 1/2014 kirkkohallituksen esityksestä n:o 4/2013, joka koskee kirkon keskushallintoa koskevan sääntelyn muuttamista

Lakivaliokunnan mietintö n:o 1/2015 kirkkohallituksen esityksestä n:o 3/2014, joka koskee kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttamista

Lakivaliokunnan mietintö n:o 2/2015 kirkkohallituksen esityksestä n:o 10/2014, joka koskee kirkonkirjojenpitoa, hallintomenettelyä, muutoksenhakua ja valmiussuunnittelua

Lakivaliokunnan mietintö n:o 1/2018 kirkkohallituksen esityksestä n:o 5/2017, joka koskee kirkkolain ja kirkkojärjestyksen uudistamista

Lakivaliokunnan mietintö n:o 2/2019 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/2019, joka koskee tulevaisuustoimeksiantoa: alistussäännösten purkaminen

Perustevaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle 17.3.1994 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/1993, joka koskee korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden edustusta kirkolliskokouksessa

Perustevaliokunnan lausunto hallintovaliokunnalle 21.9.1995 kirkkohallituksen esityksestä kirkolliskokoukselle n:o 5/1995, joka koskee arkkipiispan viran järjestelyä

Perustevaliokunnan lausunto yleisvaliokunnalle n:o 2/1997 hiippakuntakokouksen esityksestä n:o 5/1997, joka koskee luottamushenkilöjäsenen valitsemista seurakuntaneuvoston puheenjohtajaksi ja varapuheenjohtajaksi

Perustevaliokunnan lausunto yleisvaliokunnalle n:o 1/2001 edustaja-aloitteesta n:o 5/2000, joka koskee kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säätämisen määränemmistösäännösten muuttamista

Perustevaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle n:o 3/2003 kirkkohallituksen esityksestä n:o 1/2003 ja edustaja-aloitteesta n:o 5/2003, jotka koskevat arkkipiispan vaalitavan kehittämisestä

Perustevaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle n:o 2/2007 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/2006, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista

Perustevaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle n:o 2/2009 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2008, joka koskee kanttorinviran kelpoisuutta ja kirkkohallituksen esityksestä n:o 5/2008, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista

Perustevaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle n:o 1/2010 hiippakuntavaltuustoesityksestä n:o 9/2008 ja edustaja-aloitteesta n:o 4/2009, jotka koskevat arkkipiispan vaalin muuttamista ja arkkipiispan viran ja valinnan uudistamista

Perustevaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle n:o 2/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 7/2012, joka koskee kirkolliskokousta koskevan määränemmistösäännöksen muuttamista

Perustevaliokunnan lausunto tulevaisuusvaliokunnalle n:o 2/2017, joka koskee kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä

Perustevaliokunnan lausunto hallintovaliokunnalle n:o 1/2018 edustaja-aloitteesta n:o 3/2018, joka koskee piispanviran kelpoisuusehtoja

Perustevaliokunnan mietintö n:o 3/1975 Turun arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o V:1, joka koskee sunnuntain asemaa kalenterissa

- Perustevaliokunnan mietintö n:o 4/1975 Oulun hiippakunnan hiippakuntakou-
kouden aloitteesta n:o V:8, joka koskee kristillisen uskon opetusta kou-
luissa sekä päivänavauksia
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 2/1976 XX varsinaisen kirkolliskokouksen
asettaman virkakomitean osamietinnöstä n:o 2 (Suomen evankelis-luteri-
laisen kirkon virkareformi), saman komitean loppumietinnöstä (mietintö
n:o 4) ja vuonna 1975 kirkolliskokouksen komitealta pyytämästä ehdotuk-
sesta kirkkolain muuttamiseksi, edustaja-aloitteesta n:o 8/1975, joka kos-
kee pappisviran avaamista naisille sekä edustaja-aloitteesta n:o 9/1976,
joka koskee yksityiskohtaisen selvityksen laatimista naispappeutta peri-
aatteellisista syistä vastustavien mahdollisuudesta toimia vakaumuksensa
mukaisesti, jos pappisvirka avataan naisille
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 4/1976 kirkolliskokouksen 7.5.1976 tekemän
päättöksen mukaisista selvityksistä, jotka koskevat seurakuntien kirkko-
neuvostojen naispappeudesta antamia lausuntoja sekä niitä kokemuksia,
joita luterilaisissa kirkoissa on saatu naispappeuden toteuttamisesta ja
anglikaanisessa kirkossa sen periaatteellisesta hyväksymisestä
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 6/1977 piispainkokouksen esityksestä n:o
2/1976, joka koskee papin oikeutta omantunnon syistä kieltäytyä kuulut-
tamasta ja vihkimästä avioliittoon avioeron saanutta henkilöä
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1978 Oulun hiippakunnan hiippakuntako-
kouden aloitteesta n:o 3/1978, joka koskee loppiaisen, helatorstain ja toi-
sen helluntaipäivän palauttamista perinteellisille paikoilleen kalenterissa
sekä Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o
2/1978, joka koskee tiettyjen kirkollisten pyhäpäivien siirtämistä
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 4/1980, joka koskee kirkkojärjestyskomi-
tean mietintöä
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1982 piispainkokouksen esityksestä n:o
1/1982, joka koskee loppiaisen, helatorstain ja helluntain asemaa kalente-
rissa
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1984 edustaja-aloitteesta n:o 6/1983, joka
koskee kirkkolain 87 §:n muuttamista ja piispainkokouksen selostusta n:o
2/1983
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 3/1984, joka koskee opetusministeriön pyy-
tämää lausuntoa julkisista huvitilaisuuksista annetun lain (492/1968) 5 ja
6 §:n muuttamisesta
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 2/1985 kirkkolakikomitean mietinnöstä n:o
7, joka koskee eronneiden vihkimisestä kieltäytyvän papin rankaisemista
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 4/1985 piispainkokouksen esityksestä n:o
1/1985, joka koskee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vastausta Kirk-
kojen maailmanneuvoston Faith and Order –komission asiakirjaan
”Kaste, ehtoollinen ja virka”
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1986 edustaja-aloitteesta n:o 6/1986 ja
hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 12/1986, jotka koskevat pappisvi-
ran avaamista naisille
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1989 Helsingin hiippakunnan hiippakun-
takokouksen aloitteesta n:o 9/1988, joka koskee piispan viran avaamista
naisille
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1990 edustaja-aloitteesta n:o 6/1990, joka
koskee perinteiseen virkakäsitykseen pitäytyvien kirkon jäsenten ja viran-
haltijain toiminnanvapautta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa

- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1992, joka koskee tuntijakotyöryhmän muistiosta (opetusministeriön työryhmämuistioita 1992:9) opetusministeriölle annettavaa lausuntoa
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1995 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/1995, joka koskee Porvoon julistuksen hyväksymistä
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1996 oikeusministeriön asettaman perustuslakityöryhmän mietinnöstä *Perustuslaki 2000*, joka koskee valtiosääntöuudistuksen lähtökohtia ja suuntaviivoja
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 2/2000 edustaja-aloitteesta n:o 13/2000, joka koskee Porvoon sopimuksen kotimaista sovellutusta
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 2/2003 edustaja-aloitteesta n:o 3/2002, joka koskee parisuhteen rekisteröinnin seurauksia kirkossa ja edustaja-aloitteesta n:o 4/2002, joka koskee virallistetun parisuhteen siunaamista ja parisuhteensa virallistaneiden kodin siunaamista
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 4/2003 hiippakuntakokouksen esityksestä n:o 2/2003, joka koskee naispappien aseman selkeyttämistä ja edustaja-aloitteesta n:o 6/2003, joka koskee vuoden 1986 naispappeusponnen tämentämistä
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 4/2010 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2010, joka koskee piispainkokouksen selvitystä kirkolliskokoukselle parisuhdelain seurauksista kirkossa
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/2015 piispainkokouksen esityksestä n:o 1/2014, joka koskee lausunnon antamista Kirkkojen maailmanneuvoston Faith and Order –komission *The Church Towards a Common Vision* –asiakirjasta
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 1/2018 edustaja-aloitteesta n:o 1/2017, joka koskee kirkon avioliittokäsityksen laajentamista
- Perustevaliokunnan mietintö n:o 2/2018 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2017, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta
- Siviilivaliokunnan** mietintö n:o 1/1965, joka koskee lausunnon antamista valtioneuvostolle sotilasvalan sekä virkavalan ja tuomarinvalan kaavaa koskevista muutosehdotuksista
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 14/1968 Lapuan ja Helsingin hiippakuntien pappeinkokousten ja Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteista n:ot IV:53, IV:85 ja n:o V:62, jotka koskevat eronneiden avioliittoon vihkimistä
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 15/1968 Porvoon hiippakunnan pappeinkokouksen aloitteesta n:o IV:41, joka koskee piispan- ja papinvalan poistamista
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 16/1968 laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 6 siltä osin kuin se koskee kirkko ja valtio –komitean mietintöä valasta
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 19/1968 laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 6 siltä osin kuin se koskee kirkko ja valtio –komitean osamietinnön 2. lukua ”Koulujen uskonnonopetus”
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 19a/1968 laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 6 siltä osin kuin se koskee kirkko ja valtio –komitean osamietinnön 2. lukua ”Koulujen uskonnonopetus”
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 2/1971 laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 1, joka koskee arkipyhiä koskevien kirkkolain säännösten muuttamista

- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 3/1971 laajennetun piispainkokouksen esityksestä n:o 2, joka koskee kirkkoon kuulumattoman opettajan oikeutta opettaa uskontoa
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 7/1973 Porvoon hiippakunnan pappeinkokouksen aloitteesta n:o V:20, joka koskee uskonnonopetuksen asemaa peruskoulussa ja lukiossa sekä Turun arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o VI:1, joka koskee vetoomusta tunnustuksellisen uskonnonopetuksen säilyttämistä maamme kouluissa
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 12/1973 Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o VI:13, joka koskee nykyisen papinvalan poistamista
- Siviilivaliokunnan mietintö n:o 4/1974 Oulun hiippakuntakokouksen aloitteista n:ot 6 ja 7, jotka koskevat koulujen uskonnonopetuksen asemaa ja tehtävää
- Talousvaliokunnan** mietintö n:o 1/1990, joka koskee kirkon sopimusvaltuuskunnan ja sen toimiston toimintaa vuonna 1989
- Talousvaliokunnan mietintö n:o 6/1991 edustaja-aloitteesta n:o 6/1991, joka koskee palkkaerojen kaventamista
- Talousvaliokunnan mietintö n:o 4/2012, joka koskee Kirkon työmarkkinalaitoksen ja sen toimiston toimintakertomusta vuodelta 2011
- Talousvaliokunnan mietintö n:o 2/2013, joka koskee Kirkon työmarkkinalaitoksen ja sen toimiston toimintakertomusta vuodelta 2012
- Talousvaliokunnan mietintö n:o 1/2015, joka koskee kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomusta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöstä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomusta ja tilinpäätöstä, tilintarkastuskertomusta sekä vastuuvapauden myöntämistä vuodelta 2014
- Talousvaliokunnan mietintö n:o 1/2017, joka koskee kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomusta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöstä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomusta ja tilinpäätöstä, tilintarkastuskertomusta sekä vastuuvapauden myöntämistä vuodelta 2016
- Toimikuntavaliokunnan** mietintö n:o 3/1991, joka koskee kirkon keskusten toimintakertomuksia vuodelta 1990
- Toimikuntavaliokunnan mietintö n:o 1/1992, joka koskee kirkon keskusten toimintakertomuksia vuodelta 1991
- Tulevaisuusvaliokunnan** mietintö n:o 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 9/2012, joka koskee kirkon nelivuotiskertomusta vuosilta 2008–2011: *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008-2011*
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 1/2014 edustaja-aloitteesta n:o 5/2014, joka koskee kirkon organisaatiojärjestelmän uudistamista sekä kirkon keskushallinnon supistamista
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 1/2015 kirkkohallituksen esityksestä n:o 7/2014, joka koskee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusse-lontekoa, *Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa*
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 1/2017, joka koskee kirkon tulevaisuuskomitean mietintöä
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 2/2017 kirkkohallituksen esityksestä n:o 7/2016, joka koskee kirkon nelivuotiskertomusta vuosilta 2012–2015
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 1/2019 kirkkohallituksen esityksestä n:o 6/2018, joka koskee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusse-lontekoa, *Kirkon kasvatus vuonna 2030*

- Yleisen valmistusvaliokunnan** mietintö n:o 14/1976 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 4/1976, joka koskee kirkon työntekijöitä koskevan lainsäädännön ja virkasäännösten tarkistamista
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 16/1976 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 2/1976, joka koskee lepopäivän pyhittämistä
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 6/1985 edustaja-aloitteesta n:o 1/1985, joka koskee teologisten tiedekuntien oikeutta valita keskuudestaan edustaja kirkolliskokoukseen
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 15/1986 Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 19/1986, joka koskee johtamistaidon kurssia
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 1/1987 edustaja-aloitteesta n:o 1/1986, joka koskee vakinaisen papin vaalitavan muuttamista
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 1/1989 Helsingin hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 12/1989, joka koskee teologisen tiedekunnan edustusta kirkolliskokouksessa
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 3/1989, joka koskee kirkon nelivuotiskertomusta *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1984-1987*
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 1/1990 Oulun hiippakunnan hiippakuntakokouksen aloitteesta n:o 1/1990, joka koskee saamelaisedustajaa kirkolliskokouksessa
- Yleisen valmistusvaliokunnan mietintö n:o 7/1993, joka koskee kirkon nelivuotiskertomusta *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1988-1991*
- Yleisvaliokunnan** lausunto n:o 2/2017 perustevaliokunnalle edustaja-aloitteesta n:o 1/2017, joka koskee kirkon avioliittokäsityksen laajentamista
- Yleisvaliokunnan lausunto perustevaliokunnalle n:o 1/2018 piispainkokouksen esityksestä n:o 2/2017, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 11/1995 edustaja-aloitteesta n:o 6/1995, joka koskee pappis- ja maallikkojäsenten jakoa kirkolliskokouksessa
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 14/1995 edustaja-aloitteesta n:o 2/1995, joka koskee kirkon henkilöstöpoliittista ohjelmaa
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 9/1996 edustaja-aloitteesta n:o 5/1996, joka koskee saamelaisten edustajan lisäämistä kirkolliskokoukseen
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 17/1997 hiippakuntakokouksen esityksestä n:o 5/1997, joka koskee luottamushenkilöjäsenen valitsemista seurakunta-neuvoston puheenjohtajaksi ja varapuheenjohtajaksi
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 18/1997 edustaja-aloitteesta n:o 1/1997, joka koskee dialogikeskuksen perustamista Suomen kirkkoon
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 9/2000 edustaja-aloitteesta n:o 12/2000, joka koskee kirkolliskokouksen kokoonpanon uudistamista
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 3/2001 edustaja-aloitteesta n:o 8/2000, joka koskee kappalaisen vaalia ja edustaja-aloitteesta n:o 3/2001, joka koskee papinvaaleja koskevan kirkkolainsäädännön muuttamista
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 5/2001 hiippakuntakokouksen esityksestä n:o 11/2001, joka koskee kirkkojärjestyksen 2 luvun 20 §:n muuttamista
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 18/2001 edustaja-aloitteesta n:o 5/2000, joka koskee kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säätämisyjärjestyksen määränemistösäännösten muuttamista

- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 2/2010, joka koskee kirkkohallituksen ja hiippakuntien toimintakertomuksia sekä kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöstä vuodelta 2009
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 3/2010 hiippakuntavaltuustojen esityksistä n:ot 6/2009 ja 7/2009, jotka koskevat toisen helluntaipäivän palauttamista
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 5/2010 edustaja-aloitteesta n:o 3/2010, joka koskee määränemmistösäännösten muuttamista
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä n:o 11/2010, joka koskee Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusse-lontekoa, *Kirkko 2020*
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 4/2012 hiippakuntavaltuustoesityksestä n:o 1/2012, joka koskee maksua kirkkoon kuulumattoman hautaan siunaamisesta
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 3/2013 edustaja-aloitteesta n:o 3/2013, joka koskee kirkolliskokouksen maallikkoedustajien vaalitavan muutosta
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 3/2015 edustaja-aloitteesta n:o 2/2015, joka koskee uutta avioliittolakia
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 3/2016 edustaja-aloitteesta n:o 3/2016, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta
- Yleisvaliokunnan mietintö n:o 1/2019 edustaja-aloitteesta n:o 2/2019, joka koskee hiippakuntavaltuustoja koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttamista

Laajennetun piispainkokouksen esitykset

- Laajennetun piispainkokouksen esitys n:o 1/1971 vuoden 1971 ylimääräiselle kirkolliskokoukselle arkipyhiä koskevien kirkkolain säännösten muuttamisesta
- Laajennetun piispainkokouksen esitys n:o 2/1971 vuoden 1971 ylimääräiselle kirkolliskokoukselle kirkkoon kuulumattoman opettajan oikeudesta opettaa uskontoa

Piispainkokouksen esitykset, kirjeet, lausunnot, selostukset, tiedoksiannot ja vastaukset

- Piispainkokouksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 2/1976, joka koskee papin oikeutta omantunnon syistä kieltäytyä kuuluttamasta ja vihkimästä avioliittoon avioeron saanutta henkilöä
- Piispainkokouksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 1/1982, joka koskee loppi-aisen, helatorstain ja helluntain asemaa kalenterissa
- Piispainkokouksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 1/2003, joka koskee kappalaisen vaalia
- Piispainkokouksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 2/2010, joka koskee piispainkokouksen kirkolliskokoukselle tekemää selvitystä parisuhdelain seuruksista kirkossa
- Piispainkokouksen esitys kirkolliskokoukselle n:o 2/2017, joka koskee selvityksen tekemistä avioliittoon vihkimisestä luopumisesta
- Piispainkokouksen kirje kirkolliskokoukselle n:o 1/2011, joka koskee piispainkokouksen päätöstä rekisteröityjä parisuhteita koskevasta pastoraalisesta toimintaohjeesta

- Piispainkokouksen kirje kirkolliskokoukselle n:o 1/2016, joka koskee piispainkokouksen selontekoa avioliittolain muutoksen johdosta
- Piispainkokouksen lausunto kirkolliskokoukselle n:o 1/1986 perustevaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1986, joka koskee pappisviran avaamista naisille
- Piispainkokouksen lausunto kirkolliskokoukselle n:o 2/1991 kirkkolain uudistamisvaliokunnan mietinnöstä n:o 1/1991, joka koskee kirkolliskokouksen vuonna 1980 asettaman kirkkolain uudistamiskomitean mietintöä (A 1988:1/1-2), joka sisältää ehdotukset uudeksi kirkkolaiksi, kirkkojärjestykseksi ja kirkon vaalijärjestykseksi sekä esityksen laiksi oikeudesta poiketa papiston erioikeuksiin sisältyvistä papin ja kanttorin erottamattomuutta koskevista säännöksistä
- Piispainkokouksen lausunto kirkolliskokouksen lakivaliokunnalle n:o 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä n:o 7/2012, joka koskee kirkolliskokousta koskevan määräenemmistösäännöksen muuttamista
- Piispainkokouksen lausunto kirkolliskokouksen lakivaliokunnalle n:o 1/2014 kirkkohallituksen esityksestä n:o 3/2014, joka koskee kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttamista
- Piispainkokouksen selostus kirkolliskokoukselle n:o 2/1983, joka koskee piispainkokouksen toimesta suoritettua jatkovalmistelua naispappeuskysymyksessä
- Piispainkokouksen tiedoksianto n:o 1/2006, joka koskee piispainkokouksen selontekoa erilaisten virkanäkemyksien aiheuttamien työyhteisöongelmien ratkaisemiseksi
- Piispainkokouksen vastaus kirkolliskokouksen pyyntöön, joka koskee kunnioitettavaa keskustelua, 6.8.2020

Kirkolliskokouksen käsittelemä muu aineisto

- Kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomus 2018, Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 12, Kirkko ja päätöksenteko, Kirkkohallitus, Helsinki 2019
- Kirkolliskokouksen laajennetun puhemiesneuvoston lausunto n:o 1/2015, joka koskee Kirkkojen maailmanneuvoston Faith and Order –komission The Church Towards a Common Vision –asiakirjasta annettavaa lausuntoa
- Kirkolliskokouksen lausunto opetusministeriölle kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä 20.12.1979
- Kirkon lintarkastustoimikunnan lausunto kirkolliskokoukselle n:o 2/2007 kirkkohallituksen esityksestä n:o 2/2006, joka koskee kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen virkamiesoikeudellisten säännösten muuttamista
- Toimintakertomus n:o 1/2012 kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä, tilintarkastajien kertomuksesta sekä vastuuvapauden myöntämisestä vuodelta 2011
- Toimintakertomus n:o 1/2013 kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä, tilintarkastajien kertomuksesta sekä vastuuvapauden myöntämisestä vuodelta 2012
- Toimintakertomus n:o 1/2014 kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä, tilintarkastajien kertomuksesta sekä vastuuvapauden myöntämisestä vuodelta 2013

Toimintakertomus n:o 1/2015 kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä, tilintarkastajien kertomuksesta sekä vastuuvapauden myöntämisestä vuodelta 2014

Toimintakertomus n:o 1/2016 kirkkohallituksen ja hiippakuntien vuosikertomuksesta, kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätöksestä, Kirkon keskusrahaston toimintakertomuksesta ja tilinpäätöksestä, tilintarkastajien kertomuksesta sekä vastuuvapauden myöntämisestä vuodelta 2015

Ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisut

Oikeuskanslerin, apulaisoikeuskanslerin ja apulaisoikeuskanslerin sijaisen ratkaisut

OKV, virkasyyteasia vuodelta 1965
OKV, virkasyyteasia vuodelta 1969
OKV, dnro 1728/1972
OKV, dnro 655/1973, 27.3.1973
OKV, dnro 3533/1975
OKV, dnro 2414/1978
OKV, dnro 1746/1983
OKV, dnro 4495/1983 (AOK)
OKV, dnro 3327/1985, 21.8.1985 (AOK)
OKV, dnro 3857/1985
OKV, dnro 5152/1985
OKV, dnro 1864/1986
OKV, dnro 1903/1986
OKV, dnro 4166/1986 (AOK)
OKV, dnro 561/1989, 24.5.1989
OKV, dnro 915/1/89, 1991
OKV, dnro 117/1/90, 84/62/91, 1992
OKV, dnro 494/1/90, 1992
OKV, dnro 763/1/1995 (AOK)
OKV, dnro 207/1/1995, 26.3.1996 (AOK)
OKV, dnro 730/1/1997, 26.10.1998 (AOK)
OKV, dnro 515/1/98, 14.12.1998
OKV, dnro 4/20/2000, 27.1.2000
OKV, dnro 41/20/00, 23.11.2000
OKV, dnro 20/20/01, 30.5.2001
OKV, dnro 966/1/2001, 29.11.2002 (AOK)
OKV, dnro 43/1/2004, 11.3.2004 (OK)
OKV, dnro 70/1/2005, 28.3.2006 (AOK)
OKV, dnro 1374/1/2004, 24.5.2006 (OK)
OKV, dnro 69/1/2006, 22.10.2008 (AOK)
OKV, dnro 1175/1/2007, 30.11.2009 (AOK)
OKV, dnro 1348/1/2007, 16.12.2009 (AOKS)
OKV, dnro 295/1/2008, 19.5.2010 (AOK)

OKV, dnro 1361/1/2009, 17.1.2012 (AOK)
OKV, dnro 357/1/2009, 7.4.2011 (AOK)
OKV, dnro 1361/1/2009, 17.1.2012 (AOK)
OKV, dnro 1295/1/2010, 30.8.2012 (AOK)
OKV, dnro 1273/1/2011, 1329/1/2011 ja 111/1/2012, 7.11.2012 (AOK)
OKV, dnro 230/1/2013, 24.3.2014 (AOK)
OKV, dnro 282/1/2014, 25.2.2015 (AOK)
OKV, dnro 983/1/2014, 29.4.2015 (AOK)
OKV, dnro 1017/1/2014, 26.8.2015 (AOK)
OKV, dnrot 1107/1/2017 ja 1152/1/2017, 11.7.2017 (AOK)
OKV, dnro 19/20/2018, 9.4.2018 (OK)
OKV, dnro 21/21/2018, 11.9.2018 (OK)
OKV, dnro 274/1/2018, 29.1.2019 (AOK)
OKV, dnro 53/1/2019, 22.8.2019

Oikeusasiamiehen ja apulaisoikeusasiamiehen ratkaisut

OA, dnro 805/70, 199/15.2.1971
OA, dnro 552/76, 1992/25.8.1977
OA, dnro 279/80, 2775/2.9.1980
OA, dnrot 308/82 ja 437/82, 418-418a/9.2.1984
OA, dnro 161/4/92, 26.10.1992
AOA, dnro 1847/4/94, 11.1.1996
OA, dnro 1365/4/95, 31.12.1996
OA, dnro 188/4/96, 19.1.1998
OA, dnro 767/4/97, 8.9.1998
OA, dnro 2642/4/98
OA, dnro 2009/4/96, 3.3.1999
OA, dnro 836/4/97, 24.10.2000
OA, dnrot 1566/4/98, 2129/4/98 ja 2718/4/99, 8.12.2000
AOA, dnro 1994/4/99, 25.5.2001
AOA, dnro 1861/4/03, 27.2.2004
AOA, dnro 503/4/02, 6.4.2004
AOA, dnro 744/4/02, 26.4.2004
AOA, dnro 1174/4/01, 16.6.2004
AOA, dnro 1705/4/03, 6.6.2005
AOA, dnro 1462/4/05 ja 3851/4/05, 29.5.2006
AOA, dnro 2296/4/05, 31.5.2006
AOA, dnro 3485/4/05, 13.11.2006
AOA, dnro 1952/4/06 ja 1953/4/06, 18.12.2006
AOA, dnro 1473/4/06, 13.11.2007
AOA, dnro 2096/4/07, 24.11.2008
AOA, dnro 3531/4/06, 24.4.2009
AOA, dnro 3666/4/07, 19.8.2009
AOA, dnro 3189/4/07, 26.8.2009
AOA, dnro 3403/2/08, 30.9.2009

AOA, dnro 3741/4/08, 1.2.2010
AOA, dnro 631/4/09, 17.2.2010
AOA, dnrot 460/4/09, 515/4/09 ja 582/4/09, 4.3.2010
AOA, dnro 3701/4/09, 30.3.2010
OA, dnro 273/4/09, 30.12.2010
AOA, dnro 4649/4/09, 5.5.2011
AOA, dnro 4812/4/10, 11.5.2011
AOA, dnro 1210/4/11, 10.2.2012
AOA, dnro 72/4/11, 16.10.2012
AOA, dnro 2488/4/13, 5.8.2013
AOA, dnro 4412/4/12, 26.6.2014
AOA, dnro 3994/4/13, 13.11.2014
AOA, dnro 1771/4/14
AOA, dnro 2458/4/14
AOA, dnro 2469/4/14, 18.11.2015
AOA, dnro, 2487/2016, 6.9.2017
AOA, dnro 3469/2016, 29.9.2017
AOA, dnro 2685/2017, 14.2.2018
AOA, dnro 6540/2017, 22.3.2018
AOA, dnro 6621/2017
AOA, dnro 2186/2018, 5.11.2019
AOA, dnro 6523/2018
AOA, dnro 1417/2019, 24.8.2020
AOA, dnro 1609/2019, 24.8.2020
AOA, dnro 1752/2019
AOA 3017/2019, 24.8.2020

Kansallinen lainsäädäntö

Avioliittolain muuttamisesta annettu laki, 156/2015
Avioliittolaki, 234/1929
Eduskunnan oikeusasiamiehestä annettu laki, 197/2002
Hallintolainkäyttölaki, 586/1996
Hallintolaki, 434/2003
Hautaustoimilaki, 457/2003
Kirkkojärjestys, 1055/1993
Kirkkolain muuttamisesta annettu laki, 1274/2003
Kirkkolaki, 6.12.1869
Kirkkolaki, 635/1964
Kirkkolaki, 1054/1993
Kirkon vaalijärjestys, 416/2013
Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun muuttamisesta annettu laki, 732/2015
Oikeudenkäymiskaari, 4/1734
Lukiolaki, 714/2018

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettu laki, 609/1986
 Ortodoksisesta kirkosta annettu laki, 985/2006
 Perusopetuslaki, 628/1998
 Rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain muuttamisesta annettu laki, 250/2016
 Rekisteröidystä parisuhteesta annettu laki, 950/2001
 Suomen Hallitusmuoto, 94/1919
 Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta annettu laki, 173/1921
 Suomen perustuslaki, 731/1999
 Sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annettu laki, 13/2003
 Tasavallan presidentin asetus Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan yhteisön perustamissopimuksen muuttamisesta tehdyn Lissabonin sopimuksen voimaansaattamisesta ja sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta, 67/2009
 Tuomioistuinlaki, 673/2016
 Työaikalaki, 605/1996
 Työaikalaki, 872/2019
 Työsopimuslaki, 55/2001
 Uskonnonvapauslaki, 267/1922
 Uskonnonvapauslaki, 453/2003
 Valtioneuvoston oikeuskanslerista annettu laki, 193/2000
 Valtiopäiväjärjestys, 7/1928
 Vihkimisoikeudesta annettu laki, 1157/2019
 Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki, 621/1999
 Vähittäiskaupan sekä parturi- ja kampaamoliikkeen aukioloajoista annettu laki, 945/2009
 Yhdenvertaisuuslaki, 21/2004
 Yhdenvertaisuuslaki, 1325/2014

Kansainväliset säädökset, sopimukset ja muut asiakirjat

Amsterdamin sopimus Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, Euroopan yhteisöjen perustamissopimusten ja niihin liittyvien tiettyjen asiakirjojen muuttamisesta, SopS 54/1999
 Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 1. lisäpöytäkirja, SopS 86/1998
 Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, SopS 18/1990
 Euroopan unionin perusoikeuskirja, 2016/C 202/2
 Itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva Kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimus nro 169, hyväksytty Genevessä 7–28 päivänä kesäkuuta 1989 pidetyssä 76. kansainvälisessä työkonferenssissa
 Lissabonin sopimus Euroopan unionista tehdyn sopimuksen ja Euroopan yhteisön perustamissopimuksen muuttamisesta, SopS 66/2009
 Neuvoston direktiivi 2000/78/EY, annettu 27 päivänä marraskuuta 2000, yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista

Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymä ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, SopS 1/1956
Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, SopS 6/1976
Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, SopS 8/1976
Yhdistyneiden Kansakuntien hyväksymä lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 60/1991

Valtiopäiväasiakirjat

Hallituksen esitykset

Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 27/1972 vp laiksi kirkkolain muuttamisesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 40/1973 vp laiksi kirkkolain muuttamisesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 47/1985 vp laiksi kirkkolain 19 §:n muuttamisesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 57/1985 vp naisten ja miesten välistä tasa-arvoa koskevaksi lainsäädännöksi
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 7/1987 vp laiksi kirkkolain muuttamisesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 219/1990 vp laiksi valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 306/1990 vp vuonna 1989 pidetyn 76. Kansainvälisen työkonferenssin hyväksymän itsenäisten maiden alkupe-
räis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen johdosta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 23/1993 vp kirkkolaiksi
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 309/1993 perustuslakien perusoikeus-
säännösten muuttamiseksi
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 45/1995 vp laiksi kirkkolain 20 luvun 1
§:n muuttamisesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 1/1998 vp uudeksi Suomen Hallitusmuo-
doksi
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 170/2002 vp uskonnonvapauslaiksi ja
eräksi siihen liittyviksi laeiksi
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 44/2003 vp laiksi yhdenvertaisuuden
turvaamisesta sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 121/2003 vp laiksi kirkkolain muuttami-
sista
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 147/2003 vp laiksi ekumeenisesta ru-
kouspäiväjulistuksesta
Hallituksen esitys Eduskunnalle n:o 59/2006 vp laiksi ortodoksisesta kirkosta
Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 41/2012 vp laiksi kirkkolain muuttami-
sista

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 19/2014 vp yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 46/2014 vp oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 264/2014 vp itsenäisten maiden alkupe-
räis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä sekä la-
eiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voi-
maansaattamisesta ja Metsähallituksesta annetun lain muuttamisesta

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 75/2015 vp laeiksi kirkkolain muuttami-
sesta, evankelis-luterilaisen kirkon työmarkkinalaitoksesta annetun lain
kumoamisesta sekä evankelis-luterilaisen kirkon virkaehtosopimuksista
annetun lain 3 §:n ja evankelis-luterilaisen kirkon työehtosopimuksista
annetun lain 1 §:n muuttamisesta

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 7/2016 vp tuomioistuinlaiksi ja siihen liit-
tyväksi lainsäädännöksi

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 84/2018 vp laiksi valtioneuvostosta anne-
tun lain muuttamisesta

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 158/2018 vp työaikalaiksi ja eräiksi siihen
liittyviksi laeiksi

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 93/2019 vp kirkkolaiksi annetun hallituk-
sen esityksen (19/2019 vp) täydentämisestä

Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 19/2019 vp kirkkolaiksi

Eduskunnan valiokuntien lausunnot ja mietinnöt

Hallintovaliokunnan lausunto n:o 33/2002 vp hallituksen esityksestä us-
konnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 16/1993 vp hallituksen esityksestä kirkko-
laiksi

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 1/1995 vp hallituksen esityksestä kirkkolain
20 luvun 1 §:n muuttamisesta

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 14/2003 vp hallituksen esityksestä laiksi
kirkkolain 1 luvun 3 §:n muuttamisesta

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 15/2003 vp hallituksen esityksestä laiksi
kirkkolain muuttamisesta

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 20/2006 vp hallituksen esityksestä laiksi
ortodoksisesta kirkosta

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 17/2012 vp hallituksen esityksestä kirkko-
lain muuttamisesta

Hallintovaliokunnan mietintö n:o 15/2015 vp hallituksen esityksestä laeiksi
kirkkolain muuttamisesta, evankelis-luterilaisen kirkon työmarkkinalai-
toksesta annetun lain kumoamisesta sekä evankelis-luterilaisen kirkon
virkaehtosopimuksista annetun lain 3 §:n ja evankelis-luterilaisen kirkon
työehtosopimuksista annetun lain 1 §:n muuttamisesta

Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 3/1972 vp hallituksen esityksen
johdosta laiksi kirkkolain muuttamisesta

Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 9/1985 vp hallituksen esityksen joh-
dosta laiksi kirkkolain 19 §:n muuttamisesta

Lakivaliokunnan mietintö n:o 14/2014 vp kansalaisaloitteesta eduskunnalle avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta (KAA 3/2013 vp)

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 1/1982 vp hallituksen esityksestä rikesakkolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 12/1982 vp hallituksen esityksestä laiksi lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 20/1993 vp hallituksen esityksestä kirkkolaiksi

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 30/1996 vp hallituksen esityksestä kirkkolain muuttamiseksi

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 22/1997 vp hallituksen esityksestä ortodoksisesta kirkkokunnasta annetun lain muuttamiseksi

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 57/2001 vp hallituksen esityksestä laiksi kirkkolain muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 10/2003 vp hallituksen esityksestä laiksi yhdenvertaisuuden turvaamisesta sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 20/2003 vp hallituksen esityksestä laiksi kirkkolain muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 28/2006 vp hallituksen esityksestä laiksi ortodoksisesta kirkosta

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 4/2020 vp hallituksen esityksestä kirkkolaiksi

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 12/1990 vp hallituksen esityksestä laiksi valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 1/1991 vp vuoden 1990 valtiopäivillä leppämään jätettäväksi hyväksytystä ehdotuksesta laiksi valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17/1994 vp hallituksen esityksestä saamelaiden kulttuuri-itsehallintoa koskevien säännösten ottamisesta Suomen Hallitusmuotoon ja muuhun lainsäädäntöön

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25/1994 vp hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 10/1998 vp hallituksen esityksestä uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 10/2002 vp hallituksen esityksestä uskonnonvapauslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 6/2003 vp hallituksen esityksestä laiksi ekumeenisesta rukouspäiväjulistuksesta

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17/2006 vp eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksesta vuodelta 2005, K 6/2006 vp

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 2/2014 vp eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksesta vuodelta 2012, K 7/2013 vp

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 13/2014 vp hallituksen esityksestä itenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja Metsähallituksesta annetun lain muuttamisesta

Sivistysvaliokunnan lausunto n:o 14/2002 vp hallituksen esityksestä uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Muut valtiopäiväasiakirjat

Eduskunnan kirjelmä n:o 41/2014 vp kansalaisaloitteesta eduskunnalle avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta (KAA 3/2013 vp)

Eduskunnan kirjelmä n:o 56/2018 vp eduskunnan työn lopettamisesta, rauenneista asioista ja eduskunnan kokoontumisesta

Eduskunnan vastaus n:o 134/2003 vp hallituksen esityksestä laiksi ekumeenisesta rukouspäiväjulistuksesta

Kansalaisaloite eduskunnalle n:o 3/2013 vp avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta

Lakialoite laki neljän kiitos-, katumus- ja rukouspäiväjulistuksen antamisesta, 136/2003 vp

Valtiopäiväasiakirjoihin liittyvät asiantuntijalausunnat ja muut asiakirjat

Eduskunnan hallintovaliokunnan kirje Kirkkohallitukselle kirkkolain kokoussuodistuksesta, 1.4.2020, Dnro 1/9/2020

Hidén, Mikael: asiantuntijalausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle 23.10.2019 hallituksen esityksestä 19/2019 vp kirkkolaiksi

Viljanen Veli-Pekka: asiantuntijalausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle 11.12.2019 hallituksen esityksestä 19/2019 vp kirkkolaiksi

Tuomioistuinratkaisut

Kansallisten tuomioistuinten ratkaisut

Helsingin hallinto-oikeuden ratkaisu 11.2.2019, dnro 19/0101/2

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2008:8, 8.2.2008, dnro 284/3/07

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2009:95, 26.11.2009, dnro 3485/2/08

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2011:56, 22.6.2011, dnro 4002/2/09

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2020:97, 18.9.2020, dnro 3192/3/19

Korkeimman oikeuden ratkaisu 2001:9, 19.1.2001, dnro S99/1215

Korkeimman oikeuden ratkaisu 2010:74, 22.10.2020, dnro R2009/294

Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden ratkaisu 13.6.2019, dnro 19/0272/2

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

A. R. ja L. R. v. Sveitsi, 19.12.2017

Alexandridis v. Kreikka, 21.2.2008

Appel-Irrgang jne. v. Saksa, 6.10.2009

Dimitras ym. v. Kreikka, 3.6.2010

Efstratiou v. Kreikka, 18.12.1996
Folgerö jne. v. Norja, suuri jaosto, 29.6.2007
Grzelak v. Puola, 15.6.2010
Lautsi v. Italia, jaostoratkaisu 3.11.2009; suuren jaoston ratkaisu, 18.3.2011
Leyla Sahin v. Turkki, jaostoratkaisu 29.6.2004; suuren jaoston ratkaisu, 10.11.2005
Metropolitan Church of Bessarabia ym. v. Moldova, 13.12.2001
Obst v. Saksa, 23.9.2010
Osmanoglu ja Kocabas v. Sveitsi, 10.1.2017
Papageorgiou ym. v. Kreikka, 31.10.2019
Schüth v. Saksa, 23.9.2010
Sessa v. Italia, 3.4.2012

Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisut

Suuren jaoston tuomio Egenberger v. Saksa, 17.4.2018, Asia C-414/17
Suuren jaoston tuomio Cresco Investigation GmbH v. Markus Achatzi, 22.1.2019, Asia C-193/17

Muu lähdeaineisto

Augsburgin tunnustuksen puolustus
1990 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Suom. Erkki Kansanaho ja muita. Jyväskylä: SLEY-kirjat. 80–253.

Augsburgin tunnustus
1990 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Suom. Erkki Kansanaho ja muita. Jyväskylä: SLEY-kirjat. 47–79.

Augustinus, Aurelius
1947 Augustinuksen tunnustukset. Suom. Otto Lakka. Porvoo: WSOY.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 1996
1997 Helsinki: Oy Edita Ab.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2014
2015 Helsinki: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016
2017 Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2017
2018 Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy.

Katolisen kirkon katekismus

2011 2. painos. Porvoo: Katolinen tiedotuskeskus.

Lukion opetussuunnitelman perusteet

2019 Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2019:2a. Helsinki: Opetushallitus.

Luther, Martti

1984 Puhe hyvistä teoista. Suom. Juhani Elenius. Lapua: Herättäjä-yhdistys.

1996 Kaksi aasia. Palmusunnuntain saarna. Matt. 21:1–9, vuodelta 1521. – Iloinen kärsimys. Valikoima Martti Lutherin saarnoja. Suom. Anja Ghiselli. Helsinki: Kirjaneliö. 56–60.

2011 Kristityn vapaudesta. Suom. Tuomo Mannermaa. Helsinki: Aurinko.

Lutherin vähäkatekismus

1990 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Suom. Erkki Kansanaho ja muita. Jyväskylä: SLEY-kirjat. 297–323.

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet

2014 Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2014:96. 4. painos. Helsinki: Opetushallitus.

Schmalkaldenin opinkohdat

1990 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Suom. Erkki Kansanaho ja muita. Jyväskylä: SLEY-kirjat. 254–281.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2006

2007 Helsinki: Edita Prima Oy.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2007

2008 Helsinki: Edita Prima Oy.

Vatikaani II, konstituutiot

2006 Vatikaanin toinen kirkolliskokous, ensimmäinen osa, konstituutiot. 1. painos. Vaajakoski: Gummeruksen Kirjapaino Oy.

Yksimielisyydenkirjan ohje

1990 Eräiden Augsburgin tunnustuksen uskonkohtien perinpohjainen, selkeä, oikea ja lopullinen toisto ja selitys. Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Suom. Erkki Kansanaho ja muita. Jyväskylä: SLEY-kirjat. 425–589.

KIRJALLISUUS

Aarnio, Aulis

- 1982 Oikeussäännösten tulkinnasta. Tutkimus lainopillisen perustelun rationaalisuudesta ja hyväksyttävyydestä. Helsinki: Juridica
- 1997 Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Ajatuksia teoreettisesta ja käytännöllisestä lainopista. – Minun metodini. Toim. Juha Häyhä. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy – WSLT. 35–56.
- 2006 Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Alma Talent Oy. Verkkokirjahylly. <http://almatalent.fi> (viitattu 13.8.2020).

Andrén, Carl-Gustaf

- 1996 Kyrkovetenskap ur Lund-perspektiv. – Kyrkovetenskapliga forskningslinjer. En vetenskapsteoretisk översikt. Red. Oloph Bexell. Lund: Studentlitteratur.

Andrén, Åke

- 1996 Kyrkovetenskap ur Uppsala-perspektiv. – Kyrkovetenskapliga forskningslinjer. En vetenskapsteoretisk översikt. Red. Oloph Bexell. Lund: Studentlitteratur.

Antila, Jaakko Olavi

- 2010 ”Politiikka on kirkossa”. Keskustapuolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- 2011 Usko, oppi ja määränemmistö kirkolliskokouksessa. Neljän vuosikymmenen tulkintavaikeudet. – Teologinen aikakauskirja 2011. 350–357.
- 2014 Kansankirkko ristipaineessa. Suomen luterilainen kirkolliskokous 1974–2011. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ballard, Paul & Pritchard, John

- 1996 Practical theology in action. Christian thinking in the service of church and society. London: Society for Promoting Christian Knowledge.

Björkstrand, Gustav

- 1992 Käytännöllisen teologian tutkimuksen huomattavat askeleet Åbo Akademiassa. – Käytännöllinen teologia ja kirkko. Juhlakirja dosentti Pentti Lempiäisen täyttäessä 60 vuotta 18. syyskuuta 1992. Toim. Sirpa Aurén, Marita Haapasalo, Jyrki Knuutila, Sari Kokkonen, Esko Koskenvesa & Kalevi Tamminen. Käytännöllisen teologian julkaisuja, C. Helsinki: Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos.

Brotherus, K. R.

- 1923 Valtio ja kirkko: katsaus Suomen uskontolainsäädännön kehitykseen. Porvoo: WSOY.

Coriden, James A.

- 1991 An Introduction to Canon Law. New York: Paulist Press cop.
2000 Canon law as ministry. Freedom and good order for the church. New York: Paulist Press cop.

Doe, Norman

- 2008 Modern Church Law. – Christianity and Law, an Introduction. Ed. John Witte jr. & Frank S. Alexander. Cambridge: Cambridge University Press. 271–289.
2013 Christian Law. Contemporary Principles. Cambridge: Cambridge University Press.

Hagman, Patrik

- 2016 Vastarintausko. Suom. Salla Ranta. Helsinki: Kirjapaja.

Hallberg, Pekka

- 2011 Perusoikeusjärjestelmä. – Perusoikeudet. Toim. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen. Alma Talent Oy. I luvun 1.-kohta. <http://verk-kokirjahylly.almatalent.fi> (viitattu 31.8.2020).

Halttunen, Matti

- 2012 Kommenttipuheenvuoro Pekka Leinon esitykseen 5.5.2011. Helsingin yliopistossa 5.5.2011 pidettyyn kirkko-oikeuspäivään liittyvä, 8.10.2012 julkaistu lyhyempi kirjoitus. Edilex. <http://edilex.fi/artikkelit/8954> (viitattu 18.8.2020).

Hartoneva, Anne

- 2020 Kolme näkemystä valasta. Kirkkolakia ja kirkko-oikeutta käsittelevä Teologia.fi-sivuston teemanumero 2020/2. Julkaistu 13.5.2020. <https://teologia.fi/2020/05> (viitattu 17.9.2020).

Heikka, Mikko

- 2014 Vapaina ja tasavertaisina. Ihmisoikeudet uskontojen näkökulmasta. Helsinki: Kirjapaja.

Heikkilä, Markku

- 2014 Kirkko ja valtio –kysymyksen nykytila ja tulevaisuuden haasteet. Kirkkojen suhdetta valtioon käsittelevä Teologia.fi-sivuston teemanumero 2014/1. Julkaistu 24.1.2014. <https://teologia.fi/teema-arkisto/teema-2014-1-kirkkojen-suhde-valtioon> (viitattu 1.9.2020).

Heikkonen, Johannes

- 2011 Uskonnonvapaus ja valtion positiiviset toimintavelvoitteet. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Julkaistu Edilexissä 7.3.2011. <http://edilex.fi/lakikirjasto/7669>. (Viitattu 2.11.2020.)
2012 Yhdenvertaisen uskonnon- ja omantunnonvapauden kipupisteitä Suomessa. – Oikeus 4/2012. Helsinki: Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry & Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys. 554–563.

Heilimo, Olli

- 1958 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oikeudellinen asema vuoden 1869 kirkkolain mukaan. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Hiitola, Joni

- 2020 Kirkkolakia koskevien ehdotusten käsittely hallituksessa ja eduskunnassa. Kirkkolakia ja kirkko-oikeutta käsittelevä Teologia.fi-sivuston teemanumero 2020/2. Julkaistu 13.5.2020. <https://teologia.fi/2020/05> (viitattu 17.8.2020).

Hirvonen, Ari

- 2011 Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja. Helsinki. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/225264/hirvonen_mitka_metodit.pdf?sequence=1&isAllowed=y (viitattu 11.8.2020).

Huovinen, Eero

- 1987 Elävä dogma: teologisia tutkielmia ja sovellutuksia. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
2010 Pappi? 4. painos. Helsinki: WS Bookwell Oy.
2011 Lähdön aika. Helsinki: WSOY.

Häkkinen, Seppo

- 2010 Ihanne ja todellisuus: jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Härdelin, Alf

- 1996 Spiritualitetsvetenskapliga forskningslinjer. – Kyrkovetenskapliga forskningslinjer. En vetenskapsteoretisk översikt. Red. Oloph Bexell. Lund: Studentlitteratur.

Jolkkonen, Jari

- 2015 Kasvu kastekirkon palvelijaksi. – Piispanpolku 10: hengellisiä matkakertomuksia. Toim. Jaakko Heinimäki. Helsinki: Kirjapaja. 267–300.

Jonkka, Jaakko

- 2001 Näkökulmia laillisuusvalvontaan. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2000. Helsinki: Edita Oyj. 29–32.
2013 Valvontaa oikeuden ja politiikan rajamaastossa. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2012. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. 12–17.

Juntunen, Hannu

- 2000 Oikeuden idean teologiset perusteet. Oikeusteologian hahmottelua demokraattisen oikeusjärjestyksen teologisena kritiikkinä. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

- 2003 Lopussakin on sana. Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkökulmasta. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- 2006 Kirkkolaki ja omatunto. Onko kirkon lainsäädäntö pätevää ja sitovaa? Vantaa: H. Juntunen.
- 2013 Demokratian dilemma. Oikeusteologinen tulkinta Suomen perustuslain eettisten periaatteiden merkityksestä demokraattisen valtiojärjestyksen perustana ja rajoituksena. Lapin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 128. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61701/Juntunen_Hannu_ActaE128_pdfA.pdf?sequence=6&isAllowed=y. (Viitattu 31.10.2020.)

Juntunen, Sammeli

- 2002 Horjuuko kirkon kivijalka? Helsinki: Kirjapaja.
- 2010 Kirkon raamattuteologiasta ja sen puutteesta. Helsinki: Kirjapaja.
- 2018 Kirkkona nykyajassa, mutta miten? Perusta-lehti 1/2018, <https://www.perustalehti.fi/2018/01> (viitattu 2.9.2020).

Juva, Mikko

- 1976 Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976. Helsinki: Otava.

Jääskeläinen, Petri

- 2013 Oikeusasiamies ei vain valvo, vaan myös edistää perus- ja ihmisoi-
keuksien toteutumista. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus
vuodelta 2012. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy. 22–26.
- 2015 Eduskunnan oikeusasiamies 95 vuotta. Eduskunnan oikeusasia-
miehen kertomus vuodelta 2014. Helsinki: Juvenes Print – Suomen
yliopistopaino Oy. 22–26.

Kallunki, Valdemar

- 2014 Yhteistyön kolmas polku. Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen
aseman uudistajana. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja
40. Helsinki: Unigrafia. <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/1564/viewmode=infoview> (viitattu 14.8.2020).

Kansanaho, Erkki

- 1976 Suomen kirkon hallinto. Helsinki: Gaudeamus.

Karapuu, Heikki

- 2011 Perusoikeuksien käsite ja luokittelu. – Perusoikeudet. Toim. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen. Alma Talent Oy. II luvun 1.-kohta. <http://verkkokirjahylly.almatalent.fi> (viitattu 31.8.2020).

Kari, Markus V.

- 2020 Syyttäjistä kehittäjäksi. Eduskunnan oikeusasiamiehen kehitys kansalais- ja perusoikeuskeskeiseksi. – Eduskunnan oikeusasiamies 1920–2020. Sata vuotta laillisuusvalvontaa ja oikeus-
turvaa. Keuruu: Edita Publishing Oy ja Kuvasto. 10–175.

Ketola, Kimmo

- 2003 Uskonto suomalaisessa yhteiskunnassa 1600-luvulta nykypäivään. – Moderni kirkkokansa, suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella. Toim. Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Jyväskylä: Kirkon tutkimuskeskus. 17–52.

Knuutila, Jyrki

- 2010 Kirkkolainsäädäntö ja kirkon virka Suomessa kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin ja -järjestykseen. Lapin yliopistossa 7.5.2009 pidettyyn kirkko-oikeusseminaariin liittyvä, 15.9.2010 julkaistu artikkeli. Edilex 2010/25. <http://edilex.fi/artikkelit/7258> (viitattu 11.8.2020).
- 2012 Kirkkolainsäädäntö – kirkon vai yhteiskunnan asia? Kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet ja Suomessa käytetyt säädökset kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin. Helsingin yliopistossa 5.5.2011 pidettyyn kirkko-oikeuspäivään liittyvä, 8.10.2012 julkaistu artikkeli. Edilex 2012. <http://edilex.fi/artikkelit/9105> (viitattu 18.8.2020).

Koskinen, Pirkko K.

- 1997 Oikeusasiamies. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Kuusikko, Kirsi

- 2011 Oikeusasiamiesinstituutio. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Kääriäinen, Kimmo, Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo

- 2003 Maallistuuko Suomi? – Moderni kirkkokansa, suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella. Toim. Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Jyväskylä: Kirkon tutkimuskeskus. 253–261.

Laakso, Seppo

- 2013 Oikeudellisen argumentoinnin teoria. – Iura novit curia, Veijo Tarukanteleen 60-vuotisjuhlakirja. Toim. Mirjami Paso, Petri Saukko & Matti Tolvanen. Porvoo: Edita Publishing. 69 – 84.

Lehtimaja, Lauri

- 1998 Riittääkö laillisuuden valvonta? Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 1997. Helsinki: Oy Edita Ab. 15–18.

Leino, Pekka

- 2002 Kirkkolaki vai laki kirkosta. Hallinto-oikeudellinen tutkimus kirkon oikeudellisista normeista ja niiden synnystä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 231. Vammala: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- 2003 Kirkko ja perusoikeudet. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 6. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- 2005 Kirkon oikeudelliset normit. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 12. Vaajakoski: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- 2010 Kirkkolain alasta – kirkkolain alan määrittymisen osana Suomen evankelis-luterilaisen kirkon uniikkia kirkkolakijärjestelmää. Lapin yliopistossa 7.5.2009 pidettyyn kirkko-oikeusseminaariin liit-
tyvä, 6.9.2010 julkaistu artikkeli. Edilex 2010/24. <http://edilex.fi/artikkelit/72584> (viitattu 8.10.2020).
- 2012 ”Endast kyrkans egna angelägenheter”: en kyrkorättslig undersökning av kyrkans egna angelägenheter i kyrkolagstiftningen om evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- 2019 Kirkkolakijärjestelmän ongelmat – kirkko-oikeudellinen vierailu kirkon lainsäädäntöautonomian perustuksilla. Iustitia Supplement Series. Helsinki: Suomen teologinen instituutti.
- 2020a Kirkkolakijärjestelmän ongelmat tulivat näkyviksi perustuslakivaliokunnan lausunnossa. <http://.kotimaa24.fi>. Julkaistu 18.3.2020 (viitattu 17.7.2020).
- 2020b Onko tarkoitus luopua kirkkolakijärjestelmästä? <http://.koti-maa24.fi>. Julkaistu 28.4.2020 (viitattu 29.4.2020).
- 2020c Kirkkolain uudistamisen uusi tilanne. Perusta-lehti 1/2020. <http://.perusta.fi>. Julkaistu 26.5.2020 (viitattu 17.7.2020).

Lindstedt, Jukka

- 2020 Eduskunnan ja oikeusasiamiehen väliset suhteet. – Eduskunnan oikeusasiamies 1920–2020. Sata vuotta laillisuusvalvontaa ja oikeusturvaa. Keuruu: Edita Publishing Oy ja Kuvasto. 175–265.

Makkonen, Kaarle

- 1981 Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia. Rakenneanalyttinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 191. Vammala: Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoi-mikunta.

Malkavaara, Mikko

- 2000 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. Kirkko toisen maailmanso-dan jälkeen 1944–2000. – Kristinuskon historia 2000. Toimitus-kunta Eino Murtorinne, Kaarlo Arffman, Mikko Malkavaara, Hannu Mustakallio, Jussi Nuorteva & Ritva-Liisa Kuosmanen. Por-voo: Weilin+Göös Oy. 200–263.

Mannermaa, Tuomo

- 1983 Lutherin oikeusajattelu ja sen vaikutus Suomessa. – Luther ja yh-teiskunta. Luther-symposiumissa 18.10.1983 pidetyt esitelmät ja kommenttipuheenvuorot. Toim. Eeva Martikainen. Helsinki: Suo-malainen teologinen kirjallisuusseura. 53–65.

- 1993 Paralleleeja: Lutherin teologia ja sen soveltaminen. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- McGrath, Alister
- 1999 Kristillisen uskon perusteet. Johdatus teologiaan. Suomenkielisen laitoksen toim. Reijo Töyrinoja. Suom. Satu Norja. Jyväskylä: Kirjapaja.
- Meyendorff, John
- 1978 Living Tradition. Orthodox witness in the temporary world. Crestwood, N.Y.: St. Vladimir's Seminary Press.
- Murtorinne, Eino
- 1977 Kirkon seitsemän vuosikymmentä. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna: Kirjapaja. 7–25.
- 1983 Lutherin regimenttiopin poliittinen ja yhteiskunnallinen merkitys. Kommenttipuheenvuoro. – Luther ja yhteiskunta. Luther-symposiumissa 18.10.1983 pidetyt esitelmät ja kommenttipuheenvuorot. Toim. Eeva Martikainen. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura. 29–34.
- 1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Mäkinen, Virpi & Raunio, Antti
- 2006 Right and Dominion in Luther's Thought and Its Medieval Background. – Lutheran Reformation and the Law. Ed. Virpi Mäkinen. Leiden: Brill. 63–92.
- Määttä, Kalle & Keinänen, Anssi
- 2007 Näkökulmia oikeusasiamiesinstituution vaikuttavuuteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Niemelä, Kati
- 2003 Usko Jumalaan ja kirkon oppiin. – Moderni kirkkokansa, suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella. Toim. Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Jyväskylä: Kirkon tutkimuskeskus. 148–164.
- Niiranen, Pekka
- 2000 Kekkonen ja kirkko. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981. Helsinki: Kirjapaja.
- Pajujoja, Jussi
- 2010 Uskonnollisten yhdyskuntien valvonta. – Eduskunnan oikeusasiamies 90 vuotta. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy. 311–327.

- Pajuoja, Jussi & Pölönen, Pasi
2011 Ylin laillisuusvalvonta. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Pirinen, Kauko
1985 Schaumanin kirkkolain synty. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Pohjola, Juhana
2014 Kutsuminen, siunaaminen ja lähettäminen. Ordinaatiokaavojen käsitys pappisvihkimyksestä ja –virasta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1963–2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pölönen, Pasi
2020 Hyvä hallinto turvaa perus- ja ihmisoikeuksia perusopetuksessa. – Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019. Helsinki. 27–31.
- Ratzinger, Joseph, Benedictus XVI
2008 Jeesus Nasaretilainen. Suom. Jarmo Kiilunen. Keuruu: Edita Publishing Oy.
- Rentto, Juha-Pekka
2012 Laillinen esivalta – puhdas valtio- ja oikeusoppi Lutherin mukaan. – Lakimies 5/2012. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. 677–698.
- Rodopoulos, Panteleimon
2007 An Overview of Orthodox Canon Law. Kääntäjä W. J. Lillie. Rollinsford, NH: Orthodox Research Institute.
- Saraviita, Ilkka
2010 Taustaksi. Johdantosanat Lapin yliopistossa 7.5.2009 pidetyn kirkko-oikeusseminaarin esitelmien Edilex-julkaisuun. Edilex 2010.
2011 Perustuslaki. Toinen, uudistettu painos. Alma Talentum Oy. [https://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/BADBIXB-TEB#kohta:PERUSTUSLAKI\(\(20\)/haku:kirkkoj\(e4\)rjes-tys/piste:b2](https://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/BADBIXB-TEB#kohta:PERUSTUSLAKI((20)/haku:kirkkoj(e4)rjes-tys/piste:b2) (viitattu 11.8.2020).
2012 Johdantosanat. Helsingin yliopistossa 5.5.2011 pidettyyn kirkko-oikeuspäivään liittyvä, 8.10.2012 julkaistu lyhyempi kirjoitus. Edilex 2012. <http://edilex.fi/artikkelit/8952> (viitattu 18.8.2020).
- Seppo, Juha
2003 Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Edita.
- Seppälä, Serafim
2016 Luterilaisuus ekumeenisessa peilissä. – Armon horisontit. Huomisen luterilaisuus. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsinki: Kirjapaja. 211–222.

Seppänen, Arto

- 2007 Tunnustus kirkon oikeutena. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- 2008 Tunnustus kirkko-oikeuden jäsentäjänä. – Julkisoikeudellinen yhteisö vai Kristuksen kirkko? Toim. Tapani Ihalainen & Antti Laato. Lahti: Fonticulus. 79–106.
- 2010 Kirkko-oikeus – juridiikkaa vai teologiaa? Kirkko-oikeuden paradigmaa etsimässä. Lapin yliopistossa 7.5.2009 pidettyyn kirkko-oikeusseminaariin liittyvä, 6.9.2010 julkaistu artikkeli. Edilex 2010/21. <http://edilex.fi/artikkelit/7251> (viitattu 11.8.2020).

Siitonen, Virpi

- 2018 Puolueet kirkkoa valtaamassa? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet Forssan, Merijärven ja Vihdin seurakuntavaalien 1970, 1974 ja 1978 valossa. Helsinki: Unigrafia. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/233306/PUO-LUEET.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (viitattu 20.9.2020).

Slotte, Pamela

- 2008 Waving the "Freedom of Religion or Belief" Card, or Playing It Safe: Religious Instruction in the Cases of Norway and Finland. – Religion and Human Rights 3/2008. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers. 33–69.
- 2014 Hur religiöst neutral måste en stat vara? Kirkkojen suhdetta valtioon käsittelevä Teologia.fi-sivuston teemanumero 2014/1. Julkaistu 24.1.2014. <https://teologia.fi/teema-arkisto/teema-2014-1-kirkkojen-suhde-valtioon> (viitattu 12.9.2020).
- 2018 The Ministerial Exception: Theological and Legal Perspectives from Finland and Europe. – Religious Freedom and the Law. Emerging Contexts for Freedom for and from Religion. Ed. Asher Maoz, Brett G. Scharffs & Ashley Isaacson Wooley. London: Routledge, Taylor & Francis Group. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/311223/Slotte_The_Ministerial_Exception_Accepted_Manuscript.pdf?jsessionid=866D064E16F9680D37EC15EC0E5E11A2?sequence=1 (viitattu 8.12.2020)

Sorsa, Leena

- 2010 Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- 2015 Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineisiin. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 41. <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/1555/viewmode=infoview> (viitattu 25.8.2020).

Teinonen, Seppo A.

- 1964 Kriisin kirkko. Helsinki: Kirjayhtymä.
- 1975 Kirkon uudistus ja naispappeus. Helsinki: Kirjapaja.

- Tiililä, Osmo
1962 Kirkon kriisi. Porvoo: WSOY.
- Tolonen, Juha
1997 Oikeustiede tieteenä. – Minun metodini. Toim. Juha Häyhä. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy – WSLT. 298–310.
- Tuori, Kaarlo
1997 Ideologiakritiikistä kriittiseen positivismiin. – Minun metodini. Toim. Juha Häyhä. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy – WSLT. 311–329.
- Vainio, Olli-Pekka
2013 Postmoderni filosofia, kulttuuri ja kristillinen teologia. Helsinki: Suomen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Vikström, Björn
2014 Sana tulee näkyväksi. Kristuksen seuraaminen matkalla olevassa kirkossa. Helsinki: Kirjapaja.
2015 Ensin ihminen, sitten kristitty. – Piispanpolku 10: hengellisiä matkakertomuksia. Toim. Jaakko Heinimäki. Helsinki: Kirjapaja. 169–201.
- Witte, John jr.
2006 God's joust, God's justice. Law and religion in the Western tradition. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans cop.
2008 An Introduction. – Christianity and Law, an Introduction. Ed. John Witte jr. & Frank S. Alexander. Cambridge: Cambridge University Press. 1–30.